Kulke-Rothermund

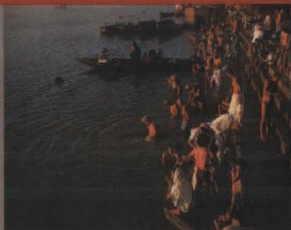
HİNDİSTAN TARİHİ

Hermann Kulke

Dietmar Rothermund

HİNDİSTAN TARİHİ

Çeviren: Müfit Günay

Hermann Kulke, Kiel Üniversitesi'nde Asya Tarihi bölümünde görev yapmaktadır.

Kulke'nin Eserleri:

- *Religion and Society in Eastern India*, G. C. Tripathi ile birlikte, 1994
- *The State in India 1000-1700*, 1997
- *King and Cults: State Formation and Legitimation in India and Southeast Asia*

Profesör Dietmar Rothermund, Heidelberg Üniversitesi Güney Asya Enstitüsü'nde tarih bölümü başkanıdır.

Rothermund'un Eserleri:

- *An Economic History of India: From Pre-Colonial Times to 1991*, 1993
- *Mahatma Gandhi: An Essay in Political Biography*, 1998
- *India in the Great Depression 1929-1939*, 1992

Hermann Kulke - Dietmar Rothermund
History of India
ISBN 975-533-310-X

1 Baskı: Ağustos 2001

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Hasan Tahsin Benli

Kapak
T. Tolga Özçelik

Kapak Fotoğrafı
Chamunda, Nepal 14. Yüzyıl • Ganj Nehri

Düzelti
Olcay Zengin

Baskı ve Cilt
Pelin Ofset (312) 418 70 93/94

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10 - 419 46 11 • Faks: (312) 425 29 87
İnternet: www.imge.com.tr • E-Posta: imge@imge.com.tr

İmge Dağıtım

Ankara
Konur Sokak No: 43/A
Kızılay
Tel: (312) 417 50 95/96
Faks: (312) 425 65 32

İstanbul
Mühürdar Cad. No: 80
Kadıköy
Tel: (216) 348 60 58
Faks: (216) 418 26 10

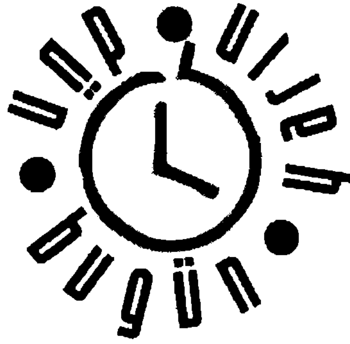
Herman Kulke • Dietmar Rothermund

Hindistan Tarihi

Çeviren
Müfit Günay

Dün Bugün Yarın dizisi, tarih merkezli bir perspektifle, toplumsal bilimlerin her dalında insanlığın ve ülkemizin toplumsal serüvenini kavramaya yardımcı olacak kitapları okuyucuya sunuyor.

Avrupa-merkezli bir dünya tarihi perspektifini kıran, dünyanın diğer bölge ve halklarının tarihlerini kendi içinde bir bütün olarak ele alan yapıtlara özellikle yer veren bu dizi, fazlasıyla Türk ve Türkiye tarihine hapsolmuş bir tarih bilgi ve bilincinin aşılmasına katkıda bulunmayı hedefliyor.

Bir ülkenin gerçek zenginliğinin, zihinsel üretimi ve insanları düşünmeye yöneltecek entelektüel birikimi olduğu düşüncesinden hareketle, *Dün Bugün Yarın* dizisi, Türkiye ve Türkçedeki toplumsal bilim etkinliğinin kalitesinin yükselmesini amaçlamaktadır.

İçindekiler

Önsöz

Hindistan tarihi büyük bir medeniyetin büyüleyici destanıdır. Kendini tekrar tekrar kanıtlayan şaşırtıcı bir kültürel devamlılığın tarihidir. Bugün insanlığın beşte birinin tarihi olduğundan hepimiz için önemlidir. Hintli ve yabancı tarihçiler bu büyük konunun cazibesine kapıldılar ve her kuşak kendi Hindistan tarihini üretti. Son zamanlarda birçok Hindistan tarihi kitabı yazılmışken elinizdeki kitabın yazarlarına bir başka Hindistan tarihi daha yayımlamaya neden cesaret ettikleri sorulabilir. Her şeyden önce hem Hindistan tarihi araştırmasına katkıda bulunan yazarlar hızlı gelişmeler sağlıyor hem de gelinen son noktayı yansıtan ve daha başka soruları da çağrıştıran uygun bir sentezin daha sık aralıklarla yapılma gereksinimi doğuyor. Bu kitabın yazarları böyle bir sentezi burada gerçekleştirmeyi ümit ediyorlar. Dahası geçmişten günümüze Hindistan tarihi bir yazarın üstesinden gelebileceğinden çok daha fazlasını gerektirecek büyüklükte bir konu. Sonuçta birçok Hindistan tarihi çalışması bir yazar grubunun ortak çalışması olarak sunuldu, ancak yıllarca Hindistan tarihi sorun-

larını aynı bölümde tartışan bu yazarlar ortak çalışmanın yararlarını nadiren gördüler. Kitabın yazarlarının Heidelberg Üniversitesi Güney Asya Enstitüsünde yaklaşık 20 yıl birlikte çalışmaları iyi bir tesadüftü. 1970 yılı sonlarına doğru bir Alman yayıncının talebi üzerine ilk ortak girişimlerine başladılar. Almanca olarak yayıma hazırlanan bu çalışma 1982 yılında basıldı. İlk İngilizce basımı Croom Helm'den David Croom tarafından 1986'da Londra'da gerçekleştirildi. Kitabın haklarının daha sonra Routledge tarafından alınmasıyla birlikte Routledge yayım ekibi bu metnin birçok okuyucunun ilgisini çeken çeşitli yayımlarının gerçekleştirilmesine yardımcı oldu. Çalışmalarının uyandırdığı ilgiden esinlenen yazarlar Ocak 1997'de tümüyle elden geçirilmiş bu baskıyı hazırladılar. Çalışmayı hazırlarken tarihsel araştırma içinde sanatın yerini de yansıtabilmek için sadece son tarihsel gelişmeleri değil konuyla ilgili tüm belli başlı yayınları da dikkate almaya çalıştılar. Yazarlar Almanca yayımladıkları eserleri okuyamayan Hintli, Amerikalı ve İngiliz meslektaşları ile bu yolla ilişki kurabilmenin verdiği mutluluğun yanı sıra, onlarla yaptıkları sayısız tartışmalardan da yararlandılar. Ancak bu kitap sadece tarihçiler arasındaki bir diyaloğa yönelik olarak değil, öğrenciler ve genel okuyucular için de yazıldı.

Yazarlar burada okuyucuya kendilerini tanıtmak istiyorlar. Herman Kulke Freiburg Üniversitesinde Sanskritçe ve tarih okudu, Çidambaram Mahatmya üzerine Güney Hindistan tapınak kenti Çidambaram geleneğini içeren doktora tezini verdi. İkinci önemli kitabı Orissa Gacapati krallığı üzerineydi. Alman Araştırma Konseyi'nin Orissa Araştırma projesinde etkin olarak görev aldı ve *The Cult of Jagannath and The Regional Tradition of Orissa*'nın ortak editörü oldu. Bu günlerde Orissa tapınakları kronikleri üzerine bir araştırma projesini yürütüyor. Ayrıca Hindistan tarih yazımı ve Hindistan ve Endonezya'da ortaçağ devlet

yapılanması ile Angkor Devaraca mezhebi üzerine çalışmalar yaptı. Son olarak *The State in India 1000-1700* kitabının editörlüğünü yaptı ve Güney Asya ve Hindistan'da devlet yapılanması ve meşruiyeti üzerine bir kitap yayımladı. 1988'de Kiel Üniversitesi Asya Tarihi Kürsüsü'ne çağrıldı. Heildelberg ve Kiel üniversiteleri arasındaki mesafe yazar arkadaşı ile ilişkilerini azaltmadı. Dietmar Rothermund 18. yüzyıl Pensilvanya tarihi üzerine doktora tezini de hazırladığı Philadelphia Pensilvanya Üniversitesi ile, Marburg ve Münih üniversitelerinde tarih okudu. Sonra Hindistan'a gitti ve 1965'te basılı hale gelen Hindistan bağımsızlık hareketi tarihi üzerine çalışmasını hazırladı. Daha sonra İngiliz yönetimi altındaki Hindistan'da tarımsal ilişkiler üzerine ayrıntılı bir araştırma ve Sovyetler Birliği ve Hindistan üzerine bir kitap yayımladı. Son olarak da Mahatma Gandi üzerine kapsamlı bir biyografi çalışması yayımladı. Güney Asya Disiplinlerarası Bölgesel Araştırma Programı Dhanbad Projesi'nde yer aldı. Proje Hindistan'daki bir kömür yatağının ekonomik, tarihi ve sosyal koşullar açısından incelenmesi ve kırsal ardalanı üzerine yapılan bir çalışmayı temel alıyordu. Hindistan ekonomi tarihi üzerine yoğun çalışmalar yaptı. Yakın zamanda *Hindistan Tarihi* kitabına rehberlik edecek *Hindistan Ekonomi Tarihi* çalışmasını yayımladı. Bu kısa ders kitabı ilk olarak 1988'de daha sonra yeniden gözden geçirilmiş baskısı 1993'te Routledge tarafından yayımlandı. *Büyük Buhran*'da *Hindistan, 1929-1939* (1992) üzerine özel bir araştırma yaptı, ardından daha genel bir çalışma olan *Büyük Buhran'ın Genel Etkisi (1929-1939)*'u yayınladı, (1996). Şimdilerde Hindistan'da liberalleşme üzerine özel bir araştırma çalışması yapıyor. İki yazar da ilgi alanları bu cildin sayfalarına yansımış olsa da dengeli bir tablo sunmak için bu coşkularına kapılarak temel konularından uzaklaşmamaya özen gösterdiler. *Hindistan Ekonomi Tarihi,* Hindistan tarihine bu yönüyle yaklaştı-

ğından ekonomik referanslar bu çalışmada bazı temel noktalarla sınırlı kaldı. Uzmanlık alanlarını gözeten yazarlar bu çalışmayı iki bölüme ayırdı. Herman Kulke 1. ve 4. bölümleri yazdı. İlk bölümü gözden geçirirken Kiel'de Martin Brandtner'le yaptığı tartışmalardan oldukça yararlandı. Dietmar Rothermund sunuş yazısını, 5. ve 8. bölümleri ve tüm metnin İngilizce yazımını üstlendi. Kitabın son hali yeni gelişmeler, biyografik ve kronolojik bilgiler dikkate alınarak tümüyle kontrol edildi.

Kitapta dipnotlar yer almıyor ancak yazarlar metnin kaynağını oluşturan çalışmaların sıralandığı bir kaynakça veriyor. Metinde yer alan özel alıntılar notlarla gösteriliyor. Yazarlar Hint isimleri ve Hintçe terimlerin yazımında standart yöntemi benimserken fonetik işaretleri kullanmadılar.

Kitapta genel olarak olayların kronolojisinden çok Hindistan tarihinin yapısal modeli üzerinde duruldu. Bu yüzden kronik çizelgeleri, ayrıntılı bir dizin ve çeşitli haritalar okuyucunun başvuracağı isim ve olayları kolayca bulabilmesi için metne eklendi. (Haritalar 1 ve 12-14: D. Rothermund. 2-11: H. Kulke.) Tarih atlaslarında nispeten ihmal edilen eskiçağ ve ortaçağ Hindistan tarihi buradaki haritalarda ayrıntılı olarak yer alırken, sonraki dönemlere ilişkin olanlar zaten tarih atlaslarında bulunduğundan burada aynı ölçüde gösterilmedi.

Herman Kulke
Dietmar Rothermund
Kiel ve Heidelberg, Temmuz 1997

GİRİŞ

Tarih ve Çevre

Çevre, bir hayvanın doğal ortamı, göçebelerin avlanma bölgeleri ve otlakları, yerleşik köylülerin tarlaları ile bağlantılı yaşayan bir merkez, canlı bir dünyadır. Çevre insanlık için hem nesnel bir ekolojik koşul hem de öznel bir deneyim alanıdır. Doğa sınırlar, insan aletleri ve zekâsı ile sınırları çiğner. İnsan ilerledikçe kendine has bir çevre yaratır ve tarih yapar. Bu süreçte yalnızca doğanın koyduğu çiğnenen sınırlar yoktur, insan deneyimi ve kavrayışının da sınırları vardır. Doğal çevreye uyum sağlanan ilk zamanlardan büyük medeniyetlerin kurulmasına kadar insan ilişkilerinin bölgesel genişlemesi ve deneyim ufku sürekli gelişmiştir.

Çevre değişimleri bu evrimin içinde gerçekleşti. Ekolojik koşullar insanın bu evrim içinde yaptığı yolculukta kimin zaman düşmanca bir görünüme bürünürken kimi zaman da çekici ve davetkâr bir durak olarak ortaya çıktı. Sadece taştan yapılmış aletlerle silahlanan yiyecek toplayı-

cılar ve avcılar, yaşamak için ağaçları kesen ve verimli toprakları işleyen yerleşik köylülere pek de cazip gelmeyen bölgeleri, ovaların yanındaki orman kıyılarını ya da açık nehir vadilerini tercih ettiler. Ancak başlangıçta yerleşik köylüler bile sağlam bir saban ve sabana koşulan hayvanlarla ağır toprakların üstesinden gelebildikleri döneme kadar yumuşak topraklar araştırdılar. Bu dönemde köylüler alüvyonlu ovalara açılabildiler ve zengin tahıl ekinlerini biçtiler. Yeterince yağış ve sulama olanakları olduğunda da bakımı en zor ama en verimli ürünü, pirinci yetiştirebildiler. Sulama yapılarak pirinç üretilen her yer insan topluluklarının yaşayabildiği ve büyük imparatorluklar kurabildikleri yerler oldu, ancak bu tür yaratılan medeniyetler ve imparatorluklar neredeyse tümden onların tarım temellerine bağımlıydı. İklimdeki bir değişiklik ya da işgalcilerin bu temeli harap etmesi onların köklerini kesti ve kuruttu.

Hindistan tarihi bu evrimin en iyi örneklerini içerir. Taş aletlerin kullanıldığı tarih öncesi siteler tarihin sonraki bölümlerine ait büyük imparatorluk merkezlerinin yer aldığı alanların dışında kuruldu: Udaipur ve Caipur arasındaki bölge, Narmada nehri vadisi, Batı Ghatların doğu etekleri, Krişna ve Tungabadra (Raiçur Doab) nehirleri arasındaki belde, dağlık arazilerin denize en yakın olduğu doğu kıyısındaki bölge (bugünkü Madras'ın kuzeyi), Çota Nagbur Platosu'nun kenarları ve orta Hindistan dağlık bölgelerinin etekleri. (Bkz. Harita 1.)

Son arkeolojik araştırmalara göre Güney Asya'da tahıl ekimi İÖ 7000 yıllarında başladı. Bu her zaman mevsime göre değişen rüzgârlara (muson) bağlı yağmurların bölgede arttığı zamandı. İndus medeniyetinin habercileri aşağı İndus'un açık ovalarına yürüme maçerasından önce Belucistan'ın küçük ölçekli vadilerindeki alüvyonlu topraklarda ekim denemeleri yaptılar. Yıllık su baskınlarının tortularını tutmak için taş duvarlar *(gabarband)* inşa ettiler.

Başlangıçta arkeologlar bu bentlerin sulama için yapıldığını zannettiler, ancak üzerindeki delikler taş duvarların suyu değil toprakları tutmak için tasarlandığını kanıtlıyordu. Bu tip yapılar Bolan vadisinde Quetta ve Las Bela yakınlarında bulundu. Gelecek bölümde bu vadideki Mehrgarh bölgesi de ayrıntılı olarak tanımlanacaktır.

Paleobotanik araştırmalar tüm bölgede yağmur düşmesindeki artışın İÖ 3000 yıllarında olduğunu belirliyor. Bundan sonra alüvyonlu toprak ekimindeki yeni yöntem sadece İndus'ta değil, İndus'un 60-80 mil doğusundaki bu vadiye paralel Ghaggar vadisinde de uygulandı. Bu vadi ilk ekim yapanlar için aşırı seller ve Nil'in iki katı debisi nedeniyle İndus vadisine göre herhalde daha çekiciydi. Mohenco-Daro ve Harappa gibi büyük kentleri kuranlar, kentlerin su şebekesi ve kanalizasyon sistemlerinden anlaşılacağı gibi su yönetimi uzmanlarıydılar. Şimdiye kadar İndus vadisinde köy yerleri bulunmadı. Belki de seller nedeniyle tarımın ancak mevsimlik olarak yapılabilmesinden dolayı sürekli yerleşime açık köyler kurulamadı. Kentler böylesi mevsimlik faaliyetleri örgütleyen merkezler olarak hizmet vermiş olabilirler. Ayrıca bu kentler çok önemli ticaret merkezleriydiler. Kuzeyden gelen ticaret yolunun geçtiği kent olan Harappa tarım ve kırsal bölgeyi ayıran sınır çizgisi yakınında yer alıyordu. Dağlardan elde edilen değerli metal ve taşlar uluslararası deniz ticareti ile büyük İndus kentlerine gönderiliyordu.

Ghaggar vadisinde yaşam daha farklı olmalıydı. Orada çok yoğun bir yerleşim vardı. Bu medeniyetin kalbi muhtemelen orada atıyordu. Tespit edilmiş ancak henüz kazı yapılmamış olan Deravar Fort yakınındaki Ganverivala bölgesi Harappa büyüklüğünde bir kentin kalıntılarını saklıyor olabilir. Etrafında birçok küçük ören yeri bulunuyor. İndus vadisinde bulunmayışları dikkat çeken kırsal yerleşimlere muhtemelen burada rastlanabilir. Arkeolojik bul-

gular Ghaggar'ın İÖ 1700 dolaylarında belki de ani bir tektonik değişiklik nedeniyle kuruduğunu gösteriyor. Şimdi Ganj'ın paralelinde olan Yamuna nehrinin Himalayaların eteklerindeki toprağın kabarması ve yatağını değiştirmesine kadar Ghaggar vadisinin içinden aktığı tahmin ediliyor. Jagadhri ve Ambala arasındaki bölgede yer alan şimdiki Yamuna vadisi ile eski Ghaggar vadisi arasındaki mesafe 40 milden daha az. Toprak bu bölgede oldukça düz ve küçük bir arazi eğimi bile ırmağın akışını değiştirmesine yol açabilir. Kuzeyden gelen itme dalgasının bölgedeki kayalık tabakaları Himalayalara yığması, sık sık meydana gelen depremlerin de gösterdiği gibi, bugün bile yer hareketlerine neden olmaktadır. İndus nehrinin ağzında meydana gelen bir başka yer kabarması Mohenco-Daro'yu sular altında bırakan büyük bir gölün ortaya çıkmasına neden olmuş olabilir. Bu görüş kudretli İndus nehrinin hiçbir zaman dilimi içerisinde önünün kesilemeyeceğini düşünen bilim adamları tarafından tartışma konusu yapıldı. Bununla birlikte çoğu kez mevsimlik olan ya da ani olarak meydana gelen tıkanmaların biri bile yeterince zarar verecekti. Ghaggar'ın kuruması ve aşağı İndus'un tıkanmasıyla İndus medeniyetinin önemli merkezleri tahrip olabilirdi.

Başlangıçta bu toprak kabarmalarından etkilenmemiş olan bir bölge vardı: Gucarat'ın Kathiavar yarımadası. İndus medeniyeti insanları tarafından sömürgeleştirilen bu bölge dış dünya ile önemli bir bağlantı hattı olarak ortaya çıktı. Şimdiye kadar orada yalnızca birkaç bölgede kazı yapıldı. Dholavira görülmesi gereken bir yer. Kuç bataklığının içerilerinde bulunmasına karşın kesinlikle yarımadanın öteki tarafındaki Lothal gibi bir limandı. Dholavira'nın önemli bir bölge olduğu açıkça görülüyor. Başka bölgelerde İndus medeniyetinin temel dayanağı olan buğday ve arpadan çok Afrika akdarısı tarımı yaparak yaşayan Rocdi gibi, iç bölgelerdeki yerleşimlere bu ürünü bölgeye Umman'

dan geçerek gelen deniz yolları ticareti sağlıyordu. Doğu taraflarındaki dağlık bölgelerde yerleşik tarımın yayılmasında akdarı büyük önem taşıyordu.

İndus medeniyetinin yayıldığı toplam alan çok büyüktü. Geç Harappan olarak bilinen kalıntılar Maharaştra'daki Daimabad'da bile bulundu. Arkeologlar Afganistan, Badakşan'da bulunan Şortugai'de İndus medeniyetinin şimdilik en uzak, en kuzey sınırını tespit ettiler. Şortugai ile Daimabad arasında yaklaşık 1500 mil mesafe bulunmaktadır. Bu ileri karakollar yer hareketleri tehdidinden uzak şehirlerle birlikte merkezin ticari ve kültürel nezareti kesildiğinde sönüp gittiler. İndus medeniyetinin takati böylece Kuzeyden kendilerini Aryanlar (soylu olanlar) olarak adlandıran sığır yetiştirici göçebeler gelmeden çok önce kesildi. Ekolojik senaryo yeni gelenleri İndus medeniyetinin doğduğu koşullardan farklı bir şekilde karşıladı. Göçebe olduklarından değişen çevreye uyum sağlayabildiler. Göçebeler, yağmurlar kesilip Ganj-Yamuna nehri çekilerek uzun kuraklık dönemine girilmesiyle doğudaki cangıla sürüklenmeden önce Pencap ovalarında sığırlarına zengin otlaklar buldular.

ARYAN GÖÇÜNÜN GÜZERGÂHLARI

Aryan göçünün arkasındaki temel etmen muhtemelen Terai bölgesinin güneyinde Ganj nehrinin kollara ayrılarak zayıfladığı noktadan kolaylıkla karşıya geçip, kuru ormanları yakabilecek olmalarından kaynaklandı. Bu toprakların Aryan ateş tanrısı Agni tarafından Aryanlar için başarıyla sömürgeleştirildiğine inanıldı. Şimdiki Gorakhpur'un kuzeyindeki ovalara girip Patna yakınında Ganj nehrine katılan Gandak ırmağında durdular. Aryanların ona Sadanira (ölümsüz) demelerine ve kutsal metinlerinde arkasındaki bölgenin bataklık olduğu belirtildiğine göre doğuya giden

diğer kollardan farklı olarak bu ırmağın hâlâ yeterli suyu bulundurduğu anlaşılıyor. Bu hızla akan ırmaktan Agni'nin desteği olmadan geçenler sadece cüretkâr öncülerdi.

Aryan krallıklarının otoritesinin Gandak nehrinin batısına doğru gelişmesiyle, göçmen Aryanlar, krallar ve onların Brahman din adamlarının ikili vesayeti yerine önceki dönemlerindeki daha eşitlikçi kabile örgütlenmesini tercih ettiklerinden denetimsiz batıya kaçmayı cazip bulmuş olabilirler.

Bir zaman sonra Brahmanlar da Gandak nehrini geçtiler ve her yerde kralları kutsayarak, kabile örgütlenmesini bozmakta ısrar etmemek kaydıyla hoş karşılandılar. Eski metinlerde o günlerde kral rahipleri ya da danışman *(racpurohit, racguru)* ve ormanda yaşayan ve bilgisini sadece danışanlarla paylaşan bilge *(rişi)* olmak üzere iki tip Brahman olduğuna ilişkin birçok kanıt bulunmaktadır. Gandak'ın ötesindeki insanlar bilgeleri önemsemedi ancak saray Brahmanlarını kuşkuyla karşıladı. Saray rahipleri tümüyle hakir gördükleri bu kralsız kabilelerden hiç de iyi bahsetmediğine göre bu kuşku iki taraflıydı.

Doğuya doğru Aryan yürüyüşü dört yön için kullandıkları terimlerle belirlenmiş görünüyor. Güneşin doğuşunu ana yön olarak aldılar, böylece doğuya "onlardan önceki" *(purva)* dediler. Sağ elleri *(dakşina)* güneyi gösteriyordu. Ancak güneye giden yol *(dakşinapatha)* dağlık bölge ve düşman çevreyle tıkanmıştı. Buna rağmen kimi öncülerin Gandak'ı geçip verimli doğu ovalarını keşfettiği gibi diğer atak Aryanlar da ya Malva platosundan ya da daha doğuda Vindya dağlarının kuzey eteklerinden geçerek Dekkan Lava Trap'ın verimli bölgelerine ilerlediler. Bu bölgenin zengin kara toprakları Aryan göçünün en güneydeki ileri karakol mevkii oldu. Sadece küçük bir Brahman grubu himaye arayışı içinde daha güneye gittiler ve bu himayeyi de yolculuk sırasında buldular.

Toprak idaresine ilişkin çağdaş yöntemler ilk Aryanlar tarafından bilinmediğinden kralları otoritelerini kabul ettirebilmek için çok yumuşak yöntemler kullanıyordu. Aralarından güçlüce bir şef kurbanlık bir atı alarak bir yıl boyunca dolaştırıyor ve atın serbestçe dolaşmasını engelleyecek her kimse, onu yeneceğine yemin ediyordu. Eğer meydan okuyan birisi çıkarsa saldırıya uğruyordu. Kimse çıkmazsa kralın otoritesinin tartışılmadığı varsayılıyordu. Yılın sonunda kral, at kurban etmeyi *(aşvambe)* zaferlerinin ve karşı konulmaz otoritesinin bir simgesi olarak kutlayabiliyordu. Ancak doğuda büyük bir imparatorluk doğup hemen sonra batının krallıklarını ilhak edince küçük kralların eğlencelerinin de sonu geldi.

ESKİÇAĞ İMPARATORLUKLARI VE DİNİ HAREKETLER

Doğu sadece ilk Hint imparatorluğunu yaratmadı, yeni dini hareketleri de doğurdu: Buddhizm ve Caynacılık. Her iki hareket de batının Ganjetik medeniyetiyle yakın ilişki içinde bölgede serpilmesine karşın yavaş gelişen kraliyet kurumlarının ve azametli Brahmanların buyruğuna girmemişti. Böylelikle, Buddhistlerin manastır düzeni *(sangha)* gibi yeni bir örgütlenme biçimi ve ticaret ve toprak gelirlerindeki imparatorluk denetimi ile sağlanan gelir kaynaklarından diğer Aryan krallıklarının başaramayacağı büyüklükte askeri güçler geliştirildi. Doğu Ganjetik havzası Hindistan'ın gerekli iklim koşullarını taşıyan en büyük bölgesi olduğundan pirinç bu bölgenin en önemli kaynağıydı. İyi örgütlenmiş Buddhist manastırları bu geniş doğu bölgesinin modern etkisine küçük Brahman gruplarından daha iyi uyum sağladı. Küçük Brahman gruplarına göre manastırların gereksinimleri elbette daha çok ve sürekliydi, ancak Hindistan pirinç havzasında bu bir sorun değildi.

Merkezi Ganj nehrinin güneyindeki Magadha olan ye-

ni imparatorluk önce Ganj'ın kuzeyindeki Trans-Gandak bölgesinde bulunan kabile cumhuriyetlerini, sonra batıdaki Aryan krallıklarını yenilgiye uğrattı ve eski geleneklere biraz saygı göstererek sonuçta kendi yeni ideolojisini kabul ettirdi. Ancak bu imparatorluk da iç karışıklıklar ve bin yıldan öte bir zaman önce Aryanların gelmiş oldukları kuzeyden gelen istilacıların saldırıları sonucu yıkıldı. Yeni işgalciler geldiğinde Kuzey Hindistan'da ekolojik koşullar bir kez daha değer kazanıyordu. Hazır buldukları ve çok kolay uyum sağladıkları imparatorluk uygulamalarından yararlanmayı bildiler. Nispeten yalıtılmış Ganjetik havzasında Aryan kraliyet kurumlarının olgunlaşması yüzyıllar almıştı. Herkesçe öğrenilen Helenistik, İran ve Hint yönetim modelleri ve ayinsel hükümranlığı barındıran yakın ilişkiler ve daha geniş ufuklar dünyasındaki yeni istilacı, belgesiz göçebe geçmişinin karanlığından imparatorluk tarihinin aydınlığına nispeten kısa sayılabilecek bir süreçte sıçramayı becerebildi. Sakalar ve Kuşanalar Kuzey Hindistan'a böyle yayıldı. Kendi kısa ömürlü imparatorluk gelenekleri mevcut birçok meşruiyet örneklerinin bileşkesi olarak biçimlendi. Vedik düşünceyi değil daha yaygın olan Vişnu ve Şiva inançlarıyla Hinduizmi de benimsediler.

Kuzey Hindistan'a yayılan imparatorluk ihtişamının dalgaları güneyi de kamçıladı. Ancak güneyin ilk büyük yerli hanedanı Şatavahanalar ortaya çıktığında farklı ilkeleri birleştiren kuzey imparatorluğunun yolundan gitmedi ve Ganjetik medeniyetin küçük Aryan krallıklarının geleneğine geri döndü. Büyük kurbanlık at kutlaması Şatavahana kralı tarafından bir kez daha yapıldı ama buradaki ayinin anlamı eski yumuşak kraliyet otoritesi denemesinden çok farklıydı. Bu, güçlü kralın kendi kimliğini Aşoka'dan Kanişka'ya büyük imparatorların kuzeyde yaydıkları ideolojilerle değil de kendilerinin güneyde sakladıkları Vedik geleneğiyle tanımlaması gerektiği yönündeki Brahman yandaş-

larının kışkırtmasıyla gelen önemli bir simgesel tavırdı. Bu tavrın gelecek Hindistan tarihi akışında Hindu krallık fikrinin Güneydoğu Asya'ya taşınması gibi, can alıcı bir önemi vardı.

HİNT TARİHİNİN DÖNEMLERİ

Eski geleneklerin yeniden dirilmesi Hindistan tarihine Batı dönemlemesinin hazır biçimde aktarılışını engelliyor. Eskiçağ, ortaçağ ve modern tarih dönemleri Hindistan'da kolayca tanımlanamaz. Bu nedenle birçok tarihçi Hindistan tarihini ayrı bir bölümlemeyle ele aldılar: Hindu, İslam ve İngiliz dönemleri. Hindu tarihçiler Hindu altın çağını yüceltme eğiliminde oldular ve İslam ve İngiliz dönemlerini başarılı yabancı yönetimler olarak kabul ettiler. Hindu dönemine ilişkin kendi fikirleri olabilse de İslam tarihçileri bu açık seçik ayrımı kabul ettiler. Bu ayrımda Hindistan tarihinde her şeyi unutturacak etkinlikteki İngiliz damgasını ıskalamamaları nedeniyle İngiliz tarihçilerinin de içi rahattı.

Tarihin böyle dönemlere ayrılması da birçok yanlış kavram doğurdu. Bir kere Hindistan'da İslami yönetimin yayıldığı zamanda da, ülkeyi İngilizler kontrol ettiğinde de kaybolmayan Hindu gelenekleri ve kültürel modelleri Hindu döneminde de tamamen homojen değildi. Hindistan'da İslami yönetim farklı karakterlerin yan yana geldiği ve işbirliğinde bulunduğu bir yapıydı ve Müslümanlarla Hinduların siyasal, sosyal ve kültürel alanlardaki bu birlikteliği birçok bakımdan iyi tanımlanmış bir İslami yönetimin işaret edeceklerinden daha önemliydi. İngiliz yönetimi süre olarak da, etkisinin yoğunluğu bakımından da kısa ömürlüydü. Çok yakın bir tarihte sona eren bu yönetim hafızalarımızda hâlâ kötü bir hayal gibi belirse de tarihsel bir perspektiften baktığımızda onun en önemli bölümler-

den birini oluşturduğunu kabul etmemiz gerekecektir. Genç kuşak Hindistan tarihçileri Hindu, İslami ve İngiliz dönemlemelerini yanlış yönlendirici tarihlemeler olarak eleştirseler de daha iyi bir alternatifin bulunamaması gerçeği de hâlâ ortadan kalkmış değildir.

Bu kitapta farklı dönemlere baktık ve eskiçağ, ortaçağ ve modern Hint tarihine egemen olan politik yapıları gösterdik, değişik yönetimleri dini açıdan ya da etnik ilişkiler çerçevesinde ele almadık.

Eskiçağ Hint tarihinin merkezinde bütün dünyayı zaptetmeye teşebbüs eden hükümdar *çakravartin* vardır. Onu sınırlayan elbette ki dünya hakkındaki bilgisi ve askeri potansiyeliydi. Mükemmel çakravartin ilgisini, imparatorluğun yoğun içişlerini denetlemekten çok dışarıdaki düşmanlara meydan okuyarak onları bertaraf etmeye ya da susturmaya yöneltti. İç bölgenin zenginliği ve ticaret yollarının denetimi çakravartin'e evrensel hâkimiyetini sürdürmesi için gerekli askeri gücün yaratılmasındaki yeterli desteği sağladı. Eski Hindistan'da böyle birçok imparatorluk doğdu ve yıkıldı. Bütün ihtişamı ve eski Hint siyasal örgütlenme tarzının tüm sorunlarıyla biçimlenen Gupta bu imparatorlukların sonuncusuydu. Bu imparatorlukların önemli bir etkisi yönetim sanatı, kraliyet ve imparatorluk saray tarzları, savaş yöntemleri ve tarım temelinin devamlılığına ilişkin bilgi dolaşımıydı. Eski imparatorluklarda çeşitli illere yönelik imparatorluk yönetim nüfuzu ihmal edilebilir olsa da aynı şey bilgi yayılması için kesinlikle söz konusu değildi. Maurya imparatorluğu zamanında Hindistan'ın birçok bölgesi doğal engeller nedeniyle de bilgilere ulaşamazken Gupta imparatorlarının büyük Hint seferleri döneminde imparatorluk mesajları Hindistan'ın tüm bölgelerine ulaşıyordu. İmparatorluklar yıkılıp eskiçağ Hindistan tarihi döneminin sonuna gelindiğinde ortaçağ Hindistan tarihinin oluşumunda örnek olacak birçok küçük bölge devle-

ti kuruldu. İç bölgede kraliyet merkezine bağlı devletler ve aralarındaki rekabetin etkisinin hissedildiği bir atmosfer vardı. Merkeze bağlı devletlerin yoğun çekişmesi eski dönemdeki imparatorluklarda kısa sürmüş olan siyasal nüfuza zemin hazırladı. Tek tip saray kültürü Hindistan'ın her tarafına yayıldı. Hindistan'ı işgal eden Müslüman hükümdarlar modele yeni katkıda bulunsalar da büyük ölçüde özümlendiler. Kendi saray kültürleri farklı bir din temeline oturmuş olmasına karşın işlev olarak yerlerinden ettikleri Hindu hükümdarlarının izlediği yola benziyordu.

Modern Hindistan tarihi dönemi, büyüklük olarak eski Hint imparatorluklarıyla kıyaslanabilecek ancak iç yapısı tamamen farklı olan Hint-Türk imparatorluğu ile başlıyor. Bu imparatorluk modern Avrupa devletleri ile yarışacak askeri donanımı ve toprak gelirleri üzerindeki geniş denetimiyle tamamen merkezi devlet temelinde yapılanmıştı. Ancak askeri gücün gereklerini sağlayabilmek için yeterli mali kaynağın bulunamaması imparatorluğun sonunu getirdi. Bunun çözümü daha sonra dağılan imparatorluktan kalan parçaları fetheden İngiltere tarafından bulundu ve eski yönetim geleneklerine sahip çıkan İngilizler bu anlayışı daha da etkin hale getirdiler.

SAVAŞ ARABALARI, FİLLER VE SAVAŞ YÖNTEMLERİ

Burada kısaca hikâye edilen Hindistan tarihi serüveni savaş yöntemlerinin değişimiyle derinden etkilendi. Aryan savaşçıları yerli halk üzerinde askeri bir üstünlük sağlayan ve elbette kendi aralarındaki arkası gelmez savaşlarda kullandıkları hızlı savaş arabalarına güvendiler. Bu arabalar merkezi bir güç oluşturmalarına yetmedi. Ancak Magadha İmparatorluğunun savaş filleri tekelci bir gücün askeri açıdan en önemli destekçisi oldu. Magadha'nın doğu taraflarından çok sayıda vahşi fil tedarik ediliyordu ancak sürek-

lilik daha önemliydi. Uygun sayıda filleri sürekli olarak tutabilmeyi sadece kudretli bir hükümdar gerçekleştirebilirdi. Fillerin Hint askeri tarihine girişi İÖ 500 yıllarında oldu ve bu durum siyasal yapı ve savaş stratejisinde çok önemli bir değişime neden oldu. Çandragupta Maurya'nın Selevkos Nikator'a hediyesi olan 500 fil antik dünyanın en önemli askeri yardımlarından biriydi.

Hint askeri stratejisi bir Hint Brahmanın kralını eğlendirmek için icat ettiği sanılan satranç oyununda aynen yansıtılıyordu. Bu oyunda savaş alanında olduğu gibi savaşı filin sırtındaki kralın kendisi yönetiyordu. Kral kendisini korumak ve fazla göstermemek zorundaydı. Çünkü o ölürse ordu iyi durumda olsa bile yenilecekti. Bu nedenle kralın hareketleri sınırlıydı. Savaş hareketleri general, süvariler ve koşucular tarafından saptanıyordu. Ordunun kanatlarını koruyan filler kesin taarruzlarda ön cepheye de sürülebiliyorlardı. Çoğu eğitimsiz ve basit silahlar kuşanmış yavaş piyadeler ancak sayılarının çokluğundan dolayı ve bezdiriciliklerinin bir değer kazanacağı savaşın bazı kritik aşamalarında önemliydiler. Bu strateji modeli aşağı yukarı 2000 yıldan fazla süreyle aynı kaldı.

Böyle bir ordu yeterli büyüklükte bölgesel istihkama gereksinim duyuyordu. Hindistan çevre örgüsü ve böyle çekirdek bölgelerin dağılımı yerinden yönetimin öngördüğü standart büyüklükte 100-200 mil çapında ve 400-500 mil uzaklığa müdahale edebilecek bir örgütlenmeydi. Doğrudan yönetim gelir toplama becerisi ve uzak bölgelere savaş filleriyle kuvvetli bir ordu göndererek düşmanı yenmekte bir şans yaratan müdahale yeteneği ile tanımlanırken düşman bölgenin sürekli olarak birinin doğrudan yönetimi içerisine katılmasını öngörmüyordu.

Oyunun kurallarını aklımızda tutarsak, Hindistan'daki sırayla tekrar dört alt bölgeye bölünebilen ve her biri teorik olarak bölge yöneticisine yardım edebilecek üç büyük

bölgeyi tasvir edebiliriz. Ancak genel olarak her büyük bölgede sadece bir yönetici diğer alt bölgeler üzerinde egemenlik kurabilse de kaynakları onları sürekli olarak kendisine bağlı tutmaya izin vermiyordu. Kendi büyük bölgesinde böyle bir egemenlik kurmuş yönetici diğer büyük bir ya da iki bölgeye müdahale etmeyi deneyebilirdi. Bu karşılıklı ilişkiler diğer büyük bölgelerdeki güçlü yöneticilerin konumlarıyla ilgiliydi. Hindistan'ın merkezindeki orta kısımda saldırgan yöneticilerin olası müdahalelere meydan okuyacak çok büyük bir dördüncü bölge olması açısından bu konu oldukça önemliydi.

HİNDİSTAN TARİHİNİN BÖLGESEL ÖRÜNTÜSÜ

Hindistan'ın ilk büyük bölgesi İndus'un ağzından Ganj nehrinin ağzına kadar uzanan yaklaşık 2000 mili kapsayan kuzey nehirlerinin alüvyonlu topraklarıdır. Bu bölge 200 mil dolaylarında bir genişliğe sahiptir. Diğer iki büyük bölge güneydeki dağlık alanlarla doğu kıyısındadır. Bunlar kuzey bölgesinde Gucerat'tan Orissa'ya Hindistan'ın sağ iç taraflarına 1000 mil kadar uzanan 300-400 mil genişliğindeki büyük ara bölgeyle ayrılır.

Kuzey bölgesi, ilki Hindistan'daki ilk büyük imparatorluk olan doğudaki Bengal ve Bihar, ikincisi aşağı Ganj-Yamuna Doab'ı içine alan orta Ganjetik havzası, üçüncüsü Agra-Delhi bölgesi ve Batı Doab ve dördüncüsü İndus olmak üzere daha küçük dört alt bölgeye ayrılır. Ara kuşak, kuzey bölgesi ile diğer iki bölge arasında hem tampon hem de arabulucudur. Onun iki uç bölgesi Gucerat ve Orissa da diğer iki bölgeden özel yollarla; Gucerat kuzeyde çölle, Orissa, muson mevsiminde daima akan ırmaklar ve dağlarla ayrılır. Ara bölgede birbirinden ayrı dört yerleşim bölgesi bulunmaktadır: Çattisgar'ın verimli ovaları, eski zamanlarda Dakşina Koşala denilen bölge, şimdiki Nagpur civa-

rındaki Vidarba, antik dönemde Avanti denilen Uccain civarındaki Malva platosu ve son olarak Caipur ve Udaipur arasındaki Racput beldesi. Doğal olarak bu ara kuşağın bölgeleri arasında ve diğer bölgelerle ilişkiler vardı. Dahası kıyı yerleşimlerinin yazgısına sahip Gucerat ve Orissa'nın denizaşırı bölgelerle de teması vardı. Fakat askeri müdahaleler için bu ara kuşak her zaman büyük bir engeldi.

Erengabad ve Paithan civarındaki Dekkan Lava Trap, eski başkentler Bidar, Manyakheta ve Kalyani'yi de içine alan Haydarabad civarındaki merkez bölge, Çalukyaların Badami'si gibi eski kentleri içine alan Bicapur ve Vicayanagara arasındaki bölge, ve son olarak Mysore civarındaki sonradan Tipu Sultan'ın olan Hoysalaların kale bölgesi, dağlık bölgenin dört alt bölge merkezidir. Doğu kıyı bölgesi içindeki dört alt bölge de Krişna-Godaveri deltası, Madras civarındaki eski Pallava imparatorluğunun merkezi Tondaimandalam, Kaveri delta bölgesindeki Çola hanedanının ana yurdu Çolamandalam ve son olarak Pondyaların merkezi Madurai civarındaki Pandyamandala'dır.

Son değinilen üç alt bölge birbirlerine yakındır, ancak bu alt bölgeler ilk doğu kıyı alt bölgesi *Rayalasima* denilen uzantıyla Krişna-Godaveri deltasından bölünmüşlerdir. Burada dağlık bölge kıyıya yakındır ve verimli kıyı düzlüklerini keser. Krişna ve Tungabadra arasına yerleşmiş Raiçur Doab, Rayalasima ve bölgeye bitişik olsa da hiçbir zaman üzerinde kavga edilen bir güç merkezi olmadı. Zengin bir kültürel mirası ve eski döneme ait tapınakları olmasına karşın orada bir komuta merkezi kuracak güçlü bir lideri yoktu. Belki de bu gerçek nedeniyle Hindu krallar nehirlerin kesiştiği yerlere kutsal sayılarak hacıların ve dolayısıyla da düşmanların ulaşabileceği düşüncesiyle kentler yapmayı istemediler.

Bugünkü Coimbatore yakınlarındaki diğer ilginç bölge de üç kıyı bölgesinin ardalanı olan Kongunad'dır. Bu bölge

eskiçağ için önemliydi. Bulunan birçok Roma sikkesi buranın önemli bir ithalat ticareti transit güzergâhı olduğunu düşündürüyor. Yine de İS 4. ve 6. yüzyıllar arasında oraya hükmeden ve pek fazla tanınmayan Kalabralar dışında hiçbir zaman önemli bir hanedan için güçlü bir mevzi sağlamadı. Batı kıyısı geçerli nedenlerden dolayı çalışmamızda göz ardı edildi. Ghatlar ve Arap Denizi arasında kalan küçük şeritler halindeki bu topraklar asla herhangi bir büyük gücün barınacağı bölge olmadı sadece yerel liderlere destek sağladı.

Çeşitli bölgelerde kurulan krallık başkentleri birkaçının dışında krallıkları batmaktan kurtaramadı. Bugün burada eski büyük isimlerini hâlâ taşıyan bazı köyler ve ören yerleri bulabiliyoruz. Bu eski başkentlerin kaybolmasının birçok nedeni vardır. Hepsinden önce çevredeki dış bölgelerin tarım fazlasına ve bunu uygun biçimde idare edecek lidere bağımlıydılar. Lider öldüğünde kent kayboluyor ve eğer aynı bölgede yeni bir hanedan doğarsa genellikle yeni bir başkent kuruluyordu. Her bölgenin merkezinde başkent olabilecek uygunlukta birçok yer vardı. Aslında bu merkezlerin sınırları bölgede sık sık kurulan kentlerle ayrılıyordu. (Bkz. Harita 1).

Çağlar boyunca çoğu hanedanı hemen hemen aynı yerde stratejik nedenle başkentler kurmaya zorlayan birkaç tane koşul vardı. Bunların en önemlisi verimli Ganj-Yamuna Doab'ın girişini kontrol eden Delhi'dir. Aravalli dağlık bölgesi nehrin yatağının düz ve geniş olduğu bölgede Yamuna'ya çok yakındır. Bu girişi kim tutarsa o bölgenin idaresini de elinde tutuyordu, ya da başka bir ifade ile bu bölgeyi yönetmek isteyen bu girişi ele geçirmek zorundaydı. Bu yüzden Delhi bölgesi iki bin yılı aşkın süre içinde burada kurulmuş bir düzine eski başkentin kalıntılarıyla âdeta bir karmaşaya dönüştü.

Patna, eski Pataliputra benzer önem taşıyan stratejik

bir yerdir. Ganj nehrinin kenarında yüksek bir yerde kurulan kent, nehir muson yağmurlarının etkisiyle kabarınca su basmış bir ovanın ortasında yüzen bir adaya benzer. Pataliputra, Ganj'ın kuzeyinde, kabile cumhuriyetlerine karşı savaşlarında Magadha'nın tabyası olarak ortaya çıktı. Ayrıca, Soney Vadisi ve Vindya dağlarının etekleri boyunca uzanan doğu-güney güzergâhının geçişini de kontrol altında tuttu. Magadha hükümdarları başkentlerini Bihar'ın güneyinden Ganj vadisinin merkezine taşıdıklarında ataları gibi Pataliputra'yı başkent seçtiler. Dağlık alanlar ve doğu kıyıları sürekli başkent yerleşim yerleri olmadılar, bölgesel örüntü sabit kalırken kentlerin kuruluş yerleri tercihe bırakıldı.

Güney dağlık bölgesel merkezleri ve doğu sahilini kuzey bölgelerinden ayıran muazzam uzaklık Hindistan tarihinin çoğu dönemlerinde kuzeyin ve güneyin büyük hükümdarlarının çatışmadan varlıklarını sürdürdükleri anlamına geliyor. Aradaki geniş kuşak bölgeye müdahale etmek her zaman tehlikeliydi ve dev imparatorluğu birisi Delhi'de diğeri en kuzeyde dağlık bölge merkezinde olan (Devletabad/Erengabad) iki başkentten yönetmeye teşebbüs etmek fazla sorun çıkarıyordu. Dağlık bölge ve doğu kıyısı merkezleri birbirinden çok uzak olduğundan müdahale olanakları da oldukça sınırlı kalıyordu. Örneğin Badami (Vatapi) dağlık bölgenin üçüncü alt bölgesi, doğu kıyısının ilk ve ikinci merkezlerine yaklaşık 400 mil uzaklıktaydı. Güçlü liderler komuta merkezlerini Krişna-Godaveri deltasına yaklaşık 150 mil uzaklıkta olan bugünkü Haydarabad yakınlarına kurduklarında, bu verimli delta sık sık müdahaleye maruz kaldı. Buradaki tek istisna o zaman ana ocağı Vatapi olan Çalukyaların kurduğu Vengi'dir.

Üç büyük bölge arasında egemenlik mücadelesi devam etti. İki büyük bölge lideri arasında zıtlaşma olasılığı bu

"iç" çekişmelere bağlıydı. Örneğin güney dağlık bölge yöneticisi başa geçmiş ve Delhi-Agra bölgesi yöneticisi kuzeyde egemenliği ele geçirmişse onların çatışma olasılığı yok gibiydi. Ama güney dağlık bölgesinin güçlü bir lideri bu bölgenin kuzeyine yerleştirilirse ve Kuzey, orta Ganjetik havzasının yöneticisinin elinde ise bir çatışma olasılığı çok daha yüksekti (örneğin Raştrakuta ile Gurcara Pratiharalar çarpışması).

Uzak mesafe müdahale potansiyeli sadece süratli süvari savaşçılığını getiren kuzeyli Müslüman istilacılar döneminde arttı. Bununla birlikte başlangıçta bu durum bölgesel üstünlük örüntüsünü değiştirmedi. Bütün yöneticiler yeni stratejiye süratle uyum sağladılar ve böylece tüm bölgede bir kez daha tek tip standart savaş tekniği geçerli oldu. Ancak yeni stratejinin bölgesel yönetimler için önemli içsel sonuçları vardı. At yetiştiriciliği Hindistan'da her zaman bir sorundu ve iyi savaş atlarının yüksek fiyatlarla Arabistan ya da İran'dan ithal edilmesi zorunluluğu vardı. Bu da askeri çarkı döndürmenin bedelini çok yükseltiyordu. Bu arada at sırtında korku salan ürün toplayıcıları ürün fazlası tahsisatını artırabiliyordu. Askeri şehircilik ve askeri feodalizm el ele böyle yükseldi. Kırsal bölgelerde süvari garnizonları kuruldu, onların kumandanları komuta merkezlerini çevre komşuların toplanma yerlerine dönüştürerek bölge yöneticileri oldular. Kırsal bölgelerden ürün toplama işi büyük ölçüde başkalarına devredildi. Süvari subayları arasında nadiren yerel saygın kişiler bulunuyordu. Genellikle yabancı olan bu süvariler atanmalarını bölge yöneticilerine borçlu oluyorlardı ve isyana kalkıştıklarında da kendilerinin denetleyeceği özerk bir alan elde etmekten çok yöneticiyi yerinden etmeyi düşünüyorlardı.

DENİZCİLİK VE AVRUPALI GÜÇLERİN MÜDAHALESİ

Süvari savaşçılığı Hint yöneticilerinin gözünü Avrupa'dan gelecek deniz müdahalelerine kapattı. Düşmanı sadece büyük süvari gruplarıyla karşı karşıya gelinen çarpışmalarda ciddiye alıyorlardı. Tüm Hindistan coğrafyasının en önemli unsuru olan Hint okyanusunu umursamıyorlardı. Hindistan o zamana kadar denizden işgal edilmediği için, yöneticiler Avrupalıları rahatlıkla göz ardı edebileceklerini düşünüyorlardı ve bu konuda aldıkları en ileri önlem de uç ticaret noktalarının korunması için yaya Hint askerleri kiralamak oluyordu. Hindistan'da gemileri yılın sadece birkaç ayında suda tutan musonun deniz destekli bir işgale izin vermeyeceğini biliyorlardı. Böylelikle denizden gelenlerin destek bağlantıları çok kısa bir zamanda kesilecekti. Aslında Avrupalı güçler asla böyle bir istilaya teşebbüs etmediler, ancak daha az maliyetli olan ve süvariler için ölümcül bir tehlike oldukları kanıtlanan kendi piyade birliklerini eğittiler. Aynı zamanda kendilerine çok büyük müdahale olanağı sağlayacak deniz ve çevresini de kontrol altına aldılar.

Hintli yöneticiler Hint Okyanusu'nu sürekli ihmal ediyor denilemezdi. Çola kralları büyük deniz seferleri gerçekleştiriyor ve Hint denizciler kayda değer uzaklıktaki yerlerle deniz ticareti yapıyordu. Okyanus karasularının geçilmesine karşı *(kala pani)* önyargı sadece ortaçağ döneminde gelişmişti ve Hint-Türk dev imparatorluğun önemsediği iç denetime Hindistan'ın soyutlanma eğilimini de eklemişti. Öte yandan Hindistan, çevresindeki yabancıları bilinçli bir ayırım politikasını benimsemiş olan Japonlar gibi bir tehdit olarak düşünmedi. Böylece İngilizler kıyı çevresindeki köprü başlarını tutarak genişlemeyi başardılar ve 2000 yıldan da önce ilk Hint imparatorluğunu doğuran

muazzam ürünlerin toprağı verimli doğu havzasını ele geçirdiler.

Aslında İngilizlerin Hindistan'ı fethi Maurya imparatorluğunun yayılma modeline çok benzemektedir. Doğu kıyılarını ve Ganj-Yamuna'nın üzerindeki Ganjetik havzasını egemenlikleri altına aldılar ve Mysore Sultanı Tipu'yu yenilgiye uğrattıkları güney bölgesinin içlerine nüfuz ettiler. İngilizler de tam Mauryalar'ın yaptığı gibi içerdeki büyük parçalara dokunmadılar. Fazla ürün getirisi olmayan bölgelerde dolaylı yönetim daha ucuza geliyordu. Ancak eski Hint imparatorluklarından farklı olarak İngiliz Hint imparatorluğu etkin yönetimle nüfuzunu yoğunlaştırdı. Hint-Türk mirası bu açıdan zaten güçlüydü, ancak İngilizler bunu daha da geliştirecek güce sahiptiler. Hint-Türk yönetimi her şeyden önce askeri bir yönetimdi; karar alan subayları muhasebeci değil savaşçıydı. İngilizler savaşçıların yerine modern bürokrasinin titiz eğitiminden geçmiş muhasebecileri getirdi. Aslında Hindistan'daki İngiliz bürokrasisi İngiliz gelenekleriyle hem desteklenen hem de engellenen İngiliz yönetiminden çok farklıydı. Bu yeni bürokratik yönetim sistemi Hint-Türk yönetiminden daha ucuz ve etkindi. Hint-Türk savaşçıları tahsis bölgelerinden gelen ürün fazlalarının büyük bölümünü geldikleri bölgelere harcarken İngilizler daha çok toplayıp daha az sarf ederek ürünleri dışarıya transfer edebiliyorlardı. Bu yeni sistem işlevlerini korumakta zorlanan iç yönetimlerde bir gerilemeyi gündeme getirdi. Sadece denizciliğin köprübaşları olan Bombay, Kalküta ve Madras her bakımdan büyüdü. Bu kentler ayrıca Hindistan'ın iç bölgelerini dünya pazarlarıyla ilişkilendiren demiryolu ağının da istasyon noktaları oldular. Böylece yukarda çerçevesi çizilen eski Hindistan bölgesel örüntüsü İngiliz yönetimi tarafından ortadan kaldırıldı. Örüntü tersyüz oldu. Bu durum yukarda belirtilen üç önemli bölgeyi de kapsayan üç büyük başkan-

lığa bağlı yeni bölgeleri doğurdu. Bunların dışında İngilizlerin Delhi'yi yeniden canlandırıp Hindistan'ın başkenti yapmaya karar vermelerine kadar İngiliz görkeminin şemsiyesinde yaşayan bazı Hint prenslerinin iç bölgedeki birkaç mütevazı kenti kaldı. Ancak bu başkent transferi, İngiliz yönetiminin yapısal bir değişikliğinden öte, simgesel bir tavırdı. Bağımsız Hindistan bile büyük çevresel merkezlerin yönettiği bölgesel düzeni kolayca değiştiremedi. Çota Nagbur civarındaki kömür ve demir madeni kuşaklarında yükselen endüstri merkezleri de bu açıdan fazla bir değişiklik getirmedi. Buralar çok geri, asla bir çekirdek bölge olmayan ama kabile üyelerinin sığındığı endüstriyel bölgeler oldu.

NÜFUS YOĞUNLUĞUNUN BÖLGESEL ÖRÜNTÜSÜ

Hindistan'ın farklı bölgelerindeki göreli önem değişikliklerinin bir göstergesi nüfus yoğunluğudur. Ne yazık ki Hindistan tarihinin ilk dönemlerine ilişkin nüfus dağılımı ile ilgili çok az şey biliyoruz. Sadece doğu Ganjetik havzası ve doğu kıyılarının zengin pirinç alanlarıyla diğer bölgelere nazaran daha yoğun bir nüfusa sahip olduğunu tahmin edebiliriz. Kanal sulama sadece öncekinden daha fazla nüfusa destek olabileceği düşünülen birkaç bölgeye getirildiği için bu koşullar İngiliz yönetiminde de aşağı yukarı aynı kaldı. Güvenilebilir nüfus verileri, ancak 1881 yılından sonraki dönemlerde elde edilebilir ve bu tarihten sonraki Hindistan nüfus sayımları da 10 yıllık dönemlerde yapılmaya devam etmiştir. Yüzyılın sonunda büyük kıtlıkla durdurulan yavaş ancak düzenli nüfus artışı ile geç 19. yüzyıl karakteristik bir dönemdir. 1901 nüfusu sayımı bu gelişimi yansıtır. Nüfus yoğunluğunun bölgesel örüntüsünün nispeten doğru bir resmini veren bu durum durgun bir dönemin hüküm sürmüş olduğunu da açıklıyor. En yüksek nü-

fus yoğunluğu olan (kilometrekareye 150 kişi) yerler şunlardır: kuzey düzlüklerinin ilk üç alt bölgesi, doğu kıyılarının ilk üç alt bölgesi, batı kıyısının güney ucu ve verimli Gucarat düzlüklerindeki birkaç alan. Bu örüntü muhtemelen önceki yüzyıllarda ortaya çıkmış. Kuşkusuz önceki dönemlerde nüfus yoğunluğu daha düşük, ancak burada yazılmış bölgelerin nispi konumu aynı olmalı. Bu nispi konum bugün de aşağı yukarı hâlâ aynı. Ancak nüfus 1921'den sonra süratle arttığından bugün farklı bölgelerde nüfus yoğunluğu nimetten çok bir külfet olmuştur. Nüfus artış oranı kimi yerlerde azalırken kimi bölgelerde artmaktadır. Ganj havzasının kenarları, dağlık bölgenin batı ve güney bölümleri, Gucarat havalisi ve batı kıyılarının kuzey bölümü son on yılın nüfus artış ortalamasının üzerindeki yerleşimlerdir. Özellikle önceki yıllarda daima ortalamanın altında kalan dağlık bölgelerdeki nüfus yoğunluğu yapısındaki değişim çok dikkat çekicidir. Bu, çeşitli bölgelerdeki siyasal önem değişikliğini de gösterebilir. Bu güne kadar Kuzey düzlüklerinin üçüncü alt bölgesinin çoğunu ve ikincisinin tamamını kapsayan Uttar Pradeş, önceleri stratejik yerleşim konumu, şimdilerde de çok büyük nüfusu ile seçimlere koyduğu ağırlık nedeniyle Hindistan siyasal tarihinde önemli bir rol oynuyor. Ancak bu konuma rakip çıkması mümkündür. Öte yandan Hindistan'da hâlâ ortalama nüfus yoğunluğunun altında kalmaya devam eden bölgeler de Hindistan tarihinde asla belirgin bir rol oynamayan bölgelerdir. Altkıtayı bir uçtan diğerine kesen dört bölge vardır. (Bkz. Harita 1) İlki batıda büyük çölden doğuda Çota Nagbur platosuna uzanır. İkincisi Vindya dağlık bölgesinden ibarettir. Üçüncüsü dağlık bölge merkezinden kuzeydoğu kıyıları boyunca sıralanan dağ silsilesine uzanır, ve dördüncüsü Rayalasima bölgesi ile batısındaki komşu alandır. Böylelikle nüfus sayımı verileri yukarda sunulan bölge analizleri sonuçlarını desteklemekte bize

yardımcı oluyor.

Bölgesel dillerin sınırlı yayılması nedeniyle yukarda resmettiğimiz dört bölgenin ciddi iletişim sorunları bulunmaktadır. Tamil ve Telugu arasındaki sınır Rayalasima bölgesinin güney kenarını, Telugu dil bölgesi kuzey sınırını izler, ve böylece Dravid dilleri genel olarak aşağı yukarı üçüncü bölgeyi izlemiş olur. Batı dağlık bölgesindeki güney uçtaki Hint-Aryan dili Marathi, ikinci ve dördüncü bölgeler arasında konuşulur. Birinci ve ikinci bölgeler arasında kalan alanda çeşitli eski kabile dilleri vardır, ancak bu bölge Kuzeyin *lingua franca*'sı Hindu dilinin etkisindedir. Ancak Hindu dili ikinci bölgenin ötesine işleyememiştir. Hindistan'daki tüm dil bölgesi sınırları böylesi eşiklerle belirlenmiyor, fakat buradaki örüntü, dillerin yayılması ile çevre koşulları arasındaki kayda değer tesadüfü gösteriyor. Tarih ve çevre birbirinin tamamlayıcısıdır ve Hindistan tarihi bazen sınırsız cömert, ancak kendisiyle başa çıkmak isteyenlere karşı düşman olan ve meydan okuyan çok farklı yapısıyla muazzam çevre örgüsüne çok şey borçludur.

I

Kuzeybatının İlk Medeniyetleri

TARİHÖNCESİ VE İNDUS MEDENİYETİ

1920'lerde büyük kentler Harappa ve Mohenco-Daro keşfedilince Hindistan kıtası tarihi de yeni bir boyut kazandı. Bu erken İndus medeniyeti merkezlerinin keşfi büyük bir arkeoloji başarısıydı. Bu merkezler bilinmeden önce kıtadaki ilk erken medeniyetin Hint-Aryanlar tarafından yaratıldığı kabul ediliyordu. Vedik Hint-Aryanlar Hindistan ovalarına İÖ ikinci bin yıllarında indiler. Ancak İndus medeniyetinin büyük kentleri bu medeniyetin çok daha eski olduğunu, üçüncü ve dördüncü bin yıllara kadar geriye gittiğini kanıtlıyor. Eski Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarından sonra İndus medeniyeti insanlığın üçüncü büyük erken medeniyeti olarak ortaya çıktı.

Harappa ve Mohenco-Daro aralarında 150 mil uzaklık olmasına karşın büyük benzerlikler gösteriyorlar. Arkeologlar her iki kentte de ayrı ayrı tahkim edilmiş bir akro-

polis ve bir alt kent buldular. Kentlerin batısında yer alan akropolis yapay bir tuğla yükselti üzerine inşa edilmiş ve burada dini ayinler için yapıldığı belli olan toplantı salonları ve büyük binalar bulunuyor. Mohenco-Daro da akropolisin ortasında ayin amaçlı kullanılmış olabilecek bir "Büyük Hamam" yer alıyor (12'ye 7 metre, derinlik 3 metre). Bu hamam düzgün bir su rezervi ve kanalizasyon sistemi ile bağlantılı. Hamamın doğusunda kral ya da başrahibe ait bir saray olduğu izlenimini veren büyük bir yapı var (yaklaşık 70'e 25 metre).

Bu kentlerin özel ortak noktası olan ve kazı yapanlar tarafından buğday depolarının temelleri olarak yorumlanan büyük platformlar var. Bu platformlar Mohenco-Daro'da akropolisin içinde yer alırken Harappa'da neredeyse akropolise bitişik yapılmış. Bu mimari kompleks Mohenco-Daro'da hemen hemen Büyük Hamamın yanında yer alıyor ve hâlâ etkileyici. Temeli doğudan batıya 45 metre uzunluğunda ve 25 metre genişliğinde. Bu temel üzerinde üç sıra halinde 27 bölüm var. Duvarlar 5 metre ve hâlâ yerinde duruyor. Bu bölümler çok iyi bir havalandırma sistemine sahip ve buğday deposu olarak kullanılması halinde akropolisin dışından buğday doldurulabilecek yapıda. Harappa'da işçiler ve köleler için yapıldığı sanılan bazı küçük evler var ve akropolis ile bu binalar arasında büyük bir açık alan bulunuyor.

Büyük alt şehirler dikdörtgen biçiminde alanlar içine ayrılmış. Mohenco-Daro'da her biri yaklaşık 1220'ye 250 metre uzunluğunda böyle dokuz alan var. 10 metre genişliğindeki ana sokaklar kentin bu bölümlerini birbirinden ayırıyor. Bütün evler bir sürü küçük dar yollardan geçen mükemmel bir kanalizasyon sistemi ile bağlantılı. Çoğu evin geniş bir iç bahçesi ve özel bir kuyusu bulunuyor. Bütün evler standart hale getirilmiş tuğlalardan yapılmış. Her tuğlanın genişliği yüksekliğinin iki katı ve uzunluğu da ge-

nişliğinin iki katı boyutunda.

Ancak arkeologları etkileyen sadece bu kusursuz şehir planlaması değildi, ayrıca ilginç heykeller ve sabuntaşından yapılmış binlerce muntazam mühür de bulmuşlardı. Bu mühürlerdeki bir çok işaret ve figür bu erken kültür insanlarının dinsel yaşamını gösteriyordu. Bu insanların arasında üç mabud ve tipik meditasyon oturuş biçimiyle ünlü "proto-Şiva" vardı. Üç başı, ereksiyon halinde penisiyle sonraki dönemde Hindu'ların ibadet edeceği hayvanlar tarafından çevrilmişti. Bu mühürler ayrıca hâlâ deşifre edilememiş yazıların da bir kanıtı olmaktadır.

İki kent de iki sayılı ondalık sisteme dayanan tek tip ağırlık ve uzunluk ölçüsü sistemini kullanmış. Bakır kaplama parçaların değerli taşlarla süslenmiş olması burada görkemli bir uluslararası ticaret olduğuna işaret etmektedir. İndus kültürüne ilişkin mühürler Mezopotamya'da keşfedildiğinde ve İndus kentlerinde Mezopotamya'nın izlerini taşıyabilecek başka mühürler bulunduğunda buradaki uluslararası ticarete ilişkin daha fazla bulgu elde edildi.

Eski dönemlerin yerli İndus uygarlık alanları bulunmadan önce, Harappa ve Mohenco-Daro, göçmenler tarafından inşa edilmiş ya da en azından onların özelliklerine uydurularak biçimlenmiş Mezopotamya uygarlığının uzantıları olarak biliniyordu. Bu spekülasyonlar Dilmun, Magan ve Meluhha gibi ülkelerin Mezopotamya kaynaklı temalarıyla da güçlendi. Bahreyn ve Magan olarak tanımlanmış Dilmun bugünkü Umman'ın aynısı gibi görünüyor. Meluhha İndus vadisinde Mezopotamya'nın odun, bakır, altın gümüş, akik ve pamuk elde ettiği yer olarak görülebilir.

Mezopotamya'nın eski kültürleri ile karşılaştırıldığında, İndus kültürünün Harappa ve Mohenco-Daro gibi iki başkentiyle din temelli olduğu düşünülen devletinin güçlü bir merkezi örgütlenmenin izlerini taşıdığı açıkça görülü-

yor. Bilim adamları Mohenco-Daro'nun en üst katmanlarına yayılmış bulunan iskelet izleri nedeniyle bu kentlerin ani çöküş nedeninin kaza ölümlerine bağlı olduğundan da kuşku duymuyorlardı. Oysa bu kadın, erkek ve çocukların "son kıyım" da istilacılar tarafından imha edilmiş oldukları ortaya çıktı. İstilacıların İÖ ikinci binyıl ortalarında Hindistan'ı işgal eden Aryanlar olduğu sanılıyor. Vedik ilahilerinde onların savaş tanrıları İndra'ya, her şeyden öte, surların yıkıcısı olarak methiyeler düzüldü.

Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı sonrası Afganistan, Pakistan ve Hindistan'daki yoğun arkeolojik çalışmalar İndus medeniyetinin evrimi ve coğrafi yaygınlığı konusundaki bilgilerimizi artırdı (Bkz. Harita 2). Medeniyetin doğuşu ve batışına ilişkin önceki değerlendirmelerin değiştirilmesi zorunluluğu doğdu. Yeni kazılar bu medeniyetin İÖ üçüncü binyılın sonlarında yükseldiği dönemde Batı Avrupa'dan daha büyük bir alana yayıldığını gösterdi.

Aşağı İndus'ta Dadu bölgesindeki Amri ve Mohenco-Daro'nun doğusunda yer alan Kot Dici gibi bu medeniyetin İndus vadisindeki diğer önemli kentleri 1958'den sonraki yıllarda keşfedildi. Bunları Kathiavar ve Gucarat kıyısında benzer merkezler izlendi. Böylece 1954'te Ahmedabad'ın güneyi, Lothal kazıldı. Lothal'in o dönemin büyük bir limanı olduğu iddia ediliyor. 100 mil daha güneyde 1967 yılında bir İndus medeniyeti bölgesi olan Malva bulundu. Burası Surat'a yakın bir yerde ve bu kültürün en güney uzantısı Maharaştra Ahmadnagar Bölgesindeki Daimabad ile beraber kurulmuş. İndus medeniyetinin doğuya yayılması 1961 yılında Delhi'nin yaklaşık 200 mil batısındaki Racastan'daki Kaliban-gan kazıları ile belgelendi. Bununla birlikte Ganj-Yamuna Doab'ın merkezinde Meerut bölgesindeki Alamgirpur, bu medeniyetin doğudaki en uç uzantısı olarak kabul edilmektedir. Kuzeyde Himalayaların eteklerindeki Rupar Hindistan'da bilinen en uzak uç mev-

kiidir. Bu medeniyetin batıdaki izleri Belucistan'da bugünkü İran sınırı yakınındaki Sutkagen Dor'da bulundu. Burası muhtemelen Mezopotamya ile İndus vadisi arasındaki bağlantı güzergâhında bir ticaret merkeziydi. Afganistan da İndus medeniyetinden payını almıştı. Bu ülke eski dönemlerde bile herkesin gözdesi olan laciverttaşı ile biliniyordu. Kandahar yakınındaki Mundigak'ta oymalı sütunları ile bir saray kalıntısı çıkarıldı. İndus medeniyetinin ileri karakol mevki olduğu düşünülen bu alan muhtemelen bütün bölgedeki en erken yerleşimdi. Bir başkası çok yakın zamanda kuzeyde Amu Derya üzerindeki Şortugai'de bulundu.

İndus medeniyetinin bu şaşırtıcı yaygınlığına ilişkin bilgilerdeki hayret uyandıran gelişim bu tarihin keşfindeki başarı ile de at başı gitti. Kalibangan gibi Mohenco-Daro ve Harappa'nın, Amri ve Kot Dici'nin eski katmanları ikinci etap arkeolojik çalışmalar sırasında kazıldı. Bu tabakanın ardındaki birbirini izleyen kanıtlar yüksek standartta kurulmuş bir İndus medeniyetinin aşamalı olarak gelişmesini göstermektedir. Bu tabakalara Harappa Öncesi, Erken Harappa, Gelişmiş Harappa ve Geç Harappa denilmektedir. Bu araştırmanın en önemli sonucu bu medeniyetin uzun dönem yerli evriminin kesinlikle doğu Belucistan tepelerindeki İndus Vadisi ve ova uzantıları çevresinde gerçekleştiğinin açık kanıtını vermesidir. Kuşkusuz Mezopotamya ile bağlantılar vardı ancak, İndus medeniyetinin yalnızca Mezopotamya uygarlığının bir uzantısı olduğu yönündeki hipotezin reddedilmesi kaçınılmaz olmuştur.

Dört Ören Yerinin Anatomisi

İndus medeniyetinin yerli evriminin çeşitli aşamaları çok yakın yıllarda kazılmış dört ören yerinin analizi ile belgelenebilir: Mehrgarh, Amri, Kalibangan ve Lothal. Bu dört

alan Hindistan altkıtasının kuzeybatı bölgesi başlangıç tarihinin ardışık dört önemli aşamasını yansıtmaktadır. Bu izlek Batı Belucistan'da göçebe çobanlıktan yerleşik tarıma geçmekle başlar, İndus vadisinde büyük köyler ve kasabaların gelişimiyle devam eder, büyük kentlerin kuruluşuna öncülük eder ve sonuçta çöküşle biter. İlk aşama Belucistan'daki Mehrgarh ile, ikincisi güney İndus vadisindeki Amri ile, üçüncüsü Racastan'daki Kalibangan ile ve dördüncüsü Gucerat'taki Lothal ile örneklendirilebilir.

Mehrgarh

Mehrgrah Mohenco-Daro'nun yaklaşık 150 mil kuzeyinde Quette ve Kandahar'dan geçerek İndus Vadisini İran platosuna bağlayan Bolan Geçiti'nin eteklerinde yer almaktadır. Bölgenin kazısı bir Fransız arkeolog tarafından 1974'ten itibaren, yaklaşık 1000 metre çapında ve 7 farklı erken yerleşim alanı tabakasını içine alacak şekilde yapıldı. En eski tümseğin üst katmanında İÖ altıncı bin yıla ait radyokarbon zamanına uyan Neolitik bir köy ortaya çıktı. O dönemde seramiği bilmedikleri açıkça belli olurken kerpiç tuğlalarla yapılmış dikdörtgen evler bulundu. En önemli bulgular hububat tohumu izleri ve ekin biçmekte orak olarak kullanıldığı anlaşılan sayısız keskin taş bıçaktı. Bu erken dönemde bile Belucistan'da bir çeşit tarım yapıldığını ortaya koyuyordu. Birçok tip tohum tanımlandı: iki cins arpa, buğday ve özellikle düşük kaliteli bir cins buğday. İlginç ve şaşırtıcı olan da aynı tip tohumların yedinci bin yıla giden daha alt katmanlarda da bulunmasıdır.

Avcılıktan ve göçebe hayatından yerleşik çiftçiliğe ve hayvancılığa erken geçiş bölgenin çeşitli neolitik dönem katmanlarında bulunan çok sayıda hayvan kemiğiyle de belgeleniyor. İÖ Yedinci binyılın en eski katmanları çok sayıda antilop, yaban keçisi ve yaban koyunu gibi yabani

hayvan kalıntıları barındırıyor. Ancak daha sonraki katmanlarda bol miktarda koyun, keçi ve inek gibi evcil hayvan kemikleri bulunuyor. Belucistan'da hayvanların evcilleştirilmesi Batı Asya ile aynı dönemde başlamış olmalı. İlk kalıntıları Çin dışında burada keşfedilen camızlardan önce ilk ehlileştirilen hayvan koyundur.

Mehrgarh mezarlarında bulunan değerli parçalar erken dönemde bile uzun mesafe ticaret ağının bulunduğunu kanıtlıyor. İran ya da Orta Asya'dan gelen Turkuvaz boncuklar, Afganistan'dan gelen laciverttaşları ve 400 mil uzaktaki kıyıdan gelmiş olması gereken deniz kabukları var.

Mehrgarh'ta bu en eski tümseğin yanında Taş Devrinden Bronz Devrine geçişi gösteren kalkolitik yerleşimlerin bulunduğu başka bir alan var. Burada seramikler, bakır yüzük ve boncuklar bulundu. El sanatının bu süreçte doğduğu açıkça kanıtlanıyor. Kemikten yapılmış yüzlerce bizle birlikte bunları bileylemekte kullanıldığı anlaşılan taşlar bulundu. Bu bölgenin en üst katmanlarında Quetta yakınındaki dördüncü binyıl yerleşiminde bulunan (III Kili Kul Muhammed) boyalı seramik çömlek parçalarının benzerleri vardı. Mehrgarh'ta bu sürece gelinince yerleşim eski yerinden birkaç yüz metre taşındı. İkinci yerleşimin son sürecinin karakteristik özelliklerini belirleyen aynı tip seramik bulgular devamlılığı belgelemektedir.

İÖ beşinci binyıla ve dördüncü binyılın başlarına denk düşen üçüncü evrede beceriler net olarak çok ilerledi ve çok sayıda kaliteli seramik üretilen çömlekçi çarkı ortaya çıktı. Bu dönemde Mehrgarh yay vasıtası ile hareket eden bir mekik yaparak teknolojide bir yenilik yaratmış görünüyor. Yeşim benzeri yeşil bir taştan yapılan bu mekik laciverttaşı, turkuvaz ve akikten yapılan boncuklara delik açmakta kullanılıyordu. Benzer mekikler doğu İran'da Şehr-i Sokhta'da ve İndus vadisinde Çanhu-Daro'

da bulundu, ancak bu mekikler yaklaşık bin yıl sonraki döneme aittiler. Bir başka bulgu da Mehrgarh'taki bakır eritme potasıydı.

İÖ 3500 yıllarında yerleşim bir kez daha değişti. Bu dördüncü evrede seramik büyük önem kazandı. Çömlekçiler depo olarak kullanılacak üzeri geometrik şekillerle süslü seramikten büyük küplerin yanında günlük kullanım için küçük kaplar da ürettiler. Bazı çömlek parçaları yumurta kabuğu kadar inceydi. Burada bulunan pişmiş topraktan yapılmış kadın heykelcikleri ve mühürler İndus vadisinde bulanacak mühürlerin de ilk habercisiydi. Mehrgarh o dönemde varlıklı ve iyi bir yerleşime kucak açmış olmalı.

Mehrgarh'taki beşinci yerleşim evresi İÖ 3200 civarında başladı. Bu dönemin karakteristik yönleri doğu İran ve Orta Asya'daki bölgeler için de belirlenmişti. Belucistan'ın İÖ dördüncü binyıl öncesi tarihine ilişkin fazla bilgi olmadığından, eldekilerin de bu doğu bölgelerinden çıkarıldığı düşünülmektedir. Ancak Mehrgarh'taki kazılar ilk yerleşimcilerin edilgen taklitçiler değil kültürel evrime aktif olarak katkıda bulunan insanlar olduğunu gösterdi. Uzak mesafe ticareti bu erken süreçteki kültürel başarıların değiş tokuşuna kesinlikle katkıda bulunmuştu.

İÖ 3000'den 2500'e kadar olan süreçte Mehrgarh'taki yerleşim aşamaları izleği ve Harappa ve Mohenco-Daronun hemen ortaya çıkarak yükselmesi artan bir refah ve kentleşmeyi göstermektedir. Hayvan sembollü yeni tip bir mühür ve pişmiş topraktan, özenle yapılmış saç modellerine sahip kadın ve erkek heykelcikler yeni bir yaşam tarzının yansıması olarak görünüyor. Gerçekçi insan başı yontuları, küçük, narin heykelcikler gibi el becerileri sonraki Harappa sanat tarzının habercisidir. Mehrgarh'ın en üst katmanındaki yerleşmeler iki katlı yapılarla kalabalıklaşıyor. Odun bu dönemde nadiren görülürken hâlâ olduğu gibi

yakıt olarak inek dışkısı kullanılıyor. Arkeologların yarı-endüstriyel kitle üretimi olarak adlandırdığı toplu seramik üretimi yapıldığı görülüyor. Bir fırında yakma esnasında yapılan bir yanlışlık nedeniyle bırakıldığı anlaşılan 200 kavanoz bulundu. İÖ üçüncü bin yılın ortalarına doğru bir dönemde görkemli Mehrgarh kenti sakinleri tarafından terk edildi. Fakat son kazılarla Nauşaro civarında Harappa dönemi içerisinde yer alan sürekli bir yerleşim açığa çıkarıldı. Bu dönemin sonuna doğru Megrgarh, İÖ erken ikinci bin yılın Orta Asya kültürü ve Harappa'daki ünlü "H" mezarlarının kültürel bileşimiyle güçlü benzerlikler gösteren önemli bir mezarlığı üretti.

Amri

Amri bize Harappa öncesinden gelişmiş Harappa kültürüne geçiş dönemine ilişkin bazı ipuçları verir. Bu bölge Mohenco-Daro'nun yaklaşık 100 mil güneyinde İndus'un batı şeridinde Belucistan tepelerinin nehre en yakın olduğu noktadadır. Öyle anlaşılıyor ki Amri halkı eski Belucistan kültürü ile ilişki kurmak istedi ve nehir yanındaki yeşil düzlüklere yerleşmeyi cüretkâr bir macera olarak gördü. Bu yeni macera erken Belucistan kültürünün Mehrgarh gibi yerlerde görülmesinden sadece yaklaşık 2000 yıl sonra başladı. İÖ yedinci binyıla dayanan Mehrgarh'dan farklı olarak Amri tabakaları erken dördüncü binyıla kadar uzanıyor. Ancak aşağı İndus vadisinde İndus medeniyetinin bin yıllık sürecinde, Amri ve benzeri bölgelerde yerleşimler oldu ve böylece vadinin kültürel evriminde önemli bulgular sağlandı.

1959'dan 1969'a kadar Amri'de yapılan kazılar Aşağı İndus'taki Harappa öncesi kültürü şimdi Amri kültürü olarak gösterilecek biçimde açığa çıkardı. İndus vadisi kültürünün dört durağı burada, Amri'de net olarak sergileniyor:

Harappa öncesi, geçiş aşaması olan erken Harappa, gelişmiş Harappa ve geç Harappa'nın bölgesel dönüşümü Jhangar kültürü. Amri'deki Harappa öncesi dönem de kendi içinde dört aşamaya ayrılır: İlk aşamada yapılara ilişkin bir ize rastlanmazken seramik ve çömlek kalıntıları Belucistan'da bulunanlara benzemektedir. Ayrıca çakmaktaşından yapılmış bazı aletlerle birkaç bakır ve bronz parça da bulunmuştur. İkinci ve üçüncü aşamalar Amri'deki gelişimin doruğa ulaştığı süreçlerdir. Radyokarbon tarihi Amri kültürünün olgunlaştığı İÖ 3660 ile 3020 yıllarını işaret ediyor. Bu, Mehrgarh'taki benzer bir gelişim ile çakışmaktadır. Köy alanı bu zamanda iki katına ulaşmış ve kerpiç briketlerden evler inşa edilmiş. Bu evlerin önündeki bahçelerin düzenlenmesi ve briketlerin standardı zamana göre daha ileri bir görüntü veriyor. Çömlek çarkında üretilen seramikler karakteristik bir tarzda geometrik şekillerle süslenmiş.

Bu sürecin sonuna doğru, Amri'de ilk kez erken Harappa dönemi karakteristik seramik tarzından ayrı parçalar bulundu. Ancak gelişmiş Harappa döneminde olan bu parçalar yerli Amri seramiklerinin yerini almıyor. Belki de bu yeni tarz seramikler erken Harappa döneminde Amri'ye dışardan gelmişti ve gelişmiş Harappa döneminden önce çömlekçiler eski tarzlarını tümden terk ederek yeni sisteme uyum sağlamışlardı. Bu yeni tarz gelişmiş Harappa döneminin başlarında, Harappa ve Kalibangan'ın farklı kuzey tarzına takıldığı Aşağı İndus'a, Mohenco-Daro ve Çanhu-Daro'dan gelmiş görünüyor. İÖ üçüncü binyılın sonlarına doğru İndus medeniyetinin doruk noktasında ortaya çıkan bu bir örnek tarz bütün bölgesel modellerin yerini aldı.

Amri yerleşmelerinin yükselişleri ve çöküşleriyle, üslup analizleri arasındaki korelasyon İndus Medeniyetindeki evrimin içeriğini kavramak açısından çok önemli bir yarar sağlıyor. Erken Harappa döneminin başlarında Mohen-

co-Daro'dan yayılan yeni etkiler kendisini Amri'de hissettirdiğinde, Amri'nin yerleşim bölgesinde önemli bir gerileme oldu. O süreçte iki höyükten birisi kesinlikle terk edildi. Bunu iki höyüğün kullanıldığı kısa bir nekahet dönemi izledi. Ancak gelişmiş Harappa döneminin başında, Mohenco-Daro stili Amri stilinin yerine geçtiğinde, bir gerileme daha oldu ve bazen ana höyük bile terk edildi. Sonraki aşamada Amri'de yine yerleşim oldu, fakat daha küçük höyükler sonsuza kadar terk edilmiş kaldı. Mohenco-Daro'nun doğuşu Amri'nin batışını simgeliyor. Belki de bu çöküşün temelinde sosyal çekişmeler ve savaşlar vardı. Amri'de doğrudan bir savaşın izleri yok, ama bir çeşit istihkamın yapıldığı görülüyor. Bununla birlikte Mohenco-Daro'ya sadece 30 mil uzaklıktaki bir beldede Kot Dici'de çıkan büyük bir yangına kadar Harappa öncesi ve erken Harappa dönemlerinde bile muntazam tahkimatlar vardı. Bu da gelişmiş Harappa dönemi kültürünün savaşlar ve fetihlerle desteklendiğinin göstergesi oluyor. Kot-Dici'nin yanıp kül olmasından sonrasını Mohenco-Daro'nun önemli etkisini taşıyan yeniden yapılanma süreci izledi.

Kalibangan

Pencap'taki Kalibangan benzer bir karışıklığa sahne oldu. Ghaggar nehri üzerine kurulmuş bu kent Mohenco-Daro ve Harappa'nın yanındaydı. En ilginç tarafı kentin büyüklüğü değil erken Harappa tabakasını mükemmel muhafaza etmiş olmasıydı. Bu Kalibangan'ı erken Harappa sürecinden gelişmiş Harappa'ya geçiş sürecine eşlik eden gelişmelerin önemli tanığı yaptı.

İÖ 2900 dolaylarında kurulan Kalibangan daha sonra İndus medeniyeti kentlerinde standart olacak bazı özellikler taşıyor. Örneğin kent dikdörtgen biçimde ve kuzey-güney aksında 225 metre uzunluğunda planlanmış. Tah-

kim edilmiş kentte evler 10x20x30 cm ebadında kerpiç tuğlalarla inşa edilmiş. Kanalizasyon sisteminde fırınlanmış tuğlalar kullanılmış. Ancak erken Harappa çok fazla özelliğiyle sonraki gelişmiş Harappa'ya benzediğinden bilim adamları burayı erken Harappa'dan çok Harappa öncesi olarak göstermektedirler. Her şeye karşın Kalibangan'ın bu ilk kenti kendi bölgesel tarzını net olarak yansıtmaktadır.

İÖ 2650 civarında gelişmiş Harappa kültürünün yayılmaya başladığı dönemde Kalibangan henüz bilinmeyen nedenlerle terk edildi. Sadece 50-100 yıl içinde yeniden kuruldu ancak bu yeni model Harappa ve Mohenco-Daro biçimini yansıtıyordu. Şimdi ilk kez akropolisle aşağı kent arasında açık bir ayrım vardı. Akropolis Kalibangan'ın kalıntıları üzerine inşa edilmiş ve kısmen kumlarla örtülmüştü. Aşağı kent akropolisten yaklaşık 40 metre uzaklıkta ve eski Kalibangan'ın neredeyse dört katı büyüklüğünde kurul-muştu. Akropolis bir duvarla bölünerek güney tarafı sosyal ve dini binalara ve kuzey tarafı ileri gelenlerin yönetim merkezlerine ayrılmış görünüyordu. Alt kent, Mohenco-Daro ve Harappa'nın aynı düzgün örneğine göre planlanmıştı. Aslında standartlar çok katıydı: birçok sokak görece önemlerine göre 4, 6 ya da 8 metre genişliğindeydi. Eski Kalibangan döneminde bile titiz ayrıntılarla imal edilen briketler şimdi Harappa ve Mohenco-Daro'nun tek tip ölçüsüne uydurulmuştu (7.5x15x30cm).

Yeni Kalibangan'ın bir özelliği de alt kentten 80 metre uzaklıkta bulunan diğerlerinden küçük üçüncü doğal höyüğü idi. Bu höyükte sadece bir ateş sunağının kalıntıları vardı. Belki de burası sunakların akropolis sakinlerine ayrıldığı yerlerde alt şehir halkının yararlandığı dini bir merkezdi. Bu soruları ancak daha ileri araştırmalar yanıtlayacaktır. İndus medeniyetinin bütün merkezlerinde tanrıça heykelleri olduğundan Kalibangan'da ana tanrıça heykelle-

rine rastlanmaması da alışılmış bir durum değil.

Yeni Kalibangan İÖ 18. yüzyıla kadar gelişmesini kesintisiz sürdürmüş görünüyor. Kısa bir gerileme döneminin ardından İÖ 17. yüzyılda buradakiler kenti terk etmiş. Bu kentin çöküş nedeni açıkça görülüyor: Ghaggar nehri kurudu ve böylece kent tarım temelini kaybetti.

Lothal

Anatomisini incelemek istediğimiz dördüncü yer Ahmadabad yakınlarında yer alan, çağının büyük limanı olduğu sanılan Lothal'dır. Lothal şimdiye kadar tartışılan diğer üç yerleşimden çok daha sonra kuruldu. Burada yapılaşma İÖ 2200 civarında, gelişmiş Harappa döneminde başladı. Lothal İndus medeniyetinin bütün kentlerindeki tipik özelliklere sahipti. Akropolisi 50x60 metre boyutlarında yüksek bir platform üzerine inşa edilmişti, ancak kent duvarları akropolisi de aşağı şehri de çevreliyordu. Sokak biçimleri ve dar yollar Mohenco-Daro ve Harappa modelinin aynısıydı.

Ancak Lothal'in nadir bir özelliği vardı: Burası 200 metre uzunluğunda, yaklaşık 40 metre genişliğinde ve 5 metre derinliğinde bir çanaktı. Sert tuğlalardan yapılmış duvarların bent kapakları olarak kullanıldığı anlaşılan iki deliği vardı. Çanağın dibinde ortalarında delik olan dört yuvarlak taş bulundu. Bu taşların gemi havuzu olarak kullanılan çanaktaki gemilerin çapaları olabileceği düşünülmektedir. Çanak ve kent arasında yükselen platform buranın Mezopotamya ve İndus medeniyeti arasındaki büyük bir ticaret merkezi, bir rıhtım olduğunu gösteriyor. Bu yorumu kuşku ile karşılayan eleştirmenler bu 'gemi havuzunun' çevre tarlaları da sulamakta kullanılan şehir su deposu olduğuna işaret ediyorlar. Ancak bu çanak ne amaçla kullanılırsa kullanılsın Lothal'in büyük bir ticaret merkezi

ve önemli bir deniz limanı olduğundan kuşku yok gibi görünüyor.

Lothal'de aralarında meşhur 'İran Körfez mühürü'nün de olduğu mühürler, taş boncuklar ve birçok alet bulundu. Lothal'in sadece uzak mesafe ticaret merkezi olarak değil, muhtemelen İndus kentlerine Racastan'dan bakır, Gucerat'tan pamuk gibi hammaddeler sağlama işlevi de vardı. Bu da Lothal'in niçin Harappa ve Mohenco-Daro'nun hammadde gereksinimi içinde oldukları yükselme dönemlerine denk düşen oldukça ileri bir süreçte kurulduğunu açıklayacaktır.

Lothal önemli bir antrepo olmuş olsa da yaklaşık 300 metre uzunluğu ve 250 metre genişliği ile büyük bir kent olmaktan uzaktı. Bu büyüklük sonraki klasik Hindistan İmparatorluğunun büyük ticaret merkezi pazarlarının boyutlarına yakındı. Lothal'de İÖ ikinci binyılda İndus medeniyetinin diğer kentlerini etkileyen krizin izleri yoktu. Ancak bu kentlerin son çöküşünde Lothal de kurtulamadı. İÖ 1850 civarında kentin yerleşik bölgesinde bir küçülme oldu. Bu muhtemelen İndus üzerindeki büyük kentlerin Lothal ürünlerine olan talebindeki gerileme dönemine rastlamaktadır. Yerleşim alanlarındaki bu küçülme önceki planlama standartlarının bozulup savruk yapılaşma modelinin ortaya çıktığı zamana denk düşmektedir. Lothal'in sonu İÖ 1700 dolaylarında, diğer büyük kentlerin zaten yok olduğu bir dönemde geldi.

Sonuçlar

Bu dört yerle ilgili çalışmalardan İndus medeniyeti ve onun büyük kentlerine ilişkin çıkarılacak sonuçlar nelerdir? Mehrgarh'taki yeni kazılar Belucistan'ın bu bölgesinde İÖ 7. binyıldan izleyen 5 binyıl süresince kesintisiz bir kül-

tür evrimi olduğunu göstermektedir. Önceleri bu evrimin Belucistan'da ancak 5. bin yılda başladığı düşünülüyordu, ancak göçebe yaşamdan yerleşik tarıma geçişin Belucistanla İran'da eşzamanlı olarak gerçekleştiği sonucuna varmak zorundayız.

Amri'deki kazılar İndus vadisindeki yerleşim kuruluşlarına doğru atılan kesin adımların tarihi olarak İÖ 4. binyılı göstermektedir ve bu İran, Orta Asya ve Mezopotamya'dan göçmenler kanalıyla transfer edilen bir kültür değil bölgeye ait ilerlemelerin yayılışıdır. Belucistan'da neolitik yerleşimlerin keşfi İndus medeniyetinin Hindistan altkıtasının kuzeyinde başlayan yerli evrimin bir sonucu olduğunu göstermektedir. Şimdilerde izlenen İÖ 4. binyılına ait birçok yerleşim bu yeni hipoteze ilave kanıtlar sağlamıştır.

Yerli becerilerin doğuşu Orta ve Batı Asya uzak mesafe ticaret ilişkilerini kesin olarak artırdı, ancak bu ticaretin önceki kuşak bilim adamlarının -herhangi bir yerel nüve taşıyor görünmeyen gelişmiş medeniyetlerin keşfiyle doğal olarak şaşkınlığa düşen bilim adamlarının- düşündüğü gibi tek taraflı bir kültür transferi etkisi yoktu.

İndus Medeniyetinin yerel köklerine ilişkin şimdiden çok kesin fikrimiz olmasına karşın özgül bir yapı arz eden gelişmiş Harappa kültürünün doğuşuna ilişkin hâlâ çok az bilgiye sahibiz. Son araştırmalar bu medeniyetin en olgun sürecinin İÖ 2300 ve 2000 tarihleri arasında olduğunu ileri sürse de ilk büyük kentlerin kazılarını yapanlar tarafından ileri sürülen İÖ 2600-2500 tarihleri şimdiye kadar düzeltilmedi. Bu sürecin nerede ve nasıl ilk süreç olarak tayin edildiği hâlâ bir bilmece. İki büyük kenti ilk olarak kazan arkeologlar birçok yerleşimin stratigrafik kuruluşları konusunda çok dikkatli değillerdi. Üstelik, en önemli yerleşim bölgesi Mohenco-Daro en erken katmanı örten yeraltı suları tarafından son derece olumsuz etkilenmektedir. Mohenco-Daro'nun orijinal yapıları, şimdi yeraltı sula-

rı düzeyinin yaklaşık sekiz metre altında kalmıştır. Faraziye olarak yeraltı suları seviyesinin yükselmesi kentin yok oluş nedenlerinden biri olmakta ve ayrıca kentin doğumuna ilişkin sırrın açığa çıkarılmasını da olanaksız kılmaktadır. İndus medeniyetinin diğer bölgelerdeki kolaylıkla ulaşılabilecek ve radyokarbon tarihi sayesinde dönemi bulunabilecek katmanlarının benzer biçimde kazılmasının gerekliliği de buradan kaynaklanmaktadır. Mohenco-Daro ve Kalibangan arasında Ganverivala yolunun yarısında yeni keşfedilmiş fakat henüz incelenmemiş geniş alanlar üzerinde yapılacak kazılar yeni keşiflerin öncüsü olabilir.

Aşağı İndus üzerindeki Mohenco-Daro ve Kalibangan kazıları ortaya çıkışı İÖ 2600 civarında olan -o dönemde Kalibangan'da bilinmeyen- yeni tip bir seramik stilini gösterdi. Yeni tip seramik ve kültürel bağlantısı bunun Mohenco-Daro'da doğduğunu gösteriyor. Mehrgarh'taki neslin yok oluşundan, Amri'deki küçülmeye ve Kot Dici'deki tahkimat ve büyük yangına uzanan yerleşim modeli değişiklikleri Mohenco-Daro'nun bu yükseliş dönemine rastlamış olabilir. Yukarı İndus bölgesi, Pencap ve Racastan, Harappa ve Kalibangan'daki sonraki merkezleriyle güneydeki bu erken gelişmeden etkilenmedi. Ancak erken Harappa'yı gösteren kültürel süreci paylaştı.

Bu süreçte Mohenco-Daro, Harappa ve Kalibangan'daki devlet yapısı muhtemelen bir örnek değildi, her merkez kendi bölgesinin baş kenti olarak görülüyordu. Fakat İÖ 2500'den sonra bütün merkezlerde çarpıcı bir tek örnek uygulaması kanıtı var. Bu muhtemelen savaş ve fetihlere mal olan bir başarıydı. Erken-Kalibangan'ın ani yokoluşu ve İÖ 2550 civarında 50-100 yıl sonra Harappan stilinin aynısı olarak yeniden inşası bu sonuca işaret eder görünüyor. O dönemde, kentin kapılarının tamamen tuğla ile örüldüğü Harappa'da bir istihkam yığılması var. Kot Dici İÖ 2520 civarında verdiği zararın telafisi olmayan bir bü-

yük yangına tanık oldu. Fakat hemen o yıllarda kurulan Lothal ve birçok başka yerleşim hızlı büyüme ve tek tip inşaatın olduğu gelişmiş Harappa safhasının izlerini taşıyabiliyordu.

Bütün bu kanıtlar bu sürecin Güney Asya'da yeni bir 'imparatorluk devlet yapılanması' safhasına tanık olunduğu yönündeki sonucu destekler görünmektedir. Mohenco-Daro kesinlikle Güney Asya'daki erken bir imparatorluğun belli özellikleriyle gelişmesini tamamlayabilmiş en erken devletinin başkentiydi. Harappa ve Kalibangan bazen bölgesel otonomiyi tercih edebilen yardımcı merkezlerdi; Mohenco-Daro nispeten kısa bir süre bütün bölgenin kontrolünü elinde tutmuş olabilir. Eğer bu kanıtın yorumu doğru ise İndus vadisindeki devlet yapılanması 1500 yıl sonra Ganj vadisindeki yapılanma ile benzer hatlarda ilerledi. Ganj vadisinde de devlet teşekkülü bazı çekirdek alanlarda daha büyük bir bölgesel çerçevenin kuruluşuna merkezlerden birinin İmparatorluk başkenti olarak ortaya çıkmasına kadar ön ayak oldu. Ancak İndus vadisindeki erken devlet yapılanmasına ilişkin bütün sorular İndus mühürlerinin üzerindeki işaretlerin deşifre edilmesine kadar netleştirilemeyecektir.

Çöküşün Sırrı: Bir İklim Değişikliği mi?

Yeni araştırmalar sadece İndus medeniyetinin öncellerine ışık tutmadı, onun ani çöküşünün açıklanmasına da yardım etti. Bütün kazılar bu çöküşün İÖ 1800 ve 1700 arasında neredeyse aniden olduğu sonucunu destekliyor ama Mohenco-Daro dışındaki herhangi bir merkezde 'kitle katliamı'nın izleri bulunmadığından şiddete dayalı bir son teorisini desteklemiyor. Dahası son araştırma Vedik Aryanları da temize çıkardı; onlar İndus vadisine çok büyük olasılıkla büyük kentler yok olduktan ancak birkaç yüzyıl

sonra geldiler. Kazılar bu kentlerin geç Harappa sürecinde çöküşlerine ilişkin çarpıcı belirtileri açığa çıkardı. Mutfak aletleri şöminenin etrafına saçılmış bulunduğundan kimi yerleşimler aniden terk edilmiş gibi görünüyor. Öteki yerlerde de sonunda tamamen terk edilmeden önce daha ilkel bir tarzda yeniden yerleşmeler olmuş. Herhangi bir plan olmaması, yapılarda kırık kiremitlerin kullanılması ve düzgün bir kanalizasyon sistemine dikkat edilmemiş olması nedeniyle arkeologlar bu süreci gecekondu dönemi olarak adlandırıyorlar. Bu sürecin Kalibangan, Amri ve Lothal'da izleri bulunmaktadır. Ancak son oturanlar belki de sadece yok olup gittiklerinden ya da 'son katliamda' yağmacılar tarafından katledilmiş olduklarından Mohenco-Daro ve Harappa'da bu tür izlere rastlanmıyor. Ancak büyük kentlerin çöküşü, kesinlikle yağmacıların baskınları sırasında değil, insanların çaresiz kaldığı başka güçlerden kaynaklanmıştı.

Farklı disiplinlerdeki araştırmalar İÖ 2. binyılın başlarında çevre koşullarındaki büyük bir değişikliğin İndus medeniyetinin çöküşünü hızlandırdığı sonucunu veriyor. Jeologlar tektonik değişikliklerin aşağı İndus vadisinde aniden bir tür baraj oluşturabileceğini bunun da ovaların büyük bölümünün sular altında kalmasına neden olabileceğine işaret ediyorlar. Bu da şimdi nehir düzeyinden yaklaşık 14 metre yukarda olan Mohenco-Daro'nun üst tabakasının alüvyon katmanlarındaki incelmenin nedenini açıklayacaktır. Üstelik bu sel baskınları İndus düzlüklerinde sıtmanın yerleşmesi için ideal ortamı da sağlamaktadır. Tektonik gelişmeler Ghaggar nehrindeki ovalarla onun gelişen kentleri Kalibangan ve Ganverivala ve yüzlerce küçük Harappa bölgesinde farklı bir duruma neden olmuş olabilir. Normal olarak Ghaggar nehrine akan Yamuna ırmağının yatağını değiştirerek şimdiki yatağına, Ganj-Yamuna Doab'a akması da bu süreç sırasında gerçekleşmiş görünüyor. Ghaggar'ın yıllık taşıdığı su, Harappa'nın doğu kentle-

rinin hayat kaynağı, böylelikle tehlikeli biçimde azalıyordu. Diğer bilim adamları büyük medeniyetin çöküş nedenlerinin ekolojik olduğunu ileri sürdüler: Otlakları tükenmişti ve tuğla pişirmek için kullanılan sayısız ocak ve fırın ormanların tükenmesine neden olmuştu.

Racastan'daki paleobotanik araştırma İndus medeniyetinin çöküşüne ilişkin şaşırtıcı bir başka açıklama getirebilir. İÖ 6. binyılda İndus vadisinde bitkilerin gelişmesinde ve yağmurlarda hafif bir artış vardı ve İÖ 3. binyıl sırasında ani ve muazzam bolluktaki yağmurlar İÖ 2500 civarında zirve noktasına ulaştı. Üçüncü binyılın sonunda yağmurlar arttığı hızla azaldı. İÖ 1800-1500 dönemlerinde, İÖ 3000 dolaylarındaki düzeyinin çok altına indi. İÖ 1500 ve 1000 yılları arasında yağmurlarda hafif bir artış olduysa da bu da kısa sürdü. İÖ 400 dolayları muhtemelen bütün dönemlerin en kurak süreci oldu. Sonradan yağmurlarda yine bir artış oldu, ama hiçbir zaman İÖ 2500 dönemindeki zirve noktasına ulaşamadı. Son iki bin yıllık süreç İÖ 2500 ve 400 yılları arasında düşen aşırı uçlardaki yağmur ortalamasına uygun yağmurlara ve bitki örtüsüne tanık oldu

Tarihin akışına bu bulgular bağlamında bakmak insanı büyülüyor. Böylece İndus medeniyetinin doğuşu ve çöküşü iklim değişikliğinden şiddetle etkilenmiş olabilir, ve Vedik Aryanların göçü ile kuzey İndus'a yerleşimleri bile İÖ 1500'den sonra yinelenen yağmur artışlarına bağlanabilir. Aynı şekilde İÖ 1000'den sonra bölgede Aryan'ların doğuya Ganj vadisinin içine doğru hareketleri de, sönen bahtları da bu iklim verileriyle açıklanabilir. Öyle ki, kuraklık dönemi Ganjetik düzlüklerindeki cangılı içine girilebilir hale getirmiş olacaktı ve İÖ 500'den sonra iklim koşulları elverdiğinde de göçmenler kendilerine Ganj boyunca yerleşim bölgeleri bularak verimli toprakları tarıma elverişli hale getirmek için ormanları kesip yakmaya başla-

yacaklardı. İklimdeki bu iyileşme o zaman Güney Asya'da başlayan ikinci bir kentleşme dalgasına katkıda bulunacaktı. Racastan'ın Güney Asya'nın diğer bölgelerine de uygulanabilecek bulgularından ortaya çıkan bu hipotezler ancak daha ayrıntılı palaeobotanik araştırmalarla kanıtlanabilir.

Büyük medeniyetin çöküşüne, iklim koşullarının ve belki de bir toprak hareketinden kaynaklanan sel baskının yanı sıra, sosyoekonomik unsurların da katkıda bulunmuş olduğu anlaşılıyor. İÖ 2200'de yükselme dönemlerinde medeniyet merkezleri tarımsal köklerinden iyice uzaklaşmış ve bunu yaparak toprak ürünlerine her zamankinden daha çok bağımlı hale gelmişlerdi. Kot Dici'deki çöküşün izleri ve yıkılıp yeniden yapılan Kalibangan, büyük kentlerin parlak zamanlarında kesinlikle çok geniş bir ardalanın hâkimiyetini ellerinde tuttuğunu gösteriyor. Ancak ticaret güzergâhının uzun dönemde kontrolü ve tarım temelli bir yapılanma, sürekli bir orduyu ve yöneticilerin mihmandarlığını gerektiriyordu. Kazılar böyle bir ordunun varlığına ilişkin bir kanıt göstermiyor. Merkez dışındaki yerlerde tarım ürünleri fazlası muhtemelen ticaret ya da bazı dini yaptırımlar için kullanılmış. Böylelikle kentler bulundukları ardalanın refahına ve kullanılabilir tarımsal ürün fazlası ile doğrudan bağlantılı olan büyüklüklerine bağlı olacaklardı.

İklim değişip tarımsal üretim gerilediğinde kentlerin muhtemelen uzaktaki tarlalardan uygun ürün fazlasını elde edecek konumları yoktu. Bu koşullar altında halk kentleri terk etmek zorunda kalınca azalan nüfus kentin çöküşünü hızlandıracak bu da büyük kentleri küçüklerden önce ve daha şiddetli etkileyecekti. Belki bazı sakinler İndus vadisindeki Gucerat gibi daha küçük çevre kentlere göç etmişlerdi. Ancak çevresel yaygınlıktaki ileri karakol mevkileri kentlerin çöküşü ile önemini kaybetmiş sadece bulundukları ardalana bağlı kalmışlardı. Büyük kentlerin

tamamen yok oluşuna kadar Amri ve Lothal gibi küçük kentler Harappa sonrası dönemde bu şekilde birkaç kuşak yaşayabilmişti. Sonuçta kent yaşamı hükmünü kaybedince bu daha küçük kentler de tekrar basit köylere dönüştüler. Bu Güney Asya sosyal ve politik gelişmesindeki tek olay değildi. Örneğin Kuzey ve Orta Hindistan'ın gelişen kentlerinden, Kausambi İS 200 yıllarında yükselişinin en önemli özelliği olan uzun mesafelere ticaret yapma özelliğini kaybedip çökmeye başlarken tarih kendini tekrarlıyordu. Sadece birkaç yüzyıl sonra, ortaçağ kentleri içinde görkemli tapınaklar bulunan kutsal merkezleri ya da kral başkentleriyle kentleşmenin yeni safhasının işaretini veriyordu.

HİNT-ARYANLARIN GÖÇÜ VE YERLEŞİMİ

İÖ ikinci binyıl İndus medeniyetinin yükselişi ve düşmesinden sonra Güney Asya altkıtası erken tarihinde önemli bir olaya daha tanık oldu: kutsal ilahilerinde kendilerine *Arya* diyen yarı göçebe insanlar Afganistan'ın dağ geçitlerinden kuzeybatı ovalarına indiler. 1786'da Kalküta Asyalı Cemiyeti'ni kuran Sir William Jones Sanskrit dili ile Hint-Aryan, Yunan, Latin, Germen ve Kelt dilleri arasındaki yakın ilişkiyi keşfetti. Onun çağ açan keşfi bu güne kadar Jones'un öngördüğünden çok daha fazla üyeyi içine aldığını bildiğimiz Hint-Avrupa dil ailesinin sistematik bir dilbilim çalışmasını yürütecek bir kuruluşa zemin hazırladı. Önceki dönem dilbilimin ciddi bilim adamları kökleri bir mitsel Aryan ırkı izlerini taşıması gereken modern uluslarla bu eski dili konuşanları bir tutmaya çalışan milliyetçiler tarafından daha sonra gölgelenen bu dil akrabalığını keşfettiler. 19. Yüzyılda bilim adamları Aryanların anayurdunun Doğu Avrupa ve Orta Asya steplerine uzandığı konusunda birleşirler. Ancak 20. yüzyılda milliyetçi Alman tarihçiler

ve daha yakında Hint tarihçiler de kendi ülkelerinin Aryanlar'ın anayurdu olduğuna ilişkin bir iddianın altını çizdiler. Bu iddia Hindistan çağdaş tarih yazımında önemli bir konu haline geldi.

Kuzey Hindistan ve Pakistan'da olduğu gibi, son yıllarda Rusya ve eski Sovyetler Birliği Orta Asya Cumhuriyetlerinde yapılan yoğun arkeolojik çalışmalar Hint-Aryan'ların potansiyel ataları ve onların Batı, Orta ve Güney Asya ile kültürel bağlarına ilişkin bilgimizi önemli ölçüde artırdı. Güney Rusya ve Orta Asya'da yapılan kazılar uluslararası arkeologlar topluluğunu Avrasya steplerinin bir zamanlar Hint-Avrupa dilini konuşanların anayurdu olduğuna ikna etti. İÖ 4. binyıldan sonra kültürleri, at ve sığır evcilleştirmeleri, bakır ve bronz aletler, silahlar ve atların çektiği parmaklıklı tekerlekleri olan savaş arabaları kullanmaları karakteristik özellikleri olmuştur. İÖ 3. binyılda bu Kurgan (sonra özel bir mezar adı oldu) kültürü Ural'ların batısındaki steplerden, Orta Asya'nın içlerine doğru yayıldı. Bu göçebe kabileler bugünkü Kazakistan'a, Hint-İran halkının geçmişi olarak kabul edilen ahşap-mezar kültürüne ait bu yere yerleştiler. Üçüncü binyılın sonunda Hint-Aryan kabileler İranlı 'kardeşlerinden' ayrılmış görünüyor.

Sonuçta İranlı ve Hint-Aryan dili konuşan insanların İran'a ve Kuzeybatı Hindistan'a gelişleri kendi ayrı kutsal ilahileri Avesta ve Veda ile iyice belgelenmiş olsa da ayrıntılar ve Orta Asya'dan göçlerinin kronolojisi Hint-İran dili bilim adamları, tarihçileri ve arkeologları arasında hâlâ tartışma konusudur. Önceki tarihçiler Aryanların gelişi ile İndus medeniyetinin sonu arasında net olarak tanımlanabilecek beş asırlık (İÖ 17. ve 13. yüzyıllar arası) bir boşluk olduğuna inanmışlardı. Bu bilim adamları ilgilerini Vedik Aryanlar üzerinde yoğunlaştırdı ancak daha sonraki arkeolojik araştırmalar bu sürece ilişkin bilgilerimizi neredeyse İndus medeniyetinin kökleri olayındaki kadar etkileyici bi-

çimde değiştirdi. Geç Harappa ve erken Vedik Hindistan arasındaki iddia edilen boşluk artık eskisi gibi net olarak tanımlanmış kabul edilmiyor. Bir taraftan bazı Güney Asya Geç Harappa bölgelerinde erken Vedik dönemine uygun özelliklerin devam ettiği giderek netleşirken, öte yandan Geç Harappa'da Güney Asya'daki erken Hint-Aryan göçüne yakıştırılan 'aykırı unsurlar' izlenebilir. Belucistan'daki kazılar (örneğin III. Mehrgarh ve yanındaki III. Nauşaro) İÖ 2000 dolaylarında kayda değer sayıda yeni kültürel unsura ışık tuttu. Bu bulgular kuzeybatı İran'daki III. Tepe Hisar ve güney Türkmenistan'daki V. Namazgâh gibi arkeolojik bölgelerden sayılan Büyük İran çağdaş Bronz Çağı ile yakın benzerlikleri belirledi. Bu kültür Hint-İran dillerini konuşanlardan oldukları farz edilen yarı göçebe seçkinler grubunun denetiminde olmuş olabilir.

İÖ 2000 öncesi Harappa dönemine ait mühürlerde at figürü bulunmaması nedeniyle Geç Harappa döneminde ortaya çıkan "aykırı unsurlar" arasında, Harappa döneminde bilinmediği kesin olan at yetiştiriciliğine değinmek gerekir. Hintli arkeologlar geç Kalibangan ve Lothal'in üst tabakasında (gelişmiş Harappa kentlerinde de bilinmeyen) ateş sunaklarının kanıtı olduğunu iddia etmektedirler. Yeni gömü ayinleri ve sunulan değerli parçalar ve hatta hazineler Orta Asya ve İran bölgesi arasındaki yakın ilişkiyi belirleyen bir diğer yeni unsurdur. Bunların içindeki en iyi parça belki de 1985 yılında bir otel inşaatı sırasında bulunan ve (Mehrgarh'a çok uzak olmayan) Baktria'da bulunan parçalarla açık benzerlik gösteren olağanüstü Quetta altın hazinesidir. Bu "aykırı özellikler" arasında en önemlisi Harappa'daki önceki çömleklerden tamamen farklı resimlenmiş olan Harappa H mezarlığında bulunan çömlektir. Bu bölgenin kazıcısı Vats 1930'lar da bu çizimlerin Vedik inancına göre ruh göçünü ve yeniden doğumu anlattığını ifade etti. Bununla birlikte erken Vedaların çok sonraki ta-

rihi konusunda (İÖ 1300-1000) genel olarak uzlaşmaya varıldığından, Vats'ın bu görüşü o zaman çoğu bilim adamı tarafından reddedildi. Ancak geç Harappa tabakasındaki son bulgular karşısında sayısı giderek artan arkeolog (Allchin 1995) Vats'ın savına 'katılma eğiliminde'dirler. Eğer bu doğru idiyse Rigveda için daha erken bir tarihin düşünülmesi gerekmez miydi?

İÖ erken 2. binyıldaki ilk göç halklarının Hint-Aryan kimliğinin gerçekten ispatlanabilmesinin kanıtı, bazı Hint-Aryan gruplarının o zamanda gelişmelerini hâlâ sürdürmekte olan İndus medeniyeti kentlerine gelip doğrudan, hatta aktif ilişki içine girmiş olmalarıdır. Bununla birlikte böyle bir kimlik tespiti Hint-Aryanların (sonraki) Rigvedik halkının doğrudan ataları olarak kabul edildiğinin kesin ifadesi olmamaktadır. Aşağıda tartışacağımız gibi, bu en eski Vedik metin Rigveda, kent yaşamına ilişkin bir ize rastlamadığımız sosyoekonomik ve kültürel bir bağlamı yansıtıyor. Bir Hint-Aryan kimliğini geç Harappa'daki erken Orta Asya göçleri ile kabul eden bilim adamları bu nedenle önceki 'Büyük İran Bronz Çağı Kültürü' taşıyıcılarının çok geçmeden İndus medeniyeti tarafından yutulduğunu varsayıyorlar. Gözlemlerle desteklenen bu hipoteze göre Orta Asya ve İran Bronz Çağı taşıyıcılarının izleri İÖ 16. ya da 15. yüzyıllarda kuzeybatı Hindistan'da sona eriyor. Bununla birlikte bu 'mas edilmiş' nüfus Hint-Harappa (ve bu arada belki de Dravidyen) unsurlarla kendi Orta Asya Aryan mirasını birleştirerek bir Hint-Aryan kültürel sentezinin destekçisi haline gelmiş olabilir. Büyük bir olasılıkla sonraki 2 bin yıllık süreçte, ağaçlara ve hayvanlara tapınma gibi, Vedik kültürünü değiştirip zenginleştiren Harappa medeniyetinin belli özelliklerinin sürdürülmesinin nedeni bu nüfustur.

Bununla birlikte Vedik Aryanlara ilişkin ilk belgeli tarihsel kanıt Orta Asya ve Hindistan'dan değil de yukarı

Mezopotamya ve Anadolu'dan geldi. İÖ 1380 civarında Mitanni kralı Hitit hükümdarı I. Şuppiluliuma ile Vedik tanrıları Mitra, Varuna, İndra ve Nasatyas'a tapınılmasına ilişkin bir anlaşma yaptı. Dahası Boğazköy'deki kazılarda çıkan tabletler arasında içinde birçok has Sanskrit kelimenin yer aldığı at eğitimini anlatan bir kitapçık bulundu. Mitanni krallığı seçkinleri ile Hindistan'daki Vedik Aryanlar arasında doğrudan bir kültür ve dil ilişkisi olduğuna kuşku yok. Ancak bu 'Batı Asya Vedik Aryanlar'ın kesin olarak Hindistan kökeninden geldiği anlamını taşımamaktadır. Daha büyük bir olasılıkla Vedik kabileler ortak yurtları güney Orta Asya'dan aşağı yukarı aynı zamanda göçe başladılar ve Hindistan ve Batı Asya'da ayrı yerlere gittiler. Hindistan'daki Vedik Aryan örneğinde olduğu gibi onların Batı Asya'daki "kardeşleri" de önceki ataları olarak ortaya çıkmış oluyor. Babil'in Kassit hükümdarlarının adları Aryan kökenli olabilir ancak Vedik Aryan dili Sanskritçe ile bir bağlantı yansıtmıyor.

Birçok yeni nüfus grubunun Güney Asya'ya gelişi Hint-Avrupa dillerini konuştukları için rahatlıkla İÖ 2000-1400 olarak belirlenebiliyor. Bu hareketin terminal noktaları bir tarafta V. Namazgâh döneminin Orta Asya ve İran Bronz Çağı kültürü ile yakın ilişkiyi belirleyen geç Harappa tabakasındaki "aykırı özellikler", öbür tarafta Hindistan'daki en eski Vedik metin olarak Rigveda, bir yarı göçebe "post-urban" medeniyeti açıkça ortaya koymaktadır. Rigveda dil açısından ve kültürel olarak İÖ 14. yüzyıl kanıtlarıyla doğrudan ilintilidir. Eski ilahilerinde doğu Afganistan ve Pakistan'ın kuzeydoğu sınır illerindeki örneğin şimdi Kabul ve Svat olarak bilinen Kubha ve Suvatsu gibi nehir isimlerinden bahsedilirken, Orta Asya'daki yer isimlerine bir gönderme bulunmamaktadır. Arkeologlar bu bölgede 'Gandharan Mezar Kültürü' ile farklı gömme ayinlerinin, ateş sunaklarının, atların ve bakır ve bronz kulla-

nıldığının izlerini buldular. Bu olayda da arkeologlar bulguların erken Rigvedik öncesi Aryanlara mı, yoksa zaten İndus vadisi ovalarının yolunda olan Vedik Aryanlara mı atfedileceği konusunda ikiye bölündüler. Bu açıdan birbirinden ayrı Vedik öncesi ve Vedik göç dalgaları tanımına zemin oluşturacak bir kanıtın henüz olmadığını işaret eden bilim adamlarının önceki hükümleri hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Vedik metinleri, özellikle Rigveda, kuzeybatı Hindistan'daki Vedik kültürüne ilişkin en önemli kaynağımız olmaya devam ediyor. Ancak bu metinlerin Brahman rahiplerinin dünya görüşünü yansıttığını aklımızdan çıkarmamamız gerekmektedir. Her şeye karşın bu metinlerin analitik bir incelemesi Vedik Döneminin günlük yaşamına ilişkin ayrıntılı bilgiler sağlayacaktır.

Tarihsel Deneyimin Bir Aynası Olarak Vedalar

Vedalar Vedik Aryanlar ve onların büyük kültürel başarılarına ilişkin en önemli bilgi kaynağıdır. Bu kutsal literatür hazinesi dört bölümden oluşmaktadır: kutsal kelimeler *(mantra)*, kurban törenleri üzerine tefsirler *(brahmana)*, hem şiir hem de düzyazı olarak yazılmış filozofik tezler *(Upanişad)* ve ayin vb. talimatları *(sutra)*. Bölümler ayrıca bu kutsal literatürün Hint-Aryanların kuzeybatı ovalarına ilk göçlerinden, Ganj vadisi topraklarını ıslah etmeleri ve İÖ 6. yüzyılda ilk küçük krallıklarını kurmalarına kadar geçen süredeki yerleşim ve kültürel evrimlerinin çeşitli aşamalarındaki gelişim süreçlerini de yansıtmaktadır.

Bu metinlerin tarihleri ve onları üreten kültür Hindologlar tarafından uzun bir süre tartışıldı. Ünlü Hint milliyetçisi Bal Gangadhar Tilak yazdığı *The Arctic Home of Vedas* kitabında Vedaların tarihinin İÖ altıncı ya da yedinci yüzyıla kadar uzanabileceğine değindi. Sonuçlarını astronomların bir tarihi ayrıntılı olarak hesaplamakta kullana-

bildikleri yıldız konumlarını gösteren metindeki yoruma dayadı. Alman Hindolog Hermann Jacobi bağımsız olarak çok benzer bir sonuca ulaştı ve Vedaların tarihinin beşinci binyılın ortaları olduğunu ileri sürdü. Bu tarihlerin Hint-Avrupa dil ailesinin kökleri ve tarihi konusunda modern arkeoloji sonuçları ile gösterdiği uyum dikkat çekicidir. Ancak Oxford Üniversitesi'nde görevli bir başka Alman Hindolog Max Müller daha ileri bir tarihi gösterdi. Buda'nın İÖ 500 dolaylarındaki doğumunu çıkış noktası olarak aldı ve Buddhist felsefesinden önce gelen Upanişadların İÖ 800-600 civarında üretildiğini ileri sürdü. O halde önceki Brahmana ve Mantra Veda metinleri ayrı ayrı İÖ 1000-8000 ve 1200-1000 dolaylarında üretilmiş olmalıydı. Rigveda İÖ 1300'den 1000'e uzansa da Max Müller'in Vedik kronoloji literatürü Hindologlar tarafından şöyle ya da böyle hâlâ kabul edilmektedir.

Veda metinlerinin ilahi bir esinlenmeden doğduğuna inanıldı ve bu metinler bozulmadan ve doğru bir tarzda bir kuşak Brahmin rahibinden diğer kuşağa ağızdan ağıza aktarıldı. Bu iyi korunmuş metinler böylelikle Vedik dönem tarihinin oldukça güvenilir kaynağı haline geldiler. Mantra metinleri Batı'da Vedalar gibi kabul edildiğinden, Hindistan'da Brahmanalar, Upanişadlar ve Sutralar da Vedaları oluşturan parçalar sayıldığından bu özellikle doğru bir yaklaşımdır. Mantra metinleri dört koleksiyondan oluşmuştur *(samhita)*: Rigveda, Samaveda, Yacurveda ve Atharvaveda. Rigveda'nın en eski ve en kutsal metin olduğu düşünülüyor. Ayrıca Vedik Aryanların günlük yaşamları, mücadeleleri ve gayeleri, dini ve felsefi fikirleri açısından en iyi bilgi kaynağıdır.

Rigveda 1028 ilahi ve 10.600 mısra ile birlikte 10 kitapta ya da şarkılar sirkülasyonunda *(mandala)* toplanmıştır. II. ve VII. kitaplar en eskileri olarak kabul edilir; bu kitaplara, belli bilge aileler tarafından üretildiği için "aile

kitapları" da denir. I. ve X. kitaplar daha sonraki bir dönemde düzenlenmiştir. X. kitapta öncekilerde kayıp olan kast sistemi ispatı gibi felsefi düşünceler bulunmaktadır. Önceki ilahiler göç dönemindeki daha eski gelenekleri içeriyor, ancak külliyat Vedik kültürün Kuzeybatı Hindistan ve Pencap'la sınırlı olduğu zamanda düzenlenmiş. Kaynağı muhtemelen İÖ ilk binyılın Brahmana dönemine ait olan sonraki ilahiler Ganj-Yamuna Doab'ın sosyoekonomik gelişiminin ilerlemiş sürecini yansıtıyor.

Vedik halkın Kuzeybatı Hindistan'daki yerli nüfusa karşı kazandığı zaferler, Batı Asya'daki diğer işgalciler tarafından da kullanılmış olan özellikle kuru ve düz alanlarda işe yarayan, iki tekerlekli savaş arabaları sayesinde gerçekleşmiş olmalı. Bu arabaların tekerlekleri öküz arabalarına da takılabildiğinden savaş alanında stratejik kullanımlarıyla avantaj sağladıkları için oldukça değerliydiler. Arabaların bu stratejik üstünlüklerine karşın Vedik halkı hızlı bir topyekûn fetih seferiyle Hindistan ovalarına yayılmadı. Yerleşim alanlarını çok yavaş geliştirdiler. Dahası Vedik Aryanlar büyük bir fatih tarafından disipline edilmiyorlardı. Sık sık birbiri ile kavgaya tutuşan kabilelerden oluşmuş bir ordu vardı. Ancak, Vedik metinlerde Dasa ya da Dasyular olarak gösterilen kara derili yerli halk Aryanların ezelebed düşmanları olarak tanımlandı. Kendilerini tahkim edilmiş yerlerde savundular (*purah*, daha sonra kasaba için kullanılan bir kelime). Bu yerler siper kazıkları ya da duvarlarla çevrildi. Birçok Vedik ilahisinde baş tanrı surların yıkıcısı olarak (*purandara*) övülür:

> Okunu kuşanmış, yiğitliğine güvenerek, Dasalar surlarını yıkıp dolaşıyor
> Kargını at, bilerek, kükreyerek, Dasyu'lara: Arya'nın gücünü ve şerefini yücelt İndra...

> Sahip olduğun şu büyük zenginliğe bak, ve İndra'nın kahraman gücüne güven

O atları buldu, o sığırları buldu, o otları, ormanları
Ve suları buldu.

(I, 104)[1]

Vedik Aryanların göze çarpan düşmanının İndra'nın 'dağdan savurduğu' (VI, 26), '99 duvarını parçaladığı' (VI, 47) Dasa Şambara olduğu anlaşılıyor. Bir başka ilahide 'yüz taştan yapılmış surların' Şambara'ya ait olduğu söyleniyor. Onu sunak ateşine davet eden güçlü İndra gibi çok yardımcı olan, Brahminlerin büyük efendisi, Aryanların ateş tanrısı Agni idi. Duvarların "Agni'nin 'silahlarıyla' yıkılmasının" (VII, 6), Agni'nin ortaya çıkmasıyla tahta istihkamların yanıp yok olmasından başka anlamı olamazdı. Bir ilahide (VII, 5) söylendiğine göre Purus'un Vedik kabilesinin bu tarz savaşta özellikle başarılı olduğu anlaşılıyor:

Kara renkli ırk senin korkunla kaçtı, etrafa saçıldı
Yanınca, her şeylerini bırakarak, Ey Vaisvanara, Puru için,
Sen, Agni, kalelerini yaktın ve çekip aldın...

Sen Dasyu'ları yurdundan sürdün, Ah Agni, Arya'yı aydınlatmak için sonsuz ışık verdin.

Ancak, her kabile kendini diğerine karşı savunmak zorunda kaldığından Vedik Aryanlar sadece Dasyularla değil sonraki dönemde gelen ve diğerlerinin Dasyular'dan aldığı topraklara imrenen Aryanlarla da savaştı. Afganistan sınırı yanındaki Hariyupiya nehri kenarında iki kabile arasında yapılan savaşta 130 zırhlı süvari öldürüldü. Bir de Rigveda'nın iki ilahisinde (VII, 18 ve 33) 'On Kral Savaşı'ndan bahsedilir. Buradan iki kabile birliği arasında bir savaş yapıldığı anlaşılıyor. Ünlü Bharatalara mensup olan Kral Su-

1 Rigveda'dan yapılan alıntılar esas olarak Griffiths'ten alınmıştır.

dasa, düşmanlarının onu yenmek için boş bir gayretle setleri açıp bir su baskınına neden olmalarından sonra, İndra'nın yardımıyla zaferi kazandı.

Bu bağlamda Sudasa'nın düşmanlarından yedi tanesinin istihkamlarından erken Vedik metinlerinde bahsedilmesine karşın Vedik tahkimatına karşı sessiz kalması ilginç bir nokta. İnekler *(gomati-pur)* Aryanların en değerli varlıkları olduğundan en fazla güçlendirilmiş barınaklar onlar için yapıldı.

Bu ilahilerde sık bahsedilen Kral Sudasa'nın geçmişi tam net değil. Babasına verilen isim Divodasa. İlahilerde görünen bir başka kral Trasadasyu, Vedik şairlerinin efendisi ve İndra müridi olarak övülüyor. Bu isimlerde görülen *dasa* ve *dasyu* terimleri bu halkın bazı kabilelerinin önceden Vedik Aryanlara katıldığı hatta onların göç yollarında rehberlik ettiği kuşkusunu doğuruyor. Son olarak Finli tarihçi ve Hindolog A. Parpola, Dasa'ların kök olarak güney Orta Asya erken Vedik öncesi Aryanlara ait olduğuna ilişkin bir önermede bulundu. İsimleri eski İran diliyle bir ilişki olduğunu gösteriyor, çünkü eski İran dilinde etimolojik olarak aynı olan bir etnik isim *daha* biliniyordu ve *dahyu* da toprak anlamına geliyordu. Vedik Aryanlar bu *daha/dasa* halkı ile önceden Margiana ve Baktria'da sonra da bir kısmının çoktan yerli halkla karışmış olduğu Kuzeybatı Hindistan'da karşılaşmış olabilirler. Bir yandan Rigveda'da Dasalar küçümsenen kelimelerle tanımlanırken, diğer yandan Sudana gibi ünlü bazı şefleri, dillerini anlamış oldukları görülen Vedik Aryanların müttefikleri olarak göklere çıkarıldığından bu varsayım karşıt kanıtın açıklanmasına yardımcı olacaktır.

Göçmen Vedik halkın -erken kültürlerin karakteristik özelliği olan- sade bir dünya görüşü vardı. Metinlerde sonraki dönemlerde ortaya çıkan kıtlık sorunlarından hiç bahsedilmediğinden bol miktarda verimli toprak ve yiyecek ol-

duğu anlaşılıyor. İndra'nın yardımıyla her ne eksikse Dasyular'dan alınabilirdi. Yönetenlerden ve rakiplerden ancak şairler çekinirdi:

> Bize insanın ihtiyacı olan refahı ver, açık elli cömert hediyeli
> evin yiğit efendisi
>
> (VI, 53)

> Senin kullarının hiçbiri seni bizden uzak tutmasın. Uzakta olsan bile sen şölenimize gel ya da dinle zaten burada isen.
> Burada bala üşüşen sinekler gibi dökülen meyve sularıyla ilgilenmeden
> Sana dua edenler
> Zenginlik düşkünü şarkıcılar, arabaya kurulan insanlar gibi, umutlarını İndra'ya bağladı.
>
> (VII, 32)

Erken metinler hayatın anlamına ilişkin herhangi bir felsefeyi yansıtmıyor. İndra'nın sürekli zafer ve susuzluktan kavrulan sarhoş bedene şifa olacak suyu aramasına yönelik övgüler kafi geliyor. Rigvedanın sabah şafağının tanrıçası Uşas'a adanan ilahilerinde bir şair damarı da görülüyor:

> Doğudan kendini gösterince, değişen renkleriyle ışıkları bir kat daha parlar. O nizam yolunda kusursuzca yol alır, konaklayacağı yeri bilen biri olarak, hata yapmadan ilerler,
> Yıkanmaktan pir ü pak elinin ayağının kıvancıyla, sanki biz görelim diye doğrulur.
>
> (V, 80)

Aryan Yerleşimlerinin Genişlemesi

Rigvedanın son biçimini aldığı dönemde Vedik nüfusunun

yerleşimi, kuzeybatı dağlarından indikleri geçitlerden batı Ganj-Yamuna Doab içlerine giden tüm yollara yayıldı. X. kitap son kitap sayıldığından Rigveda'nın önceki bölümlerinde Yamuna'dan iki kez bahsedilirken burada Ganj'a sadece bir kez yer verilmiş. Pencap ile Sarasvati nehri bir dönem tamamen Vedik yerleşiminin can damarı olmuş görünüyor. Nehri çok önemsediler ve kendilerine bu lütfu bahşettiği için tanrılarına övgüler düzdüler: "sen nehirleri bu kabile insanları için buldun" (VI, 61). Özellikle kıyılarında Harappa Kalibangan şehrinin bir zamanlar gelişmiş olduğu Sarasvati nehri kutsal addedilmişti, ancak onun "yedi kız kardeşi" de övgüden payını aldı.

Vedik Aryanlar işte bu nehir topraklarında yarı göçebe yaşamdan yerleşik tarım düzenine geçtiler. Bu geçiş beraberinde sürekli kavgaları da getirdi. Birçok ilahide daha iyi toprak ya da su imkânı arayışları yer alır: "İki düşman tohumluk ve ürün, sular, hayvanlar ve mısır toprakları için savaşa tutuştuğunda" (VI, 25). *Goşati* (sığır yakalamak) savaşla eşanlamlı olduğundan o dönemde sığır çalmanın yaygın bir eğlence olduğu anlaşılıyor. Böylesi kavgalar saldırgan bir yapının dışavurumundan çok, toprak üstündeki baskıyı yansıtmış olabilir. Metinlerde 'güneş ve su için büyük mücadele'den (VI, 46) bahsedilmesi ve 'bölünmemiş nadas toprakları' (VI, 28) için bir duanın yer alması cangılın henüz geçit vermediği sonucunu doğuruyor. Yüzlerce yıl süren göçebe yaşamından sonra Vedik Aryanlar nehir sulaması sayesinde verimli, ancak yarı kurak topraklarda tarıma ve imkân buldukları yerde cangılı temizlemeye başladılar. Rigveda'da 'Hoş verimli tarlalar yaptılar, ırmakları taşıdılar. Çölü otlar sardı, çukurlara sular doldu' (IV, 33) denilmektedir.

Yarı kurak toprakları sulayarak ekim yapmak, geçit vermez cangılı açmaktan -yerli halk için bile- daha kolay olmalıydı. Elbette ki kesip yakarak ekim yeri açma yönte-

mi biliniyordu ve bu çabalarındaki yardımlarından dolayı ateş tanrısı Agni'ye övgüler düzülüyordu. Ancak bu cangılı açmak için sürekli kullanılabilecek bir yöntem değildi. Ağaçlar tekrar fışkıracaktı ve 'taksim edilmemiş nadas alanları' bu yolla elde edilemezdi. Bunun için sağlam baltalar ve sabanlar gerekiyordu. Göçebe Aryanların İndus medeniyetinin günlük yaşamında yer alan bakır ve bronza ne ölçüde sahip oldukları henüz bilinmiyor. Bununla birlikte bu metaller saban ve balta yerine süs eşyası ve ok başlığı yapımına daha uygun hale getirildi. Bu yüzden düzenli tarımın Ganjetik düzlükleri kapsaması demir kullanımının geniş ölçüde yaygınlaşmasından önce olanaklı değildi.

Demir kullanımı İÖ 11. yüzyıla kadar geriye uzandığı düşünülen Rigveda metinlerinde geçiyor. Bu bilgiler son arkeolojik araştırmaların demirin Kuzeybatı Hindistan'da ilk kullanıldığı zaman olarak gösterdiği dönem ile uyum sağlıyor. Rigveda'nın önceki bölümlerinde demirin okların ucuna bilezik gibi geçirildiği (VI, 75) ve balta olarak (VI, 8) kullanıldığı gösteriliyor. Ancak metinlerde demire ve ormanların demir baltalar ile temizlenmesine ilişkin bilgiler İÖ 1000'den sonra çoğalıyor. Rigveda'nın son kitabında çarpıcı bir örnek var: "İlahlar yaklaştı, baltaları vardı, köleleri ile ağaçları yararak geldiler" (X, 28). Bu cangılın sistematik bir biçimde temizlendiğinin açık bir belirtisi olarak görünüyor. Ancak ne yazık ki Kuzey Hindistan'daki kazılar henüz demir kullanımına ilişkin akla yakın kanıtlar vermiyor. Metal oldukça kıttı ve esas olarak silahlar için bulunduruluyordu; kazılarda baltalara henüz rastlanmamıştır. Vedik toplumunun yerleşik tarımının ilk dönemi genellikle geç Vedik dönemi olarak gösterilir. Yerli halkla olan çekişmeler ve Aryan toplumunun kendi tabakaları arasında artan çekişmeler, yerleşik yaşamın getirdiği büyük değişikliğin işaretiydi. Tarım ve zanaat arttı, küçük malikaneleri ile küçük topraklı prenslikler doğdu ve felsefi

bir düşünce gelişti. İÖ son binyılın ortalarındaki Hindistan toplumunun erken Vedik döneminden temel olarak ayrıldığından kuşku yok. Geç Vedik dönemi birçok açıdan Hindistan kültürünün biçimlenme safhasıydı.

İÖ 1000'den sonra geç Vedik döneminde yarı-göçebe yaşamdan yerleşik tarıma geçiş, günümüzde birçok Hint-Aryan dilinde "köy" anlamına gelen *grama* teriminin değişimindeki anlamla biçimleniyor. Bu süreçteki sosyal ve ekonomik değişikliklerinin kanıtı olarak geç Vedik dönemini inceleyen Alman Hindolog Wilheim Rau *grama* kelimesinin, araçlar zinciri ve savaşçı çetesi ile bir göçebe grubunu işaret ettiğini gösteriyor. Bu araçlar zincirinin, grubun dinlendiği yerlerde dört tekerlekli arabalarından meydana gelen bir barikat halkasından oluştuğu açıkça belli. Bu, bir Brahmana metninde yer alan "gramanın iki ucu bir araya geldi" cümlesini açıklayacaktır.[2] Bugün de savaş anlamına gelen *Samgrama* sözcüğünün bu terimle olan bağlantısı dikkat çekicidir. Samgrama'nın kök anlamı sosyal bağlamda o günlerde savaş demek olan iki ya da daha fazla gramanın toplanması anlamını taşıyor olmalı. Vedik halkı yerleşime geçtikten sonra arabalardan evlere taşındılar ve bundan sonra *grama* kelimesi araçlar zincirinden çok bir köye tekabül etti.

Sosyal Ayrışmalar ve Kast Sisteminin Ortaya Çıkması

Yerleşik yaşam, kabileler ve köylerde büyük ölçüde kendi içlerindeki sosyal tabakalaşmaları da getirdi. Erken Vedik dönemlerinde bile alelade bağımsız kabile üyeleri *(viş)* ile aralarından kabile şefinin *(racan)* seçildiği savaşçı asiller *(kşatriya)* arasında bir ayrım yapıldı. Erken Vedik metinlerinde Brahmin rahiplerden ayrı bir sosyal sınıf olarak bah-

2 Caiminya Upanişad Brahmana 1, 35, 7 (W. Rau, *Staat und Gesellschaft*, s. 53, alıntı).

sedildi. Yarı göçebe grup yerleştikten sonra kendilerine işçi ya da zanaatkâr olarak hizmet veren yerli halkla daha yakın ilişkiler içine girdi. Renk *(varna)* özgür Aryanlar ile boyun eğdirilmiş yerli halkı ayıran özellikti. Varna daha sonra 'kast' anlamında Aryanların kendi aralarındaki rahipler, savaşçılar, özgür köylüler ve köle yerliler tabakalarının sınıflandırılmasında da kullanıldı. Rigveda'nın son ilahilerinden biri bu yeni sistemin ilk kanıtını verir. Puruşa'nın efsanevi sunak oluşuna, evrenin yaratılışına ve dört varnaya değinir. Bu ilahi, (X, 90) Brahman rahiplerinin meşruiyetini ve Hindu toplumun düzen temelinin önemini sosyal hiyerarşinin en üstünde olarak göstermektedir:

> Tanrılar Puruşa'yı sunakları olarak kurban etmeye hazırlandığında
> Onun yağı bahardı, kutsal armağan sonbahar, yaz odundu
> Puruşa'yı kestiklerinde kaç parçaya ayırdılar?
> Ağzına ne dediler kollarına ne? Uyluklarına ve ayaklarına ne ad verdiler?
> Brahman onun ağzıydı, iki kolu Racanya'dan idi (Kşatriya)
> Uylukları Vaşya oldu, ayaklarından Şudra peydah oldu.

Orijinal haliyle konumu ifade eden dört Varna daha sonra çeşitli bireysel kast, yani *cati*leri ifade eden genel kategorilere dönüştü, çünkü insanlar bir kast *(cata)* içine doğuyordu. Tam olarak olgunlaşmış bu kast sistemi ancak çok sonraki bir dönemde önem taşıdı. Geç Vedik dönemde sosyal tabakalaşma çeşitli sosyal sınıflar arasındaki işbölümünü yansıtan katmanların hiyerarşik düzeni ile biçimlendi. Bu hiyerarşinin en üstünde ilk iki tabaka Brahman rahipler ve savaşçı asiller, ikinci sırada özgür köylüler ve tüccarlar, en altta yerli halktan işçiler, zanaatkârlar ve köleler vardı.

Aryanlar arasındaki iç tabakalaşma *gramani* ve *gramin* terimlerinin anlamlarında görülüyor. Bir gramin doğal ola-

rak araba konvoyunun ve savaşçıların lideriydi ve bu da köy muhtarının genellikle bir Vaşya (üçüncü tabakadan) olduğunu gösteriyordu. Gramin köyün sahibi ya da toprak ağası olarak her zaman bir Kşatriya idi. Bu yeni toprak ağalarının haklarının atadan mı yoksa o dönemde ortaya çıkan küçük kralların bağışları olan tahsisatlardan mı geldiği, ya da onların köyleri ele geçirip zorla koruma bedeli mi aldıkları bilinmiyor. Ancak bu dönemdeki sosyal zıtlaşmaların, göçebe yaşamı dönemindekilerden farklı olduğuna kuşku yok. Bir çok metin bu yeni tür sosyal çekişmelerin içindeki mantığı gösteriyor: "Kşatriya ne zaman canı isterse der ki: 'Vaşya benden sakladıklarını getir.' Kşatriya yağmacı ve çapulcudur. Ne isterse yapar."[3] Ancak savaşçı asiller arasında da rütbe ve nesep konusunda farklılaşmalar oldu. Daha soylu olanlar ve açıkça kral tarafından yetkilendirilmediği söylenen onların altındakiler *(racanya)* vardı.

Özellikle Aryanlar için yaşamsal önemi olan araba yapımı ve onarımından sorumlu olan araba ustaları olmak üzere zanaatkârlar erken Vedik döneminde bile biliniyordu. Ancak bu eski günlerde diğer zanaatkârlardan pek bahsedilmiyor. Yerleşim döneminde bu durum büyük ölçüde değişti. Metinlerde halıcılar, çömlekçiler ve nalbantlar ortaya çıktı. Çeşitli metallerden bahsedildi: bakır *(loha)*, bronz *(ayas)*, bakır-kalay alaşımı *(kamsa)*, gümüş *(racata)*, altın *(suvarna)* ve demir (*şyama* ya da *krişnayas*).

Katı kast sisteminin önemli özelliğinin ipuçları bu erken dönemde bile kendini gösterdi: Zanaatkârlar çoğunlukla dördüncü tabakaya *(Şudralar)* mensuptular ve küçümsendiler. Diğer erken kültürler de zanaatkârları böyle marjinal bir konumda tuttu. Çünkü onları küçümsemekle birlikte, nalbant, değirmenci gibi esnafın su ve ateş gibi elementlerle doğrudan temasından da korktular. Ancak Hindistan'da törensel saflığı bozmanın *(aşuddha)* esnafın su-

3 Şatapatha Brahmana, 1, 3, 2, 15.

nak ayinlerinden *(amedhya)* dışlanması anlamına gelen ilave bir yönü vardı. Törenin murdar edilme korkusu o kadar uç noktalara getirildi ki erken dönemde bile Agnihotra gibi bazı adaklarda sadece Aryanların yaptığı kapların kullanılması zorunluydu. "O (*sthali*, toprak süt kabı) bir Arya tarafından dik kenarları tanrılarla paylaşmak üzere yapıldı. Böylece tanrılarla birlik olunacaktı. Şeytanlara ait olan *(asurya)* kap, aslında, çömlek çarkı üzerindeki seramikten yapılmıştı."[4]

Geç Vedik metninden alınan bu bölüm birçok konuya açıklık getiriyor. Aryanların boyun eğdirdiği yerli halkın büyük becerilere sahip zanaatkârlar olduğunu gösteriyor. Bu kara derili insanlara yapılan ırk ayrımcılığı sürekli taciz ettikleri tüccarlara karşı bir ayrımcılığı da getirdi. Vedik Aryanların kökeninden gelen bu tip beceri eksiklikleri onların siyasal ve sosyal üstünlüklerinin sürekliliğini sağlayacak kast sisteminin ortaya çıkmasındaki belki de en önemli nedendi. Yukarda alıntı yapılan metinden anlaşılacağı gibi Aryanlar Hindistan'a çömlek çarkıyla beraber girmediler, onu orada buldular. Bu çark üzerinde imal edilmiş çömleğe karşı görülen önyargı ifadesi Aryanların başlangıçtaki mükemmel bir çark ustalığı ile yapılmış meşhur (Boyalı Gri Seramik) üretimini neredeyse tamamen geçersiz kılıyor. Arkeologlar şimdi bu Boyalı Gri Seramik üretiminin geç Vedik halkı yerleşiminin bir göstergesi olduğunu kabul etme eğilimindeler. Ancak bu tip seramik çömlek üretimin kökeni muhtemelen yerli halka dayanıyordu ve sadece doğu göç güzergâhında olan Aryanlar arasında yayıldı.

Geç Vedik dönemi zanaatkârların gelişen eşya üretimine ve tarımın yayılmasına bağlı olarak artan bir ticaret *(vanicya)* potansiyeline tanık oldu. Hindistan tarihinin bu

---

4 Maitrayani samhita, 1, 8, 3; ayrıca Bkz. W. Rau, *Töpferei und Tongeschirr im vedischen Indien*, s. 69, Wiesbaden, 1972.

erken döneminde bile tüccarlar yeni topraklar ve yeni güzergâhların bulunmasında önemli rol oynadılar. Tuz, ve metal için yapılan uzak mesafe ticareti ve yeni maden yatakları araştırılması bu bakımdan teşvik edici unsurlardı. Ticaret sosyal düzenin gelecekteki gelişiminin en önemli aşamasında kirli bir iş olarak görülmediğinden üst sınıflar onun içinde yer alabildi ve bu dönemin Brahmana metinlerinde açıkça tarım *(krişi)*, din *(brahmacarya)* ve kraliyet *(racanucarya)* hizmetleri ile eş değerde bir etkinlik olarak gösterildi. Gerçekten, bu erken dönemde üst kast sisteminin ticareti tekele almış olduğu görülüyor ve bu da *Bania* (tüccar) kastının nispeten yüksek bir konuma gelmesinin Hindistan toplumunun geç bir dönemine denk düştüğünü açıklıyor.

Kralın Rolü

Geç Vedik döneminde siyasal gelişmeler şimdiye kadar tartışılan ekonomik ve sosyal gelişmeler kadar önemliydi. Ganj ovalarında küçük topraklara sahip yeni bir krallık biçimi ortaya çıktı. Erken Vedik metinlerinde soydan gelen krallara bile yer verildi, ancak bu krallar ya kabilenin tüm erkek üyelerini idare eden heyete (*viş* ya da *cana*), ya da aristokratik bir kabile heyetine (*sabha* ya da *samiti*) danışmak zorunda olduğundan her zaman sınırlı bir güce sahip oldular. Bazı kabileler hiç kralları olmadan sadece böyle heyetler tarafından yönetildiler. Geç dönemin Hintli tarihçileri bu eski 'demokratik geleneği' gururla gösterdiler.

Ancak bu erken Vedik aristokratik kabile yönetimi geleneğinin yıldızı geç Vedik döneminde söndü. Yeni tip krallık göçebe yaşamından yerleşik tarıma geçişten sonra ortaya çıktı. Yeni kralların daha güçlü olmalarına gerek yoktu ama konumlarını yeni ideolojiye borçluydular. Önceki krallar payelerini nesebin büyükleri olarak veraseten

almış olsalar bile yasallıkları her zaman kabile üyelerinin seçim sonucuna bağlıydı. Geç Vedik döneminde krallar genellikle asiller arasındaki güç mücadelesinden çıktı ve yasallıkları da Brahmin rahiplerin törensel ataması ile gerçekleşti. Halk bu törenlerde sadece seyirci olarak yer aldı. Bu dönem büyüleyici kraliyet adağının *(racasuya)* ve kralın tüm meydan okumalara karşı koyacak gücünün olduğunun ya da ona karşı koymaya hiç kimsenin cesaret edemeyeceğinin kanıtlandığı meşhur at kurbanı törenlerinin yapıldığı *(aşvamedha)* dönemdi. Kraliyet ayinlerinin bu kozmik ve büyüleyici anlamı sonraki binyılda büyük önem taşıdı ve eskiçağ Hindistan'ında krallık ideolojisini etkiledi.

Hindologlar bu kraliyet ayinleri ve onların anlamları üzerine değerli araştırmalar yaptılar. Kralların kozmik düzenin devamlılığı ve doğanın verimliliğinden sorumlu tutulduklarının altını çizdiler. Ancak bu yeni kraliyet ideolojisin sosyal bağlamını es geçtiler. Vedik toplumunda iç tabakalaşmanın arttığı döneme rastlayan kralların ilahlaştırılması, kendi konumlarını garantiye almak isteyen kralların ve Brahmin rahiplerin ortak çıkarlarına denk düştü. Brahmin rahipleri tarafından düzenlenen geç Vedik metinlerinde, kutsal krallık fikrinin en ateşli taraftarlarının kast sistemindeki kendi seçkin konumlarının krallar tarafından desteklenmesini bekleyen rahipler olduğunun yer alması konuya yeterince açıklık getirmektedir. Bu metinlerde kralsız kabilelerden tiksinti ile bahsediliyor. Bu metinlerin Brahmin yazarlarının çok iyi hatırladıkları tek şey himayesiz erken Vedik döneminde destek aramak için bir kabileden diğerine nasıl dolaşmak zorunda kalındığıdır. Bu destek en iyi şekilde elbette yasallığı Brahmin rahiplerin lütfu ile onaylanan krallar tarafından sağlanabilirdi.

Bu erken devlet yapısı kraliyet törenlerinde yansıtıldı. Kraliyet kurban törenleri *(racasuya)* başlangıçta her yıl ya-

pıldı. Kraliyet ailesinden önemli kişilerin ululanmış lakapları vardı; *ratnin* (zengin şahsiyet) ve kral töreni onların evlerini ziyaret ederek başlatırdı. Metinlerin belirttiğine göre bunu yapmak zorundaydı, çünkü "kraliyet gücünü verenler de alanlar da" *(raştra)* onlardı. İlk olarak ana kraliçeyi ziyaret etmek zorundaydı, sonra çocuk doğuramadığı için yüzüstü bırakılmış ikinci eş ve son olarak da en sevdiği karısına sıra gelirdi. Her yerde bir kurban adamak zorundaydı. Sonraki ziyaretler ve kurbanlar da başrahip *(purohita)*, ordusunun kumandanı *(senani)*, asillerden bir üye *(racanya)*, köylerin yöneticisi *(gramani)*, ozan *(suta)*, arabacı, kasap, aşçı, zar atıcısı vb. içindi. Bazı metinlerde araba ustası, koşucu ve halıcılardan da bahsedilir.

Bu tuhaf önemli insanlar listesi belli bir siyasal düzen ya da dinsel içerik ifade etmediği için büyük ölçüde spekülasyonlara neden oldu. Kasabın ve zar atıcısının bu şeref listesinde işi neydi? Bu tarz sorulara cevap yetiştirmek zorunda kalan Hindologlar kraliyet adaklarının simgesel karakterini ve ileri gelenlerin sihirli gücünü vurgulayarak bir çıkış yolu buldular. Ama incelenen bu küçük krallıkları sosyal bağlamda ele alırsak, bu listenin, gerçekten de, kral için bağlılıkları büyük önem taşıyan danışman ve hizmetlilerden oluştuğunu görürüz. Başarısı hatta kurtuluşu onlara bağlıdır. *Racasuya* töreni, soydan gelen krallık yönetiminin maiyet genişlemesi olarak tasavvur edilen personel durumunun içyüzünü yansıtan en iyi göstergeydi.

Bu yeni kraliyet ideolojisi bölgesel krallıkların asıl gelişmesinin önüne geçti. Ancak bu metinlerdeki önemli ipucu kabile örgütlenmesinin çözülmesi ve yeni bir siyasal düzenin ortaya çıkmış olmasıdır. Bu kelimelerin değişen anlamlarına bakarak da görülebilir. Kabile için kullanılan *Cana* sonraki metinlerde genel olarak halk anlamına geliyor, ve *viş* terimi önceki dönemlerde nesep ya da klanı anlatırken, şimdi bir kralın kullarını tarif ediyor. Bu arada

"bir halk" anlamına gelen yeni bir deyim var: *canata*. Bu halkın yerleştiği alana da *canapada* deniliyor. *Pada*'nın kök anlamı "adım" olduğundan *canapada* bir kabilenin yeri anlamındaydı ancak şimdi, bir kabilenin memleketi olarak kullanılıyordu. Yeni krallar krallıklarını *mahacanapada* (halkın büyük ülkesi) olarak adlandırdı. Kabileden bölgesel terminolojilere geçişin bir başka örneği Delhi'nin kuzeyinde ünlü *Mahabharata* savaşının yapıldığı bölgenin adı olan Kurukşetra'dır. "Kuruların alanı" anlamındaki isim orada yerleşen kabileden türetildi. Kabile toplumunun bölgeselleşmesi yaklaşık 500 yıl alan çok yavaş bir süreçti. Hindistan tarihinin küçük devletlerin üremesiyle ortaya çıkan bu tipik örneğin biçimlenmesi önce bu erken safhada oldu. Küçük devletlerdeki bu çoğalmanın bir nedeni çok sayıdaki Vedik kabilelerdi: metinlerde yaklaşık kırk tanesinden bahsedilen bu kabileler daha da fazla olabilir. Bir Rigveda ilahisinde bu kabilelerin ne kadar küçük olabileceği görülmektedir: "İndra'nın gücüyle karşılaştığında bütün bir kabile dağdaki bir kalede bile kendini savunabilir mi" (II, 34). Batı Asya'dakinden farklı olarak Hindistan'daki Vedik Aryanların göçü kendilerini daha etkili bir siyasal örgütlenme kurmaya zorlayacak kadar güçlü düşmanlar ve büyük imparatorluklarla karşılaşmadı. Öte yandan küçük ve hareketli kabile birimleri Kuzey Hindistan'ın devasa düzlüklerine nüfuz edebilmek gibi müthiş zor bir iş için belki de biçilmiş kaftandı.

Mahabharata'nın Dünyası

Hindistan'ın büyük destanı, 106 bin beyitlik ve belki de insanlığın en hacimli edebi ürünü *Mahabharata* kabile savaşı ve erken yerleşim döneminde yaratıldı. Bu destan geç Vedik döneminde batı Ganj-Yamuna Doab'ı kontrol altında tutmak isteyen iki kuzenin Pandavalar ve Kauravaların sa-

vaş mücadelesini anlatır. Kauravaların başkenti Delhi'nin 57 mil kuzeyinde Ganj üzerindeki Hastinapura'da, diğerinin de bu günkü Yeni Delhi'nin bulunduğu Yamuna üzerindeki Indraprastha'dadır. *Mahabharatta* 100 Kauravaların Pandavaları Indraprastha'dan uzaklaştırmak için bir savaş hilesine başvurduğunu yazar. Onları bir zar oyununa davet ederek bu oyunda her şeylerini kaybetmelerine neden olur ve Pandavaları 12 yıl ormana sürgüne gitmeye ve bir yıl da kılık değiştirmiş olarak gezmeye mecbur eder. Döndüklerinde barış sağlanamaz ve 18 gün süren müthiş bir mücadeleden sonra Krişna'nın desteği ile bu kez Pandavalar kazanır.

Metin yüzlerce yıl sonra düzenlendiğinden tarihçiler destandaki olayların tarihsel uyumuna ilişkin uzun bir süre kuşku duydular. Ancak yeni arkeolojik araştırmalar destanda bahsedilen önemli yerlerin tümünün Boyalı Gri Seramik'in anlamlı bulgularıyla tanımlandığını gösteriyor. İÖ 800-400 dönemlerinde üretilen bu tip seramikler bazı yerlerde (örneğin Agra'nın doğusundaki Etah ilçesi Atranjikhera'da) daha da eski tarihli -İÖ 1000- olabiliyordu. Boyalı Gri Seramik muhtemelen yerli seramik toprağından üretilse de geç Vedik yerleşiminin göstergesi olduğu, bu seramikleri çağdaş metinlerde bahsedilen yerlerde sıkça bulan arkeologlar tarafından geniş kabul görmektedir.

Boyalı Gri Seramik üzerindeki tartışmalar hâlâ sürüyor, ancak *Mahabharata* savaşının tarihselliğine bakılırsa tartışma bazı önemli sonuçlara ulaşıyor. Bu destanın parçaları şiirsel imgelemleri yansıtsa da gerçeklerden kuşku duyulamaz. Arkeologlar Boyalı Gri seramik katmanlarının birçok yerinde destanda tanımlanmış damalı figürler buldular. Pandavaların savaşta Kauravalara karşı elde ettiği zafer yerli halkla işbirliğinin yararını göstermektedir. Destanda gösterilen iki önemli olay gerçeği işaret etmektedir. Beş Pandava kardeş doğudaki kralları Pançalas'ın kızı Draupa-

di ile ortak bir evlilik yaptı ve Indraprastha'nın kuzeyindeki ülkenin kralı Mathuralı Krişna tarafından desteklendi. Çokeşlilik Vedik Aryanlar arasında bilinmiyordu, böylece Pandavaların Draupadi evliliği yerli geleneğin benimsenmesinin bir işareti oldu. Bu bölgedeki yerli halkın tanrısının kahramanı kara derili Krişna, kesinlikle bir Aryan göçmeni değildi. Kauravalar ülkenin kuzeyinde Vedik kabile ile birleşse de Pandavalar Aryan bölgesinin kuzey ve doğusunda hâkimiyeti hâlâ elinde tutan yerli halkla ittifak içindeydi. Pandavaların zaferi böylelikle, yerli halkla, evlilik ve siyasal birliktelik temelinde bir sentezi simgeliyordu.

Mahabharata'daki bir başka gerçek doğudaki geç Vedik medeniyetinin yayılmasına ışık tutabilir. Destanda belirtildiğine göre Hastinapura'daki 5. Pandava kralı Kauravaları bu başkentten çıkardıktan sonra kabaran Ganj nehrinin bu kenti tahrip etmesi nedeniyle Kausambi'yi (şimdiki Allahabad'ın yanı) başkent yaptı. Hastinapura'daki kazılar Boyalı Gri Seramik özelliği taşıyan ve bir sel baskınından sonra aniden yok olan bir kasabayı gösterdi. Ancak çok daha erken bir zamanı belirleyen bu bulguların tarihi, destanda belirtilen ifadeye denk düşmüyor. Bununla birlikte bu alandaki kazılar İÖ birinci binyılın ilk dönemlerine ait bir kent yerleşiminin izlerini gösteriyor. Gelecekte buralarda yapılacak kazılar neleri ortaya çıkarır bilinmez, ama şimdiden Ganj düzlüklerindeki İÖ 7. yüzyılda ortaya çıkan olaylar ve hareketlerin ozanlar tarafından sadakatle aktarıldığını ve *Mahabharata*'nın bu bölümünü düzenleyen şairler tarafından kaydedildiğini bugün bile apaçık ortaya koyuyor. Bu destanda yer alan ayrıntılı bilgi zenginliği şairlerin kendilerinin bulmadığı ancak yansıttığı bozulmuş bir gelenekten nakledilmiş olmalı.

Geç Vedik dönemi kültürü kırsal bir kültürdü; bu dönemde İndus medeniyetinin büyük kentleri gibi bir kent kültürü kanıtına kesinlikle rastlanmıyor. Hastinapura gibi

kraliyet başkentlerinde bile ne istihkam ne de kent planı izleri görülüyor. Evler çamur ve sazlardan yapılmış; düzgün tuğlalar bilinmiyor. Bu dönemde yazıya ilişkin de bir işaret yok. Bununla birlikte nalbantlık ve çömlekçilik çok iyi geliştirilmiş. Bu döneme ait alanlarda bulunan bazı kaplar İndus medeniyeti zamanında bilinmese de bugün esas olarak aynı biçimde yeniden üretiliyor (örneğin *thali,* bir çeşit tabak; *katora,* kase; ve *lotha,* küçük bir çömlek). Hintli kadınların hâlâ taktıkları cam bilezikler bile geç Vedik yerleşiminde biliniyordu.

Sütünden yararlanılan ve yük hayvanı olarak kullanılan sığırlar refahın kaynağıydı. Sık sürülen ağır toprakta çok sayıda öküzün birlikte sabana koşulması gerekiyordu. Metinlerin öküz sayısına ilişkin verdiği bilginin abartıldığı düşünülebilir, ancak Hindistan'da bugün bile bir sabana koşulmuş bir düzine öküz görebilirsiniz; özellikle hayvanların küçük, işin çetin olduğu zamanlarda.

Hint Felsefesinin Doğuşu

Geç Vedik döneminin dünya görüşü erken göç döneminden tamamen farklıydı. Aryanların kendilerinin ve tanrılarının güçlerine olan yalın sadakati yerini güvensizlik duygusuna ve kuşkuculuğa bırakıyordu. Ozan bu duyguyu kelimelere şöyle döker. "Çıplaklıktan, çaresizlikten, yoksulluktan harap oldum. Aklım kovalanan bir kuş gibi bir oraya bir buraya koşuşturuyor. Farelerin tırnaklarını kemirdiği gibi kederim beni kemiriyor" (X, 33). Doğruya ilişkin soruların kurcaladığı insan aklı Rigveda'nın X. Kitabında bazı mükemmel ilahilerde yansıtılıyor. İkiz kardeşler Yama ve Yami arasında geçen ve kız kardeşin erkeğe kendisi ile evlenmesi için boş yere yalvardığı dokunaklı diyalog tipik bir örnektir. Burada tanrıların sınırsız gücüne duyulan kuşku da vardı. Onun yerinde değişmez yasaya bağlı

olarak, sadece burada değil sonraki doğumlarda *(samsara)* da herkesin yaptığı işlerden *(karma)* sorumlu olacağı bilinci giderek gelişti. Bu iki fikir, karma ve samsara, Hint dini yaşamının anahtar unsurları haline geldi. Aryanların giderek daha da çok katıldığı bu fikirler yerli halkın dini inancından kaynaklanmış olabilirdi. Güvensizlik ve kuşkuculuk, Brahmana metinlerinde sürekli tanımlanan mükellef adak törenlerinin büyülü etkisine olan inanca uzanan yolları açtı. Ayinler ve törensel gizlerin yararını bilen Brahmin rahipler bu geç Vedik döneminin odak noktası haline geldi.

Büyülü ayinler yine de yaşamın anlamına ilişkin sorunun cevabını arayan insanı tatmin edemedi. Bu törenlerin üzerinde ısrarla durulması artık sadece Brahminlere özgü bir ayrıcalık olmayan felsefi konulara ilişkin spekülasyonlara olan eğilimi tahrik etmiş olabilir. Krallara ve Vaşyalara, hatta Şudralar ve kadınlara bu dönemin önemli felsefi sorularının sorulduğu anlatılıyor. Bu felsefi düşünceler büyük Vedik düşünce okulları metinlerinin sonuna eklenen Upanişad'larda toplandı (mahrem öğretiler). İÖ yaklaşık 750-500 arası ortaya çıkan Upanişadlar Brahmin rahiplerinin kurban törenleri ile birçok yönden bağlantılıdır. Ancak Brihandaranyaka Upanişad'da hayvan kurban etmenin meditasyondan ayrılma noktası olarak kozmik sembolizm açısından yeniden yorumlanmasıyla derin bir felsefi düşünceye geçişi görüyoruz.

Upanişadlar, Brahmana metinlerinde yazılı olan erken Vedik çağının ve büyülü düşüncenin mitsel dünya görüşünden bireysel kurtuluşun mitsel felsefesine aşamalı geçişi belgelemektedir. Bu felsefe bireysel ruh *(atman)* ile evrensel ruh *(brahman)* kimliği içinde özgürleşen bilincin yolunu açtı. Bu bilinç meşhur deyişle formüle edildi: "tanrı sensin" *(tat tvam asi)*. Bu erken felsefede akıl ve madde düalizmi henüz kabul edilmemişti; daha sonra büyük

önem kazandı. Atman-brahman düşüncesi ile yeniden doğuş ve ruh göçü inancı ile birleşen Upanişadların felsefesi eski Vedik dinini kökten değiştirdi ve Buddhizmin olduğu kadar sonraki Hint felsefesinin de yolunu açtı.

II

Eskiçağın Büyük İmparatorlukları

GANJETİK KÜLTÜRÜN DOĞUŞU VE DOĞU'NUN BÜYÜK İMPARATORLUKLARI

Vedik kültürün orta ve doğu Ganjetik düzlüklerinde yayılması Hindistan tarihinin aldığı yolda Pencap ve Ganj-Yamuna Doab yerleşim dönemi kadar önemliydi. Doğuya nüfuz ediş arkasından birçok küçük krallığın ortaya çıkmasını ve kentleşmenin -ilk aşaması İndus medeniyetinde olan- ikinci aşamasını getirdi.

Genel olarak Vedik nüfusun doğuya göç nedeninin iklim değişikliğinden kaynaklandığı öne sürülür. Verimli Pencap toprakları giderek yarı kurak hale gelirken aynı dönemde çekilen cangıla girmek de mümkün oldu. Eski metinler kabilelerin tarım toprağı ve otlaklar için sürekli çarpıştığını belirtiyor. Brahmana metinlerine göre başarılı bir yerleşikliğin koşulu kesinlikle iki cephede birden savaşmaktan geçmektedir, aksi takdirde tek cephede savaştıkla-

rında kazandıkları toprak gelecek bir başka göçmen grubu tarafından mutlaka ellerinden alınacaktır. Bu yüzden hem yerli halka hem de diğer Vedik kabilelerine karşı sürekli bir savaş söz konusuydu.

Kraliyet nüfuzundan kurtulmak ve yeni krallar henüz güçlenmeden önceki cumhuriyetçi yerleşim örgütlenmelerini koruma arzusu harekete daha da ivme kazandırmış olabilir. Heterodoks gruplar ve Atharvaveda'da bahsedilen Vratyalar gibi dostluk bağları bu harekette önemli bir rol oynamış olabilir. Kayda değer bir nokta da, Vedik yerleşimleri doğu bölgelerinde ortaya çıkan Brahmana metinleri çoğunlukla krallıkları işaret ederken, Buddhist metinlerinin daha çok İÖ 15. yüzyılda doğuda yükselen kabile cumhuriyetlerini göstermesidir.

Kurukşetra ötesindeki bu hareketlerin zamanı ve yönüne ilişkin fazla şey bilinmiyor. Güneye hareketler için eski referanslar var: "Halk zaferle güneye yürüdü."[1] Avanti, Kurukşetra'nın yaklaşık 500 mil güneyindeki başkenti Uccain ile, Orta Hindistan'daki en erken ileri karakol mevkilerinden biriydi ve İÖ 700 yıl kadar erken bir dönemde, başlangıç halindeki bir kentin izlerini taşıyordu. Ancak Vedik grupları kuzeye de yürüdüler. Bir Brahmana metni şöyle der: "Bir baba oğluna yer aradığında onu kuzeye yerleştirir."[2] Kuzeye gidenler muhtemelen Himalayaların eteklerinde durmadılar, yamaçlar boyunca ilerlediler. Hint tarihçiler bu bölgenin daha az cangılı olması ve burada Ganj ve Yamuna'nın vadiye inmek için, akıntıya karşı daha kolay geçilebilecek birçok kolunun bulunması nedeniyle doğuya giden güzergâhtaki belki de en eski geçit olduğunu ileri sürerler.

1 Maitrayani samhita. 4, 7, 9, W. Rau, *Staat and Gesellshaft*, s. 13.
2 Caiminiya-Brahmana, 3, 146, W. Rau, *age*, s. 14.

Doğuya ilerleme kesinlikle çok önemliydi. Bu bir metinde açıkça belirtiliyor: "Halk batıdan doğuya yürüdü ve toprakları fethetti."[3] Bu alıntıdaki altı çizilmesi gereken nokta toprak kelimesinden tarım için elverişli bir bölge olan *kşetra*'nın kastedilmesidir. Satapatha Brahmana da ayrıca "Brahmana'nın Yüz Yolu" adında doğu Ganjetik ovaları medeniyetine ışık tutan çok öğretici bir metin de vardır. Bu metinde Patna'nın kuzeydoğusunda Videgha-Mathava adındaki bir prens tarafından kurulan Videha ülkesinden söz edilir. Bu prensin yalazının, büyük bir sömürgeci olduğunu önceden duyduğumuz ateş tanrısı Agni-Vaişvanara'nın marifetiyle Saravasti ırmağından çıktığı söylenir. Videgha onu (Agni) Sadanira (şimdiki Gandak nehri) nehrine kadar izler. Agni burada durur ve ilerlemez. Metin[4] bu bölümü çok canlı yansıtır:

> Videgha, Mathava o zaman Sarasvati (nehir) üstündeydi. O, (Agni) sonra toprağı doğuya doğru yaktı... ve Videgha Mathava o yakıp giderken Agni'yi izledi. O, bütün ırmağı yaktı(kuruttu). Şimdi bu (nehir), Sadanira, kuzey dağlarından akar (Himalaya): onun yakmadığı nehir. Brahminlerin eski zamanlarda 'Agni Vaişvanara tarafından yakılmadığını' düşünerek geçmediği nehir.
>
> Bununla birlikte şimdi nehrin doğusunda birçok Brahmin bulunmaktadır. O zaman o (Sadarina'nın doğusundaki topraklar) Agni Vaişvanara tarafından denenmediği için çok yaban ve bataklıktı.
>
> Bununla birlikte Brahminler onun (Agni) toprağı kontrol etmesini kurbanla sağladıklarından tarıma çok uygundur. Yaz sonunda bile (nehir)... coşar durur...

3 Katakam, 26, 2, W. Rau, *age*, s. 13.
4 Şatapata-Brahmana, 1, 4, 1, 14-16.

> Videgha, Mathava sonra dedi ki (Agni'ye) 'Nerede duracağım?'
>
> '(nehrin) doğusunda durduğun yerde ol dedi o. Şimdi bile bu (nehir) Koşalalarla Videhaların sınırını oluşturur.

Burada bahsedilen olayların anlamı büyüktür. O zaman bu metin düzenlendiğinde büyük tanrıları Agni henüz nehrin karşı tarafına geçmediğinden Sadanira (Gandak) nehrinin doğusunun aslında Brahminler için murdar olduğuna ilişkin hâlâ açık bir belirleme var. Bununla birlikte Prens Videgha bu ülkeyi fethetmemişti. Metinde kullanılan *etarhi* terimi 'şimdi' anlamına geliyor ve kesinlikle yazılma dönemindeki durumu gösteriyor. Bu yüzden, Brahmana metni yazıldığında (tahminen İÖ 8. yüzyıl) bu topraklar Brahminler tarafından kabul edilebilir sayılıyordu. Ancak Brahmin tanrısı batıdaki bu topraklara ayak basmamış olduğundan buralara kıymet verilmedi. Yerli kalkolitik kültür ve toplumun yükselen gelişiminin güçlü unsurları nedeniyle İÖ ilk bin yılın ortalarında bile ortodoks Brahminler için ülkenin bu bölümü tekinsiz ve katışıktı. Bu yüzden sadece Herman Oldenbarg'ın ilk baskısı 1881 yılında yapılan Buddhizm kitabındaki belirlemesini uygun bulabiliriz: "Buddhizmin kaynağını düşündüğümüzde ilk Buddhist topluluğun bu ülkede ya da en azından Agni Vaişvanara'nın alevleriyle doğu yoluna geçmemiş olduğu ülke sınırları içinde belirlendiğini akıldan çıkarmamak gerekmektedir."

Ganjetik kültürün kuruluşu konusunda arkeolojik araştırma yöntemi, tarihi tam olarak saptanamadığından yanlış yola sevk edebilecek metinlere göre daha aydınlatıcı olmaktadır. Hindistan bağımsızlığını kazandıktan sonra, Hindistan Arkeolojik Araştırmaları, kuzey Hindistan'ın tarihi kentlerinin kazılması için büyük çaba gösterdi. Bazı

kentlerin tarihi hâlâ tartışmaya açıktır, ancak İÖ geç yedinci yüzyıl ile İÖ geç beşinci yüzyıl arasındaki dönemin Hindistan tarihsel gelişiminin en tartışılmaz dönemi olduğu konusunda fikir birliği bulunmaktadır. Hindistan altkıtasının tarihinin gerçekten o dönemde başladığı rahatlıkla söylenebilir.

Bu dönemde Ganj düzlüklerinin orta kısmında ilk bölgesel krallıklar kuruldu, Kuzey Hindistan kentleşmenin ikinci aşamasına ve şimdi Pakistan'ı içine alan toprakların Pers İmparatoru Büyük Dareios tarafından ilhak edilmesine tanık oldu. Bu dönemin sonunda Hindistan'ın ilk tarihi kişiliği Gautama Buda, tarih sahnesine adımını attı.

Sayısız küçük kabile krallıklarının içinden *(canapada)* büyük olan 16 tanesi *(mahacanapada)* İÖ 5. yüzyılda ortaya çıktı (Bkz. Harita 3). Bu prensliklerin ortaya çıkmasıyla birlikte tarımsal büyüme, ticaret yollarının kontrolü ve daha saldırgan bir savaş biçimi de gündeme geldi. Bu metin her bir kabile için daima aynı ismi kullanmıyor, ancak bunların en önemlilerinin listesi arkeolojik araştırmayla zaten belgelenmiş bulunmaktadır. Bu krallıkların isimleri şöyledir: Kuzey Pakistan'daki Gandhara ve Kamboca; Batı Doab'taki Kuru, Surasena (başkenti Mathura) ve Pançala; doğu Doab'daki Vatsa (başkenti Kausambi); Kasi (başkenti Varanasi) ve onun kuzeyindeki Koşala; Patna'nın güneyindeki Magadha ve Malla kabile cumhuriyetleri ile onun kuzeyindeki Vriciler; ve daha doğuda şimdiki Bihar ve Bengal sınırı yakınında Anga; Orta Hindistan'daki Avanti (başkenti, Uccan) ve onun doğusundaki Çetiya. Doğuya doğrudan bitişik bölge olan Ganj-Yamuna Doab bütün mahacanapadalar sisteminin faaliyet merkeziydi.

Bu mahacanapadaların kökeni ve iç örgütlenmeleri hâlâ bir spekülasyon konusudur. Önceki kabileler genellikle daha da küçük olduğundan tüm mahacanapadalılar isimlerini aldıkları kabilenin mensubu olamazlardı. Bu ne-

denle mahacanapadaların birçok kabilenin konfederasyonu olmuş olması gerekir. Bazılarının iki başkenti olması en azından daha küçük iki birimin birleşmiş olmasının bir kanıtıdır: Hastinapura'yla Indraprastha aynı bölgede Kuru topraklarında yer alırken, Pançala Kampila'yla Ahicchatra'ya kucak açtı. Bu devletlerin yapısı muhtemelen ortaçağ Hindu krallıklarına benziyordu: Kraliyet gücünün doğrudan uygulaması mevcut kabile koşullarıyla sınırlanırken krallığın diğer prenslikleri içişlerinde büyük ölçüde özerkliği tercih ediyordu. Bu prensliklerin başındakiler kralla sadece savaş ve yağmada işbirliği yapıyor ve kraliyet törenlerine katılıyorlardı. Bu tip mahacanapadaların sınırı sadece ırmaklar ve doğal engellerle çiziliyordu. Kraliyet otoritesinin genişlemesi komşu krallıkların da etkisi altında olan sınır kabilelerine bağlıydı.

Ganj Vadisinde Kentleşme

Mahacanapadaların doğuşu İÖ 600'den sonra Ganj düzlüklerinde ortaya çıkan şehir merkezleriyle doğrudan bağlantılıdır. Orta Ganjetik düzlüklerindeki altı büyük kentin beş tanesi mahacanapadaların başkentiydi: Racaghira (Magadha), Varanasi (Kasi), Kausambi (Vatsa), Sravasti (Koşala), ve Çampa (Anga). Sadece altıncı kent Saketa, bağımsız bir başkent değildi fakat Koşala'da yer alıyordu. Burası Koşala ile birlikte ortaya çıkan daha önceki canapada'nın merkezi olmalı. Orta Hindistan'da Uccain (Avanti) ve kuzeyde Taksila (Gandhara) ya da hem Taksila'yı hem de Bhir Mound yanındaki yerleşimi içine alan ve İÖ 500'e kadar geriye, Pers işgali dönemine uzanan yeni keşfedilen eski bir kent vardı. Burada İÖ altıncı ve beşinci yüzyıllara ilişkin dönemde kentleşme ve politik gelişme arasında bir bağlantı görülmektedir.

Ganjetik düzlüklerle Hastinapura gibi daha önceki

kentler arasındaki dikkati çeken en önemli farklılık istihkam sistemlerinde görülmektedir. Önceki kentlerde tahkimata rastlanmazken bu kentlerde surlar ve hendekler bulunmaktadır. Surlar toprak ve bazı yerlerde İÖ beşinci yüzyıl sonrası döneme ait tuğlalar kullanılarak yapılmıştır ve daha ilerde bu surların yerini sağlam tuğla duvarlar almıştır. İndus medeniyetinin çöküşünden bin yıl sonra bir kez daha fırınlanmış tuğlalar görülüyor. Dört mili bulan uzunluğu ve bazı yerlerde on metre dolaylarındaki yüksekliği ile Kausambi'deki kent duvarları en etkileyici istihkamlardır. 1950'lerde Kausambi'yi kazan arkeolog G. R. Şarma'ya göre bu duvarlar İndus kentlerini andırmaktadır. Erken Ganjetik kentlerinde toplantı salonları gibi halka açık yapıların yanında Buddhizmin doğuşundan sonra, manastırlara ve stupalara da (Buddha için kubbeli tapınak) rastlanmaktadır. Sokak ağlarını dikkate alan kent planlaması yeni-den ancak İÖ dördüncü yüzyılda başlamış görünmektedir.

Bu Ganjetik kentlerde bulunan delikli sikkeler kent ekonomisinin büyümesine ilişkin önemli bir göstergedir. Ayrıca standart hale getirilmiş ağırlıklar da İÖ beşinci yüzyılda burada oldukça gelişmiş bir ticaretin varlığına işaret etmektedir. Bunlar İndus medeniyetinden Ganjetik uygarlığa uzanan bir kültürel devamlılık olabilir miydi? Bu sorunun yanıtı henüz verilemedi ancak, Taksila'da bulunan 1.150 gümüş sikkenin yüzde 95'inin ağırlık ölçülerinin İndus medeniyetindeki taş ağırlıklara son derece yakın olması kayda değer bir noktadır.

Ganjetik medeniyetinin bu döneminde "Cilalı Siyah Kuzey Seramiği" olarak bilinen yeni tip bir seramik ürününe büyük talep vardı. Bu ürünün üretim merkezi Ganjetik ovalardı. Pencap ve Doab'daki geç Vedik yerleşme dönemiyle tanımlanan önceki Boyalı Gri Seramik gibi, bu yeni tip seramik de birçok yeni ticaret güzergâhı açan Ganjetik medeniyetin ve etkisinin Hindistan'ın diğer bölgelerine ya-

yıldığını göstermektedir. İlk olarak İÖ 500 yıllarında görülen Cilalı Siyah Kuzey Seramiği, yukarda bahsedilen bütün mahacanapadalarda izlenebildi; uzak Kalinga'da bile ortaya çıktı (Bkz. Harita 3). 1981'de doğu Orissa'da yaklaşık 1 mil uzunluğunda ve 500 metre genişliğinde sağlam tuğla duvarlarla çevrilmiş bir kent keşfedildi ve kısmen kazıldı. Burada da Cilalı Siyah Kuzey Seramiği vardı.

Gelişmiş bir kent kültürünün bir diğer önemli belirleyicisi olan yazı Ganjetik kentlerde henüz bulunamadı. İÖ üçüncü yüzyıla ait Aşoka'nın kitabeleri Hint yazısının en erken kanıtı olarak kalmaya devam ediyor. Ancak Brahmi ve Karoşthi yazıları neredeyse tamamen gelişmiş olduğundan bilim adamları bu yazıların kökeninin İÖ beşinci yüzyıl olabileceğine inanıyorlar. Hindistan'da yazı muhtemelen ilk olarak İran etkisi altında gelişti. İranlılar Hindistan' ın Kuzeybatı bölümünü egemenlikleri altına aldılar ve sağdan sola doğru yazılan Karoşthi yazısının temeli Pers İmparatorluğunun resmi yazı dili olan Arami yazı biçimiydi.

Buddhizmin Doğuşu

Bu yeni Ganjetik medeniyet tinsel anlamını geç Vedik döneminin Brahmin-Kşatriya birliğine olan tepki hareketinde buldu. Bu reform hareketi temel olarak Hindistan tarihinin ilk tarihsel kimliği olarak kabul edilen Gautama Buddha öğretisi ile tanımlandı. Onun ölüm *(parinirvana)* tarihi hâlâ tartışma konusu olmaktadır. Buna karşın Buddhist dünyası 1956 yılını Nirvananın 2500. Yıldönümü olarak kutlarken (İÖ 544) modern tarihçiler ve Hindologlar onun ölüm tarihini genel olarak İÖ 483 yılı olarak kabul etmişlerdir. Ancak 1980'lerin başında Alman Hindolog H. Bechert sonraki Buddhist kronikler ve dini metinlere dayanan bu tarihlerin hiçbirinin garanti edilemeyeceğini ve Buddha'nın yaşamı ve öğretisinin ileri sürülenlerden 100 yıl

sonra olabileceğini inandırıcı bir biçimde gösterdi. Bu bulgular 1988'de Göttingen'deki uluslararası bir konferansta özellikle Hint tarihçilerin muhalefeti ile üzerinde oy birliği sağlanamasa da genel olarak onaylandı. Erken Buddhist literatüründe olduğu gibi Buddha'nın önceki yaşamına ilişkin Cataka öyküleri de kuzey Hindistan'da önceden gelişen bir kent toplumunu tanımlarken, arkeolojik kanıt da Buda'nın Ganj vadisindeki kentleşmenin başlangıç dönemine denk düşen 6. yüzyıldan çok 5. yüzyılda yaşamış olduğunu gösteriyor. Bununla birlikte bu dönemin büyük reformcusu sadece Buddha değildi. Caynacılığın kurucusu ve Buddha'nın genç çağdaşı olduğu ileri sürülen Mahavira da vardı. Caynacılık, bu diğer çile dini, özellikle zengin ticaret toplumlarının olduğu Batı Hindistan'da kesintisiz bir Hindistan geleneği oluşturulacaktı. Buddhizm daha sonra birçok başka ülkede yayılırken doğduğu ülke Hindistan'da geriledi. Mahavira öğretilerinin, bu bölgedeki etkin tüccarlar kastı olan Banialardan, Bania ailesinden yetişen ve Caynacılıktan etkilenen Mahatma Gandhi'nin katı töresi içinde yeniden ortaya çıktığı söylenebilirdi.

İÖ beşinci yüzyıldaki bu iki çileci dini hareket, Vedaların büyülü düşüncesi ve Upanişadların mistik spekülasyonlarından yeni bir tip ussallığa geçişle biçimlendi. Bu ussallık büyük Hint dilcisi Panini'nin ünlü gramerinde de kendini gösterir. Bu dönemde üretilen gramer Hindistan'ın ilk bilimsel tezidir. Buddha'nın öğretileri daha sonra bir kez daha mitsel spekülasyon ve hatta Tantrik Buddhizm' deki büyü düşüncesiyle kaynaştı, ancak onun asıl akılcı aydınlanmış yaşam arayışı insan çilesinden kurtuluşun "sekiz basamağı" ve dört soylu gerçeğin bu açıklamasıyla açıkça belgeleniyor. Yaşam tutkusunu ortadan kaldıran ve böylece yeniden doğuş sürecini durduran orta yolun sekiz basamağı (doğru anlama, doğru düşünce, doğru konuşma, doğru davranış, doğru geçim, doğru çaba, doğru hatırlama

ve doğru yoğunlaşma) mitsel spekülasyon sonucundan çok gerçekçi bilgiler konusu olarak görünüyor.

Ciltler dolusu Buddhist kutsal yazıları Gautama Buddha'nın yaşamı ve dönemine ilişkin büyük bir açıklık getiriyor. Buddha şimdi Nepal sınırları içinde olan bir bölgede prens Sakya'nın oğlu olarak dünyaya geldi. Ailesini 29 yaşında terk etti ve irfanını gördüğü Bodh Gaya'ya kadar, çile çekerek yıllarca dolaştı. Varanasi yakınlarındaki Sarnath'ta ilk vaazını verdikten sonra şimdi Bihar ve doğu Uttar Pradeş olan bölgenin çoğu yerini dolaşarak öğretisini yaydı ve giderek artan taraftar topladı. Taraftarları arasında Magadha Kralı Bimbisara'nın da olduğu en güçlü ve yükselen dönemini gördü. Ölümünden sonra 500 Buddhist rahipten oluşan bir heyet özgün öğretilerinin saklanabilmesi için vaaz külliyatının yazılı hale getirilmesi amacıyla Racagriha'da toplandı. Vaişali'de toplanan ikinci bir heyet bir bölünmeye sahne oldu: "yaşlılar" *(theravadins)* rahip *(sangha)* cemaatının inziva felsefesinde ısrar ederken yeni bir hareket dışardan da taraftar toplamak için *sangha*nın içeriğini genişletmeyi ve rahipler dışındaki üyelere daha çok yer açmayı uygun buldu. Bu amaca bağlı kalınarak yeni eğilime *Mahasanghika* denildi. Yeni hareket, Ortodoks rahiplerin "Küçük Araç" *(hinayana)* hareketini küçümsemek için "Büyük Araç *(mahayana)*" adını aldı. Buddhizm ve Hindu felsefesinin sonraki gelişiminde büyük önemi olan bu bölünme ile Buddhizmin ve Hindistan'ın gerilemesinin kararı da önceden verilmiş oldu.

İran Egemenliğindeki Batı

İÖ altıncı yüzyılda Akamenişlerin Pers krallığı birkaç on yıl içinde kayıtlı tarihin ilk büyük imparatorluğu olarak ortaya çıktı. Bu imparatorluğun kurucusu Kyros'un Afganistan'a gönderdiği bir keşif kolunun Hindistan sınırına ulaş-

tığı ancak Kuzey Hindistan'ın fethinin Dareios'a bırakıldığı söylenir (İÖ 521-485). Ünlü Behustin yazıtları (y. İÖ 518) Gandhara'dan bu imparatorluğun bir ili olarak bahseder. Diğer kitabeler sadece birkaç yıl sonra bu kent listesine Hinduş'u (Sindh) ekledi. İranlı hizmetine girmiş bir Yunanlı olan Skylax'ın önceden bulduğu İndus nehri de böylece Pers İmparatorluğunun sınırı oldu.

İndus kenarındaki illerin nasıl yönetildiğine ilişkin bilinen fazla şey olmamasına karşın Herodotos bu bölgenin (Indoi) Pers imparatorluğuna önemli ölçüde gelir sağladığını belirtiyor. Bu da Dareios ve Kserkses zamanında bölgenin baştan aşağı Pers idaresi altında olduğunu gösteriyor. Tamamen yeni bir yönetim biçimine ilişkin haberler Hindistan topraklarında ilk büyük imparatorluğu kurmanın eşiğinde olan Magadha yöneticilerine ulaşmış olmalı. Ancak şimdiye kadar Hindistan'da Akameniş altın sikkeleri bulunamaması ve arkeolojik kanıtın olmaması nedeniyle Hindistan tarihi üzerindeki Pers etkisinin büyüklüğünü tespit etmek zor. Sadece Taksila ile Çarsada ve onların doğusundaki Bhir Mound'un kasabalarının Akamenişlere ait olduğu söyleniyor, ancak bu alanlarda yapılan kazılarda ayırt edici bir İran özelliğine rastlanmadı.

Erken Devletin Doğuşu

Ganjetik düzlüklerde siyasal gelişimin yeni aşaması Darieos ve Buda zamanlarında başladı. İÖ beşinci yüzyılda bölgedeki bazı mahacanapadalar diğerleri üzerinde baskı kurdu. Stratejik bir dikdörtgen ortaya çıktı. Koşala ve Vriciler' in kabile birliği Ganj'ın kuzeyini egemenliği altına aldı; başkenti Kausambi ile Vatsa'yı, Ganj ve Yamuna'nın karıştığı bölgeyi ve Magadha da Ganj'ın güneydoğusundaki büyük alanı yönetimi altına aldı.

Koşala ve Magadha, salt komşularının üzerinde zafer

kazanmak amacıyla değil onların topraklarını da ilhak etmek düşüncesiyle çok saldırgan bir politika izlediler. Mücadeleyi Magadhalı Bimbirissa'nın başlattığı anlaşılıyor. Uzun süren saltanatında Magadha'nın Hindistan'ın en büyük gücü olabilmesi için yükselişine öncülük etti. Bu amacına yönelik önemli bir adım, komşu Anga'nın fethidir. Bu şekilde Magadha doğu ticaret güzergâhını büyük ölçüde kontrol altına alabilir ve belki doğu kıyısı ticaret geçişini de ele geçirebilirdi. Bimbisara üstünlüğünün göstergesi olarak Yeni Racaghira'da daha büyüleyici bir başkent yaptı. Onu öğretisine döndüren Buddha ile karşılaştığı da ileri sürüldü. Bimbisira'nın ölümü feci oldu, oğlu Acataşatru tarafından hapiste açlığa terk edildi.

Acataşatru babasının saldırgan politikasını devam ettirdi, ancak yenilginin acısını Koşala kralı amcasının elinden tattı. Ancak bu kral da kısa bir süre sonra kendi oğlu Virudhaka tarafından yerinden edildi. Koşala ve Magadha kuzey kabile cumhuriyetlerine karşı savaştılar. Koşala Buda'nın ait olduğu Sakya kabilesini mağlup etti. Bundan sonra Koşala Varanasi'den Himalayaların eteklerine kadar olan bölgeyi hükmü altına aldı. Magadha'nın Vricilerin güçlü kabile birliğine karşı savaşının 14 yıl kadar sürdüğü ve Buddha'nın bizzat kendisinin Acataşatru'ya bu savaşı başlatmaması için tavsiyede bulunduğu ileri sürülüyor. Magadha ilk kez bu savaşta zırhlı ağır savaş arabaları ve düşmana kocaman taşlar fırlatabilen mancınık kullandı. Savaşı daha etkili bir şekilde sürdürebilmek için iki Magadha generalinin tahkimat yığdığı Ganj nehri kenarındaki Pataligrama kasabası, hemen sonra yeni adı Pataliputra (Patna) ile ünlendi. Vaişhali, Liççhavilerin başkenti, Vrici kabile birliğinin en güçlü üyesi, Buddhist literatürde çok övülür. Onun görkeminden ve çok katlı evlerinden özellikle bahsedilir. Bu kentin kendilerini gururla *Raca* olarak adlandıran 7.707 aile reisinin oluşturduğu kurul ile yönetil-

diği söylenir. Acataşatru Ganj düzlüklerinde açıkça üstünlük kurduktan sonra Kausambi'yi bile fethetmiş ve bir dönem idaresini elinde tutmuş olan Batı Hindistan'daki Uccain (Avanti) Kralı Pradyota'ya meydan okudu. Ancak böyle bir mücadele zaten çok güçlü olan Magadha'nın bulunduğu konumu etkilemedi.

Magadha'nın iki kuşak süren göz kamaştırıcı yükselişi, Hindistan'ın bu ilk imparatorluğun doğuşuna ilişkin bir açıklama arayan tüm tarihçiler için bir muamma olarak kaldı. Temel sorun, başarılı bir hanedanın aniden ortaya çıkmış olması değil Hindistan tarihi bu tip öykülerle doludur ancak gerçek olan Ganjetik medeniyetinde görülmemiş boyutlarda büyüklüğe sahip bir devletin burada hiçbir gebelik belirtisi göstermeden doğmuş olmasıdır. İmparatorluk devlet yapısının yayılmasının Orta Asya'da bir merkezden kaynaklandığına inanan tarihçiler Magadha'nın doğuşu ile Kuzey Hindistan'daki Pers işgali arasındaki paralelliğe işaret ettiler. İndus kenarındaki Pers illerinde uygulanan yeni tarz imparatorluk yönetim biçimi Doğu Hindistan'a da yayılmış olmalı. Ancak bu bilginin geçerliliği Magadha'nın doğuşundaki gerçek nedeni açıklamaya kâfi gelmiyor. Bu yeni tip devlet yapısına ilişkin ipucu bulmak için Hindistan tarihinin İÖ yedinci ve altıncı yüzyıllarına dönük araştırmalar yapmak zorundayız.

Hindistan'daki devlet yapısı genellikle üç aşamada gelişti. Ganjetik bölgede ilk aşama, Vedik göçü döneminin küçük yarı göçebe kabilelerinin *(cana)* alanları sınırlı *(canapada)* çok sayıda prensliğe geçiş süreci ile tanımlandı. İkinci safha, İÖ altıncı ve beşinci yüzyıllarda ortaya çıkan 16 büyük canapadanın birbirleri ile yarıştıkları dönemdir. Üçüncü ya da imparatorluk aşaması bu mahacanapadalardan birinin (bu örnekte, Magadha) komşu prensliklerin bazılarını ilhak ederek diğerlerinin üzerinde egemenlik kurmasıyla başladı. Bu üç aşamalı gelişme, özellikle ilk ik

aşamanın dış etkilerden uzak olarak gerçekleştiği düşünüldüğünde bir yerel evrim olarak değerlendirilebilir. İlk iki aşama Ganjetik medeniyetin belli sosyal ve politik değişimlerine eşlik ettiler ve üçüncü aşamada imparatorluğun doğmasına katkıda bulunan değişiklik de işte budur.

Marksist Hintli tarihçiler, İÖ 7. binyılda demir aletler olduğu ve bunların kullanılmasıyla cangılın temizlenip doğu Ganjetik düzlüklerinde verimli topraklar yaratılarak güçlü mahacanapadaların doğuşunun gerçekleştiği ve sonuçta da büyük doğu imparatorluğunun ortaya çıktığı görüşünde ısrar ediyorlar. Ancak eski metinlerde bugüne kadar Magadha'nın doğuşundaki temel nedenin ekonomik olduğu yönündeki bu Marksist görüşü açıkça destekleyecek sadece önemsiz birkaç referans ve arkeolojik kanıt bulundu. Demir o dönemde gerçekten tamamen farklı bir önem taşıyordu. Ancak bu dönemde bile demirin ekseriya silah yapımında kullanılması ve Magadha'nın Çota Nagbur'daki demir cevheri madenlerinin girişlerine sahip olması nedeniyle ve bunun getireceği donanım üstünlüğü ile stratejik bir avantajı vardı. Bu nedenle Magadha'nın ilk büyük seferi demir cevherine eşit uzaklıktaki komşusu Anga'ya karşı düzenlemesi muhtemelen bir tesadüf değildi ve belki de böylece Kuzey Hindistan'a giden demir ticaret yolunu kontrol altına aldı. Magadha böylelikle imparatorluk kariyerinin başında en tehlikeli rakiplerini saf dışı bıraktı.

Acataşatru'dan sonra gelenlere ilişkin dönem henüz yeterince belgelendirilemedi. Buddhist metinler onun ardıllarının da kendisi ve bu suçla suçlanan çağdaşı Koşala kralı Virudhaka gibi baba katili olduğunu gösteriyor. Bu kayıtlara tam olarak güvenilmeyebilir, ancak o dönem yeni bir hırslı ve vicdansız yönetici tipi ortaya çıkmış gibi görünüyor. Bu tip Kautalya'nın *Arthaşastra* devlet yönetimi kitabında kısaca tanımlanıyor. Magadha yöneticilerinin arasında o dönemde Magadha'ya büyük tehdit oluşturan Avan-

ti'nin Prayota hanedanını yenilgiye uğratan ve Avanti ve Kausambi topraklarını ilhak eden Şişunaga'nın ayrı bir yeri vardı. Şişunaga'nın oğlu Kakavarna döneminde de yukarda bahsettiğimiz ikinci Buddhist konseyi toplandı. Kakavarna bir suikasta kurban gitti ve ona bu kötü sonu hazırlayanlar arasında karılarından birinin de bulunduğu öne sürüldü.

Magadha'nın yeni yöneticisi olarak bu entrika ortamından filizlenen bir zorba da kısa ömürlü, ancak çok önemli Nanda hanedanının kurucusu olan Mahapadma idi. Sonraki Purana metinlerinde kesinlikle hem aşağı tabakadan oluşu hem de Kuzey Hindistan krallarına karşı elde ettiği zaferler nedeniyle Kşatriyas'ı mahveden kişi olarak gösterilen Mahapadma Şudralı bir kadının oğluydu. Mahapadma kendisinden öncekilerin saldırgan politikasını şevkle sürdürdü. Kuzey Hindistan'ın büyük bölümüne, Orta Hindistan'ın bir bölümüne ve doğu kıyısında Kalinga'ya kadar uzanan bölgeye boyun eğdirdi. Mauryalar ve onun hanedanı Puranas'tan önceki en büyük Hint hükümdarı sayıldı ve 'ülkeyi bir şemsiye altında toplayan kişi' anlamına gelen ilk imparatorluk unvanı *Ekachattra,* -dünyanın hâkimi- unvanını da o taşıdı.

Yunan ve Romalı yazarlar, Büyük İskender'in Kuzeybatı Hindistan'ı fethettiği zaman, başkentleri Pataliputra'da olan Nandaların 200 bin piyade, 20 bin atlı, her biri dört at tarafından çekilen 2 bin savaş arabası ve 3 bin filden oluşan güçlü bir ordusu bulunduğunu belirtiyor. Savaşta fillerin büyük ölçekte kullanılmaları ilk olarak burada görülmektedir. Ortaçağ Orta Asya fetihçileri büyük sayıda süvari kullanımını öngören yeni yöntemi başlatana kadar filler, Hint hükümdarları için uzun süre stratejik savaş silahları olarak kaldılar.

Nandalar ordularının sürekliliğini ancak imparatorluk gelirlerini insafsızca toplayarak ve komşularını yağmalayarak sağlayabilirlerdi. Nanda adı sonraki Hint literatüründe

tamahı anlatan bir atasözü haline geldi. Onların Ganj nehrine saklandığı varsayılan muazzam hazinelerine ilişkin efsane bize bir Alman öyküsünde hazinesini Ren nehrine gizleyen Nibelungen'i anımsatıyor. Mahapadma Nanda'yı sekiz oğlu izledi; sonuncusu Çandragupta Maurya tarafından tahtından edilene kadar, kardeşlerin tümü de çok kısa süre için yönetimde kaldılar.

Yönetimlerinin çok kısa olmasına karşın, daha iyi bilinen ardılları Mauryalar'ın yolunun açılmasının Nandalar sayesinde olduğu anlaşılıyor. Nandalar Kuzey Hindistan'ın çok büyük bir bölümünü kendi yönetimleri altında birleştirdiler. (Bkz. Harita 4) Orduları ve yönetimleri iyi işleyen bir yapı olarak Mauryalar tarafından üstlenildi. Ancak Nandaların imparatorluğunda belli bir nitelik eksikliği de sadece Mauryalar zamanında ortaya çıktı. Batıdan gelen yeni fikirlerin İÖ beşinci yüzyılda Bimbisara yönetimindeki Magadha'nın doğuşuna katkısı olabileceği gibi, batı taraflarından gelen bir başka dalga da Nandaların imparatorluğunun Mauryalar'ın imparatorluğuna dönüşmesine yol açmış olabilir.

İskender'in Hint Seferinin Etkisi

Büyük İskender'in Hint seferi Avrupa tarih yazımında eski Hindistan tarihine ilişkin en iyi bilinen olaylardan birisidir. 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl tarihçileri bu olaya büyük ilgi gösterdiler. Ancak Hint kaynakları İskender seferine karşı suskun kaldı. Hintli tarihçilere göre İskender kuzeybatıdan gelen ve ardı arkası kesilmeyen baskınlarla Hindistan'ın bir bölümüne yaklaşmış isimsiz bir işgalcidir. İskender'in anısı Hindistan'a çok sonra onu gıpta edilecek büyük bir hükümdar olarak gören İslam fatihleri zamanında döndü. Delhi sultanlarından birisi kendisine II. İskender ismini aldı ve bu ismin İslami uyarlaması olan İsken-

der adı da Hindistan'ın ve Güneydoğu Asya'nın Müslüman yöneticileri arasında çok yaygınlaştı.

İskender İÖ 327 yılının Mayıs ayında Doğu Afganistan'da Hindikuş dağlarını geçti. İÖ 326 yılının Şubat ayında İndus nehrini geçene kadar bir yılı aşkın bir süre şimdiki Kuzey Pakistan bölgesinde çeşitli kabilelerle savaştı. Takşaşila kralı (Taksila) İskender'in hükümdarlığını savaşmadan kabul etti. 3 binden fazla öküz ve 10 binden fazla koyunla beslediği belirtildiğinden Yunanlar için cömert bir ev sahibiydi. Sonra komşusu Kral Poros'la daha iyi savaşabilmesi için 5 bin yedek asker de sağladı. Kral Poros Rigveda'da adı sık geçen Puru'dan gelen Pauravalar kabilesine mensuptu. İskender Hidaspes nehrinin kabardığı bir gece olmasına karşın, nehri geçerek yaptığı ani bir saldırı ile 2 bin fil ile güçlendirilmiş ordusunun başındaki Poros'u yenilgiye uğrattı. İskender sonra onu eski mevkiinde bırakarak kendisinin müttefiki yaptı.

Bu arada başlayan muson İskender'in doğuya yürüyüşünü engelledi. Devam etme kararında olmasına karşın şimdiki Lahor kentinin doğusundaki Hiphasis (Beas) nehrine ulaştığında, askerleri sekiz yıl kesintisiz süren seferlerden sonra ilk kez emirlere uymayı reddettiler. İskender yakında dünyanın sonuna ulaşacağına inanırken bu fikir, kendilerini doğu yolunda daha çok kral ve daha çok filin savaşmak için beklediğini bilen askerler için giderek anlamını yitiriyordu. İskender zamanının en dokunaklı belgelerinden biri olan ve askerleri yürüyüşe devam etmeye ikna etmek için Pers ordusuna karşı kazanılan zaferlerin anısına göndermede bulunduğu konuşması, askerler adına konuşan generali Coenus'un yanıtını değiştiremedi. İskender sonuçta geri döndü ve ordusu ile güneye doğru, İndus nehri boyunca özellikle Malloi (Malavalar) olmak üzere kabilelerle savaşarak ilerledi. İskender bu çarpışmaların birinde neredeyse öldürülüyordu. Sonra batıya döndü ve or-

dusuyla karşıya şimdiki Belucistan'ın bir bölümündeki çöl bölgesine geçti. İÖ 324 Mayısında Hindistan'a girdikten üç yıl sonra, geriye İran'a, Susa'ya döndü. Ertesi yıl Babil'de öldü.

İskender'in erken ölümü ve imparatorluğun onun yerine geçmek için mücadele eden Diadoçi tarafından bölünmesiyle Hindistan'ın en azından bir bölümünün Helenistik imparatorluğun parçası haline getirilme planı sona erdi. İÖ 317'den sonra Hindistan'daki geçici ileri karakol mevkileri de terk edildi. İskender'in seferi Hindistan tarihinde sadece bir bölüm olarak kaldı, ama bu davetsiz misafirliğin dolaylı etkilerinin önemi büyüktü. Hindistan tarihinin erken ortaçağ döneminin batıya ilişkin bilgileri için temel kaynaklar, İskender'in yanındakilerin anlattıkları ve Mauryaların sarayındaki ilk Yunan büyükelçisiydi. Bu arada, Hindistan'ın kuzeybatı sınırında bugünkü Afganistan'da Helenistik devletlerin doğmasının Hindistan'ın sanatına olduğu kadar, astronomi dalında olduğu gibi, bilimsel evrimine de önemli etkisi oldu.

Maurya İmparatorluğunun Kuruluşu

İskender'in seferi Hindistan'ın sonraki siyasal gelişimine muhtemelen dolaylı bir etki yaptı. Çandragupta Maurya'nın atalarına ilişkin çok fazla bilgi yok, ancak askeri kariyerini İskender'in İndus nehri boyuna bıraktığı ileri karakollarına karşı verdiği mücadele ile kazandığı söyleniyor. Oradan Magadha'ya geçmeyi nasıl becerdiği ve son Nanda imparatorunun gücünü nasıl eline geçirdiği karanlıkta kalıyor. Hindistan kaynakları, özellikle de meşhur oyun *Mudrarakşasa*, Çandragupta'nın yükselişini onun siyasal danışmanı *Artaşastra*'nın yazarı kurnaz Brahmin Kautalya'ya bağlıyor. Her durumda Çandragupta'nın Magadha tahtını İÖ 320'de zorla ele geçirmiş olduğu anlaşılıyor. Maurya

sonraki yılları ordunun ve yönetimin devamlılığını güvenceye almak için kullandı. Bu dönemde bir askeri sefer düzenlediğine ilişkin herhangi bir bilgi yok. Ancak, İÖ 315 yılında İskender'in muazzam topraklarının doğu kısmının hükümdarı olarak ortaya çıkan Selevkos Nikator, İskender'in Hindistan'daki mirasını ileri sürerek Hindikuş dağlarını geçti. Çandragupta onu büyük bir ordunun başında Pencap'ta karşıladı ve doğuya yürüyüşünü durdurdu. Arkasından gelen barış anlaşması ile Selevkos, Kabil ve Belucistan gibi bütün doğu topraklarını Çandragupta'ya terk etti. Maurya imparatorluğunun sınırları böylece, Hint-Türk imparatorluğunun gücünün zirvesinde olduğu zamanki boyutlarına yaklaşık 2000 yıl önce ulaşmış oldu. Çandragupta' nın 500 fili hediye etmesi büyük toprak kazançlarının yanında bir incelik olarak görüldü. Ancak bunun komşusu ve rakibi Antigonos'a karşı mücadelesinde kullanmak için Selevkosla verildiği düşünülür; Selevkos onunla yaklaşık dört yıl sonra şiddetli bir savaşa girmiştir.

Avrupalıların Hindistan'a ilişkin bilgileri büyük ölçüde Selevkos'un büyükelçisi Megasthenes'in, Pataliputra'da Çandragupta'nın sarayında iken hazırladığı raporlarla arttı. Orijinallerinin kaybolmasına karşın birçok klasik yazar onun çalışmasından uzun alıntılar yapmış olduğundan Megasthenes'in oradayken yaşayıp gördükleri konusunda oldukça bilgi sahibiyiz. Raporunun iki bölümü ayrıca ilgi çekicidir: bu bölümler imparatorluk başkentini tanımlaması ve orada gözlemlediği Hint toplumunun yedi tabakasının değerlendirilmesidir.

Megasthenes Pataliputra'nın etrafının kazıklardan oluşturulmuş duvarlarla çevrildiğini belirtiyor. Bu surlar yaklaşık dokuz mil uzunluğunda, 1.5 mil genişliğinde ve 570 kule ve 60 kapısı olan bir paralel kenar biçiminde yapılmış. 21 mili bulan çevresiyle de imparator Marcus Aurelius'un yönetimindeki Roma'nın yaklaşık iki katı büyüklü-

ğüne ulaşan bir imparatorluk kenti. Bu bilgiler doğru ise Pataliputra'nın eski dünyanın en büyük kenti olması gerekiyor. Burada Megasthenes'in büyükelçi olarak kendi önemini artırmak için başkentin boyutlarını abartmış olabileceği yönünde bir izlenim söz konusudur. Ancak Alman Hindolog D. Schlingloff Megasthenes'in kuleler arasındaki ya da bir kule ile bir kapı arasındaki gösterdiği uzaklığın bu tip surlar için Kautalya'nın *Artaşastra*'da verdiği ölçülere (örneğin 50 metre) oldukça yakın olduğunu ortaya koydu.

Megasthenes'in Magadha toplumunu tanımlaması da aynı derecede doğru görünüyor. İlk tabaka olarak bahsettiği filozoflar açıkça Brahminlerdi. İkinci tabaka ise tarımla uğraşanlardı. Megasthenes'e göre bu sınıflar kesinlikle ordu hizmetleri ve benzer devlet yükümlülüklerinden muaftı. Tarlalardaki tarımsal faaliyetlere hiçbir düşman zarar vermezdi. Hindistan'daki bütün topraklar krala ait olduğundan ve kimseye toprak sahibi olma izni verilmediğinden tarlaları için krala kira ödüyorlardı. Bu kiranın yanında ürünlerin dörtte biri de devlete gidiyordu. Megasthenes'in sıralamasında daha sonra yer alan sınıflar köy dışında yaşayan çobanlar ve "yiyeceklerini kraliyet ambarından sağlayan" tüccar ve esnaflardı. Beşinci tabakada savaş filleri ve atları gibi, geçimini yine kraliyet ambarından temin eden askerler vardı. Altıncı tabaka olup biten her şeyi krala bildiren casuslar ve müfettişlerdi. Yedinci tabaka da imparatorluğun yönetim mahkeme vb. işlerine bakan danışmanlar ve saray görevlileriydi.

Hiçbir Hint metninde bu yedi tabaka bu biçimde yer almamış olsa da (hiyerarşik düzene dikkat edilmeden) bu metinlerde her birine de göndermede bulunulmuştur. Megasthenes'in ilettiklerinden edindiğimiz izlenim, merkezi yönetimli iyi örgütlenmiş bir devlet yapısıdır. Casusların olup biteni saraya rapor etmeleri, esnaf ve askerlerin doğrudan devlet tarafından bakılması, bütün toprakların impa-

ratora ait olması gibi kategorik savları özellikle ilgi çekmektedir. Bu gözlem belki de sadece Megasthenes'in iyi bildiği başkent ve onun halihazırdaki ardalanı için uygundu. Ancak Kautalya'nın uygun gördüğü bir imparatorluk örgütlenmesi de ispiyonculuğa dayanmaktadır.

Artaşastra'nın Siyasal Örgütlenmesi

Çandragupta'nın başbakanı ve başdanışmanı Kautalya'ya mal edilen *Artaşastra*, genel yaşamın ve ekonominin yönetici tarafından kontrol edildiği oldukça akla yakın bir merkezi yönetim uygulaması tanımlıyor. Bu eski metin 1909 yılında yeniden keşfedilip yayımlanınca bilim adamları bu metni Çandragupta'nın yönetim sisteminin doğru bir tanımı olarak yorumlamayı denediler. Kautalya'nın İÖ 300 dolaylarında yaşadığı ve bu metnin esas yazarı olduğu yönünde bir oydaşma olmasına karşın, bazı bölümlerinin sonraki ilaveleri ve düzeltmelerinin İS 300 yılına kadar uzanabildiği de kabul edilmektedir.

Kautalya, talimatlarını izleyen her bir küçük rakip krallığın diğerleri üzerinde üstünlük kurma şansı olduğu bir tablo çiziyor. Eski Hindistan tarihinde Magadha'nın üstünlük kurmasından önceki mahacanapadalar dönemi Kautalya'nın tanımına çok uygun düşüyor. Böylelikle de Kautalya'nın bu daha önceki döneme ilişkin bildiklerini Çandragupta dönemindeki Maurya imparatorluğunun yapısının o andaki durumunu yansıtan izahatından çok düzgüsel olarak anlattığı anlaşılıyor. Buradan da *Artaşastra*'nın sadece bir imparatorluk tarihi kaynağı çalışması olarak ele alınmaması onun aynı zamanda hemen önündeki dönemin devlet biçimlenmesi tarihi olarak da değerlendirilmesinin gerektiği anlaşılıyor. *Artaşastra*'nın çeşitli küçük rakip krallıkların bir arada var olduğu ortaçağ Hindistan siyasetine uygunluğu Hindistan tarihinin bir büyük imparatorlu-

ğun politik sahneyi tamamen etkisi altına alması istisnası dışındaki çoğu dönemin en belirleyici özelliğiydi.

Kautalya düsturunun *(şastra)* temel düşüncesi kralın ve ülkenin refahı *(artha)* idi. Kral koşularının doğal düşman *(ari)*, daha uzakta olan komşularının da (düşmanlarının düşmanı) doğal dost *(mitra)* olduğu devletler çemberinin *(mandala)* merkezinde zafer için çabalayan kişiydi *(vicigişu)*. Bu *racamandala* modeli ortak merkezli dost ve düşman halkalarıyla kendini yineliyordu. Ancak önemli belli istisnalar söz konusuydu: ya komşuları arasındaki bir çatışmada tarafsızlığını sürdürebilecek ya da birini destekleyerek savaşa karar verecek güçte bir orta kral *(madhyama)* ve sonuçta bu güç halkasına dahil olmadığı için ne zaman ne yapacağı belli olmayan ancak onlarla çatışabilecek dışarıdaki büyük kuvvet *(udaşina)* vardı. Kral dikkatle izleniyordu.

Vicigişu düşmanlarını bir bir yenmeği denemek zorunda kalmıştı. Bunu yapabilme yeteneği krallığı *(raca)* tarafından desteklenen yedi güç faktörüne bağlıydı. Bu faktörlerin başında, kralın nitelikleri, sonra bakanlarınınki, taşrası, kenti, hazinesi, ordusu ve sonunda müttefikleri geliyordu. *Artaşastra*'nın temel amacı bu güç faktörlerinin niteliklerini nasıl geliştireceğini ve açık bir karşılaşmadan önce bile düşmanı nasıl zayıf düşürebileceğini krala öğretmekti. Krala istihkamını güçlendirmesi, sulama etkinliklerini artırması, ticareti teşvik etmesi, boş alanları ekmesi, madenler açması, ormanlara göz kulak olması ve filler için çit yapması ve elbette düşmanın benzeri işleri yapmasına engel olmaya çalışması söylendi. Bu amaç için kral düşman krallıklara casus ve gizli ajan göndermek zorunda kaldı. Bu tür casus ve ajanlara, çok ayrıntılı talimatlarla birlikte, insan yapısının zaaflarına ilişkin verdiği önemli psikolojik bilgiler Kautalya'ya Makyavel'in kurnaz öğütlerini yansıtan *Il Principe*'i bile aşan şüpheli bir şöhret kazandırdı. Ancak

uygulamada Kautalya düşman topraklarındaki gizli işlere kralın kendi memleketindeki "dikenleri" ayıklama işine ayırdığı zamandan daha az zaman ayırdı.

Kautalya ekonomik refahın motorunun siyasal güç olduğuna inandığından tezi madencilik, ticaret, el sanatları ve tarımı da kapsayan tüm alanlarda devlet müdahalesini öngören ayrıntılı bilgileri içeriyordu. Kraliyet yönetim yapısının çerçevesini bile çizip, kraliyet yüksek rahiplerine 48 bin panadan başlayan küçük müfettişlere 60 panaya kadar inen bir ücret çizelgesi de düzenlemişti. Bütün bunlar tahıl üretim fazlasının en büyük bölümüne el koyan bir merkezi yönetim etkisi izlenimini doğuruyor. Bu sömürünün ahlaki sınırları yoktu, ancak politik yapılabilirlik sınırları vardı. Yüksek vergilerin ve çalışmaya zorlamanın halkı düş-man ordularına yönelttiğinin anlaşılmasıyla kral da halkın refah ve huzurunun kendi başarısı için politik bir zorunluluk olduğunu kavramak zorunda kalmıştı.

Maurya imparatorluğu tarihi Çandragupta'nın yenilgisi ve kuzeybatının iktisabından sonra bir konjonktür meselesi olarak kaldı. Aşoka'nın İÖ 268 yılında tahta geçmesiyle imparatorluk bugünkü Karnataka'ya kadar genişledi, ülkenin bu güney bölümlerinin Çandragupta ya da oğlu ve veliahtı Bindusara (İÖ 293-268) tarafından fethedilmiş olduğu sonucuna varabiliriz. Eski Cayna metinleri Çandragupta'yı, bu dinin mensubu ve hayatını sonlandırdığı ölüm orucunu da dini gelenek içindeki kutsal adamın büyük başarısı olarak kaydettiler. Bu bilgi doğru ise Çandragupta fetihlere güneyden başlamış olmalı. Bindusara'nın sarayında Selevkos ve Ptolemaois'ın büyükelçileri bulunmasına karşın bu insanlar bir kuşak önce Megasthenes'in bıraktığı değerde bilgi bırakmamışlardır.

Aşoka, Tanrıların Sevgilisi

Aşoka'nın 30 yılı aşkın saltanat dönemi Hindistan tarihi-

nin düzgün olarak belgelenmiş ilk dönemidir. Aşoka bize aralarında Hindistan'ın geçmişine ilişkin külliyetli kayıtların bulunduğu (büyük kaya üzerine, küçük kaya üzerine, sütun üzerine bildiriler) bir dizi önemli kitabe bıraktı. 1830'da İngiliz bilim adamı James Prinsep'in bunları bulup deşifre etmesinden sonra birçok Hindolog ve tarihçi bu kitabeler üzerinde büyük bir özenle çalışmalar yaptı. Bağımsız Hindistan Cumhuriyeti Aşoka'nın aslan sütununu devlet amblemi yaptı.

Buddhist geleneğine göre Prens Aşoka politik kariyerine bir isyanı başarıyla bastırdığı kuzeybatıdaki Taksila'ya yönetici olarak atanmasıyla başladı. Sonra Orta Hindistan'da-ki eski Avanti krallığının ünlü başkenti Uccain'e gönderildi. Aşoka'nın kesin tahta geçiş tarihi ve bu süreçteki olaylar henüz net olarak bilinmiyor. Buddhist metinleri Aşoka'nın kardeşleriyle savaşmak zorunda kaldığını ve tahtı zorla ele geçirmesinden sonra sadece dört yıl taç giyebildiğini belirtiyor. Ancak bunun sonraki Buddhistlerin uydurduğu bir söylence olduğunu düşünen Hollandalı Hindolog Eggermont gerçek tarihin İÖ 268-233 olduğundan emin görünüyor.

Aşoka döneminin ilk önemli olayı onun yaşamında çok etkileyici bir değişikliğe neden oldu: İÖ 261 yılında Maurya yayılmasına uzun bir süre direnen doğu kıyısındaki Kalinga Krallığını fethetti. Aşoka'nın kitabesinde bu savaşın acı sonuçları yer alır: "150 bin insan, evlerinden edildi, 100 bini savaşta, çok daha fazlası da sonradan öldürüldü." Bu deneyim Aşoka'nın savaştan nadim olmasına ve Buddhizm'e dönmesine neden oldu. Aşoka ünlü kaya bildirisinde şöyle dedi: "Kalinga"da öldürülen, kılıçtan geçirilen ya da sürülen insanların 1000 tanesi, ya da 100 tanesi bile şimdi Devanampiya'nın (Tanrıların sevgilisi, yani Aşoka)[5] elem veren kayıpları sayılıyor ve ayrıca şimdi artık

5 E. Hultzsch'dan alınan Aşoka yazıtları, *Inscriptions of Asoka.*

doğru yol kuramını *(dhamma)* yayarak sadece manevi fetihler için çaba göstereceğini de söyledi.

Manastır dışından Buddhist *(upasaka)* oldu ve Kalanga savaşından iki yıl sonra Kuzey Hindistan'daki bütün kutsal Buddhist yerlerini 256 gün süreyle tavaf *(dhammayata)* ettiği hac yolculuğuna bile çıktı. Pataliputra'ya dönüşünde Buddhizmin büyük şenliğini kutladı ve aynı yıl (Eggermont'a göre İÖ 258) büyük misyoner etkinliğine başladı. Doğru yol ilkelerinin yer aldığı sayısız taş bildirileri imparatorluğun tüm stratejik noktalarına yerleştirdi ve bütün ülkeler onu bilsin diye dışarıya doğru yol mesajlarını iletecek elçiler gönderdi. Eyalet ve bölge yöneticilerine mümkün olan her yere üzerinde doğru yol ilkelerinin yazıldığı kayalar dikmelerini buyurdu.

Ertesi yıl İÖ 257'de imparatorluğunun sınır bölgelerinde kayalar üzerine yazılmış tamamı 14 tane olan büyük kaya bildirilerinin ilk dördü tamamlanmıştı. Şimdiye kadar bunların aşağı yukarı tamamlanmış sekiz tanesi keşfedildi. Daha yakında iki eksik kalmış uyarlaması gün yüzüne çıktı. Hatta onlardan biri, Yunanca-Aramca dillerinde yazılmış olanı Afganistan'da Kandahar'ın çok uzağında bulundu. Bu bildirilerde Aşoka imparatorluğu bütün vatandaşlarını et yemekten men etti ve ayrıca haram ve ahlaksız toplantılara katılmalarını yasakladı. İmparatorluk sınırlarının ötesindeki tüm komşularına; Çolalar, Pandyalar, Satyaputralar, Keralaputralar ve güneydeki Tambapani (Sri Lanka) ile Suriye Kralı Antiyoka'ya (II. Antiokhos İÖ 261-246) ve onun batı komşularına da iyi niyetini belirtti. Dahası çeşitli rütbelerdeki görevlileri nüfuz alanında doğru yol kurallarının izlenmesini denetlemek amacıyla denetime çıkardı.

Aşoka'nın emirleri başlangıcında dirençle karşılaşmış görülüyor. Bu direnci taç giymesinin 13. yılından sonraki kaya bildirisinde dolaylı olarak kabul etti: 'Erdemli işler yerine getirilmesi zor işlerdir. Bunları yerine getirmek iste-

yenleri zor bir görev beklemektedir.' O yıl direnci kırmak ve doğru yol eğitimi güçlendirmek için *Dhamma-Mahamatralar* denilen yüksek görevliler atadı. Doğru yolu halka öğretmek ve onları bu konuda denetlemek zorundaydılar. Ayrıca imparatora rapor verme zorunlulukları vardı ve Aşoka onları yemek yediği ya da özel odasına dinlenmeye çekildiği zaman bile kendisine ulaşmaları konusunda tembihlemişti. Bu görevliler 'Pataliputra'dan bütün uzak kentlere kız kardeşimin, erkek kardeşimin bütün yakın akrabalarımın özel odalarına kadar her yere yayılmıştı.'

Aşoka bu özel görevlileri atadığı yıl uzak batı ülkelerine de büyükelçiler *(duta)* gönderdi. Hindistan tarihinde nadir bir olay olarak bu uzak ülke krallarından 13. kaya bildirisinde isimle bahsedildi: Yunan (Yona) kralı Antiyoka (yukarda bahsedilen Antiokhos), Tulamaya (II. Ptolemaios Philadelpos, İÖ 285-247), Antekina (Makedonyalı Antigonos Gonatas, İÖ 276-239) Maka (Kyreneli Magas, İÖ yaklaşık 300-250), Alikasudala (muhtemelen Epiruslu Aleksandros İÖ 272-255). Hindistan'ın güneyindeki bağımsız devletler ve hatta imparatorluk içindeki kabilelerin (örneğin Andralar) bazıları büyükelçiler tarafından bir kez daha ziyaret edildi. Kuzey ve güney sınır bölgelerindeki kitabelerin sıklığı Aşoka'nın misyonerlik şevkinin açık bir kanıtıdır.

Geçmiş tarihte bu tür bir imparatorluk görev uygulamasının örneği yoktu. Helenistik dünya ile doğrudan ilişki kurmanın ötesinde daha önemli bir sonuç da görevin Sri Lanka'da ve güneyinde başarıya ulaşmasıydı. Aşoka'nın oğlu Mahinda da öğretiyi yaymak için kişisel olarak ortaya çıktı. Kuzey bu misyoner coşkunluktan zaten derinden etkilenmişti. Güney Hindistan'dan sonra Güneydoğu Asya'ya yönelen Buddhizm, İS ilk yüzyılda Kuzeybatı Hindistan'dan ipek yolunu geçerek Çin'e kadar ulaştığı Orta Asya'ya yayıldı.

Aşoka misyoner faaliyetlerini sürdürürken yöneticilik görevlerini de ihmal etmedi. Kalinga'nın ele geçirilmesinden sonra pişman olmasına karşın, bu ülkeyi tehdit etmekten asla geri durmadı ve yurtlarından sürülenlerin dönmesine izin vermedi. Ketum bir politikacı olduğundan Kalinga'ya diktiği kaya bildirilerinde (Dhauli ve Caugada) bu pişmanlığını dile getirmedi. Aşağıdaki sözleri ünlü 13. kaya bildirisi metni yerine, Kalinga'daki "ayrı bildiriler" olarak adlandırılan metinde bulduk:

> Herkes benim çocuğumdur. Kendi çocuklarıma, bu dünyada ve öteki dünyada eksiksiz bir refah ve mutluluk sağlayabilmeyi istiyorum ve bu arzuyu bütün insanlar için duyuyorum. Fethedilmemiş sınır komşularımdan şöyle bir soru gelebilir : "Kralın arzusunun bizimle ne ilgisi var?" Bu sadece benim, onlar benden korkmayabilsinler, ancak güvenebilsinler diye; benden felaket değil mutluluk gelebileceğini, kralın bağışlanabilecek her şeyi bağışlayabileceğini öğrenebilsinler diye bir niyetim olmasıyla ilgilidir. (Aşoka görevlilerine buyurur:) Sınırdakilere güven verebilir ve onların bu dünyada ve öteki dünyada kendilerini emniyette hissetmelerini sağlayabilirsiniz.

Aşoka'nın kitabeleri beş kısma ayrılmış imparatorluğun örgütlenmesine ilişkin de önemli ölçüde bilgi sağlar. Merkez kısım Magadha ve eski mahacanapadaların bazı uzantılarından ibaretti. Bu kısım doğrudan imparatorluk yönetimi altındaydı ve yönetiminden fazla bahsedilmese de önceden değindiğimiz Megasthenes ve Kautalya çizgisine yakın bir yol tutturulmuştu. Sonra prenslerin (*kumara* ya da *aryaputra*) vali ya da genel vali olarak yönettiği dört büyük eyalet vardı. Kuzeybatı genel valisi Taksila'da, Doğu genel valisi Kainga'daki Tosali'de (Orissa'nın şimdiki başkenti, Bhubanesvar civarı), Batı genel valisi Uccain'de ve Güney genel valisi de Suvarnagiri'de (Andra Pradeş'in Rayalasima bölgesindeki Kurnool civarı) oturuyordu. Aşoka'nın bir

kumaraya hitap ettiği Madya Pradeş, Panguraria'da yeni keşfedilen bir kaya kitabesi, beşinci bir eyaletin varlığının göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Ancak bu kitabenin yerinin batı eyaletinin ünlü başkenti Uccain'e uzaklığı sadece 100 kilometre olduğundan, kitabede seslenilen kumara Uccain'in genel valisi olabilirdi.

Büyük eyaletler oldukça geniş ve *mahamatra*lar tarafından yönetilen beş bölgeye ayrılmıştı. Bu mahamatralar olasılıkla Megasthenes'te bahsedilen yüksek görevlilerdi. Eyalet ve merkez arasındaki ilişkilerden sorumluydular. Eyalete bağlı kasabalara yargıç *(nagara-viyohalaka)* olarak da atanıyorlardı. Kitabe mahamatralardan sonra gelen rütbelerden de bahsediyor: *pradeşika, racuka* ve *yukta*. Son söylenen muhtemelen katip ve gelir toplayıcısı küçük memurlardı. Pradeşikalar birçok havaliyi kapsayan İngiliz Hint bölgeleriyle kıyaslanabilecek idari birimlerdi. Racuka'nın bölge görevlisi olup olmadığı tam olarak açık değil. Dördüncü sütun kitabesi Aşoka döneminin 16. yılına ait ve racuka'nın '100 binden fazla insanın üzerine atandığı'ndan ve cezai yargılama yetkisi ile donatıldığından bahsediyor, ancak aynı kitabede Aşoka'nın altını çizdiği gibi, ne yapmak istediğini tam olarak bilen, kraliyet temsilcisinin *(pulisani)* naklettiği emirlere uymak zorunda olduğu da belirtiliyor.

Sık kullanılan bu tip referanslar Aşoka'nın bütün imparatorlukta katı merkeziyetçi doğrudan bir yönetim uyguladığını gösteriyor. Ancak böyle referansları içeren sütun kitabeleri şimdiye kadar sadece merkez Ganjetik bölgede ve Ganj-Yamuna Doab'ta bulundu. Benzer kitabeler başka yerlerde de bulunabilir, ancak şimdiye kadar bulunan sütun yazıları bu tip özel yönetim biçiminin sadece eyaletlerin daha fazla idari özerkliğe sahip olduğu için imparatorluğun orta bölgesinde egemen olduğu izlenimini veriyor. Ancak yeni fethedilmiş Kalinga bir istisna olabilir. Oradaki

kaya bildirilerinde bölgenin genel valisine değinilmeden *(kumara)* Tosali'de Samapa bölge yönetimine (Caugada) doğrudan sesleniliyor.

Modern tarih atlasları Aşoka imparatorluğunu, güney ucu dışında bütün altkıtayı kapsayacak biçimde gösteriyor. Ancak Aşoka kitabelerinin bulunduğu alanlara baktığımızda belli bir bölgesel örüntüyü açıkça görüyoruz (Bkz. Harita 4). Bu alanlar imparatorluğun beş bölgesinin sınırlarını çiziyor. Büyük kaya bildirilerinin şimdiye kadar imparatorluğun merkez bölgelerinde değil de sadece sınır eyaletlerinde bulunmuş olması dikkat çekici görünüyor. Üç tanesi kuzeybatıda (Şahbazgari, Mansehra ve Kandahar), ikisi batıda (Girnor ve Sopara), ikisi güneyde (Garagudi ve Saunathi), ikisi doğuda (Dhuali ve Caugada) ve biri de Kalsi'de merkez bölge ile kuzeybatı eyaleti arasında bulundu. Kayda değer bir başka nokta da on küçük kaya bildirisi güney eyaletinde kümelenirken çok sayıda sütun kitabesinin imparatorluğun merkez bölgesi ve yukarı Ganj-Yamuna Doab'ta toplanmış olmasıdır. Bunun ötesinde yalnızca Santi'deki sütun parçaları ile Aşoka'nın ünlü 'hizip bildirisi' ve Panguraria'nın küçük kaya bildirisi kurtarılmış olsa da, eyalet başkenti Uccain bölgesi civarı önceden başka bir kümelenmeye sahne olmuş olmalı. Kitabelerin imparatorluğun belli bölgelerinde ve sınırlarda yoğunlaşmasıyla altkıtanın iç bölgesindeki muazzam 'boş' alanda Aşoka'ya atfedilebilecek bir kitabenin bulunamaması arasında bir çelişki var.

Kuşkusuz başka yazıtlar hâlâ bulunabilir, ancak 100 yılı aşkın bir süre içinde bu alanda yapılan yoğun kazılardan sonra yukarda bahsedilen bölgesel örüntünün tamamen değiştirilmek zorunda kalınması olanak dışı görünüyor. Anlaşılan Kerala ve Tamil Nadu gibi bugünkü Maharaştra ve Andhra Pradeş de Maurya İmparatorluğuna dahil değildi.

Mauryalar, Vindhya dağlarının güney kıyı bölgelerini

ve altın bulunduğu için üzerinde titredikleri şimdiki Mysore (Suvarnagiri "altın dağ" anlamına gelmektedir) civarındaki bazı iç bölgeleri sürekli kontrol altında tuttu. İmparatorluk için esas olan ticaret güzergâhının kontrol altında tutulmasıydı. En önemlisi de kesinlikle Pataliputra, Ganjetik ova ve Pencap'tan geçip Afganistan'a giden kuzey yoluydu. Diğeri de Pataliputra'dan batıya Kausambi'den geçip Vindya dağlarının kuzey etekleri boyunca uzanarak Vidişa (Sançi) ve Uccain üzerinden Barukaça (Broach) limanına ulaşan güzergâhtı. Onun ilerisinde de batı kıyısından Sopara'nın büyük kaya bildirilerinin bulunduğu bugünkü Bombay bölgesine uzanan bir güzergâh vardı. Güney bölgesine doğu kıyısı boyunca ya da merkez rota üzerinden Uccan'dan Pratisthana'dan (Paithan yakınında Erengabad) geçerek Suvarnagiye uzanan yolla ulaşılabilirdi. Bu güzergâhın kuzey kısmı -en azından Uccain'e doğru çıkan- geç Vedik döneminden beri Dakşinapata (güney yolu) olarak biliniyordu. İçerdeki büyük alanlarda yenilgiye uğramamış olan kabileler yerleşmişti. Kitabeler yenilmemiş *(avijita)* bu komşulardan ve içerdeki orman kabilelerinden *(atavi)* açıkça bahseder ve Aşoka'nın bu kabileleri imparatorluğun en tehlikeli düşmanları olarak görmesi nedeniyle bu kitabeyi okuyanların etkilenmemesi mümkün değildir.

Bununla birlikte Maurya imparatorluğunun coğrafi gelişimindeki bu kesinti onun "Tüm-Hindistan" boyutlarını azaltmaz ve de İÖ altıncı yüzyılda başlayan devlet biçimlenmesinin zirve sürecini açıkça ortaya koyar. İmparatorluğun faaliyet merkezi Delhi-Pataliputra-Uccain üçgenindeki eski büyük mahacanapadalar bölgesi olarak kaldı. Fetih seferleri kuzeybatıyı, bir yerleşim bölgesi olan Kalinga'yı ve güneyde bir alanı imparatorluğa ekledi. İmparatorluk maliyesinin temeli ticari zenginlikten geçtiği için kıyıların ve büyük ticaret güzergâhlarının kontrolü büyük önem taşıyordu.

Aşoka'nın büyüklüğü, aşkın bir yayılmacı savaşçılığın

imparatorluğa bir şey kazandırmayacağı gibi gücüne zarar vereceğini görmesiydi. Aşoka içerdeki geniş alanları fethetmek için birçok kanlı savaşa girmek zorunda kalacaktı. Yaklaşık 2000 yıl sonra Evrengzib Aşoka'nın akıllıca kaçındığı şeyi başarmaya çalışırken Hint-Türk imparatorluğu kesintisiz fetihler silsilesi altında ezildi. İmparatorluğunun birliği için Aşoka devrimci yöntemler benimsedi. Hintli tarihçi Romila Thapar'ın vurguladığı gibi, Aşoka muazzam bir imparatorluğun *Artaşastra*'nın salt güç politikasına dayanarak ayakta duramayacağını, bazı sağlam meşruiyet temellerine gereksinim duyacağını anlamış olmalıydı. Bu nedenle doğru yolu kendine düstur edindi. Bu doktrini yaymak için o dönemde gözde olan Buddhist cemiyetinin sağladığı ruhani altyapıya güvendi. Ancak doktrinini Buddhizm ile eşitlemekten de özenle kaçındı. Dini politikalarında Brahminlere ve Acivikas mezhebine de yer vardı.

Magadha'nın önceki yöneticilerinin vicdansız güç politikalarından sonra Hindistan krallığı Aşoka döneminde ahlaki bir boyut kazandı. Ancak kendi benimsediği anlamda, Kautalya'nın öne çıkardığı devletçilik anlayışının etkisinde kaldı. Dhamma-Mahamatra'da kendi çevresini akrabalarından -gücüne karşı gelmesi beklenenlerden- kurdu ve bunların Kautalya'nın casuslarından sadece isimleri farklıydı. Bu elbette onun imparatorluk yönetimine ahlaki bir meşruiyet getiren çabalarına hız veren büyük hülyasını etkilemedi. Onun başarısının altındaki nedenler asla sadece ideolojisi, ordusunun gücü ya da yönetimi değildi, onun zamanında Orta ve Güney Hindistan'ın nispeten geri kalmış olmasıydı da. Daha sonraki yüzyıllarda devlet yapılanmasının öze dönme süreci istikametinde bölgesel güç merkezleri ülkenin bu kesimlerinde de ortaya çıkınca, Hindistan tarihinin gidişatı bir kez daha değişti ve erken ortaçağ döneminin büyük bölgesel krallıkları meydana çıktı. Bu dönemde krallarının meşruiyet kazandığı eski gelenek yeniden canlandı ve Aşoka'nın büyük hayali karardı.

MAURYA İMPARATORLUĞUNUN SONU VE KUZEYLİ İŞGALCİLER

Aşoka'nın ölümünden sonra Maurya imparatorluğuna ilişkin kayıtlar düzgün değil. Sadece Buddhist, Hindistan Puranaları ve klasik Batı metinlerindeki tesadüfi referanslar var ve bu referanslar da birbirleri ile çelişiyor. Aşoka'dan sonra gelenlerin hiçbirine ait büyük kaya bildirileri bulunmuyor. Belki de bu metinlerin, babanın çocuklarına anlattığı bir tarzda halka yılın belli günlerinde dayatılması halk arasında bir rahatsızlığa neden olmuştu. Buddhist metinler bu davranışın imparatorluğun çöküşünün, Aşoka'nın son günlerinde bile kendini gösteren bir kanıtı olduğu düşüncesini taşıyor, ancak bu yaklaşım genel kabul gören bir yaklaşım değil. Daha uzak eyaletler muhtemelen Aşoka'nın ölümünden sonra bağımsızlık kazandı. Belki de imparatorluğun kuzeydeki merkez bölgesi bile Aşoka'nın oğulları ve torunları tarafından taksim edildi. Soydan gelen birisi, Aşoka'nın ardılı Dasaratha, Pataliputra'nın güneyinde bir yere Acivika mezhebine bağış olarak yaptığı önemsiz taş kitabe nedeniyle ismiyle anılan tek kişi oldu.

Maurya hanedanının son yöneticisi Brihadrata, İÖ 185 yılında askerlerinin geçit töreni sırasında generali Puşamitra Şunga tarafından öldürüldü. Bu zorba sonra 112 yıl süren ancak çok az bilinen Şunga hanedanını kurdu. Bu hanedanla ilgili bulunmuş bir kitabe de yok. Puşamitra'nın bir Brahmin olduğu belirtiliyor ve iktidarı ele geçirmesinin önceki yöneticilerin gözdesi Buddhizme yönelik bir tepkinin göstergesi olduğu söyleniyor. Vedik at kurbanı Puşamitra tarafından yeniden kutlandı. Bu hayvan kurban etmeyi tümden yasaklayan Aşoka geleneğinin yıkılmasının kesinlikle açık bir göstergesiydi.

Hindistan krallarının Mauryalar tarafından konulan kuralları bozma ve onlar tarafından yasaklanmış eski gele-

nekleri canlandırma eğiliminin başka kanıtları da var. İÖ ilk yüzyılda Kral Kharavela Bhubaneswar yakınında dikilen bir kitabede Mauryalar tarafından yasaklanmış dans ve müzikal şenlikleri yeniden gündeme getirdiğini anlatır. Gerçekten Maurya'nın din politikasına ilişkin tepkiler vardı ancak bu Buddhizmin bastırılmış olduğu ve Şungaların bazı Buddhist metinlerde iddia edildiği gibi bir Brahmin karşı-reform hareketi başlattığı anlamına gelmiyordu. Sançi'deki gibi sayısız Buddhist manastır Şunga yönetimi zamanında elden geçirildi ve büyütüldü. Kausambi'nin kuzeyinde At Bharhut'ta bir stupanın yapımını bile üstlendiler. Şunga tarzı büyük ölçüde İranlı öncellerinin etkisinde kalan Maurya tarzından farklıydı. Ana tanrıçaya tapınmanın ve halk sanatının eski öğeleri Şunga tarzında 'daha Hintli' ve kimileri ilk yerli Hint sanatı olarak kabul edilen tarzda yeniden ortaya çıktı.

Puşyamitra tahta geçtikten hemen sonra Baktria'dan Hindistan ovalarını zaptetmeye gelen Yunan istilacılarına karşı ülkeyi savunmak zorunda kaldı. Puşyamitra onların topyekûn bir başarısına engel olmasına karşın Matruha'ya kadar tüm bölge elden gitti. Oğlu Agnimitra'nın tahta geçmeden önce Sançi yakınındaki Vidişa'da genel vali olarak görevlendirildiği sanılıyor. Bu bilgi 100 yıl sonra ünlü şair Kalidasa tarafından kaydedilmiş. İÖ ikinci yüzyılın sonuna doğru, Kral Antialkidas'ı temsil eden Yunan büyükelçisi Heliodorus, Vidişa'ya çok yakın olan Besnagar'a uzun bir Garuda sütunu dikti. Bu sütun üzerindeki yazıtında kendisini Vaişnavaların Bhagavata mezhebinin bir taraftarı olarak gösterdi ve Şunga hanedanı üyesi olduğu anlaşılan Bhagabadhadra isimli bir kraldan bahsetti. Öyleyse Vidişa muhtemelen hâlâ Şungaların kontrolü altındaydı, ancak batıya 100 mil mesafedeki eski eyalet başkenti Uccain kesinlikle kaybedilmişti. Şunga hanedanının son kralı İÖ 73 yılında kendisinin Brahmin bakanı Vasudeva tarafından

kışkırtıldığı söylenen bir köle kız tarafından öldürüldü.

Vaseduva tarafından kurulan kısa ömürlü Kanva hanedanı birçok mahacanapada gibi önceki konumuna rücu eden Magadha'nın tamamen çöküşüne sahne oldu. Hindistan'ın politik merkezi birçok yabancı hanedanın üstünlük mücadelesi yaptığı kuzeye kaydı. Son Kanva kralı İÖ 28 yılında bir orta Hindistan hanedanı olan Şatavahana kralı tarafından mağlup edildi. Bu gerçek sadece 500 yıl süren görkemli Magadha imparatorluğunun sonunu değil, gelecek yüzyıllara uzanacak Orta ve Güney Hindistan'ın yükselişine de işaret ediyordu.

Kuzeybatının Yunan Hükümdarları

Maurya imparatorluğu gücünün doruğunda iken İskender'in Hindistan'daki mirasında hak iddia eden Selevkosların tüm teşebbüslerine engel olabiliyordu. Çandragupta İÖ dördüncü yüzyılın sonunda Selevkos Nikator'u püskürtmüştü, 100 yıl sonra aynı hanedandan gelen ve Hindistan ovalarını zaptetmek isteyen kral III. Antiokhos da aynı akıbete uğradı. Ancak Baktria'da, İran'da ve Orta Asya'nın güneyinde çıkan büyük ayaklanmaların yanında bu olayın Hindistan'ın direncine çok faydası olmadı.

İÖ 250 civarında Kral Arsakes idaresindeki Partlar Selevkoslardan bağımsızlıklarını kazandılar. Hem eski efendilerine hem de Orta Asya göçebe atlılarına karşı 100 yıl savaştıktan sonra Batı Asya'da egemenliklerini kurdular. MS 226 yılında yenilene kadar Romalıların en büyük düşmanı olarak kaldılar. Yaklaşık aynı tarihlerde Selevkosların bağımsızlığını kazanan Arsakes ve Baktria genel valisi Diodotos aynı şeyi yaptılar ve kendi krallıklarını kurdular. Ancak sadece Baktria'nın üçüncü kralı Euthydemos, yukarda Hindistan seferinde görülen Selevkos kralı III. Antiokhos tarafından yasal olarak tanındı. Yunan kralların tarihi, Euthydemos'un ardılları bir kez daha İskender'in izinden

gitmeye kalkınca Hindistan tarihinin bir parçası oldu. Kuzeybatı Hindistan ve Afganistan'ın büyük alanlarını kontrol altına alan yaklaşık kırk kral ve yönetici "Hint-Yunan" olarak tanımlandı. Onlara ilişkin kayıtlar, özellikle İÖ ilk yüzyıla ilişkin olanlar düzgün değil. Bu kralların bazılarının ismini sadece paralardan biliyoruz. Hindistan'da bu Hint-Yunanlara ilişkin biraz bilgi veren sadece iki kitabe var. Hint literatüründe Yavanalardakiler gibi rastgele bilgiler olmasına karşın, Avrupa kaynaklarında az ama önemli bilgiler var. Helenik politikanın temsilcileri, bu ileri karakollarda yüzyılı aşkın bir süre batıdaki vatandaşlarını Partlara yenilmekten kurtardı.

Hindistan'da Hint-Yunanların tarihi özellikle Kuzey Hindistan'ın büyük bölümünü fetheden en önemli kralları Menander'in ismiyle anılır. Bu büyük Hindistan seferi kral Demitros ve kardeşi Apollodoros tarafından sonradan kendi kral olan generalleri Menander'in yardımıyla başlatıldı. Tarihçiler arasında bu üç askeri liderin neredeyse bütün Kuzey Hindistan'ı İÖ 180 yılından sonraki birkaç yıl içinde ortak bir hareketle mi ele geçirdikleri, yoksa bu seferin iki aşamalı olduğu ve ikinci aşamasının ilkini yaklaşık 30 yıl sonra izlediği ve bunu da sadece Menander'in mi gerçekleştirdiği konusunda tartışma vardır. Menander ayrıca Ganj-Yamuna Doab'ı da ilhak etti ve belki de Pataliputra'ya ulaştı. Yaklaşık 150 yıl sonra Strabon *Coğrafya*'da belirtir :

> İsyanla (Baktria) ortaya çıkan Yunanlılar ülkenin verimliliği ve avantajları ile öyle güçlendiler ki Ariana ve Hindistan'ın efendisi oldular. Onların şefleri, özellikle Menander eğer gerçekten Hipasis'i aşarak doğuya geçti ve Isamus'a (bu Yamuna'dır) ulaştıysa İskender'den daha çok ülkeler fethetti. Fetihler kısmen Menander kısmen Baktrianların kralı Euthydemus'un oğlu Demetrios tarafından başarıldı.[6]

6 R. C. Macumdar, *Classical Accounts of India*, s. 286, Delhi, 1960.

İngiliz tarihçi W.W. Tarn'ın bulgularına göre Demetrios Puşamitra Şunga'nın Pataliputra'da iktidarı ele geçirmesinden kısa bir süre sonra İÖ 183 yılında Hindikuş dağlarını geçti. Demetrios Gandhara ve Taksila'yı zaptederek Taksila yakınında Sirkap'ta yeni başkentini kurdu. Seferine İndus nehri boyunca devam ederek yeni ismi Demetrios olan eski liman Patala'yı ele geçirdi. Kardeşi Apollodoros, Gucarat limanını ve özellikle daha sonra Romalılar tarafından büyük ticaret merkezi olarak kullanılan ve Barigaza olarak bilinen limanı ele geçirmek için daha doğuya yürüdü.

İS ilk yüzyılda isimsiz bir denizcinin bize bıraktığı ünlü rapor *Kızıldeniz Seyahat Rehberi*'nde Barigaza'da Apollodoros ve Menander'e ait sikkeler görmüş olduğunu yazmaktadır. Bu limanın bir süre Yunanlıların elinde kaldığı sanılıyor. Apollodoros doğuda ilerledi ve Gwalior havalisi ile muhtemelen eski eyalet başkenti Uccain'i zapt etti. O sırada hâlâ Kral Demetrios'un generali olan Menander benzer bir hareketle Ganjetik havzaya indi ve Pataliputra'ya ulaştı. Tarn'ın ileri sürdüğü gibi o başkenti gerçekten ele geçirip bir süre elinde tutmuş olsa da olmasa da biz sonunda Puşyamitra Şunga'nın Yunanlıları yenilgiye uğrattığını biliyoruz.

Ancak Yunanlıların geri çekilmesine Puşyamitra'nın direncinden çok Baktria'da çıkan bir isyan neden oldu. Yunan serüvenci Eukradites, çok zekice bir davranışla Baktria'da iktidarı ele geçirmeyi becerdi. Bunun üzerine Demetrios Apollodoros ve Menander'i Pencab ve İndus bölgelerine genel vali olarak atadı, ardından hemen Baktria'ya döndü ve buradaki iç savaşta öldürüldü. Eukratides sonra Apollodoros'u da yendi ancak Menander daha doğudaki kendi topraklarını elde tutmayı başardı. Sonraki 20-30 yıl içerisinde Eukradites krallığı ve ardılları Partların artan baskısı altında kaldı. Sürekli savaşlarla güçsüz düşen bu Yunan krallığı sonunda İÖ 141-128 yılları arasında bir Or-

ta Asya kabilesi olan Sakalara yenildi. Ancak Kuzeybatı Hindistan'da Hint-Yunan yönetimi bir süre daha devam etti ve bu dönem, gerçekten de bir debdebe dönemiydi.

Buddhist metinlerde Milinda olarak geçen Menander kuşkusuz en büyük Hint-Yunan hükümdarıydı. Onun saltanat dönemi tarihi hâlâ tartışmaya açık. Tarn bu dönemin İÖ 166 ile 150 yılları arasında olduğunu ileri sürerken, Hintli tarihçi A. K. Narain İÖ 155-130 tarihlerini tercih ediyor. Menander Hint literatüründe anılan tek Hint-Yunan hükümdarıdır. Ünlü *Milindapanho* metninde Menander ile kendisine Buddhist doktrini öğreten bir keşiş olan Nagasena arasındaki bir diyalog yer almaktadır. Bu diyalog haklı olarak Menander'in sorduğu zekice sorular nedeniyle övülür ve Buddhistler tarafından bu sorular kendi kutsal metinlerinde yer alanlarla eşit değerde bulunur. Menander'in Buddhizme döndüğü net olarak belli olmasa da onun bu dinle derinden ilgilendiği anlaşılıyor. Onun bazı sikkelerindeki teker Buddhist çakrası ile benzerlik gösteriyor. Plutarkhos, ölümünden sonra -bir tür benzer Buddhist uygulamasını anımsatır biçimde- Menander'in küllerinin, anıtların yapımında içine katılmak üzere krallığının her tarafına dağıtıldığını belirtir.

Menander'in ölümünden sonra krallığı kuşaklar boyu yaşayan birçok küçük krallığa bölündü. Helenistik yönetimden uzak bu krallıkların bu kadar direnebilmesi kayda değer bir tarihsel olaydır. Yukarda bahsedilen Heliodoros sütunu Yunan varlığının Hindistan'ın kalbindeki yerinin etkileyici bir kanıtıdır. Hint-Yunan devletlerinin Hindistan tarihinin sonraki güzergâhında fazla etkisi olmayabilir, ancak onlar sonradan kolay başarı peşinde Hindistan'a gelen yabancı istilacılar üzerinde bir etki bıraktılar. Hint-Yunanların bıraktıkları en büyük miras, Buda imgesinde yansıma bulan ve Roma, Yunan ve Hint özelliklerinin biçimlendiği bir sentez olarak Hindistan'dan Asya'nın bütün diğer böl-

gelerine yayılan Gandhara sanatıdır.

Tarihçiler için büyük önem taşıyan bir başka Hint-Yunan katkısı çok gelişmiş sikke basma teknikleri konusundadır. Maurya imparatorları sadece basit delikli sikkeler üretirken küçük Hint-Yunan krallıklarında bile kralların tasvirlerini yansıtan mükemmel paralar basıldı. Hindistan tarihinde etkileyici para basma konusunda bu kısa dönem kadar zengin başka bir dönem yoktur. Bu tür sikke basımı sonraki hanedanlar tarafından da devam ettirildi ve antik Hindistan'da bütün sikkeler için model oldu. Kuşanalar Roma standartlarını benimsediğinde paraların ağırlıklarına ilişkin sadece küçük bir değişiklik oldu, sonra Guptalar bir Hindistan standardı ortaya çıkardılar. Bu yeni kaynak, yöneticilerin tanınması ve dönemlerine ilişkin olarak, tarihçilere edebi metinlere ve kitabelere göre daha güvenilir kanıtlar sağladı.

Bu sikkelerin Hint-Yunan kralları için sadece kendi önemlerini yansıtan bir propaganda aracı olarak değil, aynı zamanda yönetimin sürekliliği açısından büyük önem taşıyan iç ve bölgeler arası ticaretin teşvik edilmesinde de gerçek bir önemi vardı. Hint-Yunan'daki bu ticaret ve egemenlik bileşimi sonradan onların Kuzey Hindistan'da mirasçıları olan Sakalar ve Kuşanalar tarafından kopya edildi.

Orta Asya'dan Yeni İstilacılar: Sakalar

İÖ ilk binyılın son yüzyılında Kuzeybatı Hindistan Orta Asya'dan gelen yeni bir göç dalgası ile yüz yüze geldi. Baktria'daki bir çok kabile çarpışarak birbirlerini güneyin verimli ovalarına doğru sürdüler. Bu göç İÖ 170 civarında Orta Asya'da göçebe Xiongnuların (Hiung-nu), (muhtemelen sonraki Hunların ataları) Yue-çileri yenmesi ve onların da batıya dönerek üçüncü bir göçebe kabileye Saka ya da Sai Wanglara rastlaması ve Sakaların da batıya yönelmele-

riyle başladı. Çin kayıtlarına göre bu Sakaların bazıları doğrudan dağı geçerek İndus ovalarına inerken diğerleri Doğu İran ve Baktria'yı işgal etti. Akrabaları İskitlerle birlikte Part imparatorluğuna karşı büyük bir tehdit oluşturdular ve iki Part hükümdarı onlarla yaptığı savaşta hayatını kaybetti. Ancak II. Mithridates yönetiminde (İÖ 123-88) Part üstünlüğünü kabul etmiş görünürlerken bazıları Sakastan'a (Sistan), şimdiki Güney Afganistan bölgesine yerleştiler. Orada İskitler ve yerel Part soylularla evlilikler yaptılar. Diğer Saka klanları kuzey bölgesinin politik sahnesine yüzyıla yakın egemen oldukları Hindistan'da fetihlerle görüldüler.

Hindistan'daki ilk Saka kralı Maues'ti. Saltanat tarihine ilişkin İÖ 94'ten İS 22'ye kadar dolaşan çeşitli tahminler var. Onun ve ardılı I. Azes'in yönetiminde Sakalar Gandara'dan Hindistan'ın orta bölgelerine ve kuzeye, aşağıda Mathura ve Uccain ile Sauraştra'nın büyük bölümüne uzanan dev bir imparatorluk kurdular. Sakalar Hint-Yunan krallıklarını silip süpürdü, ancak zaten Bactria'da aşina olmuş oldukları kültürlerini benimsediler. Saka kralları kendi İranlı 'Kralların Kralı' unvanlarını Yunanca *(basileus basileo)* ile değiştirdiler, aylar için ve Hint-Yunan stilinde bastıkları sikkelerde Yunanca isimler kullandılar.

Sonraki döneme ait bir Cayna metni olan *Kalakacharyakathanaka*'da Kalaka'nın Uccain'den Sakaların ülkesine gittiği belirtilir. Orada krallara Şahi denilmektedir ve en güçlü kral da Şahanu Şahi'dir. Kalaka bu şahlardan birisi ile kaldı ve bu şah, öbür 95'i ile birlikte Şahanu Şahi'nin hoşnutsuzluğu ile karşılaşınca, Kalaka onları Hindistan'a gitmeye ikna etti. İlk olarak Sauraştra'ya geldiler ancak, sonbaharda Uccain'e yöneldiler ve kenti ele geçirdiler. Şahi bölgenin güçlü kralı oldu ve böylece Saka kralları hanedanı doğdu. Ancak bir müddet sonra Malva kralı Vikramaditya isyan etti ve Sakaları yenerek üstünlüğü ele geçiren kral

oldu. Vikramiditya yeni bir dönemi başlattı.[7]

Bu hikâyenin İÖ 58'de başlayan Vikrama devri ve İS 78'de (bağımsız Hindistan yönetimi resmi kaynaklarının benimsediği tarih) başlayan Saka devri gibi iki Hint kaynağı olmasına karşın tarihçiler konuyu hâlâ tartışıyorlar. Genel olarak Malvalı Vikramiditya adında bir kralın varlığı kabul edilmiyor. Vikrama döneminin Saka kralı 1. Azes ile bağlantılı olduğuna inanılıyor. Saka'nın başlangıcının, saltanat dönemi hâlâ tartışılan Kuşana imparatoru Kanişka'nın tahta geçiş tarihine rastladığı varsayılıyor.

Diğer açılardan Cayna metinlerinin Saka egemenlik dönemine ilişkin durumu oldukça doğru yansıttığı anlaşılıyor. Saka siyasi sisteminin başlarında Şahi adında İran unvanlı bir liderin bulunduğu şefliklerden oluşan bir konfederasyon sistemi olduğu kesin. Metin bunlardan 95 tane olduğunu belirtiyor. Hint ve İran unvanları "Büyük Kral" (*mihrace)* ve "Krallar Kralı" (*şahanu şahi,* ya da Sanskritçe de *racatiraca*) idi, Sakaların kendi abartılmış önem imgeleri yerine gerçek konumlarını yansıtmayı tercih etmiş olabilecekleri var sayılıyor. Onlar *primus inter pras* (eşitler arasında birinci olan) şeflerinin Şahi olduğu kabile konfederasyonları liderleriydiler. Kendinden önceki İranlı ve Yunanlıları izleyerek Sakaların Hindistan'a tanıttığı "Krallar Kralı" gibi tumturaklı bir unvan, her şeye yeten bir kudretten çok tamamen özerk birçok küçük krallığın varlığına işaret ediyor. Ancak Saka kralları kabile konfederasyonu yapısı ile nasıl bağdaştığı çok açık olmasa da Kşatrapalar ve Mahakşatrapalar adlarında eyalet yöneticileri (İrandaki satráplar gibi) de atadılar. Belki de bazıları -özellikle de Mahakşatrapalar- kraliyet soyundan geliyordu ve yine onların arasında onlara eşlik eden yerel Hintli yöneticiler vardı. Böyle bir Kşatrapalar ağı çok güçlü kabile şefliklerinde bir denge görevi yapmış olabilirdi.

---

7 H. Jakobi, 'Das Kalakacarya-Kathanakam', *ZdMG*, c. 34, s. 247-318, 1880.

İÖ son on yılda eyalet yöneticileri daha da güçlenirken Saka imparatorluğu gerilemenin açık işaretlerini verdi. II. Azes Kuzeybatının son büyük Saka kralıydı. İS 20'de Sakaların yerine İS 46 yılına kadar süren kısa saltanat dönemi ile Hint-Part hanedanının kurucusu Kral Gondopharnes geçti. Gondopharnes'in güney Afganistan'da Arakhosia eyaletinin yöneticisi olduğu anlaşılıyor. Gondophernes Saka topraklarının orta bölgelerini ele geçirse de yerel Saka Kşatrapaların bağımsızlıklarını kazandıkları Mathura dolaylarındaki doğu bölgesinin krallık dışında kalmış olduğu görülüyor. Aynı gerçek Gupta imparatorluğu dönemine kadar bağımsız Saka Kşatrapaların yönetiminde kalan Sauraştra için de geçerliydi.

Gondophernes, İS üçüncü yüzyıl Hıristiyan metinlerinde, Hint Kralı Gunduphar olarak görünür ve Aziz Thomas'ın onun sarayında kaldığı ve birçok insanı Hıristiyanlığa döndürdüğü ileri sürülür. Aziz Thomas'ı ("Havari Yahuda Thomas'ın işleri") referans veren İS üçüncü yüzyıl Hıristiyan kaynakları onun daha sonra Kerala'ya geçtiğini ve nihayet Madras yakınlarında aziz bir şehit olarak öldüğünü belirtir. Aziz Thomas'ın güneydeki faaliyetlerine ilişkin düzgün bilgi bulunmamasına karşın Gondopharnes ile erken Hıristiyan ilişkilerinin varlığı konusunda bir kuşku olamaz. İsmindeki bir başka değişim de (Ermenice "Gathaspar"dan) Gondopharnes'in Hıristiyan geleneğinde önemli bir rol oynayan Doğunun üç müneccimi ya da kralından biri olan "Kaspar" olmasıdır.

Kuşana İmparatorluğu: Kısa Süren Bir Asyalı Sentezi

İS ilk yüzyılın başlarında Hint-Partlar, Sakalar ve Hint-Yunanlıların uzantıları hâlâ birbirleri ile savaşmaya devam ederken yeni istilacılar çoktan yola koyulmuşlardı. Kuşhanaların liderliğindeki Yüe Çiler Orta Asya'dan inerek bü-

yük bir fetih seferiyle Kuzeyin tüm önceki hanedanlarını süpürdü, Orta Asya'dan doğu Ganj havzasına kadar yayılan bir imparatorluk kurdular. Onların Sakalarla birlikte Orta Asya'dan sürüldükleri önceki savaştan yukarda bahsedilmişti. Xiongnular, eski düşmanları Sakalardan ele geçirdiği bölgelere Kuşanaların yerleşmesine izin vermedi ve onları batıya sürdü. Böylece Sakalardan 20-30 yıl sonra Kuşanalar Baktria'da görüldüler ve bölgeyi İÖ ikinci yüzyılın sonlarında ele geçirdiler. Kuşanaların Baktria'da eski göçebe alışkanlıklarından vazgeçerek her birinin başında *yabgu* denilen bir liderin bulunduğu beş büyük kabile bölgesi kurdukları görülüyor.

İsa'nın doğumu dönemlerinde Kue-i shang (Kuşana) Yabgusu diğer dört yabguyu yenerek ilk Kuşana imparatorluğunu kurdu. Bu krallığın sonraki gelişiminin tarihi İS beşinci yüzyılda derlenen çağdaş Çin Han hanedanı kroniklerinde kaydedilmiştir. Bu kroniklerde Kadphises'in beş prensliği birleştirerek kendi krallığını ilan ettiği ve Partlara saldırarak Kao-fu (Kabul) ve Ki-pin'i (Keşmir) fethettiği belirtilmektedir. Kadphises 80 yaşında öldüğü zaman oğlu Wima Kadphises, kroniklere göre genel vali olduğu Hindistan'da fetihleri sürdürdü. Nümizmatik araştırmaları bu ifadeleri doğruluyor. Bir yüzünde Kabil vadisinin Yunan hükümdarı Hermaios'un diğer yüzünde Kuşana prensi, Kucala Kada'nın adı olan birçok I. Kadphises sikkesi bulundu. Kadphises'in daha sonraki paralarında Yagbu olarak değil de kral *(maharaca)* olarak görünmesini tarihçiler, Partlar ya da kendisi Hermaios'u yenene kadar onu bu krallığın egemenliğinde kalmış olarak değerlendirmektedirler.

II. Wima Kadphises babasının saldırgan politikasını sürdürdü ve Mathura'ya kadar alabileceği tüm Kuzey Hindistan'ı hatta Varanasi'ye kadar olan bölgeyi ele geçirdi. Şimdiye kadar eski Roma sikkelerinin özelliğini taşıyan

Hint-Yunan sikkeleri ile aynı ağırlıktaki sikke standardını değiştirdi. Bu sikkelerde kullanılan altınların İS ilk yüzyılda Arap Denizi'ndeki muson koridorun keşfiyle imparatorluğa akan Roma paralarının altınlarının eritilmesiyle elde edildiği sanılmaktadır. Bazı tarihçiler çok kaliteli olan bu Kuşana sikkelerinin Kuşana kralları emrindeki Romalı darphane ustaları tarafından yapıldığına inanmaktadırlar.

I. Kadphises, Buddhizme yakın görünürken sikkelerde kendisini "doğru yolda kararlı" *(dharma thita)* olarak adlandırır- oğlu bazı paraların üzerinde açıkça Şiva imgesi bulunduğundan bir Hindu tanrısı olan Şiva sofusu olarak ortaya çıkıyor. Sikkeler ve kitabelerde II. Kadphises'in çağdaşı olan başka Kuşana krallarından da bahsedilmektedir ancak isimleri kaydedilmemiştir. Oldukça tumturaklı bir unvan taşıyan "Büyük Kral, Kralların Kralı, Tanrının Oğlu, Kuşana" *(mihrace racatiraca devaputra Kuşana)* bir kraldan bahsedilen İS 76 tarihli böyle bir kitabe bulundu. Diğer sikkeler Yunan dilinde yazılar taşıyor "Kralların Kralı Büyük Kurtarıcı" *(basileus basileon soter mages)*. Bu kitabe ve sikkelerin Çin kroniklerinde adı geçen ve Kadphises'in Hindistan'a atadığı genel valilerin emri ile üretildiği varsayılmaktadır. Kuşanalar tarafından benimsenen bu unvanlar bütün küçük kralların ve prenslerin yönetimlerinin meşruiyetleri için ne kadar yiğitçe çaba gösterdiklerini anlatmaktadır. "Büyük Kral" *(mihrace)* eski bir Hint unvanı idi, İran kaynaklı "Kralların Kralı" *(racatiraca)*, Sakalar tarafından önceden benimsenmişti, ancak "Tanrının oğlu" *(devaputra)* yeni bir unvandı. Belki de Kuşanaların Çin anlayışında "cennet buyruğunu" yansıtıyordu. Yunan unvanları Hint-Yunanlar tarafından kuzeybatı Hindistan'da sık olarak kullanıldı.

II. Wima Kadphises'ten sonra gelen Kanişka, ikisinin saltanatı arasında isimsiz bazı krallar tarafından yaratılmış kesinti ihtimali olsa da tüm Kuşana krallarının en önemli-

siydi. Ona ilişkin ilk referans Kuşana imparatorluğunun doğu bölgelerinde muhtemelen tamamen özerk bir genel vali yönetiminde olan Ganj-Yamuna Doab'ta bulundu. Kausambi ve Sarnath'da bulunan, yönetiminin ikinci ve üçüncü yıllarına ilişkin iki kitabede adı sadece Mihrace Kanişka olarak geçmektedir. Ancak yönetiminin yedinci yılında Mathura'daki bir kitabede, yönetiminin on birinci yılında orta İndus vadisindeki bir kitabede tekrarlanan Mihrace Racatiraca Devaputra Şahi unvanını kullanır. Bütün bunlar Kanişka'nın doğuda ilk iktidara geldikten ve muhtemelen merkezi Mathura'da olan imparatorluğu ele geçirdikten sonra atalarının bütün unvanlarını benimsediğini göstermektedir.

Kanişka imparatorluğunun muazzam yayılışının sınırları tam olarak çıkarılamıyor. İmparatorluk muhtemelen batıda Okus'tan doğuda Varanasi'ye kuzeyde Kaşmir'den Malva üzerinden aşağıya güneye Gucerat kıyılarına ulaşıyordu. Orta Asya'da ne kadar tutunduklarına ilişkin fazla bilgi yok ancak, bir Kuşana ordusunun İS 90 yılında bir Çin generali olan Pan Çao'ya yenildiğine dair bir referans bulunmaktadır. Hem II. Kadphines hem de Kanişka'nın Hindistan ve Roma arasındaki ticarette Partların güzergâhını devre dışı bırakan kara ve deniz güzergahını kontrol altında tutmayı özel bir amaç edindikleri anlaşılıyor. Bu ticaret Kuşanalar için çok kârlı olmalıydı. Plinius (VI, 10) o günler için yakınır: "Hindistan"a 50 milyon sesterin (Roma sikkesi) gelmediği yıl yoktu. Tüm Güney Asya'da bulunan 68 Roma sikkesinden 57'sinin Güney Hindistan'da bulunmasına karşın Kuşana imparatorluğu bölgesinde bu paraların bir tanesine bile rastlanmamıştır. Bu da Kuşanaların paraları eritip yeniden basmış olduklarını göstermektedir. İS 63 yılında Roma gümüş sikkelerinin değerinin düşmesinden sonra altın, Romalılar için Hindistan'la yapılan ticarette en önemli mübadele aracı haline geldi ve bu-

nun büyük olasılıkla Kuşanaların zenginliği ve gücüne önemli katkısı oldu.

Kanişka'nın parlamasının temeli sadece askeri ve politik başarılarından değil ruhani kerametinden de geliyordu. Buddhistler onu Hindistan'daki en büyük Buddhist hükümdarlar olan Aşoka, Menander ve Harşa ile aynı düzeyde saydılar. Peşaver'deki büyük stupa onun Buddhist anıtsal mimarisine en büyük katkısı olarak değerlendiriliyor. Stupayı anlatan birçok Çinli ziyaretçinin bize bıraktığı bilgilere göre bu anıt 200 ile 250 metre arasında bir yüksekliğe sahipti. 20. yüzyılın başında bu stupanın müştemilatını kazan arkeologlar çapının 93 metre olduğunu tespit ettiler. Burası bu nedenle eski dünyanın en büyük mucizelerinden birisi olarak sayılmış olmalı. Ayrıca Mahayana Buddhizm' in gücünü artıran Buddhist ruhani meclisinin Kaşmir'de bir toplantı yaptığı da ileri sürülmektedir. Yunan etkisi dışında gelişen Buddhist Gandhara sanat okulunun himayesinin yanı sıra, Hindistan sanat tarzını oluşturan Mathura okulunun öncülüğünü de yapan Kanişka'nın Hindistan sanatının gelişmesinde önemli rolü olmuştur. Bu okulda günümüze maalesef başsız gövdeler olarak ulaşan birçok Kanişka heykeli yapılmıştır. Giysiler tipik Orta Asya tarzının bir yansımasıdır.

Kanişka'nın dini politikaları sikkeler üzerindeki tasvirlerde ve efsanelerde görülüyor. Onun muazzam imparatorluğunda çeşitli kültürler ve dinler vardı ve bu zengin mirasa ancak farklı dinlerin yan yana gelmesi ile sahip olunabilirdi. Kanişka paraları üzerinde bulunan Hindu, Buddhist, Yunan, İran ve hatta Sümer-Elam tanrı tasvirleri bu yaklaşımı doğrulamaktadır. Kanişka'nın kişisel olarak Buddhizm'e olduğu kadar İran Mithra mezhebine de eğilim duyduğu anlaşılıyor. Kanişka'nın tahta çıktığı çağın 31. yılına rastlayan ölümünden sonraki kitabede -1958 yılında Baktria'da Surkh-Kotal'da bulundu- kendisini Mith-

ralarla bir tuttuğu belirtilmektedir. Bu muhtemelen Mithra dininde olanların görkemli imparatorluğun dini mirasına kendi mezhepleri adına bir sahip çıkma girişimiydi. Kanişka'nın farklı dinleri bir arada tutabilme eğilimi bize daha önceki dönemin Aşoka ve sonraki Ekber uygulamalarını hatırlatıyor. İleri görüşlü Hint imparatorlarının imparatorluğun rutin çarklarını döndürmenin ötesinde çeşitli dini görüşlerin yer aldığı muazzam krallıkta iç barış ve birlik adına bu düşünceleri uzlaştırma yönünde çaba gösterme zorunluluğu vardı.

Kanişka imparatorluğunun bir başka önemli yönü, Hindistan, Orta Asya ve Güney Asya tarihi kronolojilerini etkileyen yeni bir çağı sunmuş olmalarıdır. Kanişka ve ardıllarının yazıtlarının tarihi, Kanişka'nın tahta çıkmasını izleyen 98 yıllık bir döneme bağlı olarak belirlenmiştir. Ancak bu çağ tarihinin belirlenmesi içinden çıkılması güç bir sorundur ve tarihçiler bu konuda hâlâ bir uzlaşmaya varamamışlardır. 1913'te Londra'da, 1960'ta Duşanbe'de ve 1968' de Sovyet Orta Asya'da yapılan üç uluslararası Kuşana toplantısında da bu tarih tartışması devam etmiştir. 1913'teki toplantıda bu dönemin başlangıcını Vikrema dönemine eşit sayma gibi bir eğilim vardı. Buna göre de Kanişka İÖ 58 yılında tahta geçmiş olmalıydı. Ondan sonra bu dönemi başlangıcı İS 78 yılı olan Saka dönemi ile bir tutma eğilimi belirdi. Ancak son yıllarda ortaya çıkan bir düşünce okulu Kanişka döneminin İS 120 ve 144 yılları arasında olması gerektiğini ileri sürdü. Bu görüş Kuşana imparatorları ile Romalı çağdaşlarının sikkeleri arasındaki çarpıcı benzerliğe dikkat çeken Avusturyalı sikke uzmanı R. Göbl'ün yaptığı titiz araştırmalarla da desteklendi. Göbl'ün kurduğu paralellikler şunlar oldu: Vima Kadphises/Traianus (İS 98-117), Kanişka/Hadrianus (İS 117-138), Huvişka/Antonious Pius (İS 138-161). Buradan Kuşana sikkelerinin ancak yukarda adı geçen Roma imparatorları-

nın sikkelerinden sonra basılmış olabileceği sonucu çıkmaktadır.[8]

Huvişka'nın nasıl ve ne zaman Kanişka'yı izlediği henüz açık değil. Kanişka döneminin 24. ve 28. yıllarında Mathura ve Sançi'de bulunan kitabeler ayrı ayrı Vaşişka adında bir hükümdardan bahsediyor. 41. yıla ilişkin Kuzeybatı Pencap'ta Ara bölgesinde bulunan bir başka kitabede Kanişka adında bir kral var. 28. yıldan 60. yıla kadar kayda değer sayıda Huvişka kitabesi ortaya çıkıyor. Vaşişka kendi adına sikke bastırmadığından yönetimi Havişka (kardeşi?) ile birlikte üstlendiği sanılıyor. Ara kitabelerini yazan Kanişka ikinci bir Kanişka olmalı. Bu babasının adının Vaşişka olduğunu belirtmesiyle de doğrulanıyor. Bir dönem Huvişka (amcası?) ile hâkimiyeti paylaşmış olabilirlerdi. Kuşana imparatorluğunun bu yöneticilerinin ilk Kuşana tarafından tesis edilen sınırları korudukları anlaşılıyor. Bu yaklaşım Baktria'daki 31. yıl Surk-Kotal kitabesi ve Mihrace Racatiraca Huvişka'dan bahseden Kabil yanındaki Vardak manastırı 51. yıl kitabesi ile de doğrulanıyor.

II. Kanişka'nın Ara kitabesi bir başka özelliği nedeniyle Hindistan tarihinde tektir: Kanişka burada bilinen Mihrace Racatiraca Devaputra unvanına bir Roma unvanı olan Kaisara'yı eklemiştir. Bunu muhtemelen Romalıların, ortak düşmanları Partlara karşı elde ettiği zaferden sonra uygun bulmuştur. Traianus'un İÖ 114-117 yıllarında kazandığı bu zaferden sonra Mezopotamya ve Asur bir süre Roma eyaleti oldu. Traianus Dicle nehrini geçerek İran körfezine ulaştı. Orada Hindistan'a hareket eden bir gemi görünce İskender'in seferini hatırladığı ve şöyle dediği söylenir: "Ah, genç olsaydım Hindistan üzerine yürümekten daha

8 Kanişka dönemi ve Kuşana kronolojisine ilişkin ilave ayrıntı için Bkz. B. N. Puri, *Kushana Bibliography*, Kalküta, 1977; G. Fussman, 'Chronique des Çtudes kouchanes', *Journal Asiatique*, c. 266, s. 419-36, 1978; G. Fussman, 'Ere d'Eucratides, äre d'Azes, äre de Kanishka', *Bulletin de l'Ecole Française d'Extrâme Orient*, s. 1-45, 1980.

zevkli ne olabilirdi?" Dion Cassius'un, eseri Roma Tarihi'nde belirttiğine göre, Traianus, "barbarların ve özellikle Hintlilerin" kimi sefirlerinden aldığı haberler aracılığıyla Hindistan'dan haberdar olmuştu. Kanişka döneminin İS 78 yılında başladığını savunanlar Traianus'ın seferi ve II. Kanişka'nın kendisine Kaisara unvanını alması arasındaki rastlantıdan destek bulacaklardır. O halde Ara kitabesinin (Kanişka dönemi 41) tarihi ile Roma imparatorunun başarısının Hindistan hafızasında taze olarak yer ettiği İS 119 tarihi denk düşmektedir. Kuşanalar Kuzey Hindistan'da güçlerinin doruğundayken, Orta Hindistan'ın doğusunda Gujarat'taki Sauraştra ve Malva arasındaki Uccain'i de içine alan bir bölgeyi yöneten Sakaların bir kolu bir kez daha önem kazandı. Eski Saka unvanları Kşatrapa'yı aldılar ve muhtemelen İS ikinci yüzyılda Kral Rudradaman'dan bölgesel egemenlik konumunu alana kadar Kuşanaların üstünlüğünü kabul ettiler. O dönemde Kuzeyde Kuşanalar ve Güneyde Şatavahanalar ile birlikte Hindistan tarihinin üçüncü büyük gücü olarak ortaya çıktılar.

Rudradaman, ilk Sanskritçe kaya kitabesi (Aşoka magadhi dilinde, sonrakiler Prakritçeydi) ünlü Cunagadh ile biliniyor. Rudradaman kitabede 72 yılında (İS 150) fırtına ile yıkılan büyük bir sarnıçtan bahseder. Dediğine göre bu sarnıç Çandraputra dönemindeki eyalet valisi *(raştriya)* tarafından inşa edilmiş ve Aşoka Maurya döneminde Yavanaraca Tuşaspha tarafından bu sarnıca bir kanal *(pranali)* eklenmiş.[9] Bu bir Yavana kralın (Tuşaspha Yunan'dan çok İran kökenli gibi görülse de) Aşoka'nın idaresi altında bir yönetici olduğunu gösteriyor. Rudradaman sonra Şatavahana krallarına ve bugünkü Delhi yakınlarındaki Yaudeha kabilesine karşı kazandığı zaferleri anlatır. Rudradaman'ın kuzey seferine ilişkin bu önemli referans çeşitli şekillerde

9 F. Kielhorn, 'Junagadh Inscription of Rudradaman', *Epigraphia Indica*, c. 8, s. 36-49, 1905.

yorumlandı: Kanişka döneminin İS 78 yılında başladığını öne süren ve onun ölümünden hemen sonra imparatorluğun çöktüğünü söyleyenler ve Kuşanaların tahta geçmesine ilişkin daha sonraki bir tarihi öne sürerek (İS 144 civarını), onun Kuzey Hindistan'da tüm kontrolü elinde tuttuğu bir zamanda Rudradaman'ın bu sefere çıkamayacağını iddia edenler vardı.

Son büyük Kuşana imparatoru kitabeleri Kanişka devri 67-98 yıllarını kapsayan Vasudeva idi. İlerleyen Kuşana özümsenmesinin bir belirtisi olarak Hint ismi taşıyan ilk Kuşana yöneticisi olan Vasudeva, sikkelerinde giderek daha çok Hint tanrısı tasviri kullandı. Ondan sonra gelen Kuşana yöneticileri olmasına karşın onlara ilişkin fazla bilgimiz yok. Dahası Kanişka devrinin çözülmemiş bir problem olarak kalması bizim Hindistan'daki Kuşana dönemi ve açıkça tanımlanabilen Kuşana yöneticilerine ilişkin yabancı kayıtlarla (Çin ya da Roma kayıtları gibi) ilinti kurmamıza izin vermiyor.

Kuşanalar İS üçüncü yüzyılın başlarına kadar Orta Asya ve Afganistan'da egemenliği sağlamış görünüyor. Bu bölgelerdeki yönetimleri ancak Sasani hanedanının kurucusu Ardaşir'in İS 220'de Partları yenmesi ve sonra Kuşanalara da yönelmesiyle sonuna geldi. I. Ardaşir ve ardılı I. Şahpur'un bütün Baktria'yı ve Orta Asya'daki Kuşana topraklarını fethettiklerine inanılıyor. Eyalet yöneticilerinin unvanı Kuşana Şahı idi. Yerel Kuşana prensleri Kabul vadisinde İS beşinci yüzyılda bile görülebilirdi. Kuzey Hindistan'da bazı Kuşana yöneticileri imparatorluğun batıdaki merkezinin çökmesinden de etkilenmediler. Gupta İmparatoru Samudragupta'nın ünlü Allahabad kitabesi (İS yaklaşık 335-375) Kuşanaların eski ihtişamının donuk kalıntılarını anar: Samudragupta'nın gücünü tanıyan birçok hükümdar arasında kesinlikle ulu Kanişka'nın veliahtı olan Daivaputraların Şahı Şahanuşahi'yi de sayar.

"Karanlık Dönemin" İhtişamı

Hindistan tarihinin ilk büyük Hint imparatorluğu olan Maurya'nın çöküşü ile Gupta imparatorluğunun doğuşu arasına rastlayan ve yabancı hanedanların kendi aralarında savaşarak Kuzey Hindistan'da kısa ömürlü geçici üstünlükler kurduğu beş yüzyıllık süre genellikle Hindistan tarihinin karanlık dönemi olarak tanımlanır. Çin Han, İran Part ve çağın Roma imparatorluğuna denk düşeceği iddia edilebilecek büyüklükteki Kanişka'nın Hint-Orta Asya imparatorluğu dışında, bu dönem büyük imparatorlukların ihtişamına tanık olmadı. Ancak bu "karanlık dönem" özellikle de İS ilk iki yüzyılda Avrasya kıtasının çeşitli bölgelerinin yoğun bir kültür ve ekonomik ilişkiler içerisine girdiği bir dönem oldu. Hindistan'ın bu ilişkilerin güçlenmesinde önemli bir rolü oldu. Aşoka günlerinden başlayarak Hint hükümdarlarından destek bulan Buddhizm, Hint-Yunan ve Kuşana arasındaki uluslararası ilişkilerin gelişmesine ve böylece Orta Asya'nın öneminin artmasına büyük katkıda bulundu. Güney Hindistan Batı ve Güneydoğu Asya ile önemli bağlarını bu dönemde kuruyordu. Bu bağlar, özellikle Güneydoğu Asya ile kurulan, Asya tarihinin geleceğinde çok önemli bir rol oynadı.

Ancak bu dönemde Hindistan'ın kendisi de önemli sosyal ve ekonomik değişikliklere sahne oldu. Buddhizm yüzyıllardır kraliyet hamiliğinden hoşnuttu. Bu kısmen de Hindistan'ın yabancı yöneticilerinin, Buddhizmi, kast engelleriyle ortada duran Ortodoks Hinduizme göre daha benimsenebilir görmesinden kaynaklanıyordu. Vedik Brahminler gibi tarihin derinliklerine itilmiş olsa da Hinduizm bir çöküş yaşamadı. Tersine Şiva, Krişna ve Vişnu-Vasudeva tanrıları etrafında marjinal rol oynayan yeni popüler mezhepler doğdu. Kraliyet maiyetinde ve kentlerde egemen olan Buddhizm ve her yerde Brahmin aileler tara-

fından temsil edilen Ortodoks Brahmanizm arasındaki rekabet bu yeni mezheplere kendi ayaklarını basabilecekleri yer bıraktı. Hinduizmin ve özellikle Hindu düşüncesinin daha sonraki gelişimindeki önemli nokta kendilerini belli tanrılarla tanımlayan Kuşana yöneticilerinin öldükten sonra tamamen o tanrıların kimliğine bürünmüş olacaklarına ilişkin inançlarıydı.

Yabancı yöneticilerin gözünde dini meşruiyet Hint krallarına nazaran daha fazla önem taşıyordu. Menander'in külleri Buddhist geleneğine uyarak dağıtılırken ve Kanişka kendisini Mithra'yla bir tutarken sikkelerinin üzerindeki tasvirlerden anlaşılacağı gibi Wima Kadphises ve Huvişka Şiva'ya daha yakındı. Huvişka'nın sikkeleri erken Şiva mezhebinin ikonografisi için düzenli bir takvimi ortaya koymaktadır. Roma ve Helen dünyasının hükümdarlarının, İranlılarda olduğu gibi ilahlaştırılması Hindistan'da da ortaya çıktı ve bu yaklaşım Hindu krallığının geleceğine damgasını vurdu.

Hindistan'ın gelecekteki politik gelişmelerinde öne çıkan çok önemli bir başka özellik de Kuşana ve Saka imparatorluklarının örgütlenmeleriydi. Onlar Mauryalar gibi merkezi bir örgütlenmeye gitmemişlerdi, ancak sistem yerel hükümdarların büyük ölçekli anonim yapılanmasına dayanıyordu. Sonraki yüzyıllarda da birçok bölgesel imparatorluk bu örüntüye göre örgütlendi.

"Karanlık dönem"in bilinen en büyük katkısı kuşkusuz Hindistan sanatına ilişkin olanıydı. Büyük ölçüde İran tarzının etkisinde kalan erken Maurya heykellerinden sonra Şunga ve ardılları döneminde Bharhut ve Sançi'deki Buddhist anıtlarında özellikle kabartma heykellerde görülen yeni Hindistan stili heykelcilik ortaya çıktı. Greko-Romen stilindeki Gandara sanat okulunun 'arkaik' Hint unsurlarını taşıyan Mathura sanat okuluyla birleşerek Hint-Kuşana sanatının merkezi haline gelmesi sonuçta Sar-

nath sanat okulunu doğurdu. Bu okul daha sonra klasik Gupta tarzının modelini oluşturdu.

Daha az bilinen fakat Hindu toplumunun sonraki gelişmesinde çok daha önemli rol oynayan unsur, muhtemelen İS ikinci ya da üçüncü yüzyıl kaynaklı ve sonradan çoğu Manu Kanunu olan yetkin Hindu kanunnamelerinin *(drahmaşastra)* derlenmesiydi. Maurya ve Şunga imparatorluklarının çökmesinden sonraki belirsizlik ortamında eski sosyal normlara yeniden ilgi duyulmuş olduğu sanılıyor. Geçen tüm zamanlar içinde bozulmamış olarak kalan bu normlar sonradan kanun haline getirildi. Buna Ruhradaman'ın İS ikinci yüzyıl kitabesinde görülen Sankskritçenin yeniden doğuşunu da eklersek bu "karanlık dönem"in Gupta çağının tüm klasik unsurlarını taşıdığını görürüz. Böylece çok yerilen "karanlık dönem" aslında klasik çağın müjdecisi oldu.

GUPTALARIN KLASİK ÇAĞI

Birkaç yüzyıl önceki Mauryalar gibi Guptaların da Hindistan tarihi üzerinde kalıcı bir etkisi oldu. Bu hanedanın ilk büyük yöneticisi, Samudragupta, Allahabad kitabesinde ataları olarak bir Mihrace Şiri Gupta ve bir Ghatotkaça'dan bahseder. Ancak bunların dışında ne bir başka Gupta kitabesinde ne de sikkeler üzerinde bu isimlere rastlanmadı. Bunlar muhtemelen Allahabad ya da Varasi yakınlarındaki bölgesel küçük prenslerdi. Puranaların belirttiğine göre ilk Guptalar Prayag'dan (Allahabad) Magadha'ya kadar Ganj üzerinde kontrolü ellerinde tuttular. Ancak Pataliputra ve Magadha'nın merkezine ulaşamadılar.

Bu hanedan Liççhavi prensesi ile evlenen I. Çandragupta ile birlikte tarihin projektörü altında yol almaya başladı. Liççhaviler Buda zamanında bile kuzey Bihar'ın büyük bölümünü kontrol altında tutan kudretli bir klan

olduğundan bu evlilik Guptaların yükselişinde önemli bir rol oynadı. Çandragupta sikkelerinin bir yüzünde kral ve kraliçe Kumaradevi görülürken diğer yüzünde "Liççhavi" efsanesinin aslan üzerine oturmuş tanrıçası yer alıyordu. Samudragupta da bu bağlantının öneminin farkında olduğundan kendisinin ünlü Allahabad kitabesinde ismini "Gupta'nın oğlu"ndan çok "Liççhavi'nin kızının oğlu" olarak yazdırdı.

Çandragupta taç giymesiyle yeni bir çağı başlattı ve "büyük kralların hâkimi" *(mihrace adhiraca)* unvanını da üstüne aldı.

Çandragupta'nın oğlu Samudragupta (İS yaklaşık 335-375) Hindistan tarihinin en büyük fatihlerinden birisi olarak ün kazandı. Bu gerçek, zamanın törpüsüne direnerek onun yaptıklarının ihtişamlı öyküsünü saklayan eski bir Aşoka sütunu üzerindeki ünlü Allahabad yazıtlarıyla anlam kazandı.[10] Tarihi belli olmayan bu kitabe başlangıçta muhtemelen Kausambi'deydi. Üzerinde Samudragupta'nın boyun eğdirdiği krallar ve ülkelerin uzun bir listesi vardı. Bu isimlerin sadece yarısının okunabiliyor olması bile Samudragupta'nın fetih ve ilhak politikasına ilişkin net bir fotoğraf vermektedir. "Arya ülkesinde" *(aryavatra)* birçok krallığın kökünü kazıyarak *(unmulya)* doğuda Bengal'in batısı, batıda Mathura, güneybatıda Vidişa arasındaki ülkeleri ele geçirdi. Ganj'ın kuzeyindeki Pançala krallığı ve Mathura ile Vidişa arasındaki bölgede doğan birçok Naga (Yılan) hanedanı Kuşanaların çöküşünden sonra bu şekilde devre dışı kaldılar. Pataliputra'nın fethi de bu ilk büyük sefer sırasında gerçekleştirildi.

Samudragupta'nın en meşhur seferi Hindistan'a yönelik olandı. Güneyin 12 kral ve prensi *(dakşinapatha)* bu dönemde boyun eğenler listesine girdi. Bunların çoğu sa-

---

10 J. F. Fleet, *Incriptions of the Early Gupta Kings and their Successors, Corpus Inscriptionum*'un c. 3, s. 1-17, Kalküta, 1988.

dece listede yer aldıkları için tanındıklarından bu liste Güney Hindistan erken tarihinin çok önemli bir belgesi oldu. Samudragupta Dakşina Koşala'da Kral Mahendra'yı yendi ve büyük ormanlık bölgeyi geçerek (batı Orissa'nın Kalahandi ve Koraput bölgeleri) Kalinga kıyılarına ulaştı. Bu bölgede, Godaveri Deltası'nda, aralarında Vengi kralı Hastivarman ve Piştapura kralı Mahendra'nın da bulunduğu dört hükümdarı yenilgiye uğrattı. Güneydeki son büyük başarısı Kançipuram Kralı Vişnugopa'yı yenilgiye uğratması oldu. Kitabede belirtildiğine göre "yenen, bağışlayan ve görevine iade eden" Samudragupta'nın kraliyet ihsanından bütün bu krallar yararlandı. Ancak ortaçağ Hint krallarının hiçbir şekilde kontrol edilemeyecek uzak ülkeleri ilhak etmek yerine bu tür fetihleri tercih etmiş olmaları muhtemeldir. Bu arada fetih *(digvicaya)* turunu büyük at kurbanı töreni *(aşvamedha)* ile kutlayan Samudragupta'nın ülkeye dönüşünden sonra bu güney krallarının ülkelerini bir müdahale olmadan yönettiklerini de tahmin edebiliriz. Samudragupta bir yüzünde sunak atının diğer yüzünde ana kraliçenin tasvirleri bulunan paraları bu törenden sonra bastırdı. Bu paraların üzerinde bir yazı vardı: "Kralların Ulu Kralı yenilmez gücüyle cenneti fethetme yolunda." Yıllar sonra uzun süredir ihmal edilen ve unutulan at kurbanı törenlerine yeniden hayat veren torunu ona övgüler düzdü. Bu da Guptaların krallığın eski Hindu kurumlarının yeniden doğuşu için bilinçli bir çaba gösterdiklerini açıklamaktadır.

Allahabad kitabeleri ayrıca kendilerine "sınır kralı" *(pratyanta-nripati)* denilen 14 ülke ve kabileyi de listeye aldı. Bu yöneticiler Samudragupta'ya haraç *(kara)* ödediler ve onun maiyetinde bulunarak emirlerine *(acna)* uymaya ve bağlılıklarını *(pramana)* göstermeye hazır beklediler. Bu liste doğu Racastan ve kuzey Madhya Pradeş'teki (örneğin Malva, Abhira ve Yaudeha) kabile şeflikleriyle birlikte Sa-

matata (güney Bengal), Kamarupa (Assam) ve Nepal'i de kapsıyordu. Hatta bazı cangıl racalarının *(atavikaraca)* Samudragupta'nın hizmetinde *(paricaraka)* yer aldığından bahsedilmektedir. Cangıl racaları muhtemelen Vindhya dağlarında yaşadı. Sonraki yazıtlarda da 18 "orman devleti"nden bahsediliyor. Kitabede listeye geçirilmiş sınır krallıklarının ötesindeki ülkelerde yaşayan bağımsız hükümdarlar da var. Kuşanalar (önceki bölümde bahsi geçen Daivaputra Şahı Şahanuşahi), Sakalar, Murundalar ve Simhala (Sri Lanka) ile "tüm adalar" halkı bu bağlamda gösteriliyor. Bağımsız hükümdarların Samudragupta'nın sarayına harem için elçilerle genç kızlar göndererek kendi krallıklarının meşruiyetini kanıtlayacak imparatorluk Garuda Mührü beratını istedikleri belirtilmektedir.

Batı Hindistan'ın Sakalarına ve Kşatrapalarına ancak uzun mücadelelerin sonunda Samudragupta'nın ardılı boyun eğdirebildi. Kuzey Hindistan'daki Kuşanalar, Gandara ve Afganistan kuşkusuz Samudragupta'nın ulaşacağı bölgelerin dışında kalıyorlardı, ancak onların da Samudragupta ile iyi diplomatik ilişkiler kurmaya özen gösterdikleri sanılmaktadır. Bütün adalar halkının ve Sri Lanka'nın da listede yer alması bu bağlamda biraz tuhaf görülse de Samudragupta ile Sri Lanka ilişkilerini anlatan Çin kaynaklarının varlığı da unutulmamalıdır. Bir Çin kaynağında Sri Lanka Kralı Meghavanna'nın Samudragupta'dan Buddhist hacılar için bir manastır ve konaklama yeri yapma izni istediği belirtilmektedir. Bu amaçla Meghavanna Çin imparatorunun benzer bağlamda yaptığı gibi Samudragupta'ya bir elçiyle haraç yerine geçecek hediyeler göndermiş olmalı. Diplomatik ilişkiler, politik kontrolün fiili uygulaması üzerinde bir etkisi olmaksızın bu yolla kurulmuş oldu.

Gupta İmparatorluğunun Yapısı

Gupta imparatorluğu çok başlardan itibaren gelişiminin en

üst noktasında bile (Bkz. Harita 6) koruduğu ve tüm ortaçağ Hint krallıklarının modeli haline gelen bir yapı ortaya çıkarmıştı. İmparatorluğun merkezi Samudragupta'nın iki yıkıcı savaştan sonra (*prasabha-uddharana*, gaddar temizlik anlamında) önceki kralları ortadan kaldırmış olduğu çekirdek bir bölgeydi. Bu bölge kraliyet görevlilerinin doğrudan yönetimi altındaydı. Bu bölgenin ötesindeki kimi rakiplerine kesinlikle boyun eğdirdikten sonra yönetimlerini iade ettiği bazı sınır krallıkları vardı. Bu sınır kralları haraç verdiler ve Samudragupta'nın maiyetine girmeye zorlandılar. Ortaçağ Avrupasındaki tebaanın tersine savaşta Samudragupta'nın ordusuna katılmak zorunda değillerdi. Bu nedenle tam anlamıyla kul sayılamazlardı, olsa olsa bağımlı prenslerdi. Sonraki yüzyıllarda kendilerine Samantalar denilen bu bağımlı komşular saray maiyetinde yüksek bir konuma geldiler ve böylece de ideal feodal tebaa tipine iyice yaklaşmış oldular.

Sınır krallıkları ile çekirdek bölge arasındaki bazı alanlarda güçlükle itaat ettirilen kabile halkları yaşıyordu. Samudragupta kuşkusuz, hizmetine giren tüm orman yöneticilerinden haraç almadığı için hoşnutsuzdu. En fazla, çekirdek bölge içinde huzurun bozulmasına engel olabiliyordu. Orman liderleri ve bağımlı krallık bölgelerinin ötesindeki bağımsız krallıkların Guptalarla ilişkileri de diplomatik faaliyetlerle sınırlıydı. Gupta imparatorluğunun birçok bölgesindeki sonraki gelişim sürecinde Bengal'deki Pundravardhana ve eski başkenti Uccain'le Avanti gibi güçlü merkezler ortaya çıktı. Bu nedenle tarihçiler Gupta imparatorluğunun yapısı için merkezi kelimesi yerine çok merkezli demeyi uygun bulmaktadırlar. Ortaçağ bölgesel krallıklarının daha sonraki güç dengesinin belirtileri de böylelikle görülmüş oldu.

Güney seferinde orman şefleri ve sınır kralları hattını geçen Samudragupta Gupta Racamandala'nın tamamen dı-

şında kalan bir bölgeye girme cesaretini gösterdi. İmparatorluk bu "dünyanın dört çeyreğinin fethi"ne *(digvicaya)* karşın Vindya'nın güneyine doğru bir büyümeyi hemen gerçekleştirememiş olsa da Gupta yönetimi yeni bir imparatorluk boyutu kazandı. Bu fetih ayrıca Hindu krallığı kavramı açısından ideolojik bir bütünleşme sağlanmasına da katkıda bulundu. Fetih seferlerinin ardından gelen at kurbanı töreniyle Samudragupta kendisinin evrenin hâkimi *(cakravartin)* olduğunu iddia etti. Bu yüzden Allahabad kitabesi ona, benzer kitabelere göre inanılmayacak derecede abartılı övgüler düzdü. Bu kitabede şöyle bir cümle yer alır: "O sadece insanlık geleneği olan törenlerin kutlanmasında bir ölümlüdür, (ancak öte yandan) yeryüzündeki bir tanrıdır (deva)", Samudragupta'nın propagandası muhteşem imparatorluğu küçük krallıkları ile taklit etmeye kalkışan ardılları gibi sonraki Güney ve Orta Hindistan krallarını da etkiledi.

İtaat ve İttifak: Sakalar ve Vakatakalar

Samudragupta'nın oğlu II. Çandragupta. döneminde (İS yaklaşık 375-413/15) Gupta imparatorluğu bölgesel genişleme ve kültür alanında büyük başarılar kazandı. Çandragupta babasının saldırgan yayılmacı politikası ile büyük babasının evlilik birliği stratejisini birleştirdi. Onun en büyük başarısı kudretli Saka-Kşatrapa hanedanına karşı elde ettiği zafer ve onların Gucerat'taki zengin ülkesini topraklarına katmak oldu. Tarihi bilinmeyen bu olay III. Rudrasimha sikkeleri çıkmış olduğundan 397'den sonra ve II. Çandragupta'nın o yıl benzer modelde ürettiği sikkeler üzerindeki Buddhist tasvirinin Garuda tarafından Guptaların en gözde sembolü Vişnu'nun kartalı ile değiştirilmiş olması nedeniyle de 409'dan önce, 397 ile 409 yılları arasında gerçekleşmiş olmalıdır.

Çandragupta'nın diğer başarısı kızı Prabhavatigupta'

nın orta Hindistan'daki Vakataka hanedanından II. Rudrasena ile olan evliliğidir. Bu hanedan İS üçüncü yüzyılda Şatavahana hanedanının yıkılması ile önem kazandı. Vatakata hanedanının kurucusu Vindyaşakti adını, Vindya dağları tanrıçasından esinlendi. Yaklaşık 275-385 yılları arası iktidarda olan ardılları I. Pravarasena, I. Rudrasena ve I. Prithvisena zamanında Vakatakalar, Vindyaların ötesindeki Gupta yayılmasını durduran büyük bir güç olarak ortaya çıktılar. Kitabesinde onları sınır krallıkları arasında göstermeyen Samudragupta'nın güney seferi sırasında Vakataka bölgelerine girmekten dikkatle kaçınmış olduğu anlaşılıyor.

II. Çandragupta evlilik birliğini muhtemelen Gucerat'a inmeden önce arkasında dost bir gücün güvencesini garanti ettikten sonra gerçekleştirdi. II. Rudrasena'nın kısa bir saltanat dönemi sonunda 390 yılında ölmesiyle Prabhavatigupta, Çandragupta'nın öğüdüne uyarak birisi iki, diğeri beş yaşında olan oğullarının adına kral naibi olarak yönetimi ele aldı. Yaklaşık 20 yıl süren naipliği döneminde Vakataka ülkesi hemen hemen Gupta imparatorluğunun bir parçası haline geldi. II. Pravarasena döneminde (yaklaşık 410-440) Vakatakalar yeniden bağımsızlık iddiasında bulundu. Ancak Gupta ve Vakatakalar arasındaki yakın ilişkiler bozulmadı. Bu yüzden bir çok tarihçi bu dönemi Vakatata-Gupta dönemi olarak gösterdi. Gupta siyasi mirasının orta ve güney Hindistan'a yayılmasında Vatakataların önemli katkısı oldu.

II. Çandragupta Ganj'ın ağzından İndus'un ağzına kadar uzanan kuzey Hindistan'ın büyük bölümüyle, şimdiki kuzey Pakistan'dan aşağıya Narmada'nın ağzına kadar olan bölgeyi kontrol altında tuttu. Vakatakalarla ittifak yaptığı dönemde Orta Hindistan'ın büyük bölümüne de hâkim oldu. Assam, Nepal, Kaşmir ve Sri Lanka yeni bir Hint kültürü dalgasının etkisindeki Güney Asya ülkelerinin yaptığı gibi bu muazzam imparatorlukla iyi diplomatik

ilişkiler içinde kaldılar. Hint modelinde kurulan krallıkları kanıtlayan Endonezya'da bulunmuş en eski Sanskrit kitabesinde bu dönemin başlangıcı görülebilir. Gupta imparatorluğu bu gelişimin zirvesiydi.

Doğu ve batı limanlarına doğrudan geçiş Kuzey ve Orta Hindistan'da ticareti önemli ölçüde artırmıştı. Guptalar imparatorluk ekonomisinin büyüklüğünü kanıtlamak için çok miktarda güzel altın sikke bastırdı. Bu sikkeler başlangıçta Kuşanaların sikkeleri gibi Roma modeline bağlı kalarak ve Dinara dayalı olarak basıldı. Skandagupta bu sikkelerdeki altın muhtevasını azaltırken aynı zamanda da ağırlığını Hint standartlarına uydurarak 7.8 gramdan 9.3 grama yükseltti. Bu etkileyici sikkeler, üzerlerindeki tanrılaştırılmış Gupta hükümdarlarının resmi ile bir imparatorluk propaganda aracı olarak da kullanılıyordu. II. Çandragupta Saka geleneğini izleyerek gümüş sikkeler de bastırdı. Başlangıçta bu uygulamayı Batı Hindistan'la sınırlandırdı, ancak bir müddet sonra gümüş sikke kullanımı imparatorluğun her yerine yayıldı. Bakır sikkeler ve deniz kabukları yerel mübadele aracıydı.

Gupta'ların devri kasabalar ve kent parçalarının yönetimi ile görevlendirilen loncalar *(şreni)* açısından da zengin bir dönemdi. Bu banker *(şreştin)* tüccar *(sarthavaha)* ve zanaatkâr *(kulika)* loncalarının mühürleri günümüze kadar ulaşmıştır. Bu ticaret odaları benzer alanlarda faaliyet gösterebilecekleri zaman mühürlerini birleştirerek ortak bir etkinlik içine de girebiliyorlardı.

Beşinci yüzyıl ile yedinci yüzyıl arasında Hindistan'ı ziyaret eden üç önemli Çin gezgininden ilki olan Faksian (Fah-hsien) bilgi, mukaddes emanetler ve el yazmaları peşine düşerek II. Çandragupta döneminde Hindistan'a ulaştı. Sadece Buddhizm'le ilgilendiğinden raporu fazla siyasal bilgi içermiyor, sadece dönemin Kuzey Hindistanına ilişkin genel bir tanımlama var:

> Güneydeki bölge Orta Krallık olarak biliniyor. Yönetiminin düzenlemeleri ve ağır olmayan kelle vergisi nedeniyle halk zenginlik ve huzur içindeydi. Sadece Kral'ın topraklarını ekenler toprak vergisi veriyordu ve istedikleri yere gitmekte ve kalmakta özgürdüler. Krallar para cezasına başvurmuyorlardı ancak suçlular işledikleri suçun niteliğine göre hafif ya da ağır cezalara çarptırılıyorlardı. Vatana ihanet teşebbüsünde bulunanların bile sadece sağ elleri kesiliyordu. Kralın maiyeti ve hizmetlilerinin hepsi ücret ve aylık alıyordu. Bu ülkede yaşayan insanlar hiçbir canlıyı öldürmüyor, şarap içmiyor, et, soğan ve sarmısak yemiyordu. Tek istisna "şer insanlar" olarak bilinen ve diğerlerinden ayrılan Çandalalardı. Bunlar kasabalara ya da pazar yerlerine girdiklerinde insanların haberdar olup saklanabilmeleri için tahta parçalarına vurarak geldiklerini haber veriyorlardı.[11]

Faksian'ın raporu Çandragupta'nın Hindistan'ındaki genel huzur ve refaha ilişkin bir fikir vermektedir. Ayrıca politik ve ekonomik ilişkilere de bir göz atmamızı sağlamaktadır. Örneğin Megasthenes'in Maurya sarayına ilişkin aktardığı gibi burada da bütün saray görevlilerinin sabit ücretler aldığına değinilmektedir. Sonraki dönemlerde yaygın olan ücret yerine toprak ya da ürün verme uygulaması, ücretleri nakit olarak ödemeye yetecek bollukta paranın dolaşımda olduğu Gupta imparatorluğunda alışılagelmiş bir uygulama değildi. Faksian ayrıca, arsa bağışlarının özellikle toprağı işleyecek insanlar için söz konusu olduğu bir sonraki döneme tezat oluşturan, kırsal kesim insanlarına tanınmış özgürlüğe de işaret etmektedir. Bu Çinli gezgin ayrıca kendi gözlemleyebildiği ölçüde kast sistemini de belgeler. Buna göre Çandalalara olduğu gibi dokunulamayanları ayırma tavrı sonraki dönemde yaşadıkları deneyimlere denk düşüyor. Bu da Hindistan'da ortaya çıkan katı kast sistemi

11 San Şih'ten çeviri, *A Record of the Buddhist Countries by Fa-hsien*, s. 34, Pekin, 1957.

formunun sadece İslami fetihlere karşı bir tepki olduğu yolundaki iddiaları yalanlamaktadır.

Kalidasa ve Klasik Sanskrit Edebiyatı

Guptaların ünü büyük ölçüde himayelerinde gelişen klasik Sanskrit edebiyatına dayanır. II. Çandragupta'nın yönetimde olduğu sonraki dönemde sarayda "Dokuz Mücevher" denilen bir şairler grubunun olduğu biliniyordu. Bu mücevherlerin en büyüğü epik şiirlerde olduğu kadar oyun yazarlığında da yetkindi. Eserleri arasında iki epik şiir, *Kumarasambhava* ve *Raghuvamşa*, lirik bir şiir, *Meghaduta* ve büyük drama *Şakuntala* bulunmaktadır. Büyüleyici çalışmalarına ilişkin bilinen çok şey olmasına karşın şairin kendisi hakkında hemen hiç bilgi yoktur. Hint bilim adamları önceleri onun İÖ 58 başlarında yeni bir döneme imzasını atan efsanevi hükümdar Uccain'li Vikramaditya ile çağdaş olduğunu ileri sürüyorlardı. Bununla birlikte Yunan ve Roma esintilerinin etkisini taşıyan Kalidasa'nın çalışmasına ilişkin bazı astronomi ilintileri şairin ancak İS ilk yüzyıllar içerisinde yaşamış olabileceğini ortaya koyuyor. Dahası eserin içindeki bazı kanıtlar bile onun II. Çandragupta'nın çağdaşı olduğunu savını doğrulamaktadır. Destansı şiirinin başlığı *Vikramorvaşiya*'nın Çandragupta'nın ikinci ismi Vikramaditya'ya bir gönderme olduğu düşünülmekte ve savaş tanrısı Kumaragupta'nın doğumunu öven şiir *Kumarasambhava*'daki Kumara'nın, Çandragupta'nın oğlu ve ardılı olduğu varsayılmaktadır. Kral Rama'nın efsanevi hanedanını yücelten *Raghuvamşa*'nın 4. Kitabının Samadragupta' nın yaptıklarını öven bir kaside olması mümkündür. Tarihin efsane içinde uğradığı bu değişim Gupta hükümdarlarının programlarına uygun düşüyordu. Erken dönemlerde yöneticiler kozmik dünya düzeninin değişmez yasalarının uygulayıcıları olarak görünürken Gupta hükümdarları

yaptıkları kahramanca işlerle huzur ve refahı getiren yeryüzü tanrıları olarak övüldü.

Sanskrit edebiyatının bir başka kategorisi edebi değeri klasik çalışmalara nazaran daha az ama bunun yanında Hindistan yaşamı üzerinde etkisi büyük olan Puranalardır. Bu "Eski (Purana) Eserler" eskiye dayanmakla birlikte son biçimini muhtemelen Gupta Çağında aldı. Puranalar, efsane derlemelerini, felsefi diyalogları, ayin talimatlarını ve ayrıca ilk Guptalara kadar olan Kuzey ve Orta Hindistan hanedan şecerelerini içermektedir. Bu nedenle Puranalar, tarihi bir kaynak olarak da önem kazanmaktadır. Hinduizmin değişik mezhepleri açısından Hindus'un kutsal yerleriyle ilgili efsanelerde olduğu gibi çeşitli tanrılara ilişkin de mitsel bir hazinedir. Büyük Puranalar ve Küçük Puranaların hepsi geç ortaçağ dönemlerine kadar sık sık elden geçirilmiştir. Vişnu Purana Vaişnavaların dini kitaplarının en önemlilerinden birisidir. Markandeya Purana'nın bir bölümü olan Devimahatmya'da tanrıça hayranı Durga, onun yaptıklarına ilişkin büyüleyici bir ifadeye ulaşır. Tanrıçanın buffalo cini Mahişa'ya karşı mücadelesi bu metinde çok canlı bir ifadeyle anlatılır. Durga'dakilerde olduğu gibi Vişnu'nun farklı biçimlerde vücut bulması *(avatara)* Gupta dönemi heykellerinde sık olarak gösterilmiştir.

Dini Hoşgörü ve Siyasal Birlik Çağı

Çandragupta'nın oğlu Kumaragupta'nın (415-455) uzun süren saltanat döneminde imparatorlukta bir küçülme olmamasına karşın yeni fetihlere ilişkin bir kayıt da bulunmuyor. Kumaragupta döneminde kesinlikle barışçı bir yönetim vardı ve kültürel yaşam serpilmeye ve etkisini imparatorluğun uzak bölgeleri ve Güneydoğu Asya'ya yaymaya devam etti. Kumaragupta ataları gibi bir Vişnu müridi olmasına ve savaş tanrısı adaşı Kumaraskanda'ya saygı gös-

termek zorunda kalmasına karşın dönemi bir dini hoşgörü ruhunun esintileri ile biçimlendi.

Kitabelerden ülkenin her bölgesinde Vişnu, Şiva, Skanda ve güneş tanrısı Surya gibi Hindu tanrıları ve tanrıça Şakti adına kutsal yerler için yapılan bağışların Buddhizm ve Caynacılık için de yapıldığı anlaşılmaktadır. Buddhist manastırlara bağışlanan altın sikkeler çoğalan bu sermaye yatırımı gelirlerinin kullanılmasına ilişkin ayrıntılı talimatlarla birlikte verildi. Keşişler kutsal lambaların yağını tedarik etmekten, binalara yapılacak ilaveler ya da onarımlardan vb. sorumluydular. Buddhist manastırlar bu yolla banka işlevi kazandılar. Ancak büyük ölçüde imparatorluğun zengin kasaba ve kentlerine bağlıydılar. Gupta döneminde bu kasaba ve kentlerin gerilemeye başlaması manastırların geleceğini ciddi olarak etkiledi. Brahmin ve Hindu tapınaklarına yapılan bağışların toprak ya da tüm köylerin ürünlerinden ayrılacak tahsisat üzerinden olması daha güvenliydi. Bakır tabaklar üzerine yazılmış bu tür birçok bağış Kumaragupta döneminde yapıldı. Sadece Bengal'de 433-449 yıllarına ait beş bakır tabak seti bulundu. Bu tabakların tümünde Brahminlere yapılan toprak bağışların özel ayinlerin gerçekleştirilmesinde kullanılacağı belirtiliyor. Bir Vişnu tapınağının geçimini sağlaması ve işlerini yürütebilmesine ilişkin bir kitabe var. Bağış yapılan alanların işlenmiş topraklar olmaması bu bağışların amacının sadece bağışı yapan kraliyet maiyetinin ününü artırmaya yarayan bir propaganda için değil, aynı zamanda tarım alanlarının yaygınlaştırılmasına da yönelik olduğunu anlatıyor. Yaklaşık yüz yıllık bir hızlı gelişimden sonra imparatorluğun yönetim yapısının son şeklini aldığı Kumaragupta yönetimi bir birleştirme dönemine girdi. Bu daha sonra gelen Gupta devletlerine bir model oluşturdu. Bengal'deki yazıtlardan imparatorluğun merkez bölgesinin bizzat Gupta hükümdarları tarafından atanan yöneticilerin *(uparika)*

idaresinde birçok eyalete *(bhukti)* bölündüğünü anlıyoruz. Bu yöneticiler kimi zaman Uparikamihrace unvanı da taşıdı. Bu eyaletler alt bölünmeyle Vişayapatiler idaresindeki bölgelere *(Vişaya)* ayrıldı. Muhtemelen Vişayaların doğrudan hükümdar tarafından atandığı bölgeler kraliyet başkentine yakındı. Uzak eyaletlerin bölge yöneticisi genellikle eyalet yöneticisi tarafından atanıyordu. Büyük eyaletler Vişaya ve Vithilere bölünüyordu. Ancak Bengal'de görülen ileri bir merkeziyetçi yapının diğer Gupta eyaletlerinde de olup olmadığına ilişkin bilgi bulunmamaktadır.

En alt kademede *Artaşastra* talimatlarının tersine büyük ölçüde yerel otoriteyi benimseyen köyler ve kasabalar bulunuyordu. Büyük kentlerin başında eyalet yöneticisi tarafından atanan Ayutakalar vardı. Bunlar kasaba memurları *(pustapala)* olarak görev yapıyorlardı. Kent loncaların *(nagaraşreştin)* yöneticileri ve zanaatkâr ailelerinin *(kutumbin)* temsilcileri Ayutaka'ya tavsiyede bulunuyordu. Bölge görevlileri köy yönetimine nadiren müdahale ediyordu ancak toprak bağışını anlatan birçok belgede değinildiği gibi arsa satış ya da devir işlemlerinden sorumluydular. Bölge yönetiminin önemi büyüktü ve yasal işlevlerle *(adhikarana)* donatılmıştı.

İç ve Dış Mücadeleler: Puşyamitralar ve Hunlar

Kumaragupta döneminin sonunda Gupta imparatorluğu Narmada kenarında yerleşmiş bir kabile topluluğu olan Puşyamitraların meydan okumasıyla karşılaştı. Kumaragupta'nın oğlu ve general Skandagupta Puşyamitralarla savaştı ve sonraki kitabesinde Gupta hanedanının iyi talihini sarsan Puşyamitralara boyun eğdirmek için gücünü sonuna kadar kullandığının altını çizdi. İmparatorluğun çekirdek bölgesine yakın yaşayan bu tür kabilelerin yönetime karşı ciddi tehditler oluşturabileceği açıktı. Ancak Skanda-

gupta'nın bu olaydaki rolüne anlam kazandıran geçerli nedenleri olabilirdi. Yasal veliahtı Puruguptayı yerinden ederek babasının tahtını zorla ele geçirmişti. Yazıtlarda sadece babasından bahsedip annesine hiç değinmemesi nedeniyle annesinin küçük kraliçe ya da cariye olma ihtimali de vardır. Guptaların sonraki şecerelerinde Skandagupta'nın adı görünmüyor. Zorbalık lekesi onun yetenekli bir yönetici olduğu gerçeğini değiştirmedi. 445 yılından 467 yılına kadar olan dönemdeki kitabeler ve sikkeler, bu dönemde onun imparatorluğu kontrol altında tuttuğunu gösteriyor ve 468 tarihindeki kesin bir ifadeye göre de imparatorluğun her tarafına muhafızlar gönderdiği anlaşılıyor. Skandagupta, uyanıklığı sayesinde Xiongnu veya Hunların Orta Asya'dan gelip Yue Çilerle kavgaya tutuştuğu İÖ ikinci yüzyıl sürecinde Gupta imparatorluğuna yönelik muhtemelen daha ciddi tehlikelerin üstesinden gelebildi. İS dördüncü yüzyıl ortalarında İran Sasani imparatorluğunu istila eden Hunlar daha sonra Volga'nın batısında yaşayan Alanlar ve Gotlara saldırarak Avrupa'ya büyük göçün başlamasına neden oldular. Diğer Hun kabileleri Baktria'da kaldılar ve başka göçebe kabilelerle birleşerek dördüncü yüzyılın sonuna doğru güçlü bir lider olarak ortaya çıkan Kidara'nın yönetimine girdiler. Beşinci yüzyılın başında yeni bir Hun dalgası bu halkı daha da güneye itti. Hindikuş dağlarını geçerek Hint ovalarına indiler. Sadece birkaç yıl sonra 460 yılı civarında Avrupa'da yenilgiye uğrayan ünlü Hun imparatoru Attila'nın Skandagupta ile çarpıştığı anlaşılıyor. Skandagupta'nın Puşyamitralara karşı kazandığı zaferden bahsedilen kitabede Hunların yenilgiye uğratıldığı iddia edilirken bir başka kitabede de yabancılara *(mlecça)* karşı elde edilen zaferlere değiniliyor. Sasani ve Roma kaynakları Hunların Hindistan'daki herhangi bir zaferine değinmediğinden, Skandagupta'nın, Hunların ilk saldırısında onları engellemeyi başardığı anlaşılıyor. Ancak

bu mücadele Kuzeybatı Hindistan'ın uluslararası ticaretini sekteye uğratarak Gupta imparatorluğunun çok önemli bir mali kaynağının eksilmesine neden oldu.

Skandagupta 467 yılı civarında ölünce kendi oğulları ve aynı babadan kardeş olduğu Purugupta'nın çocukları arasında uzun süren bir taht kavgası oldu. Bu savaşın galibi Purugupta'nın oğlu ve son büyük Gupta imparatoru Budhagupta idi. Onun uzun süren yönetiminde (467-497) imparatorluk yoluna kazasız devam etse de taht kavgalarının olumsuz yansıması kaçınılmazdı. Bugdagupta'nın ardılları, kardeşi Narasimha, ve Narasimha'nın oğlu ile 570 yılına kadar yönetimde olan torunu imparatorluğun sadece küçük bölgelerini kontrol altında tuttular. Doğu Bengal'de bir kral, Vainyagupta, bir 507 yılı kitabesinde geçerken, batıda tek Bhanugupta'nın bıraktığı 510 yılı kitabesi var. Bu hükümdarların Gupta hanedanı ile bağlantılı olup olmadıkları bilinmiyor, ancak güçleri çok çabuk tükenen Magadha Guptalarına bağlı oldukları kesin.

Bu tükenişin farkına varan Hunlar, Toramana liderliğinde bir kez daha Hindistan'a saldırdı. Gwalior ve Malva'ya kadar Kuzeybatı Hindistan'ın büyük bölgelerini ele geçirdiler. Hunlar 510 yılında Eran'da (Madhya Pradeş) Bhanugupta'nın ordusu ile karşılaştı. Bhanugupta'nın generali Goparaca bu savaşta yaşamını yitirdi. Sikkelerden Toramana'nın Pencap, Keşmir, Racastan ve tahminen şimdi Uttar Pradeş olarak bilinen doğu bölgesini kontrol ettiği anlaşılıyor. Yaklaşık 515 yılında Toramana'nın oğlu Mihirakula babasının yerine geçerek Sakalayı (Sialkot) başkent yaptı.

Böylelikle Kuzeybatı Hindistan bir kez daha İran'dan Kotan'a uzanan bir Orta Asya imparatorluğunun parçası haline geldi. Ancak Hunların Hindistan'daki yönetimlerine ilişkin fazla bilgi yok. Cayna geleneğine göre Toramana bu inancı benimsemiştir. Keşmir kroniği *Racatarangini*'de To-

ramana'nın ordusuyla Güney Hindistan'a yürüdüğü belirtilse de kaynak çok sonraki yüzyıllara ait olduğundan doğruluğu garanti edilemiyor. Bütün kaynaklar Hun savaşçılığı-nın şiddetinin ve yerli halka karşı gaddarlığının altını çiziyor. Gandhara'daki Hun sarayında bulunan Çin elçisi 520 yılı civarında bu konuyu anlatan bir rapor yazar; Indikopleustes olarak da bilinen Yunan denizci Kosmas, 540 yıllarında benzer gerçekleri kaydeder; ve son olarak Çinli seyyah Xuanzang (Hsiuen-tsang) yaklaşık 650 yılında bu gerçeğin farkına vararak konuyu yazar. Hindistan'daki Hun yönetimi çok kısa sürdü. Malvalı bir bölgesel lider olan Yaşhodhrman 528 yılında Mihirakula'ya karşı yaptığı savaşı kazanarak onu birkaç yıl sonra öldüğü Kaşmir'e sürdü. Ancak altıncı yüzyıl ortalarında Orta Asya'daki Türkler karşısında aldıkları yenilgi Hunların Hindistan'daki nihai çöküşünü çabuklaştırdı.

Hun yönetimi Kuzey Hindistan'daki yabancı egemenliğinin en kısa örneklerinden birisi olmasına karşın uzun vadeli etkileri oldu. Hunlar kuzeybatıda Gupta imparatorluğundan kalan ne varsa tahrip ettiler ve merkezkaç kuvveti serbest bıraktılar. Kuzey Hindistan'ın kentlerini ve ticaret merkezlerini harabeye çevirdiler. Hun istilasının bu yönüne ilişkin çok fazla araştırma yapılmamasına karşın klasik Kuzeybatı Hindistan kent kültürünün onlar tarafından mahvedildiği anlaşılıyor. Hun bölgesindeki Buddhist manastırlar da bu saldırıya dayanamadı ve eski duruma dönmek bir daha asla mümkün olmadı. Hun istilasının çok önemli bir etkisi de diğer Orta Asya kabilelerinin Hindistan'a göç ederek yerel kabilelerle birleşmesi oldu. Gucerat ve bazı Racput kabilelerinin bu şekilde doğarak akabinde Hindistan tarihinde iz bıraktıkları anlaşılıyor. Kuzey Hindistan politika sahnesinde yeni aktörlerin ortaya çıkmasıyla Klasik Çağ sona erdi ve ortaçağ dönemi başladı.

GÜNEY HİNDİSTAN'IN YÜKSELİŞİ

Güney Hindistan Kuzey Hindistan'dan Vindya dağları, Narmada nehri ve sevimsiz geniş kıraç topraklarla ayrılır. Dekkan, özellikle Orta ve Batı yaylaları ve "Uzak Güney" Dravida bölgesinin kendi özel tarihi olmuştur. Bununla birlikte Kuzey Hindistan'dan Batı yaylaları üzerinden güneye Ganjetik vadiye ve buradan, doğuya aktarılan bir kültürel etki vardı. Ancak Kuzeyin erken etkisine karşın "Uzak Güney" oldukça soyutlanmış bir biçimde gelişimini kendi menzilinde bulabildi. Bununla birlikte sonraki yüzyıllarda Güney kültürünün, büyük Bhakti hareketi örneğinde olduğu gibi Kuzey Hindistan üzerinde etkisi oldu.

Güney üzerindeki en büyük etkiyi kuşkusuz Kuzeyden yayılan Geç Vedik kültürü bıraktı. Bilim adamları çeşitli açılardan bu etkiyi tanımlar: Aryanlaşma, Sanskritleşme, Hindulaşma. Ancak bu ölçütlerin hiçbiri karmaşık kültür etkileşimini tam olarak açıklamaz. İS ilk yüzyıllarda Kuzey Hindistan kültürü salt "Aryan kültürü" olmaktan çıktı ve sadece Sanskrit dilini kullananlar arasında yayılmadı; İÖ son yüzyılın başlarındaki süreçte Pali ve Prakrit dili konuşan Buddhist ve Caynacılar bu süreçte Hinduizmin çeşitli biçimlerinin propagandasını yapan Brahminler kadar önemliydi. Güneyin Dravidyen dilleri birçok Sanskrit kelimesini alarak onları yeni kültür değerlerinin ifade araçları haline getirdi.

Kutsal metinleri sözlü olarak bir kuşaktan öbürüne aktaran Brahmin aileler bu bağlamda kesinlikle büyük önem taşımaktadır. Halkın düşüncelerini değiştirmekten çok bir örnek teşkil ederek Güneye hoşlukla nüfuz ettiler. Ancak Hindulaştırma süreci kast toplumu içindeki dokunulamayan grupla birlikte, paryaların ve eski kabile topluluklarının zulmünü ve istismarını da beraberinde getirdi. Brahminler özellikle eski kabile temelli yerel liderlerin ya-

rarına olacak hiyerarşik bir toplum yapısına mazeret ve meşruiyet sağladı. Brahminler Hindu krallık ideolojisinin bu tip liderler tarafından arzuyla benimsenmesine neden oldular. Kabile halkını tam da yerlerine koydular. *Mahabharata*'da kabilelerin tamamen ormanlarda yaşamalarının bir görev olduğunu, krala itaat etmek için, kuyu açmalarını ve bu tip yörelerde kabile halkını "medenileştirebilen" Brahminlere hediyeler, gezginlere de su ve yiyecek vermelerini belirten beyitler aktarabildiler.

Güney Hindistan'ın Siyasi ve İktisadi Coğrafyası

Güney Hindistan tarihi dağlık ve kıyı bölgeleri arasındaki çelişkiyle biçimlendi. Erken ortaçağ döneminde Güneydoğunun büyük bölgesel kralları (Pallavalar ve Çolalar) ve Batı dağlık bölgelerinin kralları (Çalukyalar ve Raştrakutalar) batıdan doğuya doğru akan büyük nehirleri kontrol altında tutmak için rekabete giriştiklerinde bu çelişki iyice açığa çıktı. Krişna ve Godaveri'nin verimli deltaları rakip güçlerin özellikle imrendikleri alanlardı.

Kuzey ve Güney Hindistan'daki tarih öncesi bulgular, erken medeniyetlerin İndus ve Ganj'ın büyük nehir ovalarında kurulmasına karşın, ilk yerleşenlerin çoğunlukla iç bölgelerdeki açık alanları tercih ettiğini gösteriyor. Güneyin erken tarihi büyük ölçüde denize yakınlıktan etkilendi ve Güneydoğudaki erken tarihi gelişmeler kıyı üzerinde yoğunlaştı. Yerleşik tarım ve pirinç yetiştirme olanakları büyük nehir ağızları etrafında yer alan ovaları çok daha çekici hale getirdi. Baskınlara karşı korunmak için sosyal ayrışma ve politik örgütlenme gereksinimi doğdu. Büyük nehir boylarındaki ilk çekirdek bölgelerle orman alanları ve kıraç bölgeler başlangıçta karşılıklı olarak ayrıldı. Böylelikle küçük bölge prensliklerinin doğuşu gerçekleştirilebildi. Ve bu küçük prenslikler deniz ticaretinden de yararlana-

bildiler.

İncil'e göre Güney Hindistan eski zamanlarda bile Kral Süleyman'ın üç yılda bir altın, gümüş, fildişi, maymun ve tavus taşıyan gemiler gönderebildiği verimli topraklar olarak bilinmekteydi. Megasthenes'in kayıtlarına göre İÖ geç dördüncü yüzyılda Güneyin Pandya hükümdar-larının zenginliği inci ticaretinden kaynaklanıyordu. *Arthaşastra,* deniz kabuklarını, elmasları, inci gibi diğer değerli taşları ve altın parçalarını Güney Hindistan ürünleri olarak sıralar. Bu tarz ticaret başlangıçta sınırlı bir önem taşırken zamanla ekonomik büyümenin desteği haline geldi. Ticaret organizasyonu kıyı çekirdek bölgelerin gelişimini hızlandırdı ve bölge yöneticileri hâkimiyetlerini giderek kıyı dışına taşımaya başladılar. Ptolemaios gibi eski dönem coğrafyacılarının İS ikinci yüzyılda bölge yöneticilerinin başkentlerini sadece Güney Hindistan'da değil, kıyıdan uzak bölgelerde de kurduklarından bahsetmesi bu bağlamda önem kazanmaktadır.

Bölgesel Çevrenin Beş Tipi

Güneydoğu kıyısı ardalanının giderek artan nüfuzu eski Tamil edebiyatında açıkça yansıtılır. Sangam dönemi metinlerinde bu beş çevre *(tinai)* tipinden tekrar tekrar bahsedilir: dağlar, ormanlar ve otlaklar, kurak, kıraç topraklar, büyük nehir vadileri ve kıyı. Bu farklı çevre tipleri birbirinden sadece çevre örtüleri ya da oralarda bulunan hayvanlarla değil ekonomik etkinlikleri ve sosyal yapıları ile de ayrılıyordu.[12]

Dağlık bölgeler *(kurrinci)* avcıların ve Kuruvarlar gibi yiyecek toplayan kabilelerin yurduydu. Bu bölgenin altında ormanlar ve Ayar gibi çoban kabilelerin otlak olarak da kullandığı çalılık *(mullai)* alanlar vardı. Sadece darı yetişen

12 G. Sontheimer, *Pastoral Deities in Western India*, s. 16 vd., New York, 1989.

bu alanlarda tarım yok gibiydi. Sonradan ortaya çıkan pirinç de sadece büyük vadilerdeki benzer koşulları taşıyan sınırlı bölgelerde yetişiyordu.

Sangam metinlerine göre dağlık bölgenin avcıları ile bitişiğindeki ormanlık alanın hayvancılıkla uğraşan insanları arasında sürekli bir gerginlik vardı. Aynı dini mezhep olan Muruga'ya -Dağların Efendisi- bağlıydılar ve hayvancılıkla uğraşanlar bu tanrıya savaş tanrısı olarak da ibadet ediyordu. Ancak Vedik çağında Kuzey Hindistan'daki sürekli sığır yağmaları bir ihtilaf nedeniydi. Sangam yazını savaş kelimesi ile eş anlama gelmiş olan bu sığır yağmalama hikâyeleri ile doludur.

Üçüncü çevre bölgesi kurak, kıraç alanlar *(palai)*, sık rastlanan büyük kuraklıklarla giderek büyüyen bir geçiş bölgesiydi. Bu bölge soyguncuların yuvalandığı bir alan olduğundan buradan geçenlerin korkulu rüyasıydı.

Dördüncü bölge bu beş çevre tipinin en önemlisi olan nehir vadileri bölgesiydi *(marutam)*. Burada kanallar, gölcükler ve kuyularla yapılan doğal ve yapay sulamalar sayesinde pirinç yetiştirmek mümkündü.Vellalalar kastı gibi zanaatkârların ve yerleşik çiftçilerin yaşadığı bu verimli bölgeye, krallar sonradan bütün Brahmin köylerini kuran Brahminleri yerleştirdi. Köylülerin yerleşim bölgesi genellikle deniz seviyesinin 100 metre yukarısıydı. Gelişmiş tarımı ve yüksek nüfusu ile bu nehir vadileri Güney Hindistan'daki tüm bölgesel krallıkların temelini oluşturan çekirdek bölgeydi.

Beşinci bölge olan kıyı *(neytal)*, halkın balık tutarak, tuz üreterek ve ticaret yaparak yaşadıkları yerdi. Bölgesel ticaret başlangıçta sadece balık ve tuzun, pirinç ve süt ürünleri ile değiş tokuşundan ibaret iken İS ilk yüzyılda deniz ticareti kıyı halkı için giderek önem kazandı. Bu gelişme arkeolojik bulgularda ve yazılı kaynaklarda, bu erken dönemde kıyı bölgelerinin nehir vadilerine nazaran

hızlı kentleşmesinin nedenini ortaya koymaktadır.

Sangam edebiyatı, geç Vedik ve erken Buddhist edebiyatı gibi, kabile toplumundan yerleşik çiftçi toplumuna ve erken devlet biçimlenmesine geçişi yansıtıyor. Bu erken evrede bile, Güney Hindistan nehir vadilerindeki sosyal tabakalaşma Brahmin göçmenlerdeki gibi giderek etkinlik kazanan ve müktesep kabul edilen katı bir kast sisteminin izlerini ortaya koymaktadır. Ancak ilk zamanlarda en yüksek kastlar bile bu katı normlar ve bir sonraki çağda görülen gelenekler ile çerçevelenmemişti. Sangam metinleri, başta Madurai'deki Pandya başkenti olmak üzere Güney Hindistan hükümdarlarının kısıtlanmamış yaşam sürdürülen erken başkentlerinin inandırıcı örneklerini sergilemektedir.

Güney Hindistan'ın politik gelişimi, büyük ölçüde İÖ üçüncü yüzyılda ilk büyük Hindistan imparatorluğu Mauryaların müdahalesiyle hız kazandı. Güney Hindistan'ın kabile yöneticileri yeni bir yönetim tarzını ve geniş ölçekte bir devlet yapılanmasını bu sayede kavradı. Kuzeyle ticaretin bilgi akışıyla birleşmesinin ardından Orta ve Güney Hindistan'a manastır örgütlenme biçimlerini yayan Buddhist ve Cayna keşişlerinin göçünü getirdi. Bölgeler arası ticaret ve hayli gelişmiş manastır kurumları erken Güney devletlerinin politik altyapılarının oluşmasında büyük önem taşıyan ortak yaşam ilişkilerin sürdürülmesini sağladı.

Orissalı Kharavela ve Andhra Şatavahanalar

Aşoka'nın ölümünden sonraki yüzyıllara ilişkin Orta ve Güney Hindistan tarihi hâlâ nispeten belirsizdir. Bu nedenle Maurya hanedanının gerilemesinden sonra Vindya dağlarının güneyinde ortaya çıkan iki büyük hanedan olan Şatavahanalarla Orissalı Kharavela hanedanının tarihleri hâlâ

çok belirsiz. Başlangıçta her ikisinin de Maurya imparatorluğunun çöküşünden hemen sonra İÖ 185 yılı civarında ortaya çıktığı ileri sürüldü ama yeni araştırmalar bu hanedanların ancak İÖ ilk yüzyılın ortalarında doğmuş olduğu izlenimini veriyor.

Eski Hindistan'ın en büyük hükümdarlarından biri olan Kharavela, Bhubaneşvar yakınlarındaki Udayagiri'de bulunan Cayna mağarasındaki kitabede, yaptıklarına ilişkin ayrıntılı bir kayıt bıraktı. Kendisini "Kalinga'nın Ulu Efendisi" *(kalinga-adhipati)* olarak adlandıran Kharavela muhtemelen doğu Madhya Pradeş'ten Orissa'ya göç etmiş olan Çedi hanedanının bir üyesiydi. Üçüncü kraliyet hanedanı Mihracesi adını da aldı, böylelikle kendisini Orissa'yı daha önce yönetmiş olan Nanda ve Maurya hanedanlarının ardılı olarak gösterdi. Kharavela bir Cayna olmasına karşın gerçek bir çakravartindi ve herhalde şiddet karşıtı *(ahimsa)* doktrinine inanmıştı. Kuzey Hindistan hükümdarlarına karşı başlattığı seferde Magadha'nın arkasını alarak bu bölgenin kuzeybatısında yaşayan Yunan (Yavana) kralının korkup kaçmasını sağladı. Batıya doğru yürüyen Kharavela Şatavahana kralı Satakarni'nin ülkesine girdi ve güneye dönerek Dravidyen birleşik krallıklarını *(Tamiradeha sanghata)* yendi.

Bu kitabe Kharavela krallığının yönetim yapısına ilişkin çok fazla şey anlatmasa da kimi faaliyetleriyle ilgili önemli bilgiler içermektedir. Yönetiminin ilk yılında başkenti Kalinganagara'nın fırtına nedeniyle zarar görmüş surlarını onararak güçlendirdi. Saltanatının beşinci yılında kitabeye göre 300 yıl önce Nanda hanedanı kralı tarafından yapılmış su kemerini yeniledi. 12. yılında Pataliputra'dan Nanda kralının Orissa'dan gasp ettiği Kalinga Cina denilen Cayna heykelini geri getirdi. Bütün bunlar bu erken dönemde, büyük bir tarihsel devamlılık bilincini göstermektedir.

Kharavela'nın, her yıl başarıyla düzenlediği seferlerin sağladığı yağma sayesinde, ülkesindeki kentlilerin *(paura)* ve kırsal kesim halkının *(canapada)* ödeyebildiği tüm vergileri kaldıracak kadar zenginleştiği anlaşılıyor. Kitabe ayrıca, Mauryalar tarafından yasaklanan 64 şarkı dans ve enstrümantal müzik *(tauryatrika)* parçasının Kharavela tarafından yeniden gündeme getirildiği hakkında ilginç bilgiler içermektedir. Bu da Aşoka'nın Dhamma-Mahamatralarının imparatorluk emirlerini uzak Orissa'da bile yerine getirdiği gerçeğini kanıtlamaktadır.

Kharavela'nın Doğu ve Orta Hindistan'ın büyük bölümünü içine alan devasa imparatorluğu, ölümünden hemen sonra, Aşoka'nın ölümünden sonra parçalanan Maurya imparatorluğu gibi dağıldı. Bize sadece oğlu ve bir hanedan üyesinden bazı önemsiz yazıtlar kaldı. Ancak Yaşlı Plinius'un (İS 23-79) *Naturalis Historia*'da yazdıkları bu imparatorlukla ilgili olabilir: "Kalinganın kraliyet kenti Parthalis (yani Toşali) idi. Kralın 66 bin yaya askeri, 1000 atı ve 700 fili her zaman donanımlı olarak savaşa hazırdı."

Şatavahana hanedanının Orta Hindistan devleti, Kharavela'nın kısa ömürlü krallığına göre çok büyük dayanaklılık ve devamlılık gösterdi. Purana metinleri hanedanın 460 yıl yönetimde kaldığını ileri sürmesine karşın bu metinler her zaman güvenilir tarihsel kanıtlar sağlamamaktadır. Bu hanedanın, Puranalara göre, büyük Orta Hindistan kabilesi Andhralar olduğu anlaşılan atalarına ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu kabile, İÖ yaklaşık 500 yılına ait Aitareya Brahmana metinlerinde Aryan olmayan kabileler arasında sıralanıyor.

Kharavela'nın kitabesinde kralla özdeş görünen I. Satakarni bu hanedanın ilk büyük yöneticisiydi. I. Satakarni batı ve kuzeyde Yunan ve Sakalarla savaşarak krallığını Godaveri nehri boyunca doğuya doğru genişlettiğini iddia etti. Başkenti Pratisthana (Paithan), şimdi Maharaştra'nın

Marathwada bölgesi olan Godaveri nehri kenarlarına kuruldu. Godaveri boyunca güneydoğu yönünde ilerlemesi sırasında kendisini "Güneyin Efendisi" *(dakşinapatha-pati)* olarak övdü. Plinius, Şatavahanalar olarak adlandırdığı Andarae'nin o zaman 30 tahkim edilmiş kent, 100 bin piyade, 30 bin süvari ve tam 9 bin file sahip olduğunu belirtir. Bu Güney Hindistan'daki en büyük güç olmaktadır. Ne yazık ki krallıklarının yukarı Godaveri üzerindeki orta bölgesi Kuşanaların güneye sürdüğü Sakalar tarafından ellerinden alındı.

Şatavahana ülkesini eski büyüklüğüne sadece Kral Gautamiputra getirebildi (İS yaklaşık 125). Gautamiputra'nın oğlu Vasiştiputra, namı diğer Şiri Pulumavi, kendisini Şiri Polemaios olarak gösteren Ptolemaios zamanında, İS yaklaşık İS 140 yılında Şatavahana krallığını yönetti. Şatavahanalar batı bölgesinde bir kez daha hak iddia edene kadar yaklaşık yüz yıldır toparlamakta zorlandıkları doğu bölgelerini bir araya getirdi. Ondan sonra imparatorlukları hemen hemen kıyıdan kıyıya uzanmış olduğundan Batı ve Doğu Asya arasındaki uluslararası ticaret yolunda büyük önem kazandılar (Bkz. Harita 5).

Şatavahana kitabeleri ayrıntılardan yoksun olsa da yönetim sistemlerine ilişkin bazı bilgiler vermektedir. İmparatorluk işlevleri muhtemelen Maurya imparatorluğunun Mahamaralarına benzeyen imparatorluk görevlileri *(amatya)* tarafından yönetilen bölgelere *(ahara)* ayrılmış. Arada bir yönetim kademesi olup olmadığına ilişkin bilgimiz yok. Yerel birimleri de hesaba katarak onların yöneticilerini de yönetim hiyerarşisine almaları gibi önemli bir ayrının dışında Şatavahanaların Maurya yönetim sistemini kopya ettiği görülüyor. Dahası kentler ve loncalar Şatavahana yönetimindeki özerklikten ziyadesiyle hoşnuttu. Sonraki Güney Hindistan krallıkları için bu da önemli bir özellikti. Bölge yöneticilerinin devlet hiyerarşisine dahil

edilmesi erken ortaçağ Hindistanında devlet yapılanmasının genel bir özelliğiydi.

Şatavahana sisteminin kendine özgü iki özelliği, belki de yeniliği, garnizonlarını imparatorluğun her tarafına dağıtmak ve Brahminlere bağışlanmış topraklarda tatbikat yaptırarak aynı zamanda onların masuniyetini *(parihara)* de korumaktı. Bu kurumlar kesinlikle dış bölgelere kraliyet temsilcileri ile nüfuz etmek amacıyla oluşturulmuştu. Garnizonların başındaki görevliler *(gaulmika)* bazı bölgesel yönetim işlevlerine sahiptiler ve garnizonlar kendi geçimlerini sağlamak durumunda olduklarından gerekli kaynakları bölge halkından tedarik etmek zorundaydılar. Kendilerine çok özel olarak toprak bağışlanmış olan Buddhist ve Brahmin manastırlarındaki görevlilerin bu tür zor alımlarının dışında tutulması söz konusuydu. Özetle bu tür dokunulmazlık ihsanı, toprak bağışının bir parçası ve uzantısıydı.

Şatavahana sistemi merkezi bir bürokrasiye bağlı değildi ama "Ordunun Büyük Hâkimi" *(mahasenapati)* gibi tumturaklı unvanlara sahip asiller ağı içinde biçimleniyordu. Brahmin ve Buddhist manastırları, muhtemelen, yerel mütegallibenin potansiyel merkezkaç kuvvetine karşı bir denge işlevi oluşturuyordu. Şatavahanalar Hindu olmakla birlikte Buddhist düzene önemli ölçüde kol kanat gerdiler. Belki de uluslararası ticaretten çıkar sağlayan yöneticiler, loncalar ve manastırlar arasındaki iyi ilişkiler nedeniyle Buddhist düzene sıcak baktılar.

Şatavahana iktidarı üçüncü yüzyılda tüm diğer Hindistan krallıklarının son safhalarının tipik belirtilerini göstererek geriledi. Bölgesel prenslikler bağımsızlık çabası içine girdiler ve sonuçta birçok küçük ardıl devlet peyda oldu. Vakatakalar önem kazanana kadar, bir süre Şatavahana'nın bir kolunun idaresinde kalan imparatorluğun kuzey bölümü sonradan Gupta imparatorluğu ile ittifaka girdi.

İmparatorluğun doğu bölümü, özellikle Krişna ve Godaveri'nin verimli delta bölgesi ise kısa ömürlü İkşvaku hanedanı tarafından yönetildi. Bu hanedanın kurucusu Şatavahana tahakkümünden kurtuluşunu büyük at kurbanı töreni ile ilan etti. Ikşvakular hem Buddhist hem Brahmin düzene ilişkin Şatavahana himaye politikasını daha da ileri taşıdılar. Nagarcunikonda manastırında bulunan II. İkşvaku kralı dönemine ait bir kitabede kraliçenin bile Buddhistlere bağışta bulunduğu anlaşılıyor. Bu kitabelerden birisi manastırın uluslararası ilişkilerini kanıtlıyor: Keşmir ve Gandhara, Kuzeybatı Hindistan'daki Yavanalar (Yunan), ayrıca Himalayalar'daki (Nepal?) Kirata, Batı Hindistan' daki Vanavasi, doğudaki Toşali ve Vanga (Orissa ve Bengal), Damila (Tamil Nadu) Tamrapani Adası (Sri Lanka) ve Çin'den bile bahsediliyor. Bu da Hindistan'ın erken bölgesel krallıklar yönetiminde Buddhizmin ne ölçüde uluslararası boyut kazandığını göstermektedir.

Dördüncü yüzyılın başlangıcında Ikşvakular kaybolmuş ve Krişna ve Godaveri delta bölgesi çoktan Kançipuram'ın Pallava hanedanı tarafından atanan yöneticilerinin eline geçmişti. Güney Hindistan tarihinin bu dönemine ilişkin Samudragupta'nın ünlü Allahabad kitabesinde güney seferine dair kaydettiklerinden fazla bir bilgi yok. Belki de bu kitabede anılan Kançili Vişnugopa (Kançipuram) ve Vengi'li Hastivarman yerel Şalankayana hanedanının bölge yöneticileriydiler, ancak yaşamlarına ve dönemlerine ilişkin elimizde başka kanıt yok.

Çolalar, Pandyalar, Çeralar

'Uzak Güney'in erken tarihi üç küçük kabile prensliği olan Çolalar, Pandyalar ve Çeraların tarihidir. Onlardan, İÖ üçüncü yüzyıl Aşoka kitabelerinde, biraz kısa olarak İÖ ikinci yüzyıl Tamil kitabelerinde (Aşoka kitabesi gibi

Brahmin yazısı ile yazılmış) ve İÖ birinci yüzyıl Kharavela'nın kitabelerinde bahsedilmektedir. Tamillerin Sangam edebiyatı bu döneme önemli ölçüde ışık tutmaktadır. Arkeolojik keşifler ve eski Avrupalı yazarların kayıtları, özellikle deniz ticaretiyle ilgili ilave belgeler sağlamaktadır. Sri Lanka kronikleri Güney Hindistan kralları ile Sri Lanka kralları arasında yapılan savaşlara ilişkin birçok referans içermektedir. Erken Hindistan tarihi konusunda diğer bölgelerden elde edilen kaynaklarla karşılaştırıldığında bunlar zengin bir kaynak oluşturmaktadır. Sangam edebiyatı Madurai'nin "akademileri" *(sangam)* ve Pandya krallarının himayesindeki şair çevresinden sonra ünlendi. Bazı gelenekçi tarihçiler bu çalışmaların İÖ 500 yılı ile İS 500 yılı arasındaki dönemde yürütüldüğünü iddia etseler de, son araştırmalar en verimli dönemi ikinci yüzyıl olmak üzere bu çalışmaların muhtemelen İS birinci ve üçüncü yüzyıl arasındaki dönemde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Ünlü Tamil grameri, *Tolkappiyam*'ın tüm bu dönemin başlangıcına ait olduğu (bazı kısımları yaklaşık İÖ 100 tarihine kadar geriye gider) ve büyük Tamil destanı "Ş*ilappatikaram*'ın bu dönemin çok daha sonunda, belki de İS beşinci ya da altıncı yüzyılda yazıldığı kabul edilmektedir.

Kuzey Hindistan Kraliyet unvanları (örneğin *adhiraca)* bu dönemde Güneyde giderek daha da yaygınlaşırken önceki Güney Hindistan krallarının meşruiyetlerini kabilelerin bağlılıklarından ve kendi ayrı klanlar zincirinden oluşturdukları anlaşılmaktadır. Bu bazen klanın bir çok üyesi arasında bir güç taksimini belirtmektedir. Güneybatı kıyısının (Kerala) Çera krallığı böyle büyük ölçekli bir aile girişimi olmalı. Kautalya bu yönetim sistemini *Arthaşastra*'sında gösterir; *kulasanga* dediği bu sistemin tamamen yeterli olduğuna inanmaktadır. Pandyalar ve Çolalar arasında kralın daha büyük rol oynadığı görülüyor. Bu özellikle İS 190 yılında Pandya ve Çeraları yenilgiye uğratarak

nispeten büyük bir bölgeyi yöneten Çola kralı Karikala için geçerliydi. Yaklaşık bin yıl sonra bile, Çola hükümdarlarının yüzü hâlâ bu büyük atalarına dönüktü ve Kaveri nehri boyunca uzanan setlerin inşasını ve Kançipuram'ın altınla süslenmesini ona atfettiler. Karikala'nın politikası açıkça diğer küçük prenslikler pahasına topraklarını genişletmek temeline oturduğundan, yerlerinden olma tehdidi ile bu politikadan soğuyan halka ayrıcalıklar tanımak zorunda kaldı.

Bu üç güney krallığının gelişimi Sangam dönemi sonundaki Kalabhraların istilasıyla birlikte aniden kesildi. Bu istila ile başlayan dönemi tarihçiler "Kalabhra iktidarsızlık Dönemi" olarak adlandırdı. Bu dönem ancak Pallava hanedanının altıncı yüzyılda güney Hindistan'da ilk büyük bölgesel güç olarak boy göstermesiyle kapandı. Kalabhraların kökleri ya da kabile bağlantılarına ilişkin bir şey bilinmiyor. Erken ortaçağ Tamil yazınına nehir vadilerinin ve Güney Hindistan kıyılarının kabile krallıklar düzenini bozan "kötü krallar" *(kaliaraşar)* olarak geçtiler. Meşru kralları yıktıkları, hatta Brahminlere toprak bağışlarını ortadan kaldırdıkları söylendi. Bununla birlikte Buddhist literatürü Buddhist manastırı ve şairlerin refahını gözeten Kalabhra kralı Acchutavikkanta hakkında bazı bilgiler verir. 10. yüzyılda bile bir Cayna gramercisi Acchutavikkanta'nın bazı şiirlerinden alıntı yapmıştır. Kalabhralar muhtemelen verimli ova krallıkları üzerine aniden çullanan bir Güney Hindistan dağ kabilesiydi. Bu kabilenin başındaki krallar Buddhizm ve Caynaizm mensubu olmalıydılar. Güney Hindistan tarihinde Çola imparatorluğunun çökmesinden sonra bir dağ kabilesi olan Hoysalaların ortaya çıkmasıyla da benzer bir dönem yaşandı. Hoysalalar başlangıçta yerleşik Hindu krallıklarının huzurunu bozan eşkıyalar olarak tanımlandılar. Ancak, Kalabhraların tersine, kendi yönetimlerini kurar kurmaz Hinduizmin sadık destekçisi oldular.

Roma ile ticaretin gelişmesi Güney Hindistan tarihinin önemli bir aşamasıydı. İS ilk iki yüzyıl Asya ve Avrupa arasındaki ticaret bağlantıları açısından önemli bir süreçti. Hindistan'la ticarete ilişkin eski Yunan kayıtlarının yanı sıra Roma kaynakları da Avrupa'nın bu ülkeye nasıl baktığı konusunda bilgi veriyor. Avrupa'nın, Hindistan'ı, geç ortaçağ döneminde Marko Polo gibi insanlar vasıtasıyla keşfi, eski yazarlar tarafından bilinen ve Araplar nedeniyle yüzlerce yıldır batı ile doğrudan teması kesilmiş harika bir ülkenin yeniden keşfi olarak değerlendirildi. Hegel, *Tarih Felsefesi* kitabında Hindistan ile ticaret üzerine şunları söyler: "Hindistan'ı tüm tarihimizin nirengi noktasında bulabilirsiniz. Eski zamanlardan beri tüm toplumlar arzu ve isteklerini hazinelerine gıpta ettikleri bu harika ülkeye yönelttiler. Bu hazineler yeryüzündeki en değerli hazinelerdi: doğanın, incilerin, elmasların, gül rayihasının, tütsünün, fillerin, aslanların ve de bilgeliğin hazineleri. Bu hazinelerin güzergâhının Batıya doğru olması genel tarih içinde her zaman büyük önem taşımıştır, bundan ulusların kaderi etkilenmiştir."[13]

Hindistan'ın batı ile ticareti en çok antik dönemlerde gelişti. Ancak üçüncü ve dördüncü yüzyılda Hindistan'ın Roma ile ticareti gerilediğinde Hindistan, özellikle Güney Hindistan Batı ulusları üzerindeki belirsiz etkisinden çok daha fazla bir nüfuza sahip olduğu Güneydoğu Asya'ya yöneldi.

Hindistan'ın Akdeniz çevresindeki ticareti Hıristiyanlık öncesi döneme kadar uzanmaktadır. Ancak Mısırlı Ptolemaioslar zaman zaman Hint Okyanusu'nda bir ticaret yolu bulmaya çalışsalar da bu erken ticaret muhtemelen

---

13 G. W. F. Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Geshichte*, s. 215 vd., Stuttgart, 1961.

bağımsız denizcilerin maceraları ile sınırlıydı. Sadece İmparator Augustos (İÖ 30-İS 14) zamanında bu ticaret aniden büyük boyutlara ulaştı. Roma'nın Mısır'ı alması Kızıldeniz'e giden ticaret yolunu açtı. Üstelik yüzyıl süren bir iç savaştan sonra Roma doğunun lüks mallarını talep edecek bir refaha kavuştu. Bu talep hantal kıyı gemilerinin karşılayamayacağı bir düzeydeydi. Hippalus'un yüzyılın başında Muson rüzgârlarının gemileri doğrudan Arap denizine götürebildiğini keşfetmesi ticaret yolunu kısalttı ve malların doğuya ulaşmasını büyük ölçüde kolaylaştırdı. Sonraki yıllarda ticari faaliyetler ancak yüzlerce yıl sonra Vasko Dö Gama'nın 1498'deki yolculuğuyla ulaşılabilen düzeyine sıçradı.

Strabon'un Augustos döneminde yazılmış (İS 17 ve 23'te gözden geçirilip düzeltilmiş) coğrafyasının bir Yunanlı tüccar tarafından yazılan *Kızıldeniz Seyahat Rehberi* ile karşılaştırılması Roma'nın Hindistan ile ticaretindeki büyük artışı göstermektedir. Strabon daha çok Kuzey Hindistan, İndus ağzı ve bugünkü Bombay arasındaki limanlarla ilgili olduğundan Güney Hindistan, Sri Lanka ve Hindistan'ın doğu kıyılarıyla ilgili neredeyse hiç bilgi vermemektedir. Muhtemelen Hindistan'ı ziyaret etmiş olan *Seyahat Rehberi*'nin yazarı Malabar kıyısındaki limanları ayrıntılı olarak tanımlamıştır. Ptolemaios İS 150 dolaylarında coğrafyasını yazdığı zaman Roma'nın Hindistan'a ilişkin bilgisi daha da artmıştı. Hindistan'ın doğu kıyılarından bahsetti ve özellikle Hintlilerin İS ilk yüzyıldan beri bildikleri "Chryse", "Altın Belde" (*suvarnabhumi)* gibi Güneydoğu Asya ülkelerine ilişkin olarak da net olmayan bilgiler verdi. Bununla birlikte son araştırmalar bu Roma ticareti denilen ticaretin Asya kıyı ağı ve deniz ticareti ile bütünleştiğini göstermiştir.

Cerobothra (Çeraputra) krallığında Malabar kıyısının en önemli limanı Arabistan ve Yunanlıların yük gemileri-

nin gönderildiği Muziris idi (Koçin yakınındaki Crangore). *Seyahat Rehberi*'nin anlattığı Malabar ile Roma ticareti:

> Pazar şehirlerine büyük gemilerle çok miktarda biber ve malabathrum (tarçın) gönderirler. Burada, ilk yerde çok sayıda sikke; topaz, ince kumaş, fazla olmamak kaydıyla; desenli keten, rastık taşı, mercan, kaba cam, bakır, teneke, kurşun, şarap; kırmızı zırnık, sarı zırnık, ve gemicilere yetecek buğday ithal ediliyor. Bu pazarlarda sadece yakın bir bölgede, Cottonora'da (Kuzey Malabar?) üretilen biber ihraç ediliyor. Bunun yanı sıra çok sayıda inci, fildişi, ipek kumaş, Ganj'dan sümbül yağı, iç bölgelerden tarçın, her çeşit saydam taş, elmas ve safir ve bağa -Chryse adasından ve Damirica (Tamil Nadu) kıyısındaki adalardan- ihraç ediliyor. Haziran yani Epiphi sıralarında Mısır'dan yola çıkanlar uygun mevsimlerde buralara seyahat ediyorlar.[14]

Bu her iki yöne de kapsamlı bir ticareti kanıtlıyor. Ayrıca Güney Hindistan limanlarının Çin'den gelen ipek, tüccarların Ganj ovalarından Güney Hindistan burnuna getirdiği zeytinyağı ve Güneydoğu Asya'dan gelen değerli taşlar için antrepo olarak kullanıldığını da göstermektedir. Ancak Doğu ticareti söz konusu olduğunda Madras'ın güneyindeki Koromandel kıyısı çok geçmeden Malabar'ın yıldızını söndürdü. Komorin Burnu'nun (Kanya Kumari) kuzeyinde mahkûmların değerli inci çıkarmak için okyanusa daldığı Pandya krallığı vardı Daha da güneyde başkenti Uraiyur ile olasılıkla erken Çola krallığı olan Argaru bölgesi yer alıyordu. Bu bölgenin önemli limanları Kamara (Karikal), Poduka (Pondiçeri) ve Sopatma (Supatama) (Bkz Harita 5) idi. Yüzlerce yıl sonra Avrupalı ticaret merkezleri bu bölgelerin yanına kuruldu; Danimarkalılar Tranquebar'ı Karikal'ın yanına kurarken Fransızlar Pondiçeri'yi, İngiliz-

---

14 W. H. Schoff (ed.), *The Periplus of the Erythraean Sea*, s. 44 vd, Londra, 1912.

ler Supatama'ya yakın Madras'ı tercih etti.

İngiliz arkeolog Sir Mortimer Wheeler 1945'te Pondiçeri'nin iki mil güneyindeki bir balıkçı köyünde eski bir limanın kalıntılarını keşfetti. Çok sayıda Roma unsuru bulunması buranın *Seyahat Rehberi*'ndeki Poduka -Tamilde "Yeni Kent" (Puducceri)- olduğunu işaret ediyor gibi. Büyük salonlar ve terasların tuğla temelleri ile sarnıçlar ve istihkamlar bulundu. Roma seramik parçaları, Wheeler'in izlerini İÖ 30 ve İS 45 arası İtalya'da üretilen Arezzo'ya dayamayı denediği Kırmızı Cilalı Seramik olarak tanımlandı. Arikamedu bulguları Sangam dönemi destanında tanımlanan Kaveripatnam gibi gelişen bir liman düşüncesini akla getiriyor:

> Güneş ışıkları açık terasların, limanın yanındaki depoların ve ceylan gözü gibi pencereleriyle kulelerin üzerine düştü. Puhar'ın farklı yerlerindeki insanların gözü zenginliği asla solmayan Yavana'nın evlerine takıldı. Limanda her ülkeden denizciler görülse de hepsi tek toplum gibi yaşadı.[15]

Bu Kaveripatnam Kaveri'nin ağzında yer alıyordu ve Ptolemaios'un tanımladığı Khaberis ticaret merkezi ile özdeşti.

Roma ile ticaret çok miktarda Roma altın sikkesini Güney Hindistan'a taşıdı. Tüm Roma sikkelerini eriten ve onları kendi adlarına yeniden basan Kuşanaların aksine Güney Hindistan yöneticileri bunu yapmadılar, sadece sikkelerin şekliyle oynadılar. Roma imparatorunun yüzündeki keskin bir çizgi onun hükümranlığının tanınmadığını, ancak sikkelerin gerçek değerlerine göre kabul edildiğini gösteriyordu. Hintliler sonraki dönemlerdeki gibi fazla mal ithalatına hevesli değillerdi, ancak değerli metallere meraklıydılar, öyle ki Roma altınlarının peşine düşmeleri antik dönemde Hindistan'ın uluslararası ticareti için itici bir

15 M. Wheeler'den alıntı, *Rome Beyond its Imperial Frontiers*, Londra, 1955.

güç oldu. *Seyahat Rehberi* bu altın akışını yazdı ve bir Sangam dönemi metni de bu olayı şöyle tanımladı: "Zarafetle inşa edilmiş Yavana gemileri altınla geldi ve biberle döndü ve Muziris şenlik yerine döndü."[16] Bu nedenle Muziris'te Roma altın stoklarının bulunması bir tesadüf değildi. Malabar kıyısından Güney Hindistan ve doğu kıyısına uzanan ticaret güzergâhının geçtiği Koimbator çevresindeki bölgede 1. yüzyıla ait Roma altın ve gümüş sikkelerden oluşan 7 zengin stok bulundu. Bunlar muhtemelen biber üreticilerinin ve tüccarlarının tasarruflarıydı ya da önemli ithalat güzergâhını baş hedef yapan, haydutlara ait yağmalanmış sikkelerdi.

III

Erken Ortaçağ Hindistanında Bölgesel Krallıklar

BÖLGESEL KRALLIKLARIN DOĞUŞU VE ÇATIŞMALAR

Yaklaşık 500 yılına kadar Hindistan tarihi öncelikle Kuzey Hindistan tarihidir. Mauryalar devrinden Guptalara kadar eski büyük Hint imparatorlukları Hindistan'ın kuzeyinde kurulmuşlardı. Güney üzerinde doğrudan politik etkileri pek yoktu. Bu büyük imparatorlukların büyüleyiciliğinin yanı sıra Gupta imparatorluğunun çöküşü ve Hint-Türk İmparatorluğunun doğuşu arasındaki bin yıl da dikkate değerdir. Modern tarih yazımının ilk yıllarında, erken ortaçağ Hint tarihini politik parçalanma ve kültürel çöküş olarak tanımlama eğilimi vardır ve bu tarihin büyük bölümü İskender'in seferine ve Hint-Yunan krallarına ayırılır. Önemli bölge krallıklarının birbirlerine karşı verdikleri üstünlük mücadelesinin göz ardı edildiği binyıla ilişkin sadece son yıllarda biraz daha fazla araştırma yapılmıştır. Bu dönem yalnız bölgesel tarih süreçleriyle değil genel olarak Hindistan tarihine yaptığı katkılarla da ilgi çekicidir.

Orta ve Güney Hindistan bu ortaçağ döneminde kuzey Hindistan kadar önemlidir. Politik birlik eksikliği birbiriyle ilişkili bölgesel kültürlerin gelişimine çeşitli biçimlerde katkıda bulunmuş ve büyük Hindistan tarihi temasını da net olarak ortaya koymuştur: çeşitlilikte birleşme. Burada tartışılacak erken ortaçağ dönemi, İslami yönetim gelmeden önceki Hindu krallıklarını kapsamaktadır.

Harşa ve Ortaçağ Hindistanının Doğuşu

Kanauc kralı Harşa ortaçağ Hindistanının kapısını aralayan büyük yöneticiydi. Uzun yönetiminde (606-647) bir kez daha neredeyse Guptalar kadar büyük bir imparatorluk kurdu. Bu imparatorluk Pencap'tan Kuzey Orissa ve Himalayalardan Narmada kıyılarına kadar genişledi. Saraydaki klasik Sanskrit kültürünün yüksek standartları ve yönetiminin Hindu ve Buddhist dini kuruluşlara ilişkin cömertliği Gupta İmparatorluğu ihtişamının bir kez daha canlandığını gösteren işaretleri veriyordu. En önemli Sanskrit yazarlardan Bana'nın yazdığı ve Harşa'nın yaptığı işleri *(carita)* ölümsüzlüğe kavuşturan düzyazı biçimindeki ünlü biyografi *Harşaçarita* nedeniyle Harşa'nın yaşamı ve dönemine ilişkin yeterince bilgiye sahibiz. Yine Çinli seyyah Xuanzang'ın Harşa dönemine ilişkin kaydettiği önemli ayrıntılar var. 13 yıl kaldığı (630-643) ve 8 yılını Harşa'nın krallığında geçirdiği Hindistan'dan 20 at yükü 657 Buddhist metin ve 150 kutsal emanetle Çin'e döndü. Bu metinlerin 74 tanesini Çin diline kendisi çevirdi. Dikkatli bir gözlemci olarak Harşa döneminin parlak etkilerine ilişkin birçok gerçeği tespit etti. Bana'nın ve Xuanzang'ın yazılarıyla geçmişin gölgelerinden net biçimde ortaya çıkan birçok kronik sayesinde Aşoka'dan sonra ve sonraki Müslüman yöneticilerden öncesi hakkında Harşa kadar bilgi sahibi olduğumuz bir başka hükümdar yoktur.

İmparatorluğunun büyüklüğü ve görkemi Harşa'yı Gupta imparatorlarının çağa uygun bir kopyası gibi gösterdi. Ancak öyle değildi. Guptaların yükseliş dönemlerinde Hindistan'da rakipleri yoktu. Buna karşın Harşa birçok rakibe karşı yerini korumayı başarabildi. Büyük kardeşi, Bengal Kralı Şaşanka'nın bir entrikasına kurban gittikten sonra tahtın varisi olmuştu. Harşa Kamarupa Kralı (Assam) ile ittifak sağlamasına karşın Şaşanka ile başa çıkmaya muvaffak olamadı. Ancak 621 yılı sıralarında Şaşanka'nın ölümünden sonra Doğu Hindistan'ın büyük bölümünü ve Orissa'yı fethedebildi. Sonra Samudraguptaların yaptığı gibi güneye Vindyaların ötesine geçmeye kalkıştığında Karnataka'daki Badami'nin Çalukya hanedanından olan büyük çağdaşı II. Pulakeş'in karşısında ezici bir yenilgiye uğradı (yaklaşık 630). Xuanzang kraliyet hamisinin bu bozgununu ihtiyatlı bir dille yansıtır:

> Köleleri ona tam bir teslimiyetle boyun eğdiler, ancak, bu ülkenin halkı (Çalukya) ona itaat etmedi. Beş Hint adasından birlikleri topladı ve tüm bölgelerin en yetkin liderlerini de çağırarak bu halka boyun eğdirmek için ordunun başına geçti ancak henüz onların askerlerini mağlup edemedi.[1]

Pulakeşin bu nedenle kendi Aihole yazıtında gururla ilan eder:

> Sınırsız bir gücün refahı içinde, tımarcı kalabalıkların değerli taşlarla süslenmiş taçlarıyla donatılmış lotus-ayaklarıyla Harşa, Onunla (Pulakeşin'le) karşılaşınca, savaşta yenilen azametli fillerinden nefret ederek, bütün neşesi (*harşa*'sı) korkuyla dağılmıştı.[2]

1 Hsiuen-tsang (İng. çev. S. Beal), *Buddhist Record of the Western World*, c. 2, s. 256, Londra, 1966.

2 F. Kielhorn, "Inscription of Pulakeshin II", *Epigraphia Indica*, c. 6, s. 1-12, 1900.

Pulakeşin'in Harşa'ya karşı elde ettiği zaferden sonra yeni bir dönemi işaret eden Delhi Sultanlarına kadar yaklaşık 600 yıl Kuzey Hindistan'ı ele geçirmeye cüret eden bir başka hükümdar olmadı. Ancak bu yeni dönemde eski Hint tarihinin belirgin özelliği olan Kuzeyin tüm Hindistan üzerindeki egemenliğinin sonu kesinlikle gelmişti. Bu nedenle sonraki Çalukya yöneticileri ataları II. Pulakeşin'in zaferini "tüm Kuzeyin hükümdarının" *(sakala-uttara-pateşvara)* zaferi olarak yücelttiler. Dekkan (*dakşina*'dan türetilmiş, orijinal anlamı "güney") kuzeyle eşit öneme kavuştu (Bkz. Harita 7).

Ancak II. Pulakeşin kesinlikle tüm güneyin hükümdarı değildi. Madras yakınındaki Kançipuram'da Pallavalar kendi başkentlerini kurdular ve 6. yüzyılın sonunda Tamil Nadu'da büyük bir bölgesel güç olarak ortaya çıktılar. Pallava kralları Mahendravarman (600-630) ve Narasimhavarman (630-668) II. Pulakeşin ile sürekli savaş halinde oldu ancak her iki taraf da Güneyin tümü üzerinde bir üstünlük sağlayamadı. II. Pulakeşin başlangıçta zoraki yardımcıları Pandyalar ve Çolaların işbirliği ile Pallavalara karşı mücadelesinde üstünlüğü ele geçirmiş gibi göründü. Harşa'nın yenilgisinden sonra Pulakeşin şimdiki doğu Andhra Pradeş olan Krişna-Godaveri bölgesini de alarak kardeşini Vengi'ye genel vali yaptı. Bu kardeş ana kolu genel olarak "Batı Çalukyalar" olarak gösterilen ve daha sonra "Doğu Çalukyalar" olarak bilinen hanedanın atasıydı. Pulakeşin Güneyde gerçekten bir üstünlük kurmuş gibi görünürken Narasimhavarman aniden Badami'ye saldırdı ve Pulakeşin Pallava saldırısı karşısında direnemeyen başkentini savunurken öldü. Çalukyalar, Pulakeşin'in oğlu I. Vikramaditya'nın, talihi döndürerek intikam için Pallava başkenti Kançipuram'ı yağmalamasına kadar geçen 12 yıllık bir süre içinde politika sahnesinden silinmiş göründüler.

Bölgesel Merkezlerin Doğuşu

Bölgesel merkezlerin 7. yüzyılda açıkça ortaya çıkan iktidar sınırları Hindistan tarihinin daha sonraki yüzyıllarında da önemini korudu. Pulakeşin hanedanından Çalukya ve Pallavaların Güneydeki rekabeti, Harşa, Şaşanka ve Pulakeşin'in Kuzey, Doğu ve Orta Hindistan'daki üçlü çekişmesi, benzer biçimde sürekli tekrarlandı.

Harşa kutsal kent Kanauc'u başkent olarak seçtiği zaman Kuzey Hindistan egemenlik merkezini doğudan daha öteye batıya kaydırdı. Patna (Pataliputra), Maurya ve Gupta imparatorluklarının önemli merkezi haline geldi: aşağı Ganj ovaları oradan kontrol edilebiliyordu. Kanauc Ganj-Yamuna Doab'ın (İki Nehrin Diyarı) ortasındaydı.

Harşa'nın imparatorluğu ölümünden hemen sonra yıkıldı, ancak yüzyıl sonra Kanauc bir kez daha büyük fatih Yaşovarman'ın başkenti oldu. Onun krallığı da muazzam imparatorluğu ölümünden sonra çöken daha büyük bir fatih, Keşmirli Lalitaditya tarafından yıkıldı. Lalitaditya 711 yılından sonra Pencap'ın bir bölümünü ve Sind'i fetheden Arapları yenilgiye uğratarak Hindistan tarihine önemli bir katkıda bulundu. Süratle değişen bahtına karşın Kanauc yüzlerce yıl Kuzey Hindistan'ın imrenilen "imparatorluk merkezi" olarak kaldı. Gurcara Pratiharaların güçlü hanedanı 10. yüzyılın sonlarına kadar Kuzey Hindistan'ın büyük bölümünü Kanauc'dan yönetti.

Politik güç merkezinin Patna'dan Kanauc'a kaydırılması Doğu Hindistan yöneticilerinin önem kazanmasını sağladı. Başlangıcı Şaşanka yaptı, diğerleri onu izledi. 8. yüzyılın sonları ile 12. yüzyılın başları arasındaki dönemde Pala hanedanı Bihar ve Bengal'in büyük bölümünü kontrol altında tuttu, kimi zaman da Kuzeydeki egemen güç oldu. 12. yüzyılda Bengal'de Sena hanedanının yerini aldılar. İslami bir yönetim altında olmasına karşın Bengal, Hint-

Türk İmparatorluğunun bir vilayeti olana kadar kendi haklarıyla birlikte sultanlık olarak bağımsızlığını büyük ölçüde korudu. Bu imparatorluk çökünce Bengal yeniden bağımsızlık iddiasında bulunduysa da 18. yüzyılda Britanya'ya yenildi ve onun ilk kara üssü oldu.

Batı Dekkan Badami Çalukyaları gerilediğinde bile önemli bir bölge olarak kaldı. 8. yüzyılda Dekkan'da Malkhed'li Raştrakutalar baskın güç olarak ortaya çıktılar. Onların yönetiminde Orta Dekkan 9. yüzyılda tartışmasız tüm Hindistan'ın politik güç odağı oldu. 10. yüzyılda Dekkan'ı Kalyanili Çalukyalar yönetti. 12. ve 13. yüzyıllarda Dekkan'ın kuzey bölgesinde bir zamanlar Şatavahanalar'ın imparatorluk kurduğu yerde Yadava hanedanı bölgesel bir krallık kurdu. 14. yüzyılın başlarında Dekkan'a Müslüman yöneticiler nüfuz ettiğinde Malkhedli Raştrakutalar ve Kalyanili Çalukyalara yakın Bidar ve Gulbarga'da merkezleri bulunan Bahmani Sultanlığını kurdular. İlk Çalukyalar'ın Badamisine uzak olmayan Dekkan'ın güney kenarında Vicayanagar, 14. yüzyılda Güney Hindistan'ın büyük bölümünü kapsayan son büyük Hint İmparatorluğunun başkenti oldu.

Güneydoğu kıyısındaki büyük nehir vadilerinde üç hanedana, Pallavalar, Çolalar ve Pandyalara ait çekirdek bölgeler uzun süre "Uzak Güney"in politik güç merkezleri olarak kaldı. Pallavaların çekirdek bölgesi bugünkü Madras yakınlarındaki başkenti Kançipuram olan Tondaimandalam idi. 6. ve 9. yüzyıllar arasında güneydeki en büyük güç oldular. Gerileme dönemlerinde eski Çolalar bir kez daha ortaya çıktı ve Kaveri nehrindeki merkez çekirdek bölge Çolamandalam'daki (Koromandel) Tancavur'dan (Tancore) güney çekirdek bölgelerindeki, sonradan Delhi Sultanının generallerin saldırısına uğrayıp yenilen Madurai-ili Pandalar'ın bölgede kısa süre güç haline geldikleri döneme, 13. yüzyılın ortalarına kadar güneyi yönettiler. Orta-

çağ Hindistanında politik gücün yoğunlaştığı Kuzey, Doğu, Merkez (Dekkan) ve Güney Hindistan'daki dört büyük merkez dışında büyük güçlerle zaman zaman mücadeleye giren bazı önemli orta büyüklükte merkezler de vardı. Bunlardan birisi 5. yüzyıldan itibaren batı Ganj hanedanının, 12. yüzyılda da Hoysala hanedanının yönettiği Güney Karnataka'daki dağlık bölgeydi. Bir diğeri de sık sık tecrit edilen ancak Doğu Ganjlar ve Gacapatiler zamanında Bengal'den Madras'a neredeyse tüm doğu kıyılarını kontrol eden krallıkların üssü haline geldi. Kuzeybatıda, 8. yüzyılda Lalitaditya Kuzey Hindistan'ın büyük bölümünü fethettiğinde önem kazanan Kaşmir vardı. Kuzeybatıda Kamarupa (Assam) bu dönemde tamamen tecrit edilmiş ve bağımsız olarak kaldı. Ancak, bu diğer merkezler zaman zaman güç kazanmış olsalar da Hindistan'ın kaderi yukarda bahsedilen dört büyük merkezde çizildi.

Hindistan'ın 600'den 1200 yılına kadar olan dönemdeki karışık tarihi birçok bölgesel krallık ve kısa ömürlü hanedanla birlikte bir model oluşturmaktadır: Büyük politik süreçler sadece yukarda adı geçen dört merkez bölgede ortaya çıkarken ve her birinde öne çıkan bir güç bulunurken bunların hiçbirisi herhangi bir zaman diliminde diğer üç bölgeyi kontrol altına almayı başaramadı. Bölgeler arası savaşlar daha çok orta büyüklükteki bölgeleri kontrol etmeye ya da sadece ganimet elde etmeye yönelikti. Her bir ayrı bölgenin iç güçleri ile yöneticilerinin kendi bölgelerinin ötesini kontrol edebilme yetersizliği arasında belirlenmiş bir güç dengesi oluşmuştu. Askeri donanımları, yönetim mekanizmaları ve stratejik kavrayışları aşağı yukarı aynıydı. Bu güç dengesi nedeniyle bölgeler arasında, farklı bölge kültürlerinin gelişimini teşvik eden önemli bir politik denge ortamı vardı. Bu denge aynı zamanda sık sık karşı karşıya gelmeyi ve bazen de ortaçağ Hindistanının karakteristik özelliği olan yoğun bölgeler arası çatışmaları doğuruyordu.

Bu karşı karşıya gelmelerin çoğu incelendiğinde bölgesel merkezler sisteminin yapısı açıkça ortaya çıkmaktadır (Bkz. Harita 8).

Geç 8. yüzyıl ile 9. yüzyıl sonu arasında kalan dönemde bu zıtlaşmalar özellikle şiddetliydi. Kuzeyde Gurcara Pratiharalar, Doğuda Palalar, Dekkan'da Raştrakutalar hemen hemen aynı zamanda güçlü hanedanlar olarak ortaya çıktılar. 783 yılı civarında ilk Palalar, Gopala ve Dharmapala (770-821) Bengal'in batı tarafından hâkimiyetlerini genişletirken, yaklaşık 783 yılında Gurcara Pratihara hanedanının kurucusu Vatsaraca da Racastan'ın büyük bölümünü fethetti. Bir çarpışma artık kaçınılmazdı. Vatsaraca Allahabad yakınlarında Pala kralını yenilgiye uğrattı. Bu arada Raştrakutalar güçlerini Dekkan'da toplamış, kuzeye bakıyorlardı. Üçüncü Raştrakuta kralı, Dhruva (770-793), büyük bir ordu ile Ganjetik ovaları işgal etti ve hem Vatsaraca hem de Dharmapala'yı yendi. Dhruva'nın ölümünden sonra, Raştrakuta'nın zayıf düştüğü bir zamanda ele geçirdiği şansla Kanauc'u ele geçirdi ve yazıtlarının birinde ilan edildiğine göre orada inşa ettirdiği saraya gelen birçok kral 'titreyen taçlarıyla önünde eğilip ona övgüler düzdü'.

Ancak hemen sonra Vatsaraca'nın oğlu Nagabhata Kanauc'u tekrar alarak Gurcara Pratiharaların ihtişamını geri getirdi ve sonra Dharmapala'nın hakkından gelmek üzere ilerledi. Bu zafer yeni Raştrakuta kralı III. Govinda'yı çok kıskandırdı. Racastan bozkırlarına kaçmak zorunda kalan Nagabhata'nın üzerine çullanırken Dharmapala süratle Kanauc'u bir kez daha topraklarına kattı. Sonraki yönetici kuşak içinde en önemli kişi Dharmapala'nın oğlu Devapala idi (821-860). Hâkimiyetini çağdaş Gurcara Pratihalar gibi genişletebildi ve Raştrakutalar zayıf düştü. Ancak 9. yüzyılda, Gurcara Pratiha kralları Bhoja (836-885) ve Mahendrapala (885-910) defalarca yenilgiye uğrattıkları diğer iki çağdaş hanedandan daha güçlü olduklarını kanıtladılar.

Böylece Kanauc Hindistan'da iktidarın ana odağı oldu.

Raştrakutalar 9. yüzyılın sonuna doğru iktidarları Hindistan'ın bütün büyük bölgelerini etkileyen kralları III. Indra ve III. Krişna (büyük Krişna 939-968) zamanında bir kez daha güç kazandılar. Raştrakutalar şimdiye kadar çoğunlukla Kuzeyin işlerine müdahale etmişken Krişna Güneye döndü ve Pallavaları yenerek yeni güç kazanmış olan Çolaları mağlup etti. Krişna Tondaimandalam'a bıraktığı bir 959 kitabesinde şöyle der:

> Güneyi *(dakşina-dig)* zapt etme kararı ile Çola hanedanını ortadan kaldırarak onların krallık topraklarını kendi akrabalarına bağışladı. Mandalaların güçlü hâkimleri, Çeralar gibi Pandyalar ve diğerleri, Simhala (Sri Lanka) hükümdarı gibi bağımlı olanların *(kara-da)* konumlarını geriletti. Rameşvaram'da (Sri Lanka'ya bakan bir Güney Hindistan tapınak kenti) bir zafer anıtı dikti.[3]

Bu kitabe bir kralın bir başka bölge kralını belki yerinden edebildiği, ancak idari kontrolünü o bölgeye yayamadığı yönetim tarzının istisnaları olduğunu göstermektedir. Krişna kesinlikle tam bunu yapmayı denedi ve yeni merkezileşmiş bölgeler arası bir imparatorluğun başlangıçları görüldü. Ancak ortaçağ bölgesel krallıkları eski büyük Hint imparatorluklarından farklı olarak kendi yapılarını geliştirdiler ve uzaktan kolaylıkla kontrol edilemediler. Uzaktaki bir yönetici, nüfuzunu bir başka bölge üzerinde de kullanmak istediğinde, bu, sürekli müdahalelere hazırlığı gerektiren çok maliyetli ve kendi kaynaklarını azaltan bir uygulama oluyordu. Sonuçta bu durum üçüncü bir gücün müdahalesi ile zayıf düşmesine ya da içerden yıkılmasına neden olabiliyordu. Bu sonuncu ihtimal güçlü Raştrakuta imparatorluğunda III. Krişna'nın ölümünden sadece 6 yıl

3 R. G. Bhandarkar, 'Karhad Inscription of Krishna III Saka-Samvat 88', *Epigraphia Indica*, c. 4, s. 278, 1986.

sonra gerçekleşti. İmparatorluğun büyük vilayetinin valisi Taila 982 yılında Raştrakutaların tahtını zorla ele geçirdiğinde, tahtı geri almak için beyhude bir çaba gösteren Krişna'nın torunu ölüm orucuna girerek yaşamına son verdi. İlk Badami Çalukya hanedanından gelme olduğunu iddia eden Taila, tüm enerjisini Çolaları hükmü altına almaya yönelten ve kuzeyin savunmasını kendisine bırakan III. Krişna'nın hizmetinde önem kazandı. Taila tarafından kurulan hanedana Kalyanili Çalukyalar dendi.

Kalyanili Çalukyalar Orta Hindistan üzerindeki kontrolü ele geçirince diğer iki büyük bölgedeki politik durum tamamen değişti. 10. yüzyılın sonunda kudretli Gurcara Pratiharalar neredeyse unutuldu. Aralarında Sindli Arapların da bulunduğu birçok düşmanla girdikleri savaşlardan sonra güçleri tükendi. 10. yüzyıl başlarında Kanauc'a giden Bağdatlı gezgin El-Mes'udi'ye göre Pratiharaların her birinde 700 bin ile 900 bin asker olan dört büyük ordusu vardı. Ordunun biri özellikle İndus vadisindeki Multan'ın Müslüman yöneticisine karşı savaşmakla görevlendirilirken, diğeri El-Mes'udi'nin Pratiharaların doğal düşmanı olarak gördüğü Raştrakutalarla ilgilenmek zorundaydı. Binlerce at, fil ve deveyle birlikte bu kadar büyük orduları beslemek halka büyük yük getiriyordu. Güçleri azaldığında Gurcara Pratiharalar hâlâ Kanauc'u başkent olarak ellerinde tutabilseler de başta Racputlar olmak üzere daha önce kendilerine bağlı prensler toprakların büyük bölümünü ele geçirdiler. Kuzey Hindistan'daki siyasi birliğin dağılması 1001-1027 döneminde Gazneli Mahmud'un yıllık saldırılarını hızlandırdı. Mahmut Gucara'dan Varanasi'ye (Benares) kadar bütün bölgeleri yağmaladı ve tüm siyasi sistemi altüst etti. Bu şiddetli saldırılardan başını alamayan Kuzey Hindistan sonuçta 12. yüzyıl sonlarında Afganistan'dan gelen Türkler tarafından fethedildi.

Güney Hindistan'daki siyasi gelişmeler tamamen ayrı

bir yönde gelişti. Taila'nın Raştrakutaların tahtını zorla ele geçirmesinden sonra Çolalar Güney'de eski konumlarını yeniden kazandılar. 11. yüzyılın başlarında Çola iktidarı büyük kralları I. Racaraca ve I. Racendra ile gücünün zirvesine ulaştı. "Uzak Güney" ilk kez Hindistan tarihinin odak noktası oldu. Çolalar sistematik bir siyasal yayılmacılığı sürdürdüler ve genişlemeleri sadece Kalyanili Çalukyalarla sınırlı kalmadı, Sri Lanka'yı da fethettiler ve gönderdikleri birliklerle Ganj, Endonezya ve Malaya'ya yürüdüler. Yaklaşık dört yüzyıldır süren Vengi ve Krişna-Godaveri delta bölgesi üzerindeki hâkimiyet mücadelesi bir evlilik birliğiyle Çolaların lehine sonuçlandı. Doğu Çalukya hanedanının bir üyesi ve Çolaların bir akrabası olan Vengili Kulottunga, Çola tahtını zorla ele geçirdi ve böylelikle bütün güneydoğu kıyısını yönetimi altında birleştirdi.

Çola iktidarı 13. yüzyıla kadar sürdü. Sonra aralarında Maduraili Pandyalar, güney dağlarından Hoysalalar ve Varangallı Kakatiyaların da bulunduğu birçok bağımlı prenslik, bağımsız krallıklar olarak ortaya çıktı. Fakat zamanla, hepsi, yüzyıl sonra Kuzey Hindistan yöneticilerinin de başına geldiği gibi, 14. yüzyıl başlarında, Delhi Sultanının üstün askeri stratejisinin kurbanı oldular.

Hindistan'ın büyük tarihsel bölgeler arası ilişkilerinden sonra şimdi önemli ortaçağ hanedanlarına daha yakından bakabiliriz.

Racputların Doğuşu

Harşalar Kuzey Hindistan tarihinin merkezini Ganj-Yamuna Doab'ın ortasına, Kanauc'a kaydırınca bu yeni merkezin batısında yaşayan kabileler Hindistan tarihinin ileriki aşamalarında daha da önem kazandılar. Şimdi tarihin projektöründe ortaya çıkan Racputlar, ilk ve en önemli olanlarıydı. Bu kabilelerin ataları bilinmiyor. Racputların ısrarlı

biçimde kahramanca ve inançla Delhi Sultanı'na ve Araplara karşı savaşmasından dolayı Hindistan bağımsızlık hareketi günlerinde bir Hint Tarihçisi onların Vedik Aryanlardan geldiği iddiasını sahiplendi. Ancak bu kabilelerin bazıları Hun işgalinden sonra Orta Asya'yı terk ederek yerel kabilelerin parçası haline gelmiş olabilirler, örneğin Pencap'tan Racastan'ın aşağısına dönen Aravalli Dağlarının batısı ve Codhpur yakınına yerleşen Gurcara göçünün güzergâhı, bu rotadaki bölgelerin ve yerlerin adına bakarak izlenebilir. Büyük Cayna tapınaklarıyla ünlü Abu Tepesi bu dağ silsilesindedir. Abu Tepesinde 747 yılında büyük bir ateş töreni yapıldığına ve tüm Racputların arınarak Kşatriyas'ın konumunu kabul ettiklerine ilişkin bir söylenti vardır. Örneğin Paramaralar, kendi el yazmalarında, Amu Tepesindeki büyük ateş kurban töreninde Rişi Vasişta tarafından arındırılan Agnikula'ya (ateş ailesi) ait olduklarından bahsederler. Kendi köklerini ateşe doğru izleyerek Krişna ve Rama'ya ayrı ayrı geri dönen Güneş ve Ay'ın (Suryavamşa ve Çandravamşa) büyük efsanevi soyuyla aynı değerde olmak istediler.

Racputların Racastan'ın geniş bölgesinde yükselmeleri, yerleşik bir tarımın yayılması ve Sabara, Pulinda ve Bhil gibi yerli kabilelerin yerlerinden edilmesiyle bağlantılı görünüyor. Racput kabilelerinin dışarıdan evlenmeyle sürekli küçük klanlara bölünmesi içinden çıkılması güç bir evlilik birlikleri ağı geliştirdi. Bu da Racputların liderlik kaynaşmasını getirerek hâlâ Racastan'da geçerli olan genel bir Racput kültürünü doğurdu.

Gurcara Pratihara hanedanının gücü çeşitli Racput kabile ve klanlarının imparatorluk sistemi içinde büyük ölçüde bütünleşmelerinden kaynaklandı. 10. yüzyıl başlarında Raştrakutaların Kanauc'u yağmalamasıyla Gurcara Pratihara iktidarı çökünce, birçok Racput prensi bağımsızlıklarını ilan ederek bazıları sonraki iki yüzyılda önem kazanan

kendi krallıklarını kurdular. Bu hanedanlar arasında en iyi bilinenler Kathiavar ve Gucerat'ın Çalukyalar ya da Solankileri, Doğu Racastan'dan (Acmer ve Codhpur) Çahamanalar (Çauhan) ve 736 yılında, 12. yüzyılda Çauhanlar tarafından zapt edilen Delhi'yi kuran Khacuraholu Çandellalardı. Racputların Khacuraholu Çandellalardan ve Tripulu (Madhya Pradeş) Kalaçhurilerin soyundan geldiği de iddia edildi. Ozanlar tarafından bütün Kuzey ve Orta Hindistan'da evlilik birliğine dayanan yaşam tarzları ve feodal kültürleri ile yüzlerce yıl methedilen Racputlar, geç ortaçağ Hindistan tarihinde kesin bir etki bıraktı. Uzak Orissa'da bile prensliğe ait birçok nesil Racputlara dayanır. Aralarında Orissa'nın eski veziri R. N. Singh Deo'nun da olduğu Doğu Orissa'daki Patna-Bolangirli Racalar, gururla 1192 yılında Racput birliğinin başında Müslüman istilacılara karşı yiğitçe savunma yapan büyük kahraman Prithvirac Çauhan'ın soyundan gelmiş olduklarını iddia ederler. Tarihçiler Racput kültürünün bu yayılmasını "Racputlaştırma" olarak gösterdiler. Bu kültür, birçok Racput ailesinin Hint-Türk İmparatorluğu'nda önemli görevlere gelmesiyle daha da anlam kazandı. Aslında karşılıklı evlilikler nedeniyle sonraki Hint-Türklerin kendileri de kısmen Racput idi. Racput hanedanlarının Hindistan kültürüne yaptıkları katkıların en önemlisi tapınak ve heykel yapımını himaye etmeleriydi. Çandellaların Khacuraco'nun büyüleyici tapınaklarını yapması büyük Racput kültür döneminin en iyi örneğidir.

Doğu Hindistan'ın Pala Hanedanı

Doğu Hindistan'ın en önemli hanedanı Palalardır. Bu hanedanın kurucusu olan Gopala kraliyet soyundan değildi. Ülkede hâkim olan genel karmaşaya son vermek üzere halk tarafından seçildiği söyleniyor. Onun oğlu Drahmapa-

la bir elyazmasında babasının "balıklar devletine" bir son vermek ve "talihin elini dokundurmak" için seçildiğini belirtir. 'Balıklar Yasası'nın (*matsyanyaya*) anarşi devletlerinde (*a-racaka*, kralsız dönem) büyük balığın küçüğü yutması örneğine, yönetim ilkeleri olarak eski Hint yazılarında sıkça işaret edilir. Hobbes'un siyasal ve felsefi fikirleri böylelikle Hindistan'da önceden sezinlendi ve eğer yazılan bilgiler doğru ise Gopala, krallığını Hobbes'un zihnindeki yöneten ile yönetilen arasında akılcı kontrat tarzına borçlu oldu.

Gopala'nın hanedanı Kuzey Hindistan'ın siyasal gelişimine başarı ile müdahale eden iki büyük varisi Drahmapala (790-821) ve Devapala (821-860) döneminde büyük önem kazandı. Ancak bu iki büyük yöneticiden sonra Palalar bir süre için yine etkisiz hale geldiler. İktidarları Patna etrafında ellerinde kalan topraklarla sınırlandı ve Bengal üzerindeki hâkimiyetlerini tamamen kaybettiler. Sadece Mahipala (988-1038), Çola kralı I. Racendra'nın Kuzey seferinden geçici olarak etkilense de Pala yönetimini eski gücüne kavuşturdu. Sonra gelen yöneticiler döneminde Pala iktidarı, şimdi Madhya Pradeş olan doğu bölgesini yöneten Kalaçurilerle girişilen sürekli savaşlar nedeniyle zayıfladı. Palaların bir süre için Kalaçurilerin hükümranlığını tanıdıkları anlaşılıyor. Bir yandan batıdaki güçlü rekabeti göğüslerken doğuda da Kaivartalar kabilesinin "sahip" liderlerinin Varendra'da (kuzeydoğu Bengal) Pala nüfuzuna karşı gösterdikleri kahramanca direncin getirdiği zorluklarla karşılaştılar. Ramapala çeşitli komşu yöneticilerle bir birlik oluşturarak iktidarlarına son verene kadar üç Kaivarta yöneticisi Varendra'nın büyük bölümünü kontrol altında tuttu. Ramapala böylelikle Pala ihtişamını bir süre için geri getirebildiyse de, güçsüz ardılları hanedanın çöküşünü engelleyemedi.

Her zamanki gibi bağımlı bir prens ortaya çıkarak Pala

yönetimine içerden son verdi. Bu Sena hanedanının kurucusu ve ilk olarak çöken Pala krallığında hak iddia eden prenslerin tümünü yenip sonra da Pala kralını ortadan kaldıran Vicayasena idi. Vicayasena'nın ardılları Vallalasena ve Lakşmanasena (1179-1205) birliklerini Bihar, Assam ve Orissa'ya gönderdikleri süre içinde Bengal'de barış ve kararlılığı garanti altına aldılar. Ancak 12. yüzyılın sonunda bağlı prensler, tekrar bağımsız yöneticiler olarak ortaya çıktılar. Bu iç çalkantılar döneminde daha önceden Bihar'ı fetheden Muhammed Bahtiyar Halaci aniden Sena başkenti Nadiya'yı ele geçirerek doğu Bengal'i elinde tutan Lakşmanasena'yı uzaklaştırabildiyse de Halacilerin egemenliğindeki Bengal Sultanlığının kurulmasını engelleyemedi.

Pala hanedanının Doğu Hindistan'daki önemi, Palaların ülkenin dini ve kültürel yaşamında oynadıkları rolle de ilgiliydi. Yüzlerce yıllık Hindu karşı reformu Hindistan'ın diğer bölümlerindeki Buddhizmin etkisini büyük ölçüde azaltmıştı, ancak Pala hanedanı Buddhist kurumları himaye etme geleneğini sürdürdü. Palaların Buddhizmin büyük kutsal yerleri üzerindeki kontrolü Hindistan'ın dışarıdaki Buddhist ülkeler ile ilişkileri açısından çok önemliydi. Mahayana Buddhizmi, Bengal'de, Kali olarak tezahürü ile hâlâ etkin olan ana tanrıça inancından etkilenen kendine özgü Tantrik formunu kazandı. Mistik ve büyülü inançlar bu süreçte kraliyet himayesindeydi ve belki de bu tarzı Palalar yerleştirdi. Eski Buddhist üniversitesi Nalanda uluslararası ününü Palalar döneminde kazandı ve yeni Buddhist üniversitesi Vikramaşila Dharmapala tarafından kuruldu. Vikramaşila daha çok Hintçe metinleri Tibet diline çeviren Tibetli keşişlerin cazibe merkezi oldu; Nalanda Güneydoğu Asya'da Buddhist alimlerin Mekkesi olarak kaldı. Şirivicaya'nın Şailendra kralı Balaputra, yaklaşık 860 yıllarında krallığı sırasında keşişler için bir manastır inşaatı gerçekleştirdi ve Dharmapala saltanatının 39. yılında bu manastı-

ra beş köy bağışladı. Mahayana Buddhizminin Tibet ve Güneydoğu Asya'da yayılmasıyla Pala sanat tarzı bu ülkeler üzerinde etki bıraktı. Tibet'teki Thangkaların resim sanatı ve Güneydoğu heykelciliği bu stilin etkisinin kanıtlarıdır.

Badamili Çalukya Hanedanı

Çalukyalar yaklaşık dördüncü yüzyıldan itibaren Kanara kıyısını kontrol eden Kadamba hanedanına bağlı prensliklerden gelir. Altıncı yüzyılda ilk Çalukya kralı I. Pulakeşin Vatapi'de (Badami) başkentini kurdu ve at kurban töreni ile Kadambalardan bağımsızlığını ilan etti.

Çalukyalar sanat ve mimarinin büyük patronları olarak ortaya çıktılar. Önceki bilim adamları onları daha çok sadece Kuzey stilini güneyde kopya eden aracılar ya da simsarlar olarak kabul etse de daha sonraki titiz çalışmalar Çalukya sanatının çok yaratıcı olduğunu kanıtlayarak hakkını teslim etti. En ünlü Hintli ikonografların Çalukya heykelcilerinin arasından çıktığı bile ileri sürebilir. Hint mitolojisine ait birçok figür ilk kez onlar zamanında geç Gupta stiline uygun biçimde güzel taş oymalara resmedildi. Badami kalesi yakınında kayalar oyularak yapılan üç büyük mağara tapınağı heykellerle donatıldı. Dans eden Şiva (Nataraca) ve cüce-enkarnasyonu ile evreni şeytanlardan kurtaran Vişnu-Trivikrama, hemen sonra 642'de Badami'yi ele geçiren Pallavaların emriyle Mahabalipuram'da yumuşak kayalar oyularak yapılan "Ratha" (savaş arabaları) heykelciklerinde Pallava sanatına etkisi açıkça görülen figürlerdi. Ancak Pallavalar bu sanat "borcu"nu hemen ödeme şansını buldular. Çalukya kralı II. Vikramaditya 740 yılında Pallava başkenti Kançipuram'ı ele geçirdiğinde 746-747 yılları arasında iki ünlü tapınağı inşa eden bazı Pallava sanatçılarını beraberinde götürdü. Bu tapınaklar Çalukyaları yerinden eden Raştrakutaların sanatını da etki-

ledi. Raştrakuta kralı I. Krişna (y. 756-773) kayaları kestirerek inşa ettirdiği Ellora'nın Kailasa Tapınağı kesinlikle Pallava tarzının izlerini taşıyordu. Bu ortaçağ Hindistanında bölgesel tarzların birbirleri üzerinde yaptıkları karşılıklı etkileşimin iyi bir örneğidir.

Kançipuram'ın Pallava Hanedanı

Pallavalar siyasal kontrolü iktidarlarının üssü olarak kullandıkları başlangıçtaki çekirdek bölgeyi Tondaimendalam ötesine taşıyan ilk Güney Hint hanedanıdır. Ataları bilinmemektedir. Bazı tarihçiler köklerinin Kuzeybatı Hindistan'ın Pahlavalarına (Partlar) uzandığını iddia etmektedirler. Fakat, Pallavaların isimlerinin Tamilce'deki Tondai sözcüğünün -bu sözcük orijinal ülkeleri Tondaimandalam'ı işaret etmektedir- Sanskritçedeki karşılığından (*pallava* "yapraklar", "yeşillik" anlamına gelmektedir) gelmiş olması daha güçlü bir olasılıktır. Öte yandan ilk Pallava'nın bir yabancı olduğu ve yerli bir prensesle evlendiğine dair bir efsane vardır. Nagalar (yılanlar) yerli iktidarın ve verimliliğin sembolüdür. Hint hanedanların doğuşuna ilişkin bol miktarda benzer öykü Güney Hindistan'da da vardır.

Pallavalar kesinlikle Çola, Panda ve Çeraların eski kabile soylarında gelme değildiler ve doğuşlarını bu eski soyları ezen Kalabraları yenilgiye uğratmalarına borçluydular. Kalabralar yollarını açmış olmasalardı belki de Pallavalar bu eski soylar üzerinde hiçbir zaman üstünlük kuramayacaklardı. Kral Simhavişnu, Pallava hanedanının kurucusu, Kalabraların yenilgisinden sonra krallığını kuzeyde Krişna ağzına ve güneyde Kaveri vadisindeki Çola ülkesinin kalbine kadar genişletti. Ardılları Mahendravarman ve Narasimhavarman zamanında Pallavalar Çalukyalarla karşı karşıya geldi.

Mahendravarman, Sanskrit şiirine düzen getiren yeteneği ve Güney Hindistan'daki ilk Hindu mağara tapınağı yapması nedeniyle ünlü bir hükümdardı. Söylenildiğine göre aslında Caynacılığa bağlıyken sonradan ilk Bhakti azizlerinden Appar'ın Şivaizmine döndü. Mahamalla (büyük güreşçi) olarak da bilinen Narasimhavarman, Mahabalipuram (Mahamallapuram) limanının yapımı ile anıldı. Oradaki en güzel kaya tapınaklar, özellikle "Rathalar" ve "Ganj Baskını"nın dev kabartması onun döneminde tamamlandı. Ancak Pallavaların en büyük inşaatçısı, iki büyüleyici Şiva tapınağı, Mahabalipuram'ın Sahil Tapınağı ve Kançipuram'ın Kailasanath Tapınağının yapımını emrettiği tahmin edilen II. Narasimhavarmandı, (y. 680-720). Güney stili tapınak kulesi, dik piramit tekniği burada olgunlaştırıldı ve kısa süre sonra Güneydoğu Asya'ya, özellikle 20-30 yıl sonra Pallava stili tapınakların inşa edildiği Cava'ya ulaştı.

Kançipuram Pallavaların kraliyet başkenti olarak parladı ve Hindu olmalarına karşın Pallavaların himayeleri Buddhistleri de kapsadı. I. Narasimhavarman döneminde Pallava krallığını ziyaret eden Çinli keşiş Xuanzang'ın yazdığına göre yaklaşık 100 manastırda 10.000 keşişin tümü Mahayana Buddhizmini tefekkür ediyordu. Kançipuram'ın güneyinde birçok yabancı bilim adamının, ulema tartışmalarında yer almak için ziyaret ettiği büyük bir manastır vardı. Xuanzang, ayrıca Kançipuram'da 80 Hindu tapınağı gördü ve aşağı Güneyde Çola ülkesinde Buddhizmin neredeyse bittiğini de kaydetti: Bu insanların durumları doğal olarak berbattı: Sapkın öğretilerle ilişkiliydiler. Sangharamalar (manastırlar), rahipleri gibi kirli ve perişandı.

Çola Hanedanının Yeniden Dirilişi

Çolaların 9. yüzyılda geri dönüşleri şimdi bize yabancı ol-

mayan bir yolla gerçekleşti: Pallavalara bağımlı prenslikler olarak Pallavaların hizmetindelerken Pallava iktidarının güçlü Raştrakutalarla sürekli karşı karşıya gelmesi nedeniyle zayıfladığı sırada bağımsızlıklarını yeniden gündeme getirdiler. Pallavalar kuzeyde meşgulken, Çolalar, Aditya fırsat yakalayıp 897 yılı civarında Pallava hükümdarı ile savaş alanında mücadeleye tutuşuncaya kadar Pallava krallığını Güney Pandyalara karşı savundu. Çarpışma cephede iki ordunun alışılmış kahramanca düellosu biçiminde gerçekleşti. Aditya (Güneş) kazandı ve kendisi ve oğlu Paratanka (907-955) güçlerini güneyde birleştirdiler. Bunu yaparken kendilerini yenen Raştrakutalarla da karşılaşmak zorunda kalmışlardı. Çolalar böylelikle uzun yıllar süresince faaliyetlerini kendi asıl çekirdek bölgeleri ile sınırlamak zorunda kaldılar.

10. yüzyılın sonlarına doğru Uttama Çola ve nihayet oğlu I. Racaraca topraklarının sınırlarını asıl ülke topraklarının ötesine genişleterek Çola iktidarını alabildiğine yeniledi. Racaraca Pandyaları ve Çeraları yendi, Sri Lanka'yı fethetti ve eski kutsal başkent Anuradhapura'yı yağmaladı ve saltanatının sonunda uzak Maldiv Adaları'nı bile fethetti. 1012 yılında kendisinden genişleyen imparatorluğun idare sorumluluğunu paylaşması istenen oğlu I. Racendra bu saldırgan politikayı aynı şiddette sürdürdü. Vengi'yi fethetti, Kalyanili Çalukyaların başkentini ele geçirdi, 1017' de donanmasını tekrar Maldiv Adaları'na gönderdi ve sonra 1022-1023 yılları arasında kendisini "Ganjı fetheden Çola" yapan, yeni başkentine "Ganjikondaçolapuram" adını vererek andığı büyük başarıyı gerçekleştirdiği muazzam seferi düzenledi. Bir kitabede belirtildiğine göre Pala kralı Mahipala'yı yendi ve Bengal'in mağlup prenslerine Ganj nehrinden, içi bu su ile dolu bir "likid zafer sütunu" gibi inşa ettirdiği dev sarnıcın bulunduğu başkentine kutsal su taşımalarını emretti. Üç yıl sonra donanmasını askerlerinin

güçlü Şirivicaya imparatorluğu ve tüm bağlı prensliklerini yenilgiye uğrattığı ünlü Sumatra ve Malaya seferine gönderdi.

Çola imparatorluğunun bu iki büyük yönetici dönemindeki ani genişlemesinin nedenlerine ilişkin birçok teori var. Onlar, dünyayı fethedip *(digvicaya)*, evrensel hükümdarlar *(çakravartin)* olarak yiğitliklerini kanıtlamalarını sağlayacak eski öğüde mi uydular? Bir Amerikalı tarihçinin ileri sürdüğü gibi aslında yağmacılıkla mı ilgiliydiler? Denizcilik seferleri, benzer bir politika izleyen ve Doğu ticaretinin geçmek zorunda olduğu Sunda Geçitleri ve Malakka'yı elinde tutarak stratejik avantaj sağlayan Şirivicaya imparatorluğunun engellediği ticaret tekelini kurmaya yönelik ince bir politikanın parçası mıydı? Güney Hindistan tarihçisi K. A. Nilakanta bu sonuncu olasılık üzerinde durdu. Ancak belki de bu nedenlerin tümünün de Çolaların faaliyetleri üzerinde etkisi vardı. Ganj suyunun nakledilmesi ilk teoriye çok iyi uyuyor. Çola kralları ve generallerinin Ganjikondaçolapuram ve Tancavur'daki (Tancore) imparatorluk tapınağını süsledikleri mücevher ve altınların uzun listesi ikinci teoriye kanıt getiriyor. Denizciliğe olan ilgilerine bakılırsa Nilakanta Sastri kesinlikle haklı. Dahası, bu Çola deniz seferleri kesinlikle Güney Hindistan'ın Güneydoğu Asya'nın işlerine müdahale gayretlerinin ilki değildi. Pallava kralı III. Nandivarman (y. 844-866) döneminde bir Pallava subayının Takuapa'daki Siam Kıstağına bıraktığı kitabede belirtildiğine göre, kral bir su deposu inşa ettirerek buradaki askeri bir kampta yaşayan Güney Hindistan ticaret loncasına emanet etti. Muhtemelen bu tüccarlar ve onların askerleri zaten Şirivicaya'nın boğucu hâkimiyetini Pallava yardımıyla kırarak ticaret rotasını Siam Kıstağına çevirmek ve böylelikle Geçitlerden kurtulmak peşindeydiler.

Çolalar stratejik önemdeki tüm kıyı hatları üzerinde

kontrolü ele geçirerek aynı zamanda denizcilik güçlerini de artırmaya yöneldiler. Hindistan'ın güneybatı kıyılarını ve Ganj Nehri ağzına kadar neredeyse tüm doğu kıyılarını ele geçirdiler; Maldivler, Sri Lanka ve belki de Andaman' ları da ele geçirdiler. Bu politik çizgide giderek sonunda Sirivicaya'yı ele aldılar. Ancak bu o zamanki artan diplomatik faaliyetler bağlamında da görülmelidir. Çin 10. yüzyıl sonlarında artan ticarete olan ilgisinin göstergesi olarak "Güney Ülkelerine" elçiler gönderdi. Şirivicaya karşılık olarak Çin İmparatorluğu'na 1003-1018 arasında kısa bir süre içinde altı temsilci gönderdi. 1015 ve 1033'te Çolalar da Çin'e elçiler gönderdi ve Çin İmparatoru, Çinlilerin nezdinde bir paye göstergesi kabilinden Çola krallığını büyük bağımlı devletlerden birisi olarak tanıdı. Güneydoğu Asya devletleri Çin imparatorluğu kadar Çolalarla da iyi ilişkiler kurma arzusundaydılar. 1005 yılları civarında Şailendra kralı Şirivicaya Racaraca'nın bir miktar toprak bağışında bulunması nedeniyle Nagapatam'a bir Buddhist manastırı bağışladı. Racendra tahtı babasından alır almaz manas-tıra yapılan bu bağışı sağlama bağladı. 1015'te, Çola'nın Çin yolundaki Şirivicaya da diplomatik görevi sona erdikten sonra ve 1019'da, yine Şirivicaya hükümdarı, Racendra'nın kitabesinde yazılı olan zengin hediyeleri bu manastıra gönderdi.

1012'de Kamboçya da Çola ile diplomatik ilişkiler kurdu. Malaya ilgisi nedeniyle Şirivicaya'nın alanına uzanmak için Angkor krallığını genişleten Kral Suryavarman, kendi kraliyet bekasını *(atmalakşimi)* korumak için Çola hükümdarına hediye olarak bir savaş arabası gönderdi. Kamboçya kralının tehlikeyi ortaya çıkan Çola iktidarında mı yoksa onların Şirivicaya'daki Güneydoğu Asyalı rakiplerinde mi gördüğüne karar vermek zor. Çin sefareti tarafından düzenlenen ticaret ve ticaret güzergahına ilişkin giderek artan bir yarışmanın olduğu kesin. Çolalar ve Gü-

neydoğu Asya hükümdarları pazar payları için muhtemelen karşılıklı bir rekabet içindeydi. Racendra'nın kitabelerinde belirtildiğine göre 1014-1019 arasında Çolaların Şirivicaya ve Kamboçya ile dostane ilişkileri vardı. 1025'te Çola'nın Şirivicaya'ya karşı düzenlediği sefer ancak daha uygun kaynakların keşfedilmiş olması ile açıklanabilir. Fakat bu askeri macera yoğun rekabet döneminin en uç noktası oldu. Prusyalı general Karl Von Clausewitz'in ünlü tabiriyle kesinlikle "farklı anlamda bir diplomasi devamlılığı" vardı.

Racendra'nın Bengal ve Güneydoğu Asya'daki sömürüsü orada sürekli bir toprak iltihakını getirmedi. Ancak Çola'ların ve Güney Hindistanlı tüccarların etkisi II. yüzyıl boyunca hissedildi. 1068-1069'da Şirivicaya'nın Çin'e tekrar elçi göndermesinden sonra Çola donanması bir kez daha ada imparatorluğunun işlerine müdahale etti. Bir Çola kitabesinde belirtildiği gibi Çola birlikleri Malaya'nın büyük bölümünü "yardım talep eden ve ülkesi kendisine iade edilen kralın iradesi ile" fethetti. Çolaların meşru yöneticilerin iddialarını destekleyerek, bir hanedan mücadelesi içinde taraf tuttuğu anlaşılıyor. Çin bütün bu olanlardan yanlış bir izlenim edindi ve ileriki yıllardaki Çin imparatorluk tutanaklarında Çolalardan Şirivicaya imparatorluğunun bağımlı prenslikleri olarak bahsedildi. Belki de Şirivicaya büyükelçisi tarafından kasten yanıltıldılar. Bu yanlış anlaşılma ancak 1077'de Çola hükümdarı I. Kulottunga'nın 72 tüccardan oluşan bir temsil heyetini Çin'e göndermesiyle düzeltildi. Büyük hasar görmüş 1088 yılına ait bir kitabe, o dönemde Sumatra'da bir tüccar loncasının varlığını kanıtlıyor.

Sonraki yıllarda Şirivicaya hükümdarı Çola sarayına iki elçi gönderdi ve onların talebi doğrultusunda 1005 yılında Nagapatam'da kurulan manastıra yapılan bağışları özellikle sağlama bağladı. Kamboçya ile olan diplomatik

ilişkiler de eski halini aldı. Angkor Sarnıcını yapan Angkor kralı muhtemelen II. Suryavarman, Kulottunga'ya onun daha sonra 1114'te Çidambaram tapınağına bağışladığı değerli bir mücevher gönderdi. Burma kralı Kyanzitta (1086-1113) bile Çola prensine altın yapraklar üzerine yazılmış bir mektup gönderdi. Bütün bu bilgi parçaları ve kırıntıları, Güney Hindistan'ın büyük tüccar loncalarının uluslararası ticaretinin Kulottonga'nın uzun süren (y. 1070-1120) saltanat dönemindeki Güneydoğu Asya ile sürdürdüğü barışçı diplomatik ilişkileri nedeniyle bozulmadan yürütülmüş olabileceğini göstermektedir.

Güney Hindistan'ın Büyük Tüccarları

Hintli tüccarlar uluslararası ticaretteki yerlerini eski zamanlarda almıştı. Ancak bu zamanlara ilişkin bilgi kaynakları arkeolojik bulgularla sınırlı kalmakta ve ele geçen yazılı metinler de ticari faaliyetlere ilişkin çok az bilgi vermektedir. Ortaçağ döneminde bazıları bizzat tüccarlar tarafından tutulmuş kayıtları da içeren çok daha fazla kaynak bulundu. Güney Hindistan'da yerel *(svadeşi)* ve uluslararası *(nanadeşi)* ticaret arasında bir ayrım yapılmıştı. Yerel yönetimin özerk kurumları olarak tüccarların kendi kent yerleşimleri *(nagara)* vardı. Büyük limanların (*pattana* ya da *pattinam*) da kendi özerk kurumları ve loncaları vardı ancak bunlar üzerinde, halkla uyum içinde geçinme çabasını göstermek zorunda olan kraliyet görevlilerinin kontrolü daha fazlaydı. Büyük loncalar Pallavalar dönemindeki Güney Hindistan yönetiminde önemli güç unsurları olarak ortaya çıkan birçok ülkede *(Nanadeşi)* alışveriş yapıyordu. Sadece yerel gelişim projeleri ya da tapınak inşaatlarını finanse etmiyor krallara borç para da veriyorlardı. Böylece onlarla ticaretten sağladıkları yarar nedeniyle hükümdarlar loncaları ağırlamak için ellerinden geleni ya-

pıyordu. Uluslararası bağlantıları, emirlerindeki birlikler ve benimsedikleri dokunulmazlıklarıyla bu loncalar neredeyse devlet içinde devlet oluşturmuşlardı.

En güçlü loncalar arasında Ayyavole ve Manigramam vardı. Manigramam Tamil Nadu'da kurulu olduğundan adını Çalukyaların başkenti Aihole'den alan Ayyavole Dekkan ticaretine hâkimdi. Manigramam Güneydoğu Asya ticareti üzerinde yoğunlaşırken Ayyavole'nin uluslararası bağlantıları Batı Asya yönünde gelişti. Güney Tayland'daki kitabe özellikle Manigramam'dan bahseder. Sumatra'daki 1088 yılına ait Tamil kitabesi Tamil Nadu'daki bir loncaya aittir. Ancak bu loncalar arasında tam bir ticaret alanı paylaşması yoktu. Bu nedenle örneğin Malabar (Malaimandalam) kıyısından Nanadeşi tüccarları 13. yüzyılda Burma Pagan'daki Vişnu'ya adadıkları Nanadeşi-Vinnagar tapınağını kurdular.

Güneydoğu kıyısı tacirlerinin Batı Asya ile yaptıkları ticarette belli bazı avantajları vardı. Etnik bağlantılar da bu açıdan önemliydi. Güneybatı Hint kıyılarında yerleşmiş olan Arap ve Yahudi tüccarlar çok uzak olan Kahire'deki meslektaşları ile dahi haberleştiler. Eski bir Kahire sinagogunda bulunan mektuplar ve kağıtlar, ortaçağ Kahire tacirlerinin Güney Hindistan'dakilerle olan bağlantılarını yeterince kanıtlamaktadır. Yahudi tacirlerin Güney Hindistan'da gördükleri saygı Issuppu Irappan (Joseph Raban) adına bakır tabaklara yazılmış kraliyet ihsanından anlaşılıyor. Joseph Raban hatırı sayılır imtiyazlar elde etti, Malabar kıyısı Cranganore limanının dörtte bir tüccar geliri bağışından ve tüm vergilerden muaf oldu.

1055'te Ayyavole loncası tüccarları tarafından yazılmış kitabeden alınan aşağıdaki uzunca bölümler o zamana ilişkin hayli bilgi veriyor. Kitabelerden bu tüccarların Upanişad ve Guatama Buda zamanında etkin olan ve ortaçağda aynı ilgiyi görmeyen dünyanın boşluğuna ve tinsel mura-

kabeye ilişkin kendilerine ait ileri görüşlere sahip oldukları anlaşılıyor.

Dünyaca ünlü, birçok iyi niteliklerle donatılmış, doğruluk, iyi ilişki, alçakgönüllülük, tedbir, saflık ve sağduyu; vira-Banancu-dharmma'nın koruyucuları (kahraman tacirler yasası) sahip olduğu 32 veloma, 18 kent, 64 yoga-pitha ve menzilin dört noktasındaki asramalar; birçok ülkeyi başıboş dolaşmak için doğan, yağmaladıkları evren, sınır noktalarında köşe püskülleri gibi sekiz kral naibi; Çera, Çola, Pandya, Maleya, Magadha, Kausala (Bihar), Sauraştra, Kamboca (Kuzeybatı Hindistan), Gauda (Bengal), Lala, (Gucerat), Parasa (Persia) ve Nepal'i dolaşarak;
Ve altı kıtanın bölgelerine giren kara güzergâhından, deniz güzergâhından, dev fillerle, bakımlı atlarla, büyük safirler, aytaşları, inciler, elmaslar, lal taşları, lacivert taşlar, topaz, damarlı akik, yakut, mercan, zümrütler ve daha ne çeşitler: kakuleler, karanfil, kafur, sandal, amber çiçeği, safran ve diğer koku ve ecza; toptan ya da omuzlarında taşıyarak perakende satıp, gümrük vergisini engelleyerek, imparatorun altın hazinesini, mücevher hazinesini ve ordusunun silahlarını doldurdular, kalanından bilgeler ve munilere bağış hediyeler; sayeban olarak beyaz şemsiyeler (kraliyet eşyaları), güçlü okyanusları hendekler indra muhafız, Varuna sancak taşıyıcısı, Kubera hazineci olarak, dokuz gezegeni kuşak gibi, Rahu bir püskül gibi, Ketu hançer gibi, güneş ve ayı yardımcılar olarak, 33 tanrıyı seyirci olarak görürler.
Fil gibi saldırıp öldürdüler, inek gibi durup öldürdüler, yılan gibi zehirleyerek öldürdüler, aslan gibi atılıp öldürdüler; Brihaspati gibi bilge, Narayana gibi çıkar yol bulmakta başarılı; tartışmalarda Naradarişi gibi mükemmel, yükselen bir alev gibi, ölüm gibi yakalarlar, giden Mari (ya da salgın) ile alay ederler, gelen Mari'yi cesaretle karşılarlar, tasmalı kaplanı kızdırırlar, hareket eden arabaya adım atarlar, balçığı ateşe verirler, kumlardan halat yaparlar; yıldırımı yakalar gösterirler; ay ve güneşi yere indirirler;
Isvarabhattaraka'nın tepegözünden ve dört kolundan, Brah-

ma'nın yüksek sesle gülmesinden ve Bhagavati'nin çılgınlığından bahsederler. Çevreden toplanan yağma malları dolup taştığı zaman, hububat yüklü bir eşek kaçar, bir külçe altın ele geçirilir, bir vergiden kurtulunur, bir çapul çığlığı, kast gelenekleriyle bağlantılı bir toplantı, yapılan bir pazarlık - onların başaramayacağı iş yoktur.
İşte böyledir, Ayyavole'nin bütün unvanlara sahip 500 svamisi için, sekiz mensubu ellerini başları üzerinde birleştirip selam durarak yere yüz sürmüş, yağma ganimetini çıkarıp, yiyecekler sunar, ah Setti! Ayyavole'nin 500 svamisine iyi şanslar dileyerek bir tepsi para sunar.[4]

KRALLAR, PRENSLER VE RAHİPLER: HİNDU DİYARLARININ YAPISI

Birçok önemli Hint hanedanındaki gelişmenin incelenmesi bu ortaçağ krallıklarındaki temel bazı yapısal benzerlikleri gösterir. Gupta günlerinden başlayarak Hint yöneticinin izlediği tarz yerine oturmuştu. Maharaca, krallığı büyük ya da küçük olsun farklı bir kültürel yapı ile ortaya çıktı. Bu tarzın kıtanın diğer bölümleri ve Güneydoğu Asya üzerinde yaygınlaşmasının nedeni sadece doğrudan taklide yönelerek değil kraliyet himayesinde kurulan tapınakların ya da kraliyet ailesindeki rahipler ve kraliyet danışmanları gibi faaliyet gösteren Brahminlerin değerlerini de taşıyarak gerçekleşti.

Kraliyet tarzının evrensel yayılışı ile çoğu hükümdarın arkası gelmeyen çatışmalarının aynı zamana denk düşmesi ortaçağ döneminde geçerliliğini koruyan bölgesel kültürlerin temel devamlılığına olan ilgiyi azalttı. Ayrı bölgeler içerisinde hanedanların doğuşu ve kayboluşu sadece ikincil bir etmendi. Gördüğümüz gibi bölgesel model oldukça sağlam kaldı ve bir hanedan zayıfladığı yerde diğeri iktida-

4 İng. çev. K. A. Nilakanta Sastri, "A Tamil Merchant Guild in Sumatra", *Tijdschrift voor Indische Taol-, Land-en Volkenkunde*, c. 72, s. 321-325, 1932.

ra el koydu. Çekirdek bölgelerin görece öneminde olsa olsa küçük değişiklikler oldu. Böyle bir çekirdek bölge güçlü bir krallığın merkezinde yer aldığında haraç toplamada diğer bölgelere göre daha kârlı olabiliyordu. Güç başka bir bölgeye kaydığında gelir merkezi olma sırası da bu bölgeye geliyordu. Bu şekilde birçok bölge zaman zaman zenginleşme ve kendi bölgesel kültürünü geliştirme şansını yakaladı. Böylelikle ortaçağ krallık sisteminin paylaşmacı bir etkisi oldu.

Bu bölümde ortaçağ Hindu diyarlarının temel özelliklerine ışık tutulacak. Artık eski Hint İmparatorlukları ile bir benzerliği olmayan ancak ortaçağ döneminin karakteristik özelliklerini gösteren Harşa imparatorluğunu inceleyerek başlayacağız.

Harşa ve Samantalar:
Hindistan Feodalizminin Yeni Bir Modeli

Harşaların muazzam krallığının boyutları Gupta İmparatorluğuna çok benziyordu, ancak iç yapısı bu imparatorluktan tamamen farklıydı. Krallığın merkez bölgesi, Kanauc ve Prayag (Allahabad) arasındaki Doab ve Varanasi'nin (Benares) doğusu, Harşa'ların sıkı kontrolü altında kalmış görünüyor. İmparatorluğun bu merkez kısmı her yönden büyüktü. Harşa, Kanauc'dan 250 kilometre uzaklıkta olan bir Brahmin'e yapılmış toprak bağışını bile geçersiz kılacak konumdaydı; Brahmin sadece taklit bir vesika *(kutaşasana)* gösterebildiğinden, toprağı kraliyet katibi tarafından derhal başka birine aktarılırdı. Bu, Guptaların merkezi kontrol uygulamasına çok benzer görünüyordu.

Ancak başka açılardan Harşa'nın krallık örgütlenmesi sorumluluğun çok daha fazla dağıtıldığı bir uygulamaydı. Örneğin Harşa'nın Kanauc'da yerinden ettiği Maukhari hanedanının bir üyesi olan Magadha, Purnavarman kontrolü

altındaydı. Purnavarmanlar ülkenin bu bölümünü Harşa adına kontrol ettiler, ancak muhtemelen özerklikten büyük ölçüde yararlandılar. Şaşanka'nın ölümünden sonra Bengal, Harşa ve müttefiki Kamarupalı (Assam) kral Bhaskaravarman arasında bölündü. Guptalar Magadha ve Bengal'e valiler hatta bölge yöneticileri bile atadılar, ancak Harşalar besbelli bu bölgelerin doğrudan kontrolünden uzaktılar.

Ancak bu bölge Guptalardan, Harşa'nın krallığında belirginleşen sadece daha fazla merkezi kontrol ile sınırlanmış bölge farkıyla ayrılmıyordu. Ayrıca merkez çekirdek içinde de devlet yapısında kesin bir değişikliği gösteren farklı bir kontrol yöntemi vardı. Harşa'nın Varanasi'nin kuzeyi Madhuban'da iki Buddhiste verdiği arazi bağışıyla ilgili elyazması imparatorluğun bu bölgesindeki iç yönetimin yapısına ışık tutuyor.[5] Elyazması usulen bildirilen ve böylelikle bağışın geçerliliği garanti altına alınmış kişiler olarak "Büyük Komşular" *(mahasamanta)*, "Büyük Krallar" *(Maharaca)*, Kraliyet Muhafızları *(dausadika)*, yargıçlar, kral-naibi vekilleri *(racasthaniya)*, kraliyet ailesine ait bakanlar *(kumaramatya)*, eyalet valileri *(uparika)*, bölge görevlileri *(vişayapati)* düzenli ve düzensiz askeri birlikler *(bhata, cata)*, köleler ve yerli nüfustan *(canapada)* bahsediyor. Bağış Skandagupta adlı kraliyet görevlisi adına yapılıyor ve saray katibi *(mahakşapatalika)* tarafından Işvaragupta düzenleniyordu. Skandagupta'ya Mahasamanta ve Maharaca (Mihrace) denilirken Işvaragupta sadece Samanta ve Maharaca (Mihrace) olarak adlandırılıyordu. Bu önemli insanlar listesi beklenilebileceği gibi il valileriyle ya da kraliyet prensleriyle değil bir mahasamanta ile başlıyordu. Samanta kurumu ortaçağ Hindu krallığını eski imparatorluklardan ayıran asıl yenilikti. Samanta teriminin kök anla-

5 G. Bühler, "Madhuban Copper-plates of Harsha", *Epigraphia Indica*, c. 1, s. 67-75, 1882.

mı bağımsız komşu yönetici demekti. Allahabad kitabesinde Samandragupta'nın bahsettiği "sınır kralları" (*pratyanta-nripati*) kelimenin orijinal anlamıyla samantalardı. Ancak Gupta yönetiminin sonunda ve tam olarak altıncı yüzyılda kelimenin yeni anlamı evrensel geçerlik kazandı. Bir krallığın buyruk altında olan ancak eski haline dönmüş bağımlı prenslikleri için kullanılmaya başlandı. Samantaların doğuşu ortaçağ krallıklarının gelişiminin farklı yapısal yönüydü.

Samantaların doğuşu ortaçağ krallıklarının büyümesindeki ayırıcı bir yapısal özellikti. Eski imparatorlukta yöneticiler yukardan imparatorluk atamaları ile görevlendirilirken, ortaçağ krallıklarında önceden boyun eğdirilen, sonra eski haline kavuşmuş ancak krala sadakatle bağlı olan ve haraç vermeye mecbur edilen prensler tarafından kontrol edildi. Geç Gupta döneminde bu tip yöneticiler sınır illerinde tek tük bulunurken Harşa zamanında ve daha sonra imparatorluğun çekirdek bölgesinde bile güçlü figürler haline geldiler. Kendi toprakları üzerinde büyük ölçüde özerklik kullanırken akabinde zenginlik ve prestij açısından eski tip eyalet valilerini geçtiler. Bu çok güçlü tebaayı krallığın hiyerarşisi içinde tutmak yerine onlara krallık sarayında önemli görevler verildi. Böylece Harşa'ya yenilmiş Valabhi kralı yalnızca mahasamantha unvanını kazanmakla kalmadı "Kraliyet Muhafızı" (*mahapratihara*) ve "Kraliyet Mareşali" (*mahadandanayaka*) pozisyonlarına da yükseldi. Merkezde kral maiyetindeki yüksek görevliler ise yenik kral ve prenslere tanınan itibarın benzerlerine kendileri talip oldu ve zamanla elde ettiler. Ancak büyüleyici unvanlar unvan olarak kalmadı, yanında toprak da istendi. Bu da krallığın Hint feodalizmi türü olarak kabul edebileceğimiz "samantizasyon" süreciydi.

Bu süreci iki unsur hızlandırdı: ücretlerin nakit ödenememesi ve kraliyet prestijinin "bağımlı prenslikler grubunun" (*samantacakra*) büyüklüğüne bağlı olduğuna iliş-

kin yeni görüş. *Artaşastra* gibi yönetim sanatı üzerine eski bilimsel incelemelerde subay ücretlerinin ayrıntılı listesi vardı ve Xuanzang'ın kayıtlarına göre yüksek görevlilere ücretleri yedinci yüzyılda bile nakit olarak ödendi. Ancak uluslararası ticaretteki daralma ve madeni para sirkülasyonundaki azalma görevlilere ödemenin bazı köylerden ya da bir vakıf gibi ellerinde tuttukları tüm bölgeden gelir tayin etmek suretiyle yapılmasını gündeme getirdi. *Kathasaritsagara* gibi ortaçağ metinleri, özellikle de ilgili görevlinin yöneticinin canını sıktığı durumlarda kralların bu gelir tahsisatlarını iptal etme arzusunda olduklarını gösteriyor. Ancak samantizasyon süreci merkez yöneticinin arzusundan daha güçlüydü.

Bu tahsisatlar merkezi yönetimin doğrudan kontrol ettiği bölgeyi küçültürken, samantizasyon, hükümdarın güç tabanını krallık çekirdek bölgesinde bile alttan alta kemirdi. Merkezi gücün bu parçalanma süreci diğer ülkelerde de kendini gösterdi, ancak Hindistan'da krallığın meşru bir özelliği halini aldı; samantaçakra'ya gereğinden fazla ağırlık verildi. Ortaçağ kitabeleri ve metinleri maiyeti topladığı zaman kralı çevreleyen samantaların mücevher ve taçlarının ihtişamına ilişkin ilginç tanımlamalar ile doludur. Huzura kabul salonu ya da saray, kraliyet görkeminin sergilenmesinin özel bir yönü olarak bu şekilde ortaya çıktı: saray divanına katılan samanta ve mahasamanta sayısı arttıkça, hükümdarın şanı da arttı. Böyle bir samantaçakra elbette, doğal olarak çalkantılıydı. Merkezi yöneticinin gücü azalır azalmaz bir mahasamanta ya bağımsızlık için gayret gösterecek ya da samantaçakra merkezine dahi yürümeyi hayal edecekti.

Bölgesel Krallıkların Ortaya Çıkması

Şimdiye kadar kraliyet kontrolünün parçalanması süreci-

nin, eski Kuzey Hindistan imparatorluklarının çekirdek bölgelerine getirdiği olumsuz etkilerine ışık tuttuk. Ancak Doğu, Orta ve Güney Hindistan siyasal kurumlarındaki gelişmelere başka bir ışık altında bakmak gerekmektedir. Bu bölgelerde yerel ve kabile güçlerinin bütünleşmesi için bir model olarak yeni kraliyet tarzını kullanarak bölge kralları olan yerel yöneticiler ortaya çıktı. Bu "aşağıdan oluşum" bir şekilde İÖ 6. ve 7. yüzyıllarda Ganjetik ovalardaki devlet biçimlenmesine benziyordu.

Bu sürecin genellikle üç aşaması vardı: önce bir kabile şefliği yerel küçük Hint prensliğine dönüşecekti, sonra bu prens samantalar tarafından kuşatılmış bir kral olacak ve böylece 'erken krallık' kurulmuş olacaktı ve üçüncü aşamada, kendi krallıklarının bünyesinde samantaları bütünleştirerek, büyük krallıkları kontrol eden 'imparatorluk krallıkları'nın ulu hükümdarları olarak ortaya çıkacaklardı. Kabile şefliğinden küçük Hint prensliklerine geçişe ilişkin ayrıntılı doküman olmamasına karşın Gupta imparatorluğunun çöküşünden sonraki dönemde Orta ve Güney Hindistan'da birçok küçük Hint prensliklerinin olduğu biliniyor. Bu önemsiz yöneticiler sadece küçük çekirdek bölgeleri kontrol ettiler. Önce bu bölgelere hâkim oldular ve komşularını yendiler, sonra ikinci safha başladı. Bu aşama genellikle çekirdek bölgede tarımsal genişlemeyle ve kabile halkının kıraç ya da dağlık bölgelere sürülerek yerlerinden edilmesiyle veya Şudralar gibi kast sistemine sokulmalarıyla birlikte gelişti. İkinci aşamada, bu erken krallıkların kralları arsa ve dokunulmazlık bağışlayarak ve sıkça Brahmin köyleri *(agraharas)* kurarak giderek artan sayıda Brahmini de davet ettiler. Gelir fazlasından çıkarılan bu tür bağışlar, ilk kez sıkça, örnek olacak bir tarzda yönetimdeki hanedanın henüz tam olarak kontrolünde olmayan bölgelerdeki Brahminlere muafiyet ihsanları olarak ayrıldı. Bu ikinci aşamanın en önemli tarafı, toprakları ilhak edilme-

miş olmakla birlikte bağımlı krallık muamelesi gören komşu yöneticilerin boyun eğmesiydi. Bu bağımlı prensler galip kralın maiyetine katılmakla birlikte krallığının çekirdek bölgesindeki yönetimde kayda değer bir rol oynamadılar.

Üçüncü aşamanın büyük bölgesel ya da imparatorluk krallıkları en azından bir başka erken krallığın ve aradaki bazı prensliklerin fethi ve ilhakı üzerine temellendi. Krallığın böyle yaygınlaşmış bir çekirdek bölgesinde ürün fazlasının ayrılması, genellikle imparatorluk krallığının merkezini belirleyen çok sayıda hizmetlinin, "imparatorluk tapınağındaki" brahminlerin ve ordunun masraflarını karşılamak için gerekliydi. Erken krallıkların tebaa yöneticileri böyle bir imparatorluk yöneticisinin etrafını onun mahasamantaları gibi kuşatacaklardı ve zamanı gelince kendi samantaları gibi küçük prensliklere sahip olacaklardı. Evlilik birlikleri daha çok samantaçakrayı bir arada tutma işlevi gördü. Ortaçağ Avrupa krallıkları ile kıyaslanabilecek büyüklüğüne karşın, bu ortaçağ Hint imparatorluk krallıkları, genişlemiş çekirdek bölge sınırlarının ötesinde bir merkezileşmiş yönetim kurma konumunda değildiler. Bununla birlikte 11. yüzyıldaki Çola çekirdek bölgesi üzerine yapılan son araştırma bu bölge içinde bazen önemli ölçüde doğrudan yönetimi başardıklarını ortaya koydu.

Orissa: Ortaçağ İdare Şeklinin Gelişimine İlişkin Bir Örnek

Ortaçağ Orissa tarihi bir bölgesel krallığın 'alttan gelişimi' aşamaları hakkında önemli görüntüler sunuyor (Bkz. Harita 9). Orissa Nandalar, Mauryalar ve büyük bir krallığa üs olarak hizmet etmiş Kharavela yönetimindeki Kuzey Hindistan imparatorluklarının bir vilayeti olmuştu. Ancak bunlar yerel siyasi gelişmelerin değil, yukardan empoze edilmiş ya da başka bölgelerden ithal edilmiş türdeki geliş-

melerin örnekleriydi (Örn. Dakşina Koşala). Kharavela'nın kısa ömürlü krallığının çöküşünden sadece birkaç yüzyıl sonra yerel devlet biçimlenmesinin bu ilk safhası, yani prenslik Orissa'da görüldü.

Samudragupta'nın orada yenilgiye uğrattığı bu küçük yöneticilere ilişkin kendi Allahabad kitabesinde bazı önemli bilgiler bulunmaktadır. Samudragupta dört bağımsız yöneticiyle Kalinga'dan 200 millik bir mesafeyi kapsayan Krişna-Godaveri deltasına doğru ilerlerken karşılaştı. Bu yöneticilerin hiçbiri diğerinin üzerinde hükümranlık iddiasında bulunmadı. Ancak ikinci aşamayı muhtemelen Samudragupta'nın müdahalesi başlattı, çünkü hemen arkasından kuzeye, kuzey Godaveri deltasında üssü olan Mathara hanedanına döndü, nüfuzu Mahanadi'nin ağzına ulaşan tüm kuzey yollarını kapsadı.

Bununla birlikte Merkez Orissa'da ikinci aşamaya geçiş, Gupta imparatorluğunun çöküşünden hemen sonra, Şailodbhava hanedanının 7. yüzyılda birçok küçük prensliği yenerek ortaya çıkması ve Merkez Orissa'nın güney bölümünde erken krallık kurmasıyla başladı. Bu hanedanın doğuşu 5. yüzyıla dönerek izlenebilir ve yükselişine ilişkin efsane bu tür hanedanların köklerine ilişkin tipik bir örnektir. 7. yüzyıla ait bir Şailodbhava kitabesi aşağıdaki öyküyü anlatıyor: Pulindasena, Kalinda hükümdarı, krallığı yönetmekten yoruldu ve tanrıya kendisinin yerine yeni genç bir kral sağlaması için yakardı. Tanrı bu duayı kabul etti; bir kaya yarılıp açıldı ve içinden Pulindasena'nın Şailodbhava adını verdiği ve yeni hanedanı kurdurduğu genç adam çıktı.[6] Bu efsane ve iki kralın adları bu bölgedeki devlet biçimlenmesindeki kabile kökenini açıkça işaret ediyor. Pulindalar Aşoka zamanında da bilinen bir kabileydi ve Pulindasena bu kabilenin savaş şefi (*sena*) olmuş ol-

6 D. C. Sircar, "Banpur Copper-plates of Ayasobhita II", *Epigraphia Indica*, c. 29, s. 32 vd.

malıydı. Adının anlamı "Dağdan doğan" olan ardılı Şailodbhava yerleşmek için dağlardan Rişikulya nehrine inmiş olmalı. Ancak bu hanedanın bir üyesi at kurban törenini kutlayıp nüfuzunu komşu çekirdek bölgeye, güney Mahanadi vadisine yayabilene kadar birçok kuşak geçti. Şailodbhava efsanesi daha sonraki çağlardaki Hint krallarının bile kendi kabile köklerinden gurur duyduklarını gösteriyor. Onlar büyük dağ Mahendragiri'ye "zürriyet dağı" *(kulagiri)* olarak ibadet etmeye de devam ettiler.

Orissa'nın sonraki siyasi gelişimleri birçok çekirdek alanı içine alan bölgesel krallıkların sürekli toprak yayılmacılığı ile şekillendi. Ancak bu süreç, daha zengin ve gelişmiş bir çekirdek bölge için su yüzüne çıkan güçlerle 'içerden yayılma' değil, 'dışarıdan ilave' süreci, merkezden uzaklaşan değil, merkeze yaklaşmayı arayan bir yayılmacılıktı. Bu süreç dinamiklerini krallık merkezlerini, krallıklarını genişletmek için kendi çekirdek bölgelerine ekleyen güçlü komşuların fetihler zincirinden alıyordu. Şailodbhavalar da sekizinci yüzyılda bu yolla, kendi çekirdek bölgelerini Mahanadi deltasının kuzeyi ile güney Orissa'daki Şailodbhava bölgesi ve Şailodbhavaların daha önce fethettikleri Mahanadi deltasının diğer bölümleriyle birleştiren Bhaumakaralar tarafından yerlerinden edildi. Bu safhada bölgesel krallık kıyı Orissa'nın üç ana çekirdek bölgesini içine aldı. Onuncu yüzyılda Doğu Orissa'nın Somavamşi kralları kıyıyı ele geçirdiler ve kendi iki çekirdek bölgelerini bölgesel krallığa ilave ettiler. Somavamşiler yukarı Mahanadi üzerindeki Dakşina Koşala'dan geldiler ve Khincali Mandala yöneticilerinin küçük ama önemli Bhanca çekirdek bölgesini ele geçirerek akıntı yönünde yavaş yavaş ilerlediler. Yeni bölgesel krallığın tümü şimdi ikisi kıyıda olmak üzere beş çekirdek bölgeden oluşmuştu. 12. yüzyılın başında Kalinga'da üslenmiş olan Ganj hanedanı Orissa'nın bölgesel krallığını ele geçirdi ve şimdiki kuzey Andhra Pra-

deş'teki kendi topraklarına kattı. Orissa imparatorluk krallığının geç ortaçağdaki akıbeti gelecek bölümde açıklanacak.

Küçük prensliklerde ve erken krallıklardaki yönetsel yapı, yerel gereksinimlerle birlikte tedrici olarak gelişmiş görünüyor. Bu nedenle beşinci yüzyıl Matharaların kitabesinde o zamana ilişkin saray görevlilerinin uzun listesi yok ve sadece bölge yöneticilerine *(vişaya)* ilişkin kuşkulu bilgiler var. Köylerde kayda değer ölçüde özerklik olduğu görünüyor. Mathara toprak bağışları köylülerin *(kutumbin)* sadece tanıklığından bahsediyor. Altıncı yüzyıla ait daha ayrıntılı bir kitabe Gupta imparatorluğu ile yakın ilişki içinde olmuş olan bir bölgede, orta Mahanadi bölgesinde bulundu. Bu kitabe, mihracelerden, mahasamantalardan, kraliyet ailesine bağlı vekillerden *(kumara-amatya)* ve kraliyet görevlilerinden *(parikara)* bahsediyor. Fakat Harşa'nın kitabesindeki benzer listeden farklı olarak, bölge yöneticilerinden ya da görevlilerinden bahsedilmemiş. Bu da Orissa'da gelişimin ikinci aşamasındaki küçük krallıkların, aralarındaki en güçlünün hükümdarlığındaki genç prensler ittifakı olduğunu belirliyor. Şef yöneticinin çekirdek bölgesinde merkezi yönetim bu aşamada muhtemelen tam olarak ortaya çıkmadı.

Bhaumakara hanedanının kıyı Orissa üzerinde hâkimiyet kurduğu dönemde belirgin bir değişimden bahsedilebilir. Bu hanedanın toprak bağışları mahasamataların, mihracelerin, prenslerin, vekillerin, valilerin, bölge görevlilerinin ve diğer kraliyet görevlilerinin tam listesiyle birlikte bakır tabaklar üzerine kaydedilmiş. Oldukça dikkat çekici bir nokta da bağışların ayrıca ilgili köylerdeki önemli insanların kısa bir listesini de içermesi ki bu, köylerin bölgesel krallığın gelişim aşamasında bile özerklikten büyük ölçüde yararlanmaya devam ettiğini gösteriyor.

Bhaumakaralar yönetiminin bir başka yönü de bağımlı

komşular halkasının *(mandala)* varlığıydı. Bu halka aslında Bhaumkaralar tarafından kontrol edilen çekirdek bölgeyi çevreleyen ardalanın yarı halkasıydı. Şulkiler, Nandalar, Tungalar ve Bhancalar mandala yöneticileriydiler. Hepsi hükümdarları olarak Bhaumkara'yı gösterdikleri kendi kitabelerini bıraktılar, ama öte yandan oldukça da bağımsız hareket ettiler.

Mandala yöneticilerinin güçlü konumları kendi ayrı topraklarında üslenmiş önemli kabile birliklerini temsil etmelerinden geliyordu. Şulkiler muhtemelen Orta Hindistan kralları kitabelerinde bahsedilen Şaulika kabilesindendiler. Şulkiler kabilelerinin "sütun tanrıça"sına *(stambheşvari)* taptılar ve bu tanrıçaya Orissa'nın eski kabile bölgelerinde bugün de tapılıyor. Bununla birlikte Şulkiler başkentlerinde büyüleyici Hint tapınakları da inşa ettiler. Bu kabile yöneticileri ortaçağ Avrupasının ellerinde kral tarafından bağışlanmış tımarı olmayan ancak "yabani bir kökten" serpilmiş "sahip" yöneticileri ile mukayese edilebilirdi. Hindistan'da bölgesel krallığın yayılmasındaki önemli bir unsur bu tür mandala yöneticilerinin hâkimiyetlerini kabilelerin yaşadığı ve henüz Hint etkisinin ulaşmadığı dağlık bölgeler içinde yaygınlaştırmış olmalarıdır. Örneğin, Şulkiler kendilerine "tüm Gondama ülkesinin ilk efendileri" derken, Tungalar kendilerini "On Sekiz Gondamanın İlk Efendileri" olarak adlandırıyordu. Gondama, bugün de Batı Orissa'nın dağlık bölgesi ve Doğu Madhya Pradeş'te yaşayan Gondlar kabilesinin yerleştiği alandı.

Samantaları Kontrol Sanatı

Ortaçağ bölgesel krallıklarının yayılması ve samantaların yükselişi eski krallar tarafından yapılan düzenlemelerin mirası nedeniyle çözülemeyen sorunlar yarattı. Asıl sorun samantaların dış halkasını kontrol etmekti. Onların top-

raklarına yönelik sürekli fetih ve ilhaklar sadece daha çok kaynak ve yönetsel kapasite gereksinimini doğurmayacak, maiyetlerine katılan prenslerin gözünde Hindu krallarının prestijlerini belirleyen kraliyet ideolojisinde de bir değişiklik yaratacaktı. Kuşkusuz bu prensler, daima bağımsızlıklarını yeniden kazanma arzusundaydılar ve merkezi kralın herhangi bir tökezlemesinde özerkliklerini artırmaya ve ona ödedikleri haracı kesmeye çalışacaklardı. Bu yüzden çağdaş metinler samantaları kralın potansiyel düşmanı ve askeri birliklerini de kral savunmasının en zayıf halkası olarak gösterir. Bununla birlikte bölgesel krallık yöneticisinin başarısı büyük ölçüde samantalarının gücüne hâkim olmak ve onlara biraz sadakat aşılamaktan geçiyordu. Ancak kitabelerde samantaların kontrolündeki başarıyı kanıtlayacak fazla bilgi yok. Çok az kral onları saraylarına devamlı bir temsilci göndermeye ya da sarayda sürekli bekçi köpekliği gibi bir görevi kabule zorlayabildi. Raştrakuta kralı Amonghavarşa bu soruna tesadüfen ilginç bir çözüm buldu: samantaların sarayına casus olarak binlerce dansöz ve fahişe gönderdi. Samantaların bakmakla yükümlü olduğu bu kadınlar Amoghavarşa'ya iletmesi için haberleri samanta sarayındaki elçiye bildirmek zorundaydılar. Dokuzuncu yüzyıldaki bu ilginç deneyimin başka yerlerde başka krallar tarafından da kullanılıp kullanılmadığı bilinmiyor.

Kralın çok önemli anlarda samantalara bağlı kalmasının çarpıcı bir örneği Kral Ramapala'nın Kuzey Bengal'de Kaivartalara karşı destek araması sırasında görüldü. Ramapala ülkenin isyancı Kaivartalar *(canaka-bhu)* tarafından işgal edildiğini iddia etti ve durumu düzeltmek için samantalarını topladı ve onlara hediyeler vererek yardım istedi. Çağdaş *Ramaçaritam* metninde Ramapala'nın orman kabile şefliklerini *(atavika)* nasıl ziyaret etmek zorunda kaldığı ve onlara toprak ve hediye vererek, asker ve fil yar-

dımı almak için nasıl kur yapmak zorunda kaldığı ayrıntılı olarak anlatılır. Diğer ortaçağ kralları da muhtemelen benzer belalarla karşılaştı.

Samantaçakra'nın bu karmaşık durumu karşısında, kral gerçekten doğrudan kontrol ettiği çekirdek bölgeye bağlı kalabilirdi, ancak ortaçağ bölgesel krallıklarında "kralın keyfine" *(raca-boga)* göre ayrılan bu bölgeler kurumsal değişikliklerden etkilendi. Yöneticiler kraliyet görevlilerinin ücretlerinden doğan gelir kaybını başka bir yolla karşılamak zorunda kaldılar. On ikinci yüzyılda yöneticilerin valileri kralın hizmetine verilmek üzere belli sayıda asker tutmaya zorladıkları bazı örneklere rastlandı. Yöneticiler ayrıca kendi görevlilerine gelir tahsisatında bulunurken ellerinde tuttukları bölgesel iktidar içinde tehlikeli bir yoğunlaşma olmamasına da dikkat ettiler. Kuzey Hindistan Gahadalava hanedanından böyle bir kral Brahmin rahibine ve oğluna 18 köyün gelirini bağışladı ancak köyleri öyle ayarladı ki 18 köyün her biri ayrı bir bölge içinde kaldı. Yöneticiler daha fazla kaynak sağlamak için ellerindeki topraklar üzerindeki vergileri artırdılar ve kendi samantalarının topraklarına el attılar. Bu iki yaklaşım da tehlikeliydi, köylüler aşırı yükün baskısıyla firar edebilir ve samantalar isyan ederek hanedanın yıkılmasına neden olabilirlerdi.

Brahminler ve Kralın Ritüel Hükümranlığı

Hem kendi merkez bölgesinin kontrolü hem de samantaları ile ilişkileri karşısında kralın bulunduğu nazik konum kendi kişisel gücünü artırması açısından krallığın yasallığına ilişkin özel bir vurguyu gerekli kıldı. Bu, ritüel hükümranlığı ve kutsal görevinin öne çıkarılmasıyla sağlandı. Brahminler bu amaca uygun ideolojiyi sağlamada etkiliydiler. Brahminlere bağışlanan toprakları kaydeden birçok belge

bunu açıkça gösteriyor. Gupta imparatorluğunda böylesi toprak bağışları genellikle uzak ve ekim dışı alanlarda Brahminlerin Hindu kültürünün misyonerleri olarak faaliyet göstermeye açıkça niyet ettikleri bölgelerde yapıldı. Fakat onuncu yüzyıldan ileriye doğru toprak bağışlarında oldukça farklı bir model izlendi. Krallar, Brahminlere kendi samantalarının topraklarındaki köylerin gelirlerini ve arazileri bile bağışlama uygulamasını benimsedi. Böyle bir bağış aslında kendisini gerçek kraliyet hamisi ve velinimet olarak gören Brahminleri sadık bir taraftar olarak kazanan kralın değil samantaların zararınaydı. Samantalar geleneksel olarak, kutsanmış olduklarından bu tür bağışlara itiraz edemediler. Brahminlere toprak bağışlama politikasında bir başka değişiklik daha vardı. Önceden böyle bağışları tek tek aileler, en fazla küçük gruplar alırken 10. ve 11. yüzyıldaki kayıtlarda aniden büyük sayıda Brahmin görüldü. Örneğin bir Gahadalava hanedanı yöneticisi 1093 ve 1100 yıllarında 100'den fazla köyle birlikte bir buçuk gelir bölgesini 500 Brahmin'e bağışladı. Bu bölge Gahadavalların ikinci başkenti olan Varanasi'nin (Benares) yakın komşusuydu. Kral bu yeni fethedilen bölge üzerinde nüfuzunu güçlendireceğinden kesinlikle çok kurnaz davranmıştı ve bu nedenle maruz kalacağı önemli kayıp umrunda değildi.

Toprak bağışlarının bu yeni işlevi, ayrı krallıkların gücünün ve dini kimliğinin simgesi olan büyük kraliyet tapınaklarının ortaya çıkması bağlamında Güneyde iyice açıklık kazandı. 11. yüzyıl ile 13. yüzyıl arasında Hindistan'ın çeşitli bölgesel krallıklarında böyle büyük tapınaklar inşa edildi. Khacaraho'daki Mahadeva Tapınağı (yaklaşık 1002), Tancavur'daki (Tancore) Racaraceşvara Tapınağı (yaklaşık 1012) ve Kuzey Hindistan Paramalar krallığı başkenti Udaipur'daki Udayeşvara Tapınağı (y. 1059-80) bazı önemli örneklerdir. Orissa birbiri ardına gelen özellikle etkileyici bu tapınaklarla övünebilir: Buhubaneşvar'daki Lingaraca tapınağı (yaklaşık 1060), Puri'nin Cagannath Tapınağı (y.

1135) ve büyük Güneş Tapınağı (y. 1250). Bu tapınaklar şimdiye kadar temel olarak tarihçilerin, sanatın, mimarinin ilgisini çekerken, siyasal tarih bağlamındaki yerini almadı.

Bu tapınakların yapımı Hindistan bölgesel krallıklarının artan samantizasyonu ile aynı zamana rastladı. Tapınaklar, açıkça, bu krallıklarda yaygın olan ayrılıkçı güçler için bir denge unsuru olarak kabul ediliyordu. Bu işlevi yerine getirmek için krallar, daha çok başkent yakınlarında, bazen de uzak illerde hatta samantaların topraklarında bile büyük arazi bağışlarında bulundular (Bkz. Harita 10). Kraliyet ayinlerini yerine getirmek için bu tapınaklarla ilgili yüzlerce Brahmin ve tapınak görevlisi vardı. Büyük Tancavur tapınağında bağış sahiplerinin çok ayrıntılı kitabelerinde köylerden tam 137 tapınak muhafızının geldiği anlatılır. Bu kitabelerde her köyden pirinç tedarik eden muhafızlara ilişkin talimatnameler de bulunmaktadır. Samantaracalar ve kraliyet görevlileri tapınaklarda özel hizmetleri üstlenmek zorundaydılar. Kralın kişisel rahibi Racguru, aynı zamanda kraliyet tapınağının başrahibiydi ve kralın muazzam mülkünü yönetiyordu.

Böyle büyük tapınakların yapımı çok pahalıya mal olsa da kısa süre sonra kendi geçimini sağlıyor ve krala büyük yarar sağlıyordu. Tancavur'daki tapınağı yapan kral Racaraca saltanatının yirminci yılına kadar tapınağı 502 kilo altın karşılığında harcamayla dekore etti (1014). Bu bağışlanmış topraklardan tapınaklara ayrılan yıllık hububat değerine eşit bir miktardı. Tapınağın ürün fazlası stokları tarımsal gelişim projeleri için krallığın çekirdek bölgesindeki köylere yıllık yüzde 12 faizle ödünç verildi.

Tapınağın ekonomik ve politik işlevleri kralın kraliyet ritüelindeki rolüyle ortaya çıktı. Kendi ayrı başkentlerinde Udayatita ve Racaraca tarafından kurulan tapınaklardaki Udayeşvhara-Linga ya da Racaraceşvhara-Linda örneğinde olduğu gibi, Şiva'nın fallik sembolü Linga, tapınağın kutsal

odasında orayı donatan kraldan sonra belirtildi. Tapınaktaki resimlerde ve dışarıdaki heykellerde kral tanrı gibi tasvir edilerek bu tanrılar kraliyet sıfatları ile donatıldı. Bazı krallar ilave bir meşruiyet kazanmak için krallıklarını kraliyet tanrılığına dönüştürdüler ve krallığı tanrının temsilcisi ya da oğlu *(putra)* olarak yönettiler. Bu şekilde kraliyet tapınağını ve elemanlarını yönetim yararına kullanabildiler ve asi samantaları kralın emirlerine uymadıkları takdirde kraliyet tanrısının gazabı ile tehdit edebildiler.

Brahminler'in yerleşmesi ve kraliyet tapınaklarının kurulması bir ekonomik, politik ve dinsel ilişkiler ağının kurulmasına hizmet etti. Bu ağ kral üzerinde merkezileşti ve böylece samantaçakranın merkezden uzaklaşma eğilimine panzehir oldu. Ancak uzun vadede bu yönetim ortaçağ krallıklarının bitmeyen iktidar mücadelesine çözüm getirmedi. Brahminlere ve tapınaklara giderek daha çok kaynak ayrılırken tarımın yaygınlaştırılması, altyapı, yönetim ve savunma gibi acil devlet işlerine el atmak mümkün olmadı. Birbiri ardına gelen kralların kendi adlarına büyük tapınaklar kurması ve daha çok toprak ve zenginliğin tapınağı yöneten emanetçilerin eline geçmesi bu krallıkların bir gerçeğiydi. Halk vergi yükünden ezildi ve samantalar kendilerini kontrol altında tutacak şekilde düzenlenmiş önlemler nedeniyle isyana sürüklendi. Böylece bir haneden çökecek ve yerini gücünü temel olarak kendi çekirdek bölgesinde henüz bölünmemiş kaynaklarından alan bir başka hanedana bırakacaktı.

TANRILAR, TAPINAKLAR VE OZANLAR: BÖLGESEL KÜLTÜRLERİN GELİŞMESİ

Hindistan'daki erken ortaçağ sürecini biçimlendiren ve Hint kültürünün önemini belirleyen genel olarak dört unsur vardı: bölgesel krallıkların ortaya çıkışı, Brahminizm'in

yeni bir tür popüler Hinduizme dönüşmesi, bölgesel dillerin evrimi ve tüm bunların sonucu olarak bölgesel kültürlerin gelişmesi. Erken ortaçağın bu mirası İslam etkisiyle çeşitli yollardan zenginleştirildi ve Hint-Türk İmparatorluğundaki uygun ortamla, daha sonraki Racput, Maratha ve Sih krallıklarında hatta günümüzde dahi devam etti. Şimdi Hinduizmin dönüşümüne dönüyoruz.

Hint Felsefesinin Yeni Sistemleri

Hinduizmin tarihi birinci binyılın ikinci yarısında sentezleri bugün hâlâ var olan Hinduizm biçiminin ortaya çıkmasını sağlayan birbirine tezat iki eğilimden etkilendi. Bu süreç bir tarafta "Brahmin karşı reformu" olarak adlandırılan istikamette Buddhistler ve Caynacılar arasındaki sürekli tartışmalarla biçimlenen büyük felsefi sistemlerin doğuşuna tanıklık etti; diğer taraftan da, Brahmin ortodoksluğunu ve monist felsefeyi çoğu kez açıkça reddeden ve kurtuluşu tanrıya kişisel bağlılıkta gören Bakhti mezheplerinin büyük popüler hareketlerini doğurdu. Altı klasik felsefi sistem içinde kendisini doğru yol teorisi ve kurban gösterisi ile tanımlayan Karma Mimassa ve madde ve aklın ikiliğini öneren klasik Sankhya, özellikle kayda değer olanlardı. Ancak bu sistemlerin en etkileyici olanı 19. ve 20. yüzyılın neohindu düşünürleri tarafından önemle vurgulanan ve bu nedenle Hindistan felsefesinin ruhu olarak kabul edilen Vedanta idi (Vedaların sonu, yani *anta*'sı).

Büyük filozof Şankara (788-820), Vedanta felsefesini onun temel monizm (*kevala-advaita* ya da mutlak, nondüalizm), ilkesini vurgulayarak yeniledi ve sistemleştirdi. Şankara bazı taraftarlarınca Şiva'nın yeniden ete kemiğe bürünmüş hali olarak kabul edildi. Malabarlı (Kerala) Brahmin Nambuduiri'nin oğlu olarak dünyaya gelen Şankara, Varanasi'deki (Benares) Brahmasutraların yorumu üzerine

temel çalışmasını yaptı ve sonra geleneğe uyarak Buddhist ve Cayna bilim adamlarıyla tartışmak için tüm Hindistan'ı baştan aşağı dolaştı. Öne sürdükleriyle onların çoğunu yenilgiye uğrattığından bahsedilir. Çeşitli Brahmin gruplarının farklı dinsel tören ve geleneklerini birleştirmek için de çaba gösterdi. Muhtemelen Şankara ya da kendi kurumlarını ona atfeden izleyicileri tarafından Hindistan'ın dört köşesinde dört kutsal merkez *(matha)* kuruldu. Bu merkezler onun ölümünden sonra fikirlerinin propagandasını yapan ve bugün de Hindular için önemi devam eden Şankaraçaryalar tarafından ele geçirildi. Karnataka'daki Şiringerili Şankaraçarya özel ihtimam gördü; atalarından birisinin Vicayanagar imparatorluğunun kuruluşunda önemli rol oynadığı ileri sürülmektedir.

Şankara, çağının felsefi düşüncesinin özü üzerine temellenen etkileyici bir bilim teorisi formüle etti. Upanişadların insan ruhu *(atman)* ve kutsal tin *(brahman)* birliğine ilişkin felsefi öğretilerini işaret etti. İnsan ruhunun canlı bir varlıkta *(civa)* biçimlenmesi yeniden doğuş *(samsara)* süreçlerine bağlıdır, çünkü bu düşünce her ne kadar sadece bir hayal *(maya)* olsa da bu dünyanın gerçek olduğuna inanır. Ruhun (atman) kimliğini kutsal tin *(Brahman)* ile kurtarmasını engelleyen bu inancın kaynağı *(avidya)* bilgisizliktir. Sadece doğru bilgi *(cana)* bu kimliği gerçek kılar ve yeniden doğuş sürecinden kurtarır *(mokşa)*.

Yeniden doğuş süreçlerine olan bağlılığın kişinin kendi idraki ile üstesinden gelebilme gereksinimi noktasında Şankara'nın felsefesi birçok bakımdan Buddhist düşünceye yakındı. Şankara Buddhistlerin aynı sistematik yolla öğrettiği her şeyin nedenini izah edebilen Hindu felsefesini geliştirerek Buddhizmin devre dışı kalmasına yardımcı oldu. Ayrıca dünyanın çeşitli görünüşlerini şekillendiren ve kutsal yaratıcının *(işvara)* varlığını ifade eden 'alt gerçeği' onaylayarak popüler Hinduizme alan da sağladı. Bu yolla

Mahayana Buddhizmi ve Upanişadlarınkine benzer fikirlerle popüler Hinduizm ile ortodoks Brahminizmi yüksek bir felsefe içinde birleştirmeyi başarabildi. Herkes onun büyüleyici 'alt' ve 'yüce' gerçek sentezinde kendi düzeyini bulabildi.

Bhakti Hareketi

Şankara Ortodoks Brahmanizmine yeni bir soluk aldıran monist sistemini geliştirirken, dışarıda da ortodoksluğu sınırlandıran kimi zaman da ona kasten meydan okuyan yeni bir hareket ortaya çıktı. Bakhti hareketi tanrı aşkını ve ona çocuk gibi bağlılığı önemsiyordu. Brahminlerin "doğru davranışı" *(karma-marga)* vurgulamaları ve filozofların doğru bilgi *(cnana-marga)* ısrarlarının aksine adanma ve sevgi yolu, kendini hiçleyerek tanrının arzusuna boyun eğmeyi amaçladı. Bu mistik bağlılığın daha eskiye ilişkin kanıtı *Bhagavadgita*'da Krişna'nın Arcuna'ya seslenişinde bulunabilir: "Beni seven perişan olmaz... beni düşün, beni sev, bana kurban ver, onurlandır ki benimle kalasın." (IX, 31; 34). Bhakti hareketi altıncı yüzyılda kesinlikle heterodoks kökenlerle Tamil Nadu'da başladı. Sonra tamamen farklılaşmış bir Hinduizm olarak güney Hindistan'ın diğer bölgelerine ve Kuzey Hindistan'a yayıldı. Bu hareketin öncüleri 63 Şaivite ve 12 Vaişnavit azizi, Nayanarlar ve Alwarlardı. Şaivita azizleri arasında Apar en ünlüsü olarak övülür: Yedinci yüzyıl başlarında birçok Buddhist ve Caynacıyı ilim tartışmalarında yenilgiye uğrattığı ve Pallava kralı Mahendravarman'ı Şaivizm'e döndürdüğü söylenir.

Appar'ın çağdaşları sekizinci ve dokuzuncu yüzyılda sırasıyla Sambandar sonra Sundaramurti ve Manikkavasagar idi. Bu azizlerin yazıları Tamil Veda olarak da bilinen Tamillerin 'Kutsal Yazmaları'nda *(Tirumurai)* toplandı. Bu yazılar güney Hindistan Şaivite dini literatürünün özüdür.

Bu koleksiyonun sekiz kitabı Manikkavasagar'ın Tiruvasagam'ıdır. Çok sonra eklenen 12. kitap Periya Puranam'dır. Çola kralı I. Kulottonga'nın emri ile ozan Şekkilar tarafından 12. yüzyıl başlarında hazırlanan ve Tamil azizlerinin yaşamlarına adanan bu kitap Tamil Nadu'da hâlâ çok popülerdir.

Bu azizlerden esinlenen Bhakti mistisizmin doğası en iyi onların yazılarıyla açıklanabilir. Yaşamı sürekli olarak Güney Hindistan'ın kutsal yerlerini ziyaretle geçen Manikkavasagar Şiva'ya olan aşkını şu dokunaklı kelimelerle anlatır:

> İndra, Vişnu, Brahma ve tüm diğer tanrılar Şiva ile bir kez göz göze gelmek için sıraya girerken o, yeryüzüne indi ve hiçbir değeri olmayan bana geldi ve ancak bir annenin gösterebileceği sevgiyi gösterdi. Bedenimi balmumu gibi yumuşak ve nazik bir hale getirerek, tüm dertlerime son verdi, dünyaya bir fil olarak mı gelmişim yoksa bir solucan mı ne gam. O bal ve süt gibi, şekerkamışı gibi geldi, O değerli armağanlar veren bir kral gibi geldi ve beni içtenlikle köle olarak hizmetine kabul etti.[7]

Erken Bhakti gizemcileri Brahmin öğretisini ve alt sınıfların hiçbir şekilde katılmalarının mümkün olmadığı kurban ayinlerini reddettiler. Kast sistemine de karşı çıktılar ya da en azından önemsemediler. 63 Nayanar'ın sadece birkaç tanesi Brahmindi. Çoğu tüccar ve köylü, *(vellalalar)* aşağı sınıftan çömlekçiler, hurma ağacından şıra çıkaranlar, avcılar, çamaşırcılardı; ilaveten bir iki kral ve prens ve aralarında bir de kadın vardı. Bu asil birkaç Brahminden biri, bir tapınak dansözü ve vellala sınıfından bir kızla evli olan Sundaramurti idi. Bhakti yazılarının belirgin basitliğiyle Periya Puranam, Şiva'nın tanrının ona verdiği övünçsüz ve

7 H. W. Schomerus, *Die Hymnen des Manikka-Vashaga (Tiruvashaga)*, s. 65 vd., Jena, 1923.

zararsız görevi -Sundaramurti'nin iki kıskanç karısı arasında nasıl arabuluculuk yapmak zorunda kaldığını nakleder.

Brahminler Bhakti mistisizmini Hinduizmin ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmekte zorlandılar. Buna ilişkin Periya Puranam Çola kralının büyük tapınaklardan birine rahip olarak atadığı bir Brahmine dair ilginç bir hikâye anlatır. Bhakti sofu topluluğuyla geçirdiği bir günün dönüşünde Brahmin karısına anlatır: "Bugün tanrı halka göründüğünde ben de başladım tapınmaya. Ancak her sınıftan insan etrafına üşüşünce kirlendim, ve evdeki ibadetimi yerine getirmeden önce yıkanmam gerekiyor."[8] Ancak gece rüyasında tüm kasaba halkının kendisinin kutsal muhafızları olduğunu söyleyen Şiva'yı görür. Ertesi gün herkes kendisine kutsal görünür ve önyargısının utancını taşır.

Bu Brahminin Nayanar azizlerinin arasında olması Bhakti geleneğinin tipik göstergesidir. Önce Şiva ona görünür. İkinci olarak tapınak rahibi olarak bulunduğu yerde kalabalık ile olan temasından dolayı kirlendiğine ilişkin önyargısından nadim olur. (*Mahabharata* Brahminler arasında tapınakta görevli Brahminlerin "çandalalar" -altkasttan dokunulamayacaklar- olarak görüldüğünü anlatır.)

Kraliyet maiyetinde ya da yoksul Brahmin köylerinde *(agrahara)* yaşayan Brahminler tapınak rahiplerini hor görebiliyor ve kimi zaman da Bhakti hareketini önemsemeyebiliyorlardı. Ellerinde toprak tutan Malabarlı Nambuduri Brahminler arasında açıkça etkisiz kalmış olsalar da, hareket Hindistan'ın büyük bölümünde giderek artan taraftar kazandı ve birçok dindarın barındığı "halk" tapınakları yapıldı.

Ziyaretçilerin ilgisini çeken kutsal yerler fikri bu popüler dini mezheplerle derinden bağlantılıydı. Brahminlerin Vedik tanrılarının yeryüzünde kesin bir mekânları asla

8 H. W. Schomerus, *Sivaitische Heiligenlegenden (Periyapurana and Tirivatavurar-purana)*, s. 131, Jena, 1923.

olmamıştı, en fazlası kurban zamanı rahipler onlara dua ederdi. Ancak Vişnu ve Şiva gibi Bhakti dindarlarının taptığı tanrıların ikisine de yeryüzünün çeşitli yerlerinde, ilahi mekânlarındaki gibi kendilerini gösterdiler (Şiva Kaliaş tepesinde, Vişnu dünyayı saran bir yılan üzerinde). Başlangıçta bir Bhakti (dindar) onları bir ağaç, bir taş, ya da münzevi hücresi olarak görmüş olabilir. Tapınaklardaki sonraki dönemlerde kaydedilmiş söylenceler de tapınılan tanrıların bu tür mevcut bölgesel kaynağını işaret eder. Bu tip efsaneler *stala mahatmya* olarak adlandırıldı ve anılan tapınakların ululuğunu *(mhatmya)* ve kutsallığını vurguladığı düşünüldü. Bhaktaların taptığı heykeller *(arca)*, önceden halka gerçek biçimleriyle görünmüş olan tanrıların vücut bulmuş hali *(avatara)* olarak kabul edildi. Bhakta *arca-avara-ta* tanrısına bakar, dua eder ve şaşkınlığının nedenini açıklar: "O hiçbir değeri olmayan bana geldi."

Yerel tezahürleri ölçüsünde büyük tanrılara ibadet edilince, daha küçükleri hatta köy tanrıları *(gramadaveta)* dahi hızla genişleyen Hindu Panteonuna kabul göreceklerdi. Birçok yerel tanrı büyük tanrılardan biriyle anılarak ve Brahmin rahiplerinin kendilerine hizmet etmeleriyle kariyerlerini güçlendirdi. Eskiden kaya gibi ikonlaşmamış ilkel biçimleriyle tapınılan tanrılar, sonra kutsal olarak ünlenen bölgelerde yapılan tapınaklardaki tamamen Hindulaşmış ikonlar düzeniyle sonuçlanan bir "insanlaştırılma" sürecine girdi. Bu geçişi doğrulayan efsaneler arttı ve büyük bir tanrının cennetten indiğini ya da büyük bir azizi ziyarete geldiğini işaret etti. Mezhepler 'Sanskritleşti' ve 'büyük geleneğe' bağlandı; Onlar zaten Hindistan'ın tümünü kapsayan büyük hac çemberine dahildiler. Çoğu hacı kendi tanrısının belli sayıdaki kutsal tapınaklarını ziyaret etmeye yeminliydi ve bilinmeyen yerel bir tanrıdan çok böyle büyük bir tanrıyla anılan bir tapınağın cazibesi artacaktı.

Çidambaram tapınak kentinin tarihi, kutsal mekânın yerellikten, ünü tüm Hindistan'a yayılan bölgeselliğe dönüşümünü gösterir. Çidambaram "Dansçıların kralı" (Nataraca) Şiva'nın mezhebi olarak tanınır. Mezhebin kaynağı sonunda tapınak sarnıcı olan küçük bir gölün içindeki taşa tapınmaktan gelmiş görünüyor. Taş daha sonra bir Şiva lingamına dönüştü ve bu taşa *Mulasthana* (kaynağın yeri) olarak tapınıldı. Bir de türbesine *Perampalam* (büyük tekke) adı verilen tanrıça mezhebi vardı. Bunlara ek olarak kendinden geçmiş biçimde dans eden rahiplerin Murugan mezhebiyle bağlantılı Çidampalam (küçük tekke) vardı. Tamil'de bu kutsal yerlerin tümüne *Puliyur* (kaplan kent) denildi.

Erken Sanskrit destanlarında ya da birinci yüzyıl ile beşinci yüzyıl arasındaki erken Sangam literatüründe Çidambaram'a bir gönderme bulunmamaktadır. Çidambaram'ın Şiva ile yerel dans tanrısı olarak vücut bulması en geç altıncı yüzyılda gerçekleşmiş görünüyor: Appar ve Sambadar yedinci yüzyıl başında Çidambaram'da Küçük Tekke'deki Şiva dansından söz eder. 12. yüzyılda yazılan Çidambaram Mahatmya mezhebin daha sonraki gelişiminin yanı sıra Sanskritleşme sürecinin de ayrıntılı olarak görülmesini sağlar. Lingam mezhebinin değerinin artması ve tapınak kentinin adının Sanskritçe'ye dönmesi ilk başarılardı. Bu iki olay da Şiva'nın Bhakta sofusu kuzey Hint Brahmini Vyagrahapadanın, Mulasthana lingamına tapınmak için Çidambaram'a geldiği efsanesinin icadıyla gerçekleştirildi. Geç Vedik dönemi metinlerinde adı 'Kaplan ayağı' anlamına gelen bir Brahminden bahsedildi ve bu aziz bir efsane kahramanı yapılarak Sanskrit bağlamındaki Tamil adı olan Puliyur (Kaplan kent) adı konmuş oldu.

Onuncu yüzyılda 'dansçılar Kralı' Çola kralları tarafından aile tanrısı olarak kabul edildi, bu da dans eden Şiva

mezhebinin ününün yeni bir efsane uydurularak artırılmak zorunda kalındığı anlamına geliyordu. Vyagrahapada'nın Mulasthana lingamı ibadeti şimdi sadece kendisini Çidambaram'da kozmik dansıyla *(Ananda Tandava)* gösteren kutsal dansçının ibadetinin bir başlangıcı olarak kabul edildi. Komşu tanrıçaların tekkeleri "Büyük Tekke" olarak adlandırılırken kendi mezheplerinin "Küçük Tekke"den doğmuş olması gerçeği biraz utanç yaratıyordu; efsane bu dengesizliği düzeltmek zorunda kalmıştı. Bir Tamil kelimesi olan *Cid-ampalam* (Küçük Tekke), bu nedenle neredeyse eşsesli gibi görünen ancak çok daha asil bir anlamı olan bir Sanskrit kelimesiyle, *Cid-ambaram*'la (Ruhun kutsal evi) değiştirildi. Şiva'nın kozmik dansı şimdi hem Çola kralları hem de mütevazı Bhaktalar için tanrının büyüklüğünü göstermekte yeni bir ortam yaratmıştı. Bu tipik Hinduizm gelişimi, etimolojik geçiş, sonradan çarpıcı metafizik bakış açıları getirdi. Çidambaram ilk yaratılanın *(puruşa)* kalbi olmakla övüldü ve onun en içteki merkezi de kişisel değil, evrensel olan öz, Brahmandı. Rahipler, Puruşa'nın Vedik mitinden kurbanı evreni tehlikeye atmış olanbahsederek ve Puruşayı insan bedeni ile bir tutarak kutsal Şiva dansının, evrenin merkezi Çidambaram'da olduğu gibi Bhaktaların kalbinde de yer alacağı yorumunu yapabildiler. Bu tür bir Sanskritleştirme ile yöresel tanrının yerli mezhebi "büyük gelenek" bağlamındaki yerini aldı. Aynı zamanda heterodoks Bhakti hareketi, tapınağın kontrolünü ele geçirmiş olan Brahminlerin felsefi sistemi ile de uzlaştırıldı.

Diğer yöresel tanrılar da benzer biçimde Hindistan Panteonunun önemli figürleri olarak ortaya çıktı. Minakşi, Maduraili Pandyaların 'balık gözlü' tanrıçası üstün ilahe olarak kaldı. Onun mübarek Sanskrit geleneğine dahil edilmesi, Şiva'nın karısı Parvati olarak tanınması ve Şiva ile Parvati'nin evliliğinin Minakşi mezhebinin temel çizgisini

oluşturmasıyla gerçekleştirildi. Bu evlilik hâlâ her yıl uzun kutlamalarla anılır.

Çidambaram ve Madurai böylelikle Şiva ile bir araya getirilirken öbür büyük tanrı Vişnu'ya, onun büyük Güney Hindistan merkezlerinde Tirupati ve Srirangam'da Şiri Venkateşvara ve Şiri Ranganatha olarak ayrı ayrı tapılıyordu. Pandharpur'da Dekkan'da Vithoba mezhebinin etkisi altındaki birçok kutsal yer ziyaretçisi benzer bir şekilde Vişnu'ya katıldı.

Dekkan'da bile, Pune yakınında Cecuri'de büyük tapınağı bulunan Kandoba gibi yayla çobanlarının olduğu kadar bazı yüksek kasta mensup Hindu dindarlarının da -Dangarlar kabilesi gibi- ilgisini çeken kırsal tanrılar vardı. Etkileyici büyük tapınağı Indoreli Holkarların emriyle yapılan bu tanrıya eski zamanlarda Maratha yöneticileri de taptılar. Doğu Hindistan'daki Puri'li Cagannath, bir kabile tanrısının Hindu panteonunun büyük ilahına dönüşümünün çarpıcı bir başka örneğidir. Bu tanrının ikonu büyük bir ağaç kütükten yapılmıştır ve onun önemli rahipleri hâlâ yerel bir kabiledendir. "Dünyanın Hâkimi" (Cagannatha) olmakla birlikte bu tanrı Vişnu ile tanındı ve bu nedenle Hindistan'ın birçok bölgesindeki dindarların ilgisini çekti. Yerel bir tanrının Vişnu bedenine dönüşümünün en iyi bilinen örneği kuşkusuz, aslında Kuzey Hindistan'da Mathura civarındaki çobanların tanrısı olan Krişna idi.

Tanrısallık ve Toprak: Tanrılar ve Samantaları

Bhakti mezhebi tanrılarının "yaşadıkları", "dans ettikleri" ya da bir başka biçimde kendilerini ifade ettikleri bir yerde kökleşmiş olmaları ve mutlak yerel bağlantılarının bulunmasının yanında bir de özellikle güçlü etkilerinin ve gelenekleriyle sıkı bağlarının olduğu bölgeleri vardı. Vişnu ve Şiva gibi büyük tanrıların vücut bulmaları gibi onlar "bü-

yük geleneğin" asıl bölümüydüler; ancak kendi özel tezahürlerinde, güçleri (*şakti*) ve kutsallıkları (*mahatmya*) belli sınırlar içinde ışık saçıyordu. Bu güç kendi yerlerinde (*kşetra*) ya da merkezlerinde (*pitha*) en etkin halini alıyordu ve Bakhta bunu neredeyse fiziksel bir güç gibi hissedebiliyordu. Kendi toprağının dışına doğru bu güç azalıyor, komşu tanrılarının gücü egemen oluyordu. Bu sınırların ötesinde tanrıdan ne korkuluyor ne de ona tapınılıyordu. Bölgesel tanrılar belli bir bölgeye bağlı bu nüfuzu, Hindistan'ın bölgesel krallıklarındaki ortaçağ krallarının topraktan kaynaklanan egemenlikleri ile bir karşılaştırmayı gündeme getiriyordu. Kral büyük tanrılardan biri ya da diğerinin gücünü ve kozmik kabiliyetlerini temsil etmeyi de istedi.

Birçok kralı çakravartinlermiş (tüm dünyanın fatihleri) gibi kutladılar, ancak onların gerçek güçleri sınırlıydı; krallığın sınırı civarında, komşusu "tüm dünya fatihinin" nüfuzundan ancak kendisi etkileniyordu. İki örnekte de sınırlanmış bir evrensellik ile karşılaşmaktayız.

Bunların ötesinde, tanrıların hiyerarşisi yönetim düzeylerini de yansıtmaktadır. Bugün bile tüm köylerin, gücü köyün ötesine geçmeyen kendi köy tanrıları vardır (gramadevata). Sonraki düzeyde çoğunlukla yerel prenslerin koruyucu ilahları olan alt-bölgesel tanrılarla karşılaşıyoruz. Onları, yerel prenslerin hamileri olarak kabul edilmeden önce bile etkileri daha geniş alanlarda hissedilen otantik tanrılardan yola çıkarak izleyebiliriz Bu tür alt-bölgesel tanrıların mezhepleri aşağı yukarı genel Hinduizm atmosferi içinde yer alıyordu. Bununla birlikte rahipleri çoğunlukla hâlâ yerel, hatta kabile kökenliydi ve ikonları kabaydı (taş, sütun vs.). Bu tip tanrılara yapılacak günlük ibadetler için değil de sadece özel ayinler için bazen Brahminlere danışılıyordu. Sonraki düzeyde, çoğunlukla aile tanrısı (*kuladevata*), sonra krallık hanedanın "krallık tanrıları"

(Raştradevata) olmaları nedeniyle bu düzeye yükselen bölgesel tanrılar vardı. Bu tür tanrıların bazen ülkenin gerçek hâkimi *(samraca)* olarak bile görüldüğü oldu.

"Kraliyet tanrıları" kariyerlerini birlikte oldukları hanedana borçluydular ve inançları genellikle tamamen Sanskritleşmişti. Buna karşın, kökenleri ve ikonlarının biçimine ilişkin efsaneler yerli geçmişlerinin izlerini açıkça göstermekteydi. Bu izler aynı zamanda farklı bir bölgesel kültür gelişiminin ana kaynağıydı. Bu tanrıların farklı özellikleri bölgesel literatürün nüvesini biçimlendiren ve bölgesel geleneği zenginleştiren efsanelerle süslendi ve dikkat çekici hale getirildi. Bölgesel, alt-bölgesel ve yerel tanrıların birleştirilebilmesinin çok sayıda yöntemi ve aracı vardı. Tıpkı büyük krallar gibi, bölgesel tanrıların, kral samantalarının aile tanrıları olan alt-bölgesel tanrılar tarafından kuşatılmış bir maiyeti vardı. Yine alt-bölgesel tanrılar etrafında, prens maiyetine katılmak üzere davet edilmiş köy tanrıları toplandı. Birçok bilim adamı kralların ilahlaştırılmasına değindi ancak ortaçağ Hindistanı için tersine bir gelişim olan "tanrıların krallaştırılması" önemlidir. Yöneticinin meşruiyeti bu yolla desteklendi. Daha "devletli" bir yeryüzü tanrısı inancı, kralın -ilahın cismani biçimi olarak sunulan- ülkeyi tanrı adına yönetme iddiasının daha yasallaşması söz konusuydu. Bhakti mezhepleri ortaçağ Hindistan'ında tanrıya ve krallara olan bu bağlılığa katkıda bulundu.

Hacılık kurumu Hinduizmin yaşamsal ve önemli unsuru olarak kaldı. Yerel, bölgesel ve bütün Hindistan düzeyindeki kutsal yerler arasındaki bağ oldu. Bu kutsal yerler Vedik zamanda bile biliniyordu. Bu tür bir kutsal yer için kullanılan erken Vedik dönemi kelimesi olan *tirtha*'nın kök anlamı "yürüyerek geçilen sığ yer" idi. Vedik kültürün yayılmasıyla bu tip kutsal yerlerin sayısı arttı. Bununla birlikte bu kutsal yerler -örneğin Gaya'da atalara kurban ver-

mek gibi- özel amaçlarla da ziyaret edildi. Kutsal yerlere daha uzun yolculuklar *(tirtha-yatra)* ancak ilk yüzyıllarda, ibadeti diğer kurtuluş yolları ile kıyaslanabilen ikonlardaki *(arcavatra)* kutsal varlık inancı ve büyük tapınakların doğuşu ile ortaya çıktı. Mahabharata ve neredeyse tüm Purana metinlerindeki sonraki ilaveler bu yolculukların ayrıntılı tanımlamalarını ve izlenen güzergâhın anahatlarını verir.

Bhakti hareketinin tapınak mezheplerine ilişkin en karakteristik literatür kişisel tapınakların Mahatmya metinleridir. Kutsal yerleri ziyaret etme rehberi olarak kullanılan bu metinler tapınak rahipleri tarafından ezbere bilinirdi. Bu rahipler kendi tapınaklarının Hindistan'daki büyük ziyaret merkezlerinden birisi olduğunu göstermek için 'kendi' Mahatmya'larının 18 büyük Purana metninden birisi olduğunu kanıtlamak üzere ellerinden geleni yaptılar. Skandapurana geç ortaçağ dönemine kadar bu yolla bu tür birçok bölgesel kutsal yer Mahatmyalarını içine aldı. Birinci binyılın sonlarından itibaren bölgeselleşmenin arttığı bir dönemde Hindistan, kültürel birliğin güçlenmesine büyük ölçüde yardımcı olan hac güzergâhlarının kesişme noktası oldu.

Ortaçağ Hindistanında Felsefi Sentez Arayışı

Yoğun duygu yüklü Bakhti inançlarının ve onların ayrı bir tanrıya bağlılığı öne çıkarmasının yüzlerce yıl sonrasında ikinci binyılın başlarında yeni bir yoğun felsefi spekülasyon dalgası ortaya çıktı. Erken felsefi sistemler bireysel olmayan bir yasanın yaygınlığı veya dünyaya kadiri mutlak bir tanrı iradesinin hâkim olmasına ilişkin tartışmalarından derinden etkilendi. Kişisel olmayan yasaya inananlar sadece tanrıtanımaz değillerdi; kişisel olmayan yasaya o da muhatap olacağından, tanrının olup olmamasını konu dışı tuttular. Şankara'nın monizmi, tanrıtanımaz ve tek tanrıya

inanmaya yönelik iddiaları uzlaştırdı: Brahman evrensel nüve olarak bireysel öz ile özdeşti ve hem kişisel olmayan yasayı hem de bireysel inanç sahiplerine hitap eden kutsal tezahürü kuşatmaktaydı. Şankara böylece farklı inançlarla, oldukça soyut felsefi sistemler arasında barışçı bir birlikteliği kurdu. Bhakta'nın taptığı büyük tanrı -Mahadeva- da Şankara sisteminin esas kısmıydı. Ancak Şankara felsefesinin mutaassıp anlayışında, gerçek gibi görülen her şey -Hindu panteonu da dahil- bir illüzyondu *(maya)* ve bu da ilahi yaratanın tezahürünü bu dünyada gören Bhakta için kabul edilemezdi. Bhakta için taş, ağaç ya da tapılabilecek her şey şiddetle gerçekti. Bhakti hareketinin sonucu olan felsefi spekülasyonlar bu nedenle Şankara'nın katı monizmini reddetti. Önceden felsefi tartışmaların mezhepsel çizgide yapılmamış olmasına karşın, ortaçağ Hint düşüncesi, Hindu cemaati içindeki ayrı mezheplerle giderek daha da tanımlanır hale geldi. Şiva'ya, Vişnu'ya ya da tanrıçalara, onlara inananlar tarafından en yüce tanrı olana tapınıldı. Şiviteler Şankara'nın monizmine ılımlı bir yaklaşım içindeydi; diğer yandan Vaişnaviteler bu dünyanın gerçeğini ilahi iradenin bir tezahürü olarak gördüler.

Yeni Vaişnavit düşünce okulunun en önemli temsilcisi 1100 yılları civarında Tamil Nadu'da yaşayan Ramanuca idi. Ramanuca, Şankara'nın Advaita felsefesini Vişnu'nun kainatın temel dayanağı olduğunu iddia eden Vaişnava Pançaratra teolojisi ile birleştirdi. Bu felsefe Şiri Vaişnavaların doktrini oldu. Ramanuca her şeyi kuşatan ve ölümsüz, ancak farklılaşmamış tanrıya göre "sınırlı" bir monizmi *(vivişthadvaita)* savundu. Bireysel tinler *(cit)* ve cansız özdek *(acit)* onun ilahi "özellikleri"ydi *(vişiştha)* ve bu nedenle her ikisi de gerçek ve kutsaldı. Bireysel ruhlar hem tanrıyla birlikte hem de ondan ayrıdırlar. Kurtuluş, ruhun tanrıyla birleşmesindedir *(sayucya)*. Bu, ancak, erdemli bir hayat sürdürülerek ve bireysel ruhu tanrıdan ayıran gizin

özünü idrak etmekle başarılabilir. Bu ruhsal birleşmenin nihai faydası da ancak kendini adamakla *(bhakti)* ve tanrının rahmetiyle mümkün olacaktır.

Böylelikle Ramanuca metafizik spekülasyonda olduğu gibi, Brahmin'in doğru yolunu yaygın Bhakti hareketinin şevkiyle birleştirdi. Bu şekilde bir süredir devam eden Brahmin entelektüellerinin Bhakti hareketi fikirlerini benimseme sürecine de haklılık sağlamış oldu. Ramanuca'nın yazılarının etkisi ve Sirirangam'daki ünlü tapınağın başrahibi olarak uzun süre hizmet etmesi fikirlerinin Vaişnaviteler arasında yayılmasına neden oldu ve haklı olarak Şiri Vaişnavizmin kurucusu olarak görüldü. Ramanuca'nın fikirlerinin yayılmasının Bhakti ziyaret merkezlerinin Güney ve Orta Hindistan'daki her yerde ortaya çıktığı ve kralların ve prenslerin ziyaretçileri gerçek tapınak kente döndürmek için bu yerlerde tapınaklar inşa ettirdiği zamana rastlaması tesadüf değildir.

Krişna ve Şiva Kültleri

Vaişnavizmin daha sonraki gelişimi Krişna kültünün doğuşuyla tanımlanabilir. Krişna sadece Vişnu'nun vücut bulmuş *(avarata)* hali olarak değil, en büyük tanrı olarak da kabul edildi. 10. ya da 11. yüzyılda yazılan belki de tüm Puranaların en büyüğü olan Bhagavata Purana, Krişna'nın bu yükselişine adandı. Krişna kültünün mistizmi, en iyi ifadesini şair Cayadeva'nın 1200 yıllarında Bengal ya da Orissa'da yazdığı *Gitagovinda*'da bulur. Ozan Radha ve Krişna aşkını duygusal ve erotik deyimlerle tanımlar. Ruhun *(Radha)* tanrıyla *(Krişna)* birleşmeyi arayışı bu şekilde sembolize edilir. Aynı zamanda tanrının ruha görülebilen bir çekimi vardı, bu nedenle onun sevgisiyle tanımlanan tanrı, Radhakrişna olmasıyla övüldü.

Nimbarka ve Vallabha, iki Güney Hindistan Brahmini

Krişna'nın yeryüzündeki yaşamıyla ilişkilendirilen Mathura'ya (Brindaban yakınlarında) yerleştiler. Burada Radha ve Krişna'nın ilişkisine dair kendi metafizik düşüncelerinin izini sürdüler. Onlara göre Radha tanrının (Krişna) bu dünya ile ilişkisini kolaylaştırmasının evrensel koşulu oldu. Nimbarka'nın yaşamına ilişkin fazla bilgi yok. Vallabha 1479-1531 yılları arasında yaşadı. Erotik Radhakrişna inancıyla tanınan Vallabhacharya mezhebinin kurucusuydu.

Vallabha'nın çağdaşı bugün bile Vaişnavitelerin en büyük azizlerinden birisi olarak saygı gören Çaitanya (1485-1533) idi. Bir Brahmin'in oğlu olarak Bengal Navadpiva'da doğdu ve yaşadığı dönemde bile Krişna'nın bir yansıması olarak kendisine ibadet edildi. Yaşamının son 20 yılını vecd içinde Orissa Puri'de Kirişna'nın en üst mertebesi olan Cagannath'ın ibadetine adayarak geçirdi. Çoğunlukla saatlerce trans halinde, bazen bayılarak ya da Radha'ya özenerek çığlıklar içinde Krişna'nın yokluğuna yandı. Ölümünden sonra Cagannath heykeline karıştığı söylendi.

Çaitanya söylediklerinin kaydedilmesi işini bir öğretmen ya da bir filozofa değil kendi taraftarlarına bıraktı. Taraftarları Mathura'yı onun emriyle Krişna mezhebinin merkezi olarak seçti. Bu çok önemli bir karardı, çünkü Güney ve Orta Hindistan'ın hızlı gelişimiyle yüzlerce yıldır karanlıkta kalan Kuzey Hindistan böylelikle ortaya çıktı. Bölge dini önemini yeniden kazandı. Büyük Hint-Türk, Evrengzib döneminde, Mevarlı Rana, Krişna heykelini bugün bile Hindistan'ın en zengin ve büyük ziyaret merkezlerinden biri olan Nathdrava tapınağının bulunduğu kendi başkenti Udaipur'un yakınında daha emin bir yere yerleştirmek için gizlice Mathura'dan taşıdı. Bu tapınağın yöneticisi Vaişnavitlerin en büyük rahibi sayılıyordu.

Şaivizm birçok yaygın mezhep de doğurdu. Hepsi de "Büyük Tanrının" *(Mahadeva)* evrenin temeli olduğu ko-

nusunda birleşti, ancak tanrıyla insan ruhu ve cansız özdek arasındaki ilişkiye değişik yanıtlar verdiler. Ayrıca kendilerini Vaişnavitelerden olduğu gibi birbirlerinden de ayıran çok değişik dinsel törenleri vardı. Kuzey Hindistan'daki en önemli düşünce okulu ünlü öğretmen Vasugupta tarafından 9. yüzyıl başlarında kurulan Keşmir Şaivizm okuluydu. Vasugupta gerçek dünyanın bir illüzyon olduğunu kabul etmeyen Şankara'ya karşı bir tür monizmi savundu; dahası gerçek dünya kutsal tinden hâsıl olma idi. Şiva'nın tuval ve boyalara gereksinim duymadan tahayyülünde bir dünya yaratan ressam gibi olduğu benzetmesini yaptı. Çünkü bu düşünce okulu Şiva'nın kendi yarattığı bu hayalin içinde tanınmasını amaçlıyordu, "tanıma felsefesi" olarak gösterildi. Bu kozmolojinin Mahayana Buddhizminden etkilendiği de söyleniyor. Keşmir Şaivizminin en önemli örneği on birinci yüzyılda Keşmir'de yaşayan ve Sanskrit edebiyat teorisi üzerine yazıları ile de anılan Abhinavagupta idi. Keşmir Şaivizmi İslam istilacıları on dördüncü yüzyılda Keşmir'e yürüdüğünde doğduğu yerde neredeyse yok ediliyordu. Fakat bugün bile bu düşünce okuluna mensup birçok *Pandit* monist felsefenin, yoganın ve Büyük Tanrı'ya tapınmanın eşsiz bileşimini sunmaktadır.

Nayanaraların şiir sanatı ve düşüncesinden kaynaklanan Güney Hint Şaivizmi geç ortaçağ döneminde Şaiva Siddhanta okulunu ve ünlü reform mezhebi Lingayatları doğurdu. Şaiva Siddhanta (Şaivizmin son sistemi) Nayanarlara dönerek izlenilebilinirse de sistem nihai biçimini ancak on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda aldı. Şaiviteler onları bir dönem tamamen savunmada bırakan Ramanuca'nın Vaişnavite felsefesinin çok güçlü etkisini ancak bu yeni sistemle durdurabildi. Bu sistem Bhakti hareketi düşünceleri ile eski ortodoksluğu uzlaştıran amaçla aynı yönde yol aldı. Ancak Vaişnavizm de Şaivizm de yeni bir sentezi oluşturmayı başarmış olsalar da yaygın heterodoks

hareketler ve Brahminler arasındaki zıtlaşma, ortaçağ boyunca tekrar tekrar ortaya çıkarak yeni mezhepler türetti. Hıristiyan kilisesi bu tür mezhepsel hareketleri şiddetle reddederken (örneğin Albiciler), Hinduizm bu mezhepleri kucakladı ya da onları yeniledi. Lingayat mezhebi bu genel kuralın dışında kaldı.

Lingayatlar kast sistemi ve Brahmin ortodoksluğuna karşı radikal bir hareket olarak doğdu; bu radikalizmi yüzyıllarca sürdürdü. Hareketin kurucusu 1160 yıllarında Orta Batı Hindistan'da Kalyani kralı Kalaçuriler maiyetinde bir Brahmin papazı olan Basava idi. Lingayat ismi bütün inananların Şaivit inancına eşsiz bağlılıklarının bir işareti olarak tıpkı muska gibi küçük bir lingam taşımalarından kaynaklanıyordu. Onların diğer ismi Vira Şaiva da -(Şiva' nın kahraman müminleri)- bu inancı vurguluyordu. Lingayatlar Veda otoritesine inanıyor, ancak kast sistemi ve Brahmin ritüellerinin egemenliğini reddediyorlardı. Temelde dayanışmalarına sahip çıkarken kuşkusuz onlar da bir kast ya da cemaat oluşumunu engelleyemediler, ama yine de çocuk evliliğini yasaklarken dulların yeniden evlenmelerine izin verdiler. Lingayatlar inançlarına olan bağlılıklarının kendilerini doğrudan yeniden doğum döngüsünden koruyacağına inanıyorlardı; kendini dine adamış ve kutsal insanlara özgü bir uygulama iken, onlar ölülerini yakmaktan çok gömdüler. Birçok açıdan radikal bir tutum izlemelerine karşın ahlaki değerler açısından oldukça tutucuydular: katı vejetaryendiler, *ahimsa*yı (öldürme yasağı) benimsediler ve çağdaş mezheplerde çok yaygın olan seks düşkünlüğünden kaçındılar.

Dil ve Edebiyat

Hint kültüründe bölgeselleşme büyük bölge krallıklarının ortaya çıkmasıyla başladı. Bu siyasal yapı değişikliği dini

dönüşüm ile paralel gelişti. Önceki dönemin az çok birleştirilmiş Brahmin Hinduizmi yeni felsefi doktrinlere açılan yaygın dini hareketlerle birlikte sarsıldı. Aynı zamanda bölgesel diller Sanskrit edebiyatının tekeline karşı zengin bir edebiyat doğurdu. 1000-1300 yılları arasındaki dönemde aralarında Marathi, Bengal, Assamese ve Oriya'nın bulunduğu Kuzey, Orta ve Doğu Hindistan Hint-Aryan dilleri kendilerine özgü bölgesel kimliklerine kavuştu. Birçok Avrupa edebiyat dilinin doğuşu ile neredeyse aynı zamana rastlayan ilk gelişimleri ve Prakrit ve Apabhramşa gibi Orta Hindistan Sanskrit lehçeleri ile olan ilişkileri oldukça çekici bir araştırma konusudur.

Hindistan'daki çeşitli mezhep ve dini hareketler bölgesel edebiyat ve dillerin gelişimi üzerinde büyük etki yaptı. Bu mezheplerin bazılarının kurucuları Sanskritçe'yi hiç bilmediklerinden kendilerini ana dilleri ile ifade ettiler. Bu arada halkla ilişki kurma arzusunda olan Brahminler aralarında Sanskritçe bilenler olmasına karşın bölgesel dilleri tercih ettiler. Dahası bu hareketlerden ilham alan birçok saygın şair değerli edebi çalışmalarla bölgesel dilleri zenginleştirdiler.

Bunlara ek olarak Sanskrit metinlerinin büyük Puranalar'dan başlayarak bölgesel dillere çevrilme zorunluluğu doğdu. Bhagavata Purana bu açıdan Vaişnavalar için çok önemlidir. Bu çeviriler çoğunlukla kimi bölgesel dillerin ilk büyük edebi çalışmalarını oluşturdu. *Ramayana*nın Tulsidas tarafından Hindu diline serbest çevirisi (1532-1632) bu gelişimin temel örneğidir. On beşinci yüzyılın ortasında Şarala Das'ın *Mahabharatha*'yı Oriya diline çevirmesiyle on altıncı yüzyılda Oriya edebiyatının doğuşuna giden yolun temeli atıldı.

Bu bağlamda diğer iki tür edebiyata kısaca değinmekte yarar var: hanedan ve tapınak kronikleri. Bütün büyük tapınak ve kutsal ziyaret merkezleri kendi efsanelerinin

Sanskrit koleksiyonlarını, Mahatmyaları üretti, bunlar da hemen yerel dillere çevrildi ve rahipler tarafından her yerde anlatıldı. Kutsal ziyaret merkezlerine ziyaretçi toplamak için ülkenin uzak yerlerine gönderilen din adamlarının da bu edebiyatın yayılmasına katkısı oldu. Krallara (*racavamşavali)* ve yerel yöneticilere ait kroniklerin de benzer bir işlevi vardı. Bu kronikler genellikle ozanlar tarafından efendilerine çok eskilere hatta mitolojik kahramanlar dönemine kadar uzanan etkileyici bir soyağacı sağlamak için yazılırdı. Bu tür kroniklerde farklı hanedanların kurduğu tapınaklara ilişkin efsaneler de yer alırdı. Sadece son bölümleri tarihe geçmiş yöneticilerin yaptıklarına ayrılmıştı. Tarihçiler ve edebiyat eleştirmenleri çeşitli açılardan bu çalışmaların eksikliğini ortaya koyabilirler, ancak yerel renkleri taşıyan ve 'Büyük Gelenek'le bir bağ oluşturan bu kroniklerin bölgesel kimliğin oluşmasında tartışılmaz bir önemi vardı.

GÜNEYDOĞU ASYA'DA HİNDİSTAN'IN ETKİSİ: NEDENLER VE SONUÇLAR

Hindistan kültürünün Orta Asya'nın uzak bölgelerine Çin'e, Japonya'ya ve özellikle Güneydoğu Asya'ya geçişi Hindistan tarihinin, hatta insanlık tarihinin en önemli başarılarından biridir. Diğer büyük medeniyetlerin hiçbirisi -hatta Helen uygarlığı bile- askeri fetihler olmadan benzer bir başarıyı gerçekleştirememişlerdir. Hindistan tarihi içindeki bu kısa incelemede Pagan (Burma, 1044-1287 arasında inşa edildi), Angkor (Kamboçya, 889-y.1300 arasında inşa edildi) ve Borobudur (Cava, dokuzuncu yüzyıl başları) gibi büyüleyici tapınak kentleri ile övünebilen Hintlileşmiş Güneydoğu Asya devletlerinin gelişimini yeterince tartışacak yer yok. Bu kentler Hindistan kültürü etkisinde kalmış olmalarına karşın yine de farklı ülkelerin tarihlerinin asıl unsurlarıdırlar. Burada gözlemlerimizi Hindistan

kültürünün muazzam Güneydoğu Asya topraklarına geçişindeki temel sorunlarla sınırlandıracağız.

Hindistan Kültürünü Güneydoğu Asya'ya Kim Yaydı?

Tarihçiler Hint kültürünün Güneydoğu Asya'ya geçişine ilişkin bir çok teori geliştirdiler: (1) "Kşatriya" teorisi; (2) "Vaişya" teorisi; (3) "Brahmin" teorisi. Bir süre öncesine kadar geçerli olsa da Hint savaşçılarının Güneydoğu Asya'yı sömürge yaptıklarını ileri süren Kşatriya teorisi şimdi çoğu bilim adamı tarafından reddediliyor. Vaişya teorisi Hint kültürünün yayılmasını tüccarlara atfediyor; Kşatriya teorisine göre kesinlikle çok daha akla yakın görünmekle birlikte Güneydoğu Asya dillerinin ödünç aldığı çok sayıda Sanskrit kelimeye bir açıklık getirmiyor. Brahmin kuramı Hint kültürünün yayılmasını Brahminlere bağlıyor; bu ödünç alınan kelimelerin yaygınlığını açıklasa da Buddhistler için geçerli kimi referansların tüccarlar için de söz konusu olması zorunluluğunu doğurabilir. Bu teorilere döneceğiz ancak ilk olarak Kşatriya kuramının doğuşunu ve çöküşünü anlamaya çalışalım.

Bu teori kaynağını Hindistan özgürlük hareketinden aldı. Sömürge lekesi altında kalmanın utancı içindeki Hint tarihçiler bunu en azından eski zamanlarda kendi sömürgelerini kuracak kadar güçlü olduklarını göstererek telafi etmeye çalıştılar. 1926'da Kalküta'da Büyük Hint Derneği kuruldu ve sonraki yıllarda ünlü Hintli Tarihçi R. C. Majumdar *Ancient Indian Colonies in the Far East* dizi çalışmalarını yayımladı. Bu okul Hint krallarının ve savaşçılarının bu tür sömürgeleri kurduğunu ve Güneydoğu Asya yöneticilerinin Sanskrit isimlerinin yeterince destekleyici kanıt sağladığı görüşünü savundu. Bir zamanlar Hindistan'ın sömürgesi oldukları fikrini reddeden entelektüelleri soğutsa da bu varsayım en azından daha ileri çalışmaları teşvik etti. Araştırma ilerlediğinde Güneydoğu Asya'nın bu devlet-

leri üzerindeki doğrudan Hint siyasal etkisine ilişkin pek az kanıt bulundu. Dahası Güneydoğu Asya yöneticilerinin Sanskrit isimlerini kendilerinin aldığı kanıtlandı böylece bu isimler Hint krallarının varlığının bir kanıtı olarak gösterilemedi.

Bunun tersi olarak, Vaişya teorisi Hindistan'ın Güneydoğu Asya bağlantılarına ilişkin çok daha önemli bir unsurun altını çizdi. Ticaret gerçekten tüm bu erken temasların ardındaki sürükleyici güçtü. Kitabeler Hint tacir rehberlerinin Güneydoğu Asya'nın birçok yerinde ileri karakol kurmuş olduğunu gösterdi. Kitabelerin bazıları Tamilce gibi dillerde yazılmıştı. Bununla birlikte eğer bu tüccarlar Hint kültür geçişinin baş aktörleri idilerse dillerinin de Güneydoğu Asya'dakiler üzerinde bir etki bırakmış olması gerekecekti. Ama öyle olmadı: Sanskrit ve bir ölçüde Pali kelimeleri Güneydoğu Asya dillerindeki baskın yabancı kelimeler oldular. Tüccarlar kesinlikle her çeşit kültürel etkileşim için çok önemli bir geçiş kuşağı sağladılar. Bununla birlikte bilim adamlarının onlara atfettikleri gibi can alıcı bir rol oynamadılar. Vaişya teorisine karşı en önemli argümanlardan biri Hintleşmiş Güneydoğu Asya devletlerine ait ilk izlerden bazılarının tüccarların sık olarak ziyaret ettiği kıyı bölgelerinde değil, dağlık ve iç bölgelerde bulunmuş olmasıdır.

Brahmin teorisi Hindu kültürünün Güney ve Orta Hindistan'da neredeyse çağdaş yayılmasına göre anlattığımıza uygundur. Brahminler ve Buddhist ve Cayna keşişler kültürel değerler ve sembollerin aktarılmasında ve Hindu krallık tarzının yayılmasında büyük rol oynadılar. Din uzmanı olmalarının dışında Brahminler Sanskrit yasalarını *(dharmaşastra)*, yönetim sanatını *(arthaşastra)* ve sanat ve mimariyi de *(şilpaşastra)* biliyorlardı. Brahminler bu nedenle ilk ve ikinci safha olarak önceden tanımladığımız devlet yapılanmasından ortaya çıkan Güneydoğu Asya yöneticilerinin memnuniyetle karşıladığı birçok alanda 'geli-

şim planlamacıları' olarak hizmet edebildiler.

Kültürel Ödünçleme Dinamikleri

Bu süreçte Güneydoğu Asya halkının kültürel ödünçlemedeki rolü neydi? Onlar sadece Hintliler tarafından kendilerine bağışlanan kültürün edilgen alıcıları mıydılar? Yoksa bu aktarımda etkin bir katılımcı mıydılar? Edilgen tez temel olarak seçkin sömürge güçlerine ait olan ve bu nedenle de Güneydoğu Asya'da hâkim olan Avrupalı bilim adamları ile birlikte "Büyük Hindistan" savunucuları tarafından öne çıkarıldı. Güneydoğu Asya'nın önceki "Hintleşme" kavramı, daha sonra sömürge idaresi altındaki "Avrupalılaştırma" ile yakın bir paralellik sağlamış göründü. Bu bakış açısına ilk şiddetli eleştiri genç Hollandalı bilim adamı J. C. van Leur'dan geldi.

Van Leur Endonezyalı denizcilerin büyük cesaret ve becerilerine dikkat çekerek Endonezyalı yöneticilerin Hint Brahminleri kendilerinin davet ettiği ve bu nedenle de kültürel aktarımda etkin bir rol oynadıkları gerçeğini vurguladı. Van Leur'un Endonezya toplumu ve ticareti üzerine yazdığı kitabı ölümünden sonra 1955 yılında yayımlandı. Arada onun bakış açısını destekleyen ileri araştırmalar yapıldı.

Hint etkisi artık kültürel gelişimin temel nedeni olarak kabul edilmemektedir, hatta Güneydoğu Asya'da zaten devam eden gelişim sürecinin bir sonucu olarak görülmektedir. Erken Endonezya kitabeleri tarımda, el sanatlarında, bölgesel ticarette ve sosyal ayrışmalarda Hint etkisi kendini hissettirmeden önce dikkate değer gelişmeler olduğunu gösterdi. Bununla birlikte siyasal eşitliğe dayalı yerli kabile örgütlenmesi ileri siyasal örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkmasını engelledi. Bu örgütlenme biçimleri en azından temel bir yönetim düzenini gerektirecekti ve bu yeni yö-

netsel düzenlemelerin bir tür yasallaşması başlangıç aşamasında halkın kabul edebileceği bir çerçeveyi sağlayacaktı. Bu noktada kabile şefleri ve klan başlarının Brahminlerin yardımına gereksinimi vardı. Ticaret, gerekli bilgilerin yayılmasına yardımcı olabilse de öncelik bu yerli yöneticilerden geldi. Davet edilen Brahminler halktan soyutlandı ve sadece hamileri ile ilişki kurdular. Kraliyet tarzı Güneydoğu Asya'da tıpkı Hindistan'daki gibi bu şekilde ortaya çıktı.

Bu tür gelişimin iyi bir örneği Endonezya'da bulunan ilk Sanskrit kitabelerinden elde edilebilir (Doğu Borneo'da 400 yıllarında kaydedildi). Tarih öncesi zamanlardan kalma büyük taş anıtlar (megalit) üzerindeki birçok yazıda Sanskrit etkisinin izlerini gösteren Kundunga adındaki bir yöneticiden bahseder. Oğlu bir Sanskrit ismi aldı: Aşvavarman ve bir hanedan kurdu *(vamşa)*. Torunu Mulavarman, kitabelerin yazarı, büyük kurbanları kụtladı ve Brahminlere değerli hediyeler verdi. Mualavarman'ın kitabelerinde Brahminlerin Endonezya'ya büyük olasılıkla Hindistan'dan geldikleri açıkça belirtiliyor. Mulavarman Brahminler tarafından kutsandıktan sonra komşu yöneticilere boyun eğdirerek onları "haraç-verir" *(kara-da)* hale getirdi. Bu kitabeler böylece erken bir yerel Endonezyalı hanedanın doğuşunun tarihini az ve öz olarak sunuyor. Bu hanedan, geldiklerinde üçüncü kuşağın yöneticisini kutsayan Brahminlerden bağımsız olarak bir klan şefi tarafından kurulmuşa benziyor. Hükümdarın bu tür bir moral destek ve yeni yönetsel bilgi ile komşularına boyun eğdirerek onlardan vergi aldığı anlaşılıyor.

Bu süreç Orta ve Güney Hindistan'da gözlemlediklerimize benziyor. Bununla birlikte başlangıç aşamasında illе de Hint etkisini gerektirecek koşullar gerekmiyordu. Birinci binyılın ortalarında Güneydoğu Asya'da bu şekilde birçok küçük devletin doğduğu anlaşılıyor. Bunlar geriye bir

iki kitabe ve çoğu kısa ömürlü olduğu açıkça belli olan bazı tapınak harabeleri bıraktılar. Mihrace unvanı alarak tüm Hindistan krallık mülküne sahip olma arzusuyla birbirleriyle çatışan birçok küçük raca arasında büyük bir yarışma geçmiş olmalı. Hint etkisi bu şekilde arttı ve birinci binyılın ikinci yarısında ilk büyük krallıkların ortaya çıkmış olduğu Cava ve Kamboçya'da heyecanla tapınak dikme faaliyetleri gerçekleştirilebildi.

Şimdi bu süreçte Güneydoğu Asya yöneticilerinin devlet yapılanmasında etkin bir rol oynadığı genel olarak kabul edilse de Doğuya ilerleyen Hint serüvencilerinin doğrudan etkisini de tamamen göz ardı edemeyiz. Mekong boğazındaki erken Funan tarihi bunun en önemli örneğidir. Çin kaynaklarında, gördüğü kutsal bir rüyadan esinlenerek Funan'a giden Brahmin Kaundinya'nın öyküsü anlatılır. Orada kutsal yayı ile yerel Naga (yılan) prensesini yenilgiye uğratarak onunla evlenir ve birinci yüzyılın sonunda ilk Funan hanedanının kuruluşu böylece gerçekleşir. Pallava hanedanının doğuşuna ilişkin duyduğumuz benzer efsane Kaundinya'nın Kaundinyaların ünlü bir Brahmin soyu olarak bilindiği Güney Hindistan'dan geldiğini gösterebilir. Dördüncü yüzyıl Çin kaynağı Funan tahtını zorla ele geçiren ve Çu-Çan-t'an ismi verilen bir Hintliden bahseder. "Çu" her zaman bir Hint kökenini belirler ve "Çan-t'an" Kuzey Hint-İskit'lere doğru giden "Çandana" isminin değişik yazılışı olmuş olabilir. Samundragupta tarafından yenilgiye uğratılan bir hanedan üyesinin Güneydoğu Asya'ya gitmiş olması da bir olasılıktır. Beşinci yüzyılın başında Funan'a gelen başka bir Kaundinya'dan Çin kroniklerinde şöyle bahsedilir:

> O aslında Hindistan'dan gelen bir Brahmindir. Doğaüstü bir ses ona şöyle dedi: 'Funan'a gitmelisin'. Kaundinya'nın kalbi sevinçle doldu. Güneyde P'an-P'an'a ulaştı. Funan halkı ona göründü; tüm krallık sevinçle ayaklandı, onun önüne

düştüler ve onu kral seçtiler. O bütün yasaları Hindistan sistemine uyacak biçimde değiştirdi.[9]

İkinci Kaundinya'ya ilişkin bu kayıt bir Hint yöneticisinin kendi yasalarını Güneydoğu Asya'ya sokmasının en açık göstergesidir. Güneydoğu Asya'da aynı dönemde yukarda tartışılan ilk Sanskrit kitabelerinin de çarpıcı kanıtlar sağladığı genel bir Hint etkisi dalgasının varlığını görüyoruz. Bununla birlikte bu erken Funan örneğinde bile askeri bir müdahale olmadığına dikkat etmeliyiz. Kaundinya bir süre kesin olarak o zaman Funan kontrolü altında olan Siam Kıstağındaki P'an-P'an'da kaldı ve daha sonra siyasal huzursuzlukların olduğu bir dönemde Funan sarayının ileri gelenleri tarafından tahtı düzlüğe çıkarması için çağrıldı.

Buddhist Keşişlerin Katkısı

Şimdiye kadar Hint kültürünün Güneydoğu Asya'ya geçişindeki Brahmin katkısını tartıştık. Buddhist keşişlerin de bu açıdan önemi vardır. Buddhizm Güneydoğu Asya üzerinde iki karakteristik yönüyle özel bir etki sağladı: Birincisi Buddhistler çok güçlü bir görev aşkı ile sarmalanmışlardı ve ikinci olarak, kast sistemini dikkate almadılar ve ritüel aklanma düşüncesini öne çıkarmadılar. Gautama Buda Manastır düzeni örgütlenmeleri kadar *(sangha)*, öğretileri de, Aşoka'nın daha sonra Buddhist misyonerleri Batı Asya, Mısır, Yunanistan, Orta Asya, Sri Lanka ve Burma'ya göndermesiyle güçlenen bu misyoner arzuyu doğurmuştu.

Buddhizmin kutsal yerlerini görmeye Hindistan'a gelenlere iyi davranmaları gibi, bu inanışın ayinlere ilişkin sınırlamalardan kurtulmuş olması ve tüm taraftarları arasındaki birlik ruhu Buddhist keşişlerin dışarıdaki insanlarla ilişki kurmalarını sağladı. Çin kaynakları beşinci yüzyıl ile

9 P. Pelliot, "Le Fou-nan", *Bulletin de l'Ecole Française d'Extrâme Orient*, c. 3, s. 269, 1903.

sekizinci yüzyıl arasında Çinli Buddhist keşişlerin Hindistan'a 162 ziyaret yaptığını kaydediyor. Çok daha fazlası da bu tür resmi kayıtlara geçecek bir iz bırakmadan seyahat etmiş olabilir. Bu, o gün ve o çağ için büyüleyici bir uluslararası bilimsel değişim programıydı.

İlk yüzyıllarda Buddhist ilim merkezi Taksila Üniversitesi'ydi (şimdiki İslamabad kentinin yakınında), ancak beşinci yüzyılda, Bihar'da, Bodh Gaya'ya uzak olmayan bir yerde Nalanda Üniversitesi kurulduğunda Buddhist ilim merkezi Doğu Hindistan'a kaydı. Bu üniversitede her zaman büyük bir Güneydoğu Asyalı öğrenci grubu oldu. Buddhizmin kutsal yerleri yakınlarında yıllarca kaldılar ve dönmeden önce Buddhist metinleri tercüme ettiler ve çoğalttılar. Nalanda Güneydoğu Asya'da önemi giderek artan Mahayana Buddhizmin merkeziydi. 860 yılları civarında Nalanda'da krallığının öğrencileri için bir manastır kurarak Bengal Kralı Devapala'dan toprak bağışı sağlayan Şirivicaya kralı Balaputra'dan yukarda bahsettik. Ancak Şirivicaya'nın Sumatra imparatorluğu Buddhist alimler arasında hakkıyla iyi bir ün sağladı ve yedinci yüzyılın sonlarından itibaren yerleşik Çinlilerin ve Buddhist keşişlerin ilgi odağı oldu. Çinli keşiş I-tsing 671 yılında Sanskrit gramerini öğrenmek için Şirivicaya'nın başkentinde (bugünkü Palembang) altı ay mola verdi. Sonra 14 yılını geçirdiği Hindistan'a ilerledi ve dönüşte dört yıl daha Palembang'da kaldı. Sonuçta koleksiyonunda bulunan metinlerin çoğunu tercüme etti. Bu süre içinde büyük tercüme projesine yardımcı almak için (ancak 695 yılında tamamladı) 689 yılında birkaç aylığına Çin'e gitti. Çin'e dönüşünde, Hindistan'a doğru yola çıkan diğer Çinli keşişlere orada geçerli olan aynı kurallar içerisinde yaşayan binlerce keşişin bulunduğu Şirivicaya'da mola vermelerini şiddetle tavsiye etti. Sonraki yıllarda birçok Buddhist keşiş bu tavsiyeye özenle riayet etti.

Önemli Hint Buddhist bilim adamları Şirivicaya'yı, ay-

nı şekilde bir ziyaret noktası olarak belirlediler. Yedinci yüzyılın sonuna doğru Nalandalı Dharmapala'nın Suvarnadvipa'yı (Cava ve Sumatra) ziyaret ettiği tahmin edilmektedir. Sekizinci yüzyılın başında Güney Hindistanlı keşiş Vacrabodhi Çin'e giderken Şirivicaya'da beş ay kaldı. Kendisi ve Cava'da karşılaştığı öğrencisi Amoghavacra'nın Buddhist Tantrizmini Çin'e götürmüş olduğu kabul edilir. Sonradan Tibet Buddhizminin büyük yenilikçisi olarak bilinen Atişa'nın 11. yüzyılın başlarında Suvarnadvipa'da 12 yıl çalıştığı söyleniyor. Endonezya'da yüzlerce yıl egemen olan Buddhist öğretinin yüksek standartları, hem Endonezyalı sanatçıların hünerleri hem de Endonezyalı Buddhist ilim adamlarının irfanı için bir armağan olan Buddhizm ilminin, çoğu kabartmalarda resmedilerek özetlendiği büyük Borobodur sanatının önemli hazırlayıcılarından biriydi.

Güneydoğu Asya ve Güney Hindistan Arasındaki Bağlantı

Hintli tarihçiler onlarca yıl Hint etkisinin Güneydoğu Asya'ya yayılmasında Hindistan'ın farklı bölgelerinin görece faziletleri üzerine sıcak tartışmalar yaptılar. En azından ilk yüzyıllar göz önüne alındığında, bugün Güney Hindistan -özellikle Tamil Nadu'nun- bu başarıdaki en büyük paya sahip olduğu noktasında bir oydaşmaya varılmış görünüyor. Bununla birlikte sonraki süreçlerde çeşitli merkezlerden yayılan benzer etkilerle birçok bölgesel değişim görülebilir. İlk Güneydoğu Asya kitabelerine bakılırsa Pallava krallığında geçerli olan yazı ile nüfuzunu gösteren Tamil Nadu en güçlü etkiye sahipti. Güneydoğu Asya'daki en eski heykel -ünlü Celebes'li bronz Buddha- üçüncü ve beşinci yüzyıllar arası Amaravati (Kıyı Andhra) Buddhist heykellerinin işaretlerini verir. Batı Cava ve Siam Kıstağı'nın erken Hindu heykelleri yedinci ve sekizinci yüzyıl Pallava

tarzının izinden gitmiş görünüyor. Erken Güneydoğu Asya tapınak mimarisi özellikle Cava ve Kamboçya'da benzer bir biçimde Çola ve Pallava tarzının etkilerini sergiler.

Kuzey Hindistan Gupta tarzı da beşinci yüzyıldan sonra kendisini hissettirdi. Bu okulun merkezi Buddha'nın ilk vaazını verdiği Varanasi yakınındaki (Benares) Sarnath idi. Sarnaht Mekong boğazındaki Funan'da olduğu gibi Burma ve Tayland sanatını etkileyen klasik Buddha tasvirini üretti. Sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllardaki Cava hanedanı Şailendra sanatı -en ünlü anıtı Borobudur'dur- Acanta ve Ellora'nın büyük mağara tapınaklarında sergilenen Orta Hindistan'ın Geç Gupta olarak bilinen tarzından açıkça etkilenmiştir. Orta Cava'da yer alan Plaosan tapınağındaki bir kitabe (y. 800) -tapınak inşa edildiği için- "Gurcaradeşa'dan [Gucerat ve yakın bölgeler] halkın sürekli akışını" net olarak gösterir. Gerçekten tapınağın heykelleri, Acanta ve Ellora'nın geç Buddhist oymaları ile çarpıcı bir benzerlik gösterir.

Güneydoğu Asya sonraki yüzyıllarda Nalanda Üniversitesi ilim adamlarının ve Buddhizm üzerindeki kraliyet hamiliği ile öğünen büyük Hint hanedanlarının sonuncusu Pala hanedanı tarzının giderek daha da etkisinde kaldı. Pala yönetimi altındaki Bihar ve Cava'da hüküm süren Mahayana Buddhizmi Şailendraların sarayında o kadar güçlüydü ki Bengal'den gelen ve tipik bir Bengalli adı taşıyan Kumara Ghoş, Şailendra kralının racgurusu oldu ve 782 yılında bu sıfatla Şailendraların kraliyet tapınağındaki bir Mancuşri heykelini kutsadı. O dönemde Bengal, Doğu Bihar ve Orissa kültürel nüfuz merkezleriydi. Ressam ve heykeltıraşlarının eserlerinde doğu Hindistan tarzını yansıttığı Güneydoğu Asya ile sürekli temas halindeydiler. Bu tarzın tipik özelliği figürlerin merkez figür etrafındaki özel yerleşim biçimiydi: Bu tip bir düzenleme o dönemde Endonezya heykellerinde ve Pagan (Burma) tapınak resimlerinde bulunabilirdi.

Aynı çağda Güney Hindistan etkisi Çola hanedanı döneminde bir kez daha ortaya çıktı. Kültürel etkilerini artırması nedeniyle de Çolalar için deniz ticaretinin büyük önemi vardı. Bu barışçı kültürel alışveriş Çolaların olağan askeri müdahalerinin önemini azaltmadı. Sumatra'nın Kuzey kıyısında Dilli'nin eski limanında, Medan yakınındaki büyük Buddha heykelleri Çola tarzının yerel çeşitliliğini sergiliyor; gerçekten büyüleyici bir yerel üretim olan tamamen Çola tarzındaki Hindu tanrısı Gadeşa heykeli çok yakın bir zamanda Palembang'da bulundu. Ünlü Padang Lavalar tapınağını yakınında, Orta Sumatra'da küçük fakat çok etkileyici Çola tarzı dört kollu Lokanath ve Tara bronz heykelcikleri bulundu. Bu heykelcikler şimdi Cakarta müzesindedir. 1039 tarihli ve Sanskrit kelimeleriyle birlikte Eski Maya kelimelerinden -Fakat Tamil kelimeleri yoktur- oluşan kısa bir yazı bu figürlerin ithal edilmediğini, yerel üretim olduğunu kanıtlıyor.

Bununla birlikte Çolaların Güneydoğu Asya ile ilişkileri, asla tek yönlü değildi. Çolaların devasa tapınaklarında odaklanan imparatorluk kültünün doğrudan Angkor'un muhteşem tarzından etkilendiği sanılıyor. Gancaikondaçolapuram' daki büyük sarnıç muhtemelen, kraliyetin değerini özellikle vurgulayacağı düşüncesiyle Angkor'un ünlü Baraylarının (Sarnıçlar) yapım emrini veren çağdaş Kamboçya yöneticisini harekete geçiren aynı ruhla, Çola yöneticisi tarafından tasarlandı.

13. yüzyılın sonlarına doğru Pagan, Müslüman hükümdarların fetih zamanında Hint etkisinin Bengal'den yayılan doğrudan kuvvetli cereyanı ile bir kez daha karşı karşıya kaldı. Nalanda on ikinci yüzyılın sonunda yerle bir edildi ve yeni yurt arayışındaki büyük keşiş grupları Pagan'a ve Tibet'in Buddhist merkezlerine doluştular. Pagan'ın doğu kısmındaki Minnanthu tapınağındaki hoş resimler muhtemelen onlar tarafından yapılmıştır.

Kuzey Hindistan'daki İslam fetihleri Buddhizmin kut-

sal yerlerini devre dışı bıraktı. Hindistan ve Buddhist Güneydoğu Asya arasındaki bin yıllık ilişkinin sonu geldi. Ancak bu bağlamda değinilmesi gereken bir başka unsur var. 1190 yılında Paganlı bir Buddhist keşiş olan Çapata Sri Lanka'da on yıl geçirdikten sonra bu kente döndü. Burma'da Buddhist Theravada okulunun bir koluna önderlik ederek Sri Lanka Mahavihara manastırının katı kurallarını yerleştirdi. Bu, yaklaşık 150 yıl önce Pagan'da Şin Arahan tarafından kurulan Burmalı Buddhist düzenini hizipleşmeye götürdü. Şin Arahan merkezi Kançipuram'da kurulmuş olan Güney Hindistan Buddhist okulunun taraftarıydı. Çapata'nın reformu yayıldı ve 13. ve 14. yüzyıllarda Burma, Tayland ve Kamboçya, Sri Lanka okulunun Theravada Buddhizmini benimsedi. Kamboçyada'ki Mahayana'dan Theravada Buddhizmine bu geçiş sosyokültürel bir devrimin parçası olarak görülür. Angkor'un son büyük kralı VII. Cayavar-man idaresinde (1181-1218) kralı Mahayana Buddhizmi halkın gözünde, kralın onları yapımına zorladığı Angkor Thom' un devasa tapınaklarının getirdiği ağır yükle özdeşleşti (örn. dev Bayon).

Bununla birlikte 13. yüzyılda, Tantrist Buddhizmin Sumatra'dan Bali'ye kadar inen her bölgedeki kral saraylarında etkin olan Şaivizim'le karıştığı Endonezya'da bile, Hindistan'ın doğrudan etkisi hızla azaldı. Bu sadece kısmen Hindistan'daki İslam işgali ile ilgiliydi, diğer neden, yükselen Cava sanatının, ölümlerinden sonra tanrılaştırılan kralların heykellerinin dikildiği Hint sanatı ile kuşatılmış olmasıydı. Tapınakların dış duvarları Cava gölge oyunu *(Wayang kuit)* ile büyük benzerlik gösteren Cava kabartmaları ile kaplıydı. Çandi Cago (on üçüncü yüzyıl) ve Panantaran tapınağı (on dördüncü yüzyıl) bu yeni Cava tarzını çok iyi anlatır. Bu tarz Bali sanatının egemen tarzı olarak günümüze kadar uzandı. Theravada Buddhist ülkelerde yerli tarzın kendisini kanıtlamasına yönelik benzer bir eğilim de bulunabilir. Resmedilen tablonun özü hâlâ

Buddhist efsanelerden ya da Hint mitolojisinden kaynaklanmakla birlikte sunuluşunda her biri ayrı milli tarzını gösterir.

İslam Etkisi

Kuzey Hindistan'ın 1200, Orta Hindistan ve limanlarının 1300 yıllarında Müslümanlar tarafından fethinden sonra İslamiyet de Hindistan'a ve doğunun baharat adaları ile bağlantılı deniz ticaret yolları üzerinden Güneydoğu Asya'ya yayıldı. İslamiyetin ilk izlerini on üçüncü yüzyılın sonunda Atceh'te (Kuzey Sumatra) ve on dördüncü yüzyılın başlarında Malaya'da bulabiliriz. O güne kadar kıyılarla sınırlı olan İslam etkisi onbeşinci yüzyılda ülkelerin iç bölgelerine nüfuz etti. Güneydoğu Asya'nın erken tarihinde Hint dinini benimsemeyi uygun bulmuş olan yöneticiler şimdi birçok açıdan İslami inancı daha yararlı gördüler.

Hindistan yeni düzen içindeki kültürel etki aktarımında bir kez daha önem kazandı. Hint tasavvufu İslamiyetin Endonezya'daki erken yayılmasında önemli bir rol oynadı. Müslüman yöneticilerin ve tüccarların Güneydoğu Asya' daki en eski mezar taşlarında Batı Hindistan'ın, özellikle tüccarları Endonezya'dan Hindistan yoluyla Batı Asya limanlarına yapılan baharat ticaretinde önemli rol oynayan Gucerat'ın etkisi görülür. Ancak Koromandel'in Müslüman tüccarları da bu bağlantıda aktif bir konumdaydı. 1445 yılında Tamil Müslümanları istedikleri sultanı başa geçirmek için Malakka'da bir darbeyi bile yönettiler. Bu şekilde büyük stratejik önem taşıyan bölgelerde nüfuzlarını artırdılar. Bununla birlikte birkaç on yıl sonra Portekizli fatih Goa'lı Albuquerque, 19 gemi ve 800 Portekiz askeri ile Malakka'yı ele geçirdi. Böylelikle bin yıl süren yoğun bir karşılıklı temastan sonra Avrupa etkisi Hindistan ve Güneydoğu Asya'da aynı zamanda ortaya çıktı.

IV

Geç Ortaçağda Dini Toplumlar ve Askeri Feodalizm

MÜSLÜMANLARIN KUZEY HİNDİSTAN'I FETHİ VE DELHİ SULTANLIĞI

1206 yılı Asya tarihinde bir dönüm noktasıdır. Bu yıl içinde bir Moğol lider çeşitli Moğol kabilelerini birleştirerek bir fetih seferi başlattı. Bu liderin adı, kısa süre sonra Asya'da olduğu gibi Avrupa'da da duyulan Cengiz Han'dı. Aynı yıl Afganistan Sultanının Kutbettin Aybeg isimdeki Türk kölesi, hükümdarın adına yönettiği Kuzeybatı Hindistan'ın büyük bölümünde bağımsızlığını ilan ederek Delhi Sultanlığını kurdu. İzleyen yüzyıllarda Asya ülkelerinin çoğu Moğol fırtınası ile yok olurken Delhi Sultanlığı bu şiddetli saldırılara dayandı ve Hindistan tarihinin gidişatını derinden etkiledi.

Dış etkilerden nispeten uzak kalarak yoluna devam eden Erken Ortaçağ Hindistanı şimdi bir kez daha Yakındoğu ve Orta Asya güçlerine boyun eğdi. Bu yeni etki ancak on sekizinci yüzyıl ile yirminci yüzyıl arasında İngilizlerin yaptıklarıyla kıyaslanabilirdi. Bununla birlikte İngilizler hiçbir zaman Hintli yönetici haline dönüşmediklerinden, ilki birçok açıdan daha şiddetli bir etkiydi; öte yandan Kutbettin'in bağımsızlığını ilan etmesi daha sonra Büyük Hint-Türk İmparatorlarının yaptığı gibi Hindistan'a kendi inançlarını yerleştirmeleri anlamına geliyordu. Hindistan'ın yeni yöneticileri her ne kadar fethettikleri ülkeyi ayrı tutmasalar da inançları kesinlikle yabancı kaldı ve bu da o zamana kadar görülmemiş gerilim ve zıtlaşmalara neden oldu.

Buna rağmen, Buddhizmin Hindistan'ı Doğu Asya ile ilişkilenmesi gibi, Batı Asya ile yeni bağlantılar kuran İslamiyetle karşı karşıya kalması da Hint kültürünü zenginleştirdi. Batının Müslüman ülkeleri Hint sayısal sisteminin Avrupa'da Arap sistemi olarak benimsenmesi örneğinde olduğu gibi Hint fikirlerini de Avrupa'ya yaydı. Ünlü satranç oyunu da benzer bir biçimde Hindistan'dan İran yoluyla Avrupa'ya geçti.

Hindistan'da Arap Hükümdarlar

Delhi Sultanlığı Hindistan topraklarındaki ilk İslam devleti değildi. 711 yılında Arapların Cebelitarık'ı ele geçirip İspanya fethine başladıkları ve bir yıl sonra Buhara'nın Orta Asya'da İslam fetihçilerine yenildiği bir zamanda, bir Arap fetihçi de İndus'un ağzında Sind'de bir mevzi tutmuştu. Sind'in fethi önemsiz bir olayla başlamıştı: Sri Lanka kralının Irak yöneticisine gönderdiği Müslüman yetimleri taşıyan bir gemi korsanlar tarafından ele geçirildi. Sind racası korsanları cezalandırmayı reddedince Irak yöneticisi, üvey

oğlu Muhammed İbn Kasım Güney Sind'in büyük bölümünü fethedene kadar ona karşı birçok sefer düzenledi. Irak yöneticisi bu sefer sırasında halifenin tüm desteğini aldı ancak, yeni halife tahta çıkınca Muhammed İbn Kasım'ı geri çağırarak idam ettirdi. Bununla birlikte bu fetih politikasının sonu değildi: 725 yılında diğer Arap komutanlar seferlerini Kathiavar ve Gucerat içine, güney Racastan'a kadar başarıyla sürdürdüler. Savaşçı Araplar Batı Asya'yı boydan boya süpürdükleri gibi, Hindistan'ın büyük bölümlerini hızla iltihak etmeye hazırdılar.

Ancak bu süre içinde Hint yöneticiler Müslüman fetihçilere karşı koymaktan vazgeçmediler. Çalukyalar ve Raştrakutalar onların Doğu Hindistan'daki ilerlemelerini durdurdu ve sonunda Gurcara Pratiharalar Kuzey Hindistan'ın fethine engel oldular. Önceden gördüğümüz gibi 915 yılı civarında Hindistan'da bulunan Müslüman seyyah Mes'udi Gurcara Prahitaraların Araplara karşı savunma yapmak amacıyla büyük sayıda asker ayırdığını kaydetti. Bir başka Müslüman tarihçi olan Süleyman, halife, Çin imparatoru ve Rum imparatoru (Doğu Roma, Konstantinopolis'in Bizans imparatoru) ile birlikte Raştrakutaları dünyanın en kudretli dört hükümdarı olarak sıraladı.

Başlangıçta Sind ve Pencap, çeşitli yöneticiler tayin eden halifenin doğrudan kontrolü altındaydı. Bu doğrudan kontrol 871 yılında Mansura (Sind) ve Multan'daki (Pencap) Arap prenslerin kendi hanedanlarını kurmalarıyla sona erdi. Bu yöneticilerin Hint halkıyla barışçı bir ortak yaşam politikası izledikleri anlaşılıyor. Multan yöneticilerinin kendilerine saldırıldığı takdirde yok edileceği gerekçesiyle Gurcara Pratihaları tehdit edebilmek için Multan'daki güneş tanrısı tapınağını büyük bir özenle korudukları söylenir.

1000 yılında Kuzey Hindistan'daki bu az çok barış dengesi Gazneli Mahmud'un Hindistan'a karşı yıkım ve yağma savaşını sürdürmesiyle paramparça oldu. Mahmud bu tarihten 1025 yılına kadar bu tür toplam on yedi sefer düzenledi ve Gucerat'ın Sauraştra'sına ve Gurcara Pratihaların başkenti Kanauc'a kadar uzak yerleri ele geçirdi.

Orta Asyalı bir Türk köle olan Mahmud'un babası orta İran'ın çoğu bölümünü kaplayan büyük toprakları fethetmek ve bu toprakların İndus'taki doğu sınırına sahip olmak için çökmekte olan Saminiler krallığını zaptetti. Onun Başkenti Kabul'ün güneyindeki Gazne'deydi. Mahmud 998 yılında, 27 yaşında babasının yerine geçtiğinde sonra süratle genişlettiği büyük bir güç tabanına sahip oldu. Mahmud'un Hint seferleri değişmez biçimde kurak dönemde başladı; Afganistan'a dönüşü, ganimetle yüklü askerlerinin yolunun kesilmemesi için her zaman Muson yağmurları Pencap nehrini doldurmadan önce gerçekleşti.

Hindukuş dağları etrafındaki toprakları idare eden Hindu Şah hanedanı, Mahmud'un babası tarafından yönetildikleri dönemde bile Gaznelilerin baskısını ilk hisseden hanedandı. Ancak bu hanedanın kralı Kuzey Hint ovalarının diğer kralları tarafından desteklenerek yaklaşık 25 yıl direnmeyi başarabildi. Sonunda yenildi ve hemen sonra eskinin çok güçlü Kanauc Gurcara Pratihaları da onların kaderini paylaştı. Khacuraholu Çandellalar ve Gvalior'un Racput hükümdarları da yenilgiye uğradı ve hazineleri yağmalandı. Mahmud toprakları yolunu kesen Multan'ın Müslüman yöneticisine de aynı davranışı reva görmekte tereddüt etmedi.

Hindular Thaneşvar, Mathura ve Kanauc'daki kutsal yerlerin yıkımı ve yağmalanmasından özellikle etkilendi. Bu sistemli seferlerin zirve noktası Mahmud'un Guce-

rat'taki Kathiavar'ın güney kıyısı üzerinde bulunan Somnath'daki ünlü Şiva tapınağına saldırması oldu. Bu cüretkâr seferin sonunda çölü geçen Mahmud 1205 yılında tapınağa ulaştı. Kayıtlara göre 50 bin Hintli bu tapınağı korurken yaşamını yitirdi. Mahmud Şiva lingamını kendi elleriyle tahrip etti ve söylendiğine göre yaklaşık 20 milyon altın dinar (yaklaşık 6.5 ton altın) ganimetle çöl üzerinden dönüş yoluna koyuldu. Askerlerinin çoğu bu seyahate dayanamadı.

Mahmud bu başarı nedeniyle halife nezdinde büyük itibar kazandı; ama Hintlilerin gözünde de -Avrupalıların gözündeki Cengiz Han ve Attila gibi- zapt edilemez bir kıyıcılığın ve fanatizmin sembolüydü. Günümüzde Müslüman tarihçiler bile onun işlerini açıklamakta zorlansalar da -özellikle Hindistan'da bir imparatorluk kurmak için- en ufak bir niyeti olmamasına karşın- doğuştan gelen cesareti ve becerisi ile bunları kolaylıkla yapabildi. Kimi tarihçiler onun Hindistan'ı, kendi orta Asya imparatorluğunu birleştirecek serveti elde edebileceği başıboş bir hazine olarak kullandığını ileri sürdüler- ancak o, Hindistan'ı yaptıklarından anlaşılacağı gibi hiç kale almadı ve sadece karışıklık dönemlerinde bu ülkeye yöneldi.

Mahmud'un başkenti Gazne onun sınırsız ganimetinden yararlanan yegâne yerdi. Bu kenti dönemin en güzel kenti yaptı. Aralarında Avrupalılarınki ortaya çıkmadan önce hiçbir yabancının yazmadığı, Hindistan'ı en kapsamlı biçimde anlatan Biruni ve ünlü tarihi eser *Şahname*'nin yazarı Firdevsinin de bulunduğu birçok yazar ve şair sarayında toplandı. Mahmud'un fanatizmi münhasıran doğrudan Hintliler ve diğer dinsizlere yönelik değildi; Müslüman muhaliflere de aynı vahşetle saldırdı. Hükümdarı Davud'un bir İsmaili olması nedeniyle Multan'la da iki kez savaşa tutuştu ve Multan'a ikinci saldırısında ortodoks İslama dönmeye ilişkin verdikleri sözü tutmadıkları için çok sayıda

Müslümanı öldürdü.

Mahmud için her ne söylenirse söylensin o kesinlikle Hindistan tarihinde kalıcı etki bırakan birkaç insandan birisiydi. Bununla birlikte onun askeri başarısı tamamen kişisel becerisi ve cesaretine bağlı değildi. 1000 yıllarında Kuzey Hindistan'daki siyasal durum azimkâr işgalciler için çok uygundu. Kuzey, Güney ve Orta Hindistan güçlerinin bitmeyen üçlü çekişmeleri tümünü de zayıf düşürdü. Bu durum özellikle Gurcara Pratiharaların gücünü tüketmişti ve erken on birinci yüzyılda Kuzey Hindistan'da onların yerini alarak Kuzey ovalarını Mahmud'un saldırılarına karşı savunacak önder bir güç ortaya çıkmadı. O zamanın en büyük hanedanı Çolalar, Mahmud'un sergüzeşt meydanlarından çok uzak kaldığından olup bitenlerle yeterince ilgilenmediler. Ancak Mahmud'un saldırılarına nazaran Hindistan'ın yaralanabileceği daha şiddetli bir neden olabilirdi. Hindistan'ı bilen ve hayranlık duyan Biruni, Hintlilerin milli karakterleri üzerine yazdığı kitabın ilk bölümünde şunları söyler:

> Hintliler kendilerininki gibi bir millet, kendilerininki gibi krallar, dinleri gibi din, bilimleri gibi bilim olmadığına inanırlar. Yaratılış olarak kullandıkları dilde cimriydiler ve onu kendi halkları içindeki başka sınıfa ait insanlardan ve elbette yabancılardan uzak tutmak için en büyük özeni gösterdiler. O kadar kibirlidirler ki onlara Horasan ya da lran'da herhangi bir bilimden ya da bilim adamından bahsettiğinizde sizin bir cahil ve yalancı olduğunuzu düşünürler. Ataları şimdiki kuşak kadar dar görüşlü olmadığından seyahat ettiklerinde ve diğer milletlerle kaynaştıklarında, fikirlerini değiştirirlerdi.[1]

Mahmud'un ölümünden sonra, Afganistan düzlüklerinden

1 E. C. Sachau, *Alberuni's India, Berlin,* 1888, Delhi yeniden basım, s. 22 vd., 1964.

bir kez daha yeni işgalciler inene kadar Hindistan yüz yıldan fazla bir süre rahat soluk aldı. Hintli yöneticiler bu geçici huzuru eksikliklerini gidermek için değerlendiremediler. Tersine Gurcara Pratiharaların çöküşünden sonra çoğu evlilik birliği nedeniyle karşılıklı yakın ilişkide olan ancak yine de- ya da belki de tam da bu gerçek nedeniyle- kendi prestijlerini kıskançlıkla koruyan birçok Racput krallığı ortaya çıktı. Racputlar düello yöntemleri ve meşhur yiğitlikleriyle, kendi denkleriyle düello meydanlarına sürüldüklerinde kahraman birer savaşçı olmalarına karşın, işgalcilerin taktik ve stratejilerini bertaraf etmekte ya da kendi güçlerini koordine etmekte becerikli değildiler. Racput süvarileri kolaylıkla disipline edilemeyen bağımsız savaşçılardan oluşurken, Orta Asya'nın istilacı süvarileri, at üstünde büyümüş, özel eğitimli ve sürekli talim gören kölelerden meydana gelmişti. Düşmana doğru saldırırken, atlarını aniden döndürerek -durdukları noktada atların başı çevrilmiş olduğundan hareket serbestisi kazanarak- geldikleri gibi süratle kaybolmadan önce hedefe doğrultulmuş yaylarla düşmanı ok yağmuruna tutuyorlardı. Müslüman tarafta ağır kayıplara neden olmayan, ancak düşmanı dağıtıp imha eden bu yöntem başka yerlerde de tekrarlanıyordu.

Ancak Hintlilerin yenilgiye uğramalarının sebebi sadece işgalcilerin üstün taktik ve stratejileri değildi, kararlaştırılmış basit bir savunma örgütlenmeleri dahi yoktu. Sınıf farklılıkları ve genel olarak yöneticilerin kırsal bölge halkından ayrı olması böyle bir savunma için gerekli olan dayanışma disiplinini engelledi. Hindistan'da din savaşları da, köktenci ilkelere dayalı diğer savaşlar da sonuna kadar sürdürülmedi. Savaş yöneticiler için bir eğlenceydi. Bu savaşlar için askerler ya yöneticilerin akrabaları içinden -özellikle Racputlardan- ya da savaşın temel amacı olan ganimetten alacakları payları düşünen çıkarcılar arasından se-

çiliyordu. Hazinelerine kolaylıkla ulaşılamadığından Müslüman istilacılarla savaşmak hem tehlikeliydi hem de kârsızdı. Öte yandan Hindistan'da büyük ganimet sağlayabilme beklentisi içinde olan işgalci askerlerin kâfirlere karşı yürütülen 'kutsal savaşın' fazileti ile ateşlenen bir imgelemi de vardı.

Ayrıca İslami toplum Hint toplumuna göre daha açık ve eşitlikçi bir toplumdu. Orduya katılmak isteyen ve iyi savaşçı olduğunu kanıtlayan herkes hızlı bir ilerleme kaydedebilirdi. Hindistan ordusu soydan gelen rütbeleri askeri yeterliliği zorunlu kılmayan krallar ve prensler tarafından yönetilirken, çarpıştıkları Müslüman generallerin neredeyse tümü konumlarını askeri hünerlerine borçluydular. Konumlarına hâkim olamayan sultanlar bile derhal köleden dönme generallerle değiştirilebiliyordu. Bu askeri Darvinizm İslami tarihin karakteristiğiydi. Gazneliler, Gurlular ve sonra Delhi sultanları da başlangıçta köleydiler. Orta Asya'daki köle pazarlarından satın alınan bu köleler, akabinde savaşçı kahramanlıkları, sadakatleri ve itaatleri ile ün kazandıktan sonra, yerlerine geçmek için çoğu kez efendilerini öldürmekte tereddüt etmeyeceklerdi. Hareketsiz Hint toplumu ve soydan gelen yöneticiler bu insanların rakibi değildi.

Gurlu Muhammed ve Kuzey Hindistan'ın Fethi

12. yüzyılda Hindistan için yapılan son çarpışmaya yine Afganistan ve Orta Asya'daki önemli olaylar neden oldu. 1151 yılında Gazne tüm büyüleyici cami ve saraylarıyla birlikte imha edildi. Gur yöneticileri bu kıyıcı mücadeleden yeni liderler olarak ortaya çıktılar. 1175 yılında Gurlu Muhammed, Multan'ı fethetti ve 1186 yılında Lahor'a çekilmiş olan Gazneli Mahmud'un son ardılını yendi. Pencap'ı daha ileri fetihler için bir üs gibi kullanarak, Hindis-

tan'dan mümkün olduğunca toprak almanın peşine düştü. Gazneli Mahmud'tan farklı olarak Hindistan'ı sadece yağmalamaya değil yönetmeye de kararlıydı. 1178 yılında Çalukyalar ve Gucerat hükümdarı ile yaptığı çarpışmada fazla başarı sağlayamayan Gurlu Muhammed 1191 ve 1192 yıllarında, Hindistan tarihinin diğer ünlü savaşlarının yapıldığı ve yine savaşa sahne olan Delhi'nin kuzeybatısındaki bölgede şiddetli iki Tarain savaşına girdi. İlk Tarain savaşını Delhili Prithvirac Çauhan tarafından yönetilen Racput ittifakı kazandı. Ancak ertesi yıl 10 bin atlı okçu ile dönen Gurlu Muhammed Prithvirac ve ordusunu yenilgiye uğrattı.

Bu kesin savaşı kazanan Muhammed birkaç yıl içinde neredeyse tüm Kuzey Hindistan'ı fethetti. 1193'te güçlü Gahadavala hanedanını yenerek Kanauc ve Varanasi'yi ele geçirdi. Hemen sonra Gvalior, Acmer ve o zaman Gucerat'ın başkenti olan Anhilvara'yı da aldı. Bu şekilde Racput mevzilerinin çoğu devre dışı kaldı. Bu zaferlerin çoğu Muhammed'in daha sonra Delhi'ye genel vali olarak gönderdiği köle-general Kutbettin Aybeg sayesinde kazanıldı. Bu arada Doğu Hindistan, kısa zamanda general rütbesine yükselen bir başka şanslı türedi Muhammed Bahtiyar Halaci tarafından fethedildi. Halaci Bihar'ı ele geçirdi, Nalanda Üniversitesini imha etti ve yaklaşık 1202 yılında Bengal kralı Lakşamana Sena'yı yenilgiye uğrattı. Lakşamana Sena'nın Halaci'nin çok ani gelen bu saldırısına öğle yemeğinde yakalandığı söylenir. Bengal, Delhi'deki yöneticilere zaman zaman meydan okuyan İslami yönetimin Hindistan'daki alt-merkezi oldu. Bahtiyar Halaci yönetimi mümkün mertebe oradan yürüttüğü için bu başlangıçta oldukça yerinde bir karardı. Halaci Assam'ı da ilhak etmek istedi, ancak uğradığı ağır kayıplardan sonra, çekilmek zorunda kaldı.

Muhammed Keşmir'i ele geçirmeyi başaramasa da Ku-

zey Hindistan'da neredeyse sınırsız bir egemenlik sürdürdü. Halaci 1205 yılında önem kazanan Harezm hükümdarının ordusunu yenilgiye uğrattığı Orta Asya'da sorunlarla da karşılaştı. Muhammed ertesi yıl İndus yakınında öldürüldü ve muazzam imparatorluğu dağılmanın eşiğine gelmiş gibiydi: Hintli prensler tekrar başlarını kaldırdılar, Gvalior ve Ranthambor bir kez daha Hintlilerin ellerindeydi. Efendisi Muhammed'in ölümünden sonra Gurlulardan bağımsızlığını ilan eden Kutbettin kesin bir adım attı.

Kutbettin'in üvey oğlu İltutmuş 1210 yılında onun yerine geçti ve 1229 yılında Bağdat Abbasi halifesinin bir temsilcisi tarafından Delhi Sultanı olarak resmen kutsandı. Delhi Sultanı olarak tanınmasını ancak Kuzeybatı Hindistan'ın büyük bölümünü kontrol eden Kutbettin'in arkadaşları büyük köle-generallerle yaptığı sıkı savaşlara borçluydu. İltutmuş Racput direnciyle de karşılaştı: Gvalior ve Ranthambor'u yeniden ele geçirse de diğer birçok Racput lider (örneğin, Udaipur yakınındaki Nagdalı Guhilalar ve Güney Agra tarafındaki Bundili Çauhanlar) ona başarıyla karşı koydu. 1236 yılında ölümünden sadece çok az bir süre önce Bihar'daki Bahtiyar Halaci yandaşlarına boyun eğdirdikten sonra Bengal'i kontrolü altına girmeye mecbur etti. Halaci 1206'da öldürüldü ancak arkadaşları onun topraklarında hüküm sürdüler.

İltutmuş, krallığın iç birleşme sorunlarına ek olarak şimdi Hindistan'da görülen Moğollara karşı da krallığı savunmak zorundaydı. Çvaresm Şah'ın oğlunu sıcak bir takipten sonra yenen Cengiz Han 1221'de İndus'a ulaştı. İltutmuş, Moğolları uzak tutmadaki başarısını, Cengiz Han Çvaresm Şaha saldırdığında Şahın bir Müslüman olarak kendisinden yardım talep ettiğinde akıllıca davranarak taraf tutmaktan kaçınması gerçeğine borçluydu. Ancak sultan ve askerleri, Moğol ordusu karşısında Hindistan'ın etkin savunma gereksinimlerine artık uygun olmayan eski

model silahlara ve hantal savaş yöntemlerine sahip Hintlilere göre çok daha güçlü bir rakipti.

Delhi Sultanlığı: Yeni Bir Hint imparatorluğu

Kutbettin Aybeg ve İltutmuş'un temel başarısı bir kez daha Guptalar ya da Harşalarla kıyaslanabilecek bir imparatorluk kurmuş olmalarıydı (Bkz. Harita 11). Bu iki sultan da Delhi'yi başkent olarak kurmuştu. Delhi eski küçük Racput kalesi konumundan bir imparatorluk başkentine dönüşmüştü. On üçüncü yüzyıl ile on yedinci yüzyıl arasında şimdi Delhi ve Yeni Delhi'nin yayıldığı büyük alanda birbiri ardından oluşan yedi kent Hindistan tarihindeki belli bir devamlılığı simgeler. Bu kentlerin en harikası belki de şimdiki 'Eski Delhi'de yer alan ve büyüleyici cami ile Kızıl Kale'nin bulunduğu Büyük Hint-Türk Şah Cihan'ın kentiydi. İngilizler bu kentlere sekizinciyi, bugün Güneyde Kutbettin'in uzun Kutb Minaresi'nden, Kuzeyde Şah Cihan'ın Eski Delhisi'ne alabildiğine uzanan Yeni Delhi'yi ekledi. Binaları Ludi sultanların ve Büyük Hint-Türk imparatorlarının yaptıkları anıtlar arasında sayılan Kutbettin ve İltutmuş Hint-İslam sanatı ve mimarisini de başlattı. Ünlü Kutb Minaresi'nin yanı sıra Kuvvet-ul-İslam (İslamın Gücü) ve İltutmuş türbesi de bu erken mimari başarıların göstergesidir. İltutmuş türbesi Müslüman yöneticiler için Hindistan'da dikilen türbeler zincirinin ilkiydi.

İltutmuş'un ölümünden sonraki 30 yıl sultan soyundan gelenler, köleler, valiler ve generaller arasındaki arkası gelmeyen bir mücadele dönemiydi. İltutmuş'un kızı Raziye krallığı üç yıl yönetti. Çağdaş kronik *Tabaqat-i Nasari* onu akıllı bir yönetici ve yetkin bir askeri lider olarak tanımlar: "Raziye bir lidere yakışan hayranlık uyandıracak tüm niteliklere sahipti. Ancak kader onu erkek olarak doğma lütfundan esirgediğinden bu niteliklere sahip olmanın ne ya-

rarı vardı?" Maiyetindekiler tarafından tahtan indirildikten sonra onlardan birinin yardımı ile yeniden tahta geçmeyi denediğinde öldürüldü. Sonraki çekişmelerde çoğu İltutmuş'un kölelerinden olan etkin "Kırklar Grubu" giderek güç kazandı ve nihayet İltutmuş'un soyundan gelen tüm erkekler öldükten sonra içlerinden biri iktidarı ele geçirdi. Yeni sultan Balban, zalimliği ile nam salmıştı. Önceden isyancı Racputları ezmişti, şimdi de "Kırklar"ın tüm diğer üyelerini öldürdü. Daha sonra 1279 yılında oğlu Muhammed'in yenilgiye uğrattığı Moğollara karşı bir savunma örgütlenmesi gerçekleştirdi. Bengal sultanı olarak Delhi'den bağımsızlığını ilan eden bir Türk görevlisi ile de çarpıştı. Sultanlığı kendinden menkul bu Türk ve tüm ailesi vahşice katledildi ve Balban sülalesi Bengal'in bir kez daha bağımsız bir devlet olduğu 1338 yılına kadar Bengal'i yönetti.

Balban'ın 1286 yılında ölümünden sonra Halacilerin Türk boyuna mensup birisi taht mücadelesinden zaferle çıktı Celaleddin Halaci ismindeki bu adam kısa ömürlü Halaci hanedanının kurucusu oldu (1290-1320). Celaleddin 1296 yılında tahta geçerek Delhi'nin en güçlü ve en büyük sultanı olan yeğeni ve üvey oğlu Alaaddin tarafından saf dışı bırakıldı. Güney Hindistan'ı işgal etti, ülkeyi Moğollara karşı başarıyla savundu ve askeri hevesleri için ona destek olacak yönetsel yenilikleri devreye soktu.

Güney Hindistan'ın İstilası ve Moğollara Karşı Savunma

Birinci yüzyılda Delhi Sultanlığı bir Kuzey Hindistan krallığıydı. Ayrıca Moğollar bu zamanın büyük bölümünde Pencap'ı kontrol ettiler ve Bengal genellikle tamamen bağımsız kaldı. Ancak Alaaddin 1300 yıllarında büyük bir fetih seferi düzenledi ve Hindistan üzerindeki hâkimiyetini şaşırtıcı biçimde genişletti. İkinci bir İskender olmayı isti-

yordu. Paralarında bu ismi kullandı ve dualarda zikredilmesini emretti. Daha tahta geçmeden Yadava kralı Devagiri'yi yenilgiye uğrattı. Kuzey Dekkan'ın (Erengabad yakınında) sarp kayalıkları üzerine inşa edildiğinden o zamana kadar zapt edilemeyeceği düşünülen ünlü kalesini ele geçirdi. 1298'de Gucerat'ı fethetti, 1301 ve 1303'te ünlü Racput kaleleri Ranthambor ve Çitor'u ele geçirdi. Mandu ve Malva'daki Çanderi 1305 yılında ele geçirildi. İki yıl sonra Yadava kralını ilk yenilgide söz verdiği vergiyi ödemeye zorlamak için Devagiri'ye bir kez daha saldırdı. Alaaddin kralı esir alarak Delhi'ye götürdü, ancak daha sonra vergisini düzenli ödemesi koşuluyla eski konumuna iade etti.

Alaaddin 1309'da *Tarık-i Firuz Şah* kroniklerinde belirtildiği gibi Güney yöneticilerinin hazineleri ve fillerini ele geçirmek için Hindistan'ın güneyine bir sefer düzenledi. Bu seferin ilk hedefi bugün Andra Pradeş olan Kakatiyaların başkenti Varangal'dı. 1304 yılında yapılan önceki saldırı başarısız olmuştu. Ancak bu kez Guceratlı köleden dönme bir büyük general olan Melik Kafur, Alaaddin için Varangal'ı ele geçirdi. Daha sonra Kakatiya kralı da Yadava kralına tanınan koşullarda eski konumuna döndü. Melik Kafur'un Delhi'ye 1000 deve yükü ganimetle döndüğü söylenir. Ünlü Koh-i Nur elmasının da bu hazinelerin arasında olduğu sanılıyor. 1310 yılında Melik Kafur Güneyin içlerine kadar nüfuz etti. Yadava kralının yardımıyla Hoysalaların başkenti Dvarasamudra'ya yürüdü ve kenti ele geçirdi. Hoysala kralı III. Ballala Madurnili Pandyalara karşı bir savaşta mücadele etmek için başka bir yerdeydi, dönüşte o da Yadava ve Kakatiya krallarının ondan önce kabul ettiği şartların aynısına razı oldu. Melik Kafur sonra Pandya kralına saldırdı ve başkenti Madurai'yi yaktı; Srirangam gibi bazı büyük tapınak kentlerini de yağmalayarak bir kez daha, yüklü hazinelerle 612 fil eşliğinde Delhi'ye döndü. Tüm bu Güney seferleri sadece 11 ayını almıştı.

Güney seferlerini sürdüren Alaaddin aynı zamanda Kuzeyde de Moğollara karşı başarılı bir mücadele verdi. 1296-1297'de Moğollar Kuzey Hindistan'a alışılmış yağma seferlerini sürdürdü, ancak 1299'da Cengiz Han'ın soyundan Kutlu Hoca, 200 bin kişilik bir orduyla geldi. Delhi Sultanına açıkça boyun eğdirmek istediyse de Alaaddin'e yenildi. Dört yıl sonra Alaaddin'in Çitor'dan döndüğü bir zamanda, askerlerinin çoğu Andra Pradeş'te Varangal'ı ele geçirmeye çalışırken, Moğollar 120 bin atlıyla geri geldi. İşgalciler Delhi sokaklarını silip süpürseler de Alaaddin'in güçlendirilmiş askeri kampını ele geçiremediler. Moğollar iki ay sonra geldikleri gibi süratle kayboldular. 1306-1307 yıllarındaki diğer Moğol atakları da başarıyla püskürtüldü. Savaş yöntemleri ve gaddar öç alma faaliyetleriyle Alaaddin kesinlikle Moğollarla aynı gömlektendi. Sultan maiyetinin gözleri önünde binlerce Moğol mahkûmu fillere çiğnetilerek öldürülürken, Moğol geleneğine uygun olarak, mağlup Moğolların kafalarından yapılan piramit Delhi kent girişinin dışına dikildi.

Alaaddin'in İdari Reformları

Çok güçlü bir diktatör olan Alaaddin'in Hindistan tarihindeki zaferleri büyük ölçüde onun etkili yönetiminden kaynaklanıyordu. Onun idari reformları Hint krallıklarının önceden tartıştığımız yapısal sorunları bağlamında da önem taşıdığından, bu reformları biraz ayrıntıyla inceleyeceğiz.

Alaaddin'in ataları yönetimlerini esas olarak ordunun gücüne ve birkaç önemli kent ve kalenin kontrolü üzerinde temellendirmişti. Mali kaynaklarını, yağmadan, Delhi pazarlarına koydukları vergilerden, Delhi civarındaki toprak gelirlerinden ve itaatkâr kralların ödediği haraçlarından elde ettiler. Toprak gelirleri ve haraçlar her zaman dü-

zenli ödenmedi. Kırsal kesimin çoğu hâlâ Hinduydu; Müslümanlar, aşağı sınıf konumunun lekesinden kurtulmak için neredeyse tüm esnaf sınıfının İslamı tercih ettiği kentlerde ve kasabalarda yaşadı. Büyük kentler ve kasabaların dışındaki çok az Müslüman yaşantılarını güçlendirilmiş küçük yönetim merkezlerinde geçirdi *(kasba)*. Kırsal bölge ve tarımsal üretim geleneksel Hintli otoriteler olan köy başkanları tarafından kontrol edildi. Kontrol ettikleri kırsal halkın komisyonculuğunu yapmış olduklarından sultanın bu insanlara ihtiyacı vardı. Alaaddin bu Hintli komisyoncuların kibrini, doğrudan ya da dolaylı dirençlerini, yönetimini kuşatan temel sıkıntı olarak gördü. Alaaddin bir alim ile konuşmasında Hindular ya da Müslümanlar tarafından da yönetilse tüm ortaçağ Hint devletlerinde aşağı yukarı aynı olan sorunu çok iyi tanımlar:

> Gördüm ki hutlar ve mukaddimler (yerel vergi toplayıcılar ve köy başkanları) güzel atlara biniyor, iyi elbiseler giyiyor, İran yayları kullanıyor, karşılıklı savaşıyor ve ava çıkıyor; fakat harac (toprak geliri), cizye (kelle vergisi) kari (ev vergisi) ve çari (otlak vergisi) olarak bir jital ödemiyorlar. Hutlar'ın (arazi sahipleri) payını köylerden toplayarak partiler düzenliyor, şarap içiyor ve isteğe bağlı olsun olmasın çoğu hiç gelir ödemiyor. Benim görevlilerimi de umursamıyorlar. Bu beni sinirlendirdi ve kendi kendime şöyle dedim: "Senin başka ülkeleri fethetme arzun var, ancak senin yönetiminin kontrolü altındaki yüzlerce fersahlık ülkede otoritene gereken saygı gösterilmiyor. Öyleyse diğer ülkelerden nasıl itaatkârlık isteyeceksin?"[2]

Daha uzak bölgelerde istediklerini halka yaptırabilmek için bir askeri müdahalenin gerekliliğini bildiğinden, emirlerine uyulması gereken alanı Delhi'nin 100 kilometre öte-

---

2 *Tarik-i Firuz Şah*, (H. M. Elliot ve I. Dowson çev.) *The History of India, As Told by Its Own Historians*, c. 3, Londra, 1867. Sonraki alıntılar aynı ciltten.

siyle sınırlayan Alaaddin oldukça gerçekçiydi. Bir başka sorun da bütün sultanların başkentte ve sarayda sürekli fesatlık ile karşılaşmak zorunda kalmış olmalarıydı. Alaaddin maiyetindekilerin ve görevlilerin şenlik ve içki müsabakalarının bu entrikalara zemin oluşturduğunu gördü.

Yönetiminin ilk yıllarında sarayındaki bazı fesat tertipleri ve başkaldırmalarla, kırsal bölgedeki Hint isyanlarından sonra, Alaaddin sürekli silah altındaki büyük bir ordu ile kente besin desteğini de güvence altına alan yenilikleri getirerek sorunu kökten çözmeye karar verdi. İlk olarak maiyetindekilerin ve görevlilerin tüm toprak varlıklarını kamulaştırdı. Gelir anlaşmaları da iptal edildi ve gelir merkezi yönetim tarafından toplandı. Bundan böyle 'herkes geçimini kazanmakla meşgul olacak, isyanı aklına bile getiremeyecekti'. İçki satışı ve tüketimi kesinlikle engellendi ve saraydakilerin özel toplantılar ve şenlikler düzenlemesine artık izin verilmedi. Bu emirlere uymayanların bildirilmesi için her tarafa casuslar gönderildi. Dahası Alaaddin saray ulemasından, Hintlileri baskı altında tutarak onları isyana yönlendirecek zenginlik ve mülkten yoksun bırakan önlemler alınmasını istedi. Hindu, binecek bir atı, taşıyacak silahı, giyecek güzel elbiseleri olmayan ya da yaşamın hiçbir lüksünden yararlanamayan bir hale getirildi.

Alaaddin, ayrıca bütün arazilerin yeni bir gelir haritasını çıkarttırarak, tüm kırsal sınıflar için ürünün yarısını alabileceği tek tip bir vergi tarhı uygulattırdı. Üstelik otlak için konulmuş bir vergi de söz konusuydu. Ancak Alaaddin fakir halktan diğer vergilerin alınmamasını emretti. Hindu aracılar Alaaddin'in adamlarının insafsız uygulamalarıyla karşılaştılar:

> Halk öylesine boyun eğdirilmiş bir duruma getirilmişti ki bir gelir görevlisi, 20 hut, mukaddim ya da çaudhari'yi (vergi toplamakla yükümlü kişiler) boyunlarından birbirine

bağlayıp vura vura ödeme yaptırtıyordu. Hiçbir Hintli başı yukarda gezemiyordu ve evlerinde altın, gümüş ya da herhangi bir bolluk izine rastlanmıyordu. Artık isyan ve başkaldırıya destek olacak bir şey kalmamıştı.

Bunları anlatan *Tarık-i Firuz Şah* kroniğiydi.

Moğollara karşı sürekli savaş büyük bir orduyu hazır tutmayı gerektiriyordu. Alaaddin aynı miktarda para ile daha çok asker kiralamak için, adam başına düşen ücreti düşürdü. Aynı zamanda da askerlerin geçinebilmesi için fiyatların düşük düzeyde dondurulmasını emretti. Alaaddin bu amaca yönelik olarak aşağıdaki emirleri yürürlüğe koydu:

1. Belli gıda maddelerinin tümünün fiyatı sabitlendi.
2. Delhi pazarlarında sabit fiyat garantisi için bir casus kadrosuyla birlikte yüksek bir görevli atandı.
3. Delhi'de, Doab'ın (Yamuna ve Ganj nehirleri arasındaki topraklar) gelirin mal olarak ödendiği doğrudan vergi değerlemesi yapılan topraklarından *(Khalsa)* üretilen ürünlerin doldurulduğu büyük tahıl depoları yapıldı.
4. Tahıl nakliye ve ticareti hükümet tarafından kontrol edildi. Delhi'ye süratli tahıl nakliyatını garanti altına almak için nakliye işçileri aileleri ile birlikte Yamuna boyunda belirtilen yerlere yerleşmeye zorlandı.
5. Karaborsanın doğmasına engel olmak için köylülerin ve tüccarların kendileri için ürün depolamaları yasaklandı.
6. Özel tahıl deposu olasılığını devre dışı bırakmak için hükümetin tahıl üretiminin ve gelirin ürün olarak toplanmasının gerçekleştirilmesi alanda yapıldı.
7. Pazarlardaki fiyatların sultana günlük olarak bildirilmesi zorunluluğu getirildi. Fiyatları kontrol edenlerle casuslar ayrı olarak rapor vermek zorundaydı. Bu raporlardaki bir farklılık sultanın daha ayrıntılı bir soruşturma

yapmasını gerektirecekti.

Yazarı Barani'nin *Tarık-i Firuz Şah*'da tanımladığı önlemler, Hindistan'da modernizm öncesi idari yenilikler arasındaki en hayranlık uyandırıcı olanlarındandır. Bu ortaçağ Hint yöneticilerinin pazar güçlerine doğrudan müdahaleye ve merkezi yönetimin kurulmasına yönelik bilinen tek sistematik girişimidir. Benzer emirnameler sadece eski *Artaşastra*larda olduğundan Alaaddin muhtemelen oradan öğrendiklerini uygulamayı denedi. Kayda değer bir başka nokta da Alaaddin'in tam da *Artaşastra*'nın yazarı gibi devletin menfaatini ancak yöneticinin benimseyeceği biçimde ele almış olmasıdır. Alaaddin bu konudaki katı İslami yasaklamalar düşüncesini açıkça reddetti. Bir alimle yaptığı konuşmada şunları söyledi:

> İlim irfan çalışmamış olsam da ben Müslüman ümmetinden bir Müslümanım. Binlerce ölüme neden olan isyanları önlemek için, devletin iyiliği ve halkın yararına olduğuna inandığım bu emirleri yayınladım. İnsanlar emirlerime uymuyor, itaatsız düşüncesiz ve saygısızlar; o zaman onları itaate yöneltecek kadar şiddetli olmaya zorlanıyorum, yasal olup olmadığını bilemem, acil durum gerektirdiği ya da devlet için iyi olduğunu düşündüğüm zaman emrederim.

Keşmir'in ünlü kroniği *Racatarangini* de Alaaddin'in eski Hint geleneklerine uygun ve Batı Asya etkisinden söz edilmesine gerek bırakmayan önlemlerine ilişkin bazı kanıtlar vermektedir. 12. yüzyılda Brahmin Kalhana tarafından yazılan kronik kahramanlıkları önceden bilinen Lalitadittya'ya aşağıdaki duygularla göndermede bulunuyor.

> Ülkede güçlü olmak isteyenler iç çekişmelere karşı daima önlem almalıdırlar. Çetin dağ geçitlerinde oturanlar kimseyi kızdırmasalar da cezalandırılacaklardır. Güçlü konumlarının şemsiyesi altında eğer önceden de stoklarını yapmışlar-

> sa onları yıkmak çok zordur. Her önlem alınmalıdır, köylülere yıllık tüketecekleri besinden daha fazlası bırakılmamalı ve tarlayı sürmek için gerekli sayıdaki öküzün dışında öküz verilmemelidir. Çünkü daha fazla refaha kavuşurlarsa bir yıl içinde korkunç *Damara*lar (şefler) meydana çıkacak ve kralın taleplerini umursamayacak kadar güçleneceklerdir.[3]

Hint metni ile Müslümanların uygulamaları çarpıcı benzerlikler gösteriyor. Alaaddin'in şunları dediği söylenir:

> Hintliler güçten düşene kadar asla itaatkâr ve yumuşak başlı olmayacaklardır. Ben bu nedenle sadece yıldan yıla ihtiyaçları kadar mısır, süt ve çökelek verilmesini emrettim, ancak stok yapmalarına ve mülk edinmelerine izin vermedim.

Alaaddin'in Hindistan'ı Moğol istilasından korumuş olmasının yararı tartışılmasa da Hintliler kasıtlı olarak yaptığı zulüm nedeniyle doğal olarak ondan hoşlanmadılar. Bu nedenle Hint tarihçiler onu Evrengzib'i eleştirdikleri gibi eleştirdiler. Ancak Alaaddin'in bu baskıda tarafsız olduğunu ve önlemlerinin Hint ileri gelenleri ve komisyoncularını olduğu kadar Müslüman maiyetini de hedef aldığını unutma eğiliminde oldular. Barani'nin ifadesine güvenirsek kırsal bölgedeki fakir Hintlilerin sultanın kimi katı önlemlerinden muaf tutulduklarını bile söyleyebiliriz.

Alaaddin'in önceki Hint yöneticilerinin topladığının daha fazlasına tekabül eden, hazır ürünün yüzde 50'sini talep etmesine ilişkin şikâyet tam da doğru değildir. Eski Manu yasasına göre kralın payı varsayılan altıda bir ek ödemeyi, kralların, prenslerin, komisyoncuların ve muhtarların topladığı büyük miktardaki ek vergileri ya da köylülerden zorla aldıkları rasgele vergileri unutmamalıyız. Alaaddin tüm bu ek vergileri açıkça yasakladı ve doğrudan

---

3 M. A. Stein, *Kalhana's Rajatarangini or Chronicle of the Kings of Kashmir*, (Delhi tekrar basım), c. 1, s. 154, 1961.

değerleme yöntemiyle topladığı vergileri yukarda belirtilen miktarla sınırlandırdı.

Alaaddin'in bu önlemleri uygulamada gerçekten başarılı olup olmadığını tespit etmek zor görünüyor. Barani onlarca yıl sonra Delhi'de o döneminin mucizelerinden biri sayılabilecek ölçüde yiyecek stoku gerçeğinden bahseder. Diğer önlemler bu kadar başarılı değildi. Haram alkolün nasıl üretilip satıldığı Barani'nin Yasaklama günleri Chicago'sunu hatırlatan raporunda uzun uzadıya anlatılır. Alaaddin'in getirdiği sabit fiyat uygulaması da daha küçük ağırlıklar ve ölçüler kullanan tüccarlar tarafından delindi. Aslında bütün bu emirler sadece başkentte uygulandı ve Alaaddin'in kendi belirlediği gibi başkent çevresindeki 100 millik bir yarıçap içine yayıldı. Krallığın çekirdek bölgesi ötesinde hiçbir Hindistan yöneticisi -Hindu ya da Müslüman- doğrudan bir baskı uygulamayı benimsemedi.

Alaaddin 1316 yılında öldü. Onu, iki oğlu ve Hindu paryadan dönme, Hursu Han izledi. Hiçbirinin ölümü doğal yollardan olmadı. Saray mensupları 1320 yılında Gıyaseddin Tuğluk'u yeni sultan yaptı. Babası Balban'ın emrinde çalışmış bir Türk köle, annesi Hindistanlı bir Cat kadındı. Gıyaseddin Tuğluk hanedanının kurucusu oldu. Bir kez daha bağımsızlığını ilan etmiş olan Varangal ve her zaman zorlukla kontrol edilmiş Bengal'e karşı seferler düzenledi. Bengal'den dönüşte Sultan'ın zafer kutlamasında kendi talebi üzerine oğlu tarafından yaptırılan kabul salonuna girdi. Ancak bu salon öyle kötü inşa edilmişti ki çöküverdi ve Gıyasseddin yıkıntının altında kaldı. Böylelikle oğlunun hemen başa geçmesinin yolu açılmış oldu. Bu da yine düşmanı bertaraf etmek için kolayca tutuşabilir kabul salonu öneren devlet hilesi üzerine eski Hindistan tezini hatırlatıyor. Muhammed Tuğluk'un yöntemi eskisinden sadece kullandığı katı malzeme ile ayrışıyordu. Tuğluk bu cinayeti hoş görmeleri için saray maiyetini değerli hediyelere

boğdu ve 1351 yılına kadar 27 yıl ülkeyi yönetti.

Muhammed Tuğluk'un Haris Planları

Saltanatının başında krallığın yayılmacı geleneğini sürdürür görünen Muhammed Tuğluk bu konuda Alaaddin'den de başarılı oldu. Ancak dizginlenemez arzusu sonuçta Delhi sultanlığının çöküşüne neden oldu. Alaaddin Güney krallarına boyun eğdirmekle yetinmişti; Muhammed Tuğluk onların topraklarını da istedi. Bir veliaht prens olarak Varangal'a karşı sefer düzenledi ve muhtemelen Melik Kafur'un on-on beş yıl önce yağmalamış olduğu Madurai'ye kadar ulaştı. Tahta geçmesinin akabinde daha sonra Vicayangar'ın yapıldığı bölgedeki Kampili'yi fethetti. Hoysala krallığının kuzey bölümü de o dönemde ilhak edildi. Muazzam imparatorluğunu daha merkezi bir başkentten yönetmek için Devagiri'deki eski Yadava başkentinde, Devletabad'da yeni bir kent inşa etti. Barani bu uygulamayı şöyle kaydetti:

> İmparatorluğun başkentinin harap halinden bir lider olarak üzüntü duyan Sultan Muhammed'in ikinci projesi Deogir'i (Devagiri) Devletabad adıyla başkent yapmak oldu. Burası merkezi bir konumdaydı. Her açıdan avantaj ve dezavantajlarını incelemeden, kimseye danışmadan, 170 ya da 180 yıl ikbal içinde gelişmiş Bağdat ve Kahire ile yarışan Delhi'yi harabeye çevirdi.[4]

Delhi'den ayrılarak Devletabad'da yaşamaya zorlanan halkın çektiği eza üzerine Barani'nin betimlemesi Muhammed döneminde Hindistan'da olan ünlü Afrikalı gezgin İbn Battuta'nın ayrıntılı kayıtlarıyla tamamen doğrulanıyor. Daha merkezi bir başkent yapılanması duygusu yaratsa da, bu

4 Bkz. Not 2.

macera sadece başarısız olmakla kalmadı sultanlığın yıkılmasına da katkıda bulundu. Daha sonraki yıllarda da Hint-Türk imparatorluğu, Devletabad'ın birkaç mil uzağında Erengabad'da yeni başkentleri Evrengzib'in kurulmasından sonra aynı akıbeti paylaştı. Devletabad değişikliğinden sonra Muhammed Tuğluk nüfuzunu Güneye taşıyamadan Kuzey üzerindeki kontrolünü kaybetti. Sonuçta Delhi'ye döndüğünde bu bir güçsüzlük emaresi olarak değerlendirildi ve Güneyde bağımsız devletler çıktı. 1334'te Madurai il yöneticisi "Ma'bar Sultanı" adıyla bağımsızlığını ilan etti; dört yıl sonra, 1346 yılında takıma uyan Bengal'de Vicayanagar imparatorluğu kuruldu. 1347 yılında Orta Hindistan'da Bahmani sultanlığı kuruldu. Yaklaşık dört yüzyıl sonra Evrengzib'in ölümünün peşinden olduğu gibi Hindistan tarihinin eski bölgesel merkezleri bir kez daha ortaya çıktı.

Muhammed Tuğluk, Alaaddin'i örnek alarak, yayılma politikası doğrultusunda idari ve ekonomik yenilikleri getirmişti. Tuğluk, Alaaddin'in muazzam imparatorluğunun tüm illerine nazaran, sadece sultanlığın çekirdek bölgesinde uygulamış olduğu doğrudan yönetim sistemini genişletmeyi denedi. Ancak Alaaddin'in Delhi'nin gereksinimi olan yeterli yiyecek tedarikini güvenceye almak için çekirdek bölgeden büyük miktarda geliri ürün olarak toplamış olmasına karşın Muhammed tasarladığı il gelirlerini başkentine transfer etmek amacıyla bu geliri para olarak toplamakta ısrar etti. Batıdan Hindistan'a gümüş akışı başlamadan önceki zamana rastladığından, Muhammed'in bu yöntemi Hindistan geleneği ile tamamen ters düşen rasgele bir uygulamaydı. Hindistan sikkelerinin hakiki değerleri hiçbir zaman nominal değerlerinden büyük sapmalar göstermemişti. Ancak şimdi Muhammed'in bastığı bakır sikkeleri, küçük paraları halk tepkiyle karşıladı. Paraların gerçek değerleri düşük olduğundan sahte para basanlar büyük kazanç sağladı ve dönemin kayıtlarına göre de "her ev bir

darphaneye dönüştü." Muhammed üzerinde iyi düşünülmemiş bu uygulamayı üç yıl sonra geri çekmek zorunda kaldı. Bu gaflardan sonra dikkatleri başka yöne çekmek için, aslında sonuçta hiçbir yeri alamadığı İran ve Orta Asya'ya iki büyük sefer ilan etti.

Haris planlarının suya düşmesinden sonra Muhammed yönetimi İbn Battuta'nın ayrıntılarıyla anlattığı bir terör rejimine dönüştü. Kırsal bölgelerdeki Hint nüfusu zulüm ve sömürüye katlanmak zorunda kalmıştı. Bu arada Muhammed'in terör yönetiminin çoğu kurbanı da Müslümanlar hatta görüşlerinden hoşlanmadığında tereddütsüz bertaraf ettiği din alimleriydi.

Delhi Sultanlığının Sönüş Dönemi

Delhi'nin son önemli sultanı Muhammet Tuğluk'un yeğeni, 1351 yılında tahta çıkan ve alışılmamış uzunlukta bir süre, tam 37 yıl ülkeyi idare eden Firuz Şah'tı. Firuz, sultanlığı bir kez daha bir Kuzey krallığı konumunda birleştirdi ve Orta ve güney Hindistan'ı fethetmek için yeni bir girişimde bulunmadı. Bununla birlikte Bengal üzerindeki kontrolünü yeniden gündeme getirdiyse de Orissa zaferi dışında düzenlediği seferler (1353-4 ve 1359) başarısız oldu. 1362'de Sind ve Gucerat'a karşı düzenlediği seferler de neredeyse bir felaketle sonuçlandı. Altı ayda sultandan Delhi'ye bir haber gelmeyince çölde perişan olduğu düşünüldü. Delhi'nin, bu netameli dönemde kendisine sadık bir taraftarının, Telengana'dan dönme bir Hintli olan Cihan Han'ın elinde olması Firuz'un şansıydı.

Firuz büyük bir cami, kale ve kanal inşaatçısıydı. Başkentindeki çok katlı Firuz Şah Kotla Hisarı hâlâ Delhi'dedir. Orada uzak illerden güçlükle getirttiği iki Aşoka sütunu da bulunmaktadır. Eski yazıları tam olarak okuyamasalar da sütunların üzerinde yazılanları deşifre etmek

için Brahminlere danıştı. Tıpkı ataları gibi Firuz da bazı yenilikler getirdi; işkenceyi kaldırdı ve kelle vergisini (cizye) o güne kadar bu vergiden muaf olan Brahminleri de kapsayacak şekilde genişletti. Kendisine illerden gönderilen İslama dönmüş köleleri kabul etmeye ve Delhi ve çevresindeki İslama dönenleri ödüllendirmeye özen gösterdi. Bu kesinlikle başkent ve çevresindeki sadık Müslümanların desteğini güvence altına almaya yönelik akıllı bir politikaydı.

1388'de Firuz ölünce Delhi sultanlığı dağıldı. İki akrabası başkentin iki kalesindeki mevzilerinden nafile bir taht mücadelesine giriştiler. Bu arada neredeyse tüm eyalet yöneticileri *de facto* bağımsız yönetici konumu kazandı.

Delhi sultanlığı, Timur İran'ı fethedip (1387) Bağdat'ı kesin biçimde ele geçirdikten sonra (1393) Hindistan'a çullanarak Delhi'yi yağmalamasıyla, 1398 yılında parçalandı. Timur'un askerleri üç gün süren toplu bir katliam ve yağmaya girişti. Hint nüfusu imha edildi; Müslümanların muhtemelen mülkleri alınsa da kendileri bağışlandı. Türk savaşçılarının bu yaptıkları Timur'u bile şok etti ve yazdığı otobiyografisinde bu vahşetten kendisinin sorumlu olmadığını sadece askerlerinin suçlanması gerektiğini belirtti. Ancak ne nedenle olursa olsun Delhi bir süre tamamen ıssız kaldı.

Delhi sultanlığı Timur'un baskınından sonra fiilen 15 yıl ortadan kalkmış oldu. Gucerat, Malva ve Varanasi yakınındaki Caunpur kendi çabalarıyla bağımsız sultanlıklar olarak ortaya çıktı. Batıda Lahor, Multan ve Sind Timur'un ardılları ve neslinden gelenler tarafından kontrol edildi. 1414 yılından sonra Seyyid hanedanının yine bir sultanlığı olduysa da etki alanı Doab'la sınırlı kaldı. 1451 yılında Afgan Ludi boyundan Behlul Han Delhi'de bir kez daha Kuzey Hindistan üzerinde kontrol iddiasında bulunan bir hanedan kurdu. Behlül Han Caunpur sultanlığını fethetti, ardılları -Sikander ve İbrahim- Gvalior ve Bihar'a boyun

eğdirdi. Lodi sultanları ve özellikle kısa ömürlü Şer Şah hanedanı krallıklarının merkez bölgesinde daha sonra Hint-Türk idari altyapısı için iyi bir dayanak oluşturan etkili bir yönetim kurdu. Sikander, Gvalior ve Racput ülkesini kontrol altına almak için Agra'da daha sonraki aşamada Hint-Türk İmparatorları'nın da çok yararlandığı yeni bir başkent kurdu. Agra yakınında Ekber'in mezarının bulunduğu yerde kurulan İskenderiye, Sikander Lodi'nin adıyla anıldı. Yeni Delhi'deki Lodi Bahçelerinde Lodi sultanlarının ağır taşlarla çok sağlam biçimde inşa edilmiş türbeleri sultanlığın son anıtlarıdır. Bu anıtlar birkaç on yıl sonra inşa edilmiş ve Hint-Türk sanatı ve mimarisini karakterize eden İran tarzının etkisini yansıtan, yanı başındaki Humayun'un türbesi ile çarpıcı bir tezat oluşturmaktadır.

İdari Nüfuz Sorunları

Delhi sultanları Hindistan'ın büyük bir bölümünü kapsayan bir imparatorluğu bir araya getirmeyi asla başaramadılar. Askeri açıdan kesinlikle Hindistan'a boyun eğdirecek bir güce sahip olmalarına karşın ülkeye nüfuz edebilecek ve yönetimlerini güçlendirebilecek uygun bir yönetim kurmayı beceremediler. Benzer sorunları bölgesel Hint krallıkları konusunda ele almıştık. Bu ortaçağ krallıklarında egemen olan kişisel ve ataerkil örgütlenmeler uzak illerin kontrol edilmesi amacına asla uygun değildi. Bilinen askeri müdahaleler veya bir Hint Racasının ya da Müslüman yöneticinin değiştirilmiş olması bu açıdan fazla bir değişiklik yaratmadı. Sultanlığın yeni çehresi, sultanların kendi güçleriyle, hatta bu gücü Müslümanların ve belli kabile eğilimlerinin oluşturduğu yabancı askeri seçkin sınıfın paylaşmasıyla şekilleniyordu.

On üçüncü yüzyılın ortasında Sultan Balban büyük bir gayretle Hindistan üzerindeki bu yabancı Türk yöneti-

mi ağını kurdu. Ancak bu uzun ömürlü olabilecek bir sistem değildi: sultanların bu şekilde Hint kırsal kesimine nüfuz etmeleri mümkün olamayacağından temelleri zayıftı. Alaaddin doğrudan vergi tarhı uygulaması ve kırsal bölge aracılarının önünü kesmekle bu sorunu çözebilmek için elinden geleni denedi. Ancak bunu sadece imparatorluğun sürekli silah altında bulunan hazır ordusunun dirençleri kırabileceği çekirdek bölgede başarabildi. Sistemin eyaletlerde oluşturulması mümkün olabilirdi, ancak bu da her zaman sultana karşı gelme eğilimi taşıyan güçlü valilerin doğuracağı tehlikeyi gündeme getirecekti. Muhammed Tuğluk'un uzak illeri kolay kontrol edebilmek için başkenti daha merkezi bir yere taşıması bu bağlamda tamamen bilimsel bir yaklaşımdı, ancak yönetim anlayışı da düzeltilmediğinden havada kalmış bir önlem olarak başarısızlıkla sonuçlandı. İl gelirlerini kendi başkentine nakit olarak transfer edebilmek için denediği bakır sikke basımı da bu uygulamanın bir benzeriydi ancak yukarda tartışılan nedenlerde hepten başarısızlıkla sonuçlandığı kanıtlandı. Aslında bu iki keyfi önlemde -başkentin yerini değiştirmek ve yeni para uygulaması- uygun olmayan bir yönetim sisteminin temel sorunların çözümünde yetersiz kaldığı ve muazzam bir imparatorluğun idari nüfuz mücadelesinde dayanaksız önlemlerin işleri nasıl daha da kötüye götürdüğünün örneği görülmektedir.

Sorunun bir başka yönü de askeri tımarların *(ikta)* kurulmasıydı. İslam fatihleri ülkeyi fethetmekte kendilerine yardım eden yüksek rütbelilerin aç gözlerini doyurmak için böylesi tımarları onlara bağışlamayı başlangıçta en kolay yol olarak gördüler. Bu sistem aynı zamanda kırsal bölge üzerinde eksik bir kontrol kurulmasının yolunu açtı. Ancak bu tımarların miras yoluyla geçme aşamasından sonra sultana karşı isyan edecek çok güçlü tebaa tehlikesi her zaman vardı. Alaaddin bu yüzden tımarları kaldırdı ve

subaylara hazinesinden sabit bir ücret ödedi. Muhammed Tuğluk bu sistemi devam ettirmek istedi, ancak bunu yapmak için daha fazla gelir toplaması ve onu da paraya çevirmesi -ki bu onu meşum para politikasına sürükledi- gerektiğini gördü. Tüm bu tahripkâr deneyimlerden sonra Firuz Şah eski askeri tımar bağışlama sistemine döndü. Böylece bir tahsisat ayırma biçimindeki askeri feodalizm katiyetle kurulmuş oldu. Feodal patronlar kontrol ettikleri kırsal toplumdan farklı olarak yabancı seçkin sınıfa aittiler-feodalizmin aşağıdan gelişmemesi ve fatihler tarafından empoze ettirilmesi tarihin başka dönemlerinde ve başka ülkelerinde de aynı özellikleri gösteren bir fenomendi. Bu yabancı seçkin sınıf -İslama dönmüş Hintliler dahil- yerel soylulara görev vermedi ve Hintliler adi bir tür halk olarak hakir görüldü. Bu, yönetimdeki seçkinlerin dayanışmasını artırabilirdi; ülkeye yönetsel nüfuzu kesinlikle engelledi.

Kimi tarihçiler Delhi sultanların politikalarındaki başarısızlığın temel nedeni olarak onların aşkın zulmünü gösterdi. Sultanların çoğunun aşırı gaddarlıklara müsamaha ettiği doğruydu. Bu aşırılıklardan ve din değişimine ilişkin ısrardan öte, elit sınıfın kendini sürekli ayrı tutması Hintlilerin -İslama dönenleri dahil- sistemle bütünleşmesini engelledi. Ekber saltanatı döneminde gelişen Hint-Türk sistemi bu açıdan tamamen farklıydı: Hintlilere birçok ilerleme fırsatı tanınarak çok büyük ölçüde idari nüfuz da elde edilmiş oldu. Ancak biz Delhi sultanlığının, Hindistan imparatorluğunu, bugünkü katı merkeziyetçi milli devletin habercisi olacak biçiminde tasarlayarak ve bölgesel sınırlara tecavüz ederek Hindistan tarihi üzerinde bıraktığı kesin etkinin de üzerinde durmak zorundayız. Bu tecavüzler sadece aralıklarla gerçekleşmiş olsa da erken ortaçağ Hint krallıklarının başardığı ne varsa hepsine baskın çıktı.

DELHİ SULTANLIĞI SÜRECİNDE ORTA VE GÜNEY HİNT DEVLETLERİ

Hindistan tarihi, Gur'lu Muhammed'in Kuzey Hindistan'ı fethettiği 1192'den Büyük Hint-Türk İmparatoru Babür'ün aynısını yaptığı 1526'ya kadar, Delhi sultanlığı tarihi ile çoğu kez paralellik gösterir. Ancak bu sultanlık zamanın büyük bölümünde sadece bir Kuzey Hindistan devleti idi. Bu süreçte bazı Hint devletleri ortaya çıkmaya devam etti ve Muhammed Tuğluk Devletabad'dan vazgeçip Delhi'ye döndükten sonra Orta ve Güney Hindistan'da Delhi sultanlığından bağımsız olarak yeni Hint ve Müslüman devletleri ortaya çıktı. Bu tür devletlerin en önemlileri 1568 yılına kadar tüm Müslüman saldırılarından kurtulan Orissa Hint krallığı, Orta Hindistan'ın Bahmani sultanlığı ve Güney Hindistan'ın Vicayanagar imparatorluğu idi.

Dekkan'ın Bahmani Sultanlığı

Muhammed Tuğluk'un Devletabad'ı terk etmesinden hemen sonra kent 1345 yılında Zafer Han tarafından fethedildi. Zafer Han hemen Delhi'den bağımsızlığını ilan ederek kendi sultanlığını kurdu. Gucerat'ta önceden bir askeri isyana katılmış olan Zafer Han ataları bilinmeyen bir Türk ya da Afgan subayıydı. Muhtemelen kendini Gucerat'ta emniyette hissetmediğinden başkenti iki yıl sonra Gulbarga'ya (Karnataka) taşıdı. Bu kent tepelerle çevrilmiş verimli bir çanak içindeydi. Sultanın görkemli kalesi bugün de yerindedir. Bölgeye çok uzak olmayan Raştrakutaların başkenti Malkhed ya da Manyakheta buranın bir krallığın çekirdek bölgesi olmaya en uygun yer olduğunu göstermektedir.

Bahman Şah olarak da bilinen Zafer Han Dekkan'ı yaklaşık 200 yıl yöneten önemli bir hanedanın kurucusu oldu.

Zafer Han Muhammed Dekkan'ı terk ettikten sonra nüfuz alanını genişletmek isteyen Orissalı Hintli yöneticiler ve Varangal'ın yanı sıra Muhammed Tuğluk'un ordusunun kalıntılarıyla da savaşmak zorunda kaldı. Vicayanagar racaları da neredeyse Bahman Şah'ın kendi sultanlığını kurduğu zamanla aynı dönemde imparatorluklarını kurdular: şahın en korkunç düşmanları ortaya çıkmıştı. Bahmani sultanları da en azından çağdaş kroniklere göre Delhi sultanları kadar vahşi ve gaddardı. Bahman Şah'ın ardılı Muhammed Şah (1358-73) hasımlarıyla, sivil halk gibi savaş esirlerinin de bağışlanmasına ilişkin bir anlaşma imzalayana kadar ardı arkası kesilmeyen seferlerinde yaklaşık yarım milyon insanı öldürdü.

Sultan Muhammed Şah ve ardılları birçok savaşa karşın sultanlığı fazla genişletemediler: Asıl yaptıkları statükoyu korumak oldu. 1400 yıllarında Vicayanagar yöneticileri eski *Racamandala* usulü, yayılmacı politikalarını kontrol etmek için Bahmani sultanlarının kuzey komşularıyla - Gucerat ve Malva sultanları- bile ittifak kurdu. Ancak Bahmani sultanı 1425'te Varangal'a boyun eğdirerek doğu kıyısına ulaştı. Bununla birlikte sadece birkaç yıl sonra Orissa Suryavamşa hanedanı sultanlıkla mücadeleye girerek çöküşünü kolaylaştırdı.

On beşinci yüzyılda Bahmani sultanlığının başkenti Gulbarga'dan Bidar'a taşındı. Yeni başkent Bidar Gulbarga'dan çok daha yüksekteydi (yaklaşık 1000 metre) ve yağmur sezonunda daha iyi bir iklime sahipti, ancak kuzeydoğu istikametinde yaklaşık 100 mil ötede ve Varangal'a çok yakın bir yerdeydi. Bidar kısa sürede Gulbarga kadar etkileyici bir başkent oldu. Sultanlıkta 1470'ten 1474'e kadar dört yıl geçiren Rus gezgin Anastasi Nikitin'in bize bıraktığı kayıtlar bir Avrupalı gözüyle ortaçağ Hindistanındaki yaşamı en iyi şekilde anlatır. Asil sınıfın muazzam zenginliği ile kırsal nüfusun ezici yoksulluğu arasındaki çelişki-

nin altını çizer.

Balımani sultanlığının Bidar dönemindeki en önemli kişiliği 1461'den 1481'e kadar birçok sultana başvezir ve general olarak hizmet eden Mahmud Gavan'dı. Gavan Vicayangar yöneticileri tarafından ele geçirilen Goa'yı yeniden fethetti. Sultanlık böylece kıyıdan kıyıya genişledi. Gavan ayrıca kayda değer idari reformları gerçekleştirdi ve birçok bölgeyi doğrudan kontrol etti. Devletin mali kaynakları bu nedenle oldukça güçlendi. Ancak onun akıllı örgütlenmesi bir saray entrikası neticesinde sultanın emriyle idam edilmesiyle sona erdi. Hatasını anladıktan sonra o yıl içinde ölümüne içen sultan, Bahmani sultanlığında sonun başlangıcını da işaret ediyordu.

Gavan'ın ölümünden sonra sultanlık sarayındaki çeşitli hiziplerin iktidar mücadelesi ancak hanedanın kendisi ile birlikte sona erecekti: Müslüman yerli saray maiyeti ile generaller, 'yabancı' Türkler, İranlılar ve Araplara karşı durdu. Hiçbir otoritesi kalmayan son sultan Mahmud Şah (1482-1518) ülkesinin yok olup gitmesine nezaret etti. Dört büyük ilin valileri birbiri ardına bağımsızlıklarını ilan etti: Bicapur (1489), Ahmednagar ve Berar (1491), Bidar (1492) ve Golkonda (1512). Bahmani sultanları 1527 yılına kadar Bidar'da yaşamaya devam ettiler, ancak onları Bahmani yönetiminin diğer gaspçılarına karşı baskı aracı olarak kullanan Bidar'ın gerçek yöneticisi Barid Şah'ın elinde zavallı birer kuklaydılar.

Bicapur ardıl devletlerin en yayılmacısı olduğunu kanıtladı, Bidar ve Berar'ı ilhak etti. Ahmednagar ve Golkonda bağımsızlıklarını korudular ancak sonuçta Vicayanagar'a karşı büyük mücadelede Bicapur ile işbirliği yaptılar. Dekkan üzerine sürekli savaşlara karışan Bicapur Goa'yı 1510 yılında Portekiz'e kaptırdı ve 1570'e kadar sürdürülen ele geçirme girişimleri de bu limanı yeniden kazanmalarına yetmedi. Vicayanagar orduları Bicapur ordularına

denkti. Bununla birlikte tüm Dekkan sultanları olanaklarını birleştirdirdiğinde Vicayanagar çok ağır bir yenilgiye maruz kaldı (1565). Sonuçta Dekkan sultanları Büyük Hint-Türk İmparatorluğu'na yenildi: ilk olarak en kuzeyde olan Ahmednagar ilhak edildi; Bicapur ve Golkonda bir süre dayandı ancak onlar da 1686-7'de Evrengzib'e mağlup oldular.

Dekkan sultanlıkları ilk varoluşlarını Delhi sultanlığının Güney Hindistan'dan çekilmesine borçluydular ve sonuçta bir süre önce Delhi sultanlığını ortadan kaldıran Büyük Hint-Türk İmparatorluğu tarafından devre dışı bırakıldılar. Dekkan sultanlıklarının Hindistan tarihindeki oynadıkları rol büyük tartışma konusu oldu. Sonraki Hintli tarihçiler gibi eski Avrupa tarihçileri de görkemli Hint krallıklarının yıkıntıları üzerine kurulmuş bu sultanlıkların tahripkar rolünü öne çıkardılar. Müslüman tarihçiler de tersine, Anastasi Nikitin'in Bicapur'un Hindistan'ın en büyüleyici kenti olduğunu belirttiği gibi, bu sultanlıkların sanat ve mimaride Hint ve İran kültürlerinin hayranlık uyandıracak bir karışımını ürettiği gerçeğine dikkati çektiler.

Bu sultanlıklar kuşkusuz Hindistan bölgesel kültürlerinin daha fazla gelişimine katkıda bulundular. Bu bağlamda Bengal (1338-1576), Malva (1401-1531), Gucerat (1403-1572/3) ve Keşmir (1346-1568) sultanlıklarından da bahsetmeliyiz. Bu sultanlıkların bazılarının bölgesel dillerin gelişiminde önemli katkıları olmuştur. Bicapur sultanı Marathi'yi ticari işlemlerin yapılabileceği bir dil olarak kabul etti, bir Bengal sultanı ozan Krittibas'ı -büyük bir edebi eser çevirisi olan- *Ramayana*'yı Bengal diline çevirmekle görevlendirdi. 1500 yıllarında Çittagong'un Müslüman valisi benzer bir şeklide maiyetindeki ozan Kavindra Parameşvara'yı, *Mahabharata*'yı Bengal diline çevirmekle görevlendirdi. Hindistan'ı süpüren İslam fetihleri, Delhi sultanlarının yaygın askeri seferleri, yukarda değinilen böl-

geselci açılımlarla açık bir çelişki yaratıyordu. İslam ve Hint yönetiminin bir arada olması bu süreçte bölgeselleşmeye ileri bir boyut getirdi.

Orissalı Gacapatiler (Fillerin Efendileri) ve Güneyde Vicayanagar (Zafer Kenti) imparatorluğu Delhi sultanlığının güçlü çağdaşlarıydı. Gacapatiler on üçüncü yüzyıldan itibaren Ganj'ın ağzından Godaveri boğazına kadar olan doğu kıyısını kontrol etmişti. On beşinci yüzyılda egemenliklerini geçici olarak kıyıdan aşağıya Madras'ın güneyine, neredeyse Tiruçirappalli'ye kadar uzanan bir bölgeye yaydılar. Vicayanagar imparatorluğu on dördüncü yüzyıl ile on altıncı yüzyıl arasında Krişna ve Tungabadra nehirlerinin güneyine kadar hemen hemen tüm Güney Hindistan'ı içine aldı. Bu iki Hint devletinin varlığı on üçüncü yüzyılda Müslüman nüfuzu altına girmiş olan Batı ve kuzey Hindistan'ın tam tersine, Doğu ve Güney Hindistan'da, Hint kurumları ve geleneklerinin sorunsuz bir şekilde korunmasını sağlamıştı.

Orissalı Gacapatiler

Geç ortaçağ Orissa bölgesel krallığının tarihi kral Anantavarman Çodaganj ile başlar. Çodaganj Kalinganagaralı Gạnj hanedanı üyesiydi ve 1112 dolaylarında Somavamşa kralının elinde bulunan Orta Orissa'nın verimli Mahanadi deltasını zapt etti. On yıl sonra Bengal'in son büyük Pala kralı Rampala'nın ölümünü takiben egemenliğini kuzeyde bugünkü Kalküta'dan, güneyde Godaveri boğazına kadar olabildiğince genişletti. Krallığını batıya -ülkenin iç taraflarına- doğru genişletmeyi denediğinde bir kitabede kendini "Kral Çodaganj'ı, Kalinga Yöneticisi"ni yenilgiye uğratmış olmakla öven Kalaçuri kralı Ratnadeva tarafından durduruldu. Böylelikle Anantavarman kıyı yöneticisi olarak kaldı, ancak yaklaşık 500 mil uzunluğunda bir kıyı hattını

kontrol etti. Uzun yaşamının son yıllarında Puri'nin ünlü Cagannat tapınağını yaptırdı. Onüçüncü yüzyılın başında Anantavarman'ın ardılı Bengal'in yeni Müslüman yöneticileri ile uyuşmazlığa düştü; bununla birlikte Müslümanlar Orissa içine herhangi bir saldırıda bulunamadı. Kral III. Anangabhima (1216-39) Brahmin general Vişnu'dan bir kitabede sitayişle bahseder:

> Müslüman krala karşı yaptığı savaş sırasında tek başına birçok üstün askeri vurarak öldüren Vişnu'nun kahramanlığını nasıl anlatabiliriz?...[Kahramanlık gösterisi] cennette uykusuz ve gözlerini kırpmadan izleyen tanrılar için bir şenlik oldu.[5]

Konarak'taki büyük güneş tapınağını yaptıran Kral I. Narasimhavarman (1239-64), Müslümanların üstün askeri güçleri karşısında sadece savunma yapmakla kalmayan, onlara saldırıda da bulunan zamanının birkaç Hint yöneticisinden biriydi. 1243 yılında Bengal'in Müslüman valisi, İltutmuş'un ölümünden sonra özerkliğini artırmak ve hâkimiyetini yaygınlaştırmak istediğinde Orissa'dan bir ordu ona merkez Bengal'deki başkenti Laknaur'da saldırdı. Ertesi yıl Hint güçleri Bengal'de bir başka başarı daha kaydetti. Narasimhavarman'ın torunu atasının yaptıklarını bir kitabede yad ederek olayı kaydeder: "Ganj, kocaları Narasimha'nın ordusu tarafından öldürülen Rada ve Varendralı (batı ve kuzey Bengal) Yavanilerin [Müslüman kadınlar] gözlerinden süzülen damlalardan oluşan gözyaşı seliyle neredeyse tamamen karardı."[6]

Narasimhavarman'ın saldırı politikası Orissa'yı muhtemelen yüzyıldan fazla bir süre Müslüman saldırısından uzak tuttu. Sadece Delhi sultanı Firuz Şah, 1361'de bunu

5 B. C. Chhabra, 'Chateshvara Temple Inscription', *Epigraphia Indica*, c. 29, s. 121-133, 1952.

6 N. N. Vasu, 'Copper-plate Inscriptions of Narasimha II,' *Journal of Asiatic Society of Bengal*, s. 229-271, 1896.

başardı. Çağdaş kronik *Tarık-i Firuz Şah*'ın belirttiği gibi "Rai Gacpat'ı (Raca Gacapati) kökünden kazıyarak, inançsızları katlederek, tapınakları imha ederek, filleri avlayarak ve onların büyüleyici ülkesine şöyle bir bakarak",[7] Bengal'den dönüş yolunda aniden Orissa'ya saldırdı. Sultan Kuzey Orissa'ya, Banca başkenti Kiçing'i imha ettiği yere girmiş ve Kuttak'ta Gacapati Banudeva'yı gafil avlamıştı. Banudeva kaçmıştı, ancak sultana düzenli vergi ödeme koşulu ile eski konumuna döndü. *Tarik-i Firuz Şah* bundan sonra da kayıtlarına devam eder: "Galip gelenler şimdi Cagannat tapınağının imhasına başladı. Burası bu ülkenin çoktanrılılarının kabesi, Uzakdoğulu kâfirlerin kutsal ibadethanesi idi. Bu tapınak onların en ünlü tapınağıydı." Bununla birlikte tapınağın imha edildiğini gösteren başka bir kayıt da yok.

Firuz Şah'ın saldırısı Orissa'nın bağımsız Hint krallığı statüsü açısından kalıcı bir sonuç doğurmadı. Sultana ödenen vergi bir süre sonra kesildi. Ancak çekişme içindeki Orissa Ganj hanedanı cazibesini yitirdi ve sonraki yıllarda görülür bir şekilde geriledi. Sonuçta hanedanın son kralı IV. Banudeva'nın ölümüyle, bir subayın *(nayaka)* torunu olan Kapilendra tahta el koyarak 1435 yılında Suryavamşa hanedanını kurdu. Kapilendra birkaç yıl kendisini yerinden etmek isteyen hanedan mensuplarıyla savaşmak zorunda kaldı; yaygın bir destek bulmak için tuz vergisini kaldırdı. Çeşitli tapınaklardaki kitabelerinde hasımlarını korkutucu akıbetlerle ve mallarını haczetmekle tehdit etti. Kapilendra başlangıçtaki bu güçlüklerin üstesinden geldikten sonra kuzeyde Bengal içlerine ve güneyde bir süre için Kaveri boğazına kadar krallığını olabildiğince genişletti.

Kapilendra'nın ardılları böylesine büyük bir krallığı korumayı başaramadılar ve Orissa bir müddet sonra top-

---

7 *Tarık-i Firuz Şah*, (H. M. Eliot ve J. Dowson çev.) *The History of India, As Told by Its Own Historians*, c. 3, Londra, 1867.

raklarının büyük bölümünü güneyde Vicayanagar ve Bahmani sultanlığına kaptırdı. Kapilendra'nın oğullarının sürdürdüğü taht kavgasından Puruşottama (1467-97) galip çıktı. Puruşottama en azından Krişna-Godaveri deltasına kadar bütün toprakları geri almayı becerdi ve Orissa onun uzun saltanat dönemini parlak bir kültürel yaşamla birlikte huzur ve refah içinde geçirdi.

Suryavamşa hanedanının üçüncü yöneticisi Prataparudra önce üç güçlü düşmanla karşılaşmak zorunda kaldı. Kuzeyde Hüseyin Şah (1493-1518) Bengal'de yeni bir hanedan kurmuş ve süratle güçlenmişti. Güneyde Vicayanagar imparatorluğunun en büyük yöneticisi olan Krişnadeva Raya 1509'da tahta geçti. Üç yıl sonra Golkonda sultanlığı Orissa için uzaktaki Bahmani sultanlığından çok daha acil bir tehdit oluşturan bağımsız bir sultanlık olarak ortaya çıktı. Dış düşmanların yanı sıra iç çekişmeler de Gacapati sarayını sıkıntıya soktu. Dağlık alanlardaki bağımlı Garcat devletleri ve ülkenin çekirdek bölgesindeki isyancı generaller kralın yönetimini zaafa uğrattı. Sonuçta 1568 yılında Bengal'in Afgan sultanı iki yüzyıl önce de Firuz Şah'ın yaptığı gibi Orissa'nın üzerine çullandı. Bu saldırının akabinde yırtıcı general Kalapahar Puri'ye doğru yürüdü, tapınağın kutsallığını umursamadan bir Hintlinin yardımıyla saklı putları araştırıp meydana çıkararak yaktı. Bu hem Gacapati yönetiminin hem de Cagannat mezhebinin sonu olabilirdi. Ancak birkaç on yıl sonra yerel bir prens olan genç Ramaçandra mezhebi eski haline getirmeyi ve Golkonda sultanına karşı sadık Hint ittifakına gereksinimi olan Ekber'in desteğini kazanmayı başardı. Bu Ramaçandra'nın soyundan gelenler hâlâ Puri racaları olarak yaşamlarını sürdürüyorlar ve kraliyet hizmetçileri olarak Cagannat'ın gölgesinde zaman öldürüyorlar.

Gacapatilerin Cagannat mezhebi ile yakın ilişkileri Orissa tarihinin alışılmamış bir yönüdür. Puri'deki büyük

tapınakta tapınılan putlar kaba kütüklerden yapılıyordu ve hâlâ önemli bir rol oynayan kabile rahipleri tarafından özel bir törenle onarılıyordu. Bu da mezhebin sadece daha sonra Vişnu-Cagannat ile tanımlanan kabile kökenini belirlemektedir. Bu mezhep tarihsel önemini tüm ataları gibi bir Şaivite olan kral Anantavarman Çodaganj ile kazandı, ancak o bu mezhebi henüz fethetmiş olduğu bir bölge ile merkez Orissa'daki halkın desteğini kazanmak için güçlendirdi. Çolalarla akrabalığı vardı (Çodaganj-Çolaganj) ve büyük Puri tapınağını Çolaların Tancavur'daki (Tancore) kraliyet tapınağının tam olarak aynı yükseklikte inşa ettirecek kadar onları taklit etti. Ancak bu sadece Çolaların taklit edilmesi olayı değildi, onlarla arası pek iyi değildi; dahası bu bir meydan okumaydı.

Sonuç olarak 1230 yılında kral III. Anangabhima Cagannat'ın Orissanın hâkimi *(samraca)* olduğunu ve kendisinin onun oğlu *(putra)* ve tanrı adına ülkeyi idare eden generali *(rauta)* olduğunu ilan etti. Ardıllarından bazıları yıllarca yönetimde olmalarına karşın kendi isimleriyle değil Cagannat adıyla anıldı. Gaspçı Kapilendra özel bir meşruiyet ihtiyacı içindeydi ve kendisini tapınak kroniklerinde usule uygun bir şekilde Cagannat tarafından Orissa kralı olarak atanmış olduğunu gösteren rahiplere çeşitli hediyeler verdi. Kapilendra kendisini Cagannat'ın birinci uşağı olarak adlandırdı ve kraliyet emirlerine karşı çıkılmasını Cagannat'a yapılan hıyanetle *(droha)* bir tuttu.

Cagannat'ın temsilcisi olarak kralın konumunu yücelten bu ritüel politikanın gerçek etkisini değerlendirmek güç. Ancak içerdeki düzensizliğin önünü almak açısından çok etkili bir politikaydı: Müslüman düşmanlar üzerinde bir etkisi olmamasına karşın Hint krallarına karşı da kullanılabilirdi. Belki de bir süre için gerçekten Gacapati yönetiminin birleşerek Müslüman fatihlere karşı direnebilmesine yaradı.

Gacapati idaresinin uzun ömürlü olmasının başka, daha sıradan nedenleri vardı. "İmparatorluk" bölgesel krallığının gelişimi olan üçüncü safhada Ganj hanedanı çok büyük ve verimli toprakları doğrudan kontrolü altına almayı başarmıştı. Yaklaşık 250 mil uzunluğunda kıyı hattı ve verimli Mahanadi deltası pratikte potansiyel rekabetten uzaktı, en azından kitabelerde bu doğrultuda bir kayıt bulunmuyor. Gacapati öncesi dönemde *Mandala* deyimi "Mandala Lordu" *(mandaleşvara)* ismiyle bilinen yarı bağımsız küçük prenslerin toprakları için kullanılıyordu. İmparatorluk Gacapatileri döneminde daha merkezi bir yönetimin açık göstergesi olarak, bu prenslerin yerini değişmez biçimde atanmış yöneticiler aldı. Bununla birlikte dağlık arka bölgeler 'Garcat' (kaleden müteşekkil= gada cata) denilen küçük prensliklerin kontrolünde kaldı. Bu korunaklı yerleri kontrol eden prensler genellikle değişik kabilelerden gelse de bazen kraliyet prensleri de orada görevlendirildi.

Ganj idaresindeki yönetimin askeri görevlilerin yerel kodamanlar olarak ortaya çıkması gibi başka bir yeni özelliği de vardı. Bu bir şekilde Vicayanagar imparatorluğunun sonraki gelişiminde sezildi. Güney Orissa'ya ait bir 1230 kitabesi, Gancam ve Kalinga'da bazı idari işlevlere de sahip olan bu tür askeri görevlilerin (nayaka) uzun bir listesini verir. Gördüğümüz gibi Kapilendra böyle bir nayakanın torunuydu. Nayaka unvanı önceki dönemlerde bilinmiyordu ancak on üçüncü yüzyılın başlarında hatta on dördüncü yüzyılda bile Orissa'nın birçok bölgesinde sayılarının ve önemlerinin hızla artması geç ortaçağda Hint devletlerindeki militarizasyonun açık bir göstergesi olarak görülüyor. Nayakalar askeri tımarlara da sahiptiler, yukarıda sözü edilen kitabe her nayakaya ait olan yerlerin ayrıntılı listesini içerir ve o zaman tamamen yeni olan bu durum askeri tahsisat imtiyazı, hatta askeri feodalizmle kimi benzerlikleri

göstermektedir. Bunu birkaç on yıl önce kurulmuş Delhi sultanlığının etkisine bağlayabiliriz. Eğer öyleyse Hint krallıklarının bu tip yeni tezahürler karşısında çok çabuk yanıt verebilecek bir yapıda olduğu anlaşılacaktır.

Vicayanagar İmparatorluğunun Kurulması

Orissa bölgesel krallıklarının gelişimi yüzlerce yıl sürmüş devamlı bir devlet biçimlenme sürecinden temel alırken 1346 yılında kurulan Vicayanagar imparatorluğu Delhi sultanlığının bu mücadelesine doğrudan bir karşılık verdi. İmparatorluk, aralarında en önemlileri Harihara ve Bukka olan birçok kardeş tarafından kuruldu. Hanedanları babalarından sonra Sangama olarak anıldı.

Bu kardeşlerin atalarına ilişkin Hintli tarihçiler arasında uzun ve sert tartışmalar oldu. Bazılarına göre (çoğunluğu Andra Pradeş ve Tamil Nadu'dan) bu kardeşler Müslümanların ele geçirmesinden sonra Varangal'dan (Andra Pradeş) kaçtılar; sonra Vicayanagar olan kentin bitişiğindeki, 1327'de sultanın ordusu tarafından hapse atıldıkları Kampili adındaki küçük krallığa yerleştiler. Delhi'ye götürüldüler ve İslama döndükleri için tekrar Kampiliye gönderilerek sultan adına orayı yönetmekle görevlendirildiler. Sonra onları yeniden Hinduizme döndüren Hindu keşiş Vidyaranya'nın etkisi altına girdiler. Hemen sonra Müslüman yönetime karşı ayaklanan Hintlilerin başına geçtiler ve Tungabadra nehrinin güneyinde Harihara'nın taç giydiği stratejik yerdeki başkentleriyle yeni bir krallık kurdular. Muhtemelen Vidrayanya'nın etkisi nedeniyle de Vicayanagar'ın ilk yöneticileri kendilerini Vicayanagar'ın ana tapınağına adadıkları tanrı Virupakşanın temsilcileri olarak gördüler. Sonraki yöneticiler belgeleri bile Virupakşa adına imzaladılar. Harihara hem Delhi'ye hem de Madurai'ye karşı savaşmaktan gücü tükenen Hoysala kralını 1346'da yen-

dikten sonra Sringeri manastırında, Şankaraçaryaların yerinde, büyük bir kutlama yaparak gerekli dinsel onayı da aldı.

Bu öykü çoğunluğu Karnatakalı olan ve Harihara ve Bukka'nın Hoysala kralı III. Ballala tarafından krallığın kuzey sınırını Müslüman saldırılarına karşı savunmaları için görevlendirilmiş yerel savaşçılar olduğunu iddia eden diğer tarihçiler tarafından tartışmaya açıldı.

Son günlere kadar bu öykülerin ilki ve daha çarpıcı olanı Hindistan dışındaki tarihçiler tarafından bile genel kabul gördü. Vicayanagar'ın kurucularının yerel kökenli olduğu yönündeki daha makul olan varsayım Karnataka bölgesel tarihinin bir bölümüne ilişkin basit bir hüsnükuruntu olarak reddedildi. Önceki tarihçiler tarafından bilinmeyen son araştırmalar ve kitabelere ilişkin yorumlar Vicayanagar kurucularının Hoysala kralının emrindeki yerel prenslikler olduğu yönündeki teoriyi destekleme eğilimindedir. Birçok kitabe, kardeşlerin Kampili'ye göçtükleri öngörülen zamandan on yıl önce zaten Hoysala kralının emrindeki önemli insanlar olduklarını kanıtlamaktadır. Kral III. Ballala'nın 1320 yılından kalma bir kitabesi daha sonra Vicayanagar'a ait olan bölgede Vicayavirupakşa Hoşapattana kentini kurduğunu kaydediyor. IV. Ballala'nın ölümünden sonra III. Ballala'nın dul eşinin Harihara'nın 1346 yılındaki taç giyme törenine katıldığı anlaşılıyor. 1349 yılındaki bir kitabede kadının adının kral Harihara'dan önce anılması, Harihara'nın meşruiyetini Hoysalaların bir nevi sadık mirasçısı olmaktan aldığını gösteriyor.

Bu yeni bilgilerin ışığında Vicayanagar imparatorluğunun kuruluşunu rahip Vidyaranya ve erken dokuzuncu yüzyılda Şankara tarafından kurulduğu ileri sürülen Sringeri'deki manastırın nasıl etkilemiş olduğuna yeniden bakmamız gerekiyor. Bu imparatorluğun kuruluşunu hızlandıran kişi olarak tanımlanan Vidyaranya imparatorluğun

kuruluşundan birkaç on yıl sonra Vicayanagar sahnesinde önemli bir aktör olarak ortaya çıktı. Ancak bu onun bir Hinduizm yenilikçisi olarak büyük değerini azaltmadı. Bir sofu (*samnyasin*) olmadan önceki adı Madhava olan Vidyaranya ve kardeşi Sayana İslam işgali etkisinden sonraki Hindistan'da dini ve kültürel canlanmaya yönelik bilinçli bir politika izledi. Eski Vedik metinleri ve Brahmanlığa ait yasaların öneminin altını çizmek istediler. Sayana'nın Rigveda üzerine açımlaması bugün bile Veda'nın en güvenilir tefsiri olarak kabul ediliyor. Kardeşi Vidyaranya, Şankara'nın birleştirici Hinduizm ideolojisini sağlayan felsefesi üzerinde durdu. Belki de Şankara'nın büyük Hindistan turunu ve ülkenin dört köşesindeki dört manastır öyküsünü uydurdu. Eğer uydurmadıysa en azından bunun evrensel bir geçerlilik kazanacağını ve manastırların başrahipleri olarak bilinen Şankaraçaryaların Hindu inancının bekçileri olarak ortaya çıkacağını gördü. Gerçek şu ki Vidyaranya'nın Sringeri'deki manastırının eski Hoysaka başkentine olan yakınlığıyla bağlantı kurularak Şankara'nın dört orijinal kuruluşundan biri olduğu varsayılması Vicayanagar'ın, Vidyaranya'nın inayetiyle kabul gören yeni yöneticileri için çok önemliydi.

I. Harihara'nın yerine 1357'de küçük kardeşi I. Bukka geçti. Bukka imparatorluktaki hızlı yayılmacılığı başlattı. Harihara'nın Madurai'deki sultana karşı verdiği mücadelede ittifaka gereksinim duyması nedeniyle Tondaimandalam yöneticisi olarak eski konumuna iade ettiği kral Racanarayana Sambuvaraya'yı yenilgiye uğrattı ve öldürdü. Bukko, Tungabadra ve Krişna nehirleri arasındaki bölgeyi, Raiçur Doab'ı kontrol altına almak için Muhammed Şah Bahmani ile de çarpıştı. 1365 yılındaki bir barış anlaşmasına göre Doab Bukko'ya bırakıldı ve Krişna iki ülke arasında sınır oldu. Krişna'nın güneyindeki bazı gelir bölgeleri ortak yönetimde kaldı. Bununla birlikte Doab sonraki yıl-

larda bir savaş alanı olarak kaldı. 1370 yılında Bukko, Madurai sultanını yenerek onu öldürdü. Bu da tüm Hindistan sultanlıklarının bu en güney uçtaki tarihine son verdi. Bukko 1377'de öldüğünde Vicayanagar Güney Hindistan'ın en büyük bölgesel krallığı idi: birkaç on yıl içinde kurulmuş ve gelişmişti.

II. Harihara (1377-1404) ve I. Devaraya (1406-24) imparatorluğun gücünü artırdı ve korudular. Çok fazla kayba mal olsa da Doab'ı Bahmani sultanlarına karşı savunmayı başarabildiler. II. Harihara ayrıca Kondavidulu (kıyı Andra) Reddi prensleriyle ve Varangal'ın Velama hanedanı ile çarpışarak imparatorluğun nüfuzunu kuzeydoğuya doğru genişletti. Bu da zaman içinde kuzeydoğuyu Orissalı Gacapatilerle çatışmaya sürükledi. IV. Gacapati Banudeva ile I. Devaraya arasındaki ilk çarpışma barış içinde birlikteliği amaçlayan bir anlaşma ile son bulmuş görünüyor, bununla birlikte II. Devaraya zamanında Vicayanagar Orissa'ya karşı birçok savaşa girişti ve bu üstünlük mücadelesi yaklaşık yüz yıl sürdü. Böylece bu iki büyük Hint krallığı karşılıklı olarak birbirlerinin Müslüman yönetimine karşı dirençlerini kırdılar, Orissa'ya göre de Gacapati krallığının çöküşünü kesinlikle bu öldürücü mücadele hızlandırdı. Ne zaman Gacapatiler güçlense ve Vicayanagar yönetimi zayıf düşse -Kapilendra ve Malikarcuna (1446-64) olayındaki gibi- Vicayanagar'ın doğu kıyısındaki kontrolüne karşı çıkıldı. 1450 yılı civarında Kapilendra Racamundri ve Kondavidu'yu (kıyı Andra) fethederek oğlu Hamvira'yı bölgeye yönetici atadı. Hamvira 1463'te doğu kıyısını olabildiğince aşağıya, Kaveri vadisindeki Tiriçirapalli'ye kadar fethetti. Kapilendra daha sonra askerlerini oradan çekti ve ölümünden sonra Gacapatiler kıyı Andra'nın kontrolünü kaybetti.

Bu arada Vicayanagar'ın Sangama hanedanı da geriledi. Son kral II. Virupakşa (1464-85) tebaasından iktidar sahibi olanların iktidar mücadelesine karışmasını engelle-

yemedi. Saluva boyundan bir prens ve doğu Andra'daki Çandragiri kalesi komutanının oğlu olan Narasimha, bu durumu kabul etmedi ve imparatorluğun kurtarıcısı olarak ortaya çıktı. Önce II. Virupakşa adına savaşan birçok yerel diktatörle çarpıştı, ancak daha sonra Virupakşa'yı azlederek tahta el koydu. Narasimha öldüğünde oğulları daha çok küçüktü ve vekil olarak atamış olduğu Tuluva Narasa -krallığın yüksek bir nayaka görevlisi- iktidarı bırakmak istemedi. Saluva prensleri katledildi ve Narasa'nın oğlu Narasimha tahtı ele geçirdi. Bu gaspçılar dönemi Vicayanagar için sürekli bir kriz süreciydi. İmparatorluk ancak düşmanlarının da başı derde girdiğinde nefes alabiliyordu: Bahmani sultanlığı dağılırken Gacapati'nin de gücü tükeniyordu.

Vicayanagar'ın İhtişamı ve Çöküşü

Narasa'nın küçük oğlu ve Tuluva hanedanının en büyük yöneticisi Krişnadeva Raya (1509-29) krize son verdi ve Vicayanagar'ı büyük ihtişamına doğru bir kez daha ayağa kaldırdı. Usta bir politikacı ve iyi bir savaşçı olduğunu kanıtladı. Saltanatının ilk yılında Muhammed Şah Bahmani tüm Dekkan sultanlarının güçlü ordusuyla ona saldırdı. Krişnadeva savaşı kazandı ve yaralı düşmanını eski konumuna iade ederek böylece Dekkan sultanlarının rekabetini canlı tuttu. Bu kurnaz davranışı nedeniyle tuhaf bir unvan kazandı "Sultanlık Kurumunun Efendisi" (*yavana-racya-stapana-acarya*). Krinadeva daha sonra yeniden kıyı Andra'nın kontrolünü ele geçirmek istedi ve Orissa'nın başkenti Kattak'ı aldığı bile düşünüldü. Mağlup Gacapati kız kardeşini Krişnadeva ile evlendirerek kıyı Andra'yı elinde tuttu. Bu, Krişnadeva yaşadığı müddetçe süren uzun bir barışı güvenceye aldı, en azından Orissa'yı kuzey düşmanlarından korudu.

Asker ve idareci olarak büyük başarısının yanında Krişnadeva büyük bir inşaatçı olarak da hatırlanıyor. Hindistan'ın güneyindeki neredeyse bütün topraklara tapınak kulesi (örn. Çidambaram) Krişnadeva zamanında yapıldı. Aynı zamanda Telugu edebiyatının büyük hamisiydi ve kendine ait şiirleri vardı. Hindistan edebiyatının en büyük hamilerinden birisi olan onbirinci yüzyıl büyük Paramara kralı Bhoja ile rekabet edebildiği için 'Andra Bhoja' olarak övüldü.

Krişnadeva'nın ölümünden sonra daha önceden Vicayanagar'ı saran iç çekişmeler bir kez daha ortaya çıktı. Ardılları -Acyutadeva Raya (1529-42) ve Sadaşiva (1543-5) vekil gibi görünen ancak *de facto* bir yönetici olan Krişnadeva'nın hırslı üvey oğlu Rama Raya'nın gölgesinde yaşayan güçsüz yöneticilerdi. Dekkan sultanları, özellikle Bicapur sultanı sık sık Vicayangar'ın iç entrikalarına bulaştı. Sadaşiva döneminde Vicayanagar ilk kez Portekizle de çarpıştı. Portekiz Hindu tapınaklarını imha etti ve bu da neredeyse Goa ve St Thome (Madras) ile çatışmayı gündeme getirdi, ancak barış anlaşması imzalandı ve Vicayanagar, Portekiz'in Körfez bölgesinden Goa'ya ithal ettiği savaş atlarıyla çok önemli bir gereksinimini karşılamaya devam etti.

Portekiz'le çatışma bir olayla kalırken Dekkan sultanları ile olan mücadele giderek daha da korkunç bir hale geldi. Vicayanagar kimi zaman Bahmani sultanlığının dört ardıl devleti arasındaki karşılıklı rekabetten yararlanmasını bildi. Vicayanagar'ın yükselmesinde büyük katkı sağlayan Müslüman savaşçılık yöntemlerine uyum sağlama sürecindeki Hintli yöneticiler, artık Müslüman asker almakta ya da onları orduda önemli görevlere getirmekte bir sakınca görmediler. Bu şekilde sultanlara Vicayanagar'a ilişkin istedikleri bilgileri alma yolu açılırken Vicayanagar'ın da sultan saraylarındaki faaliyetlere yakın olmasına yardımcı oldu.

Sultanların nihayet kendi aralarındaki öldürücü savaş-

ların, çoğunlukla Hint sarayından yayılan entrikalarla beslendiğini ve Vicayanagar'ın işine yaradığını anlayıp birleşmesi Vicayanagar için sürpriz oldu. Müslüman kronikçi Ferişta'nın kaydettiğine göre sultanlar Vicayanagar'ın camileri imha etmesi sonucunda birleştiler. 1564 yılının sonuna doğru sultanların birleşik güçleri Krişna nehri kıyısındaki Vicayanagar'ın Talikota kalesi yakınında toplandı. Rama Raya Vicayanagar ordusunun lideri olarak tehlikeyi bertaraf etmeliydi. Emrindeki tüm kuvvetlerle kesin bir saldırıya geçti.

Ocak 1565'te savaşa girişildiğinde durum Vicayanagar'ın lehine dönmüş görünüyordu -ancak Vicayanagar'ın iki Müslüman generali aniden saf değiştirdi. Rama Raya hapse atıldı ve hemen boynu vuruldu. Kardeşi Tirumula bunun üzerine 1500 fili ve krallığın hazinelerini alıp, başkenti muzaffer Müslümanların gazabına terk ederek bütün ordusuyla kaçtı. Zaferi kazananlar Gulbarga'nın eski Bahmani başkentinin 1520'de yok edilmesi gibi Vicayangar'ı yerle bir ederek Krişnadeva'nın öcünü aldılar. Tarihte bir imparatorluk başkentinin bu kadar ani yenilgisi ve böyle delicesine tahrip edilmesinin örneği çok azdır: Vicayanagar Timur ordusunun Delhi'yi yağmalamasından çok daha acımasızca yağmalanmıştı.

Tirumula ve arkasından gelenler güneyde bir süre daha yönetimde kaldılar ancak bir zamanların güçlü imparatorluğunun bu son hanedanı Aravidu, Vicayanagar'ı eski parlak günlerine döndürmeyi beceremedi. 1568 yılında Vicayanagar'ın düşmesinden sadece üç yıl sonra Gacapatiler de Müslüman fatihlere yenildiler. Bu yıllar Hindistan'daki büyük ortaçağ Hint krallıklarının sonunu belirliyordu. 1556 yılında Ekber'in Büyük Hint-Türk tahtına geçmesiyle takip eden 150 yıl içinde bütün güney devletlerini yok eden yeni bir fetih süreci başladı. Böylelikle İslami debdebe Hindistan'da zirveye ulaştı.

Amaranayakalar ve Askeri Feodalizm

Öykülerini sadece kitabelerden öğrendiğimiz tüm eski Hint krallıklarının tersine, Vicayanagar geç ortaçağ Hint devletinin idari ve sosyal yapısı ile birlikte, o dönemin günlük yaşamına ilişkin de bir fikir edinmemizi sağlayacak kadar iyi belgelenmiştir. Bir örnek olarak, kral Acyuta Raya'nın yaşamını anlatan *Açyutarayabyuda* gibi Hint kronikleri, birçok Müslüman kroniği ve 1510 yılından sonra Portekiz'in Goa'yı fethetmesiyle Vicayanagar'ı ziyarete başlayan Avrupalı gezginlerin geniş kapsamlı kronikleri vardır. Müslüman kronikçiler ve Avrupalı gezginler çoğu olayı tartışmasız kabul eden Hint yazarlardan farklı olarak olabildiğince ayrıntılı kayıt tutmuşlardır.

Avrupalılar imparatorluğun bu etkileyici örgütlenmesine ve oldukça etkili biçimde yürütülen 'askeri feodalizm' çizgisindeki bir devleti gösteren kayıtlarına hayran oldular. Aşağıda güçlü Krişnadeva zamanında 1522 yıllarında Vicayanagar'ı ziyaret eden bir Portekizlinin, Domingo Paes'in sağladığı bilgileri bulacaksınız:

> Bu kralın hepsi emrinde olan bir milyon savaşçı askeri, 35 bin zırhlı süvarisi vardı ve gerekebilecek herhangi bir yere göndermek için bütün bu askerleri her zaman hazır ve bir arada tuttu. Bisnaga kentinde (Vicayanagar) olduğumdan kralın deniz kıyısındaki güçlerinden birini bir yere sevk ettiğini gördüm ve kral 50 kaptanla birlikte çoğu süvari olan 150 bin asker gönderdi. Bir sürü fili vardı ve sınırdaki üç hasım kraldan hangisine gücünü göstermek isterse, alana 2 milyon asker yığacağını söylüyordu; sonuç olarak o buraların en korkutucu kralıydı...
>
> Krallığında gelirlerinin çoğunu kendilerine alan çok fazla ve çok büyük beyler olduğundan birisi kralın sahip olduğu gelirlere ve bu kadar askerin parasının karşılanacağı hazineye ilişkin bir soru sorabilir, şöyle cevap vereyim: Kendi as-

> kerlerinin üzerinde tuttuğu bu kaptanlar ülkenin soylularıdır; Onlar efendilerdir ve krallığın kentini, kasabalarını ve köylerini ellerinde tutarlar; kimileri 1 milyon ve 1,5 milyon pardao, kimileri 200 bin, 300 bin, 500 bin pardao gelirlere sahip kaptanlardır ve kral gelir sahibi her birine yiyecek, fil ve at olarak ihtiyaçlarını karşılamak zorunda oldukları belli sayıda asker tayin eder. Bu askerler her zaman göreve hazırdırlar, ne zaman nereye çağrılırlarsa gitmek zorundadırlar; ve bu yolla kral her zaman hazır 1 milyon savaşçıya sahiptir.... bu askerlere bakmanın dışında kaptanlar krala yıllık ödeme yapmak zorundadır ve kral parasını ödediği kendi ücretli askerlerinin sahibidir. Şahsına ait 800 fil ve her zaman hazır 500 atı vardı ve onların harcamaları için Bisnaga kentinden aldığı gelirleri kullanıyordu.[8]

İmparatorluk yönetiminin nirengi noktası Paes'in 'kaptan' diye adlandırdığı nayakalardı. Nayakaların Orissa'daki büyük önemini görmüştük. Orissa örneğine bakarsak nayakaların askeri tımar -ait oldukları yerlerin adından açıkça bahsedildiği için- sahibi olduklarını ancak tahmin edebiliriz. Vicayanagar üzerine olan kayıtlar bu nayakalar tarafından üstlenilecek gelirin tayinine *(amara)* ve bu belirlemeye göre bakmakla yükümlü oldukları belli sayıdaki askerlere ilişkin net bilgi veriyor. Bu, böylesi tahsislere *ikta* adı verilen Delhi sultanlığındaki sistemin aynısı ve nihayet kendilerine gelir tayin edilen *(cagir) mansabdara*ların hiyerarşisini sağlayan Hint-Türk İmparatorlarının da uyarladığı sistemdi.

Eski Hint krallıklarında bu tür önemli kişiler yöresel halktan çıkıyordu. Ancak, sonraki hanedanlarda çoğunluğu Telugu savaşçıları arasından çıkan Vicayanagar *amaranayaka*ları yukardan ayrı yerlere atandı. Bunların sadece askeri değil idari ve yargı sorumlulukları da vardı ve merkezi kontrolün zayıfladığı zamanlarda tayinlerini atadan

8 Sewell'den alıntı, *age*, s. 268 vd.

kalma mülke çeviriyor hatta yerel diktatörler olarak ortaya çıkabiliyorlardı.

Birçok tarihçi bu sistemin bir 'askeri feodalizm' olarak adlandırılabileceğini kabul ediyor. Hindistan tarihinin diğer dönemleri için Feodalizmin Avrupalı kavranışının uygulanabilirliğini reddeden Hintli tarihçiler bile Vicayanagar'ın amaranayaka sisteminde bu tür bir sosyal yapıya yakın bir benzerlik görürler. Daha yakın yıllarda da Amerikalı tarihçi Burton Stein -biat ve vasallık- gibi önemli unsurların Hindistan'daki örnekte bulunmadığını ve herhangi bir vergi ilişkisinin bile kanıtlanmadığını söyleyerek sistemin feodal bir sistem olarak adlandırılmasına şiddetle karşı çıktı. Gerçekten de nakayaların krala vergi ödediğine ilişkin herhangi bir yerli belgesel doküman bulunmadı. Burton Stein Portekiz kayıtlarındaki, "feodal" kelimesinin kullanılımının Portekizlilerin kendi deneyimleri bağlamında anlaşılması gerektiği ve Hindistan'da olanları Avrupalı okuyucuya yakın gelen kelimelerle açıklamak arzuları açısından değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürer. Stein'e göte Vicayanagar imparatorluğunun gücü, yöneticilerinin yerel mütegallibelikten imparatorluk subaylığına dönüşümünü ve Telugu nayakalarının birçok bölgeye yukardan empoze edilmesini sağlayacak kabiliyetteydi. Avrupalı ve Müslüman tacirlerin ve Portekiz ile yapılan ticaretin büyük yararını gören Vicayanagar İmparatorluğunun askeri etkisi büyük bir orduya, yeni ateşli silahların kullanımına ve hızlı süvari birliklerinin kurulmasına dayanıyordu.

Vicayanagar yöneticileri imparatorluğu sadece fiziki güce değil, Orisa'lı Gacapatilerinkine çok benzeyen bir dini politikaya da dayandırdılar. Çeşitli tapınaklar yaptılar, dini cemaatların başındakileri kendilerine bağladılar, rahiplere hediyeler verdiler ve Müslüman yöneticilerle olduğu kadar Hintli isyancılara karşı olan mücadelelerinde de onların moral desteğini kazandılar. Bir Krişnadeva Raya ki-

tabesi bu tarz politikayı yakından görmemize olanak sağlıyor: başa geçtiklerinde, babalarının onlardan önce ihsan etmiş oldukları gibi, bağışta bulundukları tapınakların listesi vardır. 10. haritaya baktığımızda kuzey sınırında, ya da yeni fethedilmiş bölgelerde (örneğin Srisilam) veya Gacapati ordusu tarafından işgal edilmiş ve isyan ve entrikalara boğulmuş olan Turipati ve Rameşvaram arasındaki güneydoğu bölgelerinde yapılmış on dört tapınağın tümünü görebiliriz. Bu tür bağışlar imparatorluğun askeri gücüne doğrudan bir katkı sağlayamasa da Brahminlerin ve Vicayanagar nüfuzunun sallantıda olduğu bölgelerdeki halkın sadakatini artırdı.

İmparatorluk sistemini güçlendirmeye yönelik dini prestijden yararlanma ve sadakat politikasının başka bir yönü de vardı: yöneticiler birçok Telugu Brahminini kendi topraklarından alıp imparatorluğun bütün bölgelerine kale komutanı *(durga dandanayaka)* olarak atadılar. Brahminler ve racalar arasındaki geleneksel ortak yaşam ilişkileri, bir subayı krala karşı sınırlayan ilave bir sadakat unsuru haline dönüştü. Brahminlerin komutasındaki kaleler krallığın temel direkleriydi. Hint krallıklarının birleşmesinde çok önemli rolü olan ritüel egemenlik politikası tamamen bu şekilde uygulandı. Gördüğümüz gibi geç ortaçağ Hint krallıkları Müslüman tehdidini tüm kurumlarıyla askerleşerek ve tanrının temsilcileri olan yöneticilerin dini meşruiyetini kuvvetle vurgulayarak önlemeye çalışıyordu. Brahmin komutasındaki kaleler örneği bu süreci gerçekten çok çarpıcı biçimde simgelemektedir.

V

Hint-Türk İmparatorluğunun Doğuşu ve Çöküşü

BÜYÜK HİNT-TÜRK İMPARATORLUĞU VE DÜŞMANLARI

Hindistan'ın Büyük Hint-Türk İmparatorlarının yönetiminde birleşmesi yeni bir dönem başlatır. Bu hanedan, başarılarını tarihsel koşulların gergefinde art arda sıralanan yetkin yöneticilerinin özel nakışına borçludur. Bu koşullar Hint-Türk İmparatorları için Hindistan'ı fetheden Babür'ün çarpıcı kariyeri ile örneklendirilebilinir. Babür müthiş bir soğukkanlılık yeteneğine sahipti. Kaderi onu bu yeteneğini sürekli kullanmaya zorladı. Orta Asya'dan Semerkand'a inen Özbekler onu atalarından gelen krallıktan mahrum etti. Mirasını İran desteğiyle geri isteyebildi. Bu İran bağlantısı o ve ardılları için önemini korudu. Kuzey atlıları ile İran imparatorluğu arasında sıkışmış sınır bölgesinden gelen Babür, İran kültürü ve kuzey düşmanlarının

savaşçı ruhundan eşit olarak etkilendi. Farsça şiirler yazdı ve Özbeklerden daha sonra Hindistan'ın fethinde yararlandığı askeri taktik ve stratejiler öğrendi. Özbeklerin artan gücü onu doğuya gitmeye mecbur etti. Ülkesini terk ederek Afganistan'ı fethetti; oradan Hindistan'a birçok akın gerçekleştirdi ve nihayet düzenlediği büyük seferin sonunda Büyük Hint-Türk İmparatorluğu doğdu.

Başarısını kesin olarak Türklerin Batıdan Asya'ya getirdiği top ve ateşli silahların kullanılması belirledi. Babür Osmanlı sultanı I. Selim ve İran Safevi hükümdarı Şah İsmail'in çağdaşıydı. Asya'nın üç büyük barut imparatorluğunun temellerini oluşturdular. Hareketli arazi toplarına dayalı yeni strateji şaşırtıcı bir şekilde gelişti. Selim'in 1517'de Mısır ve Suriye'yi fethinde görüldüğü gibi bu toplar savaş alanında sürekli bir üstünlüğü garanti ediyordu. Bunu dokuz yıl sonra Babür'ün Hindistan'daki zaferi izledi. Babür'ün ardılları başarılarını borçlu oldukları bu yeni teknolojiyi onu ancak çok sonra öğrenen sadık müttefikleri Racputlardan bile kıskançlıkla sakladılar. Babür'ün tek katkısı bu yeni silahları Özbeklerden öğrendiği şekilde süvari savaş düzeniyle nasıl birleştireceğini bilmesi oldu. Bu ateşli silahlar onun için tamamen yeni iken bu başarı iyice sürpriz oldu. Kendisi okçu olarak yetiştirildiğinden yay ve okun nasıl kullanılacağını iyi biliyordu. Bununla birlikte sadece yeni silahların stratejik işlevini kavramakla kalmadı, topçu ve süvarilerin birlikte kullanılacağı savaş planları yapmayı da başardı. Bunu o kadar iyi yaptı ki sonraki dönemlerde daha yavaş hareket eden topların uygun kullanımını kavrayamayan at sırtındaki generallerin topçuyla teması kaybetmesi nedeniyle çoğunu faka bastırdı. Babür 1519'da Hindistan'ın kuzeydoğu sınırındaki Bacaur kalesini kuşattığında yeni icat tüfekleri gören kale muhafızları Babür'ün anılarında da belirttiği gibi işi eğlenceye döktüler. Babür'ün nişancıları bazılarını vurup düşürünce eğlen-

ceyi kestiler ve bir daha da yüzlerini göstermeye cesaret edemediler.

Babür yedi yıl sonra Hindistan'ın Panipat yakınındaki kadim savaş alanında Delhi Sultanı İbrahim Lodi'nin büyük ordusuyla karşılaştı. Lodi'nin kuvvetleri Babür'ün on katıydı, ancak savaştan bir gün önce Babür ateşli silahlarını özenle mevzilendirmişti. Hafif sahra topları küçük istihkamların arkasına gönderilirken toplar da düşman süvarisinin ani saldırısını engellemek için deri kayışlarla birbirine bağlandı. Tüfekli nişancılar da hazırdı. Sultanın ordusu binlerce fil, atlı ve piyade ile hafif topların önünde saf tuttuğunda Babür'ün atlı okçuları düşmanın etrafını dolanırken heyula gibi artçı ordusu arkadan, Özbek usulü saldırdı. Top ateşi ve ok yağmuru altında kalan sultanın dev ordusu birkaç saat içinde yenik düştü. Lodi ve adamlarının çoğu savaş alanında öldü.

Babür bundan sonra aynı başarıyı Racputların lideri Mevarlı Rana Sanga ile yaptığı savaşta da gösterdi. Babür gerçeklerinin yanına yerleştirdiği tahtadan yapılmış sahte toplarla topçu birliğine daha da korkunç bir görüntü vermeyi başardı. Ayrıca savaşın hengamesi içinde sahteleri de dahil tüm topları daha ileriye taşımayı becerdi.

Savaş alanlarındaki bu zaferleri, Babür'ün yaralı düşmanlarının sığındığı kalelerin başarılı kuşatmaları izledi. Kuşatmalarda mucizevi silahlarının tüm kabiliyetlerini kullandı. Bihar'daki Afgan isyancılara karşı Bengal valisi ile güçlerini birleştirmek için doğuya ilerlediğinde mavnalara yüklediği topları Ganj'dan aşağıya yüzdürdü. Babür tarafından el konulan Delhi sultanının hazineleri bu maliyetli savaş yönteminde hemen tükendi ve ilk büyük Hint-Türk İmparatoru çok geçmeden özel vergiler toplamak zorunda kaldı.

Babür'ün Başarısının Sırrı: Silahlarına Bağlılık

Babür'ün hareketli topçuluğu Hindistan için çarpıcı bir yenilikti. Kale kuşatmasında kullanılan büyük toplar Hindistan'da bir ara görülmüştü. Bu toplar Moğol saldırılarında kullanılmış, Delhi sultanı da bu yüzden istihkamlarını güçlendirmek zorunda kalmıştı. Ancak hafif sahra topları ve tüfekler Hindistan için yeniydi ve bu da Babür'e düşmanları karşısında kesin bir üstünlük sağlıyordu.

Babür'ün silahlarına düşkünlüğünün bir başka nedeni daha vardı: ordusu onun stratejik dehası ile etkileyebildiği generaller tarafından yönetilen az çok özerk birliklerden oluşuyordu, ancak bu ordu Babür'ün uzun vadeli haris planları için yeterli değildi. Bu generaller ve askerleri ganimetlerle birlikte evlerine dönmek istediler. Öte yandan daha önce atası Timur tarafından fethedilmiş olduğu için Babür'ün Hindistan üzerinde bir miras iddiası vardı. Başlangıçtan beri Hintlileri kurban olarak değil tebaa olarak gördü ve kendi askerleri içindeki çapulcuları şiddetle cezalandırdı. Timur Hindistan'a gelmiş, ancak kısa bir zafer seferinden sonra dönmüştü; generalleri de Babür'den aynı davranışı bekledi. Oysa Babür kalma kararını vermişti. Generallerine politik davrandı ve her savaştan önce onlara danıştığı gibi, ayrılmak isteyenleri de dostça gönderdi. Böylece sadece emir vererek yapamayacağı işi başardı: birçok general onunla kalmaya karar verdi.

Babür'ün çok sevdiği oğlu Hümayun genç yaşta Panipat savaşına katıldı. Sonra Babür onu Afganistan'a oradaki bir kaleyi zapt etmeye gönderdi. Kaderin cilvesi Hümayun Delhi'ye döndüğünde babası ağır hastaydı. Sonra kendisi de hastalandı. Babür Tanrı'ya "benim canımı al oğlumunkini bağışla" diye yalvardı; Tanrı bunu duymuş gibiydi, Hümayun tahta geçti. Onun başa geçmesi kesinlikle kaçınılmaz bir sonuç değildi: Hint-Türk geleneğine göre bütün

kraliyet prenslerinin taht mirasında eşit payı vardı ve sonraki yıllarda en yeteneklisinin, en acımasızının ya da sadece en şanslısının tahta geçmesiyle sonuçlanan rekabet kavgaları olmuştu.

Hümayun'un tahta geçmesinde şansı yardım etmişti, çünkü güçlü bir vezir tarafından desteklenen bir başka prens daha vardı ve Hümayun babasının tercih ettiği kişi olarak iddiasına sahip çıkmak için tam zamanında dönmüştü. Ancak bu şansı uzun sürmeyecekti. Bazı cüretkâr fetih seferlerinden sonra imparatorluğunu Afgan Şahı Şer'e kaptırdı ve Özbeklere yenilen Babür gibi yurtsuz bir kaçak olarak yollara düştü. Bu yolculuklar sırasında oğlu Ekber, Sind'de dünyaya geldi (1542). Onu kardeşiyle birlikte bırakarak Afganistan'da mücadele etti ve sonra yıllarca sürgünde kaldığı İran'a geçti. Şer Şah'ın ölümünden sonra İran'ın desteğiyle 1555'te Hindistan'ı yeniden fethetti. Ancak bir yıl sonra Delhi Purana Kila'daki kütüphanesinin merdivenlerinden düşerek öldü.

Çok kısa süren saltanatı döneminde Hümayun ilginç bir girişimde bulunarak kendisi de yetenekli bir yönetici olan Şer Şah'tan iyi bir örnek olarak teslim aldığı yönetimin sistematize edilmesi işini gerçekleştirdi. Sınıflandırma kategorileri olarak dört unsur kullandı: ordu için ateş; sulama için su; tarım ve gelir için toprak; ve din ve bilim için hava. Bu tamamen basit ayrım uzun ömürlü olmadı. Ekber bu sistemi ilavelerle geliştirdi. Ancak işlevlerin sistematik ayrımı yöntemi Hümayun tarafından gerçekleştirilmiş oldu.

Ekber'in Yayılmacılığı ve İmparatorluktaki Reform

Babası öldüğünde Ekber henüz 13 yaşındaydı. Hümayun'un İran'daki sürgün yılları döneminde Afganistan'da sıkı savaşçılar arasında büyümüştü ve kitaba deftere kesinlikle

el sürmemişti. Çok iyi eğitim görmüş babası ve büyükbabasının tersine bütün yaşamı boyunca okuma yazma bilmeyen bir kişi olarak kaldı. Ancak keskin zekâsıyla her ikisini de geride bıraktı. Bir konuda yoğunlaşacağı zaman bir araya getirebildiği sayısız bilgiyi aklında tutmasına yardımcı olan çok güçlü bir hafızası vardı. Okuma bilmemesi gerçeği onu basmakalıp görüşlerden uzak tutarken sarayına gelen her türlü insanla yeni fikirleri tartışma arzusunu güçlendirdi. Bu şekilde olağanüstü bir beceri ile teori ve pratikle kaynaştı.

Saltanatının ilk yılında kendisine Vikramaditya adını veren ve neredeyse Hint-Türk imparatorluğunun sonunu getirecek olan Hemu adındaki bir zorba ile karşı karşıya geldi. Hemu, Şer Şah'ın veliahtlarından birisinin başveziriydi ve efendisi adına birçok savaş kazanmıştı. Bu yüzden, tahta geçmesini engellemek isteyen bu adam Ekber için çok tehlikeli bir rakipti. Hemu kıyasıya savaşta vücuduna isabet eden bir ok nedeniyle yere düşünce generalleri Ekber'i Hemu'nun başını gövdesinden ayırması için uyardı. Sonraki yıllarda Ekber büyük bir fatih ve dirayetli bir yönetici oldu. Amber'in (Caipur) Racput mihracesinin kızı ile evlendi, ardından hâlâ kendisine direnme cesareti gösteren son Racput prensini yenilgiye uğrattı. Aslında fiilen Racputların prensi olmuştu ve çoğu da ona sadakatle hizmet etti. Onları kendi dinine geçmeye zorlamadı ve onlar da Ekber'in saltanatı boyunca Hindu olarak kaldılar. Ekber İslami yönetimin Müslüman olmayan tebaaya koyduğu *cizye*'yi de (kelle vergisi) kaldırdı. Bu onu Hindistan'ın Hinduları gözünde daha da popüler yaptı.

1574'te Gucarat ve iki yıl sonra Bengal'in fethiyle Ekber kendisini dev bir imparatorluğun kumandanı olarak buldu. Henüz 34 yaşındaydı. Büyük Hint-Türk imparatorlarının rüyası- Semerkand'ın tekrar alınması ve Özbeklerin Babür'ü dışarı attığı anayurtta Hint-Türk yönetiminin yeni-

lenmesi Ekber'in de aklındaydı. Ancak Özbek muhatabı Abdullah, eşit bir güce sahipti ve Ekber tehlikeli bir macera için Hindistan imparatorluğunu riske atmayacak kadar sağduyuya sahipti. Onun yerine Özbeklerle İranlıların karşılıklı mücadelesinde belirleyici unsur oldu. Bu ikisi birbiriyle sürekli savaştı ve her biri Ekber'in desteğini yanına almaya çabaladı. Abdullah ülkeye karşı düzenleyeceği bir sefere katılmasının karşılığı olarak ona İran'ın bir bölümünü önerirken, İran Şahı Semerkand'ı zafer mükafatı olarak vaat edip, Özbeklere karşı ortak bir sefer için kendi aklınca Ekber'i ayartmayı denedi.

Her iki tarafla da teması sürdürmesine karşın Ekber herhangi bir cüretkâr eyleme katılmayarak tüm bölgedeki güç dengesini muhafaza etmeyi başardı. Bu şekilde saltanatının ilk yıllarında bırakmak zorunda kaldığı Kandahar'ı da İranlılardan tekrar kaptı. Böylece Helmand nehri imparatorluğunun batı sınırı oldu. Bununla birlikte İranlılar İndus'u imparatorluğun doğu sınırı saymaya devam ettiler ve bu yüzden de bölgede anahtar rolü oynayan Kandahar'ı geri alma girişimlerinden vazgeçmediler. Kuzeydoğuya yönelik herhangi bir geziden çok daha fazla önemsediği Belucistan ve Afganistan'daki güçlü konumu nedeniyle Ekber yaşadığı sürece bunu başaramadılar. Ardıllarının sonraki müsamahakâr politikası nedeniyle Kandahar bir kez daha elden çıktı.

Ekber'in sağduyulu dış politikası yaşamının en verimli döneminde enerjisinin büyük bölümünü batıda Helmand nehrinden doğuda Orissa'ya, kuzeyde Keşmir'den güneyde Gucerat'a uzanan muazzam imparatorluğunun iç bütünlüğüne yönelik kullanmasına olanak sağladı. Hint-Türk imparatorluğunun maddi ve törel kurumlarını kendisinden sonra gelenlerin de uzun süre yararlanabileceği bir biçimde inşa etti. Bu, hazıra konan ardıllarının bu kurumları istismarına ve giderek düşüncesiz davranışlarıyla güçlerine

temel olan kaideleri tahrip etmelerine neden oldu.

Ekber birçok açıdan kendisinden daha yaşlı olan çağdaşı Osmanlı sultanı Kanuni Süleyman ile benzer rolleri üstlendi. O da İslami yasaların ötesinde kendi yasalarını koymayı tasavvur etti. Kendi ruhani liderliği ve Büyük Hint-Türk hanedan karizmasını öne çıkardı. Böylelikle Avrupa'da ortaya çıkan mutlakıyetçi monarşik devletlerle kıyaslanabilecek şekilde devletinin uyumuna katkıda bulundu. Ekber'in devletini soya dayalı bir bürokratik devlet tanımlamasına oturtma girişimleri oldu. Ancak bu devletin yapısı, yönetici ailelerinin büyüklüklerini göz önüne alan hanedana dayalı devlet yapısından çok daha karmaşıktı. Öte yandan Büyük Hint-Türk imparatorları sivil bürokrasiye değil daha sonra tartışacağımız sistematik olarak örgütlenmiş askeri seçkin sınıfa güvendiklerinden "bürokratik" kelimesi yanlış yönlendirmeye neden olabilirdi. Bu sınıf daha önce tanımlanmış olan askeri feodalizm geleneğini çeşitli şekillerde sürdürdü. Ancak buradaki farklılık imparatorluk görevlilerinin hizmet hiyerarşisinin bir parçası olmaları nedeniyle atandıkları görevlere uygun olarak transfer edilebilmeleriydi. Kalem değil kılıç kullandıkları için kendileriyle gurur duyan imparatorluk subaylarının gözünde "bürokrat" kelimesi kendileri için çalışan "devlet memuru" anlamına geliyordu. Bu "devlet memurlarının" çoğu Hint-Türk yönetiminde kılıçtan çok kaleme güvenen Hindulardı.

Asya'nın bütün kara devletleri gibi Hint-Türk imparatorluğu da temelde toprak gelirlerine dayalı bir tarım devletiydi. Böyle bir devlette merkezi yönetimin ağırlığı bu gelirlerin hatasız olarak değerlendirilip paraya çevrilmiş olarak merkeze transfer edilmesine doğrudan bağlıydı. Bunun için istikrarlı para gerekli önkoşuldu. Şer Şah bu açıdan gelir yönetimini sağlam bir temele oturtmuştu. Tarlaların doğru ölçümüne *(zabt)* dayalı bir değerleme getirmişti; do-

laşıma iyi bir gümüş para sokarken gelir toplanmasını da yıllık fiyat düzeyine göre ayarlamıştı. Bu fiyat verisine dayalı yıllık vergi talebi kararı o kadar önemliydi ki yalnızca yöneticinin kendisi tarafından alınıyordu. Ekber uzak savaş alanlarında olmasına ve üzerinde fazla düşünecek zaman bulamamasına karşın bu yıllık uygulamaya yöneldi. İmparatorluğun genişlemesiyle çeşitli bölgesel fiyat düzeylerini temel almak neredeyse imkânsızdı. Dahası büyük alanlar askeri görevliler ve yöneticilere tımar *(cagir)* olarak verilmişti. Görevliler kendi gelirleriyle birlikte askerlerin ve askeri kuruluşun harcamalarını da bu tımarlardan elde etmek zorundaydılar. Bu görevlilerin tımarların yetersizliğine ilişkin bir şikâyetleri olmadıkça gerçek yıllık gelirleri konusunda merkezi hükümeti bilgilendirmeye yönelik bir çabaları olmuyordu.

Ekber gelir sisteminde köklü bir reform yaparak tüm sorunları çözdü. Önce tüm tımarları iptal etti, görevlilerin ücretlerini ve harcamalarını hazineden ödedi. Daha sonra bütün toprağı ölçtürdü ve bölge gelir görevlilerine 10 yıllık ürün, gelir ve fiyatların toplam verilerini bir araya getirme talimatı verdi. Bu süreç tamamlandığında on yıllık veri tabanına dayalı sabit ortalama bir talep belirledi. Ayrıca askeri ve sivil görevlilerin tümünün hiyerarşik olarak sınıflandırıldığı *(mansab)* bir sistem getirdi. Bu sınıflandırma ücret skalası *(zat)* ve rütbelere uygun olarak bakımı üstlenilen süvari birliklerinin *(savar)* büyüklüğünü de belirledi. Sistem örneğin imparatorluk sarayında yüksek ücret alan ve süvari birliği olmayan ya da çok küçük bir birliğe sahip olan devlet görevlileri gibi farklı oluşumları hesaba katacak esnekliğe sahipti. Yöneticiye yüksek bir görevlinin terfisini tımarının büyüklüğüne bağlama yetkisi de verilmişti. Sistem o dönemde yaygın olan, görevlilerin kendilerinin bir yere yerleştirilmesini engellemek için bir tımardan diğerine taşınma uygulamasını da önemli ölçüde bir mantık

zeminine oturtmuştu. Sistem büyük ölçüde kendiliğinden işledi: yöneticiler çeşitli düzeylerdeki ayrıntılı düzenlemelerden kurtuldu ve Büyük Hint-Türk imparatorları sadece önemli atamalar ve geçişlerde devreye girdi.

Büyük ölçüde kendiliğinden işleme gibi önemli bir avantaja sahip olan sistemde zaman geçtikçe çok tehlikeli bir olumsuzluk ortaya çıktı. Orta Amerika'dan fışkıran gümüş Avrupa üzerinden Hindistan'a gelince fiyat düzeyi değişti ve yeni toprakların fethinden sonra buralardaki seçkin sınıfın da imparatorluğun rütbeliler sistemine katılmasıyla, hiyerarşik sistemin tepesinde gereksiz bir büyüme oldu; bununla birlikte maddi kaynaklar aynı ölçüde gelişmedi. Ancak bu yönetim Ekber'in sistemini hiçbir şey olmamış gibi devam ettirdi. En fazla, enflasyonla başa çıkmak için görevlilerin koruması altında bulunan askeri birliklerin boyutunu küçültmek gibi zaman zaman bazı keyfi düzeltmeler oldu. Bu keyfi düzeltmeler askeri gücün zayıflamasına ya da tarımsal erozyona veya her ikisine birden zemin hazırlayacaktı. Bununla birlikte sistem Ekber'in zamanında iyi işledi ve en iyi sonuçlarını verdi. Hazinesi düzenli vergi geliri ile doldu ve vergi ödeyenlerin yükü nispeten hafifledi.

Ekber'in imparatorluğun moral bütünlüğüne katkısı da hayranlık uyandıracak ölçüdeydi, ancak bazı eleştiriler de oldu. Dini hoşgörü politikasını Hint-Türk karizmasının kurumlaşmasını amaçlayan hükümdarın mezhebi ile birleştirdi. İdeali, *Mehdi*'nin Müslüman kavramıyla olduğu gibi efsanevi Hint kralı Rama'nın ideali ile de benzerlikler kuran bir yönetici çizgisiydi. Batıdaki kraliyet mutlakıyetçiliğinin yansımasında, Ekber meşruiyeti ilahi ihsanda aradı. Ancak Hint krallarından farklı olarak sadece ebedi yasanın destekçisi olmak istemedi: hak sahibi olarak kanun yapıcı olmak istedi. Ekber'in idealleri kendi Hindu tebaası tarafından çok daha iyi anlaşılabilirken çağdaşı Ortodoks

Müslümanlar tarafından eleştirildi. Hindistan kralının alışılmış egemenliği, kutsal ruhun üstün ve baki Hint ideallerine uygun olarak tanrı ile ifadesini bulmasına bağlıydı. İslam düşüncesinin Allah'ın sınırsız gücü ile tanrısal iradeye bağlı kulun tam teslimiyetinin *(İslam)* yan yana geldiği düalizmi bu yaklaşıma uygun düşmüyordu. Sadece Sufilerin mistizmi Ekber'in yeni "Tanrı'ya İnanç"ına *(Din-i İllahi)* benzer. Bu yeni inancın duyurulması ve Ekber'in adıyla bir imleme olarak da anlaşılabilecek Allahu Ekber selamını vurgulaması Ekber'in inanç konularındaki nihai kararı kendisine ayırma iradesi ile yan yana gelince Ortodoks direncin kışkırtılması kaçınılmaz oldu. Bu yolla ona hoş görünen tüm dini inançlar arasında bir sentez kurmak ve ulu hakem olarak mezhep çekişmelerinin önüne geçmek istedi. Ortaçağ görüntülerini kınadığı İslam alimlerine *(Ulema)* açıkça karşıydı. Ekber'in yeni müsamahakar bir din yaratmaya yönelik cesur girişimi onunla birlikte öldü; ancak Hint-Türk hanedanına bahşedilen ilahi ihsan ve karizma baki kaldı. Yüzlerce yıl sonra bile Ekber'in karizmatik parıltısının bazı yansımaları onun alçak gönüllü soyunun üzerinde bir ışık halesi olarak durmaktadır.

Ekber'in son yılları sonraki Büyük Hint-Türk Cihangir'i olan oğlu Salim'in isyanlarıyla tatsızlaştı. Ardıllık silsilesinin net bir çizgi izlememesi gerçeği ve Ekber'in imparatorluğunun içindeki ayrışmaların getirdiği kutsal şeylere saygısızlık, oğullarını daha hükümdar ölmeden taht kavgalarına sürükledi. Bu gelişmenin tersine hanedan Darvinizmi Hint-Türk sisteminin istikrarını çok da bozmadı. Hiç kimse, sadece ardıllık sırası içinde iktidara gelmedi. Taht için yapılan kıyasıya mücadeleler prensler için öldürücü iken taraftarları için değildi, galip kendi yönetimin istikrarı için her zaman mağlubun destekçileriyle iyi geçinmek arzusundaydı. Bu nedenle Ekber'den Cihangir'e geçişte İmparatorluk seçkin sınıfı ortadan kalkmadı. Ancak Cihangir

zamanında sisteme yeni bir unsur eklendi: İran'dan gelen güzel ve hırslı karısı Nur Cihan, İran kültürünü ve İranlı bir çevreyi saraya soktu.

Babür günlerinden beri Büyük Hint-Türk imparatorlarının İran kültürüne karşı özel bir eğilimi olmuştu. Bu kültürün Hindistan'daki rolü o zaman Avrupa'daki Fransız kültürü ile kıyaslanabilir. İran'la aynı Şii mezhebini bile paylaşan Dekkan'ın İslam devletleri de bu kültürden derinden etkilendiler. İran Şahı Abbas bunu iyi kullandı; bir sürü hoş mesajla Cihangir'i methederek yanına çekti ve kendi çıkarlarını her şeyin üstünde düşünerek Ekber'in kazanıp koruduğu Kandahar'ı geri almak için hain planlar yaptı. Cihangir'in Ekber'e isyan etmesi gibi, Cihangir'in oğlu Cihan'ın da babasına isyan etmesi Şah Abbas için beklenen ândı. Cihan babası yaşarken bile Hint-Türk ordusunun başındaydı. Cihangir, Dekkan'daki Ahmednagar sultanlığını fethettiğinde bir şeref payesi olarak ona Şah Cihan (Dünyanın Hâkimi) ismini bahşetmişti. Bu onurla hemen babasını def etme gayretine girişti, ancak bir savaşçı olarak üstünlüğüne karşın defalarca yenildi. Şah Cihan Golkonda sultanının ve muhtemelen Hint-Türk tahtı için yaptığı mücadeleye bir tramplen sağlamak için Kandahar'ı kuşatmış olan Şah Abbas'ın yardımını almak zorunda kaldı.

1627 yılında Cihan Şah tahta geçtiğinde Hindistan bir kez daha Babür ve Ekber yönetimleriyle hem askeri kahramanlık hem de kültürel atılım açısından boy ölçüşebilecek katıksız bir Büyük Hint-Türk yönetimine girmiş oldu. Cihan Şah her anlamda imparatorluğun en büyük mimarı oldu. Hint-Türk yönetiminin nüfuzunu güneye doğru genişletti ve Hint-Türk dönemine ait en güzel binaların yapımını destekledi: "Kızıl Kale" (Delhi) ve Agra'da, karısı Mümtaz'ın türbesi Taç Mahal bunların en ünlüleridir. Cihan Şah'ın tarzı İran ve Hindistan kültürlerinin harika bir bile-

şimiydi; ortaçağ Gupta imparatorluğu mimarisi gibi, kendisinden sonra gelen tüm Hint prenslerine standart getirdi.

Ancak Cihan Şah Hindistan'a bir tarz kazandırmakla yetinmedi, Semerkand'ın yeniden alınması gibi bir büyük Hint-Türk rüyasını da gerçekleştirmek istedi: Büyük bir savaşçı ve akıllı bir diplomat olan Cihan Şah İranlıları bir kez daha Kandahar'sız bırakacak güce sahipti ancak yine de ortak düşmanları Özbeklere karşı düzenlediği büyük kuzeybatı seferinde kendi tarafını tutan İran'la müttefik kaldı. Cihan Şah'ın oğlu Evrengzib bu sefer esnasında uzak bir kent olan Belh'i fethettikten sonra geri çekilmek zorunda kaldı, ve imparatorluğun büyük emellerini gerçekleştirmekteki başarısızlığını görerek Kandahar'ı kapıp götüren İranlılardan bu kenti geri alamayacak durumda olduğunu anladı. Kandahar artık hiç olmayacaktı ve Semerkand yeniden alınamadı.

Bu Evrengzib için iyi bir ders oldu ve bir zamanlar tahta geçmiş olduğu kuzeye ilişkin beyhude çabalarından vazgeçerek dikkatini güneye çevirdi. Yerleşik adete uyarak babasına başkaldırdı. Onu hapse attırdı ve fetih politikasına yeni bir yön vermeye kalkıştı. Anlamsız kuzey seferinden önce Dekkan genel valisiydi. İktidarı ele geçirdiğinde Kuzey ve Güney Hindistan'ı kendi yönetimi altında birleştirmek için Muhammed Tuğluk ile rekabete girdi.

Evrengzib ve Şivaci: Güney İçin Mücadele

Evrengzib, Ekber'in imparatorluğunu en uzak noktalara kadar genişletip ancak bu süreç içinde tahrip de ettiğinden onunla çarpıcı bir farklılık gösterir. Evrengzib'in yaklaşık 50 yıllık saltanatında (1658-1707) Hint-Türk imparatorluğu artık yönetilemeyecek kadar büyüdü. Bahmani sultanlarının büyük ülkesinin veliaht devletlerini, Dekkan sultanlıklarını fethetti. Kendi aralarında sürekli savaşmalarına

karşın bu devletler yine de 1565 yılında Talikota'daki kesin savaşta Vicayanagar ordusunu yenebilecek dayanışmayı gösterdiler. Yüzyıl sonra artık kendilerini Evrengzib'e karşı koruyacak güçte değillerdi.

Evrengzib güney fetihlerinden sonra bu devletlerin yönetici sınıfını imparatorluk seçkin sınıfıyla kaynaştırmayı denedi. Evrengzib döneminin ilk yirmi yılı ile son otuz yılının karşılaştırılmasında en yüksek rütbelilere ilişkin *(mansab)* kesin bir yapısal değişiklik görülür. İlk dönemde 2000 ile 7000 arası askere sahip, 32'si Dekkanlı 110'u daha önce İmparatorluk hizmetinde bulunmuş önceki kuşaktaki ailelerden gelen 191 yüksek rütbeli vardı. İkinci dönemde bu en yüksek rütbelilerin sayısı 270'e yükseldi: bunların 95'i Dekkan'a aitken sadece 129'u daha önce imparatorluk hizmetinde bulunmuş ailelerden gelmişti. Sadece 7000 askere sahip yüksek rütbelilere baktığımızda değişim çok daha çarpıcı olarak ortaya çıkmaktadır. Bunların 6'sı ilk döneme, 1'i Dekkan'a aitken; ikinci dönemde 9'u Dekkan'a ait 14 yüksek rütbeli vardı. Evrengzib Dekkan elitini hoşnut etmek arzusuyla çok ağır bir sistem inşa etmişti. Kuzeyde 2000 ve 5000'in üstünde asker besleyenlerin oranı 8:1; Dekkan'da ise bu oran 3:1'di. Bu tamamen bir sistem sapkınlığıydı. Dahası bu çok ağır sistemin mali temeli çürüktü. Dekkan'ın yeni fethedilmiş alanları kuzeyin verimli ovalarına göre çok daha az gelir sağlıyordu. Bu yüzden elit sınıfın genişlemesine kaynaklar eşlik etmedi.

Bu şekilde güneyde benimsenen önlemlerin kuzeyde de ters yansımaları olmuştu. Büyük mesafeler aşırı genişleyen imparatorluğun yönetimini giderek daha da zorlaştırdı. Evrengzib bu nedenle Muhammed Tuğluk ile bir kez daha rekabete tutuştu: Başkentini Tuğluk'un Devletabad'ından sadece birkaç mil uzağında olan Kuzey Dekkan'daki Erengababad'a taşıdı. Kuzeyde otoritesine karşı çıkılmayacağının güveni içinde en acımasız düşmanları Marataları

kontrol etmek için güneyde kaldı.

Evrengzib dikkatini güneye çevirdiğinde Maratalar cesaret ve soğukkanlılık açısından Babür'le kıyaslanabilecek bir lider bulmuştu: Şivaci. Çevik atlıları ve okçuları ile Babür, Şivaci ile dev, hantal bir orduya sahip Evrengzib'den daha iyi mücadele edebilirdi. Babür zamanından beri Hint-Türk ordusu büyük ölçüde değişmişti. Orduda binlerce fil, ürkütücü sayıda top, büyük süvari birlikleri ve dev bir çapulcu kalabalığı vardı. İkmal hatları gerilla savaşı ile kolaylıkla kesilebileceğinden ve hafif süvari birliklerinin sürpriz saldırıları söz konusu olduğundan böyle bir ordunun lojistik işleri büyük bir sorundu. Şivaci gerilla taktiklerinin ve hızlı süvari savaşının ustasıydı, ayrıca batı Dekkan'ın bu iş için ideal olan dik yamaçlı düz tepelerine güçlendirilmiş bir dizi istihkam da yaptırmıştı. Bu istihkamlara yerleşerek yaptığı akınlardan zarar görmeden kurtulabiliyordu. Hint-Türk İmparatorluğu'nun ana limanı Surat'ı yağmaladığında bile her zaman zengin ganimetlerle yakayı sıyırabiliyordu.

Şivaci'nin babası Şahci Bhonsle birçok lidere subay olarak hizmet etmişti. Kariyerine Ahmednagar sultanının hizmetinde başladı, bir süre Hint-Türk İmparatorluğu için çalıştı, Ahmadnagar'a döndü ve yaşamını Bicapur'un hizmetinde tamamladı. Zamanının çoğunu tımarını yönetmekle geçirdiği Pune, Şivaci'nin yetiştiği yerdi. Pune (Şah Cihan tarafından fethedilmiş olan) Ahmadnagar ile (Ancak Şivaci'nin ölümünden sonra Evrengzib tarafından ele geçirilen) Bicapur'un ortasındaydı. Düşman güçleri bu sınır bölgesine birbirlerini sokmadıklarından Şivaci kendi üssünü burada kurarak Büyük Hint-Türk İmparatorluğu'na ve sultana kafa tutabildi.

Evrengzib Şivaci'yi ancak 1664 yılında Surat'ın yağmalanmasından sonra dikkate aldı ve ona boyun eğdirmek için büyük bir ordu gönderdi. Çok üstün bir güçle karşılaşan Şivaci Evrengzib'in koşullarını kabul etmek zorunda

kaldı. Dağdaki kalelerin çoğunu teslim etti ve o zaman hâlâ Delhi'de olan sarayda Evrengzib'e giderek saygılarını sundu. Evrengzib imparatorluk hiyerarşisinde ona (500 *mansablık*) düşük bir rütbe bağışladı ve bu yolla onu satın aldığını düşündü. Ancak Şivaci bir sepette saklanarak Delhi'den kaçtı; Pune'ye döndü ve kent dışında güçlerini bir araya getirdi.

Yağmacılıktan kaçınmak zorunda olduğu zamanlarda sert bir arazi gelir sistemi uyguladı. Köylüler ürünlerinin yarısını yönetimin depolarına vermek zorundaydı ve bunlar satıldığında çok iyi bir gelir sağlanıyordu. Ancak köylüler yönetimden üretimlerini artırmak için tarım kredisi de aldılar. Böylelikle kapasitelerini geliştirerek daha fazla ürün vergisi ödediler. Şivaci böylesi verimli bir kaynak üzerinde askeri çabalarını bir kez daha yoğunlaştırarak 1674 yılında bir Hint kralına uygun tüm ayinlerle birlikte büyük bir taç giyme töreni gerçekleştirdi. Askeri serüveninin dini yönünü bilinçle öne çıkardı ve Hintliler için Müslüman yönetime karşı mücadeleyi üstlendi.

Evrengzib'in atalarının hoşgörü politikasından vazgeçmesi ve Hintlilerin nefret ettiği *cizye*yi yeniden devreye sokması bu dini zıtlaşmayı şiddetlendirdi. Aslında Evrengzib siyasi açıdan Hindu prenslerle işbirliğini kesmedi ve kendi inancını kılıcıyla yaymaya kalkışmadı. Öte yandan Şivaci, babasının kendisine miras kaldığını iddia ettiği tımarının bulunduğu Tancore-Güney Hindistan'a düzenlediği sefere Golkonda sultanının destek verdiği dönemde Müslümanlarla bir ittifakı düşünmedi. Ancak genelde Evrengzib ve Şivaci İslamın ve Hinduizmin öncüleri olarak algılandıklarından aralarındaki zıtlaşma bu gerçeğin su yüzüne çıkmasına yardımcı oldu. Şivaci 1680 yılında öldüğünde arzuları yarım kaldı: yaşamış olsaydı Golkonda ve Bicapur pahasına egemenliğini genişletecekti. Sonunda bu sultanlıkları fethetmek Evrengzib'e kaldı.

Şivaci'nin öldüğü yıl Evrengzib'in oğlu Ekber, kendisine karşı geldi. Evrengzib'in dediği gibi isyancı Racputlarla savaşmak yerine güneye kaçtı ve Şivaci'nin oğlu ve veliahtı Sambhaci ile birlik oldu. Ekber Racputlar ve Marataların yardımıyla Evrengzib'i tahtından ederek adaşının hoşgörü politikasını yenilemek istedi. Ancak bu bir düş olarak kaldı. Evrengzib Ekber'i yendi ve Sambhaci'ye acılar içinde ölene dek işkence yaptı; sonra güney seferini genişletti, Golkonda ve Bicapur'u ilhak etti. Bu Erengabad'ı başkent yaptığı dönemdi.

Sambaci'nin oğlu Şahuci Evrengzib'in maiyetinde bir rehine gibi yaşadı. Büyük Hint-Türk İmparatorluğu'nun gölgesinde nazik tavırlı bir saraylı olarak yetişti. Ancak onun delaleti ile Hint-Türk imparatorluğunun sonunu getiren büyük liderler doğdu.

Evrengzib 1707'de 89 yaşında öldü. Gösterişsiz türbesi Erengabad yakınında bir yol kıyısındadır. Atalarından çarpıcı bir şekilde farklı olarak debdebe ve şaşaadan kaçındı; mütevazı yaşamı gibi, öldükten sonra da çıplak gökyüzünün altında huzur aradı. Ancak yaşamı boyunca haris bir şekilde gerçekleştirdiği askeri seferleri basitlikten ve ucuzluktan uzaktı. Ekber'in tahta geçmesinden Evrengzib'e kadar uzanan yüzyıl içinde Hindistan görece bir barış ve refah dönemi yaşadı. Ticaret yayılmış ve her yerde kent merkezleri gelişmişti. Tarım genelde sarayı, orduyu ve yönetimi ayakta tutacak kadar güçlü bir temele oturmuştu. Kent merkezleri ile kırsal kesim arasındaki bağlantı kuşkusuz tek yönlüydü: Köylüler ürün vermek zorundaydılar, ancak karşılığını pek alamıyorlardı. Kültürel ölçütlerde bile ayrım vardı, örneğin dini değerleri ve fikirleri kendi efendilerininkinden farklıydı. Hint-Türk kültürü bir şehir olgusuydu, ancak bu sınırlamalar içinde çok iyi gelişti. Aslında Hint-Türk ordusunun *lingua franca*'sı olan Urdu dili, uygar edebi iletişimin esnek bir unsuru olarak ortaya çıktı.

Seçkinlerin tercih ettiği Farsça unsurları, İslam alimlerinin geliştirdiği Arapça'yı ve halkın dili Hintçeyi içine aldı. Müzik, şiir ve güzel sanatlarda ellerinden gelenin en iyisini yaptılar. Hint-Türk rejimine karşı isyanlar seyrekti. Büyük Hint-Türk yönetimi yerel ve bölgesel seçkinleri sistemin içine nasıl yerleştireceğini biliyordu. Önceki rejimin vassalları, kabile şefleri, köy başkanları, küçük krallar ve prenslerin hepsi toprağını işleten mal sahibi olarak "zemindar" genel başlığı altında toplandılar. Hint-Türk imparatorluğuna karşı yükümlülüklerini yerine getirdikleri sürece hak ve önceliklerine sahip oldular.

Evrengzib'in yönetiminde gelir talebi giderek can yakmaya başladı. Artan isyanlar çoğu kez köylülerin ve hizmetkârlarının başındaki *Zemindar*ların, hükümet görevlileri ile çatışmalarıyla sonuçlandı. Bu ayaklanmalar başlangıçta bağımsız olaylardı; zaman içinde geniş bir dayanışma temeli oluştu. Catlar arasındaki akrabalık bağları gibi, ya da Şiiler için geçerli olan dini dayanışma gibi veya Maratalarınki gibi yarı milli duygular tümüyle, borç temelinde yükselen isyan ruhunun ortak bağlarını oluşturdu.

Hafif ateşli silahların her yerde üretilip kullanılabilmesi Hint-Türk yönetimine karşı başlatılan ayaklanmaları büyük ölçüde kolaylaştırdı. Bu silahlar Babür tarafından Hindistan'a sokulduktan sonra Hintli yöneticiler tarafından yaygın olarak kullanıldılar. Şer Şah'ın emrinde 25.000 fitilli tüfek kullanan asker *(tüfenkçiler)* olduğu ileri sürülür. Büyük topların dökümü karmaşık ve maliyetli bir iş olurken, ateşli hafif silahların yapımını köy nalbantları bile kolaylıkla öğrenebiliyordu; bir köylü bile bu silahlarla ateş edebilirdi. Büyük Hint-Türk imparatorları kendilerine karşı kullanılabileceği korkusuyla bu silahların köylerde üretimini kesinlikle yasakladı. Hint-Türk devletinin tarımsal temeli ağır vergilerle zayıfladıkça köylüler silaha daha çok sarıldılar ve güçlü bir direnç oluşturdular. Silahlı köylü gü-

ruhunun etrafta kol gezmesi Hint-Türk yönetimi için Maratalann hafif süvari birlikleri kadar ciddi bir tehdit oluşturdu. Hint-Türk yönetimi hantal ordusu ile bu huzursuzluğun üstesinden gelecek konumda değildi.

Evrengzib'in ardılı bu durumla baş edebilmek ve halkla barışmak için ikinci bir Ekber olmak zorundaydı. Ancak tam da bunu yapmaya kalkışan Evrengzib'in oğlu Ekber İran'a kaçmış ve sürgünde ölmüştü. Evrengzib'in en büyük oğlu Muazzam Bahadır Şah adıyla 63 yaşında tahta geçti ve ülkeyi tam beş yıl idare etti. Ülkedeki çözülmenin önüne geçmeye muktedir değildi. Racput ve Maratalarla uzlaşmak için elinden geleni yaparak Şivaci'ni torunu Şahu'yu Satara racalığına getirdi. Bununla birlikte, yaptıkları devlet baskısını azaltamadığı gibi daha da artmasına neden oldu.

Şahu kavgacı Maratalara işbirliği ruhu aşılayan ve onları güvenli bir devlet haline getiren yetenekli birisini, Çitpavan Brahmini Balaci Vişvanat'ı Pişva olarak atadı. Balaci'nin oğlu Baci Rao, 19 yaşında görevi devraldı ve 1720-1740 yılları arasında bu zor görevi yürüttü. Babür ve Şivaci ayarında cesur bir savaşçı ve seçkin bir stratejist olduğunu kanıtladı. Marata ordusu kumandanını *(senapati)* yendiği başlangıçtaki bazı çarpışmalardan sonra, Maratalar'ın eşsiz askeri ve politik lideri olarak ortaya çıktı. Şahu ve Satara'daki ardılları, hükümdarın işlevinin törenlerle sınırlı kaldığı Japonya'daki Şogunlar gibi ülkeyi idare eden Pişva hanedanının gölgesinde kaldı. Baci Rao süvarileri ile Delhi'ye saldırdı, ani bir atakla ele geçirdiği kenti birkaç gün sonra terk etti. Bu, Maratalann Hint-Türk imparatorluğunu tahrip etseler dahi kendi ellerinde tutamayacaklarının ilk belirtisiydi.

Baci Rao sadece cesur değil, zeki ve hesapçıydı da. Asla açık düşmedi. Delhi'yi ele geçirdiği hızla terk etmiş olmasının nedeni buydu. İmparatorluk başkentine sahip olmasının yegane nedeni güç gösterisiydi; oradan çekildiğin-

de Delhi'nin güneyine kadar Kuzey ve Batı Hindistan'da konumunu güçlendirdi. Bu sonraki bir aşamada generalleri Scindia, Holkar ve Gaekvar'ın, Gvalior, Indor ve Baroda mihraceleri olarak ortaya çıkmalarını sağladı. Rao'nun, Hint-Türk imparatorluğu veziri Nizam-ül-Mülk -kimi zaman imparatorluğun en büyük isyankârı, kimi zaman da son büyük destekçisi olan politikacı- ile özel bir ilişkisi vardı. Başlangıçta birbirlerinden nefret eden bu iki insan sonunda birbirlerine artan bir saygı duymaya başladılar. Baci Rao boş bir zafer için çarpışmak yerine vezirin ordusunu birçok kere tuzağa düşürerek fidye ve toprak imtiyazları kazandı. Bu görüşmeler sırasında vezir ve genç Pişva birbirlerini çok iyi tanıdılar. Şahu'nun Hint-Türk sarayındaki yıllarından gelen deneyimini izleyen Baci Rao, Nizam-ül-Mülk'ün Hindistan siyasetinin satranç tahtasındaki en önemli figür olduğunu gördü. Vezir de Baci Rao için aynı düşünceyi taşıyordu.

Bu iki adam Nadir Şah'ın İran'dan Hindistan'a girmesini ve Delhi'yi yağmalamasını birlikte önleyebildi (1739). Nadir Şah'ın Büyük Hint-Türk yönetiminin azametli tahtını ve diğer hazineleri almasını birleşerek engellediler. Ancak tam da bu sırada vezir Kuzey Hindistan'ı tamamen Nadir Şah'ın işgaline bırakmak için bütün birlikleri ile Baci Rao'ya karşı bir sefer başlatmayı tercih etti. Bu çarpışmadan Baci Rao zaferle çıktı ve vezir Delhi'nin güneyindeki imparatorluk topraklarının büyük bölümünü Rao'ya vermek zorunda kaldı. Sadece birkaç yıl sonra imparatorluğa son darbeyi vezirin kendisi vurdu. Delhi'yi terk etti ve kendi hanedanını kurduğu Haydarabad'a yerleşti. Onun ardılları Haydarabad Nizamları Hindistan'da İngilizlerin en büyük müttefiki oldu ve böylelikle 20. yüzyıla kadar iktidarlarını sürdürmeye muvaffak oldular. Öte yandan Pişvalar İngilizlere direndiler ve silindiler.

KARACI HİNDİSTAN İLE DENİZCİ AVRUPA

Babür Asya'nın en büyük kara güçlerinden birisi olan hanedanının kurulduğu Hindistan'a ilk akınlarını yaparken Portekiz donanması Hint Okyanusu'nu kontrol altına almıştı. Hint-Türk yöneticileri karaya bağlıydılar ve güçlerini yansıtmak için bir donanma oluşturmayı asla düşünmediler. Hint-Türk gemileriyle Arap denizini geçen hacıların korunması bile Portekizlilere bağlıydı.

Büyük Hint-Türk İmparatorluğu'nun denizciliğe olan bu ilgisizliği Portekizlilerin boğucu hâkimiyetini kırmak için Arap denizine çeşitli filolar gönderen Mısır yöneticilerinin yaklaşımı ile çarpıcı bir tezat teşkil ediyordu. Bu farklılık, Hıristiyan Haçlılarla mücadeleden çıkmış Mısırlı yöneticilerin Kızıldeniz'de devlet tekeli haline gelmiş ve yönetime tatlı kârlar sağlayan ticaretin güzergâhını kontrol edebilmek için korumacı bir politika izlemeleri gerçeğinden kaynaklanıyordu.

Oysa Hint-Türk devleti ticareti kontrol altında tutmaya değil toprak vergilerinin toplanmasına dayanıyordu. Hindistan'da gümüş madenlerinin olmaması ve mütevazı altın madenleri nedeniyle değerli maden girişi önemliydi. Para basmak için kullanılacak madenlerin dışarıdan sağlanması gerekiyordu. Hint-Türk yönetimi bu nedenle uluslararası ticarete büyük ilgi duydu, ancak değerli metallerin akışı kesilmediği sürece halkı ve içindeki güçleri göz ardı edemezlerdi. Avrupa deniz güçleri bu akışı kesmedi, tersine büyük ölçüde katkıda bulundular.

Sadece Hint kıyı boylarındaki ticaretle ilgilenen küçük yöneticilerin Avrupalılara ilişkin bazı yakınmaları olmuştu. Hatta bu yöneticiler Mısırlıların denize müdahalelerine sempati ile bakıyorlardı. Ancak 1508 yılında Gucerat ve Mısır kuvvetlerinin birleşerek Portekizlilere karşı kesin bir zafer kazandığı deniz savaşı dışında bu müdahalelerin bir

yararı olmadı. Portekizliler yüz yıldan fazla Hint Okyanusu'nun hâkimi olarak kaldılar ve Lizbon'a gemiler dolusu değerli mal gönderdiler.

Portekizlilerin on altıncı yüzyılın başlangıcında Hint Okyanusu üzerinde kurdukları hâkimiyet şaşırtıcı bir hızla gelişti. Portekizliler Atlantik güzergâhlarını on beşinci yüzyılda keşfetmiş olmaları gerçeğinden yararlandılar ve denizcilikte, altın ve baharat bulmada büyük beceri kazandılar. Küçük ülkeleri salgından kavruluyordu ve neredeyse her şeyden yoksundular; dışarıda güç ve bolluk arayışları korkunç bir boyuttaydı ve bu da onlara büyük başarı getirdi. Ayrıca şu da vardı ki küçük ülkeleri cihanşümûl bir deniz imparatorluğuna üs olmak için çok yetersizdi. Her şey bu imparatorluğun bahtına ve kontrolleri dışındaki koşullara bağlıydı.

On üçüncü yüzyıldan on altıncı yüzyıla geçiş süreci Portekizliler için olağanüstü şanslı bir dönem oldu. Nüfuzunu giderek yaygınlaştıran Osmanlı İmparatorluğu Mısır ve Doğu Akdeniz deniz güzergâhlarına sıkı bir kontrol getiren Venedik'le anlaşmazlığa düşmüştü. 1499 yılındaki Türkiye ve Venedik arasındaki savaş, baharat ticaretini yörüngesinden çıkardı; bu savaş aynı zamanda Portekiz'in en büyük donanmasının Hindistan'dan dönüşüne de denk düşmüştü. Bu donanmanın amirali Vasko dö Gama çarpışmada üstünlük sağladı ve beraberinde getirmiş olduğu biberi iyi bir kârla sattı.

Portekiz kralı daha önce kâşiflerinin yurda taşıdığı, Afrika altınlarını ele geçirdiği gibi, çok geçmeden biber ticaretini de kraliyet tekeline aldı. 1506 ve 1518 yılları Portekiz bütçelerinin kıyaslanması devlet maliyesindeki çarpıcı değişimi gösterir. Afrika altınlarından her iki dönemde de aynı miktar gelir sağlanırken (120.000 krusado), biber tekelinden sağlanan gelir ilk yıl 135.000 krusado iken ikinci yıl 300.000 krusadoya yükseldi (1 krusado= 3.6 gr. altın).

Aynı dönemde ülkenin ekonomik durumunda da genel bir iyileşme olduğu görüldü: vergi gelirleri 173.000 krusadodan 245.000 krusadoya, Lizbon limanındaki gümrük vergileri de 24.000 krusadodan 40.000 krusadoya yükseldi. Ancak biber tekeli diğer gelir kaynaklarını kesinlikle gölgede bıraktı.

Portekiz kralı böylece Hindistan'a yılda ortalama 50.000 krusado para gönderebildi. Avrupalılar Akdeniz'de aynı miktar baharatı satın almak için on misli fazla para ödemek zorunda kaldılar. Kralın görevlileri 50.000 krusadonun yarısını bibere harcarken kalan bölümünü bu ticaretin güvenliği için gerekli asker ve donanmaya ait kuruluşların yatırım giderleri için kullandılar. Biber tekelinden elde edilen muazzam kâr bu yatırımları daha ılımlı hale getirdi. Bu yolla Portekiz parasının değeri de arttı. Goa'daki kalelerine ilave olarak Gucerat'taki Diu ve Daman'da ileri karakollar kurdular. Hürmüz'de İran körfezini ve Malakka'da boğazlardan geçen ticaret güzergâhını kontrol ettiler.

Hint Okyanusu ticaretinin silahla korunması Portekizliler için nispeten kolaydı. Bu okyanusa girdiklerinde gelişen ve korunmasız özgür bir ticaret sistemi buldular. Zaman zaman ortaya çıkan ilkel silahlara sahip korsanların dışında bu sularda ticareti kontrol altına almak için güç kullanmalarını gerektirecek kimse yoktu. Hint Okyanusu etrafındaki limanları kontrol eden küçük krallar da ticaretin daha konuksever bir limana kayacağını bildiklerinden asla güç kullanmadılar. Bu nedenle de gümrük ve benzeri harçlarda ılımlı davranmak zorunda kaldılar.

Tüm bu esnekliklerle birlikte serbest ticaret sistemi yine de çok hassas koşullar içindeydi. Hint Okyanusu ticareti trafik sekteye uğradığında kolaylıkla vazgeçilebilecek lüks malların ticaretiyle sınırlandırılmamıştı. Bu ticarette kuşkusuz, altın, fildişi, değerli kumaşlar ve baharatın oynadığı rol büyüktü. Ancak bazı limanların tamamen uzun

mesafe hububat taşımacılığına bağlı olduğu zamanlarda dikkate değer bir işbölümü vardı. Portekiz için, Malindi (Doğu Afrika kıyısı üzerinde) ve Hürmüz limanlarının gereksinimlerinin uzak Gucerat'tan gelen pirinç ve diğer ürünlerle karşılandığını görmek büyük sürpriz oldu. Bu serbest ticaret sisteminde fiyat düzeyini bozacak gümrük resmi ve diğer koruma bedelleri olmadığından Mısırlı ve Venediklilerin sıkı bir monopol uyguladıkları Akdeniz'e göre buradaki her şey çok daha ucuzdu. Portekiz, Akdeniz uygulamasını Hint Okyanusu'na yansıttı. Çok zeki gözlemcilerdi ve Asya deniz ticaretinin muazzam ağı üzerindeki stratejik noktaları süratle ele geçirdiler. Güçlendirilmiş ileri karakolları, Asyalı tüccarların kendilerini açık denizlerde Portekizlilerin saldırı ve yağmalarından koruyacak koruma mektuplarını *(cartazes)* tedarik etmek zorunda kaldıkları gümrük istasyonları olarak kullandılar.

Suma Oriental'in yazarı ve sonradan Portekiz'in ilk Çin Büyükelçisi olan Tomé Pires 1512'lere kadar geriye giderek, Malakka'ya egemen olanların ellerinin Venediklilerin boğazında olduğunu kaydeder. On altıncı yüzyılın başlarında Portekiz hiçbir zaman tam bir engellemeyi gerçekleştiremese de Venedik ticaretini boğazlamakta gerçekten de başarılı oldu. Bu kraliyet biber tekeli için elverişli bir durumdu, çünkü Venedik biberi Kızıldeniz ve Doğu Akdeniz üzerinden almaya devam ettiğinden tedarikte zorlanıyordu. Söz konusu durum fiyatları artırdı ve yüksek kârı garantiledi. Portekiz kralı, ilk şüphe çeken onlar olduğundan Venediklilerin hiçbir zaman fiyat kırarak satmasını istemedi. Kendisine mal veren Hintlileri biberi düşük fiyata bırakmaları için zorlarken kendi satış fiyatlarını Venediklilerin fiyatına göre ayarladı. Kraliyet tekeli için bu ideal bir sistemdi: Biber sabit düşük fiyatla Hindistan'dan alınırken sabit ve yüksek fiyatla Avrupa'ya satılıyordu. Sistem bir kere kurulunca kralı sorunlardan arındıran ve ona garantili

gelir sağlayan alt sözleşmelere çok kolay uyduruldu. Serbest girişimciler de kraliyetle yaptıkları kira kontratı ile bu ticarete girebildiler. Onların da devreye girmesiyle kralın kârı bir ölçüde azalırken yolculuğun tüm riski de serbest girişimcinin omuzlarına yüklendi. On altıncı yüzyılın ikinci yarısında Venedik ticareti Akdeniz'de yeniden canlandığında ve Portekiz kralının biber tekelini en yüksek teklifi verene ipotek edebile-ceği bir kıymet olarak gördüğü dönemde bu düzenleme geçerlilik kazandı. Aslında "Casa da India" -kraliyet tekeli yönetimi- kralının varlıklarını ipotek etme yöntemini fazla cömert kullanmış olmasından dolayı iflas etti.

Portekiz kralı için biber tekeli gibi önem kazanan başka bir gelir kaynağı da Hint Okyanusu kıyılarında bulunan kalelerdeki kaptanlık ve gümrük toplama işinin satışıydı. Türkler 1534'te Basra'ya ulaşmış olduklarından İran Körfezi'nden Akdeniz'e uzanan kervan güzergâhını tümüyle kontrol altına alabildiler. Daha sonra da, Mısır Memlûklularının önceki bir tarihte yaptıkları gibi, Venediklilerin ticaret ortağı oldular. Portekiz Venediklilerin boğazını daha fazla sıkmak yerine, artık Hürmüz ve diğer yerlerden gümrük vergisi toplamayı tercih etti. Gümrük vergisi toplama işi kral tarafından genellikle üç yıl olmak üzere kısa sürelerle açık artırmaya çıkarıldı. Böylece herhangi bir riske girilmeden gelir sağlayan bir başka kraliyet akarı daha oldu. Kral böylece bir kraliyet girişimcisinden çok kira toplayıcısı haline geldi. Bu eğilim İspanyol II. Philip'in 1580 yılında Portekiz tahtını miras aldığı zamanda bile önemini korudu. Portekiz mirası üzerindeki iddiasından sonra Lizbon'da bir süre kalan Philip, Portekiz denizci imparatorluğunu yenilemeyi başardı. Ancak hemen sonra İspanya'ya döndü ve Portekiz tekelden elde ettiği kira gelirlerini birbiri ardına gelen iflaslarla sık sık boşalan hazineyi doldurmak için kullandı. Philip aralarında Alman tüccar

bankerler Fugger ve Welser'in de bulunduğu alacaklılarını, biber ithalat tekelini dikte ettiği koşullarda devralmaya zorladı. Ona göre ideal çözüm alacaklıların ithal tekelini ve tüm dağıtımı almaları ona da yıllık olarak ithal fiyatının yaklaşık iki misline tekabül eden bir pay vermeleriydi. Ancak Philip'in son iflası ve ölümünden hemen sonra gemilerin Akdeniz'den Lizbon'a çok ucuz bir fiyatla biber getirmesi nedeniyle, biber tekeli neredeyse değersiz bir hale geldi. Biber ticareti bir kez daha Akdeniz tüccarlarının eline geçerken bu aşamada sadece Hint Okyanusu etrafındaki gümrük istasyonları iyi bir gelir sağladı. Bununla birlikte Akdeniz ticaretinin yeniden canlanmasına ilişkin değişim süreci çok kısa sürdü: Hollandalılar, tıpkı Portekizlilerin 100 yıl önce yapmış oldukları gibi çarpıcı bir hızla Hint Okyanusu'nu işgal ettiler.

Hindistan kara gücü için Avrupalı donanma gücünün varlığı politik açıdan önemsiz kaldı. Deniz gücünün Hindistan yöneticilerinin işlerine müdahalesinin önemi marjinal boyuttaydı. Hümayun'a yenildikten sonra Portekiz'e yönelerek yardım isteyen Gucerat sultanının durumu farklıydı. 1574'te Ekber Gucerat'ı fethederek Hint-Türk imparatorluğu içine dahil etmişti, Portekiz'in tekrar bir müdahalesi yoktu: Portekizliler, Ekber onları sürüp attığı zaman Hugli'deki değiş tokuş noktasını bile terk etmek zorunda kalmışlardı. Kendisinin İslam inancı konusunda kuşku duyan İran Şahı Abbas'a Portekizli kâfirlere karşı işbirliğinde bulunabileceklerine ilişkin mesaj göndermesine karşın, onlara yönelik daha ileri bir harekette bulunmadı.

Portekizli tüccarlar diğer tacirlere tanınan hakların aynısını Hintlilere de tanıdığı için Hintli yöneticiler tarafından genellikle iyi karşılansalar da, bu yöneticiler onların tekelci uygulamalarından asla hoşlanmadılar. Bu yüzden Hint Okyanusu limanlarında Avrupalı rakiplerin görünmesini onların Portekiz'e karşı kullanılabileceği düşüncesiyle

memnuniyetle karşıladılar. Portekizlilerin kara güçlerine müdahale potansiyeli yeterince dikkate alınmamıştı: yüz yıllık Portekiz deneyimi denize saplanmış Avrupalıların karada çok fazla bir şey yapamayacaklarını göstermiş gibiydi. Gerçekten de muson rüzgârlarının gemileri Hindistan kıyılarına yılın sadece birkaç ayında getirmesi nedeniyle lojistik bağlantılar doğa tarafından derhal kesileceğinden, ülkenin iç bölgelerine doğru bir askeri sefer, neredeyse olanak dışıydı. Ancak, çok kısa bir süre sonra Avrupalılar eğittikleri Hintli paralı askerleri kendi gemileriyle Hindistan'a getirdiklerinde müdahale potansiyelleri derhal yükseldi.

Portekizliler kıyı üzerindeki kaleleriyle yetindiklerinden ve talihsiz genç kralları Sebastian'ı kışkırtarak 1578 yılında Fas'taki Kasr-el Kebir savaşında ölümüne neden olduklarından Hindistan içlerine cüretkâr seferleri asla denemediler. Portekiz'in geleceğinin, savaş alanında genç kralları ile birlikte öldüğü anlaşılıyor. Denizleri yönetmeyi amaçlayan büyük hamlesi boşa çıkan Portekiz artık sadece kazanmış olduklarına sarılacaktı.

Hollandalıların Yükselişi ve İngiliz Donanması

Portekiz'in geleceğinin kararmaya başlaması ile Hollanda'nın çok zıt koşullarda geleceğe uzanması aşağı yukarı aynı zamana rastlar. Yedi Hollanda eyaletinin birliği 1579 yılında tamamlandı ve Hollandalılar o zamana kadar Portekiz'i de yöneten İspanyol efendilerine karşı verdikleri bağımsızlık mücadelesinin ortasında Hint Okyanusu'nun fethine giriştiler. Başarıları daha önce Portekiz'in yaptıklarını gölgede bıraktı. Bu başarı bir çok elverişli önkoşul ile açıklanabilir. Hollandalılar iyi bir eğitim sistemine sahiptiler ve bilim ve teknolojide çok ilerlemişlerdi. Bu, onlara Portekiz'den denizciliğe ilişkin bilgileri almanın ve bu bilgileri

çeşitli yollarla geliştirmenin yolunu açtı. Daha sonra denizciliğe ilişkin kendi bilgilerini vermekte son derece nekes davrandıkları kanıtlanmış olsa da hangi kaynaktan olursa olsun yararlı bilgileri toplamanın eski ustalarıydılar. Ayrıca Baltık deniz ticareti ile bağlantılı dev bir ticaret filosuna da sahiptiler; bu filoyu Hindistan'a yapmayı kararlaştırdıkları seyahatlerde kullanabileceklerdi. Baltık denizi bağlantısı gemi yapımı için gerekli uygun kereste bulmalarının yolunu da açmıştı. Bu da on altıncı yüzyılda Venedik gemiciliğine ciddi zararlar veren malzeme sıkıntısı ile asla karşılaşmayacaklarının garantisi oluyordu.

Hollanda kıyılarında gemiler neredeyse 20. yüzyıl Henry Ford montaj sisteminin önceden düşünülmüş biçimiyle inşa edildiğinden çok ucuz ve çabuk üretiliyordu. Geminin standart tipi *fluyt* idi. Nispeten yavaş, ancak kullanılması kolay, ucuz ve dayanıklı ve yük için geniş bölmesi olan bir tekneydi. Hollanda'da gemi yatırımı revaçtaydı; esnaf bile küçük tasarruflarını cüz'i gemi hisselerine yatırabiliyordu. Bu şekilde riskler yayılıyor, bir geminin kaybı başarı ile dönen bir diğeri ile telafi edilebiliyordu. 1602'de kurulan bu geniş tabanlı yatırım modeli sayesinde Hollanda kısa süre içinde Hindistan'a çok sayıda gemi gönderebildi. Aslında bu şirket böylesi seyahatler için para toplamanın güçlüğü nedeniyle değil, öldürücü rekabetin önünü almak için kurulmuştu. Portekiz'deki durumdan farklı olarak devlet işten elini çekmişti ve şirkete verilen tekel sadece baharat gönderiyordu. Dahası mallar Amsterdam'da serbest açık artırmayla en yüksek bedele satıldığından, malların oraya ulaşmasıyla tekel kontrolü de sona eriyordu. Açık artırmalar elbette ki her zaman zannedildiği kadar rahat olmuyordu. Piyasaya ihtiyaçtan fazla mal sürülmesi nedeniyle fiyatlar düşerse mallar depoda tutularak satılmayabiliyordu. Ancak açık artırmalar piyasaya yeni bir anlayış kazandırmış ve tekel kapsamında olmayan tekstil gibi yeni

ürünlerin sunumunu da kolaylaştırmıştı.

Londra'daki Doğu Hindistan Şirketi 1600 yılında Hollanda'daki şirketten iki yıl önce kuruldu ve açık artırma da dahil olmak üzere benzer şekilde faaliyet gösterdi. Bu şirketin kurulmasının başlangıçtaki nedeni riskli denizaşırı yatırım için gerekli sermayenin sağlanamamasıydı. Bireysel girişimcilerin üstlendiği ortaklıklar başlangıçta tek sefer ile sınırlı iken, ileri karakolların genel masraflarının artması ile bu ortaklıklar sürekli hale geldi.

İngiliz Doğu Hindistan Şirketi onyedinci yüzyıl boyunca Hollandalı benzerinin çok daha küçük ölçeklisi olarak faaliyetlerini sürdürdü. Hollanda yine de İngiliz rekabetinden derin kaygı duydu ve onu püskürtmek için elinden geleni yaptı. Hollanda, İspanya ve Portekiz'in denizlerdeki hâkimiyetine son vermek için savaşırken denizlerin bağımsız olması ilkesine ağırlık vermişti. Büyük hukukçuları Hugo Grotius 1609'da ünlü kitabı *Mare Liberum*'u yayımladı, ancak sadece birkaç yıl sonra Hollanda'nın Endonezya baharat adalarını münhasıran kontrol altına alma iddiasını savunmak üzere Londra'ya gönderildi. Onun ileri sürdüğü gibi, Hollanda, sağladığı korumayı ancak bu şekilde telafi edebileceği için tüm diğer güçlerin bu adalarla temasını reddetmek zorunda kalmıştı.

Hollanda çok erken bir aşamada Endonezya topraklarının kontrolünü kıskanç bir şekilde sahiplenirken Hindistan'a ilişkin böyle bir arzusu yoktu. Bu, belki de Hindistan'da tekel kapsamına girmeyen tekstil ürünleri kazançlarının giderek artmasından kaynaklanıyordu. Hollandalılar için daha önemli hale gelen tekstil ticareti, üretim alanının fiziksel işgalinden başka kontrol yöntemleri gerektiriyordu. Bu durum küçük üreticileri ve komisyoncuları kredi ve avanslarla bağlayıp dışarıda daha gözde olan uygun tip kumaşların elde edilmesi yönünde örgütlemek açısından daha önemliydi.

Hollanda ve İngiliz Doğu Hindistan şirketi imalathaneleri tekstil ticaretine geçişte büyük ölçüde yapısal değişikliğe uğradı. Başlangıçta bu imalathanelerden sadece yıllık yüklemeler için mal depolaması beklenirken, zaman içinde, modelleri dağıtarak, sipariş vererek, kredi verip denetleyerek vb. etkilerini ülke içlerine kadar yaygınlaştıran merkezler haline geldiler. Doğu Hint kıyılarında birçok imalathanesi olan Hollandalılar, ülkesi kendileri için önemli bir dokuma kumaş kaynağı olan Golkonda prensinin sarayında da temsil edildiler. İngilizler şöyle ya da böyle Hollandalıları izlediler ve baharat adalarına geçemedikleri için de Hindistan'da sürekli artan bir kapasitesi olan tekstil ticareti üzerinde yoğunlaştılar. Her şeye rağmen on yedinci yüzyılda bu alanda hâlâ Hollandalıların arkasındaydılar.

Uluslararası Deniz Ticaretinde Devrim

Hint Okyanusu'nun Batı Avrupalı Doğu Hindistan Şirketleri tarafından işgali uluslararası ticarette Portekiz'in asla başaramamış olduğu devrim niteliğinde bir değişim getirdi. Akdeniz'deki mal sevkıyatı tamamen tersine döndü. Geç onaltıncı yüzyıldaki canlanmasının ardından, Lizbon'dan bile baharat yüklü gemilerin gelmesine tanık olan Doğu Akdeniz ticareti ani bir gerilemeyle yüz yüze geldi. Batı Avrupa gemileri birkaç yıl önce Doğu Akdeniz'den batıya taşıdıkları malları şimdi Doğu Akdeniz limanlarına sevk ediyorlardı. Aynı gerilemeye muhatap olan Venedik de bir müddet sonra İtalya'nın bölgesel bir limanına dönüştü. Asya deniz ticareti bu ticari devrimden Akdeniz ticareti kadar çabuk etkilenmedi. Arap limanlarına ve İran körfezine, her yıl o dönemde Hint Okyanusu'ndaki tüm Avrupa gemilerinin sayılarını kolaylıkla aşabilecek çoklukta gemi sevk eden büyük Hint armatörleri vardı. Hint Okyanusu'ndaki bu ticarette Hollandalılar da vardı. Avrupa'nın en büyük

gemi acentaları olduklarından, şimdi sayıları sürekli artan Asyalı tüccarlara hizmet vermeyi önerdiler. Bu tüccarların kendi gemileri olmadığından, her yerde bulunan korsanlara karşı silahlı gemileriyle kendilerini savunabilecek Avrupalılara mallarını memnuniyetle emanet ediyorlardı.

Gerçekten, Hint Okyanusu'nda giderek artan Avrupalı korsanlığı bireysel "girişimciler" olarak denize ve ticarete ilişkin derslerini öğrenmede çok hızlıydı. Başkalarının işine burnunu sokan Avrupalıların tümü de korsan değildi; bazıları sadece Asya-içi ticaret olarak adlandırılan 'ülke ticareti' içinde geçimini sağladı. İngiliz korsan tüccarlar bu alanda çok faaldi ve Doğu Hindistan Şirketi -kral patentiyle verilmiş tekel haklarını dikkate almadan Asya denizlerinde cirit atan- bu "çıkıntıların" faaliyetlerini resmen kınasa da, şirket ve onlar arasında ortak bir yaşam oluşmuştu. Doğu Hindistan Şirketi kıtalar arası ticaret üzerinde yoğunlaştı ve 'Asya tüccarları' pazarlıklarını şirketin memurları ile yaptılar ve herhangi bir katkıda bulunmadan şirket tarafından sağlanan koruyucu ağ ve altyapıdan yararlandılar. Bu onlara Asya içi ticarette nispi bir avantaj sağladı ve şirket, kıtalar arası bağlantıda uzmanlaşmakla ve 'memleket ticaretini' diğerlerine bırakmakla isabetli davrandı.

Bu uzmanlaşma İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin karakteristik yönüyle ateşlendi. Dev bir filoya sahip olan Hollanda'dan farklı olarak, bir deneyim sürecinden sonra kendi gemilerini yapma ve gemi sahibi olma politikasından vazgeçtiler; bunun yerine özel girişimcilerden gemi kiralamayı benimsediler. Ticaret hacmi içindeki dalgalanmalar da daha az gemi kiralayarak kolayca bertaraf edildi ve teknelerin bakımına ilişkin riskleri de özel gemi sahipleri karşılamak zorunda kaldı. Şirketin önerdiği işi kaybetmek istemeyen bu insanlar yüksek taşıma ücreti alabilmek için hızlı ve daha iyi gemilerle ellerinden geleni yaptılar. Bu uz-

manlaşmış ve pahalı gemiler kıtalar arası seyrüsefer için tamamen uygundu, ancak "Asya içinde ticaret" meşguliyetleri, nakliye ücretlerinin yüksekliği ve Asya limanları arasında çok gerekli olmayan hızları nedeniyle paranın boşa harcanmasına neden olacaktı. Ancak Musonu kaçırmış ve Asya sularında kalmış bir gemi olursa, gemi sahibi zararını azaltmak için Asya içi bir sefer düzenleyecekti. Bununla birlikte şirket kıtalar arası trafik için düzenlenen çizelgeye titizlikle uymaya devam etti.

Bu pahalı ve iyi donanımlı kıtalar arası gemilerin kaptanları o zamanın en iyi ücretini aldılar. Ayrıca gemiye kendi adlarına değerli mal yükleme imtiyazından yararlanarak ücretlerinin dışında iyi bir gelir de sağladılar. Birçok kaptanın idare ettikleri gemilerde hisseleri vardı. Bu yüzden kaptanlık, uyanık ve girişimci insanlar arasında çok çekici bir meslekti. İngiliz deniz gücüne büyük katkı sağlayan denizci eliti bu insanlardan seçiliyordu. İngiliz sistemini belirleyen işbölümü ve uzmanlık, bu sistemi, iyice hantal olan Hollanda hiyerarşisine göre daha esnek ve etkili kılmıştı. Amsterdam'daki halkın bile Hollanda Doğu Hindistan Şirketinkinden çok İngiliz hisselerini satın almalarının nedeni buydu.

Batı Avrupa Doğu Hindistan Şirketlerinin hızlı yükselişi Hint-Türk imparatorluğunun en güçlü olduğu döneme rastlar. Delhi, Avrupalıları Asya'daki marjinal figürler olarak gördü. Ancak onyedinci yüzyılın sonundan itibaren bu marjinal figürlerin rahatsız edici bir önem kazandıklarının bazı işaretleri vardı. 1686'da İngilizler denizde tamamen çaresiz olduklarını çok iyi bildikleri Hint-Türk yönetimine karşı bir deniz savaşı başlattı. Bengal'in Güneydoğu Asya ile gelişen ticaretini bir süre için kesmeyi başardılar. Hint-Türk yüksek görevlilerine ve Büyük Hint-Türk ailesi üyelerine ait gemileri bile ele geçirdiler. Kurbanlar birbiri ardından bu ticaretten çekildiler ve mallarını muhtemelen, hâlâ

bu uluslararası ticaret serüveninde yer alan Hollandalı ya da Avrupalı tüccarlara emanet ettiler. 1868'de sona eren bu savaşın İngiliz Doğu Hindistan Şirketine bir yararı olmadı: Evrengzib Hugli'deki fabrikalarını oradan çıkardı ve nehrin iyice aşağısına birkaç köyün bulunduğu sağlıksız ve elverişsiz bir alana yerleşmek zorunda kaldılar. Bu köylerden biri olan Kalküta'nın ilerde İngiliz Hint İmparatorluğu başkenti olacağını kimse tahmin edemezdi. Madras ve Bombay geç on yedinci yüzyılda çok daha önemliydi. Büyük Hint-Türk iktidarı Bengal'de rakipsiz kaldı ve İngiltere orada sanki sadece artçı işlevini sürdürüyor gibiydi.

Fransız Emelleri ve Olumsuz Yansımaları

On sekizinci yüzyılda Hindistan tarihinin önemli bir bölümünde rol oynamaya hazırlanan bir başka büyük Avrupalı güç, on yedinci yüzyılda Hindistan bağlamında hâlâ çok önemsizdi. XIV. Louis'nin tüm desteğini arkasına alan cevval maliye bakanı Jean Baptiste Colbert'in isteği üzerine 1664 yılında Fransız Doğu Hindistan Şirketi kuruldu. Colbert, Hollanda örneğini şevkle kopya ederek Fransız şirketini federal hatlarda örgütledi. Devlet tarafından örgütlenmesi ve değişik Hollanda eyaletlerindeki tüccarların yaptığı gibi özel girişimcilere federal meclislerde yer verilmemiş olması nedeniyle bu girişim baştan sakıncalıydı. Colbert ülkenin en önde gelenlerini sermaye taahhüdü konusunda sıkıştırmak zorunda kalmıştı. Buna kimse istekli değildi: Parayı içeriye yatırmak çok daha güvenli ve kârlıydı. Fransa'nın acenta satışı uygulaması yatırım için parası olanlara prestijli ve kârlı bir iş fırsatı sundu. Fransız Doğu Hindistan Şirketine katkıda bulunanlar bunu sadece kralın hoşuna gitmek için yaptılar. Kral gerçekten hoşnut oldu ve Hindistan'a ilk Fransız deniz seferi kraliyet usulü yapıldı.

Bir Fransız genel valisi olan De La Haye dokuz gemilik bir filo ile Hindistan kıyısı açıklarında göründüğünde kralının gücünü sergiler gibiydi. Bu olay üçüncü Anglo-Hollanda savaşı dönemine rastladığından De la Haye Hindistan'da Hollanda'ya karşı İngiliz desteği bekledi. Ancak Madras yöneticisi kendisinin sadece şirketin emirlerine uymakla yükümlü olduğunu söyleyerek onu reddetti. Bunun üzerine cesur Fransız Hollanda ile tek başına mücadeleye kalkıştı, ancak feci bir yenilgiye maruz kaldı ve bir Hollanda gemisinde esir olarak Avrupa'ya gönderildi. Bu talihsiz serüvenden sonra Fransız Doğu Hindistan Şirketinden bir müddet ses çıkmadı. Sadece Fransuva Martin isimli birisinin büyük gayretiyle Fransız Doğu Hindistan Şirketi Hindistan'da başını sokacak bir yer edindi. 1668 yılında Hindistan'a gelen Martin öldüğü 1706 yılına kadar geçen süre içinde ülkeden hiç ayrılmadı. Pondiçeri'deki Fransız yerleşimi varlığını bu emsalsiz insana borçluydu. Onun gözlem ve deneyimleri on dokuzuncu yüzyılda Hindistan'da bir Fransız imparatorluğu kurmayı deneyen becerikli Vali Dupleix, cüretkâr Amiral La Bourdonnais ve diplomatik General de Bussy'e rehber oldu.

Fransız Doğu Hindistan Şirketinin ticari başarısı bu büyük Fransızların imparatorluk hayalinden çok daha sınırlıydı. Colbert'in oğlu ve ardılı Marki dö Seignelay şirketi daha çok Fransız deneyimine uygun olarak 1685'te yeniden kurmuştu. Yönetim kurulu özellikle taahhüt ettikleri önceden belirlenmiş yüzde 10 sermayeyi kabul eden üst düzey yöneticilerden oluşturulmuştu. Ticaret bürokratik bir titizlikle yürütüldü. Şirket dört tanesi her yıl Hindistan'dan dönen 12 gemiye sahipti. Barış zamanında Fransızların merkantilist politikası nedeniyle kârlı tekstil ticaretinden mahrum kalsa da bir miktar kâr edebildi. Bununla birlikte ticaretin Avrupa savaşları nedeniyle sık sık kesintiye uğraması şirketi iflasın eşiğine getirdi. Fransa sadece

maliye sihirbazı John Law'ın Fransız Batı Hint Adaları Şirketi ile Fransız Doğu Hindistan Şirketini 1719 yılında birleştirdiği zaman Atlantik aşırı ticaret ile Hint Okyanusu ticaretine bağlanan yeni bir uluslararası ticaret modeli tutturdu. Yeni *Compagnie des Indes* bu şekilde gelişti ve önceki dönemlerde eksikliği yaşanan ticari sermayeyi de kendisine çekti.

Avrupalı Güçler ve Hint-Türk İmparatorluğunun Çöküşü

Avrupa, on sekizinci yüzyılın ilk yirmi yılında İspanya taht Savaşları, Nordik Savaşı, Türklere karşı savaş gibi birçok savaşa sahne oldu. Bir karşılaştırma yapılırsa sonraki 20 yıl çok daha huzurlu görünmektedir. Büyük başbakan Robert Walpole'nin yönetimindeki İngiltere'de refah ve istikrar vardı ve Fransa'da Kardinal Fleury rejimi de benzer bir atmosfer yaratmıştı. Bu yüzden iki iktidarın temsilcileri Hindistan'daki kendi ayrı üslerini birleştirmek konusunda epeyce kafa yordular.

Bu arada Hindistan'da Hint-Türk imparatorluğu çöküş sürecine girmişti. Baci Rao ve Nadir Şah Delhi'yi yağmaladı ve Bengal'deki işini bilen Hint-Türk yöneticisi Mürşid Kuli Han bağımsız bir prens gibi davranmaya başladı. İslama dönen bir Brahmin olan Mürşid Büyük Hint-Türk yönetiminde göz kamaştıran bir idari kariyere sahip olmuştu. Delhi'nin düşmesinden sonra istediklerinin çoğunu gerçekleştirdi. Bengal'e yeni bir başkent, Mürşidabad'ı kazandırdı ve Bihar ile Orissa'yı ilhak etti. Etkili bir merkezi yönetim oluşturdu, birçok Hint-Türk tımarını devre dışı bırakarak geliri nakit olarak topladı. Yaptıkları çelişkili gibi görünse de Hindistan'da İngiliz yönetimi için zemin hazırlıyordu. Onun etkin yönetim sistemi ve büyük nakit geliri olmadan Bengal'in İngilizler için bir anlamı olmayacaktı.

Mürşid hayatta olduğu süre içinde İngilizler Bengal'de marjinal figür olarak kaldılar ve tamamen onun iradesindeydiler. 1717'de Hint-Türk imparatorluğu tarafından Doğu Hindistan Şirketine Bengal'de serbest ticaret ve para basma hakkı tanındı, ancak Mürşid'e kalırsa tanınan bu haklar boş vaatlerden öte anlam taşımıyordu. İngilizler Mürşid ile geçinmek için onun bankeri Cagat Şet denilen (Dünya Taciri) Fateçand ile anlaşmak zorunda kalmıştı. Cagat Şet İngilizlerin Hint-Türk darphanesine serbest girişlerine mani olarak onları engelledi. Darphane girişini kontrol altında tutarak ve istediği fiyattan gümüş satarak iyi gelir sağladı. Ancak İngilizler akıllı bir kararla onunla çalıştı ve sürtüşmeye girmedi. İngilizler böylelikle mevcut iktidar yapısını zekice kullanarak Bengal ticaretinde anahtar konuma geldiler.

Batı Hindistan'da İngilizlerin konumu tamamen farklıydı. Gucerat'ın uluslararası ticarette çok büyük önemi vardı, ancak bu eyalette bir Mürşid Kuli Han yoktu ve Hint-Türk yönetiminin çöküşü öncelikle bu bölgeyi etkiledi. İmparatorluğun büyük limanı Surat 20-30 yıl içinde önemini kaybetti. Birçok tüccar bu mağrur imparatorluk limanından İngilizlerin Hint-Türk ve Marata yağmalarına karşı güvence verdiği Bombay'a kaçtı. Bombay çok güzel bir doğal limana sahipti, ancak çevresi ile bağlantısı Batı Catlar tarafından kesildiğinden uluslararası ticarete Surat kadar uygun değildi. Yine de tüccarlar sakin bir limanı, hayatlarının ve mallarının tehlikede olduğu bir yere tercih ettiler. Muhammed Ali'nin 1733'te ölümü herkesin kaygısını çok açık olarak ortaya çıkardı.

Surat'ın son büyük tacirinin trajik kaderi Bengalli çağdaşı Cagat Şet'in gülen talihi ile çarpıcı bir tezat teşkil eder. Muhammed Ali'ye büyükbabası Abdullah Gafur'dan gerçek bir ticaret imparatorluğu miras kalmıştı. Düzinelerle gemi onun mallarını Arap Denizi'nin tüm limanlarına taşıyordu.

Bombay'ın İngiliz yöneticisi bile bu yaman rakibe gıpta etti. Muhammed Ali kendisini zamanın risklerinden korumak için Surat yakınında kendine ait tahkim edilmiş bir liman inşa ettirdi. Surat limanının Hint-Türk kumandanı bundan hoşlanmadı, ancak Muhammed Ali'ye büyük miktarda borcu olduğu için razı olmak zorunda kaldı. Sonunda karşılıklı bozuştular ve Hint-Türk kumandan Muhammed Ali'yi zindana attırdı. Bir prens gibi yaşayan büyük tüccar bu Hint-Türk zindanında sefalet içinde öldü.

Muhammed Ali'nin ölümünden bir yıl sonra İngilizler Surat limanını kuşatmaya aldılar. Bunu kendilerine Büyük Hint-Türk İmparatorluğu tarafından sağlanan ayrıcalıkları kaybederek ödeyeceklerini düşünmediler. Ertesi yıl küçük bir Hint-Türk donanmasını yöneten Sidiler, Surat'ı basarak Kızıldeniz'e açılmak üzere bekleyen bütün gemileri ele geçirdi. Bunu sadece Büyük Hint-Türk yönetiminin kendilerine olan yükümlülüklerini yerine getirmediği için yaptıklarını iddia ettiler ve güya koruyacakları ticaret filosunu kaçırdılar. Çöken Hint-Türk imparatorluğunda durum o kadar karmaşık bir hale geldi ki tüccarlar, soyguncular ve onları aratmayan hükümet görevlileri için kolay bir av haline geldi. Hint tacirleri tarafından örülen büyük ticaret ağı bir intikam uğruna parçalandı. Onların mallarına refakat eden küçük satıcılar böylesi baskınlardan daha kolay kurtulabilirdi. Ancak muazzam mal sevk eden, birçok ülkede şubesi olan, kredi ve yer avans siparişleri alan, veren büyük tüccar büyük ölçüde politik istikrara tabi idi. Kentini yağmadan ticaret ağının tahrip edilmemesi ve istikrarın sağlanabilmesi ile kurtarabilirdi.

Böylece Şivaci'nin 1664'te Surat'a saldırması hemen unutulan basit bir vaka olarak kaldı. Kent bir kez daha gelişti ve deniz ticaretinin on sekizinci yüzyılın ilk zamanlarındaki en büyük yayılma dönemini bir kez daha yaşadı. Surat'a 1720-1729 yılları arasında her yıl otuz üç tanesi

Hintli tacirlere ait yaklaşık elli gemi geldi. Bu gemilerin yaklaşık dokuz tanesi Kızıl Deniz'den, yedisi Malabar kıyılarından, beşi Bengal'den ve kalanları diğer değişik yerlerdendi. 1733 ve 1734 yıllarındaki daha önce açıklanan çok önemli olaylardan sonra Surat'ın deniz ticareti yaklaşık yüzde 50 azaldı. 1734-1738 yılları arasında Surat'a her yıl 18'i Hintli tacirlere ait sadece yaklaşık 28 gemi geldi; bu gemilerin altısı Kızıldeniz'den, biri Malabar kıyısından ve üçü de Bengal'den gelmişti. Gerileme neredeyse bütün güzergâhları etkiledi ancak en çok zarar gören hat Malabar bağlantılı olanıydı.

Ticaretteki gerileme politik istikrarın bozulmasının bir belirtisiydi. Kendisini Muhammed Ali gibi korumayı deneyen bireysel Hint girişimcisi bu çöküşe bir çare bulamadı: tersine kendisini korumak isteyenlere karşı olanların tamahkârlığını ve hırsını tahrik etti. Sadece Avrupalı şirketler silahlı gemileri ve korunaklı imalathaneleri ile kendilerini gerçekten çok iyi izole ettiler. Dahası faaliyet alanlarını rahatlıkla daha çekici ve kârlı bölgelere kaydırdılar. Böylece İngiltere'nin Bengal ile on yedinci yüzyılda iyice marjinal bir noktada olan ticareti on sekizinci yüzyılda aniden artış gösterdi.

İngiltere-Bengal ticaretindeki patlama on sekizinci yüzyılın ikinci on yılında başladı. Bu on yılın başlarında İngiltere Bengal'e yılda 150 bin Sterlin gönderdi; son yıllarda yaklaşık toplam 250 bin Sterline ulaştı. 1710'larda genel toplam olarak iki milyon Sterlinin Bengal'e transfer edilmesine karşın, bu büyük gümüş akışı bir fiyat enflasyonuna neden olmadı. Bunun birçok nedeni vardı. İlki, büyük tüccarlar gibi Hint-Türk yetkililerin de paralarını Bengal'den Kuzey Hindistan'a aktarmış olmalarıydı. Dahası toprak geliri temelinde biriken nakit artışı, büyük miktarda parayı dolaşımın hayli yavaş olduğu kırsal bölgeye bağladı. Büyük Hint-Türk merkezi yönetimin Delhi'de çökmesi nedeniyle

Bengal'deki gelir paylarını alabilmeleri zorlaştı. Daha sonra on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında, onyedinci yüzyılın başlarında pompaladıkları gümüşü Bengal'den çıkaran İngiltere bu durumdan kârlı çıktı.

Bengal ile ticaretin artması ile iç bölgelerde kurulan İngiliz imalathaneleri, şirket temsilcilerinin dokumacılarla doğrudan ilişki kurarak üretim sürecini etkilemesinin yolunu açtı. Avrupa pazarları için Hintli meslektaşlarının üretim becerilerini geliştirmek amacıyla Bengal'e İngiliz zanaatkârlar bile gönderildi. Avrupa üslubundaki değişen akımlar Hintli üreticileri de son duruma olabildiğince çabuk ayak uydurmaya zorladı. Bu gelişime karşın üretim araçları ve yöntemlerine ilişkin herhangi bir yatırım olmadı. Dokumacılar yoksul kalırken komisyoncular kâr etti. İngilizler zamanla bu komisyoncuları devre dışı bıraktılar ve kendi temsilcilerini doğrudan dokumacılara gönderdiler.

Bengal yöneticileri bu İngiliz faaliyetlerini karışık duygularla mülahaza ettiler: İngilizlerin ülkeye sağladığı gümüş akışından memnun olurken tahkim edilmiş ticarethaneleri ile yabancıların ülke ticareti içinde giderek artan biçimde yer alıyor olmalarını da kuşkuyla izlediler. Bengal'i 1740-1756 yılları arasında yöneten güçlü hükümdar Aliverdi Han bile İngiliz etkisinden korktu ve onlara güvenmedi. Ancak onun yaşadığı süre içinde İngilizler politik düzene dokunamadılar ve kendilerine empoze edilen sınırlar içinde davranmak zorunda kaldılar. Bununla birlikte, Aliverdi Han'ın güçsüz ve acul ardılı İngiliz istihkamlarının kaldırılmasını isteyince reddedildi ve arkasından yaptığı saldırı püskürtülerek yenilgiye uğratıldı. Aliverdi Han, Doğu Hindistan Şirketinin devlet içinde bir devlet gibi büyüyeceğinden korkmuştu; şimdi devletin içindeki bu devlet, devletin yerine geçmişti. İngiliz deniz gücü, bir Hindistan kara gücü olmuştu.

Hint-Türk imparatorluğunun çöküşü bölgesel güçlerin yeniden canlanmasına neden oldu. Aslında ülke tarihinin büyük bir bölümünde Hindistan'a merkezileşmiş imparatorluklardan çok bölgesel güçler egemen olduğundan bu garip bir durum değildi. Sömürge sonrası Hindistan ve özgürlük hareketlerinin sonradan yaptığı değerlendirmelerle onsekizinci yüzyıl, doğal olarak yabancı egemenliğine neden olan milli bir karmaşa ve çöküş süreci olarak nitelendirildi.

On sekizinci yüzyıla kendi koşulları içinde baktığımızda, gerileyen merkezi iktidar tarzını taklit eden ve yönetimlerini bu şekilde sağlamlaştıran birçok bölgesel rejim görürüz. Gupta imparatorluğu yıkıldıktan sonra önceki imparatorluk hanedanının tarzını yansıtan sayısız bölgesel krallığın ortaya çıkmış olmasının nedeni de budur. Bengal Nevabı (vali) bağımsızlık iddiasında bulunanların ilkiydi, onu Oudh Nevabı izledi ve Hint-Türk imparatorluğu veziri Nizam-ül-Mülk Delhi'yi terk ederek Dekkan üzerinde Haydarabad'da kendi hanedanını kurdu. Marathalar Hindistan'ın batı bölümünün büyük kısmını fethetti, ve Güney, ataları Vicayanagar imparatorluğunu yönetmiş birçok küçük kralın egemenliğine girdi. Onsekizinci yüzyılın ortalarına doğru yeni bir bölünme az çok kabul edilmiş görünüyordu. Avrupalı güçler hâlâ Hindistan'ın denizcilik alanına yapışmışlardı ve kontrol ettikleri büyük topraklar yoktu. Askeri müdahale potansiyelleri düşüktü. Hintli yöneticiler daha çok, zamanında Babür'ün yaptığı gibi hızla Hindistan ovalarını işgal eden (1750) Afgan Ahmet Şah Dürrani'nin baskınları ile ilgiliydiler.

Bu süreçteki gerçek sorun işlevsiz kaldığı halde varlığını sürdüren Hint-Türk imparatorluğu idi. Hint-Türk yönetimi hâlâ Delhi'deydi ve herkes onu yönlendirmeye çalı-

şıyordu. Baci Rao -bir ağacı düşürmek isterseniz gövdesinden kesin, dallar kendiliğinden iner- cümlesiyle ünlüydü. Bununla birlikte Hint-Türk iktidarının gövdesi içi tehlikeli bir şekilde boşaltılmış olsa da kesilmemişti. Hint-Türk azametinin artık bir itibarı kalmamıştı ve hırslı yöneticiler bu azametin mirasçısı olma rüyasındaydılar: Bir Avrupalı gücün bu mirasta hak iddia edeceğinden kimse kuşkulanmadı.

Avrupa Askeri Müdahalesi: Piyade Süvariye Karşı

Avrupalı güçlerin bir askeri müdahale için giderek artan potansiyellerinin ilk belirtileri 1744-8 yıllarındaki İngiliz-Fransız savaşı sırasında görüldü. Bu iki hasım 20 yılın büyük bölümünde (1744-63) küresel bir üstünlük mücadelesine tutuştu. Bu mücadele Avrupa'da 1748'den 1755'e kadar askıya alındı; Amerika ve Asya'da azalmadan devam etti. Hindistan'da yeni bir bölgesel güç ikilisi, Fransa ve İngiltere Hint yöneticilerinin karşılıklı savaşan iki ortağı olarak temayüz ettiler. Avrupalılar bu şekilde sürekli artan biçimde Hindistan'ın işlerine müdahale ettiler. 1742'de Pondiçeri'de kendine görev ihdas eden Fransız vali Josef François Dupleix, Bengal'deki Fransız Çandernagar işletmesinde 20 yıl hizmet ettikten sonra Hindistan yöneticileri ile karşılıklı nasıl aşık atılacağını iyi öğrenen kurnaz bir diplomattı.

Dupleix'in kaynakları kısıtlı olsa da onları iyi kullanmayı bildi. Hintli paralı askerlerin, Fransız subaylar tarafından Avrupa'nın son savaş yöntemlerine göre piyade olarak eğitilmeleri gibi mükemmel bir düşüncesi vardı. Bu tür birlikler nispeten daha az masraflı olurken Hint süvarilerine öldürücü darbeler vurabiliyordu. Seçkin Hint atlıları korkusuz askerlerdi ve kötü donanımlı ve disiplinsiz düşman piyadelerinin arasına dalıyorlardı; ancak Avrupa eği-

timli piyadelerin silahından çıkan düzenli ve isabetli atışlarla vurulup düştüler. Tam da Babür'ün top ve tüfeğin üstün gücü ile Hint-Türk imparatorluğunu kurmuş olduğu gibi, bu piyade yapısı da Avrupa'nın Hindistan'daki gücünün temelini oluşturdu. Bu başarının sırrı tamamen talim ve örgütlenmeden kaynaklanıyordu: silahlar Hint yöneticiler tarafından da kolayca elde edilebiliyordu. Ancak Hint generallerin süvari mantığı, onların Avrupa eğitimli yeni tip piyadenin sağlayacağı yararları görmelerini engelledi. Onlar sadece at üstünde çarpışanları düşman olarak görüyordu, bu nedenle Avrupalıların Hindistan'ın savaş gücünü tahrip etmesi çok daha kolaylaştı.

Piyade üstünde yoğunlaşmak Avrupalıların çok da isteyerek yaptıkları bir tercih değildi. Süvari birlikleri her zaman çok pahalıya mal olmuştu ve Avrupa Doğu Hindistan şirketinin -askeri maceraları hiçbir şekilde hoş karşılamayan- paragöz yöneticileri süvari birliklerinin maliyetini asla onaylamayacaklardı. Ancak şirket Hindistan'da yaya askerlere çok az para ödedi; bu askerler cesurdu ve nasıl savaşılacağı uygun bir şekilde öğretildiğinde öğrenmeye hazırdılar. Hindistan ordusunda satranç oyunundaki piyonla aynı rolü oynadılar: Ordunun daha değerli birliklerine kalkan oldular, düşman hareketlerine sık sık mani oldular ve aynı nedenle kendi birliklerini de engellediler. Silah kullanmayı bilen teçhizatlı piyadeler *(tüfenkçi)* Hindistan ordusunda düzenli olarak on altıncı yüzyılda görüldüler. Hint-Türk yönetimine başkaldıran köylüler de benzer silahları kullanmıştı. Bununla birlikte köylüler de tüfenkçiler de bireysel becerileri ile ateş eden insanlardı: Bunların arasındaki keskin nişancılar bazen kendi istedikleri hedeflere nişan alıyorlardı. Onları düzgün sıralar haline örgütlemek ve toplu olarak disiplinli ve uyumlu biçimde ateş etmelerini sağlamak çok zordu. Üstelik bu tarz piyade savaşçılığı Avrupa'da bile yeniydi. Bunun Hindistan'a uyarlanması Duple-

ix'e has bir beceriydi. İngilizler bundan çabuk ders aldı ve iki Doğu Hindistan şirketinin birlikleri birbirleriyle ve değişik Hintli düşmanlarıyla bu şekilde savaştı.

Dupleix bu tür savaş için başlangıçta çok hevesli değildi. Avrupa'da savaş başladığında İngiliz meslektaşlarına Hindistan'da barışı sağlamak için bir anlaşma yapılmasını önerdi. İngiltere bu öneriyi kabul etmek arzusundaydı; ancak bu yaklaşımın Hindistan'da asker bulundurma konusunda bağlayıcı olmayacağını ima etti. Dupleix böylece düşmanlığa itildi. Dupleix çok iyi bir başlangıç yaptığından Hindistan'da savaşı Fransızlar kazanıyormuş gibi göründü. Çağırdığı cesur Amiral La Bourdonnais Hint Okyanusu'nda küçük ancak çok etkili bir donanma oluşturdu. Aslında La Bourdonnais bir deniz subayından çok korsanı andırıyordu. Donanması kendi yatırımıydı. Bu nedenle Dupleix'in desteğiyle Madras'ı İngilizlerden aldıktan sonra yüksek bir fidye ile geri vermeyi istedi. Ancak Dupleix Madras'ın Fransızlarda kalmasında ısrar etti. Bunun üzerine La Bourdonnais Hindistan'ı öfke içinde terk etti. Dupleix 1748 barış anlaşması koşulu ile Madras'ı İngilizlere geri vermek zorunda kaldı. Ancak o ve İngiliz hasımları iyice ustalaşmış oldukları savaş oyununu devam ettirmek için ellerinde yeterince asker tuttular. Bu arada hanedan içi kavgalar ya da bölgesel fetih seferleri için Hintli yöneticiler tarafından işbirliğine de davet edildiler.

Avrupa'da 1748 barış anlaşması imzalandığında yaşlı Nizam-ül-Mülk Haydarabad'da öldü ve oğulları gerçek Hint-Türk usulü taht kavgasını başlattı. Bu hanedan kavgasına koşut olarak Hint-Türk yöneticisi olmuş ve akabinde Haydarabad nizamının hükümdarlığında yarı bağımsız konuma geçmiş Arcot nevabının iki oğlu arasında benzer bir savaş vardı. Fransızlar ve İngilizler kavgaya katılınca bir Arcot prensi, bir Haydarabad prensi ve bir Avrupa iktidarı için iki ittifak oluştu. Bu iki ittifak bir süre savaştı. So-

nuçta İngiliz ittifakı Arcot'ta kazanıp Haydarabad'ın egemenliğinden bağımsız bir yönetim kurarken, Fransa birliği Haydarabad'da başarılı oldu. Doğu Hindistan Şirketindeki genç İngiliz katibi Robert Clive bu seferde Arcot'u ele geçirerek ve sayıca çok daha fazla düşman güçlerine karşı bu kenti savunarak (1751) büyük ölçüde temayüz etti. Bununla birlikte Dupleix, Fransız himayesindeki birinin Haydarabad nizamı olması nedeniyle, savaşı kazandığını düşündü ve bu nizam 1751 yılında öldüğünde Fransız general de Bussy onun yerine Fransız himayesinde bir başkasını atamaya muvaffak oldu. Sonuçta himayesindeki ülkeye yapılan saldırıyı savuşturdu; kendisine doğu kıyısında gelirleriyle askerlerinin ücretlerini ödeyebileceği dört bölge bağışlanarak ödüllendirildi.

De Bussy ve ustası Dupleix, Hindistan politikalarında Fransızlar adına büyük bir rol elde etmeyi başarmış göründüler. Bununla birlikte Paris'te Compagnie des Indes'in yöneticileri bu olaylara başka bir açıdan baktılar. Şirketin ticareti savaş sırasında tamamen durdu ve 1748 barış anlaşmasından sonra zorlukla canlandı. Bu yöneticilere bakılırsa Dupleix ve Bussy'nin savaş maceraları aptalca taşkınlıktan öte anlam taşımıyordu. Bu yüzden Dupleix'i kovarak yöneticilerinden birini Hindistan'a gönderdiler: bu yönetici orada Fransızların sahip olduklarının büyük bölümünü tasfiye etti ve İngilizlerle daha çok onların işine gelen bir anlaşma imzaladı. Bu olay 1754 yılında gerçekleşirken Fransızlar Yedi Yıl Savaşları'nın İngiltere ile başka bir topyekûn savaşı hızlandıracağını öngöremedi. Compagnie des Indes'in kayıpların durdurulması için o zaman akıllıca ve iyi düşünülmüş olduğu anlaşılan önlemler alındı. Savaş kışkırtıcıları günah keçisi oldu, La Bourdonnais hapsedildi; Dupleix Fransa'da yoksulluk içinde öldü; sadece Bussy Hindistan'da kalmaya devam etti. Ancak askeri gücü büyük ölçüde azaltıldı ve Fransız patronları tarafından niza-

mın kendisine bağışladığı dört bölgeden uzaklaşmaya zorlandı.

Robert Clive ve Bengal Divanı

Dupleix Hindistan'ı terk ettiği zaman genç Arcot kahramanı Robert Clive de yurda döndü.. Dupleix yok olurken Clive politik kariyer umuduyla parlamentoda bir koltuk peşine düştü. Hindistan'da bir elektrik şirketine yatırım yapmaya yetecek kadar para kazandığında tam 29 yaşındaydı; seçimi kazanmıştı ancak sonuç geçersiz ilan edildiğinden mazbatası elinden gitti. Birikimlerinin çoğunu politika girişiminde harcadığından, kayıplarını yerine koymak için Hindistan'a dönmek zorunda kaldı. Bir kez daha Hindistan'a gitmek için gemiye binmeden önce yarbay rütbesi almayı becerdi.

Clive tam da Bengal nevabının oradaki İngiliz işletmelerine saldırdığı haberi alındığında Madras'a ulaştı ve şirket askeri birlikleri ile Kalküta'yı kurtarmaya gönderildi. 1756'da büyük amcası Aliverdi Han'ın yerine geçen Bengal'in genç nevabı Sirac-üd-Devle yeterli izin alınmadan inşa edilmiş İngiliz istihkamlarının sökülmesini emretmişti. Clive, Kalküta'ya tam zamanında ulaştı ancak, başlangıçta askeri operasyonları çok başarılı olmadı ve oradaki İngiliz subaylar üzerinde itimat telkin etmekte zorlandı. Dahası ona eşlik eden kraliyet birlikleri ve şirketinin askerleri kendilerini paralı askerlerden çok daha üstün gördüler: bunun neticesi olarak Clive'e gönülsüz olarak itaat ettiler. Clive sonuçta İngiliz işletmelerini kurtardı, ayrıca Çandernagar'daki Fransız fabrikasını da ele geçirdi; nevab'la görüşmelerini de tamamladı ve görev başarıldığından Madras'a dönmesi gerekmekteydi. Ancak talimatlara uymadı. Clive nevab birliklerinin komutanı Mir Cafer'le gizli bir entrika tezgahladıktan sonra, Plassey savaş alanında ne-

vab'a meydan okumak için güneye hareket etti. Savaş devam ederken Mir Cafer saf değiştirecekti ve sonra Clive onun Bengal nevab'ı olmasını kabul edecekti. Bu riskli bir oyundu. Clive'nin sadece 3000 askeri vardı ve nevab'ın ordusu çok daha kalabalıktı; ayrıca Mir Cafer'in sözünü tutacağının garantisi de yoktu. Clive savaşa katılmakta hâlâ tereddüt ederken onun genç subaylarından birisi sahra toplarıyla ani bir başarı sağladı. Mir Cafer ondan sonra saf değiştirdi: nevab yenildi ve öldürüldü. Hain böylece iktidarı ele geçirdi ve Clive'i büyük miktarda para ve bir tımarla cömertçe ödüllendirdi. Clive Kalküta'ya dönünce, gerçekten alışılmamış bir prosedürle oradaki subaylara kendisini Bengal valisi seçtirdi.

Delhi'deki Büyük Hint-Türk sarayından bu yeni haberlere çabuk tepki geldi. Bengal nevab'ı neredeyse bağımsızdı ve yenilmesi iyi olmuştu. Büyük Hint-Türk yönetimi sadece askeri hâkimiyetle yerini bırakacak olan yeni nevab'ın etkisini engellemek için eyaleti, sivil yönetimle *(Divanı)* İngilizlere havale ederek otoritesini bir miktar yenileyebileceğini düşündü. 1758 yılında bu öneriyle karşılaşan Clive kabul etme arzusundaydı. O zaman Mürşidabad'da nevab'ın sarayında şirket temsilcisi olan Warren Hastings'in de bu yönde tavsiyesi oldu. Bununla birlikte Clive şirketin donanımının bu işe uygun olamayacağını da düşündü ve böyle bir sorumluluğu kabul etmek için mutlak hükümdarlık istedi. Çok iyi öngördüğü gibi bu da Hindistan'da bir İngiliz imparatorluğunun başlangıcı olacaktı. Clive konuyu Pitt'e yazdı, ancak kurnaz başbakanı bu fikri reddetti. Pitt çok büyük bir güç yetkisi ve inisiyatifini mutlak hâkimiyeti sağlayabilecek ve Bengal'in zengin haracını toplayarak parlamentonun bütçe kontrolünü sekteye uğratacak hırslı kral III. George'nin ellerine vermekten korktu. Pitt her ne kadar imparatorluk imgeleminden etkilense de parlamenter sistemi tehlikeye atmak istemedi. Eyalet vergile-

riyle özel kişilerin cebinin dolmasının bu vergilerin kraliyet hazinesine gitmesinden daha iyi olacağı düşüncesiyle şirkete Bengal Divanı'nı kabul etmelerini tavsiye etti. Öte yandan Pitt, Clive'in, kısa süre içinde Hindistan'dan ayrılmasından sonra bu işin üstesinden gelebilecek kimsenin olmadığı yönündeki değerlendirmesine katılıyordu. Clive 1760 yılında Hint-Türk yönetiminin önerisi üzerinde bir karara varmadan Hindistan'dan ayrıldı. Olayların gidişatının onu birkaç yıl sonra Hindistan'a dönmeye zorlayacağını bilmiyordu.

Yedi Yıl Savaşı ve Panipat Çarpışması

Yedi Yıl Savaşı İngiltere ve Fransa arasında Kanada ormanlarından Doğu Hindistan kıyılarına kadar uzanan dünya çapında bir alan üzerinde yürütüldü, ama Hindistan'da aslında üç yıl sürdü. 1754 kararı ile Fransa, Dupleix ve Bussy tarafından elde edilen konumdan vazgeçti; ancak savaş başladığında ölümcül bir hata yaptı. Hindistan'daki Fransız kuvvetlerinin başkumandanı olarak Bussy'yi atamak yerine, ülkede hiçbir deneyimi olmayan küstah general Lally'yi gönderdi. İngilizler onu 1760 yılında Madras yakınında,Vandivaş savaşında yenilgiye uğrattı. Fransa'da günah keçisi oldu ve idam edildi. *Inde français* rüyası onunla birlikte sona erdi.

Hindistan cephesinde tüm bu dramatik olaylar hâlâ çok önemsizdi. Plassey savaşı zamanın Hindistan savaşları gibi sadece basit bir çatışmaydı ve Vandivaş savaşı Fransa ile İngiltere arasında bir çarpışmaydı. Ortada Hintlileri ilgilendiren bir şey yoktu. Marathaların gücü 1760'ta zirvesindeydi, askeri etkinlikleri bütün Avrupa hamasetini gölgede bırakıyordu. Balaci Baci Rao, 1740'tan itibaren Pune'yi yöneten Pişva, büyük bir savaşçı olmasa da yetenekli bir yöneticiydi. Kardeşi Ragunat Maratha ordusunu Kuzey

Hindistan'a götürdü ve Afganlı Ahmed Şah Dürrani'yi birçok kez püskürttü. Ancak Ahmed Şah tekrar tekrar geldi ve sonunda -1761'de- Pişva Afgan istilacı ile karşılaşmak üzere Babür'ün Delhi Sultanına karşı üstün ateş gücü ve çok esnek stratejisiyle zafer kazandığı kuzeye, Hindistan'ın geleneksel Panipat savaş alanına muazzam bir ordu gönderdi. Bu kez Afganlar, Marathalara karşı benzer nedenlerle zafer kazandı. Maratha generali Sadişiv Rao savaş alanına sıkıca tespit ettirdiği ağır arazi toplarına çok fazla güvendi. İyice uzayan savaş topları aşındırdı ve develere yüklediği hafif sahra toplarını kullanan Ahmed Şah son savaşı kazandı. Ahmed Şah kazandığı zaferden sonra Afganistan'a dönerken, mağlup Maratha ordusu güneye yöneldi. Pişva bu yenilginin kederinden öldü.

Bu kader belirleyici 1761 savaşının mantığa aykırı görülen yönü o zaman hiçbir şeye netlik kazandıramamış olmasıydı. Sonradan anlaşıldığına göre, çok açık olarak görülüyor ki Hindistan'da üstünlük mücadelesi veren iki temel güç Marathalar ve Afganlar o yıl birbirini etkisizleştirdi ve kendilerini Bengal'de sağlama alan İngilizler bu durumdan kesinlikle yararlanarak Vandivaş'ta Fransız hasımlarını yenilgiye uğrattılar. Bununla birlikte çağdaş bakışlar Panipat'taki bu savaşın sonucundan en fazla yararlanmış olan bir başka yöneticiyi gördü: bu Oudh nevab'ı Şüca-üd-Devle idi. O sadece Hint-Türk imparatorluğunun en merkezi ve en büyük ilinin valisi değildi, vezir konumuna da gelmişti ve genç Büyük Hint-Türk İmparatoru Şah Alem, onun vesayeti altındaydı. Kuzey Hindistan hükümdarı olarak ortaya çıkmış görünen Şüca-üd-Devle, konumunu güçlendirmeyi de bilmişti, İngilizlerin Hindistan'daki tarihi çok farklı olacaktı.

Bengal nevabı Mir Kasım kendisinden askeri destek istediğinde İngilizlere meydan okumaya karar verdi. İngilizler Clive'in ayrılmasından sonra Bengal'de pervasız bir soy-

gun rejimi kurmuştu. Mir Cafer'in hazinesini boşalttıktan sonra gözlerini nevab olan daha zengin akrabası Mir Kasım'a dikmişlerdi. Mir Kasım ceremesini çektikten sonra Şüca-üd-Devle'ye kaçtı. Beraberce büyük bir orduyla doğuya yürüdüler ve 1764'te Bihar'ın güneyinde, Baksar'da İngilizlerle karşılaştılar. İngiliz askerlerinin kumandanı Hector Munro savaşı kazandı; Şüca-üd-Devle İngilizler tarafından başkenti Laknov'a (Lucknow) kadar kovalandı ve esir alındı. Sonraki yıllarda Hindistan'da İngiliz yönetiminin kurulmasının temel aracı oldu. Böylece Baksar savaşı Panipat savaşının kapatamadığı hesabı gördü. Büyük iddia sahipleri karşılıklı elendikten sonra İngiltere Hindistan'daki üstünlük mücadelesinde can alıcı raundu kazandı. Clive Hindistan'a döndü ve Bengal Divanı'nı Doğu Hindistan Şirketi üzerine aldı; Şüca-üd-Devle Oudh'daki eski konumuna iade edildi ve bir İngiliz emeklisi gibi yaşamını sürdürdüğü Allahabad'da Büyük Hint-Türk yönetimine bir miktar toprak vermek zorunda kaldı.

Clive Doğu Hindistan Şirketinin Bengal'in sivil yönetimine uygunluğu konusundaki kuşkularında kesinlikle haklı çıktı. Üçüncü ve son kez atandığı Hindistan'da geçirdiği iki yıl (1765-7) şirketin tamamen ticari amaca yönelik olarak biçimlenmiş yönetim mekanizmasının yeniden örgütlenmesi için yeterli bir zaman değildi. Bengal'i doya doya yağma eden şirket görevlilerinin arasında yolsuzluk ayyuka çıkmıştı. Clive'nin kendisi de cebini doldurmaya kesinlikle karşı değildi: yolsuzluğu ahlaki nedenlerden ötürü değil de stratejik açıdan onaylamıyordu. Yolsuzluk bireyselcilikti ve kolektif disiplinin altını oyuyordu. Clive'in Bengal'in topluca yağmalanmasına yönelik parlak fikrine göre, Bengal'deki Doğu Hindistan Şirketi memurları vasıtasıyla örgütlediği şirket Bengal iç ticaretinde tekel haline gelecek ve böylelikle üyelerinin hepsine bol gelir sağlanmış olacaktı. İnsanlar ortak çıkar çerçevesinde İngiliz

yönetiminin gereksinimi olan kolektif disiplini sürdürebileceklerdi. Ancak bu plan gerçekleşmedi ve yolsuzluk karmaşa ve disiplinsizlik içinde devam etti. Clive'nin son ayrılışının akabinde Hindistan sahnesine güçlü bir hasmın çıkmaması İngilizlerin şansıydı. Ancak ufuktaki imparatorluklarının önü hâlâ kesilebilirdi.

Atası Baci Rao gibi büyük bir savaşçı olan başarılı genç Pişva Madhav Rao, o zaman İngilizlerin ülkeyi her taraftan baskı altında tutmak için bir çember içine almış olduğunu söyledi. Ancak kimse bu çemberi kırmayı başaramadı: Bir kez daha Pişvaların güçlerini birleştirerek birçok askeri başarı kazanan Madhav Rao bile bunu başaramayacaktı. Madhav Rao başlangıçta kendisini İngilizlerle ittifak içinde olan haris amcası Ragunat'a kabul ettirmekte çok zorlandı. Bu mücadelede Madhav Rao'nun yardımcısı olan diplomasi bakanı Nana Padnavis de Madhav Rao'nun erken ölümünden sonra Ragunat'ın hırsının önünü almakta gecikti. Madhav Rao İngilizlere karşı savunmayı güçlendirmek yerine dikkatini o zaman Güney Hindistan'da beliren başka bir büyük hasıma, Mysoreli Haydar Ali'ye çevirmişti. Haydar 1761 yılında tahtını gasp ettiği Mysore mihracesinin emrinde bir generaldi. Çok kısa bir süre içinde hemen hemen tüm güney Hindistan'a boyun eğdirdi. Çevik hafif süvarileri korkunç bir güçtü. Bu türedi, Avrupalılardan bir şeyler öğrenmeye hazır ilk Hindistan yöneticisiydi. Birçok Fransız subay istihdam etti, kendi güçlü piyade birliklerini oluşturdu ve İngiliz piyadeleri ile kendi süvari birliklerinin karşı karşıya gelmesinden dikkatle kaçındı. Disiplinli bir yönetim de oluşturdu, tımarları kaldırdı ve subaylara düzenli ücret ödedi. Süvarilerin atlarının satın alınması ve bakımı hükümet harcamaları içindeydi, diğer Hint ordularında olduğu gibi binicilerin kişisel mülkiyetinde değildi. Haydar yaralı askerlerin bakımını bile düşünerek ordu içinde bir sağlık birimi oluşturmuştu.

Bu güçlü adam ile Baci Rao ittifaka girerek birlikte İngilizleri yenebilecekken, karşılıklı savaşmaya devam ettiler. 1767'de Madhev, Haydar'a karşı kesin bir savaş kazandı; aynı yıl İngilizler ve müttefiki Haydarabad nizamı Haydar ile karşı karşıya geldi. Nizam İngilizleri savaş alanında güç durumda terk etti ve 1767'den 1769'a kadar İngilizlerle birçok meydan muharebesine girişti. Madras'a saldırma tehdidinde bile bulundu ve İngilizleri çok işine gelen barış anlaşmasını imzalamaya zorladı.

İngilizlerin kendilerini ciddi bir sınavdan geçirecek bir hasımla karşılaştıkları anlaşılıyordu. 1770 yıllarında Hindistan'daki durumları pek parlak değildi. Kalküta ve Madras'ta çürümüş hizipler hâkimdi. Buralardaki yolsuzluklara bir son vermek isteyen Madras valisi Lord Pigot kendi subayları tarafından tutuklanarak çürümeye terk edildiği zindanda 1776 yılında öldü. İşlerin bu karışık durumunda bile kararlı bir Hint yöneticisi hâlâ Hindistan etrafındaki İngiliz çemberini kırabilirdi.

Bu arada İngiltere gelişmelerden hoşnuttu. Büyük Pişva Madhav Rao 1772'de öldü, ve -her zaman bu yüksek görevin telaşındaki- Ragunat İngiltere ile ittifaka girdi; bu Maratha güçlerinde bir daha Hindistan'da üstünlük kurmayı ümit edemeyecekleri kadar derin bir çatlak yarattı. Aynı esnada İngiltere Hindistan politika sahnesine 10 yıldan çok egemen olacak yeni bir lidere kavuştu: Warren Hastings 1771'de Bengal valisi, 1774'te Hindistan genel valisi oldu.

Warren Hastings: Bir İmparatorluğun Mimarı

Warren Hastings Hindistan'daki İngiliz imparatorluğunun baş mimarıydı. Bir savaşçı değildi, ancak büyük bir diplomat ve yetenekli bir yöneticiydi. Politik görüşlerini paylaştığı Clive'den sadece yedi yaş küçüktü. Clive cüretkâr,

hırslı ve parlamentoda bir koltuk peşinde iken ve sonra yarbay rütbesine yükseldiğinde, Hastings Doğu Hindistan Şirketindeki görevinde sabırla adım adım yükseliyordu. Göreve 1750 yılında Kalküta'da genç bir katip olarak başladı, 1756'da Kosimpazar fabrikasının başına geçti ve nevab tarafından hapse tıkıldı, ertesi yıl yeni nevab'ın sarayına şirket temsilcisi olarak gönderildi ve 1764 yılında İngiltere'ye döndü. Beş yıl sonra şirket ambarlarından sorumlu olduğu Madras'a guvernör konseyi üyesi olarak atandı. Hindistan'a ve Hint dillerine ilişkin bilgisi, diplomatik becerileri ve ticari deneyimi onu Bengal valiliği görevi için mükemmel bir aday yaptı; 39 yaşında hakkıyla bu göreve atandı. Yine de o zaman kimse onun değerli kariyerinin on dört yılı içinde neredeyse tek başına talihin tekerini İngiltere adına döndürebileceğini tahmin edemezdi.

Bengal'deki görevi üstlendiğinde boğucu işlerle karşı karşıya geldi. Sadece bir yıl önce 1770 kıtlığı Bengal halkını kırıp geçirmişti ve tam bu bunalımlı dönemde Londra'daki yönetim kurulu şirketin "Divan gibi öne çıkmasında" (Bengal'in sivil yönetimi için doğrudan sorumluluk üstlenmek) ısrar etti. Bengal Valisi şimdiye kadar bu görevi eski nevab usulü götüren Hintli vekillere (divan naibi) vermişti. Divan naibinin yeri eyalet hazinesinin Hastings'in emriyle Kalküta'ya transfer edilene kadar yönetildiği Mürşidabad'da idi. İngiliz kontrolüne ilişkin bazı hak iddialarının dışında gelir sisteminde tümüyle bir yenilik yapamadı. Dahası çoğu ilgisi dış politikada örneğin, Hintli yöneticilerle olan ilişkilerde yoğunlaştı.

Oudh nevab'ı bazen Marathalarla, bazen Kuzey Hindistan'da yerleşmiş bir Afgan boyu olan Rohillalarla çarpışırken İngilizler de sık sık kavgaya karıştı. Doğrudan İngiliz kontrolü altındaki Allahabad'da ikamet eden Hint-Türk yönetimi, Marathaların onu eski egemen konumuna getireceklerine ilişkin vaat tuzağına düşerek Delhi'ye dönmüştü.

Hint-Türk yönetiminin Marathaların elinde bir araç olması İngilizler için büyük tehlike yaratabilirdi. Hastings Hint-Türk yönetimine yapılan ödemeleri durdurdu; aynı zamanda da ittifaka girerek Rohillaları yenip topraklarını ilhak edebilecek güce kavuşturduğu Oudh nevab'ına destek verdi. Şüca-üd-Devle 1775'te öldüğünde ardılı Asaf-üd-Devle, Hastings tarafından Benares çevresini (Varanasi) İngiltere'ye terk etmeye zorlandı: böylece Oudh'un batıdaki kazanımları, doğudaki kayıpları ölçüsünde sağlanmış oldu.

İngiliz kara gücü genişledi, Hastings Hint yöneticilerinin işine karışmakta tereddüt etmedi, Edmund Burke daha sonra, parlamentoda aleyhine dava açılmasını talep ettiğinde ona karşı durmakta geç kalmıştı. Hastings'in yöntemlerinin Parlamentonun standartlarına uymadığına şüphe yoktu: yöntemleri ne kadar da beğenilmese Hastings'in değişik Hint yöneticilerinden elde ettiği toprakları geri vermek için bir harekette bulunulmadı.

Hastings genel yöneticiliğinin ilk yıllarında danışma kurulunun doğrudan Londra'dan gönderilmiş olan dört üyesinin kararlarıyla büyük ölçüde engellendi. Bu adamlar onun yaptıklarından çok daha iyisini bildiklerini hissettirdiler ve oylamada onu sürekli olarak azınlığa düşürdüler. Ancak çok parlak ve kibirli bir üye olan Philip Francis 1780'de İngiltere'ye dönünce Hastings biraz hareket serbestisi kazanabildi. Francis, Hastings'ten çok daha iyi bir genel vali olabileceğine ikna edildi ve Hastings'in politikasını büyük ölçüde engelledi. Bu engellemelere karşın Hastings kendi yolunda daha da başarılı bir şekilde ilerlemeye devam etti. Sadece yakın komşularının işine karışmakla kalmadı, ilgisini Nana Padnavis'in diğer Maratha liderlerinin ortak güçlerini kendisine karşı örgütlemiş olduğu ve İngiliz çıkarlarını hırslı Ragunat'ın talihine bağlayan Bombay valisinin bulunduğu batı Hindistan'a yöneltti. Bu şid-

detli savaşın yılı 1779'du ve İngiliz takviye kuvvetleri Bengal'den savaş alanına ulaşamadan Bombay valisinin güçleriyle birlikte Ragunat'ın ordusu Marathalara mağlup oldu. Hastings çabuk tepki verdi ve en önemli Maratha lideri Gvalior'lü Mahadaci Skindia'ya unutamayacağı bir ders vermek istedi. 1781'de İngiliz birlikleri Gvalior'e gönderildi. Bu birlikler Mahadaci'nin kalesini ele geçirdiler ve döndüğünde de ordusunu yenilgiye uğrattılar. Bunun üzerine Mahadaci Hastings'in dediğine geldi ve İngilizlerle anlaşmaya vardı. 1782'de Marathalar İngilizlerle Salbei barış anlaşmasını imzaladı. Mahadaci böylece Hindistan politikasında anahtar konuma geldi. Hastings Hindistan'da kaldığı sürece Mahadaci İngilizlere el kaldırmadı: ancak Hastings ayrılınca Mahadaci kendisinden önce ve sonraki Maratha liderlerinin tahayyül edemeyeceği kadar önemli bir konuma geldi.

İngilizlerin Salbei barış anlaşması ile Ragunat'ın onlara bıraktığı Doğu Hindistan'daki toprakları Marathalara geri vermesi, Haydar Ali ile İngiliz ilişkileri bağlamında değerlendirilmelidir. Haydar, İngilizlere 1769'da barış anlaşmasını kabul ettirdikten sonra onları ilk ve son defa olarak Hindistan'dan çıkarmak için kuvvetlerini tekrar toparladı. Haydar İngilizleri sadece Hindistan'daki üstünlük mücadelesindeki bir faktör olarak görmeyen tek Hint lideriydi: müthiş bir önseziyle İngilizlerin Hindistan genelindeki kesin tehdidini gördü ve kafasında onları bütün kıyılardan defetme fikri oluştu. İngilizlerin ve Fransızların savaş alanında bir kez daha karşı karşıya geldikleri ve İngilizlerin Marathalarla da mücadele ettiği 1778 olayları bu plan için bir fırsat gibi göründü. Şimdiye kadar yönettiği orduların hepsinden daha büyük bir orduyla Güney Hindistan'da İngilizlere karşı harekete geçti. Hastings'in Haydar'ı yenmek üzere gönderdiği Baksar galibi Hector Munro da, Vandivaş galibi Eyre Coote de bunu beceremedi. O nedenle Salbei barış anlaşması güneyde rahatlayan İngilizlerin batıda İngi-

liz çıkarlarını korumasına olanak sağlamıştı. Haydar Fransızlardan zamanında destek aldı. Fransız amiral Suffren denizde İngilizlere karşı hâkimiyetini koruyabildi ve Fransız askerler Güney Hindistan'da Haydar'ın güçleriyle birleşmek üzere karaya çıktı. Bu esnada, 1784'te Haydar öldü ve onun kadar başarılı oğlu Tipu Sultan, savaşa devam etti ve 1784 yılında Madras yönetimi üzerine kendisi için çok önemli olan Mangalore barış anlaşmasını imza ettirdi. Aslında Tipu bu başarıyı genel durumun bir kez daha İngilizlerin lehine döndüğü bir zamanda kazanmıştı. Son bir sefer için Hindistan'a dönmüş olan Bussy komutasındaki birlikler 1783'te Avrupa'da İngilizlere karşı savaşın sona erdiği haberini alınca Tipu'yu terk ettiler. Böylece başarısını Fransız kartına bağlamış olan Tipu büyük bir düş kırıklığı yaşadı, ama yine de kendi lehine bir barış anlaşması imzalamayı becerebildi.

Hastings 1785'te Londra'da kendisini savunmak için Hindistan'ı terk ettiğinde -Parlamentoda muhalifleri tarafından suçlanmıştı- Hindistan'da belli bir düzeye getirmiş olduğu İngiliz imparatorluk kurumları hâlâ güvende değildi. Tipu yenilmemişti ve Mahadaci, Hastings oralardayken cesaret edemediği biçimde baş kaldırarak İngilizlere meydan okudu. Tipu ve Mahadaci birlikte bu kurumları yok edebilirlerdi, ancak her biri kendi başına iş yaptığından sonunda İngiltere'nin kazanması kaçınılmaz olacaktı. Mahadaci 1771'de Delhi'yi işgal etti ve Hint-Türk yönetimi oraya yerleşti; gelecek 11 yıl Maratha ülkesi tamamen savaşla iç içe yaşadı. Ancak Salbei barış anlaşması İngilizlerin Haydar ve Tipu üzerinde yoğunlaşmasını sağlarken, Mahadaci Hindistan'ın kuzeyindeki nüfuzunu sağlamlaştırmakta artık özgürdü. 1785'te güçsüz Hint-Türk yönetimi, Mahadaci'yi Hint-Türk imparatorluğunun başına getirdi ve bu konumdaki Mahadaci İngilizlerden, Hint-Türk yönetimine borçlu oldukları Bengal gelirlerindeki paylarının ödenmesini isteme cüretinde bulundu. Mahadaci'nin o zaman Ku-

zey Hindistan'ın çalkantılı bölgelerini kontrol altında tutmak için büyük bir ordu bulundurması gerektiğinden, acilen paraya ihtiyacı vardı. Sihler, Racputlar, Catlar ve Rohillalar her biri kendi çıkarının peşine düşmüştü- bazen birbirleriyle, bazen birleşerek dış düşmanlara karşı savaştılar. Büyük Hint-Türk iktidarının nüfuzu başkentin dış sınırlarına kadar daralmıştı. Çağdaş bir darbımeselde şöyle anlatılır: "İmparatorluk ki sahibi Şah Alem, bir ucu Delhidir bir ucu Palam" (Palam Delhi'deki bu günkü hava alanının bulunduğu yer). Ancak orada bile güvenlikte değildi. 1788'de Rohillalar Delhi'yi yağmaladı ve bahtsız Hint-Türk İmparatorluğu'nu felç etti. Racputlarla çarpışan Mahadaci yardıma gelmekte çok geç kalmıştı. Mahadaci'nin 1789'da Rohillalara karşı elde ettiği zafer bile merkezi gücün onarılmasına yetmeyecekti, bununla birlikte 1795'te öldüğünde Hindistan'da üstünlük iddiasında bulunabilecek kimse kalmamıştı.

Güney Hindistan'da Tipu sultan konumunu güçlendirmişti. Nizam ve Marathalara karşı savaştan sonra batı kıyısına döndü ve İngilizlere karşı yeni bir saldırı için güçlerini toparladı. Önceki düş kırıklıklarına rağmen yine de Fransız desteğinden medet umdu ve yaklaşan devrim tehlikesini göz önüne alarak çok kötü bir zamanlamayla Paris'e sefirler gönderdi. Hastings'in Hindistan'daki ardılı önceden Amerikalı sömürgecilere karşı savaş kaybetmiş olan Lord Cornwallis'ti. Lord dikkatini derhal Tipu'ya karşı düzenleyeceği sefere yoğunlaştırarak Pişva ve nizamla bir ittifaka girdi ve 1792'de Tipu Sultan'ı yenilgiye uğrattı. Tipu Sultan daha önce Marathalardan ve nizam'dan aldığı topraklara dönerek batı kıyısı üzerinde ve Madras'ın güneyinde bazı bölgeleri İngilizlere bırakmak zorunda kaldı. Bu, Güney Hindistan topraklarındaki İngiliz yönetiminin başlangıcıydı. Cornwallis Pişva ve nizam'a karşı bir denge unsuru olarak kalmasını düşünmemiş olsaydı Tipu'nun ülkesini tamamen parçalayabilirdi. Bu mütalaa nedeniyle, İngilizler

kendisine yükledikleri tazminatın ödenmesine kadar oğullarını rehin almış olsa da, Tipo'ya oldukça ılımlı davrandılar. Tipu İngilizlerin kendisine biçtiği bu sınırlı rol ile yetinmedi; borcunu hemen ödedi, oğullarını geri aldı ve yeni bir saldırı için hazırlandı. Bütün bunları yapabilmek için toprak gelir talebini artırdı, komisyoncuları devre dışı bıraktı ve tarh işini doğrudan köylülerle yaptı. Bu talep toprağın verim kapasitesinin geliştirilmesi ve etkin gelir toplama yönetimiyle desteklendi. Bu uygulama ilerdeki yıllarda İngilizlerin çok daha sert vergi uygulamasının yolunu açtı.

Usanmak bilmeyen Tipu İngilizlere karşı yeni bir saldırıya hazırlanırken Fransızlarla bir kez daha temas kurdu ve devrim hükümeti ile uyuşmayı denedi. Başkentinde bir Jakoben kulübü kurdu ve üyelerinin, kendisine bir Hintli yönetici için tamamen devrimci bir mertebe olan "Citoyen Tipu" olarak hitap etmesine izin verdi. Ancak Fransa'da olayların yön değiştirmesi bölgeye Fransız birliklerin gönderilmesine engel oldu. Hatta Napolyon'un Mısır macerası ve Tipu'nun planlarına ilişkin bilgiler İngilizlerin elini güçlendirdi. Yeni genel vali, Lord Wellesley ve kardeşi Arthur (sonraki Wellington Dükü) Tipu'ya karşı geniş kapsamlı bir sefer tasarladılar. Arthur nizamın güçlerinin başında bir bakıma Waterloo'nun provasını yaptı. Tipu yenildi ve başkenti Seringapatam'ı savunurken öldü (1799). İngiltere güney ve kuzey Kanara, Viynad, Koimbator ve Darapuram'ı ilhak etti ve iyice küçülen Mysore devletini tahtı Haydar Ali tarafından gasp edilmiş olan eski Hindu hanedanına geri verdi.

Üstünlük mücadelesi artık İngilizlerin lehine netleşmiş oldu. Sadece bir büyük düşman kalmıştı: Ragunat'ın oğlu Pişva, II. Baci Rao. İngilizler topraklarının tümü kendi yönetimlerinde olan Gvalior mihraceleri ile dostluklar kurarak onu da etkisiz hale getirdiler. Nüfuzunun Pune civarındaki bölge ile sınırlanmasından sonra artık Hindistan'

daki İngiliz yönetimi için bir tehdit unsuru olmaktan çıktı.

Geride kalan yüzyılla birlikte Hindistan'daki İngiliz imparatorluğunun hatları iyice belirginleşmişti. Kıyılar ve iç bölgelerin verimli ovaları İngilizlerin elindeydi. İngilizlerle barış yapan Hint prensleri içişlerinde bir ölçüde özerk kalırken, kendi başlarına herhangi bir dış politik ilişkiye giremediler: kehribar içindeki böcekler gibi İngiliz Hint İmparatorluğuna gömülmüşlerdi. İngiliz kontrolünün hâlâ istikrara kavuşmadığı tek bölge kuzeybatıydı. Mahadaci Sicindias'ın ölümünden sonra burada bir iktidar boşluğu ortaya çıkmıştı ve bu boşluk Tipu Sultan'ın güneydeki ülkesi zapt edildiğinde, savaşçı Sihler tarafından Mihrace Rancit Sing yönetiminde kurulan krallıkla tam zamanında dolduruldu. Tipu Sultan gibi Rancit Sing de Avrupalılardan bir şey kapmak için elinden geleni yapan yetenekli bir yönetici idi; bununla birlikte, Tipu'nun aksine İngilizlerle çatışmaya girmekten özenle kaçındı. Modern düzeyde piyade ve topçu birlikleri oluşturmasına karşın asıl gücü ordunun diğer unsurları ile her zaman kolay uyum sağlayamayan Sih süvarileri idi. Rancit Sing'in güçsüz ardılları döneminde gerileyen krallık sonuçta İngilizler tarafından ilhak edildi. Maratalara ilişkin şablon burada da tekrarlandı. İngilizlerle barış yapmak isteyen liderlere bir miktar özerklik sağlandı ancak Pencap'ın verimli ovaları İngiliz yönetiminde kaldı. Bu bölge İngiliz Hindistanının tahıl ambarı ve İngiliz ordusunun temel asker kaynağı oldu. Tarihçi kuşaklar aynı soruyu yanıtlamaya çalıştılar: İngilizler neden birkaç on yıl içinde Hindistan'ı kontrol altına alabildiler? Kıyıda terk edilmiş birkaç köprübaşı mevzii muazzam toprakların yönetimine doğru nasıl genişledi? İngilizler daha çok bu imparatorluğun bir gafletler zinciri sonucu elde edildiği yönündeki görüşe katılmak eğilimindeydi. Ancak Hindistan'ın kılıçla fethedildiğini ve öyle de elde tutulmak zorunluluğu olduğunu vurgulayan başkaları da vardı. Her iki bakış

açısında da biraz haklılık payı bulunuyor.

Hindistan'ın fethi İngiliz kamuoyunun gözünde hiçbir zaman büyük önem taşımadı. Bu dev imparatorluğu elde etmek için büyük bir ulusal çaba gerekmedi. İngilizlerin Hindistan'da verdiği savaşlar çok büyük boyutlarda değildi ve Hint paralı askerleri ile yapılan bu savaşlar İngiliz vergi mükelleflerine bir yük getirmedi. Silahların gücü bu imparatorluğun ele geçirilmesinde de sürdürülmesinde de büyük rol oynadı, ancak bu güç çok cimrice kullanıldı. Hindistan'ın bir şirket tarafından fethedilmesinde tıpkı başka unsurlarda olduğu gibi dikkatli bir savaş maliyet hesabı söz konusuydu. İngilizler tehlikeli askeri maceralara girmediler. Hintli yöneticilerin savaş maliyetlerini nasıl karşıladıklarını da biliyorlardı; yağmalar ve toprak vergi gelirleriyle. Bu dersi iyi öğrendiler ve derslerini topluca öğrendiler. Şirket en zeki ve en cesur üyelerinin kazandığı deneyimi koruyan bir örgütlenmeydi ve alelade üyeler bile aynı yolda çalışmaya devam edebilecekti. Öte yandan Hindistan devletlerinin faaliyetleri genellikle büyük bir adamın etrafında dönüyor ve ölümüyle istikrar bitiyor, ciddi fasılalar söz konusu oluyordu. Şirket işlerinin en hızla yayıldığı aşamada hırslı gençlere parmak ısırtan görevler önerdi. Onunla rekabet edebilmeyi ümit eden çok az kişi olsa da Clive'in mütevazı bir katiplikten mağrur lordluğa göz kamaştırıcı yükselişi herkesin imgelemini kurcalayacaktı.

Birçok uygun koşul yan yana gelmedikçe güçlü ve hırslı genç adamlar ve iyi bir örgütlenmeyle bile İngilizlerin Hindistan'da sağladığı başarıya ulaşmanın garantisi olmayacaktı. Bengal'den tekstil ticareti bu önkoşullardan birisiydi. Hayli geliştirilmiş ve müthiş kârlı bu ticaret ayrıntılara giderek daha çok hâkim olunmasını gerektirdi. 1720'li yıllardan sonra, yarı mamul beyaz pamuğun Bengal'den empirme baskısı endüstrisinde kullanıldığı Londra'ya ihraç edildiği zaman, şirket kumaş baskıcılarının özelliklerine göre doğru tip kumaş bulmakta ve bu kumaşların beyazla-

tılmasında çok hünerli olmak zorundaydı. Maratalar Bengal'i tahrip ederken bile şirket temsilcileri ikmal hatlarını bir bölgeden diğerine kaydırarak bu kumaşı almayı becerdi. Dahası savaşmadıkları zaman teknik uzman olarak çalışabilecek birçok dokumacı İngiliz askeri şirkete alındı. İngilizlerin Bengal'e nüfuz etmesine katkıda bulunan bir başka etken de gümüş akışı ile pamuklu kumaş bedellerini ödeyebilmeleriydi. Bu, toprak gelirlerinin paraya çevrilmesini kolaylaştırdı ve Hintli yöneticilerin İngilizlerin faaliyetlerine itibar etmelerine ya da en azından bunu hoş görmelerine neden oldu. İngilizler kullandıkları sayım-evi yöntemiyle Hintli yöneticilerin ne kadar para toplayabildiklerini de öğrendiler. Zayıf bir yönetici onlara meydan okuyup yenildiğinde ortaya çıkan fırsatın sağladığı avantajdan sonuna kadar yararlandılar. İngilizler Hintli yöneticilerin hiçbir zaman üstesinden gelemedikleri askeri finansmanın önemini de biliyordu. Tedbirsizlikleriyle dile düşen birçok büyük savaşçı artık ödeme yapamadığı için yetersiz birliklerle kalakalmıştı. Bu bir bakıma on sekizinci yüzyılda Avrupa'nın gerçeğiydi. İngilizlerin Avrupa'da üstünlük sağlamalarının temel nedeni savaşı nasıl finanse edeceklerini ve savaşın sınırlarını mümkün olduğu kadar çekişen başka grupların faaliyetlerinden uzak tutmayı iyi bilmelerinden kaynaklanıyordu. İngilizler Hindistan'da da aynısını yaptı. Avrupa'da sağladıkları güç dengesinin yanında burada da giderek daha çok toprak ilhak ettiler. Avrupa'da bir güçler ittifakı vardı; Hindistan'da ise tek tek haklarından gelinebilecek solistler. Bütün bunları başarırken Doğu Hindistan şirketinin elinde yasal unvanı olan 'Bengal Divanı'ndan başka bir şeyi yoktu. Kişi unsurunun her zaman önemli olduğu Hindistan'da yeni otoriteyi kolektif ölçülerde tasarlamak çok zordu, bu yüzden bu kolektif oluşum için süslü bir unvan ortaya çıktı: "Bahadır Şirketi" (Bahadır: kahraman). "Bahadır Şirketi" Hint-Türk imparatorluğu mirasında hak iddia etti.

VI

Sömürge Yönetimi Dönemi

BAHADIR ŞİRKETİ: TÜCCAR VE YÖNETİCİ

Muazzam imparatorluğun bir ticari şirket tarafından iktisap edilmesi gerçekten çok tuhaf bir olaydı. Çağdaş görüşler bu konu üstünde durdu, fakat bu çabaya katılanlar da işin içinden çıkamadılar. Şirketin sorumluluğundaki kraliyet patenti mutlak hâkimin şirketin fethedebileceği bütün topraklarda hak iddia etmesini öngördü, ancak parlamento bunun içi boş bir hüküm olarak kaldığını gördü. Şirketin imtiyazları her yirmi yılda yenilendiğinden bu patent parlamentonun önüne geçti. Bu arada ticaret tekelinin tarihsel bir hata olduğu ve toprakları yönetmenin kesinlikle tüccarların oluşturduğu bir şirketin işi olmadığı yönünde bir düşünce gelişiyordu. Çok önceleri, 1701'de *Considerations upon the East Indian Trade* adlı kitabın adı bilinmeyen yazarı patentin kaldırılmasını ve Hindistan'la tamamen serbest ticareti önermişti. Yazara göre şirketin işletmeleri İn-

giliz hükümetinin elinde olmalı ve gümrük vergileriyle finanse edilmeliydi. Clive'in Pitt'e önerisi daha cazipti, sadece gümrük vergileri değil Bengal'den sağlanan vergi gelirleri de hükümet finansmanında kullanılabilirdi. Ancak yüksek riskler de vardı. İngiliz siyasal sisteminde çatlamalar olabilirdi, üstelik yeni kazanımları korumak için yapılan askeri harcamaların onlardan sağlanan geliri aşabileceğine ilişkin bir korku da vardı. Sınırlı yükler getiren fetihler tercih edilebilirdi: şirketin imtiyazları yenilendi ve yeni sömürgelerin kontrolüyle kaldı; parlamento için yıllık 400.000 Sterlin vergi yeterliydi.

Ondokuzuncu yüzyılda ticari imtiyazlar sonunda tamamen kalktığında sömürgeleri hâlâ şirketin yükümlülüğündeydi. Tek işi Hindistan'ı yönetmek ve bunun karşılığını da çok iyi bir şekilde almaktı. Bu geçiş tam bir yüzıl önce de yapılabilirdi. Şirket tekelini atlatmanın mutluluğundaki onsekizinci yüzyıl özel girişimcileri şirketin sağladığı altyapı ve korumadan yararlanarak kâr ettiklerinden ona el kaldırmadı. Giderek daha çok özel girişimci şirketin yöneticisi oldu ve şirket işlerinin yürütülmesinde kayda değer bir etkinlik kazandı. Bu insanların çoğu aslında şirketin eski memurlarıydı ve Hindistan'da kendi temsilciliklerini kurmuşlardı. Bu insanların kârları şirkete gemi kiralayan ve yönetim kurulunda bir koltuk kapmayı becermiş gemi sahipleri tarafından engellendi.

Çay ticaretinin artmasıyla bu gemi sahipleri şirkete çok özel ve pahalı gemiler sağladı; bu gemileri özel ticarette kullanamadıkları için şirket hak ve imtiyazlarına ilişkin derin kaygıları vardı. Aslında kazançlarını yüksek navlun ücretinden koruyabileceklerinden ticaret tekeli taşıma tekeline dönmüş olsa işlerine gelecekti. Ancak bu elbette anlamsız görüneceğinden ticaret tekeli nakliye kazançlarını korumak üzere sürdürülmek zorunda kalacaktı. Özel ticaret kazançları şirket gemilerine yüklenen özel yüklere ayrı-

lan kotayla düzenleniyordu. Tekelin böyle kısmen kalkması da o zaman hüküm süren saçmalıklara uygun olarak anlamsız bir uygulamaydı.

Tanzim Kanunları

Ticaret tekelinden ülke yönetim tekeline geçişin ertelenmesinde nakliye kazançlarının ötesinde daha önemli nedenler vardı. On sekizinci yüzyılın son yıllarında yönetim tekeli kârlı bir iş olmayacaktı. Hindistan'da üstünlük mücadelesinin parasal maliyeti büyük oldu. Şirket ağır borç altına girmişken yöneticiler kâr paylarını almakta ısrarcıydılar. Hükümet Westminster'ı en elverişsiz zamanda zora sokacak olan yöneticilerin toprak yönetim tekelinden vazgeçme riskini göze alamadığından bunu engelleyemedi. Parlamentonun Tanzim kanunlarını şirket imtiyazlarını kaldırmadan geçirme çabaları bu bağlamda görülmelidir.

Şirketten İngiliz siyasal sisteminin Hindistan'daki olayların gidişatından doğrudan etkilenmesini önleyecek bir tampon olarak davranması beklendi. Bu amaca uygun olarak şirket idaresinde bazı değişiklikler yapılması gerekti. Orada merkezi bir yönetim olacaktı, ancak bu yönetim İngiltere'deki politikacıların güvenini kazanmış insanlar tarafından denetlenecekti. 1773 Tanzim Kanunu'nun genel valinin atanmasını ve ona tavsiyede bulunabilecek ve onu oylayabilecek üyeleri Londra'dan gönderilmiş dört kişilik kurulu oluşturma nedeni buydu. Warren Hastings bu yapının sonuçlarına katlanmak zorunda kalmıştı. Ardılı Lord Cornwallis aynı kaderi paylaşmak istemediğinden 1773 kanununda değişiklik yapılmasında ısrar etti.

1784 ikinci Tanzim Kanunu bu yüzden genel valiye Hindistan'da otokratik güçler verdi; bununla birlikte kanun daha sonra başkanına Hindistan'dan sorumlu devlet bakanlığının yolunu açacak Londra üslü bir denetim kuru-

lu da kurdu. Denetim kurulunun üç üyesi ve üç şirket yöneticisinin oluşturduğu gizlilik komitesinin kararları genel valiyi bağlıyordu. Şirketin sırları diğer yöneticilere vermesi bile yasaklanmıştı. Bu yapı tasarlanan politik amaca iyi intibak ettirildi. Genel vali Hindistan'da az çok özgürdü, o günlerde Kalküta ile Londra arasındaki iletişimin bir yıldan fazla zaman alması bu özgürlüğü artırıyordu. Londra'daki Gizlilik Komitesi ve Denetim Kurulu Hindistan'da egemen olan otokratik siyasi sistemle İngiliz siyasal sistemi arasında arabulucu olarak görev yapan genel valinin izleyeceği politikanın anahatlarını belirledi. Ticari meseleler denetim kuruluna gelmedi. Bu düzenleme ticaret tekelinden yönetim tekeline yumuşak bir geçiş için yeterliydi. Sonuçta ticaret tekeli mevcut yapıda büyük çatlaklara neden olmaksızın kaldırıldı.

Tanzim kanunları özel bir politik bileşimi yansıtsa da getirdiği düzenlemeler sürpriz bir devamlılık gösterdi. Ancak 1857 ayaklanması şirketin siyasi vekaletine son verecekti. O zaman İngiliz hükümeti muazzam bir imparatorluğun sorumluluğunu omuzlamaktan korkmadı. Hastings 1774'te genel vali olduğu zaman şirket Hindistan'ı yönetmek için yeterli donanıma sahip değildi. Birçok şirket görevlisi tıpkı Hastings gibi ticari hatlarda çalışmıştı ve şimdi şirketin temel mali dayanağı olan gelir yönetimine ilişkin deneyimleri olmamıştı. Bununla birlikte şirketin bürokratik yapısı -serbestçe transfer edilebilen ve alt görevlerden kıdemli pozisyonlara ilerleyen şirket hizmetlileriyle- modern yönetim sistemine uygun idari altyapıyı sağladı. İngiliz görevliler deneyimsiz oldukları için kaçınılmaz olarak kendi altındakilere tamamen güvenmek zorunda kaldılar ve onlar tarafından yönlendirildiler. İngiliz görevliler henüz Hindistan'ı ilkel hurafelerden ve ahlaki çöküntüden kurtarmanın kendi görevleri olduğu düşüncesinin mağrurluğu içinde olmadıklarından bu süreçte Hint dili ve gelenekleri-

ni öğrenmeye yoğun ilgi duydular. Hastings Hindoloji kaynaklarını destekledi ve Kalküta'daki Anayasa Mahkemesi Hâkimi Sir William Jones'un Asya Derneği'ne sıcak baktı. Hindistan medeniyetini kendi terimleriyle irdelemek isteyen Jones, Batılı bakış açısının yansıtıldığı 'Oryantal' yerine 'Asyalı' kelimesini bilerek tercih etti. Böyle bir yaklaşım dönemin İngilizlerini başlangıçta çok az tanıdıkları bir çevre tarafından kendilerinden istenilen görevleri yerine getirebil-meleri açısından güçlü kıldı.

İngilizler toprak gelirleri konusunda fütursuzdu: Nüfusun 3'te 1'inin öldüğü dayanılmaz 1770 kıtlığından sonra bile çaresiz Bengal'den para sızdırmak için ellerinden geleni yaptılar. Hastings daha önce Bengal nevabı tarafından kullanılan bir yöntemi benimsedi: Vergi gelirlerini toplama işini en yüksek bedelden artırmaya çıkardı. Bu yolla asgari idari çaba ile en yüksek getiriyi sağlamayı amaçladı. Ancak sistem çöktü ve Hastings'in toprak gelirlerine ilişkin olarak atandığı araştırma komisyonunun raporu biraz zaman aldı. Bu arada Philip Francis Hastings'in kadim rakibi- toprak gelirleri hesabına ilişkin sonraki tartışmaları büyük ölçüde etkileyecek olan kendi planını üretti.

Francis çağdaş ekonomik düşünceyi iyi okumuştu ve toprak üzerindeki vergileri sadece devletin talep edeceğini öğreten Fransız fizyokratlardan aldığı hükümlerle harmanladığı bir merkantilist ve liberal fikirler sentezi üretmişti. Bu talimatlar çerçevesinde yönetilen Bengal refaha kavuşacak ve yabancı yönetime vergi ödemekte güçlük çekmeyecekti. Her şeyden önce Bengal'de serbest ticareti yapılacak mallar, ihracat için serbest pazardan alınacaktı ve avans ve kontratlarla şirkete bağlı olan üreticiler artık hareket serbestisi kazanacaktı. Bengal'den ihracat değerli metalleri değil, sadece imal edilen malları kapsayacaktı. Vergi tarhı herkesi mümkün olduğunca sıkboğaz etme ilkesinden çok, iyi yönetimin gereksinimleri çerçevesinde yapılacaktı. Top-

rak geliri, tüketicinin üzerinden geçen yüksek fiyatlar nedeniyle bütün toplum için bir vergi olduğundan bu gelir dışında vergi alınmayacaktı. Özellikle serbest ticareti zora sokan gümrük resimleri dahil tüm diğer vergiler kaldırılabilirdi. Toprak vergisi sürekli kılınacaktı ve vergiye muhatap olan mülk miras bırakılabilecek ya da özgürce satılabilecekti. Bu son nokta Francis tarafından özellikle vurgulandı. Gelirin sürekliliği ve özel toprak mülkiyetinin öne çıkarılması elbette ki onun diğer önerileri ile birlikte anlam kazanacaktı.

İngiliz Hukuku, Hint Hukuku

Hastings dikkatini sivil yargılama hakkı sorununa çevirdiğinde Hint seleflerinin yumuşak denetimi altındaki bu yetkinin Mürşidabad, Dakka ve Patna kent sınırlarının ötesine yayılmadığını gördü. Hastings on sekiz yeni mahkeme kurarak onların sivil prosedür ve üst mahkemeye başvurma kurallarını yenilemeyi denedi. Bu sivil yargı *(Divanı Adalet)* İslami yönetim döneminde bile bütün kararlarında Kuran'ı esas alan kadı tarafından değil, özel yargıçlar eliyle yürütüldü. En yüksek başvuru makamı da Divan'dı. Ancak bundan rahatsızlık duyan Hastings Kalküta'daki Anayasa Mahkemesi Başyargıcı Sir Eliah İmpey'den bu işi üstlenmesini istedi. Bu görevi kabul eden İmpey Hindistan'daki uygulamalara göre tamamen garip olan sivil prosedür kurallarını kaleme aldı. Davalıya ilam işlemleri, tutanak kayıtları, yargılama biçimi daha önce hiç duyulmamıştı. Bu, İngiliz adaletinin Hindistan'daki tuhaf yayılmasının başlangıcıydı. Bunun nedeni yargının fedakâr ölçütleri değildi: Mahkeme ücretlerinin yüksekliği idari kurumların güçlenmesine ve devlet maliyesine katkıda bulundu. Ancak yine de Hint davacılar geleneksel yargı sistemleriyle rekabet eden bu mahkemelere şevkle doluştular. Bu alanda öncü olan İmpey'in

yaptığı iş beğenilmedi, muhalifleri şirket yönetimindeki bu görevi kabul ederek şirketten bağımsız kraliyet mahkemesi olan Anayasa Mahkemesinin Başkanı olarak tarafsızlığını tehlikeye attığını söylediler. O şimdi iki patrona hizmet ediyordu: Adalet Divanının yetkisini borçlu olduğu Hint-Türk yönetimi ve onu Kalküta'daki yüksek göreve atayan kral. Hindistan'daki tüm görevliler bir bakıma iki patrona hizmet ettiler, ancak sadece İmpey'inki bu kadar netti.

İmpey'in ardılı Sir William Jones sivil işlemlerin ve adli düzenlemelerin ötesine geçti ve kanuna dayanan Hint geleneklerini araştırdı, tercüme ettirdi ve bir sisteme bağladı. Bu sadece akademik bir ilgi değildi, uygulamada acil önemi vardı. Adli bilgisi olmayan, şaşırtıcı derecede karmaşık Hint miras hukuku ve benzeri konulara ilişkin bir fikri olmayan genç İngilizler sulh hâkimleri olarak atandılar ve Hintli davacılar tarafından kendilerinden önce açılmış davalara bakmak zorunda kaldılar. Bu görevlilerin, hemen başvurabilecekleri düzenlenmiş kanunlara ihtiyaçları vardı. Ancak kanunları düzenlemek aslında değişen gerçeklikle eski kurallar arasında sürekli bir arabuluculuktan oluşan geleneklerin yapısına ters düşüyordu. Bu geleneklerin bekçisi olan Brahminler nüfuzlarını büyük ölçüde bu arabuluculuk rolüne borçluydular. İngiliz yargıçlarının ve sulh hâkimlerinin raflarındaki yazılı kanunlar bu arabuluculuğu engelledi. Bütün davalar bir kerede kesin karara bağlandı. Ancak faydacı teoriyi benimseyen gelecek kuşak parlak hukukçularının Jones'u eleştirdikleri konu bu değildi; sadece geleneksel hukuku tümden kaldırmak ve İngiliz yasaları ışığında Hindistan'da sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmak yerine ondan tutarsız ve bilim dışı bir karmaşa ürettiği için suçlandı. Faydacı kuşak Hint geleneklerini dikkate almamaktan öte bu gelenekleri tümüyle hakir gördü.

Hindistan'da egemen olan İngiliz hukuk düşüncesi ve yargı uygulamalarındaki ihtilaf cezai yargı ve ceza kanun-

larında iyice ortaya çıktı. Aslında bu yetki Divan'ın sorumluluğunda değil, askeri yönetici (*faucdar*) olarak nevabındı. Nevab bu konuda Kuran'a kesinlikle riayet etmek zorundaydı. İslami yasanın düzenlediği hırsızlık ve benzeri suçlara ilişkin cezaları değiştirmeleri nedeniyle İngilizlere isyan edildi. Cezai yargıyı üstlendikleri zaman kendi mahkemeleri ile bağlantılı İslam hukukçularını dinlemek zorunda kalmışlardı, ancak işlerine gelmeyen hükümleri es geçmenin yolunu ve araçlarını bulabildiler. El kesilmesi gibi cezalardan kaçınırken ölüm cezasına başvurmaya da çok hevesliydiler. Hepsinin ötesinde o zaman mülkiyete dokunan her şeyin el üstünde tutulan kamu düzenine yönelik olarak değerlendirildiği İngiltere'de hırsızlık ve sahtekârlığa ölüm cezası verilmesi gündemdeydi.

İslami yasa tamamen farklıydı. Bir savcı yoktu, suçlar ancak zarar gören tarafın şikâyetiyle cezalandırılıyordu ve yasal kanıt o kadar çok koşulla sarmalanıyordu ki birini mahkûm etmek neredeyse imkânsız hale geliyordu. Gereken şiddetle cezalandırılanlar sadece mevcut otoriteye gösteriş için ulu orta meydan okuyanlardı. İngilizler İslami yasanın mahkûm etmediği birçok suçluyu hemen cezalandırdıklarından, cezai yargının çok daha etkili olduğunu gördüler.

Firari Köylüler ve Sabit Yerleşimler

İngiliz özel mülkiyet fikri de daha önce Francis tarafından savunulmuş olan toprak gelirlerinin sabit kılınması uygulamasını düzenleyen Hastings'in ardılı Lord Cornwallis'le ilişkilendirilen büyük reformda önemli rol oynadı. 1793 düzenlemesi sadece vergi tarhı miktarını bir kere ve sürekli geçerli olacak biçimde sabitleştirmedi; bazılarını özel mülkiyet üzerinde miras ve satış hakları tanıyarak bu şekilde de vergilendirdi. Bunlar tarlayı eken köylüler değillerdi,

sadece şimdiye kadar köylülerin kanlarını emdikleri ölçüde yüzde alabilen gelir toplayıcısı *Zemindar*lar ve arazileri kiraya veren mülk sahipleriydi. İngiliz adalet anlayışı çerçevesinde, Lord Cornwallis'in meşhur düzenlemesi sayesinde toprak ağası oldular.

Sonraki tarihçiler Lord Cornwallis'i harekete geçiren nedeni çeşitli biçimlerde yorumladılar. Bazıları onda Philip Francis'in parlak fikirlerinin uygulayıcısını gördü; kimileri Bengal'de İngiltere'deki küçük toprak sahipliği modasından sonra toprak ağalığının gelişiminde büyük rol oynayacak rantiye sınıfı yaratmak istediğini söyledi; kimileri de bu İngiliz modelinden çok İrlanda toprak rantiyesine benzeyen sınıf yarattığını ileri sürdü. Cornwallis'i güdüleyen çok daha akla yakın sebep de bu tartışmada gözden kaçtı.

O kesinlikle Philip Francis'in planının yürütücüsü değildi; öyle olsaydı Francis'in diğer önerilerini de benimsemiş olacaktı, çünkü sabit uygulama sosyal ve ekonomik bir ölçüt olarak bütün bir plan bağlamında anlam kazandı. Cornwallis'in kafasında daha hazır bir plan vardı. 1770 kıtlığından sonra ekim yapan insan açığı olduğundan başıboş köylüler daha iyi koşullarda anlaşabilecekleri toprak arayışı içinde dolaşıyorlardı. Bu seyyarların hizmetinden yararlanmak için birbiriyle yarışan zemindarlar toprak vergisi ödeme zamanı geldiğinde genellikle hiçbir gelir toplayamamış oldukları firari köylülerden şikâyet ettiler. Bu yakınmalar bazen sadece daha az gelir vergisi ödemek için bir bahaneydi; bununla birlikte çoğu kez gerçeklerle örtüşüyordu. Ancak, İngiliz yetkililerin gerçekleri ortaya çıkarması mümkün değildi. 1793 düzenlemesi bu Gordion düğümünü kesti: talep bir kez ve sürekli geçerli olacak biçimde sabitleştirildi ve sorumluluk münhasıran, belirtilen zamanda vergisini ödemediğinde mülkü açık artırmaya çıkarılacak zemindara yüklendi. Şimdi sadece zemindar vergi ödediğinden firari köylülere ilişkin mazeretler devre dışı

kaldı; kiracıları olan köylüler onlara kira ödedi. Bu kira ödemesi yetkilileri ilgilendirmeyen özel bir işlemdi. Toprağını kiralayan kira bedelini alamadığı zaman kiracısı aleyhine mahkemede dava açabiliyordu. Gelir artık çok net olarak tahmin edilebileceğinden bu devlet bütçesi için büyük bir gelişmeydi. Bu önlemlerin uygulandığı 1793 yılında vergi tarhı oranları hiç de müşfik düşünülmemişti. Ancak sonraki yıllarda nüfus katlanıp kira gelirleri arttığında zemindarlar biraz refaha kavuşunca yük azaldı. Şöyle ya da böyle onlar hiçbir zaman gelişen toprak ağaları olmadılar sadece İngiliz ekonomist David Ricardo'nun dediği gibi toprak kıtlığından ve genel fiyat yüksekliğinden doğan haksız kazançları cebe attılar. Cornwallis'in zamanında zemindarlar geleceğin parlak rüyasını göremediler; ancak zar zor geçinebildiler. Cornwallis Tipu Sultan'la yapılan savaşta büyük paralar harcadığından zemindarlara esnek davranmak için herhangi bir çaba göstermedi. Aslında 1793 sabit uygulaması artan askeri harcamalar ile firari köylüler nedeniyle gelir toplamadaki belirsizlik ikilemi bağlamında değerlendirilmelidir. Tipu Güneyde yenildikten sonra İngilizler bu bölgede sabit uygulamaya girmediler ve Tipu'nun askeri harcamalarını karşılamış olduğu yöntemi benimseyerek köylülerden doğrudan vergi tarhına yönelip büyük toprak rantiyeleri de yaratmadılar.

Lord Cornwallis Bengal'deki sabit uygulamaya ek olarak Hindistan'ın sonraki gelişimi için bile büyük önem taşıyan bir başka yenilik getirdi. Yolsuzlukla gelirlerini artıran şirket personelinin sözleşme koşullarını değiştirdi. Önemsiz ücretlerin ödenebildiği şirket görevlileri gerçek paralarını özel işlerden sağlarken büyük toprakların yönetimiyle yükümlü sivil personel aynı durumda değildi. Yüksek ücretli yeni pozisyonları getiren bu reformla, fetih politikasıyla Hindistan'da günden güne büyüyen İngiliz toprak yönetimi önemli görevlerde şiddetle gereksinim duyduğu

yetenekleri de devreye sokmuş olacaktı.

Sonraki genel vali, Lord Wellesley -gerçekten dinamik bir fatih- bu alanda kısa zamanda çok işler başardı. Yeni tip kamu hizmeti yaratılmadan kazandığı ilave toprakların kontrolünü sağlayamayacaktı. Bu tip hizmet için gerekli nitelikleri çok iyi biliyordu; buna bağlı olarak Hindistan'a ayak basan genç memurların resmi bir eğitim görmelerinin zorunlu olduğu Kalküta Fort William Koleji'ni kurdu. Eğitimdeki temel önceliklerden birisi Hint dilleri idi. Böylece tamamen çevirmenlerin insafına kalmayan yetenekli yöneticiler olacaklardı.

Devlet memurları, görev süresinin en başından itibaren Wellesley'in planlarını etkiledi. Bu memurlar arasında kariyerlerinin bu yolla yükselebileceğini düşünen yayılmacılarla aynı dalga boyunda yürüdü. Şirket personelinin çoğu tüccardan çok askeri görevlilerdi ve ticari kârlardan önce fetihlerle ilgilendiler. Wellesley ticaret finansmanı için kendisine gönderilen fonları Hindistan'da savaşın sürdürülmesinde kullanmakta tereddüt etmedi. Bu durum şirket yöneticilerinin hoşuna gitmedi ve onu geri çağırmayı denediler, ancak Wellesley'in yüksek yerlerde onu koruyan dostları vardı. Şirketin askerileşmesi onun döneminde hız kazandı. Toprak kazanımları onun için mal ihraç etmekten daha önemliydi. Hindistan'daki İngiliz Napolyonu yalnızca Mısır'a girmiş olan gerçek Napolyon'un yarattığı tehdit havasından büyük ölçüde yararlandı. Wellesley bu tehdidi ciddiye almadı ancak kendi stratejisini savunmak için seve seve kullandı.

Ekonomik Değişim ve Hint Girişimi

'Bahadır Şirketi' bu şekilde giderek daha az tüccar, daha çok yönetici olurken, Avrupa'daki politik koşullar ve İngiltere'deki sanayi devrimi sürecinde ticarette de büyük bir

yapısal değişiklik oldu. Napolyon'un kuşatması Hindistan tekstil ürünlerinin yeniden Avrupa kıtasına ihracını büyük ölçüde etkiledi; aynı zamanda İngiltere'deki endüstriyel tekstil üretimi de iç pazardaki Hint tekstil ürünlerine olan talebi düşürdü. Sonuç olarak 1800 yılında Bengal 1.4 milyon sterlin tutarında dokuma ihraç ederken bu rakam 1809 yılında 0.9 milyon sterline geriledi. Aynı dönemde İngiltere'den yapılan ithalatta da 6 milyon sterlinden 18 milyon sterline yükselen bir artış oldu. Bu durumda Doğu Hindistan Şirketi ticaret tekelinin bir anlamı kalmamıştı; 1813 yılında kaldırıldı. Şirket artık Hindistan'da ticari faaliyet gösteren firmalardan birisiydi. Aslında bu ticaret şirketi sadece Hindistan vergilerinin transfer aracı olarak önemliydi. Uluslararası çeşitli mali muameleler bu amaca yönelik olarak kullanıldı. Örneğin şirketin vergilerden ya da afyon tekelinden kazançları daha sonra Londra'da satılan çayların alımı için Çin'e transfer edilecekti; ya da özel girişimciler Çin'e sevk ettikleri Hindistan pamuğunun satış gelirlerini şirketin Kanton'daki hazinelerine ödediler, poliçelerini dönüşte Londra ya da Kalküta'da aldılar. Şirket böylece zorla alınan haraçları İngiltere'ye transfer etmekte bir sorun yaşamadı. Bu arada değerli metallerin Kalküta'dan doğrudan Londra'ya sevk edilmesi büyük harcamalara neden olduğundan, mali işlemlerin sağladığı ek bir kazanç da oldu.

1813 yılından sonraki yıllar Hindistan'da 'simsar büroları' için parlak bir dönem oldu. Doğu Hindistan Şirketinin koruyucu kalkanı altında serpildiler ve öncelikle Hindistan'daki İngiliz görevlilere Avrupa malı sağlama ya da kendi tasarruflarını "ülke ticareti"ne yatırmak gibi işlere girdiler. Şirketin tekeli kalktıktan sonra bu simsar büroları çivit ekimini ve elde edilme süreçlerini finanse ederek büyük ölçüde çivit ticaretine girdiler ve mamul malı ihraç ettiler. Hindistan'da henüz düzenli bankalar olmadığından bu bü-

rolar kendi bankaları olarak da hizmet verdi. Ancak kullandıkları sınırlı sermayenin çoğunu çivit fabrikalarına yatırdılar ve çivit ticareti krizi olduğunda ürünlerini satamadılar. Bu ticaret tam saman alevi gibiydi, 1830'dan sonraki yıllar içinde simsar büroları çöktü.

Bu gelişme bir başka önemli olayla çakıştı: 1833 yılında Parlamento Doğu Hindistan Şirketinin bir ticaret şirketi olma durumuna son verdi. Bunun sonucu olarak şirket Hindistan'daki tüm ticari ve sanayi aktiflerini paraya çevirmek zorunda kaldı. Buna çivit fabrikaları ve iplik sarma atölyeleri de dahil oldu. Akıllı bir işadamı bu fırsatı kendi çıkarına kullandı: Nobel ödüllü ünlü şair Rabindranat Tagore'un büyük babası Dwarkanat Tagore. Fazla sermayesi olmayan ancak iyi bağlantıları bulunan İngiliz iş ortağı ile Carr, Tagore Kolektif şirketini kurdu. Bu yatırım için geniş topraklarını ipotek ettirerek sermaye artırdı. Ayrıca bu topraklarda çivit ekimi yaptı ve ipek böceği için dut ağacı yetiştirdi. Doğu Hindistan şirketinin çivit fabrikasını ve ipek iplik atölyelerini de, bu kuruluşlar kendi mülkleri tarafından kuşatılmış olduğu için istediği fiyattan satın alabildi.

Carr, Tagore Şirketi sonradan Hindistan'da çok göze çarpan iş bitirici büroların ilk modeliydi. Tagore ne zaman kârlı bir yatırım düşünse -örneğin, bir buharlı gemi şirketi ya da bir kömür madeni- bu amaca yönelik bir şirketin kuruluşunu destekledi ve işin kotarılması için Carr, Tagore Şirketi'ni devreye soktu. Bu yolla baskı altında bir pazar yarattı. Örneğin kendi kömür madeninden yine kendi kontrolünde olan buharlı gemi şirketine normal pazar oranları üzerindeki fiyattan kömür satabiliyordu. Birçok Kalkütalı tüccarla birlikte Union Bank'ı kurarak bankacılık işinde de öncü bir girişimi destekledi. Union Bank bağımsız bir banka olarak düşünüldü herhangi bir şirketin emrine girmedi. Muhafazakâr bankacılık ilkelerini izleyerek

özel firmaların spekülatif oyunlarına girmekten kaçındı. Aslında bizzat Tagore banka işlerinin yürütülmesine ağır müdahaleler yapmaktan kaçınmasa da sistem bu çizgide uzun yıllar başarıyla işledi. Ancak 1846-7 ekonomik krizi hem bankayı hem Carr, Tagore Şirketi'ni silip süpürdü.

1845'te Londra'da ölen Tagore bu krizi görmedi. Onun refah yıllarını belirleyen elverişli koşullara onun döneminden önce rastlanılmadığı gibi ondan sonra da rastlanmadığı için, ölümünden sonra onun başarısına benzer bir başarı elde eden Hintli bir girişimci olmadı. 1830 öncesi sahneye Doğu Hindistan Şirketi ve simsar büroları hâkimdi; 1847'den sonra Hintli özel girişimcilerin pek de tercih etmediği yeni bir ekonomik gelişim süreci başladı. 1830-1847 yılları tarım ürünleri ihracatının hızla yaygınlaştığı bir dönemdi; artık kendi hesabına ticaret yapmasına izin verilmeyen Doğu Hindistan Şirketi, Hintli tüccarların işleriyle finanse edilen ve bu yolla harçları Londra'ya transfer eden bir ihracat bankası gibi çalıştı. 1847'den sonra demiryolu dönemi Hindistan'da da başladı ve İngiliz sermayesi binlerce millik Hindistan demiryollarının yapımına yatırıldı. İngiliz yatırımcılar yatırımları üzerinden o zaman için çok iyi bir oran olan % 5 kâr garantisi aldılar. Hindistan'da biraz parası olan herkes ticaretten ya da faizcilikten yüksek oranda kâr beklentisi içine girmişti. Böylece sermaye pazarında bir çatlak oluştu ve İngiliz ve Hint sermayesini çeken bu tip yatırımlar net olarak ayrıldı.

Bu ekonomik değişim yıllarında İngiltere Hindistan'ın içişlerine iyice nüfuz etmiş ve çoğu eyaletin gelir düzenlemesini yapmıştı. 'Sabit uygulama' Bengal ve Bihar'la sınırlı kaldı. Güneyde Tipu Sultan ve Marathalar köylüden doğrudan toplanan daha sert bir vergi sistemi kurdular; Kuzeyde zemindarların veya köy cemiyetlerinin vergi değerlemesi hâkimdi. İngilizler hemen her yerde seleflerinin vergi değerleme uygulamalarına devam ettiler. Ancak vergi gelir-

lerini toplamakta çok daha etkiliydiler. Hint-Türk gelir yönetimi değerleme *(cama)* ve tahsilatı *(hasil)* kesin olarak ayrıştırmıştı ve tahsilatın değerlemeyi asla aşmayacağını garanti etmişti. Hint-Türk maliye idaresinde, bütçenin yağmurlara, insan ve doğanın diğer kaprislerine bağlı olduğu fikrine alışılmıştı. İngiliz vergi görevlilerinin uygulaması ise vergi doğru değerlemeye tabi tutulursa eksiksiz de toplanabilir yönündeydi. Ricardo'nun mümkün olduğu kadar "haksız kazanç" iddiasındaki kira teorisinden cesaret bulmuşlardı. Ricardo'nun varsayımında toprak sahiplerinin kira payları fiyatlardaki yükselmeye ve arazi kıtlığına atfediliyordu, onun tanımlamasına göre kiralar fiyatlardan etkileniyordu, fiyatlar kiradan değil. Bu, yüksek fiyatlar aracılığıyla tüketiciye yansıyan tek vergi olarak arazi vergisini savunan Franchis'in söylemiş olduğunun tam tersiydi. Francis'in yaklaşımı Hindistan gerçeğine Ricardo'nun teorisinden daha uygundu. Çünkü Ricardo'ya göre serbest girişimci olarak kiracı toprağı ancak genel fiyat düzeyiyle tespit edilmiş pazar fiyatı üzerinden kiralayacaktı. Ancak Hindistan köylüsü bu tip serbest girişimci değildi: o şöyle ya da böyle kendisine yükleneni gönülsüzce ödedi, toprak sahibine kira ödeyen mi yoksa devlete vergi ödeyen mi olarak görülmüş olması onun meselesi değildi. Hint dillerinde böyle bir ayrım yapılmamışken, İngiliz gelir görevlileri vergi ve kira üzerine ayrıntılı notlar yazdı ve bu iki terimi net olarak ayırdı. Ondokuzuncu yüzyılda Francis unutuldu ve özellikle devlet görevlilerinin Hindistan dışına gönderilmeden önce eğitim gördükleri Haileybury Koleji'nde olmak üzere Ricardo'nun doktrini egemen oldu.

Eğitimin Etkileri

Hindistan'ı yeniden yapılandırmaya girişen kendini beğenmiş yeni yönetici kuşağı, en ünlü ifadesini 1835'te genel

vali konseyinin üzerine hukuk üyesi olarak gönderilen Lord Macaulay'in *obiter dicta*'sında buldu. Macaulay'in Hindistan'a gelişinden sadece birkaç on yıl önce Sir William Jones, Hint geleneklerine büyük saygı göstermişti; Macaulay tersine hakkında çok az şey bildiği bu gelenekleri küçümsedi. Bir Batı kütüphanesinin bir rafında tüm Şark ilim ve edebiyatından daha değerli bilgiler bulunduğunu güvenle iddia etti. Hintlilere, İngiliz yöneticilerin kanları dışında her açıdan sadık birer kopyaları olmaları için "Centilmen" eğitimi almaları gerektiğini tavsiye etti. Böylece Kalküta'da ayyuka çıkan "Anglikist" ve "Oryantalist" tartışmasındaki yerini aldı. İlk görüş Macaulay gibi Hindistan'da İngilizce eğitimi savundu; ikincisi Oryantal dillerin beslenmesi gerektiğini ileri sürdü.

Bu akademik bir tartışma değildi. Uygulamada ciddi sorunlar vardı. Şirketin 100.000 rupilik küçük bir eğitim bütçesi vardı ve bu paranın nasıl harcanacağı kararlaştırılmalıydı. Dahası eğitim ve yönetim koşulları sorununun çözülmesi gerekmekteydi. Bu konu çok karmaşıktı, çünkü ileri gelen Hintliler, örneğin insanların Oryantalistlerin yanında yer almasını bekleyeceği Raca Radhakanta Deb gibi bir bilim adamı, Macaulay'ın görüşlerine genel olarak katılmasa da gençlerin iş bulabilmeleri gibi tamamen pratik nedenlerle Anglikistleri destekledi. Hintliler İngilizce'ye çok yatkındı; Hint-Türk egemenliğinde yönetim dili olarak Farsça'yı öğrendikleri gibi şimdi de yeni yöneticilerinin dilini öğrendiler. Hint milliyetçiliği mesajı ilk olarak Avrupa melezi olan genç Hint şairi de Rozio'nun Bengalli kolej çocuklarını eğittiği Kalküta Hint Koleji'nde İngilizce olarak dile getirildi. Derozianlar olarak adlandırıldılar ve çoğu daha sonra önemli mevkilere geldiler; bununla birlikte kolej günlerinde ellerinden geldiğince tabuları yıkarak Hint toplumunu sarstılar. Aralarında Radhakanta Deb'in de bulunduğu muhafazakâr kolej yöneticileri tüm bu sorunlardan

onu sorumlu tutarak işten attılar. Öyle de olsa birçok kuşak onu yeni dönemin müjdecisi olarak görecekti. Yeni dönemin diğer kahramanı, Hıristiyan Unitaryanizm benzeri çağdaş Neohinduizmin amentüsünü belirleyen Brahmo Samac mezhebini kurarak, cazibe merkezi haline gelen Raca Ram Mohan Roy'du. Sanskritçe, Arapça, Farsça ve İngilizce bilen Roy eski ve yeni Hindistan arasında değerli bir arabulucuydu. Hâlâ Hindistan hâkimi gibi görünen Hint-Türk İmparatorluğu'nun temsilcisi olarak gitmiş olduğu İngiltere'de 1833 yılında öldü.

Batı kolej eğitimi on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Hindistan'da hızla yayıldı. İlk aşamada Bombay, Madras ve Kalküta'da üç devlet koleji kuruldu. Kalküta ve Madras'takilere Başkanlık Koleji denildi. Bombay'daki devlet kolejine seçkin Bombay valisi onuruna Elphinstone Koleji adı verildi. Bu kolejleri İngiltere'de eğitime büyük katkıda bulunan İskoç Presbiteryanların kurduğu Kalküta'daki İskoç Kiliseleri Koleji ve Bombay'daki Wilson Koleji izledi. Bu okullardaki eğitim nedeniyle İngiliz adliye koridorlarındaki avukatlar hatta yargıçlar öğretmen olarak iyi iş bulmuş oldular.

Öte yandan devlet hizmeti hâlâ Haileybury Koleji'nde okumuş İngilizlerin tasarrufundaydı. Bu kolej Wellesley'in Kalküta'da Fort William Koleji'ni kurarak meydan okumasına karşılık olarak Doğu Hindistan Şirketinin yöneticileri tarafından 1806'da kurulmuştu. O zaman şirket görevlileri yarışma sınavı ile değil de yöneticilerin himayelerini esirgemedikleri fakir, ancak gelecek vaat eden akraba gençleri tavsiye etmesiyle seçildiğinden Wellesley'in davranışı şirket yöneticilerini şaşkınlığa uğrattı. Eğer Fort William Koleji bu tip insanları sınavda başarısız bırakabilseydi bu ilgili yöneticiler için bir felaket olacaktı. Sonuç olarak Fort William Koleji'nin işlevi bir dil okulu olarak sınırlandı ve yöneticiler İngiltere'de kendi kolejlerini kurdu. Bir aday

orada başarısız olduğunda İngiltere'ye gönderilmeyecekti, bununla birlikte, onu tavsiye eden yönetici bir başka isim önerebilirdi. Haileybury, aralarında ekonomi politik üzerine düşünceleriyle birçok devlet görevlisini etkilemiş Thomas Malthus gibi profesörlerin bulunduğu seçkin bir kadroya sahipti. Öğrenci sayısı azdı ve 1826'dan sonra yeni toprakların kazanımıyla devlet görevlilerine olan gereksinim arttığında buna hemen ayak uyduramadı. Doğu Hindistan Şirketi Londra'da yarışma sınavlarını düzenleyecek bir komite kurdu; sonuçta 1853'te şirket Haileybury Koleji'ne yeni öğrenci kaydını durdurdu ve tüm görevler için kolay becerilebilecek sınavlar koydu. Son sınıf mezuniyeti 1857 Ayaklanmasından sadece birkaç ay önceydi.

1857 Ayaklanması

Kuzey Hindistan'daki Doğu Hindistan Şirketinin varlığını ortadan kaldıran başkaldırı Hindistan'daki İngiliz yönetimine de son verdi. Radikal Hint Milliyetçileri daha sonra bu ayaklanmayı 'İlk Hindistan Bağımsızlık Savaşı' olarak gösterirken, İngilizler Hindistan'ın fethinde kendilerine yardımcı olan Hint askerlerinin saf değiştirmeleri nedeniyle bu harekete 'Ayaklanma' adını verdiler. Ancak 1857 isyanı ne basit bir ayaklanma ne de bir bağımsızlık savaşıydı. Kuzey Hindistan'ın büyük bir kesimine yayıldı, büyük nüfus kütlelerini etkiledi. Yeni eğitimli seçkinler tabakası karmaşa korkusu ya da eski düzenin yeniden geleceği endişesiyle bu harekette yer almadı. Bu başkaldırıyı sürükleyenlere İngiliz eğitimli centilmenlerin bir yararı olmadı. Askerlerin dışındaki isyancılar çoğunlukla bezgin toprak rantiyeleri ve köylülerle miras dışı kalmış prenslerdi. Delhi'deki eski Hint-Türk yönetimi ve İngilizler tarafından eski üsleri Pune'dan çok uzakta, Kuzey Hindistan'daki Kanpur'da kalmaya zorlanan son Pişva'nın mirasçısı isyan-

cıların etrafında toplandıkları anahtar figürlerdi. Bu asiler amaçsız çapulcular değillerdi: Bir amaç uğruna savaştılar ama akıllarındaki eski düzenin canlandırılması düşüncesi gerçekleşemeyeceğinden bu umutsuz bir davaydı. İsyancılar arasındaki liderlik ve koordinasyon eksikliği bu derin sorunun sadece bir yansımasıydı.

Yine de isyancılar mücadelelerini belli bir süre devam ettirmeyi başardılar. İngilizlerin böyle bir isyan için planları yoktu, tamamen şaşkınlığa uğradılar ve tepki vermekte ağır kaldılar. İngilizler için büyük risk söz konusuydu, çünkü her şeyden öte savaştıkları insanlara savaş sanatını bizzat kendileri öğretmişlerdi. Sivil isyancılar arasında bile, Delhi dolaylarındaki Hint kovboyları Catlar gibi çok iyi at kullanan ve cesurca savaşan tehlikeli unsurlar vardı. İngilizler onları otlaklarını ekili alan gibi değerlemeye alarak soğutmuş ve aşırı vergi uygulaması bu bölgeleri neredeyse perişan etmişti. Özellikle İngilizlerin yeni ulaşmış olduğu ve özerkliğin hatırasının hâlâ canlı olduğu bölgelerde olmak üzere Racputlar ve Gucarlar da isyancılar arasında yer aldı. Raca Cansi'nin karısı bu isyan sırasında Hindistan için bir Jean D'arc oldu. Korkusuz bir kararlılıkla askerlerinin başında yer aldı. Kocası öldüğünde geriye erkek varis bırakmamıştı ve kadının edindiği evladı tanımayan İngilizler ülkelerini ilhak etmişti. Hindistan'daki varlıklarını güçlendirmeden önce Hint prensleriyle dostane ilişkilerini sürdüren İngilizler 1850'lerde sudan bahanelerle toprak ilhak etmeye yönelmişlerdi. Prensi tahtından indirmek ve doğrudan İngiliz yönetimini getirmek için devletin kötü yönetildiği bir neden olarak ileri sürülebilse de, veliaht eksikliği en uygun bahaneydi. Kötü yönetime dair bahane 1856'da Oudh nevabı olayında bu devlete ait İngiliz Hint ordusundaki askerler arasında hoşnutsuzluğa neden olsa da kullanıldı.

Askerler 10 Mayıs 1857'de Meerut'ta ayaklanma için toplanıp sonra da Delhi'ye yürümeselerdi kuşkusuz bütün

bu değişik hoşnutsuzluk nedenleri açık bir isyanı getirmeyecekti. Ayaklanmanın ateşleyici nedeni askerlere dağıtılan yeni fişeklerin hayvan yağı ile yağlanmış olmasıydı. Bu fişekleri kullanmak askerlerin dini tabularına aykırıydı ve bu yağla mundar olan Hint askerlerinin Hıristiyanlığa dönmesi için İngilizlerin bunu kasten yaptığına ilişkin söylentiler vardı. İngiliz subaylarla Hint askerleri arasındaki iletişim artık eski günlerde olduğu gibi değildi. Subaylar ve diğer insanlar arasındaki sosyal ayrım artmıştı: eskinin cesur ve yetenekli savaşçıları artık yoktu, bu subaylar iyi iş peşindeydi ve askerlerine hizmetçileri gibi davranıyorlardı. Öte yandan askerler yıllarca hizmet etmiş deneyimli insanlardı. Henüz birkaç yıl önce İngilizler için Pencap'ı fethetmişlerdi. Onları idare etmek için biraz hünerli ve saygılı olmak gerekiyordu.

Meerut'taki garnizonun komutanı olan İngiliz albay her iki açıdan da çok yetersizdi. Yeni fişeklere olan direnci bir gösteri ile ispat ederek kırmak istedi. 90 askeri sıraya dizdi, sertçe tembih etti ve yeni fişekleri dağıttığında beşi hariç diğerlerinin almayı reddettiğini görünce çok şaşırdı. Direnenler disiplini bozdukları için yargılandılar ve İngiliz geleneğine uygun olarak arkadaşlarıyla birlikte yargı önüne çıktılar. Suçlanan askerlerin adil bir yargılanmadan çok komutanın hoşuna gidecek bir karara muhatap olacakları düşüncesi ilave bir huzursuzluğa neden oldu. Olanlar tam olarak şöyleydi: tüm sanıklar acımasızca uzun hapis cezalarına çarptırıldı ve albay suçluların nasıl zincire vurulduğunu birliklerine sırayla gösterdi.

Ertesi gün isyan patlak verdi ve isyancılar derhal Delhi'ye yürüdüler, onları durduracak bir girişimde bulunulmadı. İngilizler bu beklenmedik felaketin dehşeti içindeydiler. Hint-Türk İmparatorluğu etrafında toplanan askerler yeterli önderliği sağlayamadılar. Hint-Türk yönetimi sonunda İngiliz Hint ordusundaki eski topçu onbaşısını bul-

du ve bu onbaşı 1857 Mayısından Eylül ayına kadar Delhi'yi tutmaya ve Kasım ayına kadar Laknov'u kuşatmayı başardı. İngilizler Kanpur'da Pişva'dan yardım istedi ve bölge hazinelerini ona emanet edeceklerini söyledi. Bir günün içinde o da isyancılara katıldı ve İngilizleri Kanpur'dan kovdu. Bir süre için neredeyse tüm Kuzey Hindistan elden çıkmış görünüyordu. Ancak, düzenli Sih birlikleri isyancılara karşı örgütlendi. Çok kısa bir süre önce benzer bir isyancı ordusu birliğine yenilmiş olduklarından dişlerini gıcırdatan Sihler büyük bir zevkle savaşa katıldı. Delhi ve Luckanow geri alındıktan sonra gözler 1858 Haziranına kadar Pişva ve Raca Cansi'nin tarafından tutulan Gvalior'a çevrildi. Cansi'nin karısı Gvalior'u savunurken öldü.

Uzun ve şiddetli savaşlar silinmez izler bıraktı. Minnettar Hindistan'a medeniyetin nimetlerini bağışlamış olduğuna inanan İngiliz liberalizminin aşırı güveninden eser kalmadı. Hindistan minnettar olmadığını, düşman olduğunu gösterdi. Kuşkusuz yeni İngiliz eğitimli seçkinler sadık kaldı, ancak İngilizler bu yüzden onlara saygı göstermeyi düşünmediler ve kendilerine karşı kahramanca savaşan eski feodal liderlerden çok daha fazla etkilendiler. O zamandan sonra 'halkın doğal liderlerini' gücendirmekten kaçındılar. Parmaklarını bile kımıldatmamış olan prens ve zemindar çoğunluğu bu isyanla savaşçılık ruhundan bir nebze de olsa istifade ettiler. Yeni bir İngiliz devlet memuru okulu, "Aristokratik Okul" gelecek on yıllarda Hindistan sahnesinde egemen oldu. Hindistan'ın muhafazakâr olduğuna ve muhafazakâr bir ruhla idare edilmesi gerektiğine inandılar.

Bu yaklaşım değişikliğinin yanı sıra isyanın acil önem taşıyan maddi sonuçları da oldu. Hazine boştu ve Doğu Hindistan Şirketi sınırının sonuna gelmişti. Pay sahipleri Hindistan'dan toplanan vergilerden kendi paylarına düşeni ceplerine koydukları sürece sorun yoktu. Ancak şimdi ya-

pacakları bütün ödemeler için önemli miktarda sermaye biriktirmeleri gerekiyordu. Bu yüzden Hindistan'ı memnuniyetle mutlak hâkime terk ettiler ve böylece şirket 258 yıl süren denetimci görevinden sonra 1858'de varlığına son verdi. Pitt'in İngiliz idaresini monarşiye emanet etmekten doğan korkuları artık geçersizdi. Parlamento durumunu güçlendirdi, monarşi anayasaya tamamen uygundu ve İngiliz ekonomisi o kadar gelişmişti ki 36 milyon sterline çıkan Hindistan vergi geliri milli ekonominin sadece yüzde 5'ine tekabül ettiğinden siyasal sistemi derinden etkilemiyordu. Üstelik artık Kraliyetin devraldığı Hindistan'dan fazla vergi de beklenemezdi. Ancak Hindistan'a ilişkin gelecek beklentileri yine de daha iyimserdi. Demiryolu yatırımı devam ediyordu, Hindistan tipik sömürge ekonomisine dönmüştü, hammadde ihraç ediliyor, mamul madde ithal ediliyordu. Hindistan'daki İngiliz imparatorluğu Kraliyet için bir değer oluyordu.

İMPARATORLUK YAPISI VE BÖLGESEL ETKİ

Hindistan'da yönetimin mutlak hâkime devredilmesiyle muazzam imparatorluk doğrudan Victoria monarşisi etkisine girdi. Kraliçe Victoria kendi Hindistan İmparatorluğuna yoğun ilgi duydu, Hindu dili dersleri aldı ve Hindolog Max Mueller'i ders vermesi için kraliyet sarayına çağırdı. Ayrıca çok önemsediği Hindistan İmparatoriçesi unvanını da aldı (1876). Bu iyi oturmuş monarşi havası eski "genel vali" unvanına kraliyet temsilcisi sıfatının eklenmesiyle de bir yansıma buldu. Ancak Tanzim kanunlarının kurduğu eski model aynı kaldı: kraliyet temsilcisi genel vali, uzatılması nadiren söz konusu olan beş yıllık sürelerle görev yaptı. Bu süre parlamento seçim süresine göre ayarlanmıştı. Hindistan'ı parti politikalarının dışında tutma konusunda zımni bir anlaşma vardı, ancak bu kraliyet vekili genel

valilerin atamalarının parti tasarruflarından etkilenmediği anlamına gelmiyordu. Her zaman şu ya da bu nedenle kabinede yer almamış olan ve ödüllendirilmesi gereken biri oluyordu.

İngiliz imparatorluğu gücünün doruğundayken Hindistan'a vali olarak kimin gönderileceği gerçekten sorun değildi. Ancak Lort Lytton'un Afgan savaşı gibi bir talihsizlik olursa Hindistan'daki işler içerdeki bir seçim kampanyasını etkileyebilirdi. Gladstone'un 1881 seçim zaferi ve sonucunda Lort Lytton'un geri çağrılması ve büyük Liberal Lort Ripon'un atanması katı politik müdahalelerin nadir bir örneğidir. Bu atama Hindistan'da İngiliz liberalizmine inanan okumuşlar arasında büyük umutlar doğurdu. Ancak liberal bir vekilin liberal bir imparatorluk yaratamayacağını hemen gördüler. Aslında vekaletin Hindistan Hükümeti üzerindeki etkisi genellikle kısa ömürlüydü. Görev süresi çok kısaydı. İngiltere'deki Hindistan'dan sorumlu devlet bakanı ve Hindistan'daki güçlü devlet görevlileri kıskacında istemediği tedbirleri ertelemek ya da veto etmekten öte bir şey yapamadı. Üstelik biraz politik ağırlık kazanabilmesi ancak bürokrasisinin vereceği tam destekle mümkün olacaktı.

Hindistan'dan sorumlu devleti bakanı parlamentodaki çoğunluk tarafından desteklenen bir kabine üyesi olarak politik açıdan çok daha güçlüydü. Bununla birlikte diğer kabine üyeleriyle kıyaslandığında, astlarının çoğunun uzakta olması ve onlara ancak genel vali kanalıyla ulaşabilmesinin getirdiği ciddi handikaplar vardı. Genel vali ile dışişleri bakanının ilişkileri çok karmaşıktı. Onları ayıran büyük uzaklık titiz bir haberleşme gerektirdiğinden bu ilişkilere yönelik her şey çok iyi belgelendi ve buna bağlı olarak da kimi zaman üst düzey işlemleri yoğun olarak kullanan tarihçi kuşakların ilgisini çekti. Hindistan hükümeti tüm kariyerlerini Hindistan'da sağlamış devlet görevlilerin hâki-

miyetindeydi. Parlamento buraya fazla ilgi göstermedi. Hatta bu ilgi Hindistan doğrudan İngiliz yönetimine girdiğinde azaldı. Doğu Hindistan Şirketinin patenti yenilenmek zorunda olduğu sürece, Hindistan'a ilişkin her şeyin denetlenmesinde büyük tartışmalar oluyordu; artık böyle bir ihtiyaç olmadığından, Hindistan üzerine tartışma çok azdı ve çoğu da boş sıralara nutuk atan uzmanlar tarafından yapılıyordu. Bununla birlikte parlamenterler vergi mükelleflerinin paralarıyla ilgili her şeyden en derinden etkilenen kesimdi. Hint vergi mükelleflerinin parlamentoda temsilcisi bulunmadığından dışişleri bakanı Hindistan'dan toplanan verginin yönetimine ilişkin ciddi sorularla nadiren karşılaşıyordu.

Yasama, Yargı ve Yürütme

Hindistan parlamentoda temsil edilmediği için Doğu Hindistan Şirketinin ortadan kalkmasından sonra Hindistan'da bir yasama meclisine gereksinim duyuldu. Şirket zamanında genel vali tüm işleri sadece düzenlemeler vasıtasıyla çözümlüyordu. İdareciye bağlı bu tür bir yasama üstünkörü de olsa işleri çözmesine karşın modern yargı standartlarına uygun değildi. Genel yönetici konseyine 1835'te bir hukuk üyesi eklenmesinin nedeni buydu. Lord Macauley ve onun yerine gelen diğer hukuk üyesi Hindistan'da uygulanacak İngiliz yasasını önemli ölçüde geliştirip sistemleştirmişti, ancak kuşkusuz bir hukukçu yasama meclisinin yerini dolduramazdı.

Böyle bir meclis 1861 yılında kuruldu. Bölge halkı yararına birkaç Hintli mütegallibe yanında çoğunluğu İngiliz devlet görevlileri olan üyeleri genel vali tarafından atandı. Aslında bu İmparatorluk Yasama Konseyi yürütmenin amaçlarına uygun olduğunu düşündüğü her yasayı geçirebilmesi için uygun bir kılıf oldu. 1861'de Bombay, Kalküta

ve Madras'ta üç yüksek mahkeme kuruldu. Hintli yargıçların da atandığı bu mahkemelerin kürsüleri üstün nitelikli yargıçlar tarafından işgal edildi. İngiliz geleneğine bağlı bu yargıçlar, bir meclisin alelacele düzenlediği kanunlar yerine, yargıcın teamüle dayalı kanun oluşturmasını tercih ettiler. Bu hukuk aydınları İmparatorluk Yasama Konseyi ile sık sık kapıştı ve birçok kanun sürdürülmekte olan bir davada ortaya çıkan uyuşmazlık nedeniyle tashih edilmek zorunda kaldı. İngiliz yöneticiler hukuki eleştirilerden yılmadılar ve Hindistan'da muazzam bir yasama yapısı oluşturdular. İmparatorluk Yasama Konseyi'nin bazı kanunları İngilizlerin dış sömürgelerine bile ihraç edildi. Bu yasama çalışmasının önemli bir tarafı ortaya çıkan yasa maddelerinin kanunlaştırılması ve yasal prosedüre uydurulmasıydı. Hukuk Mahkemeleri Usulü Kanunu, Hint Şahadet Yasası, Mülk Transfer Yasası bunlardan bazılarıydı. Uzman hukuk komisyonları tarafından tasarlanan bu yasalar üzerinde büyük tartışmalar olmadı, yöneticilerin İngilizlerin Hindistan'a bahşettiği özgürlük sözleşmesi gibi kutsal ilkeleri ihlal eden yasaları geçirdiği zaman ihtilaflar doğdu. Mülk sahiplerinin yüksek kiraları ya da tahliye uygulamaları ve bağımsız köylülerin kendilerine istediği gibi davranan faizcilere artan borçları yöneticileri uyardı. İmparatorluğun oldukça hassas yapısının köylüden gelecek büyük bir huzursuzluk dalgasını asla karşılayamayacağından korktular. Bu politik nedenlerle özgürlük kontratını bir kenara bırakarak kira artışları ile faizcilere toprak transferi üzerine kısıtlamaları yasalaştırmaya hazırlandılar.

İngiliz yöneticiler için Hindistan kırsalı çok önemliydi; çünkü gelir vergisi topladığı, hâkimlik yaptığı bölgelerde özellikle halka yakın olduğu sürece ulaşabileceğine inanıyordu. Hindistan'daki imparatorluk bir yabancı egemenliği sistemi idi: Hindistan kesinlikle İngilizlerle yönetildi ve bundan Hindistan'ın sağladığı bir yarar yoktu. Bununla

birlikte birey olarak İngiliz devlet görevlisi işini Hindistan halkı için en iyi biçimde yapmaya çalıştığına özellikle inandırılmıştı. İngilizlerin "bölgedeki adama" güvenme geleneği, bölgedeki görevliyi cesaretlendirdi; yaptığı iş gerçekten imparatorluğun payandasıydı.

Hindistan Hükümetinde yüksek pozisyonlara yükselen kıdemli yöneticilerin özellikle bir bölge ya da eyalette geçen yıllarının deneyimi, Hindistan'a ilişkin görüşleri derinden etkilendi. İmparatorluk yapısı ve bölgesel etkinin iç içe geçmesi bu yolla sağlandı ve Hindistan Hükümeti daima özel bölgesel yönetim geleneği ile yetişmiş yöneticilerde ısrar etti. Bu gelenek İngilizlerden önceki uygulama ile İngiliz uyarlaması ve yeniliklerinin ilginç bir karışımını yansıttı. İngiliz Hindistanı eyaletlerine bakıldığında bu melez gelenekler görülecektir.

Farklı Anlayış ve Melez Gelenekler

İngilizlerin Hindistan'daki yönetim anlayışı birçok açıdan oldukça farklıydı. Her şeyden önce Bengal'in alınmasıyla Kuzey Hindistan'ın fethi arasında neredeyse bir yüzyıllık bir ara vardı. Üstelik önceki rejimlerin sömürge gereksinimlerine göre donatılmış yönetim mekanizmasında katı İngiliz yönetimi önemli farklılıklar taşıyordu. İç bölgelerdeki büyük topraklar için dolaylı yönetim söz konusuydu. Bu topraklarda İngiliz yönetim modeli Hint prensleri tarafından kopya edilerek kendi özel tarzlarıyla uygulandı. Doğrudan İngiliz yönetiminde olan bölgelerde bile Hint yönetim kadrosu eski usul yönetim tarzını sürdürdü. İngiliz bölge yöneticileri bazen tamamen kendi Hintli alt kadrolarının inisiyatifine girdi, ancak bölge yöneticilerinin bu sihirli çemberini kırmak için kendi Hintli yardımcılarını kullanan mağrur İngiliz görevlileri örnekleri de az değildi. Ancak bu İngiliz görevlilerin yüksek ücret aldıkları ve yol-

suzluklardan uzak durdukları bir gerçekti. Üst düzey devlet görevlilerinin arasındaki iletişimin çok açık olması ve feodal tavırlarla kuşatılmamış olması -en azından hizmet ettiği amaçlar çerçevesinde örneğin hukukun ve düzenin sağlanması ve gelir vergilerinin toplanması gibi- etkin bir yönetim modeli kurulmasına yardımcı oldu.

Doğu Hindistan: Sömürge Ekonomisinin Merkezi

En uzun süre İngiliz etkisinde kalan bölge, 'Divan' ve 'sabit uygulamanın' olduğu Bengal ve Bihar'dı. Ancak bu bölgelerde yönetim birçok açıdan daha ılımlıydı. Sabit uygulama bölge yöneticilerinin işini büyük ölçüde sınırlamıştı; bölge görevlisi, bölge sulh hâkimi olarak hukuk kimliğine daha çok ağırlık verdi ve İngiliz etkisi her yerdeki sulh hukuk mahkemeleri aracılığıyla kendisini hükümetin varlığından daha çok hissettirdi.

İngiliz eğitiminin yaygınlaşması aynı zamanda bu bakış açısına sempati duyan bir Hintli hukukçu kitlesi oluşturdu. Her küçük bölgedeki Baro kütüphaneleriyle birlikte Baro kurumları ve onların profesyonel dayanışması kamuoyunun ilgi odağı oldu. Kalküta, yüksek mahkemesi, üniversitesi ve ünlü kolejleriyle bu siyasi kültürün merkezi oldu. Sabit uygulamanın meyvelerini toplayan zemindarlar kendileri Kalküta dışında olmalarına karşın çoğunlukla saray gibi evler yaptırarak oğullarını üniversiteye yolladılar.

Bu yeni seçkinler *bhadralok* (iyi aile mensupları), Bengal edebiyatının canlanması ve İngiliz edebiyatı ile yakından ilgilendiler. Dinin biraz daha popüler biçimleri için romantik bir nostalji ile felsefi Hinduizmi birleştiren çoğu kimse Bengal Rönesansına sesleniyordu. Bu yeni Bengalli seçkinlerin bazıları tam bir İngiliz "centilmen"ine benziyordu; iyi giyimleri, boyalı pabuçları ve İngiliz efendilerinden daha iyi İngilizceleriyle Macaulay'ın yaratmak istediği

tipler şimdi gerçekten vardı ve sömürge idarecileri onlara dehşet ve tiksintiyle bakıyordu. Bengalli 'Babu' Hintli olmaktan öylesine uzaklaşmıştı ki milletin gerçek bir temsilcisi olarak saygı göremedi. İngilizler bu insanlar yerine -cahil, onurlu ve çalışkan- mütevazı köylüleri yeğ tuttu. Doğu Hindistan'da okumuşların sayısı kesinlikle fazla değildi ve bunlar büyük ölçüde Bengalli Hindu üst sınıflarlarla sınırlanmıştı. Doğu Bengal'in Müslüman köylülerinin ve Bihar'ın kabile ve feodal toplumlarının Bengalli bu üst katmanla paylaştıkları fazla bir şey yoktu. Bengal dışındaki bölgelerde okumuş Bengallilere çoğunlukla İngiliz yönetimine altyapı oluşturan emperyalist bozuntuları olarak tepki duyuluyordu. Devlet memuru kadrosunun son derece kısıtlı olmasına karşın İngilizler bu konumuyla 'Babu'dan gerçekten hoşnuttu. Yöneticilerin bürokratik işlemleri için çok sayıda memur ve muhasebeciye ihtiyaç vardı; İngiliz Hindistanında kılıçtan çok kaleme gereksinim duyuluyordu.

Kırsal Bengal ve Bihar İngiliz idaresinde tamamen farklı bir etkiye maruz kaldı. Peşin para ile ihraç edilen çivit, afyon ve hintkeneviri gibi ürünlerin ana üretim bölgeleri haline geldiler. Bengal'in kuzey komşusu Assam büyük bir çay üreticisi olarak sivrildi. Büyük İngiliz idari temsilcilikleri bu dış ticareti düzenledi. Carr, Tagore Şirketi'nin yaptıklarını daha büyük ölçekte yaptılar. Çayı, yükleme güzergâhlarını, kömür madenlerini ve hintkeneviri değirmenlerini kontrol altına aldılar. Kendi büroları ve Londra'daki ortakları kanalıyla dünya pazarları ile temas halindeydiler ve Hindistan'daki üretimi bu pazarların gereksinimine göre biçimlendirdiler. Hindistan Avrupalıların yerleşmesi için asla bir çekim merkezi olmadı, bu nedenle bu danışma-iş bitirme büroları ve onların Hindistan hükümetini büyük ölçüde etkilemiş çoğu İskoçyalı Kalküta kadroları dışında bir Avrupalı baskı grubuna rastlamak çok zordu.

Doğu Hindistan böylece metropolü Kalküta ile tüm sosyal ve kültürel kurumlarıyla birlikte klasik bir sömürge ekonomisi örneği sundu: sömürülmüş zavallı köylüler, küçük toprak sahibi ve eğitimli seçkinler ve dış ticareti düzenleyen daha küçük, ancak çok güçlü Avrupa iş toplumu. Hindistan'ın vergisini verebilmesi için her zaman üretmek zorunda olduğu ihraç ürünleri ya da iç harcamalar çoğunlukla Doğu Hindistan tarafından karşılandı.

Agra ve Oudh Birleşik Eyaletlerinin Gelişimi

Benares'in (Varanasi) arkasındaki komşu bölge de Bengal Başkanlığına aitti ve çok sonradan İngiliz İdaresine girmişti. Yamuna ve Ganj boyundaki bazı bölgeler Oudh nevab'ı tarafından 1803'te İngilizlere bırakılmıştı. Bu bölgelerde yönetimin etkisi kimi zaman çok hafifti ancak, peşin parayla satılan afyon ve çivit ihracatının giderek artmasıyla Doğu Hindistan Şirketinin kayda değer bir ticari etkisi oldu. Bu ticarette 1830'da Kalküta'daki temsilci bürolarının çökmesiyle ciddi anlamda gerilemeye maruz kalan Hintli tüccarlar da yer aldı.

Ticari buhranın bölgeyi etkilemesiyle, işini bilen İngiliz vergi tahsildarlarının bölgeye üşüşüp daha katı bir uygulamayı dayatmaları tam olarak aynı zamana rastladı. Sabit uygulama artık yoktu, ancak 30 yıllık aralarla yeniden gözden geçirilme zorunluluğu vardı. Kira gelirlerinin yarısının vergi olarak talep edilmesi uygulamanın temel kuralı olarak benimsendi. Kira pazar fiyatlarının bir fonksiyonu olarak kabul edildi ancak bu Ricardo'nun teorisindeki gibi kolay işlemedi ve sonuçta baş aşağı geldi. Gelir görevlileri gelir ve kira uygulamasını, kirayı görevlilerin topraktan elde edilebileceklerini düşündükleri gelir vergisinin iki katı oranında maktu olarak belirlediler. Bu uygulama Delhi'den Allahabad'a kadar uzanan Kuzey Eyaletinde gelir görevlile-

rini çok güçlü kişiler haline getirdi. Oudh'un ilhakıyla aynı yönetim geleneği ülkenin bu bölümüne de yayıldı.

Ticari buhran ve para darlığı ile birlikte katı gelir vergisi uygulaması 1830'larda ve 1840'larda bu bölgeyi büyük ölçüde etkiledi ve sonuçta 1857 Ayaklanması ile çakışan isyana katkıda bulundu. Eskiden Hint-Türk İmparatorluğun merkezi olarak bu bölge yerel mütegallibenin yerleştiği birçok kasabaya kucak açtı, ayrıca pazar olarak da işlevseldi. Bu tip merkezler İngiliz yönetiminde çöktü. Eyalet başkenti olarak sadece Allahabad gelişti ve Kanpur Kuzey Hindistan'ın büyük bir sanayi merkezi olarak ortaya çıktı.

İngiliz yöneticilerin Agra Bölgesi olarak adlandırdığı ve 1803'te Oudh nevab'ı tarafından onlara bırakılan bu yer, yeni yöneticilerin politikalarından olumsuz etkilendi. Şirket hizmetinde çalışan gezgin tıp doktorlarının raporları buranın ekolojik dengeyi sağlayan büyük orman alanlarıyla verimli bir bölge olduğunu gösteriyor. Kısa bir süre içinde güvenlik gerekçesi ve tuğla yapmak için kurulan sayısız tuğla ocağına kömür sağlamak amacıyla ormanları yok ettiler. Ayrıca peşin parayla satılan ürünlerin yetiştirilmesini de desteklediler. Katı vergi geliri uygulamaları ile birleşen bu yaklaşım toprağın kısa sürede tükenmesine neden oldu. Bir zamanların verimli toprakları kurumaya yüz tuttu ve 1840'lardan itibaren bölgenin bozulmuş toprağı İngilizlerin dayattığı tarımsal rejime artık destek veremez oldu.

İngilizlerin 1901'de Agra Oudh Birleşik Eyaletleri olarak adlandırdığı bölge çok büyük topraklara ve heterojen bir yapıya sahipti. Temel ürünün pirinç olduğu doğu kısmı, büyük bir nüfus artışı ve yoksulluğa tanık oldu; batı kısmı, özellikle Meerut civarındaki buğday yetiştiren bölgeler daha gelişmişti. Kırsal bölgelerde genel olarak Hint halk gelenekleri hâkimdi. Birleşik Eyaletlerin oldukça büyük Müslüman azınlığı (nüfusun % 17'si) çoğunlukla kasabalara yerleşmişti (şehir nüfusunun yaklaşık % 44'ü).

Bu ikiye bölünme dil ve edebiyat için de geçerliydi: Büyük Hint-Türk İmparatorluğu'nun *lingua franca*'sı Urduca, şehirli Müslüman kültürün paylaştığı bir dildi. Hintçe ve onun birçok diyalekti kırsal Hinduların lehçeleriydi. Devanagari'deki Hint yazısının (örneğin Sanskrit alfabesi), Urdu dilinin egemen olduğu (tutanakların Farsça karakterlerle kaydedildiği) hukuk mahkemelerinde resmi dil olarak tanınması hareketleri, kutsal ineği Müslüman kasaplardan koruma mücadeleleri gibi on dokuzuncu yüzyıl Hint milliyetçiliği genel dalgası içinde ortaya çıktı. Bu gelişme Müslümanları büyük ölçüde teyakkuza geçirdi ve toplumsal çatışmaları doğurdu.

Bu çatışmaları kesinlikle İngilizler yaratmadı, ancak "böl ve yönet" kuralı çerçevesinde avantaj sağladılar. Ayaklanmadan sonra Müslümanlara güvenleri kalmamıştı; aslında Hint-Türk İmparatorluğu'nun o zaman oynadığı rol bir Müslüman fesadı şüphesini doğrulamış görünüyordu. On dokuzuncu yüzyıla doğru Müslüman azınlığın, İngilizleri Hintli çoğunluğa karşı çıkarlarının koruyucusu olarak görmelerinin açığa çıkmasıyla İngilizlerin bu tavrı değişti. Sir Seyid Ahmed Han Urduca eğitimli yönetici seçkinlerin önde gelenlerindendi ve İngiliz hizmetinde yüksek görevler almıştı. Müslümanların ülke yönetimine sadakat gösteren uygar insanlar olarak kendilerinin Hindistan'daki yönetimlerine son veren İngilizlere karşı yumuşamalarına büyük katkıda bulundu. Agra yakınındaki Aligar'da Müslümanlara Batı eğitimi verirken onların İslami kimliğini de vurgulayan bir Müslüman koleji kurdu. Daha sonra Aligar Müslüman Üniversitesi olarak anılan bu kolej etkisi kurulduğu eyaletin çok ötelerine yayılan bir ideolojik merkez haline geldi. Hintliler de bu Müslüman üniversitesinin kuruluşuna karşı harekete geçerek sonuçta Benares'te *(Varanasi)* büyük bir Batılı eğitim merkezi haline gelen Hint Üniversitesini kurdular. İngilizlerin getirdiği Batı eğitimi-

nin Birleşik Eyaletlerdeki iki tarikatçı kuruluş bağlamındaki yansıması Hindistan'ın bu bölümündeki politik ve kültürel durumun özelliğiydi

Madras Başkanlığı: İngiliz Etkisinin Sınırlanması

Dravidyen Güneyde kuzeyin bu sorunları ve zıtlaşmalar olmadı. Güneyde çoğu tüccar pek az Müslüman vardı ve orada Neohinduizm bilinci de yoktu. Geleneksel Hint yaşamı üzerindeki İngiliz etkisi burada diğer bölgelerdekinden daha azdı. Güneydeki bölgeler kuzeydeki bölgelerin çoğundan çok daha büyüktü ve bunun sonucu olarak İngiliz bölge görevlisi ve küçük kadrosunun kayda değer bir etkisi olmuyordu. Bu gerçek, çok katı ve doğrudan vergi yönetimini atalarından miras alan Madras Başkanlığı yönetim ideolojisi ile çarpıcı bir tezat oluşturdu. Madras devlet görevlileri köylüyü doğrudan muhatap alan *ryotwari* geleneğe bağlı olarak yetişmişti. Bu egemen bir gelenek olmasına karşın aslında Madras Başkanlığının 3'te 1'i zemindar'larla birlikte bir çeşit 'sabit uygulama' altındaydı ve sözde *ryotwari* olan bazı kısımları da aslında gelir bağlama amaçlarına göre *ryotlar* (köylüler) gibi sınıflandırılan Malabar-Brahmin Cenmileri gibi, büyük arazilere sahip kişiler *(toprak ağaları)* tarafından yönetiliyordu

Tüm bu gelenek karmaşası ve ilave yapılarla birlikte Madras yönetimi bölge koşullarındaki bu çok çeşitliliği adil olarak düzenlemeyi becerdi: bunların içinde eski krallıkların büyük nehir ağızlarında yer alan verimli kıyı düzlükleri de vardı, verimsiz yaylalar ve dağlık alanlar da. Madras yönetimi, hareketsizliğiyle, herhangi bir yasa yapmaktaki isteksizliğiyle ve Hindistan hükümetinin isteklerini yanıtlarken ağırdan almasıyla biliniyordu. Halk yönetim tarafından hiç rahatsız edilmedi ve karşılık olarak nadiren huzursuzluk belirtileri gösterdi. Kamuoyu uzun süre poli-

tik görüşleri daha ılımlı olan az sayıdaki İngiliz eğitimli Brahmin seçkinlerinin etkisindeydi. Madras Başkanlığında ifade edilen dört büyük Dravid dili -Kannada, Malayalam, Tamil ve Telugu- başlangıçta bu İngilizce bilen azınlığın aktif iletişimini sınırladı (Bu bölgenin çok lehçeli yapısı daha sonra dillerle ayrılan eyalet sınırları talebini doğurdu).

Madras başkanlığı ekonomik ölçütlerde Hindistan'ın doğusundan daha az 'sömürgeleşmiş'ti. Sunacak fazla ihraç ürünü olmadığından dünya pazarları ile ilişkisi azdı. Bengal'deki dokumacıların farklı kaderleri ve güneydeki durum bu sonucu yansıtır. İhracat için büyük miktarlarda tekstil üretimi yapılan Bengal'de, İngiltere'deki sanayi devrimiyle talebin değişmesi nedeniyle ciddi sarsıntılar oldu; güneyli dokumacılar ise tersine, iç pazara yöneldiler ve yiyecek ve pamuk ucuz olduğu sürece ayakta kalabildiler. Kuzey Hindistan'da endüstriyel eğrilmiş ipliğin yerli üretimin yerini çoktan almış olduğu zamanda bile güneyde pamuk eğrilmeye devam edildi. Güneyde uzun mesafeler ve düşük nüfus yoğunluğu gerekli ticari iletişimi azaltırken, büyük nehirleriyle, çok fazla insanı barındıran ovalarıyla kuzey, Hindistan içlerine uzanan demiryolundan önce bile çok daha ulaşılabilir bir bölgeydi. Demiryolu inşa edildiğinde de önce kuzey ovalarını dolandı, sonra çok yavaş biçimde Hindistan'ın güneyine işledi.

Bombay Başkanlığı ve "Hindistan Geçidi"

Sind'den Kanara'ya kadar Hindistan'ın batısını içine alan Bombay Başkanlığı da çok karmaşık bir toprak bütünlüğüydü. Birçok dil (Sindce, Guceratça, Marathice, Kannada) aktif iletişimi engelledi ve Güney Hindistan bağlamında değinilen benzer sorunlar burada da ticari bağlantıları riske soktu. Kıyı Gucerat'ın her zaman deniz ticareti ilişki-

leri olmuştu, ancak batı kıyısının sarp Batı Gatlarının önündeki dar kıyı şeridi fakir ve soyutlanmış bir bölgeydi. Gatların ötesinde 'Deş' denilen yaylalar da konumundan dolayı soyutlandı. Buralarda nüfus seyrekti ve demiryolu Gatları kesip bu büyük bölgeyi Bombay'a bağlayana kadar ulaşılamaz olarak kaldı. Bununla birlikte İngilizlerin 1818 yılında yenilgiye uğratarak katı bir vergi yönetimini yükledikleri Marathaların merkezi olduğundan daha fazla İngiliz etkisine maruz kaldı.

Bu, Hindistan'daki en radikal *ryotwari* sistemdi ve İngilizler bu bölgedeki işlerinin bilimsel doğruluğu ile övünç duydular. Ölçüm işinin emanet edildiği ordu amaca uygun olarak toprak kalitesini en ince detaylarına kadar analiz edip, vergi uygulayıcılarının arazi üzerinde değerleme yapabilmeleri için mükemmel haritalar çıkardı. Bombay maliye görevlileri yaptıkları işin bilimsel doğruluğundan o kadar emindiler ki, diğer eyaletlerde sık sık başvurulan verginin indirilmesi tekliflerine ılımlı yaklaşmadılar. Kötü geçen bir yılda en fazlası vergi toplamayı ertelediler; ama hatalı değerleme yapıldığının düşünülebileceği inancıyla hiçbir zaman vergide indirim yapmadılar. Bu katı sistem sadece, yöneticilerin ödenmemiş vergi için arazinin istimlak edileceği tehdidi karşısında kredi sağlayan her yerde nazır tefecilerin esnekliğiyle yumuşatılabildi. Bu büyük ölçüde borçlanmaya ve sonuçta yöneticiler için ciddi bir ikaz olan tefecilere karşı 1875'teki isyana yol açtı. Ancak sadece Pune civarındaki birkaç bölge etkilendi, tüm sistem altüst olmadı. Hindistan'ın muazzam boyutları ve bölgesel koşulların çeşitliliği İngilizleri Hint halkıyla büyük çaplı bir çatışmadan korudu. Yönetim çarklarının ağır işlemesi huzursuzluğun yayılıp patlak vermesini engelledi. "Maktu uygulama" olmayan tüm Hindistan bölgelerinde oranların yeniden gözden geçirilme uygulamasının 30 yıllık aralarla yürütülmesi zorunluydu. Bununla birlikte tahsilat kadrosu

yılda bir bölgeden fazlasıyla başa çıkamadığından bu ara yüzünden ister istemez uygulama farklılıkları oldu. Bu nedenle de her bölgenin kendi vergi tarihi oldu ve bir bölgede ortaya çıkan hoşnutsuzluk diğer bölgede görülmedi ya da en azından aynı zamanda ortaya çıkmadı. Bu kesinlikle "böl ve yönet" kasıtlı politikasının bir parçası değildi; ancak sistem sanki bu amaç için tasarlanmış gibi işledi.

Ekonomik olarak Bombay Başkanlığı Doğu ve Kuzey Hindistan'a göre daha az "sömürgeleşmiş"ti. Sadece 1860'lı yıllarda kısa bir süre, iç savaş nedeniyle Amerikan pamuğu ihtiyacı karşılamadığından, dünya pazarlarının talebini yönelttiği büyük bir pamuk üretim merkezi olarak sivrildi. Pamuğun bu ani değer kazanmasında demiryolunun 1860' larda Gatları aşarak "Deş" içlerine kadar uzanması gerçeğinin de önemli katkısı oldu. Ancak pamuğa olan bu talep geçtiğinde fiyatlar yine düştü ve Bombay ihracat için bir miktar pamuk ipliği üreten ama temel olarak Hindistan iç pazarına ucuz kumaş sağlayan büyük bir endüstri merkezi oldu.

İngiliz girişimcilerin yönlendirdiği ihracata yönelik Kalküta hintkeneviri endüstrisinden farklı olarak, Bombay'ın bu ithal ikameli tekstil endüstrisi, Parsilerin ve Gucarilerin çoğunlukta olduğu Hintli işadamları tarafından kuruldu. Bombay'a yerleşen yabancı işadamı sayısı fazla değildi ve Kalküta'daki İngiliz toplumu gibi asla bir baskı gurubu oluşturmadılar. Öte yandan Carr, Tagore Şirketi' nin batması nedeniyle Kalküta'da zor rastlanan İngiliz-Hint işadamları birlikteliğini Bombay'da bol miktarda görmek mümkündü.

Batı Hindistan'ın bu büyük şehri çok kozmopolitti. "Hindistan'ın Kapısı" olmanın gururunu taşıyordu ve bu konumuyla Süveyş kanalının açılması ve buharlı gemilerin Musona gereksinimi devre dışı bırakmasıyla iyice önem kazandı. Bengal'de İngiliz kömürünün onlarca yıl Kalkü-

ta'daki madenlerden gelen Hindistan kömüründen daha ucuz olması gerçeği bu batı bağlantısının ticari önemini göstermektedir. Burada kuşkusuz demiryolu nakliye ücretlerinin etkisi de vardı, kendi kullanacakları kömürü ucuza elde ederken başkalarına pahalıya mal ettiler. Bu Hindistan'ın endüstrileşmesi için olumlu bir gelişme değildi ve deniz teslimatı kömür için geçiş sağlayan Bombay'a avantaj sağladı.

Bombay'ın bir sanayi ve ticaret merkezi olarak yükselmesi tüm Batı Hindistan için büyük önem taşıyordu. Düşünce ve eylemde örnek olan bu kent Kalküta gibi bir imparatorluk şehri değildi, fakat yerli girişimcilerin kenti olması açısından özellikle önemliydi. Hindistan'ın bu parçasındaki yeni elit Doğu Hindistan'dakilerden çok farklıydı. Bombay'da başka yerde yaşayıp burada saray gibi evler yaptıran büyük mülk sahipleri yoktu. Sahneye bir kentli orta sınıf hâkimdi. Bombay kolejlerinin çoğunun mezunları ekonomik açıdan mütevazı ailelerden geliyordu; geçimlerini sağlayacakları ve belki yakınlarının eğitimini karşılayabilecekleri işleri bulmak için çok çalıştılar. Bengal'deki gibi bir "Rönesans" yoktu, ancak bölgesel dil ve edebiyat gelişti ve hareketli bir siyasal basın ortaya çıktı. Bombay'da kent politikacıları önemli bir rol oynadı ve belediye idaresi çok ciddiye alındı. Lord Ripon'un yerel hükümet ve yasamanın önemini vurgulamasına karşın bugün için bu konu Hindistan'da hayli ihmal edilmiştir. Ancak Bombay halkı yurttaşlık bilincine sahipti ve bu bilinç kentin en önemli insanlarının bir kısmını kentsel işbirliği içine çekti.

Pencap ve Savaşkan Irklar

İngilizlerin en fazla dikkat ettikleri eyalet son fethettikleri Pencap'tı. Pencap başlangıçta genel vali tarafından yapılan düzenlemelerin ulaşmadığı bir "düzen dışı eyalet"ti. Buna

bağlı olarak bölge yöneticileri uygun gördükleri sorunlara temas etmekte son derecede özgürdüler. Taşrada at koşturarak ve at sırtında adalet dağıtarak burada en iyi yönetim biçimini sergiledikleri düşünüldü. Bu erken bölge yöneticilerinin çoğu devlet görevlileri değil eski ordu mensuplarıydılar. Rastgele devlet yönetiminden hoşnuttular ve Pencap halkının bu yönetime alışkın olduğunu iddia ettiler. İngilizlerden önceki Sih yönetimi gerçekten çok sertti.

İngilizler köy toplulukları içinde örgütlenen köylü mülk sahipleriyle yaygın vergi uygulamalarının çoğuna devam etti. Ancak Sihler vergiyi mal olarak toplayıp ürünün beşte ikisini alırken İngilizler para olarak istediler ve her hasadın risklerini köylü ile paylaşmaktansa uzun dönem ortalamalarına dayalı alışılmış vergi sistemini uyguladılar. Buna bağlı olarak da tefeciler burada yaşamsal önem kazandılar. 1900 yılında İngilizler çiftçi olmayanlara arsa transferini yasaklayan ağır "Toprak Ferağ Kanunu'nu" geçirerek kesin bir adım atıncaya kadar köylü borçları ve toprak devirleri arttı. Diğer eyaletlerdeki yasama uygulamaları kimin çiftçi olarak tanımlanıp, kimin tanımlanmayacağının zorluğunu göstermişti; bu Kanun İngilizlerin çiftçi olarak kabul ettikleri ve dışarıda tuttukları sınıf ve toplumlara göre belirlendi.

Pencap'ın tarım toplumuna gösterilen büyük ilgi İngilizlerin İngiliz Hint Ordusuna kaydettikleri askerlerin çoğunu bu savaşçı toplumlardan almaları gerçeğinden kaynaklanıyordu. I. Dünya savaşı öncesi İngiliz Hint ordusunun 3'te 1'i Sih ve Pencaplı Müslümanlardı. Bu askerlerin aldıkları ücretler Pencap'taki tarımsal yatırımlar için büyük katkı sağladı. Diğer eyaletler ödedikleri verginin karşılığını çok fazla alamazken Pencap bu açıdan oldukça avantajlıydı. Ayrıca diğer eyaletlerin sulamaya ilişkin fazla bir şey yapmamalarına karşın İngilizler Pencap'ta sulama kanalları inşa ederek bu yeni kurulmuş kanal kolonilerine

eski askerleri yerleştirdi. İngiliz eğitimi Pencap'ta etkisini ancak geç on dokuzuncu yüzyılda gösterdi. 1864 yılında Lahor'da ilk on yılında çok dar bir kadroyla ve az sayıda öğrenciye eğitim veren Devlet Koleji kuruldu; yüzyılın sonunda okula yaklaşık 250 öğrenci kaydedildi. Bu arada Lahor'da aralarında Arya Samac'ın [Sanskrit dilinde Soylular Derneği, ç.n.] desteklediği Dayanand Anglo Vedik Kolej'in de bulunduğu bazı özel kolejler de kuruldu.

Neohinduizm Pencap'a Batı Hindistan'da bazı taraftarlara sahip olan Swami Dayanand Saraswati adındaki bir Guceratlı'nın öğretileriyle ulaştı. Mesajına en hararetli yanıt onun Arya Samac'ına katılma arzusundaki Pencap'ın eğitimli küçük seçkinler gurubundan geldi. Kolej'in adındaki tuhaf "Anglo Vedik" bileşimi Arya Samac eğitsel programını yansıtıyordu. İngilizce eğitim bir tür Vedik tutuculuğuyla başa çıkmak zorundaydı. Gerçekten her ikisine de büyük gereksinim duyan seçkinlere kariyer umutları ve yeni bir kimlik duygusu sunuldu.

Dayanand'ın Hindu dayanışmasını vurgulaması, kast sistemini eleştirmesi ve Pencaplıların aklına yatan Müslümanlık ve Hıristiyanlığa karşı sağlam duruşu, aynı zamanda elbette ki Müslümanları soğuttu. İngilizler de Arya Samac'a kuşkuyla baktı. Bu eyaletin katı diktatör idaresi İngiliz yönetimine sadakatin doğru yolundan sapmış görünen her şeye her seferinde göz ucuyla bakma eğilimindeydi. Bu eyalet üzerinde kesinlikle çok özel bir tür İngiliz etkisi vardı.

Ordunun Rolü

İngilizlerin sürekli Pencap'la ilgilenmesine İngiliz Hint ordusunun 1857 Ayaklanması sonrasındaki gelişimi bağlamında bakılmalıdır. Pencap askerleri isyancıları yenmeleri ve "Hindistan'ı kılıçla tutmaları" için İngilizlere yardım et-

mişti. Bu ayaklanma İngilizlere epeyce masraflı olmasına karşın Hindistan'a daha fazla asker göndermeleri gerektiğini öğretmişti. On dokuzuncu yüzyılın son yıllarında İngiliz Hint ordusu 140.000 Hintli, 70.000 İngiliz askerinden oluşuyordu; aradaki oransızlığa karşın İngilizlerin harcamaları diğerlerininkinden çok daha fazlaydı. Hint birlikleri, vatanlarında alacaklarının iki ya da üç katı ücret alan İngiliz subaylarının kumandasındaydı. Emekli olarak İngiltere'ye döndüklerinde -Hindistan'ın ödemek zorunda olduğu ve 'iç borçların' önemli bir bölümünü oluşturan- yüksek emekli aylıkları alıyorlardı.

Emperyalizmin yükseldiği dönemde İngiliz Hint ordusu sürekli bir faaliyet içindeydi ve buna bağlı olarak da harcamalar arttı. Afgan savaşı (1878-80), Yukarı Burma' nın fethi (1885), kuzeybatı kabilelerine karşı savaşlar (1896 ve 1898), bunların tümü 200 milyon rupiden 300 milyon rupiye çıkan görülmemiş bir askeri bütçe gerektirdi (toplam İngiliz Hindistanı bütçesinin yaklaşık dörtte biri ile üçte biri arasında).

Sömürge yöneticileri bunu, ancak vergi düzenindeki çeşitli değişikliklerle gelirlerini artırma yöntemiyle karşılayabiliyordu. 1858'de arazi vergisi tüm vergi gelirlerinin % 50'sine tekabül ediyordu, % 20'si afyon tekelinden çıkarılırken, % 10'u tuz vergisinden, kalanı da gümrük, tüketim ve diğer vergilerden sağlandı. Tuzun üretimi ve toplanması devlet tekelinde olduğundan tuz vergisi en güvenilir vergilerden birisiydi. Yüzyılın sonunda afyon artık çok önemli değildi, arazi vergisi vergi gelirinin % 25'iydi ve tuz vergisi azalmıştı: şimdi gümrük vergileri ve tüketim vergileri çok daha büyük önem kazanmıştı. Demiryolu ağının yayılması birlik hareketleri için askeri gereksinimlere yardımcı olacaktı.

Demiryolu Şebekesinin Tasarımı

Demiryolu ağı İngilizlerin Hindistan'daki tek muazzam yatırım kalemiydi. İngiliz halkı dünyanın her yerinde bu tür demiryolu ağı yatırımlarına alışkındı ve bunun için İngiliz sermaye piyasasında bu amaca yönelik sermaye biriktirme sorunu yoktu. Faiz oranları düşüktü ve İngiliz Hint hükümeti borç servisinin güvenirliğini garanti etmişti.

İngiliz demiryolu ağı ne iç bölgelerle iletişimin geliştirilmesi düşüncesiyle ne de ekonomik ve kârlılık ölçütleri göz önüne alınarak tasarlandı. Bu yatırımın öne alınması tarım merkezleri ile limanlar arasındaki bağlantının kurulmasındaki stratejik nedenlerden kaynaklandı. Kuzey ovaları ve kuzeydoğu hudutları önemsenirken güney ve genel olarak Hindistan'ın iç bölgeleri savsaklandı. Ondokuzuncu yüzyıl boyunca demiryolu ağının genişlemesi nakliye ücretlerindeki artışın önüne geçmedi. Bu nedenle Hintli eleştirmenler İngiliz sulama kanalları yatırımının bu tür demiryolu ağı yatırımlarından çok daha kârlı olduğunu gördüler.

Yüzyılın dönemecinde Hindistan yılda 200 milyon yolcu ve 46 milyon ton yük taşıyan 25.000 mil uzunluğunda demiryolu ağına sahipti; ve bu demiryollarında 400.000 kişi istihdam edildi. Demiryollarından elde edilen toplam meblağ 315 milyon rupi idi. Bu henüz çok fazla değildi ve muhalifler bu gerçeği vurgulamaya çok hevesliydiler. Ancak çok kısa bir süre sonra durum kökten değişti. 1914 yılında demiryolu ağı yüzyılın başında olduğundan çok daha büyük değildi, ancak yıllık yolcu sayısı 458 milyona ve taşınan yük miktarı 87 milyon tona yükselmişti. En önemli gerçek de gelirin eleştirileri kesecek bir düzeye -542 milyon rupiye- ulaşmasıydı. Demiryolları Hindistan'daki en büyük işverendi -1928'den sonra çalışan sayısı 800.000'e yükselmişti- ancak daha iyi ücretli pozisyonların hepsi bir

çeşit "demiryolu kastı" oluşturan ve bu konumlarını şevkle savunan İngiliz ve Anglohintli (İngiliz baba, Hintli anneden olan) işçiler tarafından işgal edildi.

Hindistan'daki İngiliz etkisi, demiryollarının yayılmasıyla şiddetini artırdı. Ancak bu etkinin 1853'te Karl Marx tarafından vurgulanan bir yönü hiç ortaya çıkmadı. Marx Hindistan'daki İngiliz demiryolu yatırımına tanık olarak, raylar ve makineler Hindistan'da üretileceğinden, zamanla diğer bağlantılı etkilerinin de ortaya çıkacağı düşüncesiyle kıtada bir sanayileşmenin zorunlu olacağını öngördü. Bu görüş Marx'ın Hindistan'daki İngiliz emperyalizmine biçtiği role uygundu: böylece tarihsel ilerlemenin bir aracı olarak gelenekler bozularak kapitalizmin yolu açılacak ve geleceğin sınıfsız toplumu için gerekli adım atılacaktı. Bombay'daki ilk lokomotif üretimi Marx'ın bu görüşünü doğrulamış gibiydi. Sonraki yıllarda bu tür üretim kural dışı nadir bir istisna olarak kaldı. Lokomotiflerin, rayların, köprü yapımında kullanılan çeliğin vb. tümü İngiltere'den ithal edildi. Sonuçta tüm İngiliz yapımı lokomotiflerin % 20'si Hindistan'a gönderildi. 1869 yılında Süveyş kanalının açılmasından sonra deniz taşımacılığındaki müthiş ilerleme Marx'ın 1853 yılında öngöremediği bu gelişmeyi büyük ölçüde kolaylaştırdı. Böylece bağlantılı etkileri sınırlı kaldı ve Hindistan'ın ağır sanayi için temel olacak zengin kömür ve demir filizi madenleri bu amaca yönlendirilemedi.

İngiliz imparatorluk uygulamalarının yan etkileri diğer açılardan da kısa ömürlü oldu. Aşırı dayatmacı yönetsel çark ile Hint halkının karşılıklı etkileşimini yasa ve emirlerle bilinçli olarak kısıtladılar. Çoğu fen, tarih ve felsefe gibi yüksek ilimlerde eğitim gören elitin modern eğitimi çok az sayıda insanla sınırlandırıldı, teknik eğitim özendirilmedi ve her zaman desteklenen ilk öğretim için bir girişimde bulunulmadı. Hindistan'ın büyük tarım top-

lumu demokratik süreçlerle kıyaslanmayacak biçimde, deyim yerindeyse yukardan uzaktan kumanda ile yönetildi. Bu nedenle de İngiliz yöneticiler "mikroskopik azınlık" olarak kabul edilen eğitimli Hintlilerin Anayasal reform taleplerine çok hevesli değillerdi.

ANAYASAL REFORMUN ÖRÜNTÜSÜ

Hindistan Ulusal Kongresi ilk olarak 1885 yılında Bombay'da toplandı. İngiliz Hindistanının çeşitli eyaletlerinden gelen eğitimli seçkin üyelerin oluşturduğu çok küçük bir toplantıydı. Eyalet düzeyinde üyeleri daha genç ve radikal olduğundan sonra Hindistan Birliği'ni destekleyen Kalküta'daki İngiliz Hint Birliği gibi Madras ve Bombay'da Başkanlık Birlikleri oluştu. Hindistan Birliği Ulusal Kongre ideolojisini izlemekte özellikle gayretliydi.

Hintlilerin Hint devlet hizmetine kabulü birlik üyelerinin temel şikâyetlerinden birisiydi. Teorik olarak kabulde bir kısıtlama yoktu. Kraliçe Victoria 1858 beyannamesinde Hint tebaasına eşit davranacağını açıkça ilan etmişti. Bununla birlikte 1878 yılında kabul yaşı 19 ile sınırlandırılırken bir Hintlinin sadece İngiltere'de yapılan giriş sınavlarını kazanarak bu "cennetten çıkma" hizmete alınma şansı yok gibiydi. Dahası İngiliz yöneticiler muhtemelen söz ve davranışlarını kısıtlayacakları ve ayrıca daha sonra Hintliler yönetim görevlerine geldikleri zaman kendileri kadar yetenekli oldukları kanıtlandığında İngiliz yönetimin meşruiyetine gölge düşeceği korkusuyla Hintlileri meslektaş olarak kabul etmekte son derecede isteksizdiler.

Bu bakış açısıyla eğitimli Hint seçkinlerine eyalet yasama meclislerinde ya da İmparatorluk Yasama Konseyinde temsil edilmelerine nazaran bazı ayrıcalıklar tanınması daha zararsız göründü. Böylesi anayasal reformlar devlet görevinde olmayan bir Hintli çoğunluğun egemen olduğu ya-

sama meclisi tarafından İngiliz icraatının kontrolünü getirmediği sürece Hintlilerin yasama sürecine katılımları, ancak İngiliz yöneticilerinin otoritesini azaltmadan İngiliz yönetiminin meşruiyetini artırmaya yarayabilirdi.

1892 yılında, her yıllık oturumunda İngiliz Hindistanı yasama meclislerinde daha fazla seçilmiş Hintli temsilci olması için önergeler vermiş olan Ulusal Kongre'nin taleplerini karşılamak için böyle sınırlı bir reform getirildi. Yasama meclisine vali ya da genel valinin aday önerme hakkı kısıtlandı. Atanmış İngiliz görevliler hâlâ Hintli temsilcilerden fazlaydı ve bu temsilciler ne bir yasanın geçmesini engelleyebiliyorlardı ne de bütçeyi reddetme güçleri vardı: sadece daha sonra basında yer alan eleştirel konuşmalar yaparak puan toplayabildiler. Ancak bu sınırlı etkinlik bu koşullarda yasama meclislerinde yer alan Hintli liderlerin ilgisinin azalmasına neden oldu; Ulusal Kongre'nin yıllık oturumları 1892'den sonra eski tadını kaybetti.

Morley-Minto Reformu ve Ayrı Seçmenler

Sonraki anayasal reform 1906'da İngiltere'de Liberal Partinin genel seçim zaferini kazanıp, liberal filozof John Morley'in Hindistan'la ilgili Devlet Bakanı olarak atanmasından sonra, 1909 yılında geldi. Radikal milliyetçi bir genç kuşak Hindistan'a politik terörizm dalgası salmıştı ve Morley "Hindistan'a Ilımlıları toplamak" hevesindeydi; onlar, kendileri için vermeye hazırladığından çok daha fazla şey vereceğini umdukları Morley'in etrafında toplanmakta aynı şekilde hevesliydiler. Üstelik Morley'in kararları büyük ölçüde Hindistan'da coğrafi temsile ve parlamenter hükümete karşı olan Genel Vali Lord Minto ve İçişleri Bakanı H. H. Risley'in politikalarıyla belirleniyordu. Risley toplulukların temsilinde ısrar etti ve Hindistan toplumsal yapısını gördüğü gibi tutmaya özen gösterdi.

Lord Minto 1906 yılında Müslüman Birliği'nden bir heyeti kabul ederek taleplerine gereken özenin gösterileceğine ilişkin söz verdi. Müslüman Birliği o yıl Müslüman azınlığın üzerinde Hint çoğunluğun sürekli bir hâkimiyet kurmasına yol açacak parlamenter sistemin ortaya çıkmasını kesinlikle önleme amacıyla kurulmuştu. Hindistan'daki İngiliz yöneticileri arasındaki Müslüman Birliği'ne yönelik olumlu yaklaşım, 1906'daki temsilci heyetin basit bir kabulden çok genel valinin bilinçli daveti üzerine geldiği yönünde kuşkuları doğurdu.

Aslında İngiliz yöneticiler Müslüman Birliği ile aynı kayıktaydılar: Onlar da yasama meclisinde Hint çoğunluğun hükmü altına girmek istemiyorlardı ve bu yüzden Morley'in demokratik tercihlerine karşı olan her girişime destek veriyorlardı. Morley Müslüman talebiyle karşılaştığında bu talebi seçmenler kurulu vasıtasıyla coğrafi temsil fikriyle uzlaştırmak istedi; Risley bununla birlikte Müslümanların ayrı oy kullanma olayını parlak biçimde savundu ve sonuçta Morley'i ikna etti -ya da en azından muhalefetine son verdi- ve öyle ki kaderi tayin eden bu yorum 1909 anayasal reformunun önde gelen ilkesi oldu.

Montagu-Chelmsford Reformu ve Sorumlu Hükümet

Sonraki anayasal reform, Hindistan'ın İngiltere'ye insan ve para açısından büyük önem taşıyan desteğini verdiği Birinci Dünya Savaşı nedeniyle, zamanından önce gerçekleşti. Hintli politikacılar savaş devam ettiği sürece bir ajitasyonu tırmandıramayacakları halde reform istediler. Önce yasama meclislerinin daha da büyütülüp güçlerinin artırılmasını amaçlayan taleplerini planlayıp koordine ettiler. Ulusal Kongre ile Müslüman Birliği arasında 1916 yılında yapılan bir sözleşmede, bundan sonra eyalet yasama meclislerindeki koltuk dağılımına ilişkin olarak, Müslümanların azınlık-

ta olduğu yerlerde fazla temsil edilmelerine karar verildi; bunun karşılığında Birlik açıkça diasporadaki Müslümanları ilgilendiren bir çözüme razı oldu: Müslüman çoğunluğun olduğu iki bölge Pencap ve Bengal'de Müslümanlar sayıca daha az temsil edileceklerdi.

Gelecekteki anayasa Morley-Minto reformunun temel çizgilerini taşıdığı sürece (örneğin yasama meclisinin yerinden oynatılamaz yürütme karşısında sürekli bir muhalefet gibi davrandığı parlamenter olmayan bir sistem) bu tamamen sıkıştırıcı bir çözümdü. Bununla birlikte yürütme yasama meclisine karşı sorumlu tutulup, yürütme üyeleri yasama meclisindeki çoğunluğa bağlı olduğunda, bu tür bir aşırı temsil ve düşük temsil -özellikle Müslümanların ayrı seçim bölgelerinde oy kullanmaları da söz konusu olursa- ciddi sorunlara yol açacaktı.

İngiltere Ağustos 1917'de Hindistan anayasal reformunda radikal yeni bir dönüşümü ilan ettikten sonra olanlar tam olarak buydu. Hindistan'dan sorumlu Devlet Bakanı Edwin Montagu "sorumlu hükümet" sunumunun eli kulağındaki reformlar yönünde olacağını açıkladı. Montagu aslında "yerinden yönetim" kelimesini önermişti, ancak savaş kabinesindeki bazı meslektaşları ve eski genel vali ve o zamanın Muhafazakâr bakanı Lord Curson buna içerlediler ve muhtemelen, Avam Kamarasında, parlamenter ilkeye göre seçilmiş çoğunluğa karşı bir yürütme sorumluluğu olacağını ima eden teknik anlamını dikkate almadan "sorumlu hükümet" teriminde ısrar ettiler. Kelimelerin taşıdığı çağrışımları Lord Curson'dan çok daha iyi bilen Montagu bunu hemen kabul etti. Sonuç deklarasyonunun bu hileli deyimi içermesinin nedeni buydu. Sonuçta Montagu Hindistan'a kendisi gitti ve reform önerilerini Genel Vali Lord Chemsford ile birlikte hazırladı.

Raporlarında sorumlu hükümetle bağdaşmasa da, Müslümanların feda etmek istemedikleri bir siyasal hak olarak

gördüğü ayrı oy kullanma hakkını istemeden kabul etmek zorunda kaldılar. Sorunları daha da kötü hale getirmek için yeni reform bağlamında -bu bağlamda hiçbir anlam taşımasa da- koltuk dağılımının temel hareket noktası olarak alındığı sözleşme 1916 yılında Ulusal Kongre ve Müslüman Birliği tarafından kabul edildi. Sonuçta İngiliz yöneticiler sözleşmeyle Bengal'e haksızlık yapıldığını, Bengal' deki düşük temsil edilmenin Müslümanların Müslüman azınlığın olduğu eyaletlerdeki aşırı yansıtılmasına karşılık olarak düşünüldüğü gerçeğini tamamen göz ardı ederek oradaki Müslüman koltukların tek taraflı olarak artırıldığını gördü.

Montagu-Chelmsford reformları bir yanda yasama meclisine karşı sorumlu Hintliler, diğer yanda sorumsuz ve yerinden oynatılamayan İngilizlerin olduğu ikiye bölünmüş eyalet icrası nedeniyle ve ikili yönetimin tuhaf yapısı dolayısıyla hükmünü yitirdi. Yürütmenin İngiliz üyeleri İngiltere için "ayrılmış" gelir ve maliye makamlarını işgal ederken, Hintli üyeleri eğitim, sağlık ve yerel yönetim gibi alanlardan sorumluydu. Her şey şiddetli bir huzursuzluk yaratabilecek biçimde tasarlanmıştı. Hintli bakanlar mali destek yoksunluğu içindeydiler ve elbette ki konuları için yeni vergiler ayrılmasını isteme cüretinde bulunmadılar. Her durumda karşılarında toplumların ve çıkarların eski reform ilkeleri çizgisinde temsil edildiği yapısıyla, ciddi bir destek alamadıkları yasama meclisini buldular. Yeni önlem hiçbir şeyi değiştirmemişti.

Federalizm ve 1935 Hindistan Yönetim Kanunu

Yeni hamle 1928'de Simon Komisyonu Hindistan'a gönderildiği zaman görüldü. Hindistan'dan sorumlu Devlet Bakanı Lord Birkenhead bu hareketi Montagu gibi ileri bir reformun kaçınılmaz olduğunu düşündüğünden değil, sade-

ce gelecek anayasanın bir işçi hükümeti tarafından denetlenmesini engellemek istediği için yaptı. Simon Komisyonu Hindistan'da derin bir kırıklığa yol açan uygulamayla Hintlilerin dışında tüm partilerin Parlamentodaki üyelerinden temsilcileri bünyesine aldı. Yarattığı kırgınlıkla şaşıran Genel Vali Lord Irwin daha sonra Londra'da toplanan Yuvarlak Masa Toplantıları fikrini destekleyerek bu dışlama operasyonunda düzeltmeler yaptı.

Simon Komisyonu'nun işlemleri bu Yuvarlak Masa Toplantıları ile değiştirilse de temel tavsiyeler aşağı yukarı aynı kaldı: Hindistan, prens devletleri gibi İngiliz Hint Eyaletlerini kapsayacak bir federal devlet olacaktı; merkezin büyük ölçüde kontrol altında kalmasına karşın iktidar ikili yönetim çerçevesinde paylaşılacaktı; eyaletlerdeki ikili yönetimin yerine "eyalet özerkliği" gelecekti. Oy verme hakkı nüfusun % 20'sini kapsayacak biçimde yaygınlaştırılacaktı. Ödenen kira ya da gelir miktarlarına göre mülk durumu ya da alternatif olarak eğitim durumu oy kullanma hakkının önkoşullarını belirledi. Bununla birlikte gerekli temsil görevi işçilere ve paryalara verilecekti. Paryalara oy kullanma hakkı verilmesi İngilizlerin önerisiydi, ancak öneri, bunu Hindistan'daki politik yapıda parçalanmaya yol açacak adımlar olarak gören Hindu kastını kızdırdı. 1930'daki Yuvarlak Masa Toplantılarında, temsilcileri federasyon beklentilerine ilişkin çok hevesli olan prenslerin daha sonra ayakları suya değdi. Bu, muhtemelen görevi prenslerle temas etmek olan Hindistan Hükümetinin Siyasi Departmanının söz konusu fikirden hoşlanmaması ve prenslerin tümüne federasyona girdikleri takdirde karşılarına çıkacak olan potansiyel mali sonuçlardan bahsetmeleri gerçeğinden kaynaklanmıştı.

1935 Hindistan Yönetimi Kanunu -Parlamentodan geçen en uzun kanundu- hazırlıkları federasyon için yaptı, bu ancak prenslik devletlerinin en azından %50'sinin katıl-

masıyla mümkün olacaktı. Kanunun ikinci bölümü standart eyalet anayasasından ibaretti. Artık eyalet düzeyinde ikili yönetim yoktu, tam "eyalet özerkliği" vardı. Hindistan Yönetim Kanunu'nun ilk bölümünün yaşama geçirilmesi için merkezde ikili yönetim uygulanacaktı. Ancak prenslerin katılmaması nedeniyle böyle olmadı. Hindistan anayasal reformlarına karşı şiddetli kampanyalar düzenleyen Winston Churchill tamamen tatmin olabilirdi. Eyalet düzeyindeki özerkliğin yeterli olacağını ve Hindistan Hükümeti üzerindeki İngiliz egemenliğinin azalmaması gerektiğini ileri sürmüştü. Tam da öyle oldu. Anayasanın federasyon kısmı atıl kaldığından ve aynı zamanda Hindistan'dan sorumlu Devlet Bakanının müdahalesi büyük ölçüde azaldığı için genel valinin gücü şimdi aslında her zaman olduğundan daha fazlaydı.

İmparatorluğun sonu yaklaşırken, imparatorluk yapısının son şekli oldukça melez bir görünüm kazanmıştı. Ayrı oy kullanma hakkıyla ve merkezdeki yerinden oynatılamaz bir yürütmenin engellemesi gibi uyumsuz yönleriyle sakatlansa da, Hindistan'a aşırı merkeziyetçi bir federalizm dayatılırken parlamenter yapı da nihayet ortaya çıkmıştı. Öte yandan bu kendi "başkomutanlığında" artan bir ulusal merkeziyetçilik hareketini kışkırttı; diğer yandan ayrı seçim bölgeleriyle ayrılanların ayrışmasına doğru bir hareketi getirdi. İmparatorluk yapısının evrimi böylece imparatorluk yönetiminin temel başarılarından biri olan siyasi birliğe son darbenin vurulmasına katkıda bulundu. Ancak doğrudan imparatorluk yönetimine karşı olan ulusal hareket evriminin de bu sonda katkısı vardı: siyasi çıkar bütünleşmesi ve ulusal heyecan eşzamanlı olarak yükseltilemedi. Kimsenin imgelemini şahlandırmayan ancak barış içerinde bir arada yaşamak için hayati önemi olan çıkar bütünleşmesi karşılıklı fedakârlıkları gerektirirken, kışkırtma politik hırsları davet etti.

VII

Bağımsızlık Hareketi ve Hindistan'ın Bölünmesi

HİNDİSTAN BAĞIMSIZLIK HAREKETİ

İmparatorluk yönetimi dayatması başlangıcı ondokuzuncu yüzyılın başlarına uzanan Hindistan milliyetçiliğini doğurdu. Yeni eğitimli seçkinler arasında yabancı yönetimi geçici bir vaka olarak gören bazı muhalif entelektüeller vardı. Daha 1849 yılında Gopal Hari Deşmuk bir Marati gazetesinde Amerikan demokrasisini överek Hintlilerin de Amerikan devrimcilerini taklit edeceğini ve İngilizleri sürüp atacağını öngörmüştü. Sadece birkaç on yıl sonra yazarları hakkında dava açılacak olan bu tür yayınlar o zamanlar İngilizlerin pek de dikkatini çekmedi. Bunun gibi Bombay, Kalküta ve Madras'taki siyasi birlikler 1853'te Doğu Hindistan Şirketinin sözleşmesi yenileneceği zaman parlamentoya uzun dilekçeler sundular; gelir vergisinin azaltılması

ve demokratik haklar gibi başka konuları da içeren bu sert itiraz dilekçeleri de çok dikkat çekmedi. 1857 Ayaklanması İngiliz ve Hint aydınlarını uyandırdı. İngilizler tedbirli, kuşkucu ve tutucu oldular; Hintli elit uzunca süre sükuta daldı.

Neohinduizm ve Müslüman Kırgınlığı

Bu sessiz yıllarda bile ulusal düşünce çeşitli alanlarda gelişti. Dini reform hareketleri giderek daha geniş bir zemine yayıldı. Hıristiyan misyonerlerle tartışmalar Hindular arasında yeni bir inanç arayışını tahrik etti. Dini Ortodoksluğun savunma tepkileri ve Hindu din propagandacıların cesur yenilikleri bu tartışmaların sonucuydu. Bengal'deki Brahmo Samac ve Kuzey Hindistan'daki Arya Samac gibi modern dini kurumlar Hindulara yeni bir kimlik duygusu yaratmak için karşılıklı çatıştılar. Hıristiyan örgütlenme biçimleri kopya edildi, Arya Samac'lar Hıristiyanlardaki cemaat dayanışma duygusu gelişmemiş Hindular arasında kendi düşüncelerini belirtmek için 'Vedik Kilisesi'nden bahsederken, Brahmo Samac Hindistan'ın her tarafına misyonerler gönderdi. Neohinduizmin çeşitli standartları farklı eğilimler sergiledi -kimileri tüm dinleri ve ulusları kucaklayan bir evrenselliği amaçladı; kimileri de görkemli geçmişi temel alan bir dayanışmayı başarmak için ulusal geleneklerin canlandırılmasını savundu. Bu birlik gelenekçiliği Hindistan milliyetçiliğinin önemli bir özelliği olduve Hint geleneklerini temel aldığından Müslümanları dışarıda bıraktı.

Müslümanlar bu Neohinduizme kuşkuyla bakıyorlardı ve onun dini evrensellik iddiasına da güvenmiyorlardı. Tüm dinlerin eşit olduğunun vurgulanması İslami kimlik için özellikle sinsi bir tehdit olarak görüldü. Ancak eğitimli Hindu seçkinleri arasındaki bu eğilimler Müslümanlarda

sadece şüphe uyandırırken Hindu birliği için giderek yaygınlaşan bir hareket oldu. Belli törenlerde yapılan ve inek kesimini de kapsayan dini uygulamalarına doğrudan saldıran-kuzey Hindistan'daki inek koruma hareketi gibi hareketler Müslümanları kesinlikle kızdırdı. Kuzey Hindistan'daki Hintçe-Urduca çekişmesi toplumsal zıtlaşmayı daha da ateşledi. Hindular sadece dillerine eşit tanınma istediler -o zamana kadar mahkemelerde Nastalik alfabesiyle Urdu yazısı geçerli iken- Devanagari alfabesiyle yazılan Hintçe'nin de geçerli olmasını talep ettiler. Ancak Müslümanlar bunu Urduca'ya bir meydan okuma olarak değerlendirip rahatsız oldular ve bu dil avantajlarını dini toplumlarının varlığıyla daha da özdeşleştirdiler. Dilleri Hindu komşularının dillerinden zor ayırt edilen ümmi Müslümanlar bile İslami kimlik hatırına Urduca'yı savunmaya çağrılabildi.

Yeni Bir Liberal Milliyetçi Kuşak

Liberal milliyetçi aydın seçkinler 1870'lerde politik faaliyetlerde seslerini yükseltiler. Onlar 1857 Ayaklanmasını silik bir çocukluk anısı olarak hatırlayan -bilinçleri, çoğunun ileri araştırmalar yaptığı İngiltere'deki deneyimleriyle karışmış- yeni bir kuşağa mensuptular. 1850'lerin uyuşuk kurumlarının yerini şimdi daha gayretli yeni örgütlenmeler almıştı. Önde gelenleri Kalküta'da 1876'da kurulan Hindistan Birliği ve 1876'da kurulan Puna Sarvacanik Sabha'ydı. 1871'de genç bir hâkim olarak Pune'ye gönderilen Mahadev Govind Ranade, Sarvacanik Sabha ruhunun yol gösteren önderi olarak ortaya çıktı. Surendranat Banercea Hindistan Birliğinin kılavuzuydu ve tüm Hindistan'da Hintlilerin Hindistan devlet görevlerinde daha iyi temsil edilmelerine yönelik bir kampanya yürüttü. Banercea küçük bir hata nedeniyle anında kovulduktan sonra tekrar devlet göre-

vine kabul edilen tek kişiydi. Göreve kabul yaşı da kasıtlı olarak 21'den 19'a indirilmişti, böylece ancak aileleri tarafından okul için İngiltere'ye gönderilen Hintlilerin dışında kimsenin göreve kabulü mümkün olmayacaktı.

Bir Muhafazakâr olan Genel Vali Lord Lyyton gerici önlemleriyle Hint milliyetçilerini istemeden yan yana getirdi. Bu konuda onu ancak yıllar sonra Lord Curzon geçecekti. Lyyton Hind dillerinde yayımlanan gazeteleri sindirmekle aynı anlama gelecek sertlikte bir sansür uygulaması için bir Anadil Basın Kanunu çıkardı. Bu ulusal bir protesto fırtınası doğurdu ve Gladstone ve onun Parlamentodaki Liberalleri tarafından da eleştirildi. Hint milliyetçileri ondan sonra İngiliz Liberal Partisi'nin kendilerinin doğal müttefiki olduğuna inandı. Daha sonra bu fikrin yanlışlığını anladılar, ancak Liberallere olan bu inanç politikalarını yıllarca etkiledi.

Lord Ripon'un 1880'de genel vali olarak atanması Hindistan liberal milliyetçilerini cesaretlendirdi ve sonuçta temaslarını ülke çapında yoğunlaştıran milliyetçiler Hindistan Ulusal Kongresi'nin ilk yıllık oturumunu 1885'te Bombay'da gerçekleştirdi; düzenlemelerinden Hindistan Birliği'nin yükümlü olduğu ikincisi Kalküta'da yapıldı (Hindistan Birliği aslında ilk toplantıya ev sahipliği yapmak istemişti, ancak Bombay yanlışlıkla Kalküta'nın önüne geçti). Sonraki yıllar tüm büyük kentler Ulusal Kongre'ye ev sahipliği yapmanın büyük onurunu kazanmak için karşı karşıya geldi. Yıllık oturumların arasındaki sürede ne bir faaliyet ne de sürekli bir büro vardı. Davet eden kentin milliyetçileri ve yerel kabul komitesi başkanı gerekeni yaptı; ağır bir görevden çok bir onur payesi olan oturum başkanlığı için davet edilecek kişiyi de kararlaştırdılar. Ulusal Kongre'nin işlerini koordine etmek için gayrı resmi bir liderler grubu ortaya çıktı. Uzun süre Bombay'ın siyasal patronu olan Parsi (İran'dan Hindistan'a hicret etmiş Zerdüşt)

avukat Feruzşah Mehta uzun bir süre Kongre'ye rehberlik etti. Kongrenin İngiliz Liberal Partisi'nin bir şubesi gibi çalışacağını düşündüğünden İngilizlere güvenmek yerine Hindistan'ın bağımsızlığı için savaşmayı tercih eden ulusal devrimcilerle kavgaya gireceğini anladı.

Liberal milliyetçiler ve ulusal devrimciler arasında Hint ulusuna ilişkin temel görüş farklılıkları vardı. Liberaller İngiliz yönetimi çatısı altında bir ulus inşa edileceğine inanıyordu. Onlara göre Hindistan ulusu geçmişin ve bugünün gerçeğinden çok geleceğin bir taahhüdü idi. Ulusal devrimciler Hint ulusunun varlığının çok eskilere dayandığını ve ancak yabancı yönetimi silkeleyerek dirilebileceğini düşünüyordu. Bu farklı görüşler Hintli politikacılar için acil meselelerdi. Liberal milliyetçiler İngiliz anayasal reformlarını Hindistan'a uygun buldular ve sosyal reform yasaları da istediler. Ulusal devrimciler her türlü İngiliz-ihsanı reformun ancak yabancı yönetimin prangalarını sıkıştırmaya yarayacağını ve İngilizleri Hindistan'ın kader hakemleri yapacağını düşünüyordu. Birleşmektense ayrılmak devrimcilerin parolasıydı. Neohinduizmin payandası Vedanta felsefesi kendini ulusal devrimcilerin politik müdahalelerine ödünç verdi: manevi birliği, yanılgıdan kurtulmanın bir ulusal birlik mesajına dönüştürülebileceğini ve yabancı egemenliğine son verecek bir siyasal uyanışı vurguladı.

Vedanta, Karmayoga ve Ulusal Devrimciler

Vedanta felsefesi ulusal devrimciler için kesinlikle bir ilham kaynağıydı, ancak bir dezavantajı vardı. Temelde ruhun kurtuluşunu dünyevi takıntılardan feragat etmek ve meditasyon ile açıklıyordu. Bu nedenle kurban etme gibi, doğru yol için diğergamlık arayışı gibi her şeyden feragat etmek olan bir eyleme delalet eden Karmayoga'nın içeriği-

nin vurgulanması gerekliydi. Böyle bir eylemden çıkar ya da ödül beklememek ve tamamen tarafsız kalmış olmak temel koşuldu. Böylelikle, edilgen bir tefekkür yerine etkin bir öz bilinç Vedanta felsefesinin gerçek mesajı olarak iletilebilirdi.

Swami Vivekananda bu yeni düşüncenin peygamberiydi. 1894'te Chicago'daki Dünya Diyanet Parlamentosu'nda mesajını verdiğinde Batı dünyasını derinden etkiledi; Batıyı manen fethettikten sonra Hindistan'a döndüğünde, Hint milliyetçiliğini büyük ölçüde ateşledi. İngiliz yöneticiler Hinduizmi genellikle bir hurafeler yumağı olarak hor görmüştü; Vivekenanda'nın Batı'da Hindu düşüncesinin itibarını iade ettirmesi büyük bir ulusal başarı olarak değerlendirildi. Çağdaş liberal milliyetçiler bile (Örn. Gopal Krişna Gokhale) ya da gelecek kuşağın sosyalistleri (Örn. Cavaharlal Nehru) Vivekananda'ya hayranlık duydular ve fikirlerini ilgi çekici buldular.

Vedanta felsefesi ve Karmayoga ancak yeni bir kimlik arayışı içinde olan eğitimli seçkinler için önem taşıyordu ve bu elit, ödünç alınmış İngiliz liberalizminin Hindistan milliyetçiliğine ilham kaynağı olmaya yetmediğini gördü. Vedanta felsefesinin monizmi bu elite, ulusal kimlik ruhu içinde kitlelerin liderliğini üstlenmenin ideolojik haklılığını da sağladı. Politik seferberlik için yük altına sokulan ulusal kimlik elbette yetersiz kaldığından kitlelerle temas girişimleri halk dininin daha yaygın simgeleri kullanılarak yapıldı. Bengal'deki tanrıça Kali mezhebi, ya da Vaişnava azizlerinin coşkun mistizmi bu duygusal milliyetçilik için gerekli simgeleri sağladı. Bengalli ulusal devrimcilerin ilahisi "Bande Mataram" (Anaya Eğil) ana tanrıça kimliğini ana yurtla açıklar. Maharaştra'da Bal Gangadar Tilak, sevilen tanrı Ganapati onuruna ve Hint-Türk İmparatorluğu'na karşı verdiği savaş, İngiliz yabancı egemenliğine karşı verilen savaşla bir tutulan büyük kahraman Şivaci adına şen-

likler düzenlendi. Kuzey Hindistan'daki inek koruma hareketi ve Hintçe hareketi kitleleri seferber etme amacına yönelikti.

Bununla birlikte Dravidyen güney bu tür herhangi bir hareketten etkilenmedi. Milliyetçilik liberal entelektüeller çemberiyle sınırlı kaldı. Bu duruma katkıda bulunan birçok unsur vardı; dillerin çeşitliliği; güneyde milliyetçi politikalara zemin sağlamayan birçok önemli prenslik devletinin (Haydarabad, Mysore, Travancore) bulunması; Brahminlerle geri kalanlar arasında bir sosyal mesafe bulunması. Güneyin Brahminleri milliyetçiliğe yönelseler de soyutlanmış olma duygusu onları çok ılımlı liberaller olmaya sevk etti. Kuzey liberal milliyetçileri onları ulusal devrimci genç kuşağın radikalizmi karşısındaki sadık müttefikleri olarak gördüler.

Bengal'in Bölünmesi ve Aşırılığın Yükselişi

Bengal'in 1905 yılında bölünmesi radikal milliyetçileri tahrik etti. Aslında o zaman hâlâ Assam, Bihar ve Orissa'nın dahil olduğu bu çok büyük eyaletin taksimi sadece yönetsel nedenler çerçevesinde tartışıldı. Ancak genel vali Lord Curzon sonunda bu yeni idari tasarrufu gerçekleştirdiğinde Bengal'in milliyetçi seçkinleri bu eylemi açıkça coğrafi bağlarına vurulmuş bir darbe olarak değerlendirdiler. Eyalet, Doğu Bengal ve Assam bir eyaleti; Batı Bengal, Bihar ve Orissa diğer eyalet olmak üzere tam ortadan bölündü. Lord Curzon Müslümanlara bir Müslüman eyaleti olarak düşündüğü doğu Bengal'i işaret etmekte tereddüt etmedi. Öte yandan Bengal'li Hindular endişe içinde Bengal'de azınlıkta kaldıklarını dile getirdiler. Genç "Aşırıların" bomba ve tabancaya olan inançlarının öne çıktığı bir siyasi terörizmin şiddet kışkırtıcılığını tırmandırdılar. Bengal'in 1911'de yeniden bölünmesinde yönetsel gerekliliklerin

başka bir yöntemle karşılanabileceği görüldü. Bengal, Bihar ve Orissa ile bir kez daha birleşerek yeni bir eyalet oldu. İngilizler ilk planda Bengal'in bölünmesinden kaçındıkları için kendilerini büyük sorunlardan koruyabileceklerdi. Bengal'de şimdi terörizm vardı ve her anlamda baskı artıyordu; Bengal'deki ilk bölünme olmasaydı Hindistan milliyetçiliği muhtemelen daha çok liberal özellikleriyle kalacaktı. Hindistan Ulusal Kongresi (Kongre Partisi) Bengal'in taksiminden çok rahatsız oldu. 1905'te Kongre başkanı olan Gopal Krişna Gokhale Berenas'daki (Varanasi) yıllık toplantıdan hemen önce önde gelen liberalleri Londra'da topladı. Liberallerin bir seçim zaferinden sonra Hindistan anayasal reformları ·için bir avantaj sağlayacağını umdu ve Hindistan siyasetinin Avam Kamarası tabanından yükselmesi için Liberal listeden adının silinmesini bile düşündü. Hindistan milliyetçiliği Bengal'in taksimi nedeniyle radikal bir dönüş yapsaydı bu bir anayasal reform şansını büyük ölçüde azaltabilirdi. Ancak Gokhale Kongre'de ılımlı bir güzergâha dümen kırmayı becerdi ve 1906'da Hindistan'dan sorumlu yeni devlet bakanı John Morley ile anayasa reform önerilerini tartışmak için bir kez daha gittiği Londra'da daha sonraki toplantılar için kesin bir vekalet aldı.

1906'da Hindistan'da tansiyon yükseldi; bu arada Gokhale tarafından temsil edilen liberal milliyetçilerin umudu da arttı. Köktenci Bengal'in kalbinde, Kalküta'da yapılması gereken yıllık Kongre 'Aşırıların' karşıtı olarak toplanan 'Ilımlılara' yönelik meydan okuyan bir tavır aldı. Onlar bu meydan okumayı Hindistan milliyetçiliğinin Büyük Duayeni Dadabhai Naoroci'yi bu oturumun başkanlığına davet ederek karşıladılar. Naoroci 1850'lerden beri Hindistan siyasetinde etkili olmuştu ve 1892'de İngiltere, Finsbury'de Liberal listeden verilen koltuğu reddettikten sonra ilk Hintli parlamento üyesi olmuştu. Ünlü kitabı *Poverty and*

un-British Rule in India onu ulusal devrimcilere bile sevdirmişti; bu yüzden de kimse ona bu saygın, yaşlı döneminde saldırmaya cüret edemedi. Naoroci Kalküta'da "Ilımlılar" için günü kurtarabilecek adamdı. Böylece Kongre'deki çatlak gelecek yıla kadar ertelenmişti.

1907 Kongresinin Nagpur'da yapılması programlandı. Bununla birlikte oturum zamanı yaklaştıkça "Ilımlılar", "Aşırıların" Tilak taraftarlarının çok etkili olduğu Nagpur' da gövde gösterisi yapabileceğinden kuşkulandılar. Neredeyse son dakikada toplantı yerini "Aşırıların" olmadığı Surat, Gucerat'a kaydırdılar. Bu harekete içerleyen "Aşırılar" toplu olarak Surat'daki oturuma katılmaya karar verdiler. Oturum açılıp iki hizip ayrı olarak toplanınca kıyamet koptu: bir çatlak olması kaçınılmazdı. Tilak ve Aurobindo "Aşırıların" liderleri olarak ortaya çıktılar. Ancak Tilak 1908'de 6 yıl hapse mahkûm edildi; Aurobindo 1910 yılında Pondiçeri'ye firar ederek tutuklanmaktan kurtuldu. O güne kadar ateşli milliyetçiliğin peygamberi olmuşken sonradan dini bir figüre döndü.

"Ilımlılar" Kongreyi kontrol ederken "Aşırılar" politik olarak tecrit edilmiş oldular. 1908'de yeni anayasa merkez karar organı olarak seçilmiş delegeler tarafından yürütülen Tüm-Hindistan Kongre Komite'sini kurdu. "Aşırılar" yıllık oturumlara sadece kalabalık toplayarak üstün gelebilme umutlarını yitirdiler.

Birinci Dünya Savaşı ve Özerklik Birliği

Gokhale ve Mehta (Bombay'ın büyük Parsi politikacısı) yaşadığı sürece Kongre 'Ilımlıların' kontrolünde kaldı. Ancak 1914'te ikisinin de ölmesi Tilak'a yeniden liderlik iddiasında bulunma şansını verdi. 1914'te cezasını tamamladığında, savaş döneminde radikal politikanın olanaksızlığını gördü. Böylece görüşleri değişmese de şimdilik daha ılımlı

bir çizgi izledi. O dönemde Hindistan politika sahnesinde çarpıcı bir başka lider daha belirdi: Teosofi'nin mesajını yaymak için Hindistan'a gelmiş olan İrlandalı sosyalist Annie Besant. Yerleştiği Madras'ta güneyin Brahmin entelektüellerinden esinlenerek bir nevi dişi Vivekananda oldu. İrlanda modeli üzerine Hindistan Özerklik Birliği'ni kurduğunda bu hareket söndürülmesi güç bir ateş gibi yayıldı ve Kongre Partisi'ni bir süre gölgede bıraktı. Tilak Batı Hindistan'da kendi Özerklik Birliği'ni kurunca bir Müslüman Gokhale olmayı arzulayan Bombaylı parlak hukukçu Muhammed Ali Cinnah bile bu Özerklik Birliği'ne katıldı.

Türk halifeye büyük saygı duyan Hintli Müslümanlar İngilizlerin halifeyle savaşıyor olması gerçeğinden son derece rahatsız oldular. İki arada bir deredeydiler: Savaştan önce azınlık haklarının korunması için İngilizleri gözetmişlerdi; şimdi Hint milliyetçilerine yanaştılar. Bu Müslüman Birliği'ni milliyetçi bir çizgide götüren Muhammed Ali Cinnah'ın politika değişikliğinin de bir yansımasıydı. Tilak'la politik birlikteliğe girerek 1916'da Kongre-Birlik anlaşmasını sonuçlandırdılar (Bkz. s. 386-87). Paralel çizgilerde tutulabilmesi için Birlik ve Kongre toplantıları o savaş yılları içerisinde aynı yerde düzenlendi.

Savaş sırasında bu uyum sonsuza dek sürecek gibi göründü. 1917 Kongresi ulusal dayanışmanın eşsiz bildirgesiydi. İngiliz yöneticiler Annie Besant'ı tutuklayıp salıvererek bu birleşmeye katkıda bulundular. Besant böylece ulusal bir kahraman oldu ve hemen Kongre başkanlığına seçildi; 1917 toplantısını kendi özerklik mesajını verdiği bir foruma dönüştürdü. Başlangıçtaki bu 1917 dayanışmasına Kongre'deki bir başka çatlak gölge düşürdü. Daha ılımlı olan Kongre siyasetçileri reformların işlemesini isterken, Tilak ve Bengal lider C. R. Das, Montagu-Chelmsford reformlarına karşı geldiler ve derhal eyalet özerkliğine yönelinmesini istediler. Sonuçta Tilak ve Das Kongre'yi kont-

rol ederken ılımlı kanat Hindistan Liberal Federasyonu'nu kurmak için ayrıldı. Ancak eli kulağındaki anayasa reformları üzerindeki iyi kötü tartışmaları bambaşka bir sorun nedeniyle aniden kesildi.

Savaşın sonu gelirken İngilizler savaş zamanındaki kargaşa baskısını devam ettirmelerini sağlayarak, yararlı olduğu kanıtlanacak bazı acil yasaların çıkarılmasının telaşı içindeydi. Yargıç Rowlatt tarafından görevlendirilen kargaşa komitesi konuya ilişkin bir rapor verdi ve yasaların taslaklarını hazırladı. Ancak hemen yasalaştırılsa da yoğun protestolar nedeniyle asla uygulanamadı. Bu yasaların temel ilkeleri halk tarafından kısaca formüle edildi: "itiraz yok, avukat yok, mahkeme yok." Öyleyse bu, savaş sırasındaki Hint sadakatine bir ödüldü. Rowlatt Kanunları'na karşı protestolar bir şekilde dile getirilmek zorundaydı ve ne yaptığını bilen yeni bir lider sahneye çıktı: Mohandas Karamçand Gandhi. "Rowlatt *satyagraha*" olarak bilinen kampanyayla ülke çapındaki ilk şiddet içermeyen direnişi örgütledi.

Gandhi ve İşbirliğinden Kaçma

Gandhi 1896'da Gucerat'ta küçük bir prenslik devletinde doğdu. Baş hükümet (divan) görevlisinin oğlu olan Gandhi öğrenimini Londra'da tamamladı ve ardından Bombay' da başarısız bir hukuk pratiği deneyimi oldu. Sonra onu yasal bir iş nedeniyle Güney Afrika'ya göndermek isteyen Müslüman bir işadamının teklifini severek kabul etti. Bu ülkenin tek Hintli hukukçusu olduğundan Hint azınlığın lideri haline geldi. O ve yandaşları, ayrımcılık kanunları ile mücadelede, yani bu yasaların açık ve kasti ihlallerinde, pasif direniş yöntemlerini benimsemişti. Gandhi bu direnci pasif olarak adlandırmaktan hoşlanmadığı için sonuçta şiddete başvurmaksızın direnme anlamına gelen "*satyagra-*

ha" (gerçekten ayrılmamak) terimini buldu. Dikkatle tasarlanmış şiddet karşıtı kampanyaları ile büyük hasmı, Güney Afrika Birliği'nin güçlü içişleri ve savunma bakanı General Smuts'u bile etkiledi. Gandhi 1915'te Hindistan'a döndüğünde bütün Hint milliyetçileri tarafından Güney Afrika'daki Hint azınlığın lideri olarak biliniyordu, ancak orada ne yaptığı ve "Aşırı" ya da "Ilımlı" mı sayılabileceğine ilişkin kimsenin bir fikri yoktu.

Gandhi Hindistan'a döndüğünde 46 yaşındaydı ve artık bir çırak değildi. Şimdi önderi Gokhale'yi dinlemeye hazırdı ve onun *Indian Society Servant*'ına girme niyetindeydi. Gokhale onu herhangi bir konuşma yapmasını ya da politik tavır almasını beklemeksizin bir yıllığına Hindistan turuna gönderdi: sadece kendisi için gezip görecekti. Ne yazık ki Gokhale onu bu tura göndermesinin ardından öldü ve *Indian Society Servants*'ın diğer üyeleri kendilerinden daha radikal görüşlere sahip olduğu kuşkusu ile onu aralarına kabul etmediler. Bunda son derece haklıydılar ve Gandhi bu kararı memnuniyetle karşıladı.

Sonraki yıllarda Gandhi ilgisini Çamparan, Bihar, Kheda, Gucerat'taki köylüler ve Ahmadabad'daki fabrika işçilerine yönelik kampanyalar üzerinde yoğunlaştırdı. Bu kampanyalarda büyük bir deneyim ve Bihar'daki Racendra Prasad ve Gucerat'taki Vallabbai Patel gibi sadık taraftarlar kazandı. Savaşın son yıllarında İngiliz Hindistanı ordusuna asker kaydı için bir kampanya bile açtı. O, hâlâ İngiliz yönetimine sadıktı ve savaş sonunda İngilizlerin Hindistan'ın bu sadakatini onurlandıracaklarını düşünüyordu. Asker alma kampanyası başarısız oldu ve Gandhi bir liderin halkın vermeye hazır olmadığı şeylere yönelik isteklerinin yanıtsız kalacağını öğrendi. Kheda bölgesinde -çoğu daha önce taraftarı olan ve onun yardımlarını takdir eden- köylülerin kapısını çalıp savaştaki İngilizlere yardım dilediğinde cevap alamadı. Bu deneyim onu Rowlatt Kanunları'nın geç-

mesinden daha çok incitti ve Hindistan'ın sadakatine ilişkin açık mesajına İngilizler hiç itibar etmedi. Güney Afrika'da benimsediği *satyagraha* yöntemi Hindistan'ın Rowlatt Kanunları'na tepkisinin doğru araçları olarak göründü. Yöntemi Hindistan koşullarına uyarlamak için belli bir günde dükkânların kapatılıp bütün işlerin durdurulduğu bir *hartal* istedi.

Savaşın sonunda Hindistan'daki ekonomik koşullar son derece karmaşıktı: 1918'de fiyatlar anormal derecede artmıştı. Kent nüfusu ve yoksul kırsal kesim bundan çok kötü etkilendi. Savaş için dışarı giden iki milyondan fazla askerin çoğu terhis olmuştu. Pencap'ta durum bu açıdan özellikle gergindi ve hükümet tamamen sıkıntıdaydı. Bu nedenle Gandhi'nin eyalete girmesi yasaklandı, trenden indirilerek Bombay'a dönmeye zorlandı. Ancak bu Bombay'da durumu düzeltmedi tersine denetlenemeyen bir kargaşa baş gösterdi ve İngiliz yetkililer buna bir güç gösterisi ile mukabele etmenin şart olduğunu düşündüler. General Dyer bu amaç için Amritsar, Callianvalla Bagh'taki gayri resmi bir meydan toplantısını seçti. Önceden haber verilip yeterli zaman tanınsa bile meydan halkın dağılmasını engelleyen duvarlarla çevrilmişti. Aslında General Dyer kalabalığın dağılması için çok fazla şans tanımadı ve yüzlerce insan ölene dek askerlerine üst üste ateş açtırdı.

"Katliam" bilineceği gibi General Dyer'in niyet ettiğinin tam tersi bir mesaj getirdi: bu bir güç gösterisi değil, İngiliz Hint imparatorluğundaki sonun başlangıcında gelen asabiyet dalgasıydı. İngilizlerin yönetimi sürdürmeleri Hindistan'la olan işbirliğine bağlıydı ve bunun yolu da bu yaptıkları değildi. İşbirliğini bozma kampanyası bu ölümcül hataya uygun bir yanıttı. Gandhi işbirliğini bozma stratejisinin çerçevesini çok önceden 1909'da Güney Afrika'da iken -Hind *svarac*- bildirisinde çizmişti. Ancak hemen böyle bir kampanya başlatmadı. Pencap'taki olaylar tam olarak

bilinmediğinden ertelenmiş bir tepki vardı ve gerçeklerin ortaya çıkması için iki araştırma komisyonu kuruldu: Lord Hunter'in başkanlığındaki resmi İngiliz komisyonu ve Gandhi'nin de üyesi olduğu Ulusal Kongre tarafından atanan komisyon.

Ulusal Kongre toplantısı 1919'da katliamın olduğu bölgede Amritsar'da Hindistan'ın ilk başbakanı Cavaharlal Nehru'nun babası Motilal Nehru başkanlığında yapıldı. Önerileri oldukça ılımlıydı ve bu gelişmelerden Kongre Partisi ve Gandhi'nin birkaç ay sonra gerçekleştireceği radikal dönüşü tahmin etmek mümkün değildi. Gandhi ve Cinnah Montagu'ya teşekkür etmek için bir önergeye ortak destek bile verdiler. Gandhi Kongre reformu tümden reddetmediğinden, bu öneriyi Montagu'ya teşekkürün bir adap gereği olduğunu ileri sürerek destekledi. Sonraki aylarda Gandhi'ye çok daha radikal bir tutum benimseten iki farklı eğilim birleşti. İlki, Müslümanların giderek hızla artan hilafet dalgası, diğeri Pencap'taki olaylar hakkındaki İngiliz raporuna yönelik kabaran Hint öfkesiydi. Gandhi 1919'da hâlâ bu iki olayı tamamen ayrı tutma çabasındaydı. Bombay'daki Hilafet Komitesi ile temastaydı ve ulusal dayanışmayı bu yolla geliştirebileceğine dair bir şans gördüğünden Hindulara Müslüman şikâyetlerini aktarma girişimlerinde bulundu. Ancak tam da bu nedenle konuyu Pencap sorunu ile karıştırmak istemedi: Müslümanların, Hinduların hilafet konusuyla sadece bir başka kampanya için Müslüman desteğini almak üzere ilgilendikleri gibi bir fikirlerinin olamayacağını düşündü. Dahası Gandhi'nin temasları hâlâ Bombay'ın ılımlı eğilimli ve kendileri de sattıkları için yabancı kumaşları boykot gibi eylemlere destek vermeyecek Müslüman tacirleriyleydi. Ancak Hilafet hareketinin liderliği 1920'de Kuzey Hindistanlı ulema ve gazeteci Ali ve Maulana Azad kardeşler tarafından üstlenildi. Azad savaşı hapiste geçirmişti ve zaten Gandhi'nin tahay-

yülündeki işbirliğini bozma benzeri bir programı destekliyordu. 1920 Ocak ayında ilk kez karşılaştıklarında ortak bir eylem programı üzerinde anlaştılar.

"Bir Yılda *Svarac*"

1920 Mayısında özel olarak arka arkaya gelen olaylar Gandhi'nin radikal eylem doğrultusundaki kararını çabuklaştırdı. Pencap'ta olanlara ilişkin Kongre raporunun basılmasından hemen sonra resmi İngiliz raporu da ortaya çıktı. Kongre belgelerinin çoğunu Gandhi yazmıştı ve söylentilerle polemiklerin dışarıda bırakılarak sadece kanıtlanmış gerçeklerin yer almasına özen göstermişti. Böylelikle Pencap rejiminin yaptığı rezilliklerin üstünün örtülmeye çalışıldığı resmi raporla aralarındaki tezat çok daha çarpıcı biçimde açığa çıkmıştı. Bu arada Sevr Anlaşması'nın halifeye dayattığı koşullar da bilindiğinden artık Pencap'taki zulme olan tepkiyle Hilafet hareketini birbirinden ayırmak imkânsız hale gelmişti. Gandhi işbirliğini bozma kampanyasının temel çerçevesini çizdi: İngiliz okullarını, üniversitelerini, tekstilini, mahkemelerini boykot etmek; İngilizlerin Hintlilere bahşettiği tüm onur ve unvanları reddetmek. Gandhi sonradan (Haziran 1920) ve tesadüfen aklına gelen yakın seçimleri boykot etme fikrini de listeye dahil etti. Özgürlük hareketinin gelecek güzergâhına önder olacak bu hareketin en can alıcı karar olduğu sonradan kanıtlandı.

Hilafetçiler Gandhi'nin yeni politikasını iyi karşılarken Kongre üyelerinin çoğu kuşku içindeydiler. 1920 Eylülünde Kalküta'da işbirliğini bozma önerisinin kabulü için özel bir Kongre yapılması kararlaştırıldı. Kesin bir tavır almaktan kaçınan Tilak Ağustos 1920'de öldü. Gandhi bu haberi aldığında şöyle dedi: "En güçlü tabyam yıkıldı." Muamma olarak kalan bu cümlede insan onun ne demek istediğini ancak tahmin edebilir. Yandaşı olmak şöyle dur-

sun Tilak aslında Gandhi'nin rakibiydi; bununla birlikte Gandhi bir zamanlar Kalküta Kongresi'nde tavır aldığında Tilak'ın onu desteklemiş olmasını kastetmiş olabilirdi. Gandhi bu Kongre'ye karışık duygular içinde katıldı: işbirliğini bozmak için çoğunluk sağlanacağından emin değildi. Önceden adaylık kayıtlarını yaptırmış politikacıların çoğunun seçimleri boykot önerisini onaylaması onun için sürpriz oldu. Muhtemelen kazanma şanslarının sınırlı olduğunu hissettiklerinden, boykot onlara iyi bir mazeret sağlayacaktı. Kongre politikacıları iki arada bir derede kalmışlardı: şimdiye kadar hiçbir temaslarının olmadığı birçok insana oy kullanma hakkı tanınmıştı ve önceden oy kullanma hakkını elde etmiş olanlar da muhtemelen Kongre'yi terk etmiş olan liberallerin lehine oy kullanacaklardı. Bu liberaller arasında belli bir süre koltukları işgal etmiş ve kolayca yerlerinden edilemeyecek önemli politikacılar vardı. Bu koşullar çerçevesinde İngilizlerle işbirliğini bozma en iyi çözümdü. Gandhi bu büyük destek dalgasını önemserken boş sloganlar ve büyük sözlere ilişkin alışılmış isteksizliğini unuttu. Kongre üyeleri bu programın sadece özel konulara göndermede bulunduğunu ve *svarac*'dan (bağımsızlık) söz konusu bile edilmediğine dikkat çektiler. Uyarıyı dikkate alan Gandhi bu kelimenin de yer aldığı önergesinde, eğer programı tam olarak kabul edilirse "bir yılda *svarac*"a kavuşulacağını coşkuyla vaat etti. Ancak bu coşkuya karşın önerge sınırlı bir çoğunluk tarafından desteklendi.

Eylül 1920'deki özel Kongre ve Aralık 1920'de Nagpur'da yapılan yıllık Kongre arasında Gandhi'nin konumunu güçlendirebilmesi için çok sınırlı bir zaman vardı. Hilafetçilerle birlikte ülkeyi dolaştı ve İngilizlerin kurduğu okul ve kolejlerden ayrılmalarını istediği genç insanlar arasında destek aradı. Tüm bu eğitim sistemini "şeytani" olarak adlandırdı ve kolej öğrencilerinden önemli ölçüde des-

tek buldu. Ancak zamanını yalnızca ajitasyon için harcamadı; sürekli bir Çalışma Komitesi, eyalet dillerine göre Eyalet Kongre Komitesi'nin yeniden örgütlenmesi ve kırsal kesimin daha iyi temsili için Kongre Partisi'ne yeni bir anayasa taslağı hazırladı. Bu Kongre anayasa reformu Gandhi'nin Kongre'nin boykot etmiş olduğu Montagu-Chelmsford reformuna bir yanıtıydı. Aslında yenilenmiş meclisler için seçimlerin boykot edilmesinin Gandhi'nin konumunu güçlendirmek açısından diğer tüm boykotlardan daha önemli olduğu ortaya çıktı. Seçmenler boykotu Gandhi'nin umduğu kadar hevesle karşılamamışlardı, ancak -özel Kongre'de çoğunluğu sağlamış olanlar da dahil-Kongre politikacılarının tümü adaylıklarını çekmişti. Liberaller tüm koltukları ve Kongre politikacılarının da işgal etmekten mutluluk duyacağı bakanlık mevkilerini ele geçirmişti. Ancak şimdi geriye bakmanın bir faydası yoktu: onların tek seçeneği Gandhi'nin programını yürekten desteklemekti ve böylece Nagpur Kongresi'nde İngiliz yönetimiyle işbirliğini bozma kararı neredeyse tam ittifakla kabul edildi.

1921 döneminde yeniliğini ve cazibesini büyük ölçüde yitiren program, Galler Prensi'ni gezi için Hindistan'a göndererek kısa bir canlanışa bilmeden katkıda bulunan İngilizler olmasaydı iyice tavsayacaktı. Prens her göründüğünde hararet yükseldi, ama bu bile geçici bir olaydı. Hindistan Hükümeti hareketle ilgili olarak akıllı bir strateji benimsemişti: baskıdan kaçındı ve aslında tevkif edilmeyi bekleyen Gandhi'yi bile tutuklamadı. Hareket küçük Hindistan kasabası Chauri Chaura polis karakolundaki polislerin diri diri yakılmasıyla şiddetli bir sapma gösterince Gandhi kampanyayı kendisi iptal etti ve akabinde hemen tutuklandı. Gandhi mahkemeye çıkarıldığında kendini savunmayı reddetti, bu şansını daha çok yönetime sadık bir insanken nasıl bir asiye dönüştüğünü açıklamak için kul-

landı. Tilak ile aynı cezaya çarptırıldı ve bunu gururla karşıladı. Tilak altı yıllık cezasının tümünü çekerken Gandhi sağlığı elvermediğinden iki yıl sonra salıverildi. Çağdaşları onun politik kariyerinin sonuna geldiğini düşünüyordu: o sırasını savmıştı ve diğerleri yeni fikirlerle hareketi yönlendireceklerdi.

Anayasal Arenaya Dönüş

Gandhi Hint politikacılarının kötü durumunu görmesi için 1924'te salıverildi. Türkler halifeliği kaldırdığı için Hilafet hareketinin bir anlamı kalmamıştı. Hindu-Müslüman ilişkileri gerildi, ajitasyona dayalı ittifak da çok geçmeden unutuldu: Gandhi elindekilerin tümünü hiçbir zaman kazanamayacak bir karta yatırarak büyük bir hata yapmıştı. Hilafet hareketini ve Gandhi'nin bu harekete katılmasını eleştirmiş olan Cinnah soyutlanmıştı ve Kongre'yi bırakarak tüm enerjisini hilafet hareketi sönerken bir kez daha ortaya çıkan Müslüman Birliği'ne adadı. Kongre ve Birlik, Cinnah ve Gandhi arasındaki rekabet gelecek yıllardaki Hindistan politikalarında kesin bir rol oynayacaktı.

1920'ler Gandhi hareketinin hüküm sürdüğü dönemde bir süre için uykuya yatan siyasal Hinduizme olan ilginin yeniden canlanmasına da tanık oldu. Hindu Üniversitesinin kurucusu, Pandit Madan Mohan Malaviya, Banaras Kongre cemaati içinde bir baskı grubu olarak tutmak istediği için Hindu Saba hareketini sabırla büyüttü. Daha tiz bir ses 1923'te 'Hindutva' bildirisini yayınlayan Vinayak Damodar Savarkar'dan yükseldi. O hâlâ 1909'da Londra'da genç bir terörist olarak ele geçirildikten sonra uzun zamandır tutulduğu İngiliz hapishanesindeydi. Savarkar'a göre Hindistan'ı kutsal topraklar *(punyabhumi)* olarak kabul eden herkes Hindu idi. Kast sistemini kaldırmak ve Hinduların geniş tabanlı ulusal birliğini yaratmak istedi. Bu elbet-

te Müslümanları dışarıda bıraktı ve Gandhi'nin Hindularla Müslümanlar arasındaki boşluğa köprü kurma girişimleriyle taban tabana zıt bir yaklaşımdı. Savarkar'ın müritleri, 1928'de ayrı bir siyasi parti olarak ortaya çıkan Hindu Mahasaba'nın yeniden canlandırıldığı 1925 yılında Raştriya Swayamsevak Sangh'ı kurdu (Milli Dayanışma Birliği, RSS). O zaman Savarkar'ın radikal düşünceleri Hindu çoğunluğa hitap etmediğinden halktan kopuktu. Ancak dönem yakında filiz verecek tohumların ekilme dönemiydi. 1920' lerde Ulusal Kongre hâlâ hâkim güçtü, Gandhi'nin şimdilik başarısız hareketinden sonra anayasal mücadele alanına döndü.

Motilal Nehru ve C. R. Das, Gandhi'nin gönülsüz inayeti ile Kongre içinde Svarac Partisi'ni kurdular ve çok başarılı bir seçim mücadelesi verdiler. Birçok önemli liberal, koltuklarını isimsiz Svarac'a terk etti. Bengal'de yaşlı ulusal kahraman Surendranat Banercea daha sonra Bengal başkanı olan genç tıp doktoru BC. Roy'a yenildi. Bu önemli başarısından önce ondan kimsenin haberi yoktu. Bu dönemde yeni kuşak Kongre politikacıları ortaya çıktı. Çoğu kolejlerini ya da işlerini işbirliğini bozma hareketine katılmak için terk etmişlerdi ve artık tam zamanlı siyaset işçileri olmuşlardı.

Gandhi iyi bir ajitatör olmamasına karşın başarılı bir kaynak yaratıcısı olduğundan bu hareketi desteklemeyi başardı. Kendisi de tüccar sınıfının bir üyesi olduğundan Hintli tüccar ve işadamları ile bağlantıları önceki dönemde Kongre'ye egemen olan entelektüel sınıftan çok daha iyiydi. İşbirliğini bozma kampanyası sırasında Gandhi'nin para topladığı Tilak Svarac Fonu'nda 10 milyon rupi para birikti. Bu para siyaset işçilerine destek vermeye yetecek kadar büyük bir meblağ idi. Bombay tüm Kuzey Hindistan'a yayılan Marvariler gibi, özgürlük hareketine mali kaynak sağlanmasında büyük rol oynadı. G. D. Birla Mar-

variler topluluğunun önde gelen üyelerindendi ve hayat boyu Gandhi'nin arkadaşı olan Birla, kendisinin de tekstil fabrikaları olmasına karşın Gandhi'nin Tüm-Hindistan El dokumacıları Birliği'ne büyük miktarlarda bağış yaptı.

Birla, endüstri ile el dokumacılığı arasındaki bir rekabetten korkulmaması gerektiğini biliyordu. El dokumacılığı simgeseldi ve uygulamada önem taşımıyordu. Gandhi' nin el dokumacılığını ortaya çıkarmasının nedeni yabancı kumaş boykotuna farklı bir boyut getirmek ve Hindistan'ın öz gücünü teşvik etmek istemesinden kaynaklanıyordu. Bir süre için Kongre üyelerinin ücretleri bile -örneğin belli bir miktar evde eğrilmiş iplik gibi- mal olarak ödendi. Ancak bir süre sonra bu rutin bir hale dönüştü ve Gandhi'nin mesajı kayboldu. Kongre üyelerinin özgüveni vurgulamak için giydiği el dokuma kumaşlar daha sonra giyenin doğruluğunu garanti etmeye yaramayacak dejenere bir uygulamayla üniformaları da kapsadı.

Daha genç milliyetçi kuşak arasında Gandhi'nin fikirleri ve programını beğenmeyenlerin eleştirel sesleri yükseldi. Cavaharlal Nehru ve Subhas Çandra Bose bu daha genç kuşağın önderleriydiler. Sosyalist ideolojiyi temel alan emperyalizm karşıtı bir propaganda yaptılar ve Hindistan'da eşzamanlı bir politik ve sosyoekonomik kurtuluşu ümit ettiler. Cavaharlal Nehru İngiltere'de eğitim görmüştü ve daha sonra babası Motilal ile birlikte ulusal harekete katılmıştı; 1927 yılında Brüksel'deki Mazlum Ülkeler Kongresi' ne katılmasının ardından Hindistan'a yeni bir radikal mesajla dönmüştü. Emperyalizme karşı Birliğe girmiş ve Bose ile birlikte tamamen bağımsız bir tavır sergileyen Hindistan Bağımsızlık Birliğini kurarak Kongre'den bu amaç için yardım sağlamaya çalışmıştı. O zaman Nehru ile çok yakın bir işbirliği içinde olan Bose, Bengal'de Kongre lideri olarak C. R. Das'ın yerine geçmeyi başarmıştı. Das Hindistan siyasetinin can alıcı bir dönemecinde, 1925'te ölmüştü. Bo-

se Gandhi'nin şiddet karşıtı eylemleri yerine şiddeti tercih eden Bengal ulusal devrimci geleneğini benimsiyordu. Politik gelişmelerde her zaman bir içgüdüye sahip olan Gandhi, Cavaharlal Nehru'yu 1929'da Kongre başkanı seçtirerek Kongredeki genç radikal muhalefeti yumuşatmak için elinden geleni yaptı.

Bu Kongre önemli bir karar almak zorunda kalmıştı. Dominyon statüsü talebi İngilizler tarafından kabul edilmemişti; bu amaçla Motilal Nehru başkanlığındaki Bütün-Partiler Konferansı tarafından hazırlanan anayasa taslağını İngilizler fazla umursamadı. Genel Vali Lord Irwin Hint milliyetçilerinin beklentilerini tatmin etmekten uzak, çok belirsiz ve işlerliği olmayan bir deklarasyon çıkardı. Bu deklarasyon İngiltere'de Irwin'in orijinal metinde planladıklarının çok daha azını ifade edebileceği biçimde son derece dikkatle hazırlandı. Bu iki taraflı gerginlik Kongre'yi yeni bir ulusal ajitasyon kampanyasını başlatmaya zorladı. Herkes uygun bir program için Gandhi'ye yöneldi. Daha önceki oturumda reddetmiş olduğu aşamayı, Hindistan'ın tam bağımsızlık talebini Gandhi şimdi kişisel olarak sürdürdü. Irwin, hâlâ Dominyon statüsünü önerme şansına sahip olabilirdi.

Sivil İtaatsizlik ve Gandhi-Irwin Anlaşması

Kongre Gandhi'ye önereceği her türlü kampanya için yetki verdi, ancak Gandhi yeni planını açıklamakta acele davranmadı. Önceki kampanyalardaki dersleri unutmamıştı. Boykotların çokluğu ajitasyonun etkisini iyice azaltmış ve nihayet şiddete yol açmıştı. Şimdi hedef olarak Hindistan Hükümetinin tuz tekelini seçmek gibi parlak bir fikri vardı.

Tuz vergisi özellikle yoksullar olmak üzere tüm nüfus kesimini etkilemişti. Hükümet tekelini garantiye alan yasa,

deniz kıyısından biraz tuz toplayarak kolayca ve göstere göstere çiğnenebilirdi. Gandhi bu gösterinin çarpıcı etkisini artırmak için güvenilir bir *satyagraha* alayı ile birlikte Gucerat, Dandi'deki kıyıya ulaşan uzun yolu yürüdü. Basın tuz yürüyüşünü günlük olarak izledi. Gandhi ilk tuz taneciklerini topladıktan sonra ülkenin her tarafından gelen binlerce insan da aynısını yaptı bu da tutuklanmalarına neden oldu. Çağdaş gözlemciler Gandhi'nin bu şekilde açığa çıkardığı muazzam tepki karşısında şaşkınlığa uğradılar: Hintlileri İngilizlere karşı kışkırtmak, ancak Hindistan çıkarlarına yönelik ihtilaf yaratmamak gibi mükemmel bir simgesel devrim gerçekleştirmişti.

Ayrıca "bağımsızlığın özü" olarak adlandırdığı 11 amaç programını açıkladı. Değişik Hint çıkarlarını yansıtan bu amaçlar bu nedenle genel bir toplanma zemini oluşturdu. Tuz vergisinin kaldırılması amaçlardan sadece birisiydi; Gandhi ayrıca toprak vergisinin yüzde 50 azaltılma-sını, tekstile koruyucu düzenlemeler getirilmesini ve rupinin 1s. 6d.'den 1s. 4d.'ye devalüe edilmesini de istedi. Diğer sıkıntılar da benzer şekilde dile getirildi.

Gandhi Nisan 1930'da kampanyasını başlattığında Büyük Buhran henüz Hindistan'ı etkilememişti. Ancak kampanya tam faaliyete geçtiğinde buğday fiyatları düştü ve buğday üreten bölgelerdeki kendi alacaklılarının sıkıştırdığı toprak kiraya verenlerle gelirleri azaldığı için acımasızca istenen kiraları vermekte güçlük çeken kiracılar arasında sürtüşme çıktı. Cavaharlal Nehru ve Kuzey Hindistan'ın diğer radikal Kongre üyeleri, Kongre'nin kiracılar için "kiraya-hayır" kampanyasını desteklemesini istedi. Gandhi ve Kongre'nin eski tutucuları bir sınıf çatışmasının toprak ağalarını İngilizlerin kollarına sürüklemesinden kaçınmak istedikleri için bu fikre son derece karşıydılar. Ancak Nehru ileriki aşamada bir toprak reformu uygulamasını öngören bazı hesaplamalar yaptı. Küçük toprak ağalarından fe-

ragat etme riskinin rahatlıkla göze alınabileceği sonucuna vardı. Aslında onları İngilizlerin kucağına atmak çok da kötü olmayacaktı: Er veya geç imtiyazlarından yoksun bırakılacaklardı ve İngiliz müttefikleri olarak saldırıya uğramaları bağımsızlık hareketi taraftarları olarak yatıştırılmalarından çok daha iyi olacaktı.

1930-31 kışında durum daha da gerginleşmişti ve kampanyayı şimdiye kadar sükun içinde izleyen Lord Irwin bir köylü ayaklanması olasılığının endişesine kapıldı. Gandhi onun bir uzlaşma zeminine hazırlandığını tespit etti. Bu kanuna karşı gelme kampanyasını 1922'de Chauri Chaura'daki gibi kontrol dışı şiddete dönüşmeden onuruyla ortadan kaldırmak düşüncesindeydi. Dahası Kongre'nin boykot etmiş olduğu Londra'daki ilk Yuvarlak Masa Toplantısı bu arada başarı ile sonuçlanmış ve katılımcılar Hindistan'a açık bir iyimserlikle dönmüştü. Irwin gelecek Yuvarlak Masa Toplantısı'na güvenirlik kazandırmak için Kongre Partisi'ni de dahil etme konusunda kararlıydı. Kongre'yi sadece Hindistan'daki bir siyasi forum olarak değerlendirdiğinden İngiliz-Hint anayasal reformlarıyla hiç ilgilenmeyen Gandhi yine de ikinci Yuvarlak Masa Toplantısı' na katılmaya razı oldu. Hint Prensliklerinin temsilcilerini de kapsayan ilk Kongre katılımcılarının iyimserliği bu kararı almasının nedenlerinden biriydi. Ancak çok daha önemlisi Gandhi'nin şimdiye kadar kampanyasına destek vermiş olan Bombay'ın büyük sermayedarı Puruşottamdas Takurdas ile yaptığı konuşmalardı. Kongre finansmanının ana kaynağı olan Bombay Büyük Buhran'ın ardından ciddi bir kredi daralması ile karşı karşıyaydı ve artık özgürlük kampanyasına yeterli desteği vermekten uzaktı. Gandhi'nin bu koşullar altında idare edebilmesi çok zordu ve uzlaşma kaçınılmazdı.

1931 yılı Mart ayında Irwin ve Gandhi, daha çok Irwin'in kazançlı çıktığı bir anlaşmayı sonuçlandırdılar. Ka-

nuna karşı gelme kampanyası şimdilik durduruldu. Irwin tutukluların hepsini olmasa da çoğunu salıverdi ve evde bireysel gereksinim ölçüsünde tuz üretimine izin verildi. Daha fazla bir ayrıcalık tanımadı. Vergi ödemeyi reddeden köylülerden haczedilen topraklarla, başkalarına açık artırma ile verilen toprakların geri alınamayacağını belirtti. Hareketin bastırılmasındaki inzibat vahşetinin soruşturulmasını da kategorik olarak reddetti.

Gandhi anlaşmayı özel imtiyazlarından çok simgesel önemi açısından değerlendirdi. Genel vali onunla görüşmeleri eşit konumlarda gerçekleştirmişti. Winston İngiliz prestijinin düşürülmesinin ayıbından duyduğu hoşnutsuzlukla bu anlaşmanın simgesel önemini görmezlikten gelirken Gandhi bu anlaşmayı bir 'tavır değişikliği' olarak gördü. Anlaşmadan dolayı son derece kızgın olan Cavaharlal Nehru eğer babası Motial (yeni ölmüştü) yaşıyor olsaydı böyle bir anlaşmanın asla gerçekleşemeyeceğini dile getirdi. Nehru bu anlaşmanın Büyük Buhran'la Kongre'nin kucağına atılan köylüler için bir ihanet nedeni olacağını ve onların bir kavga başlatacak kadar istekli ve güçlü olduklarını hissetti. Gandhi'nin kampanyayı askıya almasından sonra tüm ajitasyonlardan kaçınmak zorunda kalan Kongre Partisi onları hayal kırıklığına uğratmıştı. Aslında anlaşma köylülerin en güçlü olduğu dönemde sonuçlanmıştı. Toprak ağaları Kongre'nin, artık köylüleri desteklemediğini gördüğü sürece onların üstüne çullandı ve sınırsız bir şekilde sömürdü.

Yuvarlak Masa'da Hayal Kırıklığı ve Toplumsal Karar

Gandhi'nin ikinci Yuvarlak Masa Toplantısı'nda yer alması yaptığı fedakârlığa değmedi. Gandhi sadece ulusal talebi sunmak için çok fazla tartışma başlatmak istemediğinden bu toplantıya Kongre'nin tek temsilcisi olarak gönderilme-

sinde ısrar etti. Bununla birlikte Londra'da bir kez federal yapı ve azınlık hakları gibi karmaşık konuların değerlendirilmesine katıldı. Böylesi boyunu aşan konular üzerinde konuşmayı asla istememişti. Gündem için kendisine iki anayasa danışmanı eşlik etmişti. Gandhi büyük bir düş kırıklığı içindeydi, ancak kendisini bu güç duruma sokan ve genel valililik görev süresini tamamladıktan sonra ülkesine dönen Irwin konferanstan tamamen uzak kaldı. Genel valinin Muhafazakâr meslektaşları onun anlaşma yapmasından hoşlanmamıştı, ancak toplantıdakilere onun böylece bir köylü ayaklanmasını önlemiş olduğunu anlatabilirdi. Gandhi'nin konferanstaki şaşkınlığının mimarı o değil miydi? Ancak Kongre'nin Gandhi'yi konferansa tek temsilci olarak gönderme kararından dolayı suçlanamazdı; uzun erimde değerlendirildiğinde onun Gandhi'yi İngiliz-Hint anayasal süreçlerine dahil etmiş olmayı başarması çok önemliydi. Gandhi'nin bu konferansa katılımının Kongre'yi İngiliz-Hint anayasa yapımında bir bakıma bağlıyor olması çağdaş gözlemciler için henüz aşikâr değildi. Prensler ve "Dokunulmazlar" (parya) konferansın ilgi odağındaydılar. Prenslerin federal İngiliz-Hindistan'la bütünleşmesiyle İngilizler Kongre'ye karşı muhafazakâr bir denge unsuruna kavuştuklarını ümit ettiler; bu cümleden olmak üzere, "dokunulmazlar"ın ayrı oy kullanma hakkı sayesinde "böl ve yönet" politikası daha da güç kazanacaktı. Gandhi özellikle bu öneriye karşı şiddetle direnmişti ancak yine de İngiliz başbakanının konunun Toplumsal Karar aracılığıyla halledilmesini istediği bir belgeyi imzaladı.

Gandhi'nin Londra'daki düş kırıklığı belirleyemediği nedenlerle daha da derinleşti. İngiliz Başbakanı ile, genel vali ile zirve konferansı öncesi varmış oldukları anlaşma gibi bir anlaşmaya varacaklarını ummuştu. İşçi Partisi lideri Ramsey MacDonald eski bir askerdi ve Hint dostu olarak biliniyordu. Yuvarlak Masa Toplantısı'ndaki tek temsilci

olarak Kongre'nin vekaletini almakla ve görevini Kongre öncesi ulusal talep ile sınırlandırmakla Başbakanla çatışmalarının yolu açılmıştı. Başbakan ona muhtemelen Irwin'e verdiği önemli imtiyazların aynısını verecekti. MacDonald bu aşamada Gandhi ile iletişim kuracak bir konumda olsaydı Hindistan Tarihi belki de başka bir yönde gelişecekti, ancak sonuçta Gandhi onunla karşılaştı, MacDonald'ın İşçi hükümeti düşmüştü ve kendisi de ulusal hükümetteki koalisyon ortağının tutsağı olarak yeniden ortaya çıkmıştı. Gandhi, bu karşılaşmanın izlenimi olarak daha sonra açıkladığı gibi, sanki bir sfenksle karşılaşmıştı. Talihsiz Başbakan'ın verebileceği bir söz yoktu. Gandhi'nin İngilizlerin Hindistan'da altın standardını bıraktıktan sonraki para politikasına ilişkin sorusuna bile cevap veremedi. Ancak bu onun siyasal handikapından çok para ekonomisine ilişkin cehaletinden kaynaklanıyordu. Gandhi'nin sfenks gibi davranan Başbakan izleniminde bu olayın da katkısı olmalıydı. Bu, kesinlikle Gandhi'nin siyasal yaşamındaki en suya sabuna dokunmayan olaysız görüşmeydi.

Gandhi Londra'dan döndüğünde büyük bir düş kırıklığı içindeydi ve kanuna karşı gelme kampanyasını tekrar başlattı. Kuzey Hindistan'da bunun anlamı "kiraya hayır" kampanyasının yeniden başlamasıydı. Gandhi-Irwin anlaşmasına doğru öncü kuvvet olan buğday üreten bölgeler şimdi tamamen sessizdi. Bu arada pirinç fiyatları düşmüş ve pirinç üreticisi bölgeler ve özellikle Birleşik Eyaletler ve Bihar'ın doğu kısmı 1931 yılı sonbaharında başlayan kampanyada aktif olarak yer almışlardı. Toprak ağalarının kiraları zamanında ödeyemeyen kiracıları işgal ettikleri yerden çıkarabilmeleri nedeniyle Bihar'da tansiyon yüksekti. İşgal hakları ve kira artışındaki yasal sınırlama toprak ağalarının değiştirme arzusunda olduğu bu tarz kiracılığı kıymetlendirmişti. Kiracı işgal konumunu bir kez kaybetmiş olursa kiracılık kanunu şartlarından yararlanamayacağından ona

istenildiği gibi davranılabilinirdi. Bihar'da yaygın olan sınıf çatışmasının artması sosyalist ve komünistlerin çok aktif olduğu militan köylü örgütlenmesini *(Kisan Sabha)* doğurdu. Benzer koşullar büyük toprak ağalarının ellerinde geniş topraklar tuttuğu Madras Başkanlığı kıyı Andra bölgesinde görülebilirdi. Bununla birlikte ülkenin bu bölümünde toprak ağaları ile muhatap olacakları değişik kira yasaları olduğundan kiracıların durumu daha iyiydi: burada köylü hareketi daha az radikaldi ancak kısa erimde Bihar'dakinden daha etkiliydi. Gandhi Hintliler arasındaki sınıf mücadelesini şiddetlendiren harekete hâlâ destek vermek istemiyordu, ancak o sırada önüne farklı bir sorun geldi.

Hindistan'a döner dönmez hapsedilmişti ve şimdi "dokunulmazlar"a ayrı oy kullanma hakkını veren ancak temsil edilmelerini ayrı bir usule bağlayan anlaşmaya varma hakkını ilgili partilere bırakan İngiliz başbakanının Toplumsal Karar'ı ile karşı karşıya kalmıştı. Gandhi ayrı oy kullanma uygulamasına karşı bir ölüm orucuna gireceğini ilan etti. Bu "hamasi oruç" kamuoyunda büyük yankı uyandırdı: tapınaklar "dokunulmazlar"a açıldı, daha önce mahrum oldukları yerlere girmelerine izin verildi. "Dokunulmazlar"ın lideri Dr. Ambedkar manevi baskının artan yükünü hissetti ve sonuçta Toplumsal Karar tarafından dayatılan koşulları değiştirecek bir anlaşmaya varmak için hapisteki Gandhi'yi ziyaret etmek zorunda kaldı. Ayrı oy kullanma hakkından olan "dokunulmazlar" parlamentodaki çok sayıda rezerv koltukla tazmin edildi.

Bu cömertlik Hindu kastı pahasına yapıldı, Gandhi-Ambedkar anlaşması onların çoğunu derinden yaraladı. Öte yandan dokunulmaz politikacılar kendilerine ayrılmış koltuklar için seçmek istedikleri adayların sadece kendileri tarafından değil de seçmen çoğunluğu tarafından belirlenme zorunluluğundan dolayı sıkıntılıydılar. "Dokunulmaz-

lar"ın adayları koltukları kazanacak Kongre tarafından belirleneceğinden özel dokunulmaz partilerinin bir şansı olmayacaktı. Gandhi-Ambedkar anlaşmasının çağdaş gözlemcilerin hemen fark edemediği bir yan etkisi de vardı: Biraz değişiklikle Kongre'yi Toplumsal Karar ile bağlamıştı ve bu yolla Kongre İngilizlerin koyduğu kurallar çerçevesinde bir anayasa oyunu oynamaya da mecbur edilmişti.

Görev **Kabulünün Yandaşları** ve **Karşıtları**

Kanuna karşı gelme eylemi telaşından sonra Kongre bir kez daha anayasal arenaya dönmek durumunda kaldı. Gandhi 1933 yılında kanun karşıtı kampanyasını tamamen kaldırdı ve ertesi yıl Kongre Partisi adayları Merkez Yasama Meclisi seçiminde çok başarılı oldular. Partiye hiç katılmadığı halde önderleri olarak Nehru'yu gören sol kanat 1934 yılında Kongre Sosyalist Partisi'ni kurdu. Gandhi gerekeni yaptı, Nehru 1936 yılında bir kez daha Kongre başkanlığına seçildi. Bu konumuyla yeni 1935 Hindistan Yönetim Yasası çerçevesinde Kongre'yi seçime götürmek zorunda kalmıştı. Nehru seçimleri kazanmak için elinden geleni yaptı ancak bu yeni anayasada yönetim görevi kabul eden Kongre üyelerinin muhalefetiyle karşılaştı. Yeni oluşumun özel federal yapısı ve tutucu prensler bloğu solcular ve Nehru tarafından lanetlendi. Ancak prensler onların politikalarına çok uzaktı. Keşmir, Haydarabad ve Mysore'deki en güçlüleri, gelecekteki bütünleşme ve karışma planlarından son derece emin olduklarından diğerlerini küçümsediler. Herhangi planlı bir eylemde bir araya gelmelerini güçleştiren rekabet ve statü çatışmasının muhatapları olsalar da orta büyüklükteki prenslikler siyasi olarak en aktifleriydi (Patiala, Bikaner, Bhopal, Alwar, vb.). Prenslik hükümetlerinin ve Prensler Heyeti'nin daha aydın temsilcileri prensler arasında bir fikir birliği kuramadıkları gibi, onları

geleceğe ilişkin endişeleri konusunda da ikna edemediler; İngilizlerin yeni federasyonun yürümesinde çok da arzulu olmadıklarını gören prensler onun dışında kalmaktan ve eski düzeni sürdürmekten hoşnuttular.

Eyalet meclislerinin seçimi bölgesel partilerin ve koalisyonların hâkim olduğu Bencap ve Bengal dışında Kongre için büyük bir başarı oldu. Bu seçimde ilk kez oy kullanan zengin köylüler ve işgalci toprak sahipleri yoğun olarak Kongre'ye oy verdiler; İngilizler onların yönetimlerine sosyal bir taban sağlayacağını ummuştu. Büyük Buhran olmasaydı İngilizlerin köylülere oy kullanma hakkı vererek Kongre'nin altını oyma planları muhtemelen iyi işleyecekti; oysa şimdi ters etki yapmıştı. Öte yandan köylü seçmenler Kongre'yi eyaletlerin yönetimde yer almaları ve köylü yararına yasa çıkarılması konusunda bazı yükümlülükler altına sokmuştu.

Kongre'nin sol kanadı tersine, yönetimlerde yer almaya karşıydı ve eyalet yöneticisinin her zaman tüm uygulamayı iptal edebileceğini ve eyaleti kendi memurları ile yönetebileceği gerçeğini vurguladı. Bu hassas maddeyle görev ancak idarecinin beğeni standartlarını karşıladığı müddetçe süreceğinden Kongre'yi bu açıdan tamamen idareciye bağımlı hale getirecekti.

Gandhi bu şarttan yararlanmayacaklarına ilişkin idarecilerden kesin söz isteyerek sorunu çözmeyi denedi. Böyle bir genel vaat elbetteki anayasal hukuk çerçevesinde tamamen *ultra vires* (yapılamaz) olacaktı ve bu yüzden imkânsız bir istekti.

Kongre'nin eyalet yönetimlerinde görev almayı reddetmesi nedeniyle hizip partilerinin azınlık hükümetleri oluştu ve Kongre bu hükümetlerin Kongre programını uygulamalarından dolayı onur kazanmalarına tanık olmak zorunda kaldı. Sonuçta sağ kanat Kongre liderleri giderek sabırsızlandılar ve Madras yöneticisi C. Racagopalaçari (eyalet

Kongre lideri) bu maddenin gereksiz yere kullanılmayacağına ilişkin vaatte bulunup Kongre'ye de açık bir şans tanıyınca bu yönetimde yer almaya yönelik bir işaret olarak değerlendirildi. Önceki anayasal reformdan sonra kendisine gururla Adalet Partisi diyen Brahmin karşıtı bir parti bu kez seçimlerde yenilgiye uğramıştı ancak Kongre'nin yönetimde görev almayı reddetmesiyle tekrar iktidara geldiler.

Kongre yönetimde yer almayı bağımsızlık hareketiyle uzlaştırmak için tuhaf bir önerge geçirdi: yönetimde bakan olarak görev alacaklar Eyalet Kongre Komitesi'ndeki görevlerini terk etmek zorunda kalacaklardı. Kongre örgütlenmesi görev kabulünün sadece geçici bir taktik hamle olarak içinde yer aldığı özgürlük mücadelesini sürdürmek zorundaydı. Kongre örgütlenmesi yetkileri içinde olduğundan bakanlara görevi bırakmaları ancak bağımsızlık hareketi yararına olduğu düşünülürse anlatılabilirdi. Bunun uygulamadaki etkisi bakanlık görevini kaçıran rakiplerinin ayrı Eyalet Kongre Komitesi'nde görev aldıktan sonra nefeslerini bakanların ensesinde hissettirmeleriydi. Şimdi her yerde Kongre Partisi'nin bakanlık ve örgüt kanadı vardı ve bu ikili genellikle göz göze gelmekten kaçındı.

Bu durum hemen sonra, Kongre başkanı Subhas Çandra Bose'nin ikinci dönem için, Andra'dan Pattabhi Sitaramayya'nın adaylığını destekleyen Gandhi'nin arzusu hilafına aday olmaya karar vermesiyle bir bütün olarak Kongre Partisi'ni etkiledi. Bose örgüt kanadı tarafından desteklendiği için seçimi kazandı. Gandhi bunu kişisel bir yenilgi olarak değerlendirdiğini açıkladı: bunun üzerine Çalışma Komitesi Bose'yi ortada bırakarak çekildi. Hemen yeniden seçileceğini uman Bose de istifa etti. Ancak yerine Racendra Prasad seçildiğinden bu düşüncesinden dolayı hayal kırıklığına uğradı. Prasad Maula Azad ve Vallabhbhai Patel ile birlikte Kongre Yürütme Komitesi'ne bağlıydı. Bu komite Kongre bakanlarının çalışmalarını denetlemekten

sorumluydu ve genel manzarası itibariyle "bakanlık kanadına", "örgüt kanadından" daha yakındı.

İkinci Dünya Savaşı, Cripps Misyonu ve "Özgür Hindistan"

İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Kongre'nin eyalet hükümetlerine katılımı aniden sona erdi. Genel Vali Lord Linlithgow uzman Hint politikacılarının bu konudaki tavsiyelerine kulak asmadan Hindistan'ın kayıtsız şartsız savaşta olduğunu açıkladı. Kongre liderleri İngiltere'den savaşın Hindistan açısından amaçlarının ne olduğunu anlatan bir deklarasyon yayımlamasını istedi, ancak bu gerçekleşmeyecekti. Bu antifaşist bir savaş mıydı? Yoksa Hindistan'daki sömürge yönetimini de kapsayan *status quo*'nun sürdürülmesini amaçlayan tam bir emperyalist savaş mıydı? 1939 Ekim ayına kadar bu soruya bir yanıt gelmeyince Yürütme Komitesi Kongre Partisi bakanlarına istifa etmelerini emretti. Sonuçta İngiliz yöneticiler bu eyaletlerde yönetime geldiler ve sadece Pencap ve Bengal bölgesel Müslüman partilerin ya da koalisyonların yönetiminde kaldı.

Kongre hükümetinin iki yılı hızlı geçmişti ve bu kısa sürede programın çoğu kısmı uygulanamamıştı. Yürürlükteki Kiracılık Kanunu'nda bazı düzeltmeler olmuştu ve kimi eyaletlerde ilk kez böyle kanunlar hazırlanmıştı. Kongre kırsal seçmenlerin bazı beklentilerini karşılamıştı. Bakanların istifası Kongre'yi hayati konuların üstesinden gelme görevinden kurtarmıştı ve mandasını daha da kolaylaştırmıştı. Öte yandan istifalar Kongre'yi savaş sırasında yürütülen Hindistan politikaları üzerindeki tüm etkisinden de yoksun bırakmıştı. Savaş koşulları altında ajitasyonu yeniden yükseltmek çok zordu ve Gandhi'nin "bireysel *satyagraha*" kampanyası dört dörtlük "kanun karşıtı" kam-

panyayı ikame etmekte çok zayıf kalmıştı.

Winston Churchill'in sadık bayraktarı Genel Vali Lord Linlithgow savaş sırasında herhangi bir imtiyazın gereksizliği konusunda emindi. Ancak Japonların Güneydoğu Asya'yı hızla fethetmeleri ve Amerikan ittifakı beklentileri sonuçta İngilizleri Hindistan'ın tam desteğini almak üzere savaş amaçlarını açıklayacak bir deklarasyon yayımlamaya zorladı. Linlithgow deklarasyon taslağını görür görmez istifasını verdi, ancak kabine doğal olarak bu bunalımlı dönemde istifayı kabul etmedi. Churchill sıkışık bir durumdaydı, ancak zor bir seçim yapmaktan kurtulması için fazla zaman geçmedi. Sir Stafford Cripps hızır gibi yetişti ve uygun bir uzlaşma görüşmesi için savaş kabinesinin bir üyesi olarak Hindistan'a gitmeyi önerdi. Cripps Sovyetler Birliği'nde büyükelçi olarak görev yapmıştı ve böyle bir ülkeyi müttefik olarak kazanmasından ötürü güvenirliği vardı. Hemen savaş kabinesine katılmıştı ve Hindistan'daki üstün başarısı kendisini Churchill'e ciddi bir rakip konumuna getirebilirdi. Bu nedenle Churchill Cripps'in Hindistan sorununu çözmesini çok da arzulamıyordu; ancak, Cripps'in teşebbüsü şimdilik uygun bir mazeret sağladı. Cripss görevini büyük bir güvenle üstlendi. Nehru'nun arkadaşıydı ve 1938'deki Nehru ve onun İşçi Partili meslektaşları ile ilerdeki iktidar transferine ilişkin planlar yapmıştı. Daha sonra 1939 Aralık ayında Hindistan'ı ziyaret etmiş ve ülkenin siyasal beklentilerine sıcak baktığını açıkça belirtmişti. O şimdi Kongre'nin yardımı ile muhafazakâr genel valiyi yerinden etmek ya da en azından görevini sürdürürken uymak zorunda olduğu koşulları ona dikte ettirmek gibi gizli bir ümidin peşindeydi.

Cripps, Linlithgrow ile çatışmaktan dikkatle kaçınmasına ve görüşmelerinin her aşamasına ilişkin onu bilgilendirmesine rağmen ortalıkta neler döndüğünü hisseden genel vali görevi en hassas noktada sabote etti. Cripps Kongre

liderlerini genel valinin meşruti monarşi gibi hüküm sürdüğü İngiliz savaş kabinesi niteliğindeki bir ulusal hükümete sokmayı neredeyse becermek üzereydi. Elbette böyle bir anayasa o zaman ve orada değiştirilemezdi, ancak belli bir çerçeve içinde anlaşmayla böyle bir ulusal hükümet kurulabilirdi. Bu aşamada genel vali böyle bir planı işletme arzusunda olduğunu belirtecek bir ifadede bulunmuş olsaydı, Kongre ulusal hükümete katılacaktı; Linlithgow bunun yerine ağzını kapattı ve Churchill'e Cripps'in, elindeki anayasal güçleri almak niyetinde olduğuna ilişkin şikayetlerini yazdı.

Bu "Cripps önerisini" bitirdi; son tur konuşmalarda Nehru ve Azad, Cripps'in hassas sorulara kesin yanıt veremediğini müşahede etti: o açıkça, verebileceğinden çok daha fazlasını vaat etmişti. Öte yandan Cripps Kongre'nin ulusal hükümete girme riskini alabileceğini, çünkü bir kez oraya girdiğinde istifa tehdidi ile Linlithgow'u hizada tutmalarına yetecek baskıyı sağlayabileceklerini düşündü. Ancak görevdeki Linlithgow zaten istifa tehdidinde bulunmuştu. Cripps sıkıntı ve düş kırıklığı içinde yurda döndü: Kongre liderlerinin korkaklığına kırılmıştı. Bununla birlikte Churchill ve Linlithgow Cripps'in bunalımına tanık olmaktan dolayı mutluydular. Başka bir deklarasyon istenmedi ve Roosevelt susmak zorunda kaldı. Aslında Roosevelt'in şahsi temsilcisi, Albay Johnson, Yeni Delhi'de Cripps'e yardım etmek için görüşmelere aktif olarak katılmıştı. Churchill bundan hoşlanmamış ve Roosevelt'den Jhonson'un vekaletini sormuştu. Bunun üzerine Roosevelt Jhonson'a bu şekilde bir müdahalede bulunma yetkisi verdiğini reddetmişti. Böylece Churchill bir puan daha almış ve Amerika'nın girişimi engellenmişti.

Cripps'in önerisinin reddinden sonra Kongre pasif kalamazdı; uygun bir yanıt vermek zorundaydı. Cevap, giderek yaklaşan Japonlarla savaşın yok edici sonuçlarından

ülkeyi kurtarmak için hâlâ zaman varken İngilizlere Hindistan'ı terk etmeleri için çağrıda bulunan "Serbest Hindistan" önerisiydi. Gandhi'den bu öneriyi yeni bir kampanya düzenleyerek desteklemesi beklenirken o ve tüm Kongre liderleri bunu yapamadan hapse atıldı. Linlithgow savaş sonuna kadar tümünün sınır dışı edilip Afrika'ya gönderilmesini bile önerdi, ancak yöneticileri buna Hindistan'daki İngiliz yönetimine yarardan çok zarar vereceği düşüncesiyle karşı geldiler. Kongre liderlerinin tutuklanması kampanyayı durdurmadı; tersine Gandhi'nin etkisizleştirilmesinden rahatsızlık duyan genç milliyetçiler, şiddetli bir saldırıya ön ayak oldular.

Ülkenin birçok bölgesinde telgraf tellerini kestiler, demiryollarını söktüler, polis karakollarına hücum ettiler ve hükümet binalarına Kongre bayraklarını diktiler. Bir çok bölge tamamen isyancıların eline geçti; özellikle Bihar'da mazlum köylüler şiddetli bir eyleme hazırdılar ve hükümet artık durumu kontrol etmekten uzaktı. Ancak "Ağustos Devrimi" olarak adlandırılan bu devrim gerçekten de 1942 Ağustosundan sonra gücünü yitirdi. Savaş dalgası müttefiklerin lehine döndü ve Japon saldırısının önemi kalmadı.

Yiyecek hububat dağıtımıyla başa çıkmak gerektiğinden ve bunun için gerekli donanım olmadığından 1943 yılı Hindistan hükümeti için kritik yıllardan biriydi Ancak 1942 Aralık ayında Japon ilerlemesi hükümetin beyhude yere engellemeye çalıştığı fiyat artışlarına neden olduktan sonra bir Gıda Departmanı kuruldu. Savaş yılları boyunca hasat iyi olduğundan aslında bir ürün sıkıntısı yoktu, ancak tüccarlar fiyatların daha da yükseleceği beklentisiyle tahıl stoku yapınca piyasa işlemez hale geldi. Buğday tedarikinin ve depolanmasının hükümet büroları tarafından yapılarak eyaletlere paylaştırılması stokçuluğa ve enflasyona karşı izlenilecek tek etkili yoldu. İngiliz Hindistanı savaşın son yıllarında müdahaleci bir devlet haline geldi. Ancak bu

müdahaleci sistem tam olarak kurulana kadar, bu korkunç insan-yapımı kıtlık 1943 yılında yaklaşık bir milyon insanın kötü beslenme ve hastalıklar sonucu ölmesine neden oldu. Eski Kongre eyaletlerinde tam kontrolü sağlayan İngiliz bürokrasisi gıda yönetimi sorunlarının üstesinden gelebildi. Ancak Bengal'de hâlâ "özerk" eyalet yönetim hükümeti vardı ve buğday tüccarlarının çıkarına karşı bir tavır almayı istemiyordu. Lord Wavell, yeni genel vali, sonuçta ordu birliklerini hububat dağıtmak için Bengal'e yaydı, ancak bu arada kıtlık kurbanlarını çoktan seçmişti ve çoğu artık içindekileri satın almak için bir çaba gösteremeyeceği ve acımasız kanun ve nizamların hüküm sürdüğü bir rejim nedeniyle kapıp kaçmaya cesaret edemediği pirinç torbalarının önünde öldü.

Hindistan özgürlük hareketine Hitler'in desteğini sağlamak için Almanya'ya kaçan Subhas Çandra Bose tamamen hayal kırıklığına uğradı ve bu arada Hitler'in bir sürü yalan ve oyalamasından sonra -orada artık Bose için fazla bir faaliyet alanı kalmamıştı- gönderdiği Japonya'ya ulaştı. Güneydoğu Asya'daki Hint savaş esirlerinden kaydettiği askerlerle bir ordu düzenledi ve bu birliklerden bazıları Japonların Burma fetih güzergahını izleyerek İmphal'de Hindistan topraklarına ulaştı. Ancak sonradan büyük ricat başladı ve dışarıdaki Hindistan özgürlük hareketi sona erdi. Bose'nin kahramanca çabası hâlâ vatandaşlarının imgelemini ateşliyordu, ancak tıpkı bir meteor gibi atmosfere girince ufukta parlak ışıklar bırakarak anında yanıyordu. Tayvan üzerinde düştüğü sanılan bir uçakta daha savaş bitmeden öldü.

Savaşın son yıllarında müttefiklerin zaferinden emin olan İngiltere Hindistan'daki milliyetçileri kapana kıstırdı. Gandhi İngilizler tarafından "Ağustos Devrimi"nin sorumlusu olarak suçlanmasını protesto etmek için hapiste oruca başladığında gardiyanları onun kendi hapishanelerinde öl-

me tehlikesine hiç aldırmadan cenazesinin yakılması için gerekli sandalağacı tahtalarını hazırlamışlardı. Ancak Gandhi 1944 yılında sağlık nedenleriyle salıverildi. O yıldan sonra Cinnah ile yaptığı görüşmeler sonuçsuz kaldı. Özgürlük hareketi savaşın son yıllarında Cinnah'ın Hindistan'ın bölünmesi talebine ilişkin tartışmalarla sönmeye yüz tuttu.

Siyaset sahnesinin hâkimi artık Gandhi değil, Cinnah'tı. İngilizler savaşın sonunu biraz ürpertiyle bekliyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın kötü sonuçlarının yarattığı huzursuzluk hafızalarda hâlâ canlıydı ve bu kez cepheden Hindistan'a dönen çok daha fazla asker vardı. Dünyayı görmüşlerdi ve modern silahların nasıl kullanılacağını biliyorlardı. Savaş sonrası ekonomik sorunların üstesinden gelmek de giderek zorlaşıyordu. Gandhi, İngilizlerden 'Serbest Hindistan'ı 1942'de talep etmişti. 'Böl ve Yönet' uzun bir süre güvenli parola olmuştu; şimdi bir yenisini buldular: 'Böl ve Bırak'.

HİNDİSTAN'IN BÖLÜNMESİ

Venedik Taciri'ndeki Shylock gibi Muhammed Ali Cinnah etinin bedelini istedi; ancak kesilen yerden bir damla kan akmadan buna razı olacak bir Portia bulamadı. Hindistan bölündüğünde çok kan döküldü. Milyonlarca göçmen ülkenin bir tarafından diğer tarafına kaçtı. Cinnah'ın kendisi Pakistan'ı Hindistan bünyesinden söküp almadı ancak ayrılan İngilizlerin onu kesip almasına izin vererek istikrarsız bir yapıyı ve tüm bölgede sürekli sürtüşmeyi ortaya çıkardı. Her zaman Hindistan'da siyasi birliği kurmuş olmakla gurur duyan İngiltere, yönetiminin başarısını sonunda yok etmişti. Bu nasıl olmuştu?

Hindistan'ın bölünmesi ve Pakistan'ın kuruluşu -insanlık tarihinde bir örneği daha zor bulunacak- bir tek adam

işiydi. Bu sona götüren olayların akışı içindeki herhangi bir araştırmanın her zaman niçin M. Ali Cinnah'ın kariyeri üzerinde yoğunlaştığının yanıtı buradadır. Son kararı ne zaman vermişti? Ve hangi noktada hâlâ uzlaşmaya hazırlanıyordu? Böyle bir uzlaşmayı kim engelledi? Bu sorulara çeşitli yanıtlar verildi. Ancak Cinnah'a geriye dönük bu bakış, onun uzun bir süre bir liderden çok bir avukat olmasına neden olan Hindistan'daki Müslüman politikaların akışkan ve karmaşık durumuna olan ilgiyi azaltıyor. O ateşli bir Müslüman değildi, kitleleri harekete geçiren birisi de değildi; o Hindistan siyasetinde Gokhale'yi örnek alan ılımlı sekular bir milliyetçiydi. Her zaman müvekkillerinin çıkarlarını koruyan başarılı bir avukattı. Politik alanda Müslümanlar onun müvekkilleriydi ve İmparatorluk Yasama Konseyi'nin genç bir üyesiyken bile dini vakıflar kurmak isteyen tüm Müslümanların yararına olan 1913 Vakıf Tespit Kanunu'nu geçirerek büyük bir başarı kazanmıştı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Müslümanlar milliyetçiliğe daha da kayınca Hindu-Müslüman birliğinde çok istediği elçilik görevini yapabilecekti. Kongre-Birlik anlaşması bu nedenle kariyerindeki en yüksek nokta oldu. Kendisi Müslüman Birliği'ne katılmadan Ulusal Kongre'ye üye olmuştu ve Birlik üyeliğinin Kongre üyeliğiyle uyumadığını bildiği halde her iki tarafın da üyesi olarak kaldı.

"Sorumlu yönetim"in ortaya çıkmasıyla eyalet politikalarının önem kazanması Cinnah için bir engeldi. O Müslüman diasporasının bir adamıydı, onun alanı İmparatorluk Yasama Konseyi'ydi ve Müslüman çoğunluğun olduğu eyaletlerin sorunlarıyla bir ilgisi olmamıştı. Hintli Müslümanların hayallerini coşturan Hilafet kışkırtması ona göre yanlış bir anlayıştı ve onun politik yargısının doğruluğu kanıtlandı. Bununla birlikte haklılığı etrafındaki insan sayısını çoğaltmadı, 1919' dan sonra uzun süre soyutlanmış olarak kaldı. O olaylardan hep Konge ve Birlik arasında arabu-

lucu gibi davranacağı 1916'dakine benzer bir başka sonuç çıkmasını umdu. Ancak Birlik can çekişirken Kongre güçlüydü ve ona ihtiyacı yoktu. Cinnah yaşlandı, hastalandı ve giderek kötüleşti.

Cinnah, Rahmat Ali ve Pakistan Fikri

Londra'daki Yuvarlak Masa Toplantıları Cinnah için bir kez daha uygun bir politik ortam hazırladı. Birçok çağdaş gözlemcide Cinnah'ın Hindistan siyasetini tamamen bırakarak hayatının kalan bölümünü İngiltere'de geçireceğine ilişkin bir izlenim vardı. İngiltere'de iken yurt dışında Cambridge'de yaşayan ve Pakistan Ulusal Hareketi'nin kurucusu bir başka Müslüman, Rahmat Ali'nin önerdiği bir plan ile karşı karşıya geldi.

Bir Pencaplı olan Rahmat Ali gençliğinde Beluçi'de zengin bir toprak sahibinin yanında hukuk danışmanlığı yaparak biraz para biriktirmiş, sonra Cambridge'e öğrenci olarak gitmişti. Muhammed İkbal'in Müslüman Birliği 1930 yılı toplantısındaki başkanlık söylevinde yer alan Kuzey Hindistan'da bir Müslüman devleti kurulmasına ilişkin önerisinden esinlenmişti. Ancak İkbal'in önerisinin çok belirsiz olduğunu düşünüyordu. Dahası İkbal Yuvarlak Masa Toplantısı'na katıldığında o bu konu üzerinde durmaktan kaçındı. Rahmat Ali bundan sonra Kuzey Hindistan'da özerk bir Müslüman devletinin kuruluşunun ayrıntılarıyla nasıl açıklanabileceğini düşündü; ona bir isim de buldu: Pakistan. Bu Pencap, Afgan, Keşmir, Sind Eyaletlerinin baş harfleri ile Belucistan'ın son hecesinin yan yana getirilmesiyle oluşturulan bir isimdi. Özellikle İngiliz etkisindeki belli yerlere ve elbette kendi vatandaşlarına duyurmak için bir sürü kitapçık dağıtarak gerekeni yaptı.

Rahmat Ali'nin fikirlerinden hoşlanmayan Cinnah onunla görüşmekten kaçındı. Kendisi de bir diaspora Müs-

lümanı olan Cinnah için bu plan Müslüman azınlıktaki eyaletleri tamamen göz ardı ettiği için geleceğin parlak umutlarından çok bir sıkıntı kaynağı olacağa benziyordu. Aslında Rahmat Ali diğer Müslüman çoğunluğun bulunduğu Bengal eyaletini bile dikkate almamıştı, ancak bu daha sonra kendisine söylenince "Bangistan" terimini icat ederek Pakistan gibi bir başka devletin kurulmasını savundu. Cinnah'ın Rahmat Ali'yi hiç önemsemeden, başlangıçta karşı çıkmasına rağmen sonuçta bu planı büyük ölçüde benimsemek zorunda kalması kaderin bir cilvesiydi. Bu olmadan önce 1935 Hindistan Kanunu çerçevesinde eski politik gücünü bulacağını ummuştu, ancak bu umudunun boşa çıkmasıyla görüşlerini değiştirdi.

Cinnah Londra'da kalmaya devam ederken 1934 Ekim ayında bir kez daha Merkez Yasama Meclisi'ne seçildi. Seçmenleri Bombaylı Müslümanlardı ve başka rakibi yoktu; bu nedenle seçimi gıyabında bile kazanabilirdi. Parlamentoya Muhafazakâr Parti listesinden girmeyi önceden kararlaştırmıştı, ancak Muhafazakârlar onu istemeyince bu kez Yeni Delhi'ye döndü. Burada milliyetçi bir çizgi izledi: 1936'da eyalet birlikleri seçimleri yaklaştığında bütün eyaletlerde Müslüman Birliği Parlamenter Kurulları oluşturdu ve Kongre seçim programını hemen hemen kopya etti. Kongre'nin çeşitli eyaletlerde bakanlıklar oluşturacağını düşünerek bu yolla kendisini koalisyon ortağı olarak beğendireceğini umdu. Ayrıca (genişletilmiş seçmenlerle) Müslümanlar için ayrı seçim bölgesi uygulamasının Müslüman Birliği adaylarına büyük başarı getireceğini hesapladı. Bir Müslüman, aynı programa sahip bir Birlik adayı varken Kongre Partisi'ndeki Müslümana neden oy verecekti: bu hesabın yanlış olduğunun ortaya çıkması Cinnah için bir düş kırıklığı oldu.

Tüm İngiliz Hindistanında Müslüman Birliği koltukların yaklaşık yüzde 25'ini, Kongre Müslümanları yüzde 6'sı-

nı aldı ve aslan payı yüzde 69'luk bir oranla Müslüman çoğunluğun olduğu eyaletlerdeki eyalet partileri tarafından ele geçirildi. Hint çoğunluğun bulunduğu eyaletlerdeki üstün gücü nedeniyle Kongre oralarda Birlik ile bir koalisyon ortaklığı ihtiyacı duymadı; Müslüman çoğunluk eyaletlerinde de Birlik muhalefette kaldı.

Olayları sonradan değerlendirmenin avantajıyla, Kongre her şeye rağmen Birlik ile koalisyon hükümetleri kurmuş olsaydı bunun Cinnah'a milliyetçilerin sözcüsü olarak bulunduğu noktada kalmasını sağlayabileceği söylenebilirdi. Bu da Cinnah'ın akıllı bir devlet adamı davranışı sergilemiş olması anlamına gelecekti. Ançak 1936 yılı koşulları içinde böyle bir seyrin önünde birçok ciddi engel vardı. Kongre başlangıçta kamu görevine ilişkin kararsız bir tutum sergilemişti ve özgürlük hareketi doğrultusunda her an bakanların istifası istenebilirdi. Bir koalisyon ortağı olarak Birlik tüm bunlara ayak uydurabilecek miydi? Ayrıca Birliğin politik bir güç olması için daha on yıl vardı ve bu aşamada böyle bir güçten bahsetmek mümkün değildi. Müslüman kitleleri bu mezhep partisinden uzaklaştırmak varken Kongre bu partiye neden destek olacaktı? Böylece açıkta kalan Cinnah ilgisini Müslüman çoğunluk eyaletlerine çevirmek zorunda kaldı. Hoşlansa da hoşlanmasa da Rahmat Ali'nin fikirleri serpilip gelişiyordu. Urdu basını bu fikirleri Hindistan'a yaymıştı: artık tuhaf bir kelime olmaktan çıkan Pakistan çoktan aşina bir slogan haline gelmişti.

Müslüman Birliği'nin 1937 Ekim ayı toplantısında Cinnah'ta dışarıdan da görülen önemli bir başkalaşım göze çarptı: ilk kez Batı tarzı takım elbiseyi terk etmiş, sonradan 'Cinnah Kalpağı' olarak bilinen tipik kürk bir kalpakla tamamlanmış Kuzey Hindistan şervanisi (uzun palto) giymişti. Bu kıyafetlerle Pencap'ın güçlü hükümet başkanı Sir İskender Hyat ile bir anlaşma yaptı. İskender-Cinnah paktı

İskender tarafından yönetilen Birlikçi Parti'nin bu eyaletin tüm işlerinde özerk kalmasını taahhüt etti: ancak Cinnah ulusal düzeyde lider olarak kabul edildi. Birlik Pencap'ta sadece iki koltuk kazandığından Cinnah kendisi ile bölgede bir rekabette bulunmayı düşünmeyen İskender'e sunduğu vaatlerden ötürü fazla kayba uğramadı. Öte yandan anlaşmayı kendince yorumlayan İskender Cinnah'ı çantada keklik gibi gördü. Ancak bu pakt Cinnah'ın Müslüman çoğunluk eyaletlerinin sözcüsü olarak yeni görevinin başladığının habercisiydi. Henüz bunu dile getirmese de Pakistan için kararını vermişti. 1938 yılında Müslümanların ulusal amaçlarına ilişkin konuşmalara başladı ve sayıları hızla artan taraftarlarının kendisine bahşettiği "Kaid-i-Azam" (Büyük Lider) unvanını memnuniyetle kabul etti.

İngiliz yöneticiler Müslüman azınlık eyaletleri reform öncesi dönemlerdekinden daha da rahat yönetebilmek için politik faaliyetleri neredeyse askıya almışken, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve Kongre bakanlarının istifa etmesi Cinnah'ı Müslüman çoğunluk eyaletlerinde bulunan Müslümanlara iyice yaklaştırdı. Müslüman Birliği'nin Lahor'daki 1940 yılı toplantısında Cinnah Pakistan talebini içeren -Pakistan kelimesi zikredilmese de- bir önerge sundu. O sırada Hindistan'da bulunan Rahmat Ali, İskender'in adamları tarafından Pencap dışında tutuldu ve kendisine eyalete girdiği takdirde tutuklanacağı söylendi. Lahor'da olmuş olsaydı daha önce Cambridge kitapçıklarında yazdıklarının çoğunun Cinnah'ın konuşmasında yer almasına şaşkınlık içinde tanık olacaktı. Lahor önergesi İskender ve Bengalli Müslüman köylülerin lideri Fazıl Hak tarafından desteklendi. Hemen sonra da fikirlerinin başarısını gösteren sahnelere tanık olması sürekli engellenen Rahmat Ali'yi heyecanlandıracak 'Pakistan Çözümü' olarak gösterildi.

Lahor Önergesi ve İki Ulus Teorisi

Cinnah'ın Lahor'da Hindistan Müslümanlarının bir ulus olduğu yönündeki "İki Ulus Teorisi" olarak adlandırılacak iddia, ona ulusal bir lider olarak eyalet Müslüman liderlerinin emirlerine itaat etmek zorunda kaldığı yeni bir meşruiyet kazandırdı. Cinnah bu gücünü, Fazıl Han ve İskender, genel valinin 1941 yılında kurduğu Ulusal Savunma Konseyi'nde görev aldığı zaman kanıtladı. Kendisine danışılmamıştı ve onlara bu görevlerinden derhal istifa etmelerini emretti. Çok gönülsüz de olsalar liderlerini hafife almaya cüret edemediler. Cinnah bu yolla sadece onlara bir ders vermekle kalmadı, kendisi dururken İskender'le temas kuran valiyi de uyarmış oldu.

Bu hareketler bir lider olarak Cinnah'ın konumunu kimsenin görmezlikten gelemeyeceği kadar güçlendirdi. Onun için en hayati sınav Cripps'in 1942 yılında Hindistan'a geldiği zaman oldu. Cripps misyonu başarılı olsaydı Cinnah ulusal hükümete katılmak zorunda kalacak ve Nehru ile Kongre karşısında ikinci adam olacaktı. Cinnah kartlarını avucunda gizledi, Cripps'in Pakistan talebine ilişkin bazı imtiyazlar içeren teklifini memnuniyetle karşılarken herhangi bir işbirliği vaadinde bulunmadan Kongre'nin yaptıklarını izledi. Sonuçta Kongre Cripps'in teklifini reddedince o da reddetti. Böylece pazarlık konumunu güçlendirmekte özgür kaldığından muhtemelen derin bir nefes aldı. Savaşın son iki yılında da güç kazanma yolunda büyük beceri gösterdi.

Bölünmeden önce Hindistan ve Pakistan'ı bir tür federasyon içinde bir arada tutmayı garanti edecek bir anlaşmanın sonuçlandırılmasında ısrarcı olan Gandhi ile yine de, 1944 yılında onun Pakistan talebini hemen hemen paylaştığı bir dizi görüşme yaptı. Cinnah anlaşmayı kabul etti, ancak eşit koşullarda bir anlaşmayı tamamen özerk iki ta-

rafın sonuçlandırabileceğini öne sürerek bu anlaşmanın bölünmeden sonra yapılmasını istedi. Hukuken Cinnah'ın görüşü uygun bulundu ve Gandhi anlaşmayı gerçekleştiremedi. Görüşmeler bir sonuç getirmedi; Cinnah'ın politik kariyerini güçlendirdi. Aslında bu görüşmeler onun için çok da önemli değildi -İngiltere Pakistan talebine Kongre'den daha yakındı- ancak onurlu bir uzlaşmayı reddetmeyi asla düşünmeyen ferasetli bir görüşmeci imajını yansıtmak istemişti.

Simla Konferansı ve Sonrası

Cinnah, bir yıl sonra savaş biterken Genel Vali Lord Wavel ulusal bir hükümet biçimlenmesine katılmaları umuduyla Hint liderleri için Simla'da bir toplantı düzenlediğinde çok daha ciddi bir sınavla karşılaştı. Wavel, Hindistan'ın savaş sonrası acil sorunlarının üstesinden gelebilecek böyle bir hükümet için hevesliydi. Linlithgow'un Cripps misyonu zamanında yapamadığını o şimdi yapmak istiyordu. Kongre böyle bir yönetime dahil olmaya hazırdı, ancak Cinnah İngilizlerin zamanı gelince ona Pakistan'ı vereceklerine ilişkin bir garanti almadan tekrar "ikinci adam" konumuna düşmekten korktu. Öte yandan başlangıçta sorun çıkaramadı, ama sonuçta Müslüman Birliği'nin tüm Müslüman bakanları önerilen ulusal yönetime atama istisna hakkı olduğunu ileri sürerek konferansı torpilledi. Konferans bu noktada kilitlendi. Ancak Wavel İngiliz savaş kabinesinin Hindistan Komitesi aracılığıyla başka bir girişimde bulundu. Kendisi bir ulusal yönetim taslak listesi hazırladı. Bu listede Kongre Müslümanları yoktu, Pencap'tan şadece bir Birlikçi Müslüman vardı, diğerlerinin tümü Müslüman Birliği üyesi idi. Bu listeyi Cinnah da reddetti ve Hindistan Komitesi Wavel'den listeyi Cinnah'tan başka kimseye göstermemesini isterken Wavel ne Cinnah'ın blöfünü görebil-

di ne de olup bitenlerden kimseye bahsedebildi. Cinnah bu görüşmelerden de politik kariyeri açısından bir kez daha oldukça güçlenmiş olarak çıktı. Onun arzusu dışında bir şey yapılamayacağını göstermişti ve İngilizler de bu gösteriye bilmeden yardım etmişti.

İngiliz politikalarında önemli bir değişiklik olduğu zamanki işlerin durumu buydu. Churchill seçimleri kazanacağından ve Muhafazakâr bir hükümetin başına geçeceğinden emin olarak ilk fırsatta savaş kabinesini dağıtmıştı. Oysa iktidara Clement Attlee'nin yeni başbakan olduğu İşçi Partisi geldi. O Hindistan'ın bağımsızlığı adına cesur adımlar atabilirdi. Bir büyük engel -Hindistan'ın İngiltere'ye olan ulusal borcunun ödenmesi- savaşla ortadan kalkmıştı ve Hindistan sömürge yöneticilerinden alacaklı çıkmıştı. İngiltere Merkez Bankası'nda Hindistan'ın İngiltere için ürettiği temel mallardan kazandığı sterlinler artmıştı.

Ancak işçi hükümeti cesur bir başlangıç şansını kaybetti. Hükümetin Cripps'in önerisinin hâlâ geçerli olduğunu düşünmesi gerçeği o zaman Hindistan'daki yeni gelişmelere fazla kafa yormalarına engel oldu. Gerçek bir demokrat olan Attlee seçimlerin mümkün olan en kısa zamanda yapılacağına inanıyordu. Yeni seçilmiş eyalet meclisleri anayasayı değiştirecek bir meclisin seçici kurulu olarak hizmet edebilirlerdi. Seçimler kuşkusuz bir demokratik sistemin can damarıydı, ancak bu seçimler ayrı seçim bölgeleri ve mezhep partileriyle yapılır, üstelik seçmenlere hassas konulara ilişkin bir açıklık da getirilmezse toplumda parçalanmalara neden olabilirdi. Cinnah, Pakistan talebini kasıtlı olarak muğlak tutmuştu ve seçim kampanyasında abartılı iddialarda bulunuldu. Wavel bu iddialara yanıt vermesi bile engellendiğinden şaşkın bir durumdaydı. Genel vali Hindistan'la ilgili Devlet Bakanı Lord Pethick-Lawrence'a mecliste bir parlamento üyesine soru sordura-

rak yetkili bir ağızdan hükümet adına yanıt alınabileceğini yazdığında, Lawrence böyle bir yöntemi parlamentoda uygun bir yanıtı olmayan daha sıkıcı sorulara yol açacağı gerekçesiyle reddetti. Bu İşçi hükümetinin içinde bulunduğu çaresizliğin çarpıcı bir göstergesiydi.

Kendi haline bırakılan Wavel eğer seçimler Cinnah'a veto hakkı vererek onun politik konumunu güçlendirmek için sadece genel valinin bir sonraki hamlesini beklemesine olanak sağlayabilecek Simla Konferansı modelini yansıtırsa, yürürlüğe koymak istediği bir "Alternatif Plan" tasarladı. Wavel Cinnah'ı İngilizlerin ona sadece Pencap ve Bengal bölgelerinin Müslüman çoğunluğuyla sınırlı bir Pakistan vereceğini söyleyerek tehdit etmek istedi. Wavel, Pencap'taki seçim sonuçları belli olduğunda diğer eyaletlerin sonuçlarını beklemeden planı derhal açığa vurarak eteğindeki taşları dökeceğini de ileri sürdü. Wavel bu açıdan her şeyin Birlikçi Parti'nin kaderine bağlı olduğunu düşündü.

Wavel Londra'dan bir yanıt alamadı, ancak planı Attlee'nin kabinesinde kesinlikle bir telaşa neden olmuştu. Hindistan ile ilgili Devlet Bakanı Lord Pethick-Lawrence, Sir Stafford Cripps ve Lord Alexander'dan oluşan bir bakanlar heyetini Hindistan'a gönderme kararı aldı. Kayıtlarda böyle bir düşüncenin aciliyetine ilişkin bir ipucu bulunmamaktadır. Attlee ve meslektaşları Wavel'in bir süre için Hindistan siyasetini yönlendirmiş olmasından dolayı üzgündü. Çeşitli olası hükümet temsilcisi adları tartışıldı, ancak Hindistan'daki politik görüşmelerde genel valinin ayağını ancak bir kabine bakanının kaydırabileceği açıktı. Böylece sonunda bu üçü de Hindistan'a gönderildi ve Wavel'e bu konuda bilgi bile verilmedi.

Wavel bir politikacı olmuş olsaydı bu noktada muhtemelen istifa edecekti, ama o bir kraliyet askeriydi ve işinin başında olarak acı sona kadar ne düşünüyorsa onu yaptı. Öte yandan Attlee Wavel'i istediği bir genel vali ile müm-

kün olan en kısa zamanda değiştirmek zorundaydı, ancak bunu muhtemelen partizan bir atama olarak değerlendirecek Muhafazakârların muhalefetiyle karşılaşmak istemedi. Hindistan'a yönelik bu baştan savma İngiliz politikası açık bir profile sahip değildi. Kabine heyeti bu eksikliğin kapatılmasına tam olarak çare olmadı. Hindistan'da yaklaşık dört ay geçirdiler ve karmaşık bir plan çıkardılar. Bununla birlikte yurda döndüklerinde geride ilk geldikleri zamandan çok daha yalnız bir Wavel bıraktılar ve o, ancak bir başka felaket "Alternatif Plan" ürettikten sonra yerinden oldu.

Kabine Heyetinin Planı ve Bölünmenin Gelip Çatması

Bakanlık heyeti Hindistan'a ulaştığında karşılarında uzlaşmaya her zamankinden daha az hazır bir Birlik ve Kongre buldular. Her iki parti de seçimlerden iyi çıkmıştı ve eyalet partileri silinmek üzereydi. Hindistan'da net olarak iki partili sistem ortaya çıkmıştı. Bu çoğunluk seçim sistemini güçlendiren bir çıkar bütünleşmesi ilkesiyle olmadı: sadece Müslümanların ayrı oy kullanma sisteminin yaratılması söz konusuydu. Bu kez Cinnah'ın hesapları tuttu ve Birlik Müslümanlara ayrılan koltukların yüzde 90'ını ele geçirdi. Böyle bir vekaletle istediğini yapacağından emindi. Ayrı seçim bölgelerini yaratan İngilizler Hindistan Birliği'nin sürdürülmesiyle gerçekten ilgilenseler bile şimdi bu kader tayin eden sistemin sonuçlarını ortadan kaldıramayacak durumdaydılar.

Bakanlık heyetinin geliştirdiği plan üç kesimi içeriyordu: eyaletler, eyaletlerin bölgesel grupları, ve dışişleri, savunma ve para işleri gibi iyi tanımlanmış birkaç merkezi konu ile yükümlü federal merkez. Cinnah eyaletlerin bölgesel gruplarını kendi Pakistan talebinin *de facto* bir kabulü olarak yorumladığı için bu planı kabul etti: bu gruplar

kurucu meclislere sahip olacaktı; federal merkez nihayet sadece yürütme vekaleti olan ancak yasama güçleri bulunmayan ve federal birlikler tarafından kendilerine özel olarak verilen işlerle uğraşacak biçimde tasarlanabilirdi. Planı Kongre de kabul etti, ama tam tersi bir nedenle; planı Pakistan talebinin reddi olarak gördü. Ayrıca eyaletlerin ait olmak istemeyen gruplardan vazgeçmekte özgür olacağına inandı. Assam C Grubu olarak önerilirken, (B Grubu Hindu çoğunluk eyaletlerini içeriyordu) A grubu olarak önerilen Kuzeybatı Hudut Eyaletinin Kongre yönetimine sahip olması gerçeğinden hareket edildiğinde bu özellikle çok önemliydi. Bununla birlikte Cinnah, planı zorunlu gruplaşma çerçevesinde yorumladı, yani, istese de istemese de önce kendi gruplarına katılmak zorunda kalacak eyaletler gruptan çıkmak istediklerinde ancak çok sonraki bir aşamada, anayasa yapımı tamamlandıktan sonra bunu gerçekleştirebileceklerdi. Bu hâlâ çok önemli bir anlaşmazlık konusuydu. Kongre önce bakanlık heyeti planı ile kuşatılmamış bağımsız yapıdaki kurucu meclisin toplanmasını istedi. Cinnah da elbette bir kere kabul edilen bu planın ilgili herkesi bağlaması gerektiğinde ısrar etti. Bakanlık heyeti planı Kanun kitabında yazılı bir kanun değildi: bu sadece bir öneriydi ve İngilizlerin bir başarı sağlayacak tek yaptırımı Kongre ve Birlik plana işlerlik kazandırmadan önce Hindistan'ı bırakmayacaklarını söylemeleriydi. Ancak İngilizlerin dayanma gücü giderek azaldığından bu yaptırımın da ömrü kısalıyordu. Bu nedenle Wavel geçici bir ulusal hükümet kurma telaşına düştü. Genel vali bu kez Cinnah'ın vetosunun onu engellemesine izin vermedi ve Nehru'nun geçici başbakanlığında bir kabine atadı.

Cinnah küplere binmişti. Aslında o gün ne yapılması gerektiğini söylemese de 1946 yılı 16 Ağustos gününü 'Doğrudan Eylem Günü' ilan ederek ajitasyona başvurdu. Çoğu eyalette yaprak kımıldamadı. Ancak Bengal'de Müs-

lūman Birliği hūkūmet başkanı H. Sūhreverdi, Kalkūta'da toplumsal bir katliamın öncüsü oldu. Belki de bu yolla kentin nüfus dengesini Müslümanlar lehine bozmak istemişti. Kalkūta'da Bihar'dan gelen büyük bir Hintli işçi nüfusu vardı ve bunların çoğu "Büyük Kalkūta Kıyımı" sırasında kendi eyaletlerine kaçtılar. Bakanlık heyeti planı birleşik bir Bengal tasarlamıştı, ancak planının başarısızlığa uğraması halinde Bengal'in bölüneceğinin ve Kalkūta'nın Batı Bengal'in parçası olabileceğinin belirtileri vardı. Cinnah Kalkūtasız bir Bengal'in kalbi olmayan bir insana benzeyeceğini ileri sürdü. Sūhreverdi bu kalbin kesinlikle Hindu kanının atılmasıyla temizleneceğini umuyordu. Bu olmayınca Birleşik Bengal'in Hindistan ve Pakistan için şart koşulan çizgide özerk bir dominyon olması için Hindu desteği aramaya yöneldi. Cinnah bu planı destekleyecekti: Böyle bir Bengal'in A Grubu ile sınırlandırılmış bir Pakistan ile kesinlikle dostane ilişkiler kuracağını söyledi. Cinnah 'güve-yemiş' Pakistan için -Rahmat Ali'nin planını yansıtan- bu çözümü tercih edecekti, sonuçta kabul etti ve Rahmat Ali kendisini şiddetle eleştirdi. Rahmat Ali bu kınamanın bedelini ödedi: yeni bir ulusa isim veren adamın Pakistan'a girmesi engellendi ve İngiltere'de yalnız başına öldü.

"Doğrudan Eylem Günü"nün sarsıntısı Wavel'in geçici bir hükümet kurmasını engellemedi; tersine, Hindistan'daki kanun ve nizamın yükünü paylaşacak böyle bir hükümet için daha da arzulu oldu. Nehru ve kabinesi 2 Eylül 1946'da yemin etti. Wavel tahmininde haklı çıktı, Cinnah tutumundan vazgeçti ve Birliğin bu hükümette görev almasını kabul etti. Ancak kendisi hükümete girmedi; sağ kolu Liyakat Ali Han'a ikinci adam olması için vekalet verdi. Hayati önem taşıyan İçişleri bakanlığını vermek istemeyen Kongre, Liyakat Han'a maliye görevini bıraktı. Liyakat Han bir müddet sonra gücünü Kongre Partisi bakanlık-

larının işlerini engellemekte kullanarak Kongre'de huzursuzluk yarattı.

Wavel bu arada Birliğin boykot ettiği Kurucu Meclis'in açılışını ilan etti. Birliğin geçici hükümete girdiği gibi zamanla bu meclise de katılacağını umdu. Bunun yerine Kurucu Meclis'teki artan iddialarla bağlantılı olarak Kongre'nin Birlik bakanlarını ihraç etme talebi ile karşılaştı. Bu büyük düş kırıklığı içinde sürekli yinelenen isteklerine karşın İngiltere'nin amaçlarını anlatan bir sonuç deklarasyonu yayınlamayı da beceremedi. Bu çaresiz durum içinde askeri mantığını yansıtan bir başka "Alternatif Plan" üzerinde çalıştı. İngiliz Hint ordusunun Güney Hindistan'ın tahliyesiyle başlayıp İngilizlerin hâlâ iyi karşılandığını düşündüğü Müslüman çoğunluk eyaletlerde yoğunlaşmasıyla sona eren düzgün bir çekilme planı önerdi. Bu plan Attlee ve meslektaşlarını dehşete düşürdü, Wavel kovuldu, yerine Lord Mountbatten getirildi.

Mountbatten Operasyonu ve "Balkan Planı"

Bir kral kuzeni ve savaş sırasında Güneydoğu Asya bölgesi başkomutanı olan Mountbatten'ın herkes tarafından kabul edilen ve hiç kimsenin Attlee'yi partizan bir atama yapmakla suçlayamayacağı bir itibarı vardı. Bu itibarı Mountbatten'a, aynı zamanda hiçbir talepte bulunmadan kabul ettiği bu görevde koşullarını dikte ettirme gücü sağladı. Kendisini Hindistan'dan sorumlu devlet bakanının astı olmaktan çok daha kuvvetli bir konuma getirebilecek güçleri isteyip istemediği sorusunu net olarak yanıtladı, istediği tam olarak buydu. Üstelik atanmasına Wavel'in beyhude yere talep etmiş olduğu İngiliz yönetimi amaçlarının tam bir deklarasyonu eşlik etti. Deklarasyonda İngilizlerin 1948 Haziranından itibaren Hindistan'ı terk etmek zorunda olduğu belirtildi; Mountbatten son genel vali olacaktı.

Hindistan'a geldiğinde sadece 41 yaşında olan Mountbatten, girgin ve dinamikti ve Hintli liderlerle derhal sıcak ilişkiler kurdu. Kırtasiye işinden hoşlanmaması ve bölünme ve bağımsızlıktan önceki son birkaç ay içinde kendi kadrosu ve Hindistan politikacıları tarafından artan bir sıklıkla sürekli didiklenen ayrıntılı anayasa taslak önerileri üzerinde nadiren çalışması, geri planda durduğu tek yerdi.

Sonuçta Mountbatten'ın kabine tarafından onaylanması için yurda gönderdiği plana resmi dolaşımda "Balkan Planı" adı verildi. Az çok bakanlık heyeti planının gözden geçirilmiş bir versiyonu idi, ancak artık Hindistan birliğini koruma ümidini temel almıyordu. Onun yerine mantıklı bir taksimi amaçlıyordu. Nehru bile bu karmaşadan tek çıkış yolunun bu plan olduğuna ikna oldu, ancak Londra'ya gönderilmeden önce kendisine gösterilen 'Balkan Planı' en azından Hint çoğunluk eyaletlerinin "B Grubu" birliğini koruyordu ve "A Grubu" ve "B Grubu" içinde kalmak istemeyen eyaletlere buralardan çıkma olanağı sağlıyordu.

Bu plan kabinede muhtemelen Attlee'nin sunduğu eyaletlerin kendi kaderlerini tayin etmeleri ilkesi nedeniyle önemli değişikliklere uğradı. Eyalet ve prenslik devletlerine bağımsızlık verilecekti ve birlikte istedikleri gibi davranabileceklerdi. Başka bir deyişle, gruplardan "vazgeçme" istisnai olanağını sağlamak yerine herkese eşit bir zeminde özgür tercihleriyle "dahil olma" imkânı tanınıyordu. Kesinlikle daha bilimsel bir öneri olmasına karşın uygulamada feci sonuçlar doğurabilirdi. "Balkan Planı" şimdi gerçekten Hindistan'ın büsbütün balkanlaştırılmasına yol açabilirdi.

Böylesi ayrıntılara önem vermeyen Mountbatten gönderdiği plan ile kabine tarafından gözden geçirilen plan arasında fazla bir fark görmedi; Nehru planı kesin bir şekilde reddettiğinde çok şaşırdı. Bu planın olası sonuçları ile karşılaşan Nehru, Cinnah'ın her zaman istemiş olduğu

İngilizler tarafından verilmiş bir Pakistan kararı için de bastırdı. Ancak bu bölünmüş bir Pencap ve bölünmüş bir Bengal'i kapsamayan, Müslüman çoğunluk bölgeleri tarafından idare edilen "güve-yemiş" bir Pakistan olacaktı. Nehru'nun tepkisini dikkate alan Mountbatten bu bakış açısı etrafında ilerledi ve bu tür bir karar üzerinde çalıştı. Bu, umduğundan çok daha küçük bir Pakistan anlamına gelse de Cinnah bu kez itiraz edemedi. Müslüman çoğunluk eyaletleri üzerindeki etkisi hâlâ eni konu tehlikedeydi. Müslümanların ulusal lideri olarak konumunu güçlendirmişti, ancak hayati karar verme koşullarında eyalet düzeyi yeniden kendini gösterirse, olayların gidişatı üzerindeki denetimi azalabilirdi.

Mountbatten ortaya çıkan bu uyumu gördüğünde demiri tavında dövmek için elinden geleni yaptı. Anayasayapımı ertelendi, 1935 Hindistan Yönetimi Yasası uygun bir şekilde elden geçirilerek 1947 Hindistan Bağımsızlık Yasası haline getirildi. İki yeni dominyonun ilan tarihleri 14 ve 15 Ağustos 1947 olarak tespit edildi. Cinnah tarafında önerilen seçkin bir İngiliz hukukçusu sınırları çizmekle görevlendirildi. Mountbatten bu hudutların iki dominyon resmen ilan edilene kadar gizli tutulması için gerekeni yaptı. Hasta anestezi altındayken ameliyatın daha rahat gideceğini ve uyandığında da olanlara razı olacağını düşünmüş olması da muhtemeldi. Mountbatten bundan o kadar emindi ki dominyonlar resmen ilan edildikten sonra orayı terk edip dağlara gitti ve sınır çizgileri öğrenilince Pencap'ı süpüren bir şiddet kasırgasının ortaya çıkması onun için büyük sürpriz oldu. Özellikle yerleşim bölgeleri tam ortadan bölünen Sihler, Müslümanlardan vahşice intikam aldılar ve böylece birçoğunun ölümüne neden olan bir misillemeyi kışkırttılar.

Mountbatten'ın başı dertteydi. Başlangıçta hem Hindistan hem Pakistan'a genel vali olmayı kabul etmişti, an-

cak Cinnah sadece Pakistan'ın genel valisi olmasında ısrar ederken o, Nehru'nun isteği ile fikrini değiştirmiş ve sadece Hindistan'a genel vali olmuştu. Şimdi artık son dakikaya kadar büyük bir samimiyetle gizlediği sınır çizgisinin öte yakasını kontrol edemiyordu. Pencap'taki şiddet ilk meydan okumaydı; devamı hemen geldi.

Pencap'taki Gurdaspur bölgesi Hindistan'a verilmişti ve bunun anlamı Keşmir prenslik devletinin Hindistan'la doğrudan bir bağ kurmuş olmasıydı. Keşmir'de Müslüman çoğunluk vardı, ancak bir Hindu mihrace dominyonlardan birini kabul etmesi beklendiğinde ağırdan aldı. İngiliz Hindistanının kaderi ile meşgul olan bakanlık heyeti prenslik devletleri üzerinde fazla düşünmemişti ve Mountbatten aniden "Üstünlüğe Son"u ilan etti. Pakistan kararı ve iki dominyona iktidar aktarılması prensleri etkilemedi. Onlara kalırsa "Balkan Planı" hâlâ uygulanabilirdi ve bu onlara iyi bir pazarlık konumu sağladı. Kuşkusuz pek azı gerçekten bağımsızlık niyetindeydi ve bunu pazarlık karşılığı olarak kullandı; Keşmir bu açıdan çok avantajlı bir konuma geldi. Pakistan Keşmir mihracesinin karar vermesine yardımcı olmak için sınira silahlı isyancılar gönderdi. Ancak mihrace Pakistan ile uzlaşmak yerine yardım için Hindistan'a başvurdu. Ancak Mountbatten böyle bir yardımın verilebilmesi için anlaşmada ısrar etti ve mihrace kayıtsız şartsız kabul etmek zorunda kaldı.

Ateş bacayı sarmıştı. Mountbatten taraf tutmaktan kaçınmıştı, ancak Keşmir krizi onu büyük bir şiddetle Hindistan tarafına itti ve Nehru'ya sıkı durmasını öğütledi. Hindistan ordusu Keşmir'i Pakistan saldırılarına karşı savundu. Nehru Pakistan'ı şiddetten vazgeçirecek bir çözüm için Birleşmiş Milletler'e başvurdu. Birleşmiş Milletler bunun yerine politik bir çözüm bulmayı denedi ve Nehru'nun anlaşma sırasında söz verdiği gibi referandumun gerekliliğini vurguladı. Nehru bu vaadinde pişman olmak-

ta geç kalmıştı ve referandum asla yapılmadı. Bu, Hindistan Müslümanlarının Hindistan'da mı, Pakistan'da mı yaşamayı tercih edeceklerine ilişkin ilk karar verme fırsatı olacaktı. Pakistan kurulduğu zaman bir referandum yapılmamıştı.

Keşmir'deki bir referandum ya Pakistan'ın kuruluş ilkesini ya da sekular bir devletin Hindistan birliği için esas olduğu ilkesini reddedecekti. Ya da aslında "İki Ulus Teorisi"ne karşı olacaktı. Hindistan Pakistan'ın varlığına rıza gösterse de 3'te 1'inden fazlası Hindistan'da kalmış ve Pakistan'a gitmemiş Müslümanlar nedeniyle "İki Ulus Teorisi" asla kabul edilemezdi. Cinnah bile teorisini bu açıdan gözden geçirmek zorunda kaldı. Hindistan'dan ayrılarak Pakistan'a gittiği zaman kalmaya karar veren Müslümanlar ona şimdi ne yapmaları gerektiğini sorduklarında onlara Hindistan'ın sadık vatandaşları olmalarını söyledi.

Cinnah böyle iyi bir tavsiye ile ayrılırken Gandhi büyük bir çabayla bölünmeden sonra patlak veren katliamı durdurmaya ve Hindistan'la Pakistan arasında iyi ilişkiler kurmaya çalışıyordu. Pencap'taki şiddet Hindistan'a yayılınca bölünme zamanı bulunduğu Bengal'den derhal Delhi'ye geçti. Büyük bir hızla vatandaşlarının akıllarını başlarına getirmeye soyundu. Sonra Keşmir Hindistan'la Pakistan arasındaki bu ilan edilmemiş savaşın sürdürülmesinin nedeni oldu ve tam bu noktada Hindistan hazinesi fonlarının neden ve nasıl Hindistan'la Pakistan arasında bölüneceği tartışıldı. Hinduların çoğu Pakistan'ın Keşmir'de Hindistan'a saldırarak bu fonların paylaşılması üzerindeki iddiasını kaybettiğini ve bu fonların bir saldırganın savaş faaliyetlerini finanse etmek üzere aktarılmasının deliliğin dik âlâsı olduğunu düşünüyordu. Gandhi yine de tarafsız bir adalet istedi. Kongre taksimi onayladı ve adil paylaşımı boynunun borcu saydı. Radikal Hindulara göre bu tavsiye hıyanetin son haddiydi ve onlardan biri, Nathuram Godse

adındaki genç Brahmin 30 Haziran 1948'de Gandhi'yi vurdu.

VIII

Cumhuriyet

İÇİŞLERİ: SİYASAL VE EKONOMİK GELİŞİM

Bölünme zamanındaki kıyım bir yana iktidar transferi barışçıl bir işti. Bağımsızlık hareketi çarpıcı bir zafer olmaksızın sonuna gelmişti. Devrim yoktu. İngiliz Hindistanının kurumsal mirası başarılı bir şirket gibi devralınmıştı. Özgürlük hareketinin büyük mirası Gandhi'nin büyük bir beceri ve sadakat ile örgütlediği Ulusal Kongre'nin (Kongre Partisi'nin) kendisiydi. Şimdi bağımsızlık kazanılmıştı, Gandhi ulusal bir forum olarak gördüğü ama hiçbir zaman bir parti olarak düşünmediği Ulusal Kongre'nin dağılması gerektiğini söyledi. Özgür Hindistan'ın artık farklı programları bulunan partilere sahip olması gerektiğini ileri sürdü. Tavsiyeleri kulak ardı edildi ve diğer partiler zamanla onun değişik küçük uzantıları olsa da Ulusal Kongre büyük bir merkez parti olarak varlığını kanıtladı.

Kongre Partisi yeni cumhuriyetin temel desteğiydi ve şöyle ya da böyle bu devletle özdeşleşti. Büyük Buhran

önemli köylü kütlelerini onun kollarına ittiğinden geniş bir toplumsal tabana sahipti ve bu tabanı korumak için elinden geleni yaptı. Sömürgeden çıkarak özgürlüğe kavuşan bu boyutlarda toplumsal örgütlenmelere sahip başka bir ülke yoktu. Bölünmeden önceki seçimlerde başarı sağlamış olan Müslüman Birliği Pakistan'ı kurmuş bir parti olarak kabul edilebilirdi, ancak liderleri M. A. Cinnah'ın 1948 Eylülünde ölümünden sonra, istikrarsız ve kısa ömürlü olduğu ortaya çıktı. Öte yandan Kongre Cavaharlal Nehru ve Vallabhbhai Patel'in liderliğinde güçlü bir şekilde yoluna devam ediyordu.

Nehru, Patel ve Hindistan Anayasasının Yapımı

Nehru'yla Patel, Kongrenin sağ ve sol kanatlarından temayüz edip, sık sık göz göze gelmemiş olsalar da, onların farklı yetenekleri yeni cumhuriyetin iyi bir başlangıç yapmasına yardımcı oldu. Nehru halkın imgelemini ateşleyen, radikal konuşmalarıyla gerçekle umut arasında köprü kuran, bununla birlikte siyasi uygulamalarında ihtiyatlı ve ılımlı olmayı başaran bir liderdi. Patel görev dağıtan, yanında çalışanlara umut ve güven telkin eden muhteşem bir yöneticiydi. İçişleri bakanı olarak prensleri kendine bağladı ve hepsini Hindistan Birliğine razı ederek 'Balkan Planı' ucubesinin kısa sürede unutulmasını sağladı. Gucerat'taki gerçek bir köylü kastına ait olduğundan Kongre'ye sosyal taban sağlayan ana katmana yakındı. Nehru başbakan ve dışişleri bakanı olarak Hindistan'ı küresel bir bağlamda gördü ve bir gelecek vizyonu vardı, ancak 1950 yılında ölümüne kadar büyük ölçüde Pavel'in yönlendirdiği içişlerinde ödünler vererek siyasi gücünü korumayı da bildi. Özgürlük hareketinin birçok ulvi gayesi pratik siyasetin gerekliliklerini karşılamak için geri plana atılmak zorunda kalındı.

Bu, 1946 Aralık ayında açılıp 1949 yılı sonuna kadar çalışan Kurucu Meclis tartışmalarında çok açık olarak görüldü. Yeni Anayasa 26 Ocak 1950'de Ulusal Kongre'nin özgürlük hareketinin amacı olarak bağımsız bir cumhuriyet önerisini ilk belirlemesinin 20. yıldönümünde sunuldu. Nehru'nun Kurucu Meclis'in erişkin seçmene dayalı bağımsız bir yapıda olması gerektiği yönündeki sık tekrarladığı talebine karşın Hindistan Kurucu Meclis'i Lord Wavel'in ilan ettiği biçimde İngiliz Hindistanında egemen olan sınırlı sayıdaki seçmene dayalı yapısını korudu. Bu meclis kendi anayasasını yaparak yeni bir başlangıç yapmayı bile düşünmedi: üç yılı 1935 Hindistan Yönetim Yasasının yeni biçimi olan 1947 Hindistan Bağımsızlık Yasası üzerinde değişiklik yaparak geçirdi. Bu da meclisin başlangıçta hemen belli olmayan kaderinin belirlenmesiydi: Bu kader dış koşullara bağlı ve İngilizlerden miras alınan bir anayasa çatısı içinde çalışan yönetim gerçeğiyle oluştu.

Pakistan'la çatışma Kurucu Meclis'in muhafazakâr ve merkezci tutumuna büyük katkıda bulundu. Valilerin merkez tarafından atanmak yerine seçimle gelmesi gibi daha demokratik fikirlerden hemen vazgeçildi. Aslında 1937'de eyalet yönetimlerinde görev alma konusunda Kongre'yi derinden sarsan ve Bağımsız Hindistan Yasası'nı getirdiklerinde İngilizler tarafından es geçilen acil durum yetkileri, şimdi merkezi denetimin güçlü aracı "Başkanlık Sistemi" olarak yeniden ortaya çıkmıştı. Bir partinin merkezde iktidar olan partiyle özdeşleşmeden bir devleti yönetmesi, o parti hükümetinin aynı araç vasıtasıyla devrilme tehlikesini de içerecekti. Kuşkusuz Başkanlık Sisteminin kurulmasını 6 ay içinde seçimlerin izlemesi gerekiyordu, ancak eğer sonuçlar merkezi yönetim üzerindeki parti kontrolünü onaylamazsa işlem tekrarlanabilirdi. Acil durum yetkilerinin böyle yenilenmesinin nedeninin "Balkan Planı"na ve bölünmeye tepki olduğundan kuşku yoktu. Kongre ikti-

darda olduğu sürece ne merkezde ne de devletlerde böyle önemli bir anayasal aracın kullanılmasına ihtiyaç yoktu. Bu 1967'de değiştikten sonra bu kez de ifrat ölçüde kullanıldı.

Özgürlük hareketinin tek mirası sonuçta anayasayla kutsallaştırılan temel haklar listesiydi. İngiliz geleneğine göre bu tür haklar hukuk sürecine bırakıldığından 1935 Hindistan Yönetim Kanunu temel haklardan bahsetmemişti. 1928 anayasa taslağı olan Nehru Raporu, mezhepçiliğin güçlenmesine yardım eden siyasi imtiyazlar verilmesi yerine sekular milliyetçiler olarak azınlık haklarının daha iyi korunmasını garantiye alan temel haklar listesini savunuyordu. 1931 Karaçi Önergesinde Kongre Partisi bu temel haklar listesini parti programına çeşitli toplumsal ve ekonomik maddeleri de içine alacak şekilde genişletti. Hindistan yönetimi, bu hakların her Hindistan vatandaşı için güvence altına alınması açısından aleyhine açılabilecek bir davada çok zor durumda kalacaktı. Bu yüzden Kurucu Meclis temel hakları mahkeme edilebilir ve edilemezler olarak iki listeye ayırdı (Devlet Politikasının Yol Gösterici Prensipleri). Ancak yargıya götürülebilecek temel haklar bile son derece dikkatli tanımlandı ve bir Komünist Parti üyesinin, polis tarafından hazırlanmış olduğu izlenimini verdiği yönündeki şikâyetlerine neden olacak kadar olağanüstü engelleyici önlemlerle kuşatıldı. Bu belirlemesi çok da haksız değildi, çünkü bu anayasanın mimarı İçişleri Bakanı Patel tüm polis örgütünün başındaydı. Kongre üyesi olmadığı halde Adalet Bakanlığına getirilen Dr. Ambedkar, kendisinin de üzüntü duyduğu bu taslağın baş mimarı ve sözcüsüne daha iyisini yaptıracak siyasal güce sahip değildi.

Nehru anayasa yapımı sürecine ancak hassas ihtilaf konularında dahil oldu. Muhafazakâr uygulamalar ile radikal beklentiler arasında uzlaşma sağlayabilen inandırıcı be-

lagatı böylesi zamanlarda çok revaçtaydı. Böyle bir ihtilafta, devlet tarafından ele geçirilen özel mülkiyet için tazminat verilmesinin garanti altına alınmasına ilişkin bir paragraftan dolayı hayal kırıklığına uğrayan solcuları teskin etmek için önemli bir konuşma yaptı. Bu paragraf radikal toprak reformu gibi sosyalist devlete yönelik tüm önlemleri engelleyecekti. Kongre'nin sağ kanadı bunda ısrar etti ve Nehru, Hindistan Parlamentosunun, mahkemelerin kendilerini verdikleri karar halk tarafından değiştirilemeyecek yüce hakemler yerine koymalarına yönelik hiçbir hareketi hoş görmeyeceğine ilişkin garanti vererek solcuların dikkatini başka tarafa çekti. Aslında toprak reformu kanunları ödenmesi gereken tazminatlarla çelişirken daha sonra anayasal değişikliklerle uygulamaya kondu. Bu açıdan Nehru'nun kehaneti doğruydu.

Özellikle Hindu kadın hakları açısından Nehru'yu yakından ilgilendiren konulardan biri de Hindu hukuku idi ve bu konuda güçlü bir taraftar buldu: Dr. Ambedkar. Hindu toplumundan bir muhalefet yükseleceği korkusuyla İngilizler Hindu hukukunda önemli tadilatlardan ziyade bu hukuku sistemleştirmeyi yeğlemişlerdi. Şimdi de Hindistan hükümeti aynı endişeyi Müslüman hukuku için yaşıyordu: bir azınlık hukukunu kurcalamakla suçlanmak istemediler. Bu nedenle sadece Hindu hukukunu çağdaşlaştırmak için büyük çaba harcandı. Eleştirmenler bunun sekular bir devletin inançlarına bakmaksızın tüm yurttaşlarına uygulayabileceği bir medeni kanun anlayışıyla uyuşmadığını belirttiler. Ancak sekular bir hükümetin yenilenmiş Hindu hukukunu desteklemesindeki uyumsuzluk, hiçbir şey yapmayarak her türlü yeniliğe düşman olan tutucu Hindu görüşüne teslim olmaya hâlâ tercih edilebilirdi.

Yenilenmemiş Hindu hukuku ataerkil bir tarımsal toplum yapısını yansıtıyordu. Bir erkek birçok kadınla evlenebilirdi. Erkek çocuk olmadığında bu çok sık gerçekleşiyor-

du. Öte yandan kadının boşanma gibi bir hakkı yoktu. Kız çocukları çeyiz alırken miras haklarından yoksundular. Sonuç olarak kadınlar her zaman erkeğe bağımlı oldular ve kendi hakları olmadı. Patel, Hindu hukukunda reform konusunda tutucu muhalefete destek oldu ve Dr. Ambedkar sonuçta hayal kırıklığı içinde istifa etti. Nehru işi bırakmadı ve boşanma, miras hakkı ve mülkiyet hakkı vb. konuları tek reform yasasıyla halledemeyip, parça parça yasalaştırmak zorunda kalsa da reformu tamamladı. Daha sonra bunu Hindistan siyasetindeki en büyük başarısı olarak gördüğünü söyledi.

Nehru'nun reformu tüm hızıyla gerçekleşirken 1950 yılı Aralık ayında Patel öldü ve Nehru kendi politikasına karşı koyan tutucu muhalefeti devre dışı bırakmaya soyundu. Patel'in muhafazakâr bir taraftarı olan Pruşottamdas Tandon o sırada Kongre Partisi'nin başkanıydı. Nehru Kongre başkanlığına aday olup seçilerek onu yenilgiye uğrattı. Böylece bakanlık ve örgütsel görevleri ayrı tutmak için kamu görevine gelen Kongre üyelerinin parti görevlerinden uzaklaştırılmalarına ilişkin 1937 yılında kurulan geleneği de yıkmış oldu. Bu Nehru'nun tutucu muhalefeti hizaya getirmek için Tandon'u yerinden etmek amacıyla uygun bulduğu bir davranış olsa da, aslında o güne kadar bir anakronizm haline gelmiştir.

Karma Ekonomi ve Planlama Komisyonu

Hindu hukuk reformunun yanında ekonomi planlaması da Nehru'nun en çok önem verdiği konulardan biriydi. 1938 yılında Kongre Planlama Komitesi'ne başkanlık etmişti, ancak bu komitenin çalışmaları savaş nedeniyle kesilmişti. Öte yandan savaş önceden devletin sanayi ve ticarete katılmaması ilkesine bağlı olan İngiliz Hindistanı yönetimini savaş zamanı hububat üretimini, elde edilmesini ve paylaş-

tırılmasını vb. koordine etmek zorunda olduğundan son derece şiddetli bir müdahaleci haline getirmişti. Savaşın son yıllarında aralarında Gandhi'nin arkadaşları G. D. Birla ve J. R. D. Tata'nın da bulunduğu bir grup sanayici savaş sonrası dönem için 15 yıllık bir taslak plan hazırlamışlardı. "Bombay Planı" olarak bilinen bu planda özel sektör daha kârlı işlere yönelirken devletin, geri dönüşü çok da beklenmeyen, üstü kapalı biçimde devletin üstlenmesi gerektiği düşünülen, ağır sanayi ve altyapı kamu yatırımlarına ağırlık vermesi öngörülmüştü. Aslında bağımsız Hindistan'da ortaya çıkan "karma ekonomi"nin ipuçları bu planda net olarak vardı. Hindistan Yönetiminin planlamacıları isteseler de istemeseler de Bombay planlamacılarının hedeflerinin gerçekleşmesine yardım ediyorlardı.

Nehru 1950 yılında başbakanının konumundan dolayı -*ex officio*- başkanı olduğu Milli Planlama Komisyonu'nu kurdu. İlk iki 5 yıllık planın mimarı Profesör Mahalanobis bu planları tasarlarken Sovyetler Birliği'nin önceki planlarından fazlasıyla esinlendi. Çelik sanayiinde kamu sektörü yatırımlarına ve ağır makine takımlarına özellikle ikinci 5 yıllık planda büyük öncelik verildi. Proje akabinde Hindistan'ın savaş sırasında zorunlu tasarruf nedeniyle İngiltere Merkez Bankası'nda birikmiş olan sterlinlerini tüketti -İngilizlerin çoğu Hindistan ürününü veresiye aldığı dönem- ve 1956'da Hindistan bu hırslı planları finanse etmek için gelişme yardımı almak amacıyla Batı devletlerine dönmek zorunda kaldı. Nehru bu yoğun endüstriyel yatırımlarla büyük bir atılımın gerçekleşeceğine inandı: Hindistan'ı meşhur "kendi gücüyle ayağa kalkmanın" eşiğinde gördü. Ancak bu öyle kolayca gerçekleştirilemedi. Hâlâ büyük ölçüde Muson rüzgarlarının kaprisine bağlı eski tarımsal sistem endüstriyel üstyapıya gereken desteği vermedi. Kırsal kitlelerin yoksulluğu alım gücünün eksikliği demekti ki, bu da endüstri ürünlerine olan talebi etkiledi.

Nehru'nun1930 kampanyasından beri köylülük davası üzerinde çalışmasından dolayı büyük öncelik kazanmış olan toprak reformu aşağı yukarı İngiliz Hindistanı Kira Kanunu tarafından daha önce kararlaştırılmış olan düzeyde kaldı. Bu Kanunlar toprağını doğrudan zemindarlardan alan köylülerin haklarını korurken kiracıdan kiralayanları ve diğer kategorilerde olanları savunmasız bırakmıştı. Ancak toprak reformunun zemindarlığı iptal etmesiyle hakları zaten iyice kısılmış güçlü toprak sahipleri şimdi eski kiracılarının saflarına katılarak tam bir özgürlük içinde fakir fukara çiftçileri sömüren bir tür köylü toprak ağası olarak meydana çıktılar. Kuşkusuz arazi edinmede kanunun dayattığı sınırlar vardı ve kiracının kiraya vermesi engellenmişti. Ancak doğru kayıtlar olmadığından ve yasa ihlalleri nedeniyle bunun tespiti zordu ve bu tür bir yasa sadece göz boyamak olarak kaldı. Ayrıca önceki İngiliz yasalarından ve Kongre destekli zemindarlığın kaldırılmasından yararlanmış olan gerçek köylüler siyaseten güçlendi ve sadece Kongre'nin değil ülkedeki diğer partilerin de kendilerine yer aradığı toplumsal bir taban oluşturdular. Küçük arazi parçalarına sahip fakir köylülerin ve topraksız işçilerin siyasal seferberliği şimdiye kadar çok az denenmiş ve asla başarılı olmamıştı. Kırsal bağımlılık dokusu ve kölelik, çözülmesi güç biçimde öylesine kaynaşmıştı ki fakir köylü her açıdan fazla direnecek gücü hiçbir zaman bulamadı. Vinobha Bhave gibi iyi niyetli reformcular ve onun Bhoodan (Toprak bağışı) hareketi kırsal alanda fazla etki yapmamıştı. Büyük umutlarla ilan edilmesine karşın Toplumsal Gelişmede bir başka yönetim departmanı olarak kaldı ve görevlileri çoğunlukla küçük birer bürokrata dönüştü.

Siyasi Partiler Yelpazesi

Nehru'nun kırsal kesimin hareketsizliğinden ötürü duydu-

ğu huzursuzluk giderek arttı ve tarımın kolektif örgütlenmesinden bahsetti. Ulusal Kongre'nin Ünlü 1955 Avadi Çözümü bu amacı ortaya koydu ve Kongre kırsal tabanını geliştirmek için yeni bir radikal programa yönelmiş göründü. Ancak bunu yapmak yerine sadece, şimdiye kadar Kongreyi desteklemiş olan gerçek köylüleri korkuttu. Muntbatten'ın ayrılmasından sonra ve Razendra Prasad'ın ilk Hindistan başkanı olarak yemin etmesinden önce ilk Hintli genel vali olan C. Racagopalaçari Svatantra Partisi'ni destekleyerek Nehru'nun fikirlerinden rahatsız olan zengin köylülerin protesto oylarını çekti. Nehru şimdiye kadar enerjisini sol muhalefetin özellikle de komünistlerin yelkenlerini suya indirtmeye yöneltmişken şimdi sağa yöneldi ve Svatantra Partisi'nin Kongre'nin toplumsal tabanını kemirmemesi için gereğini yaptı. Hindistan'ın sosyal yapısı kentli nüfus ile kırsal kesimin alt katmanları arasında başarılı bir ittifak yapılmasına uygun değildi. Böyle ittifakların olduğu -örneğin Kerala gibi- yerler de istisna olarak kaldı. Ayrıca çoğunluk seçim sistemi Kongre gibi büyük orta yol partilerine uygundu ve mücadeleleri Kongre adayının şansını artıran özgül ideolojilere sahip küçük partilerin aleyhine işliyordu. Kongre normal olarak toplam oyların yaklaşık % 42 ile 48'ini alırken bunun Lok Sabha'ya (Halk Meclisi) sandalye olarak yansıması % 65-75 arasında oluyordu. Oysa sosyalistler oyların genellikle % 30'unu alırken ancak % 10 civarında sandalye kazanabiliyorlardı.

Sosyalistler 1934'te kurulan; 1948'de Patel tarafından meclis dışına itilen kendilerinden önceki Kongre Sosyalist Partisi'nin izinde gibiydi; politik başarılarına hiçbir katkısı olmayan çeşitli ihtilaflara girdiler. Bu Hindistan Komünist Partisi'nin en istikrarlı sol güç olarak temayüz etmesine neden oldu. Parti'nin öyküsü 1920 yılında M. N. Roy'un bir grup Hint göçmeni toplayarak Hindistan Komünist Partisi'ni yurt dışında Taşkent'te kurmasıyla başladı. Arka-

sından 1925 yılında Hindistan topraklarında bir Komünist Partisi kuruldu. İngilizlerin baskısı bu ilk komünistlerin çoğunu hapse gönderdi; sonra parti 1933'te bir kez daha kuruldu ve sosyalistlerle sol ittifakı destekleyen bir politika yürüttü. Bu kısa süren bir balayı oldu. İkinci Dünya Savaşı sırasında komünistler kaçak güreşmek zorunda kaldıkları zaman Hitler-Stalin paktının akabinde Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırmasıyla tüm diğer solcuların saygısını yitirdiler ve savaştan sonra bu güveni yeniden tesis etmek çok zordu. Çok radikal bir çizgi tutturarak bunu telafi etmeyi denediler, ancak Nehru'nun Sovyetler Birliği ile artan dostluğu onları kanunlara uymaya zorladı ve "Parlamenter yolu" izlediler. Bunda özellikle Bengal ve Kerala'da belli bölgesel başarılar sağladılar. Çin'in Hindistan'a saldırması ve Çin-Sovyet hizipleşmesi Hindistan komünistleri için büyük bir gerilemeydi. Parti 1964'te sosyal tabanı sendikal harekete dayalı olan büyük şehirlerde yaygın Moskova'ya yakın Hindistan Komünist Partisi ve toplumsal tabanı Batı Bengal ve Kerala'daki komünist cepheler olan yeni Hindistan Komünist Partisi (Marksist) olarak bölündü

Hindistan siyaset yelpazesinin diğer ucunda mezhep partisi olduğunu reddetse de Hindu profiline sahip, Bharatiya Cana Sangh (Hint Halkının Birliği) vardı. Aslında Hindistan Anayasasına göre Hindu dilinin ulusal dil olması konusundaki yaklaşımı bu partiyi Güney Hindistan halkına sevdirmeye yetmedi ve bir kuzey fenomeni olarak kaldı. Toplumsal tabanı büyük ölçüde kuzeyli kentli tüccarlar ve Pencaplı göçmenlerden oluşuyordu. Bir kadro partisi olarak gücü önemli ölçüde çoğunun Raştriya Svayam Sevak Sangh'ın (Ulusal Dayanışma Birliği) aktif üyesi olmasından kaynaklanıyordu. Bu örgüt siyasi değil kültürel bir örgüt olduğunu iddia ediyordu. Aktif üyelerinden birisi Gandhi'yi vuran Nathuram Godse olduğundan bir müddet sahnenin arkasında kaldı. Hindistan cumhuriyetinin ilk yılların-

da Bharatiya Cana Sangh'ın kurucusu ünlü bir Bengalli Brahmin Şyamaprasad Mukhercee sağken, bu parti Kongre sağ kanadı tarafından kapalı bir biçimde büyük ölçüde desteklendi. Nehru Cana Sangh üyelerinin Kongre'nin sağ kanat üyelerinin düşüncelerini etkilediğini, ancak bu insanların bunları parti disiplini nedeniyle dile getiremediklerini bildiğinden Mukhercee'yi ciddi bir rakip olarak gördü.

Federalizm ve Eyaletlerin Yeniden Düzenlenmesi

Bir toprak reformu programı ve eğitim reformu getiren E. M. S Namboodiripad'ın hükümet başkanı olduğu Kerala'daki 1957 Komünist Partisi zaferi dışında Nehru'nun başbakan olarak girdiği 1952, 1957 ve 1962'deki üç genel seçimde de merkezde ve diğer eyaletlerde Kongre partisi kesin çoğunluk sağladı; ardından Namboodiripad Başkanlık Sistemi aracılığıyla uzaklaştırıldı. O yıllarda devlet meclisleri ve merkez Lok Sabha seçimleri eşzamanlı olarak yapılıyordu. Bu durum seçim kampanyalarında yerel ve ulusal sorunların özel bir harmanını gerektiriyordu; meclis koltuklarına aday olanlar, Lok Sabha adaylarını bayramdan bayrama gören halka doğal olarak daha yakındılar.

Her yerde hazır ve nazır olan Kongre Hindistan'ın federal yapısını kolaylıkla destekledi. Sadece Güneyde İngilizlerin çizdiği eski sınırlardan tatmin olmayan ve sınırların dil bölgelerine göre yeniden çizilmesini isteyen bazı muhalif sesler vardı. İlk etkilenen birlik dört *Dravid* dilinin tümünün de konuşulduğu dev Madras Başkanlığı oldu. Ayrı eyalet olmak için ilk kampanyayı başlatan Telugu dili konuşan Andhralar idi. Uzun süredir dile ilişkin çabaları vardı ve daha İngiliz yönetimi zamanında Andra Üniversitesi kurulmuştu. Gandhi yeniden tasarladığı ve Andra EKK, Tamil Nadu EKK ve Karnaka EKK gibi Eyalet Kongre Komiteleri hazırlıkları da yapan 1920 Kongre anayasa-

sında onların bu iddialarını kabul etmişti. Ancak bölünme deneyimi ve "Balkan Planı" rezaleti Nehru'yu bu tür parsellemeler konusunda gerginleştirdiğinden sınırların yeniden çizilme girişimlerinin tümüne başlangıçta karşı çıkmıştı. 1953 yılında liderlerinden birisi uzun bir oruçtan sonra ölünce Andhra'nın talebini kabul etmek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine bir Eyaletlerin Yeniden Düzenlenmesi Komisyonu atandı ve sonucunda bu komisyonun tavsiyeleri ışığında dili esas alan başka eyaletler kuruldu. Bu tür eyaletler içinde en sorunsal yapıya sahip olanlardan birisi bazısı Tancore ve Koçin prenslik devletlerine ait bazısı da Madras Başkanlığına ait olan ve tümü de Malayalam dili konuşan bölgelerden oluşan yeni Kerala devleti idi.

İlk bakışta kolay gibi görünmesine karşın Madras Başkanlığının bölünmesinden daha sıkıntılı olanı Gucerat ve Maharashtra gibi net iki parçadan oluşan Bombay Başkanlığının bölünmesiydi. Sıkıntı, Bombay kenti coğrafi olarak Maharaştra sınırlarında kalırken sanayi ve ticaretinin Guceratlıların elinde olmasından kaynaklanıyordu. Bu nedenle Gandhi Gucerat ve Maharaştra EKK'lerine ek olarak özel bir Bombay kenti EKK'si için hazırlık yaptı. Bu, Almanya'daki Hamburg gibi bir şehir devleti kurulmasına örnek teşkil edebilirdi ancak Nehru saldırgan bir bölgesel parti olan Samyukta Maharaştra Samiti (Birleşik Maharaştra Toplumu) Kongre'yi oradan çıkarmakla tehdit edene kadar böyle bir çözümü düşünmedi ve Bombay'ın bölünmesine şiddetle karşı çıktı. Sonunda 1960 yılında bölünme gerçekleşti ve Bombay Maharaştra'nın başkenti oldu. Bölgesel parti kayboldu ve Maharaştra bir kez daha Kongre'nin kalesi olarak ortaya çıktı. Bunun gibi (tüm hareketi başlatmış olan) Andra o günlerde Hindistan'da Kongre yönetiminin temel direklerinden biriydi. Bu da Kongre'nin federal çoğunlukla uzlaştığı sürece kaybından çok kazancının olduğunu gösterdi.

Nehru'nun 1964 yılında ölmesinden sonra Kongre sisteminin ciddi bir tehlikede olduğu görüldü. Gandhi'nin ardılı olan Lal Bahadur Şastri yönetiminde bu durum henüz ortaya çıkmamıştı. Kader Şastri'yi Pakistan saldırısı sırasındaki cesur tavrı ve Taşkent Konferansı'ndaki tutumu nedeniyle ulusal bütünleşmenin önemli bir figürü haline getirecekti. Seçimi kazanması neredeyse garantiydi, ancak Taşkent Konferansı sonunda kalp krizinden öldü.

Kongre'nin muhafazakârları Nehru'nun yerine Gandhi'nin kızı İndira Gandhi'yi seçti. Bu gelişmenin arkasında yatan neden Şastri'nin seçim döneminde başbakan olmak istediğini açığa vurmuş olan Morarci Desai'nin önünü kesmekti. Yeni başbakan Kongre'yi büyük başarılara taşımaktan uzak güçsüz bir aday görüntüsündeydi. Daha görevde bir yılı tamamlamadan seçime girmek zorunda kaldığından sonuç çok kötüydü. Merkezde sınırlı bir çoğunluk vardı; birçok Kuzey Hindistan eyaleti Kongre'ye yüz çevirmişti ve daha sonra koalisyon hükümetleri tarafından yönetildiler. 1967 yılı Hindistan için başka açılardan da kötü bir yıldı: Sadece tarıma sekte vurmakla kalmayan, sanayide de durgunluk yaratan kavurucu kuraklığın ikinci yılıydı. Bu durum geleceğin mesleği olacağı umuduyla mühendislik eğitimi görmekte olan binlerce gencin şansını da azaltmıştı. Eğitimliler arasındaki artan işsizlik siyasi hoşnutsuzluğu da yükseltiyordu.

Gandhi 1967 seçimlerinden sonra çok hassas bir politik sistemin içinde kalmıştı. Kuzey Hindistan'daki istikrarsız koalisyon hükümetini devirmek için 'Başkanlık Sistemi'ne başvurdu ancak daha sonra bu eyaletlerdeki seçim sonuçları da Gandhi'yi memnun etmedi. Gandhi daha sonra onu tartışılmaz bir lider konumuna getiren cesur ve riskli bir yol izlemeye karar verdi; Kongre Partisi'ni böldü

ve muhafazakârları dışarı attı. Bu temizlik onun daha sol kanatçı yaklaşımına karşı tutucu muhalefeti biçimlendiren başbakan yardımcısı Morarci Desai'nin istifasıyla başladı. Sonuçta Lok Sabha'yı dağıtarak, eyalet seçimleriyle Lok Sabha seçimlerini ayırdı ve 1972'de yapılması planlanan seçimleri bir yıl öne aldı. Seçim kampanyasını "Gharibi Hatao" (Yoksulluğa Son) sloganıyla bir genel halk oylaması gibi yürüttü. Muhalefet partileri alışılmış bir iç çekişmeye girdiler ve "İndira Hatao" (İndira'yı Yok Et) gibi son derece anlamsız bir savaş çığlığı ortak paydasında buluşabildiler. Bu yolla da İndira'nın ses getiren zaferine katkıda bulundular.

Zaferinden sonraki adımlar bir model oluşumunu gösterir gibiydi. İyi planlanmış bir strateji mi izlemişti? Muhafazakarları devre dışı bırakması, bankaların ulusallaşması gibi solcu hamleleri, Hint prenslerinin örtülü ödeneklerinin kaldırılması, cesur erken seçim kararı, tüm bunlar şimdi nihai amaca yönelik hesaplanmış adımlar olarak görünüyor. Bankaların ulusallaştırması ve örtülü ödeneklerin kaldırılması İndira Gandhi Kongre ön programının parçasıydı ve başlı başına yerine getirilme zorunluluğu vardı. İndira Gandhi bu açıdan zorlanmadı: sadece partinin önerilerini yürürlüğe koydu. Ancak Gandhi hayalindeki plan için bu önlemlerin çağrıştırdığı görünürdeki radikal eğilimi kullandı.

Ayrıca bu önlemlerden etkilenen toplumsal gruplar -birkaç büyük banka sahibi ve Hint prensleri- tepki verecek bir siyasi güçleri olmadığından durumu kolayca kabullendiler. Kongre içindeki muhafazakâr muhalefette daha ciddi bir direnç vardı. Ancak sağ kanadın siyasi gücü iyice azaldığından bu direnç de ortadan kalktı. 1970 yılında Hindistan Başkanlık seçimi geldiğinde sağ kanat en önemli üyelerinden birini, eski Andhra Eyalet Başbakanı Sanciva Reddy'i aday gösterdi. Gandhi bunun üzerine Kongre'nin

kendi kanadından aday olan tecrübeli sendika lideri V. V. Giri'yi destekledi ve Giri bu seçimi kazandığında kendisinin de seçimi kazanacağını düşündü. 1971 yılı seçimlerini öne alma kararının nedeni buydu.

"Yeşil Devrim" ve Enerji Krizi

1971 yılının tercih edilmesi ekonomik nedenler açısından da olumlu bir hamleye dönüştü. Tarımsal üretim 1967'den itibaren büyük ölçüde gelişmişti ve köylü memnundu. Hububat fiyatlarını ucuz tutarak kent nüfusuna ucuz tahıl desteği sağlamayı amaçlayan önceki fiyat politikası 1966-7 kuraklığıyla tamamen çökmüştü. Hububat fiyatları yukarı tırmanmış ve pazar üretimi yapan köylüler yüksek ürün veren pirinç ve buğday melez türleri için gerekli sulama ve gübreleme yatırımlarını yapacak hale gelmişlerdi. Başlangıçta bu "Yeşil Devrim" daha çok Batı Uttar Pradeş ve Pencap köylülerinin yararlandığı bir buğday devrimiydi. 1971 tarımdaki radikal değişimin en başarılı olarak görüldüğü yıldı ve bu Gandhi'nin zaferine büyük katkı sağladı. 1971 yılında Bangladeş'in başarılı bir şekilde özgürlüğüne kavuşması da konumunu güçlendirdi, bu yılın onun siyasal kariyerinin zirveye çıktığı yıl olduğu söylenebilir.

1973 yılından sonra Hindistan'ı vuran enerji krizi İndira Gandhi hükümetinin beklentilerini de ciddi biçimde etkiledi. Petrol fiyatlarının aşırı yükselmesi ve gübreyi çok pahalı hale getiren anormal enflasyon sanayide durgunluğun da habercisiydi. "Yeşil Devrim" de, endüstriyel büyüme de tehlikeye girmişti. Dünya pazarlarından ucuz petrol sağlanabilen yıllarda Hindistan kendi petrol kaynaklarını harekete geçirmemişti; kömür madenleri de ihmal edilmişti.

Bu gidiş hemen değiştirilemedi ve hükümet 1974 yılı büyük demiryolu greviyle daha da ağırlaşan ciddi bir krizle karşılaştı. Hindistan'ın herkese açık olmayan atom güç-

leri kulübüne gireceğinin bir işareti olan Racastan çölünde yeraltı atom deneyi kamuoyunun iç sorunlara yönelik ilgisini başka tarafa çekemedi.

Ertesi yıl ekonomik krize bir de siyasal kriz eklendi. İndira Gandhi'nin 1971 seçimlerindeki rakibi Gandhi'nin seçim kampanyası sırasında devlet olanaklarını kullandığını ileri sürerek sonucun geçersiz olduğunun ilan edilmesi için başvuruda bulundu. 1975 Yılında Allahabad Yüksek Mahkemesi tarafından haksız bulunan Gandhi önce istifayı düşündü ancak görevde kalma fikri ağır bastı. Anayasal olarak bunu yapamayacağından Başkanlık deklarasyonuyla ülkede olağanüstü hal ilan etme yolunu seçti. Bunun kişisel olarak içinde bulunduğu güç durumdan kaynaklandığını kabul etmek yerine ekonomik koşulların böyle olağandışı bir adımın atılmasını gerektirdiğini söyleyerek bu savını 20 maddelik ekonomik önlemler paketi ile destekledi.

"Olağanüstü Hal" ve Kısa Ömürlü Canata Partisi Rejimi

Acil önlemler ekonomiye belli bir iyileşme getirdi: Grevlere izin verilmedi, enflasyon dizginlendi ve genel disiplin büyük ölçüde sağlandı. Ancak bütün bunlar sivil özgürlüklere, nihayet Hindistan bağımsızlık hareketinin en güzide mirasına mal oldu. Bütün bunlara ilaveten Gandhi'nin oğlu Sancay'ın birçok ilkesiz unsuru içinde barındıran, sadakat ve dayanışmaları iktidar düşkünlüğü üzerinde yükselen Gençlik Kongresi, siyasal gücünü artırdı. Sancay ayrıca Kuzey Hindistan'ın nüfus sorununa kestirme bir çözüm bulmak amacıyla bir toplu kısırlaştırma kampanyasını da üstlendi. Doğum kontrolü ve aile planlamasına karşı önemli bir muhalefet olmamasına karşın kısırlaştırma kampanyası ile bireysel özgürlüğün temelden ihlali halkı derinden yaraladı. Bu kampanya Güney Hindistan'da aynı şevkle sürdürülmediğinden orada huzursuzluk daha az oldu.

Olağanüstü hale karşı genel protesto hareketleri güç kazandı. Bunların içinde en önemlisi Bhoodan hareketinde Vinobha Bhave ile işbirliği yapmış olan ve şimdi büyük bir hırsla siyaset arenasına dönmüş olan eski sosyalist Cayaprakaş Narayan'ın sürüklediği hareketti. İndira Gandhi muhalefet liderlerinin çoğunu tutuklatmıştı. Suçluların yeni bir suç daha işlememesi için mahkeme yapılmadan belirsiz sürelerde hapse atılması gibi eski bir yöntem o dönemlerde adı Lok Sabha cephesinde geçmeyenlere karşı oldukça yaygın biçimde uygulandı.

Gandhi 1976 yılında yapılması gereken seçimleri o yıl halkla yüz yüze gelmeye cesaret edemediğinden erteledi. Sonra 1976 yılının sonunda aniden seçimlerin 1977 başında yapılacağını açıkladı. Oylamadan sadece birkaç hafta önce muhalefet liderlerini salıvererek böylelikle iyi bir seçim kampanyası düzenleyebileceğini düşündü. Gençlik Kongresi'nin gücünden emin olan ve bu gücüne parlamenter bir meşruiyet kazandırmak isteyen Sancay annesini bu adımı atması için cesaretlendirdi. Son dakikada Gandhi'nin en önemli taraftarlarından birisi olan Lok Sabha'daki Dokunulmazların lideri Cagcivan Ram onu terk ederek kendi partisi Demokrasi için Kongre'yi kurup muhalefetle seçim ittifakına girdi. Muhalefet Hindistan tarihinde ilk kez, egemen olan seçim sistemine göre yapılması gerekeni öğrenmiş, tüm Kongre adaylarına karşı tek aday çıkarmıştı. Seçim kampanyası hazırlıkları için zaman tanınmış olmasa da bu bir muhalefet oyunu oldu: çoğu kimse Gandhi'nin seçimi kaybetmesine şaşırdı.

Ulusal liderlik sorununun çözümünün seçim kazanmaktan daha zor olduğu görüldü. Cagcivan Ram son anda saf değiştirerek ibrenin muhalefet yönüne dönmesini sağladığından başbakan olması gerektiğini düşünüyordu. Ancak Nehru'nun ölümünden beri bu göreve sürekli talip olan Morarci Desai de vardı. Batı Uttar Pradeş'teki Cat

köylülerin önderi eski asker Charan Singh de yeteneklerinden emindi. Kısa bir süre sonra ölecek olan Cayaprakeş Narayan bu bağlamda hakemlik yaparak ulusuna son görevini yerine getirdi: Morarci Desai'yi aday gösterdi. Çaran Sing başbakan yardımcısı olmayı kabul etti. Muhalefet sıralarının güçlü unsuru Bharatiya Cana Sangh dikkat çekmeme siyasetini benimseyerek sadece iki bakanlık aldı. Atul Bihari Vacpaycee dışişleri ve Lal Advani haberleşme bakanı oldu.

Cana Sangh, şimdi artık hükümeti oluşturan tüm partilerin katıldığı yeni Canata (Halkın) Partisi içinde kimliğinin kaynaşmasını kabul ederek tam bir sürpriz yaptı. Cana Sangh kadroları yeni parti içindeki en disiplinli unsurlar olduğundan diğer partiler, özellikle Sosyalistler zamanla Canata Partisi'ni ele geçirecekleri kuşkusuyla Cana Sangh' ın dikkat çekmeme siyasetine ve lütufkâr yaklaşımına güvenmediler. Fazla kişisel taraftarı olmayan ve sebatı, yetenekleri ve her zaman her yerde bilinen doğruluğu nedeniyle başbakan olan Morarci Desai'nin, Cana Sangh'a Canata Partisi'nin diğer unsurlarından daha yakın olacağı düşünüldü. Ancak Morarci yeni Canata Partisiyle gurur duyuyor ve ondan büyük bir gelecek umuyordu. İyi bir yönetici olmasına karşın iyi bir parti lideri değildi ve bu yüzden giderek artan iç huzursuzlukların partiyi yıpratmasına engel olamadı. İç çekişmeler siyaseten bitmiş Gandhi'nin geri dönme olasılığı korkusuyla da kontrol edilemedi.

Canata Partisi güçlü bir muhalefet direnci olmadan kendi sonunu hazırladı. Morarci Desai köylüleri memnun etmek için her şeyi yapmasına ve İndira Gandhi'nin kabinesinde iken 1969 yılında uygulanmak üzere planlamış olduğu tarım servet vergisinden hiç bahsetmemesine karşın, yine de göz göze gelmediği zengin köylülerin savunucusu hırslı Başbakan Yardımcısı Çaran Sing'i tıpkı Gandhi'nin 1969 yılında kendisine yaptığı gibi görevden uzaklaştırdı.

Bunun üzerine Çaran Sing yandaşlarını başbakana karşı örgütledi ve 1979 yazında Morarci yolun sonuna gelerek istifa etti. Başkan Sanciva Reddy hükümet oluşturabilecek bir lider bulamadığından derhal bir erken seçim isteyecekti; onun yerine Çaran Sing'in başbakanlığında bir azınlık hükümeti atadı. Hemen bir seçimle karşılaşmaya hazır olmadıklarından tüm partiler bu olağandışı hareketi ılımlı karşıladılar.

Canata yönetimi sadece iç düzensizliklerden ve birleşmenin ancak yüzeysel olması nedeniyle ortaya çıkan temel uyumsuzluklardan dolayı başarısız oldu. Canata rejimi bir dereceye kadar hükümetin başarısı da olsa ekonomik açıdan olumlu bir dönemdi. Tarımsal üretim artmıştı ve ödemeler dengesi memnunluk verici düzeydeydi. Bu sürpriz bir şekilde enerji krizinden kaynaklandı: körfez ülkelerine kayan Hint insan gücü nedeniyle ülkeye büyük miktarlarda paralar gönderildi. Ayrıca Körfez ülkelerine bol miktarda tarım ürünleri de ihraç edildi. Aslında bu, Arapların iyi fiyat verebilmeleri nedeniyle ülkede ürün eksikliğine yol açtı. "Yeşil Devrim" de ciddi bir gerileme böyle ortaya çıktı: bu öncelikle bir buğday devrimiydi ve neredeyse tarımsal üretimin tüm aşamalarına atlamıştı. 1979 hasadı açığı kapatmaya yetmedi ve temel gıda maddelerindeki yüksek fiyatlar 1980 seçimlerinde önemli rol oynadı.

İndira Gandhi'nin Dönüşü ve Sonu

1980 seçimlerinin sonuçları 1977 seçimlerinden de şaşırtıcıydı. Kuşkusuz Canata Partisi bir kez daha bölünmüştü ve çoğunluk seçim sisteminden alınan dersler unutulmuştu. Ancak İndira Gandhi'nin partisi de parti olmaktan çıkmıştı: 1978'de partiyi yine bölmüştü ve birçok partili öbür tarafa geçmişti, bunu iktidara döndüğünde hiç unutmadı ve affetmedi. Öte yandan Canata Partisi'nden kalanların

başına geçen Cagcivan Ram bütün Haricanların (dokunulmazlar) kesin desteğini umuyordu. Çaran Singh güçlü olduğu Batı Uttar Pradeş'de yoğunlaşıyordu ve seçimlerin de ortaya koyacağı gibi mütevazı partisi Lok Dal Halk Meclisine (Lok Sabha) ülke çapında bir kampanya yürüten Cagcivan Ram'ın partisinden daha çok koltuk sokmayı başaracaktı. İndira Gandhi'nin yorulma nedir bilmeden yaptığı seçim çalışmaları geri dönmesini sağladı bu ulusal bir seçim kampanyasından çok kendisinin oylanmasıydı.

İndira Gandhi geri dönüşünü gerçekleştirdikten sonra partisine bağlı olmayan eyalet yönetimlerini devre dışı bırakmak için eski devirme oyununa başladı. Bu alaşağı etme oyunu federalizm ruhuna ters düşen bir argümanla da haklı çıkarıldı. Bir Lok Sabha seçimindeki seçmen kararı onun genel iradesiyle bir tutulacak ve böylece varlığını önceki eyalet düzeyindeki seçime borçlu olan bir eyalet hükümeti bu karara ters düşen bir yönetim oluşturduğunda vekaletini kaybedecekti. Merkezi seçimlerle eyalet seçimlerinin eşzamanlı yapıldığı dönemlerde bu argüman öne çıkarılamazdı. Gandhi bu bağlantıyı 1971 yılında kırmıştı, yine de seçmenlerin kararını yorumlamakta ısrar edebilirdi: bunu çok büyük bir hırsla yaptı. Cyoti Basu'nun batı Bengal'deki iyi mevzilenmiş komünist yönetimine dokunmaya cesaret edemese de Gandhi birçok olayda başarı sağladı. Gandhi bazı eyalet seçimlerindeki- Karnataka'da Canata partisi seçimleri kazanıp kolay kolay yerinden edemeyeceği yetenekli bir lider olan Dr. Hedge'nin başkanlığında bir hükümet kurulduğunda ya da yerinden etmek isterken kendi prestijini azaltıp onunkini artırdığı tanınmış sinema sanatçısı Rama Rao'nun önderliğinde zaferle ortaya çıkan yeni Telugu Desam Partisi örneğinde olduğu gibi beklentilerinde büyük düş kırıklıkları yaşadı. Bu çaresiz hamlelerinin bazıları aniden karşılaştığı (1985 baharı) Lok Sabha seçimlerinin 1977 seçimlerinin sonu gibi olabileceği düşüncesin-

den kaynaklanmış olmalıydı. Gandhi bu kez başka 'olağanüstü' dayatmalarda bulunmadı ancak Assam'daki huzursuzluk ve Pencap'ta yükselen tansiyon gibi sorunlar arasında sıkıştı.

Gandhi, Assam'da, nispeten düşük nüfus yoğunluğu nedeniyle yerleşime çağrılan diğer insan grupları gibi Bengallilerin ve daha çok Bangladeşlilerin sürekli yığılmasıyla karşılaştı. Nüfus artışındaki ulusal ortalama yılda % 2.4 olurken bu oran Assam'da % 3.5'e çıkmıştı. Bu ancak büyük ölçekli göçlerle gerçekleşebilirdi. Yerel halk giderek gerilirken öğrenciler göç karşıtı hareketlerin öncülüğüne soyundu. Assamlılar kendi eyaletlerinde azınlığa düşerlerse "gençlere iş" tehlikeye girecekti. Bu öğrenci liderleri ile Hindistan Hükümeti arasında yürütülen konuşmalar gerçek (Bona fide) vatandaşları istenmeyen yabancılardan ayırmak için bir tarih tespit edilmesi üzerinde yoğunlaştı ve bu tartışma gerçekten uzaklığı nedeniyle kimseyi ikna edemedi. Tüm bunların arasında İndira Gandhi Assam'da seçime gitti. Seçmen çoğunluğun boykot ettiği seçimler beklendiği gibi ayarlanan Kongre yönetiminin zaferiyle sonuçlandı.

İndira Gandhi en büyük sıkıntıyla Pencap'ta karşılaştı. Aslında başbakan olarak kariyerini, Pencap diline dayalı bir eyalet görüntüsü altında bir Sih eyaleti kurmak isteyen ve bu kampanyalarına kendinden önceki yönetim tarafından karşı çıkılan Sihlere 1966'da tanıdığı ayrıcalık ile başlatmıştı. Güney Pencap'ın Hindu dili konuşan bölümünü ayırarak ve yeni Haryana eyaletini yaratarak Pencap dili konuşan bir eyalet arayışına yanıt vermişti. Buna karşın yeni Pencap nüfusunun ancak % 60'ını oluşturan Sihlerin bir eyalet kurmasını kabul etmemişti. Bu hassas denge Pencap'ta parti politikalarını son derece gerginleştirdi ve tahmin edilmeyen olaylara sürükledi. Bir Sih partisi olan Akali Dal radikal ve ılımlı çizgiler arasında gidip geldi. Sih

oylarının tamamını çekerek çoğunluk sağlamak için radikal mezhepçi bir çizgi izlemek zorundaydı; mezhep dışı bir ittifak aradığında ise ılımlı olmak zorunda kalacaktı. Canata döneminde Akali Dal böyle mezhepsel olmayan bir balayı yaşamıştı ve çok ılımlı bir çizgi izlemişti. İndira Gandhi'nin dönüşünden sonra Akali Dal görevden uzaklaştırılmış ve yerine Kongre yönetimi gelmişti.

Buna bir de Kongre yönetiminin Sihler içinde toplumsal mezhep ihtilafları yaratmak için ortaya çıkardığı ve bir müddet sonra kılavuzlarının kontrolünden uzaklaşan genç fanatik Carnail Singh Bindranvale eklendi. Topladığı yandaşı genç Sih teröristlerini, Ünlü Altın Tapınağın konuk evinde yaşadığı Amristar'daki karargâhından yönetti. 1983 Ekim ayında Pencap'ta Kongre Yönetiminin yerine geçen "Başkanlık Sistemi" getirildi. "Başkanlık Sistemi" altında bile Bindranval'in faaliyetlerine engel olunacak bir şey yapılmadı- aslında 1983 Aralık ayında ikametini konukevinden Akal Takht'taki Altın Tapınak'ın girişini kontrol eden rahip tapınağı gibi karargâha taşımayı da becerdi. Bu bina onun talimatıyla gerçek bir hisar içine inşa edilmişti ve 1984 yılında Altın Tapınak'a saldıran Hint ordusu Bindranval'in bu günler için hazırlatmış olduğu tuzağa düşmüştü. Altın Tapınağın savunmasını emekli bir Sih general üstlenirken saldırıları da aktif bir Sih generali yönetiyordu. Bindranval öldü ve hemen şehit ilan edildi. İndira Gandhi bu önemli olaydan sonra ancak birkaç ay sağ kalabildi. 31 Ekim 1984'te kendi Sih muhafızı tarafından vuruldu.

Suikastı derhal Delhi ve diğer Kuzey Hindistan kentlerindeki Sihlere yönelik bir katliam izledi. Katliam kendiliğinden bir tepki gibi göründü, ancak bu olay için bir olasılık planı hazırlamış olan politikacılar tarafından kotarılmıştı. Bir Sih devleti, "Khalistan" planını tehlikeye atacak herhangi bir uzlaşmaya engel olmak isteyen Sih aşırıcılar kullanılarak gerçekleştirildi. Bu yıldırıcı uzlaştırma görevi İndira Gandhi'nin oğlu ve ardılı Raciv Gandhi'ye kaldı.

Raciv Gandhi'nin Yükselişi

Raciv Gandhi'nin kardeşi Sancay 1980 yılında kendi uçağıyla yaptığı cüretkâr bir akrobasi gösterisi sırasında ölmüştü. Hindistan Havayollarında pilot olan Raciv kardeşinin uçuş tarzını da politik tarzını da asla onaylamamıştı. Gönülsüz Raciv, Sancay'ın ölümünden sonra kendisinin yerine kesinlikle oğlunun geçmesini kararlaştırmış olan İndira Gandhi tarafından göreve çağrıldı; İndira Gandhi'nin trajik ölümü sağken kolayca yapamadığı işi sonuçlandırdı. Kendisi de bir Sih olan Başkan Zail Sing ulusun önünde duran acil sorunların fazlasıyla bilincindeydi ve bu hayati anda ulusun bütünleşmesini sağlayabilecek bir simge olarak bir başka Kongre liderinin çıkamayacağını biliyordu. Bu yüzden tüm parlamento toplantılarını iptal ederek Raciv Gandhi'yi derhal başbakan olarak görevlendirdi, öyle ki bu olaylarla annesinin suikastının acı haberi ulusa neredeyse aynı anda duyuruldu.

Raciv Gandhi'nin Kongre'ye getirilmesi önceleri yeni bir patron ya da "Baba" arayan Sancay taraftarlarının Raciv Gandhi'nin Sancay'ın iş tutma tarzına benzer bir tutum sergileyeceği düşüncesiyle umutlanmalarına neden oldu. Kısa bir süre sonra yanıldıklarını anladılar. "Bay Temiz" olarak bilinen Raciv, Sancay'ın adamlarını yanına yaklaştırmadı. Görevi üstlendikten hemen sonra ilan ettiği seçimlere hazırlanırken gereğini yaptı ve Sancay'ın adamlarının çoğunu listeye almadı: onların yerine daha çok yeni adaylar araştırdı. Seçimlerde izlediği bu yol halk arasında umutların yükselmesine neden oldu. Yeni Lok Sabha'da 28 koltuk ele geçiren bölgesel parti Telugu Desam dışında muhalefet partileri neredeyse tamamen silindi. Canata Partisi yönetimi oluşturduğu Karnataka'da bile ağır yenilgiye uğradı. Canata başbakanı Dr. Hegde seçim sonuçlarını öğrendiğinde hemen istifa etti, ancak Raciv Gandhi onu yeni

hükümet seçilene kadar göreve devam etmesi yönünde cesaretlendirdi ve arkasından Dr. Hegde için zaferle sonuçlanan eyalet seçimlerini ve eyalet gücünü önemsemedi. Raciv Gandhi annesinden farklı olarak kendi partisinden olmayan eyalet hükümetlerini devirme eğiliminde değildi. Ancak daha sonraki olaylar Raciv Gandhi'nin bu konudaki davranışlarının sağduyudan çok çaresizlikten kaynaklandığını gösterdi.

Kongre Partisi'nin üstün başarısı geçmişte çeşitli kereler düşünülmüş olan önemli bir adımın atılmasının da yolunu açtı: Milletvekili olarak parti değiştirmek yasalarla engellendi. Hintli politikacılar arasında evrensel bir geçmişi olan parti değiştirme ve hükümet düşürme manevrası aniden karar değiştirerek başka partiye geçen insanların kolaylıkla bulunabilmesine bağlıydı. Yeni yasaya göre parti değiştirmek isteyen seçilmiş bir temsilci derhal yeni seçime yönelmek zorundaydı. Önceki hükümetler kendi "dönme"lerini engelleyeceğinden bu yasanın getirilmesinde tereddüt etmişlerdi.

Raciv Gandhi sonra daha liberal bir ekonomi ve vergi kesintileri sağlayan bir bütçe sunarak böylelikle yeni bir girişimci ruh canlandırmak amacıyla bir başka cesur adım attı. Pencap ve Assam'daki tüm olayları da engellemeye soyunmuş göründü. Sih ve Assamlı öğrenci liderleri ile ayrıntılı uzlaşmalar sağlayarak her iki eyalette de seçimlerin yolunu açtı. Assam'da seçimleri Asom Gana Parişad kazandı ve öğrenci lideri Prafulla Mahanta başbakan oldu. Pencap'ta Haziran 1985'te Akali Dal adına uzlaşmaya varan Sant Harchand Longoval Sih aşırılar tarafından Ağustos ayında vuruldu, ancak Eylül'de yapılan seçimleri Akali Dal kazandı. Surcit Singh Barnala hükümet başkanı oldu, fakat Mayıs 1987'de 'Başkanlık Sistemi' Pencap'a bir kez daha dayatıldığından görev dönemi kısa sürdü. Pencap Uzlaşması'nın başarısızlığa uğramasının temel nedeni Raciv Gand-

hi'nin kendisinden beklenileni hakkıyla yerine getirememesiydi. Pencap ve Haryana'nın başkentlerini barındıran Ortak Bölge Çandigar'ın 26 Ocak 1986'da sadece Pencap'ın başkenti olarak Pencap'a devredileceğini taahhüt etmişti. Bu olmayınca Gandhi ve Barnala itibar kaybetti. Haryana yönetimi uzlaşmanın bu bölümünü engellemişti ve bu eyalette 1987'de seçimler geldiğinde Gandhi Haryana seçmenlerini vazgeçirmeye cesaret edemedi. Sonuçta bunun Kongre'ye bir yararı olmadı ve Kongre bölgesel parti Lok Dali karşısında Haryana seçimlerini kaybetti. Haryana başbakanı olan Devi Lal, İsveç firması Bofors'dan havan topu satın alınmasıyla bağlantılı yolsuzluk skandalleri ile Gandhi'ye seçim kampanyası döneminde açıkça zarar verdi.

Gandhi bu bağlamda önce savunma bakanlığına aktardığı sonra da 1987'de istifaya zorladığı etkili maliye bakanı V. P. Sing ile de bağlarını kopardı. Sing hükümete cephe aldı, Kongre Partisi'nden atıldı ve muhalefetin en önemli lideri olarak ortaya çıktı. Hindistan'ın 1987'de bir kez daha ciddi bir kuraklıkla karşılaşması da, bu yılın Raciv Gandhi'nin en kötü yılı olduğunu kanıtladı, ancak parlamentodaki güven verici çoğunluğuyla bu olumsuz koşulları rahatlıkla göz ardı edebildi. Bununla birlikte bu koşullar nedeniyle 1988 yılında hasat iyiyken hemen bir seçim çağrısında bulunmaya cesaret edemedi. Sonuçta seçimlerin kısa sayılabilecek bir müddet içinde Kasım 1989 yılında yapılacağını duyurdu. Büyük muhalefet partileri Canata Dal ve Bharatiya Canata Partisi karşı karşıya gelmemeye karar verdiler ve adaylarını seçim bölgelerine uygun olarak gösterdiler. Kongre Partisi Andra'daki Telegu Desam gibi bölgesel partileri bozguna uğratarak Güneyde güçlü kalırken onlar da Kuzey Hindistan'da bu yolla çok sayıda koltuk ele geçirdiler. Ancak Güneydeki başarı merkezdeki gücü elde tutmaya yetmedi. Kongre Partisi merkezde % 40'tan daha az bir oy aldı, Raciv Gandhi istifa etmek zorunda kaldı ve

yeni hükümeti oyların yaklaşık % 20'sini alan V. P. Singh kurdu. Alışılmış parlamenter geleneklere göre koalisyonu en büyük partinin lideri olarak Raciv Gandhi'nin kurması gerekirken önceden amaçlarının onu dışarı atmak olduğunu açıklamış olan diğer partiler böyle bir koalisyona girmeyi düşünmüyorlardı. Öte yandan temel uyumsuzluklar bütün muhalefet partilerini içeren bir koalisyon kurulmasını engelledi, Hindistan 1977'de muhalefet partilerinin benzer bir oluşumla Gandhi'yi dışlamaları örneğinde olduğu gibi, başa dönmüştü. Ancak o zaman bu partiler sonuçta yaşayabilecek bir hükümete destek olmak için birleşmek zorunda kalmışlardı. Bu deneyimin başarılı olmadığı kanıtlandığından tekrarlanmadı. Bir koalisyon hükümeti daha mantıklı bir tercih olacaktı, ancak 1989 yılında bunun koşulları henüz oluşmamıştı. Aslında Kongre hâlâ en güçlü partiydi ve bir koalisyona öncülük edebilirdi. Ancak bütün partiler Raciv Gandhi'nin uzaklaştırılmasını istemişlerdi ve onunla bir koalisyona girmeleri de Kongre'nin onu düşürerek yerine bir başka lider sunması da beklenemezdi. Dahası Kongre her zaman siyasi yelpazenin merkezinde bir konum sürdürmüş olduğundan bir koalisyon biçimlenmesine doğal olarak karşıydı. Bir koalisyona girmek sağ ya da sol ortak tercih etmek ve onun konumuna göre ödün vermek anlamına gelecekti. Bunun yerine V. P. Singh bir taraftan Komünistlerin diğer taraftan BCP'nin müsamahası ile bir azınlık hükümeti kurmak zorunda kalmıştı. Bu yeni politik denklemin en önemli unsuru parlamentodaki koltuk sayısını 2'den 108'e çıkaran BCP idi. Bu başarı tamamen BCP'nin, V. P. Singh ile kendisini sadece müsamahaya değil destek vermeye de zorlayacak bir seçim ittifakı yerine bir seçim anlaşmasına girmiş olmasından kaynaklanıyordu.

Seçimlerden hemen sonra BCP, V. P. Singh hükümeti ile didişmekten başka bir iş yapmadı. BCP 1989'dan önce

sürdürülen ancak şimdi toplumsal tabanını genişletecek popüler bir amaçla partiyi zafere götürecek görünen Ramcanmabhumi kampanyasını tercih etti. Ramcanmabhumi, (Rama'nın doğum yeri) efsanevi Kral Rama adına yapılan bir tapınağın ilk Büyük Hint-Türk İmparatoru Babür tarafından camiye çevrildiği Rama'nın eski başkenti Ayodhya'da bir yerden bahseder. Cami durmaktadır ancak tapınağa ilişkin herhangi bir arkeolojik bulguya rastlanmamıştır. Ancak çoğu Hindu'nun orada bir tapınak olduğuna dair pekişmiş inancı böylesi kanıtlardan daha güçlüydü. Kaldı ki Müslümanların tapınak yerine cami yaptıkları başka yerler çok iyi belgelenmişti. "Babri Mescid" denilen yer Müslümanlar tarafından bir ibadethane olarak kullanılmamıştı. Korunan bir anıttı ve hükümet çekişen her iki tarafı da uzak tutmak için bu anıtı kilit altında tutmuştu. Ancak yine de camiye bazı Rama ve Sita tasvirleri yerleştirmeyi beceren Hindular böylece caminin tapınaktan çevrilmiş olduğunu iddia ettiler.

1986 yılında kilit açıldı ve halkın bu yere serbestçe girmesi sağlandı. Raciv Gandhi bunu ortodoks Müslümanlara sağlamış olduğu ayrıcalığın bir karşılığı olarak kabul etti. Bir Müslüman kadın eski kocasına nafaka talebiyle dava açmıştı, Anayasa Mahkemesi topluma yük olma-maları için kocaları, boşandıkları karılarına destek olmaya zorlayan genel hukuk kuralı çerçevesinde kadını haklı bulmuştu. Ortodoks Müslümanlar İslam hukukunun bu ayrıntıları düzenlemiş olduğunu ve buna karışmanın Anayasa Mahkemesi'nin işi olmadığını ileri sürdü. Böylece Nehru'nun Müslüman oyları kaybedeceği korkusuyla tek tip medeni kanunu yasalaştırmaktan kaçınarak çözümsüz bıraktığı bu sorun tekrar gündeme gelmişti. Ortodoksların protestosu ile karşılaştığında çöken Raciv Gandhi için bu doğruydu da. Kilidi çözüp Pandora'nın kutusunu açmak yerine Babri Mescid'inin kapısını kilitli tuttuğu gibi Anaya-

sa Mahkemesi'nin kararı arkasında da sağlam duracaktı. BCP Rama tapınağının yeniden canlandırılması sloganını gündeme getirdi. Bu, caminin yıkılması anlamını taşıyordu ama başlangıçta bu nokta fazla vurgulanmadı.

BCP önderliği ve RSS kadroları Sarvarkar'ın Hindutva düşüncesiyle yoğrulmuş olarak kaldılar, ancak bu düşünceyi halka taşımanın ne kadar zor olduğunu da iyi biliyorlardı. *Ramayana* en çok izlenen televizyon dizisi olduğundan Rama'yı zihinlere yerleştirmek çok daha kolaydı. Hinduizm, geleneklerini kurumlardan çok aileye dayandırdığından cemaat tarafından yönlendirilmeyen bir dindi. Son zamanlarda aile artık bu konuda eskiden olduğu gibi önemli rol oynamaktan çıktı. Genç kesim anne babalarının dualarından çok televizyon dizilerinden etkilenmeye eğilimliydi. BCP Başkanı Lal Advani bu durumu kavramış görünüyordu; Rama'nın meşhur savaş arabası gibi dekore edilmiş küçük bir kamyon üzerine elinde Rama'nın ünlü silahını temsil eden bir okla çıktı. Yandaşları ile Ekim 1990 tarihinde Ayodhy'da son bulacak uzun bir yürüyüş düzenledi. Ancak amacına ulaşamadan V. P. Sing onu tutuklattıracaktı. Singh'in azınlık hükümeti, BCP'nin müsamahasına bağlı olduğundan hükümetinin kaderini de önceden tayin etmiş oldu.

Bu zıtlaşmanın ardında gizli bir gündem vardı. V. P. Singh, Diğer Geri Kalmış Kastları (DDKK) açıkça tercih etmişti; bunlar Programa Alınmış Kastlar (Dokunulmazlar) gibi hak kazanmamış büyük köylü kastlarıydı ve bu yüzden yönetimde kendilerine görev tahsisi iddiasında bulunamazlardı. Çok yıllar önce Mandal Komisyonu DDKK için bu tür rezervasyonlar tavsiye etmişti ancak o zaman komisyonun raporu Kongre hükümeti tarafından rafa kaldırılmıştı. V. P Singh bu tavsiyelere hayat verdi. Ayrı rezervasyonlar devlet hizmetindeki görevlerin dörtte birinden daha fazla bir boyuta ulaştı; Programa Alınmış Kastlar

için ayrılan görevler de eklendiğinde bu tür görevlerin neredeyse yarısı kapanmış oldu. Bu durum kendi çocuklarının devlet görevine gelmeleri için aynı ölçüde kaygı taşıyan Brahmin, Racput ve Banialar gibi yüksek kastların bulunduğu Kuzey Hindistan'da büyük karışıklıklara neden oldu. Güney Hindistan'da köylü kastları gücü uzun zamandır ellerinde tutmuş olduklarından daha marjinal yüksek kastlar iş bulmak için özel sektöre yönelmek zorunda kalmıştı. Kuzeyde yüksek kastlara mensup gençler bu konu üzerinde o kadar gerginleşmişlerdi ki, bazıları alenen birbirini boğazlarken bazıları da büyük kentlerde protesto gösterileri düzenliyordu. Asıl desteğini Kuzey Hindistan' daki yüksek kastların seçmenlerinden alan BCP 1989 seçim paktıyla başarısına katkıda bulunduğu V. P. Singh'in arkasına dolanma eğiliminde olduğunu gördü. BCP açıkça OBC'lere karşı çıkmış olsaydı V. P. Singh'in tuzağına düşmüş olacaktı. Bunun yerine Hindu kartını oynadı ve Ramcanmabhumi için savaşarak Singh'e karşı durdu V. P. Singh Müslüman desteğine güvenirken BCP böylece hiçbir şekilde oy almasının mümkün olmadığı Müslümanlara cephe aldı. Kaldı ki bir Hindu'yu tanımlamanın en kolay yolu onun bir Müslüman olmamasıydı. Bu yolla DDKK'lar, BCP'nin amacına yönlendirilebilinirdi. V. P. Sing ile BCP arasındaki oy kavgası Kuzey Hindistan halkını derinden etkileyen birbirlerinin arkasına dolanma manevraları olarak ifadesini buldu.

V. P. Singh'in hükümeti düştüğünde BCP yine de acil bir seçim için bastırmadı. V. P. Singh bu kez kesinlikle 1989 yılındaki gibi bir seçim paktına girme hazırlığı olmayacağından gelecekteki konumuna ilişkin rahat değildi. Diğer partiler de henüz bir seçime hazır değildiler. Hindistan'da seçim harcamaları olağanüstü boyutlardaydı ve partiler hâlâ bir yıl önce boşalttıkları kasalarını eski haline döndürme çabası içindeydiler. Bu nedenle tüm partiler si-

yasi tabanı zayıf olan ve tamamen Ulusal Kongre'nin müsamahasına bağlı olduğundan uygun görülen herhangi bir zamanda düşürülebilecek Çandraşekar önderliğinde bir azınlık hükümeti kurulması arzusundaydı. Hükümet Şubat 1991 tarihinde düşürüldü ve seçim kampanyası Gandhi'nin büyük olasılıkla Sri Lankalı Tamil Kaplanları tarafından öldürülmesi sırasında, 1991 Mayısında başlatıldı.

Mali disiplinsizlik ve politik istikrarsızlık Hindistan'ın ekonomik güvenirliğini tahrip etti ve ülkeyi ciddi bir ödemeler dengesi krizine itti. Hindistan iflasın eşiğindeyken, -kendi kendini gerçekleştiren bir kehanet gibi- Hindistan dışında yaşayan ve o sırada geçerli olan yüksek faiz politikası nedeniyle Hindistan'da büyük fonlar biriktirmiş olan Hintliler paralarını çektiler. İflas sadece yön değiştirdi çünkü yeni hükümet 1991 Haziranında göreve geldiğinde Dünya Bankası ve IMF Hindistan'ı uçuruma itti.

Seçmenin kararı net değildi. Bir kez daha azınlık hükümeti göreve getirildi, ancak bu seferki Kongre hükümetiydi. Raciv Gandhi suikastı partiye artı bir sempati sağladı. Ancak ortada kimin yeni lider olacağı sorunu vardı. Haneden karizmasının güçlü inancına uygun olarak Raciv'in dul eşi Sonya potansiyel aday olarak görüldü. Yeni Hint vatandaşı olmuş bir İtalyan Katoliği olarak yanlış bir seçimdi ve Sonya bu oyuna kapılmayacak kadar akıllıydı. Onun yerine hasta ve emekliliğini bekleyen yaşlı bir politikacı olan P. V. Narasimha Rao yeniden aktif hale getirilerek sahneye itildi. İndira Gandhi ve Raciv Gandhi kabinelerinde on yıldan fazla bir süre içinde çeşitli vazifeler üstlenmiş olduğu bakanlik görevlerinden önce Andra Pradeş'in hükümet başkanı olmuştu. Başbakan olan ilk Güney Hindistanlı idi. Göreve geldiğinde karşılaştığı ekonomik sorunların baskısı içinde Dr. Manmohan Singh'i maliye bakanlığına atadı. Tüm maliye bakanları önemli politikacılar arasından seçilirken Dr. Manmohan Singh başbakanının ona olan güveni

dışında politik tabanı olmayan bir teknokrattı. Önemli bir ekonomist olarak Dünya Bankası'nda yıllarca çalışmıştı ve belki de mali açığı azaltmak ve enflasyon gibi alışılmış şartları kabul ederek Hindistan'ın güvenirliğini tesis etme konusunda Dünya Bankası ve IMF garantisi alabilecek tek kişiydi. İlgili yöneticiler Hindistan'ın duygularının incinmemesi için bu meselede anılan koşullardan bahsetmediler bile. Dr. Manmohan Singh'in yarattığı güven bu açıdan can alıcı bir önem taşıyordu.

Hindistan yeni hükümetiyle ortaya çıkar çıkmaz hava değişti ve yurtdışındaki Hintliler paralarını geri gönderdiler. Yüzde 18 oranında devalüasyon ihracatı teşvik etti ve yabancı yatırımı cazip hale getirdi. Ancak doğrudan yabancı yatırımı çok azdı ve esas piyasaya girmeden borsaya destek veren daha çok kurumsal yatırımlar vardı. Spekülasyonlar arttı ve ortam Hindistan mali piyasalarındaki boşluklardan istifade edip, başkasının parasını kullanarak para kazanmak isteyen düzenbazlar için cazip hale geldi. Bu dalavere 1992 yılında borsanın çöküşüne neden oldu. Hindistan tarihinin trajik bir günü olan Ayodhya'daki Babri Mescidi'nin yıkılması da -Aralık 1992- aynı yıla rastlayan bir başka feci olaydı.

BCP'nin Advani'nin 1990 Ekiminde tutuklanması ile sekteye uğrayan kampanyası yeniden başlamıştı. Ayodhya'nın bulunduğu Uttar Pradeş'in eyalet yönetimi 1991 yılında BCP tarafından şekillendirildiğinden parti bu kez daha iyi bir konumdaydı. Bu nedenle Aralık 1992'de Ayodhya'da büyük bir kalabalık bir araya getirilebildi. BCP uygun bir siyasi hedeften yoksun kalacağından muhtemelen camiyi yerle bir etmek gibi bir niyet taşımıyordu. Ancak kampanyacılara eşlik eden kalabalık güruhun önü baştan alınamayınca iş çılgınlığa varmıştı. En basit araçlarla camiye saldıran eller yapıyı yıkmakta şaşırtıcı bir başarı göstermişti. Millet şaşkınlık içinde kalmıştı. BCP'ye oy veren or-

ta sınıfa mensup ve biraz malı mülkü olan insanların çoğu altüst olmuş yasa ve düzenden soğutulmuştu. Sadece yaşanan felaketten doğrudan sorumlu tutulabilecek Uttar Prades'in değil BCP yönetimlerinin dördünün de uzaklaştırılmasını tavsiye ederken bu kesinlikle Başbakanın da aklındaydı. Başlangıçta bu kaybedilen zemini gelecek seçimlerde BCP'ye yeniden kazandırmaya yardım edecek telaşlı bir tepki olarak göründü. Ancak BCP şimdilik sadece savunmadaydı. Şubat 1993'te Yeni Delhi'de büyük bir toplantı düzenledi, fakat bunu merkezi yönetimin kendi evinde gerçekleştirmek çok akıllı bir karar değildi. Toplantı hüsranla sonuçlandı. 1993 Kasım ayında dört eyalette yapılan seçimlerle BCP yönetimleri uzaklaştırıldı. Bu, partiye tartışılmaz kayıplar verdi. Narasimha Rao hesaplarında haklı çıkmış göründü. Bu aşamada politik gücünün zirvesine ulaştı ve bir hizip partisini hükümetine katılması için ayartarak rizikolu bir çoğunlukla da olsa artık bir azınlık hükümeti olmaktan çıkmayı başarabildi.

1994 sonu ve 1995 başlarında yapılan ikinci etap eyalet seçimlerinin her yerde kampanya düzenleyen Narasimha Rao'ya bir faydası olmadı. Kendi Andhra'sı bir kez daha N. T. Rama Rao'yu ve partisi Telugu Desam'ı tercih etti, Karnataka Canata Partisi'nin eline geçti ve Maharaştra yerel parti Şiv Sena ile BCP'nin koalisyonuna kaldı. Bu 1996 baharındaki federal seçimler için uyarı olmadı. Bu yüzden ekonomik reform programları bırakıldı ve seçmen kütlelerine yönelik her türlü popülist önlem yeni bir mali disiplinsizlik dönemine yol açtı. Bazı gözlemciler 1991-1993 arasındaki hızla başlayıp hemen sonra yoldan çıkan liberalleşme programını hatırladılar. Diğerleri Hindistan'daki gibi bir demokraside reformların acele etmeden yapılması gerektiğini ve başarılan her işin güçlü bir demokratik katılım ile gerçekleşeceğini böylelikle de otokratik rejimlerin yüzeysel başarılarından daha istikrarlı olacağını vurguladılar.

Her iki bakış açısının da haklı olduğu noktalar vardı.

Nisan sonu ve Mayıs başlarında yapılan 1996 seçimlerinin sonuçları eski Kongre sistemine nihayet son verdi. Kongre muhalefet partilerinin kutuplaşmasından yararlanarak gücünü ve siyasi yelpazenin ortasındaki konumunu sürdüremedi. Hindistan'ın siyasal profili çarpıcı bir değişime uğramıştı. Yapılan seçimlerde 537 koltuğun 160'ını BCP alırken Kongre Partisi 136 koltuğa gerilemişti. En şaşırtıcı olanı da bölgesel partilerin kazandığı koltuk sayısındaki hızlı artıştı. Daha önce toplamda yalnızca 58 olan koltuk sayısı şimdi 155'e çıkmıştı. Koltuk dağılımında, 52 koltuk alan büyük kalesi Uttar Pradeş ile beş eyaletin ana temsilcisi BCP olurken Kongre Partisi on federal eyaletten daha fazla sayısıyla tek ulusal parti olarak kaldı.

Narasimha Rao, hükümet başkanı Cayalalitha'nın partisi Bütün Hindistan Anna Dravida Munnetra Kazhagam (AIADMK) ile ortaklığı bozarak federal seçimlerle aynı anda yapılan eyalet seçimlerinde AIADMK'yı bozguna uğratması beklenen Dravida Munnetra Kazhagam (DMK) ile işbirliği yapmak isteyen Kongre eyalet birimi Tamil Nadu' nun tavsiyelerine uymayarak ciddi bir politik hata yaptı. Kongre eyalet birimi ulusal partiden koptu ve aralarında daha sonra Hindistan maliye bakanı olan ticaret bakanı Çidambaram'ın da bulunduğu merkez kabinedeki bakanları istifa etti. AIADMK hem eyalet hem de federal seçimlerde silindi. Asi Kongre eyalet birimi Tamil Nadu (Tamil Maanila Kongresi, TMK) parlamentoda 20 temsilcilik kazanırken ortağı DMK'nın koltuk sayısı 17 oldu. Bu 37 koltuk yukarda bahsedilen 135 koltuğa sahip bölgesel parti saflarını güçlendirdi. Narasimha Tamil Nadu'daki ittifak değişimine arka çıkmış olsaydı bu 37 parlamenter tarafından desteklenecekti. Narasimha bir koalisyon ortağı arama kararlılığında olsa bu şansı kaçırdıktan sonra da bir hükümet oluşturabilirdi. Ancak koalisyonlara olan eski nefret hâlâ

geçerliydi. Narasimha Rao bunun yerine Başkan Dr. Şankar Dayal Şarma'ya mektup yazarak bir Ulusal Cephe hükümetine sıcak baktığını belirtti. Bu mektup Başkana çok geç ulaştı. BCP'yi hükümet kurması için çağırmıştı bile. BCP başbakanlık görevi için Atul Bihari Vacpayee'yi aday gösterdi. Diğer partilerin de desteğini çekebilecek ılımlı birisi olarak tanınıyordu. Ancak kendisine destek veren parlamenterlerin sayısı yeterli değildi. Lok Sabha'yı kontrol edebilmesi için yaklaşık 70 koltuğa daha gereksinimi vardı. Yine de mücadeleye girdi ve birkaç günlüğüne başbakan oldu. Çok sayıda küçük parti temsilcisinin BCP iktidarını paylaşmanın çekiciğine kapılıp ona katılması gibi büyük bir şans vardı. Bu anlama gelen yoğun çabalar olsa da kimse taht-ı revana atlamadı. Hindistan parlamenterleri ile ilgili önceki kayıtlara bakıldığında bunun çok dikkat çekici bir durum olduğu görülmektedir. Sonuçta Vacpayee güven oyunu bile beklemeden istifa etti.

Başkan şimdi Ulusal Cephe'ye dönmüştü, ancak bu parti hükümeti kurabilmesinden önce başbakanlık görevi için bir aday belirlemek zorundaydı. Ulusal Cephe bir aday üzerinde anlaşmakta çok zorlandı. Bir an için Batı Bengal'in komünist başbakanı Cyoti Basu uygun bir aday gibi göründü. En yaşlı başbakan olarak diğerlerinin saygısını toplayan Basu kesin olarak adaydı ancak partisi bu öneriyi reddetmesini istedi. O zaman Karnataka hükümet başkanı H. D. Deve Govda amacına ulaştı. Bir zamanlar ulusal bir parti olmuş ancak zaman içinde bu özelliğini kaybetmiş olan Canata Partisi'ni temsil ediyordu. Parti, Federal seçimlerde 15'i Karnataka'da 21'i Bihar'da olmak üzere toplam 43 koltuk kazanmıştı. Bu sınırlı destekle Deve Govda koalisyona hâkim olamazdı ve Ulusal Cephe'yi oluşturan küçük partilerden toparlanan üyelere bağlıydı. Hükümetin istikrarı için en önemli unsur hiçbir partinin yeni bir seçimle karşılaşmak istememesiydi. Kongre'nin burnu sür-

tülmüştü. Yakın bir gelecekte konumunun iyileşmesi de umut edilemezdi ve BCP onun gücünün sınırlarını tam olarak sınamıştı.

Seçimlerden aylar sonra Narasimha Rao Kongre Partisi'ndeki görevini hâlâ elinde tutuyordu. Yandaşları onu terk etme niyetinde değildi, ancak çeşitli yükümlülükler sonuçta onu yıl bitmeden parti başkanlığını bırakmaya mecbur etti. Bu durum muhalefette dinamik bir canlanışın yolunu hemen açmadı, üstelik parti hükümete 'müsamaha' etmekle yükümlüydü. Hindistan politik sisteminin kaderinin önceden tahmin edilemeyeceği 1996 sonunda kanıtlandı. Her şeye rağmen demokratik sürecin birçok deneme sınavından geçmiş olduğu söylenebilirdi ve Hindistan bu ülkeyi bir kaosun ve parçalanma tehlikesinin eşiğinde gören tüm kötümserlere meydan okuyordu.

Hindistan siyasetindeki esneklik Deve Govda azınlık hükümetinin Nisan 1997'de ani bir kriz sonucu düşmesi ve yerine Inder Gucral başbakanlığında 11 gün içinde yeni bir hükümetin kurulmasıyla bir kez daha sergilendi. Hükümet gerçekten iyi bir konumda ortaya çıkmıştı. Maliye bakanı Çidambaram her taraftan alkış alan bir bütçe sunmuştu. Borsa buna müthiş bir canlanmayla karşılık verirken içerdeki ve dışarıdaki yatırımcılar bu politikayla cesaretlenmişti. Ama ancak Kongre Partisi başkanı Sitaram Kesri'nin hükümetten desteğini çekeceğini duyurmasına kadar. Deve Govda burada Kongre önderliğine karşı yolsuzluk suçlaması kışkırtmasıyla ölümcül bir hata yaptı. Kongre'nin bu yolla köşeye sıkışarak daha hoşgörülü davranacağını sandı. Kesri, hakkında dava açılmasını beklemiş ve böylelikle Kongre hoşgörüsünün sınırı olduğunu göstermek istemiş olabilirdi. Hükümet 11 Nisan'da güvensizlik oyu ile düştü ve yeni bir liderle eski hükümetin tekrar kurulması için koşuşturmalar başladı. Bu erken safhada seçimlerle ilgilenen parti yoktu. Kongre Partisi'nin koalisyon

tiksintisini unutabileceği ve Ulusal Cephe'ye katılacağına ilişkin söylentiler çıktı, ancak bunlar gerçekleşmedi. Deve Govda baskılara boyun eğip liderlik iddiasından vazgeçtikten sonra tartışmalar Ulusal Cephe'ye yeni lider bulunması üzerinde odaklandı. Başbakanlık görevi için muhtemel aday eski Kongre politikacısı şimdi TMK başkanı Tamil Nadulu Moopanar'dı. Ancak Ulusal Cephe içindeki sol partiler onu fazla "Kongre dostu" bularak bunu açıkça belirtiler. Moopanar sinirlendi ve TMC Ulusal Cephe'den ayrıldı.

Yeni başbakan arayışları son aşamaya geldi. Eyalet hükümet başkanlarının hiçbiri bu göreve talip olmadı ve Inder Gucral yeni lider olarak ortaya çıktı. Hiçbir zaman eyalet siyasetinde bulunmamış, sürekli merkezde görev almıştı. Önce İndira Gandhi'nin haberleşme bakanı, sonra Moskova Büyükelçisi, V. P. Singh'in ve Deve Govda'nın dışişleri bakanı olmuştu. Deneyimli bir bakan olarak iyi şöhreti ve dürüst bir insan olarak tanınması, çeşitli iktidar tellalları sahneyi terk ettikten sonra onu tartışılmaz aday yapmıştı. Hassas azınlık hükümeti dengesinde ve en küçük bir fırsatta hükümeti devirmek için bekleyen, soluğunu ensesinde hissettiği Kongre Partisi koşullarında ayakta kalmak zorunda olduğunu biliyordu. Yeni bir krizi önlemek için Başbakan ve Kongre başkanının düzenli olarak görüşmeleri ve politikalarını koordine etmeleri düşünüldü. Buna "uzak mesafeli koalisyon" denilebilirdi. Hindistan siyasal sistemindeki bu yeniliğin neler getireceğini izlemek ilginç olacak.

DIŞİŞLERİ: KÜRESEL VE BÖLGESEL BOYUTLAR

Kurnaz yaşlı Kautilya ünlü *Arthaşastra*'sında *racamandala*'nın (krallar çemberi) çerçevesini, komşu düşmandır ve onun komşusu ilk kralın dostudur kurgusuyla biçimlemişti. Ancak bu basit örnekle yetinmedi. Bir komşu taraftan

diğerine geçerek bir tartışmayı belirleyebilen daha güçlü 'orta kral'dan da bahsetti. Onu tarafsız tutmak için kur yapılmalı ya da diplomatik davranılmalıydı. Başka biriyle kavgaya tutuşulduğunda arkadan saldırma fırsatı bulacak bir "sinsi" vardı ve birisi onu gözetlemek zorundaydı. Allah'tan düşman saldırı hazırlığı yaptığında uyaran "düşman arkasındaki haberci" vardı. Son olarak, "dışarıdaki" vardı, *racamandala* ağına düşmeyen güçlü bir hükümdarın müdahaleleri bu yüzden kestirilemezdi ve büyük bir dikkatle izlenmeliydi.

Hindistan cumhuriyeti bu tiplerin hepsine yakındır; "orta kral" rollerini oynayan süper güç (Sovyetler Birliği) ve dışarıdaki (ABD). Hindistan siyaset adamları 1947 yılından itibaren dışişlerinin yürütülmesinde büyük deneyim kazandılar. Bunu kuşkusuz Hindistan imparatorluklarını iki yüzyıldan fazla büyüten ve savunan İngilizlerden de öğrenebilirlerdi. Ancak Hint milliyetçileri bunu yapmak istemedi: emperyalist bir dış politika ile tanınmak istemediler. Gerçekten 1885 Hindistan Ulusal Kongresi'nin (Kongre Partisi) ilk önermelerinden birisi Yukarı Burma'nın İngilizler tarafından ilhakının kınanması ve Hindistan'ın tüm komşuları ile barış içinde yaşamak istediğinin vurgulanmasıydı. Bu antiemperyalist tavır daha sonraki Hindistan milliyetçilerinin dış politika açıklamalarında da belirtilmişti. Ulusal Kongre'nin en önemli sözcüsü olan Cavaharlal Nehru dışişlerine başka bir boyut katmıştı. Düşmanı Batının kapitalist kampında görmüş ve Sovyetler Birliği ve daha sonra Çin Halk Cumhuriyeti'ni de barışın müjdecisi olarak kabul etmişti.

Nehru: Uluslararası Arabulucu

Nehru bağımsız Hindistan'ın dış politikasını üstlendiğinde özgürlük hareketi döneminde benimsenen görüşlerden et-

kilendi. Stalin'in Hindistan'la çok az ilgilenmesine ve önceleri Nehru'yu İngiliz emperyalizminin bir temsilcisi olarak görmesine karşın Nehru bu noktaya mim koyarak, eyalet özerkliği günlerinde bakanlık yapmış olan kız kardeşi Vicayalakşmi Pandit'i Nisan 1947'de henüz Hindistan bağımsızlığını kazanmamışken Hindistan'ın ilk büyükelçisi olarak Moskova'ya gönderdi. Nehru'nun Batıya karşı kuşkucu yaklaşımı başlamakta olan Soğuk Savaş ve Amerika'nın müdahaleci tutumu ile şiddetlendi. Öte yandan dünyanın "iki kampa" bölünmesine ilişkin Sovyet görüşünü de paylaşmadı. Bağımsız Hindistan herhangi bir "kampa" dahil olmak istemedi. Bu ne Batı ne de Doğu Avrupa'da hakkıyla değerlendirilmedi, ancak Nehru dış politikasını Hindistan'da geniş bir uzlaşma tabanına dayandırabildi.

Pakistan'la zıtlaşma kuşkusuz Nehru'nun küresel arabulma ve barış içinde birlikte yaşama politikası için ciddi bir handikap oluşturdu. Bu aynı zamanda dış güçlerin bölge işlerine müdahale etmesinin de kapısını açtı. Pakistan'ın Hindistan topraklarıyla ayrılan 1000 milden fazla uzakta iki kanattan oluşması gerçeği Pakistan'ın Hindistan'a ciddi olarak kafa tutamayacağı anlamını taşıyordu; öte yandan Pakistan bunu Hindistan'ın insafına kalmış bir mesele olarak düşündüğünden dış destek arayışına girdi. 1954 yılında Amerika ile yapılan askeri ittifakın nedeni buydu. Birleşmiş Milletler idealinin ateşli bir taraftarı olmasına karşın Keşmir ihtilafı da Hindistan'ın Birleşmiş Milletler'le ilişkilerini tahrip etti. Keşmir'de politik bir çözüm yanlısı olan Birleşmiş Milletler aralarında Amerikalıların da olduğu birçok temsilciyi Keşmir'e gönderdi. Hindistan'a göre bu delegeler ülkenin iç işlerine karışmaya kalkıştılar. Sonuç olarak Hindistan ulusal egemenliği konusunda son derecede kıskanç bir hale geldi ve Nehru'nun dünya barışı arayışı içinde başka halkların sorunlarına olan ilgisi de dağıldı. Nehru ilk uluslararası arabuluculuk başarısını Kore savaşı sırasın-

da Stalin ve Amerika Dışişleri Bakanı Dean Acheson'a mektup yazdığı zaman sağlayabildi. Hindistan böylece Kore savaş esirlerinin ülkelerine iade edilmelerine ilişkin ciddi sorunun çözümünde de başarılı bir rol oynayacaktı. Uluslararası arabuluculuk için başka bir şans Fransızların sö-mürge idaresini yeniden kurmaya teşebbüs edip Vietminh'e yenilmiş olduğu Çinhindi savaşının sonunda geldi. 1954 Cenevre Konferansı'nda Hindistan adına görevli olan Krişna Menon ülkesinin orada resmen temsil edilmemesine karşın perde arkasında çok önemli bir rol oynamıştı. Her iki süper güç de o zaman Çinhindi'nin tarafsızlaştırılmasının kendi çıkarlarına uygun olacağını düşündüklerinden Hindistan'dan onların tarafsızlığını denetlemekle görevli Uluslararası Komisyon'un başkanlığını yapması istendi. Ancak bu çözümü destekleyen Amerika eşzamanlı olarak doğudaki komünist yayılmaya karşı bir çizgi izleyebilecek Nato paralelindeki bir güç olan SEATO'ya (Güneydoğu Asya Anlaşması Örgütü) arka çıktı. Pakistan bu örgütü derhal reddetti. Nehru ve Menon sadece Çinhindi'ndeki ihtilafı değil onun halihazırdaki çevresinin de tarafsızlaştırılma ilkesine karşı çalışan bu paktan dolayı kızgındılar. Süper güçlerin çıkarıyla çelişen yerlerde uluslararası arabuluculuğun beyhude bir görev olduğu açıkça ortaya çıkmıştı. Ancak 1955'te evrensel uyum kazanmış göründüğünde Nehru siyasi kariyerinin zirvesindeydi.

Afro-Asyalı liderlerin toplandığı Bandung ruhu Eisenhower ve Kruşçev'in anlaşılabilir bir zirvede buluştuğu Cenevre ruhu ile karşı karşıya getirildi. Kruşçev ve Başkan Bulganin aynı yıl Hindistan'a önemli bir ziyaret gerçekleştirdiler. Nehru'nun eski dost ve barışsever Sovyetler Birliği görüşü gerçekleşmiş gibiydi. Dahası bu dost süper güç Hindistan ve Pakistan komünistlerine karşı ona arka çıktı.

Çin Mücadelesi

Başarılı 1955 yılını sorunlarla dolu karanlık yıllar izledi. Nehru'nun Batının Mısır'a müdahalesine gösterdiği sert tepki ile Sovyetlerin Macaristan'a müdahalesine ilişkin muğlak sözleri arasında çarpıcı bir çelişki vardı. Sterlin dengesi çöktüğünden Hindistan aynı zamanda Batı gelişme yardımına bağlıydı. Hindistan'a Yardım Konsorsiyomu Hindistan'ın beş yıllık planına mali yardım kararı için ilk olarak 1957 yılında toplandı.

O yıllarda henüz kamuoyu önünde tartışılmasa da Çin ile sınır ihtilafı da vardı. Bu ancak 1959 yılında Dalai Lama Hindistan'a kaçtığında ve Nehru Lok Sabha'da kendisine yöneltilen sorulardan usanıp sonunda Çin hükümeti ile karşılıklı olarak giderek sertleşen notalar verildiğini açıkça belirten resmi broşürü yayınlamak zorunda kaldığında ortaya çıktı. Birkaç yıl sonra bu ihtilaf Nehru'nun kalbini kıracaktı. Hindistan özgürlük hareketi sırasında Çin sosyalistleri ile temas kurmuş ve Çin ulusunun hedeflerine sempati duymuştu. Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonraki ilk dış politika konuşmasında Asya'yı barış bölgesi olarak göstermişti: zıtlaşma emperyalizmin kolunu uzatması ile başlamıştı. Asya'da barış özgürlükle geri gelecekti. Bu antiemperyalist iyimserlik ruhuyla Mao Zedong' un zaferini de olumlu karşılamış ve komşusu ile barış ve uyum içinde olacağını ummuştu. 1950'de Çin, uzun zaman bağımsızmış gibi bir statüyü sürdürmüş olan Tibet'i işgal edince, Nehru Hindistan'a İngilizlerden miras kalan bu Tibetli ileri karakolları derhal teslim etti. Bu ileri karakollar onun için emperyalist kalıntılardı. Nehru 1954 yılında Çin ile Hindistan'ın Tibet'le ticaretini ilgilendiren bir anlaşmaya vardı. Tüccarların geçmesine izin verilen birkaç geçit dışında bu anlaşmada sınıra ilişkin bir belirleme yoktu. Her iki tarafa ta bu konuya değinmekten açıkça kaçın-

mıştı. Nehru, belki de sınırın üzerinde tartışılmaya gerek olmayan doğal bir sınır olarak düşünüldüğünü zannetmişti. Barış içinde bir arada *(pançaşila)* yaşamanın temel ilkeleri bu anlaşmada şekillendi: (1) her iki tarafın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı; (2) saldırmazlık; (3) birbirlerinin işine müdahale etmeme; (4) ortak çıkarlarda eşitlik; (5) barış içinde bir arada var olmak. Sovyetler Birliği ve müttefikleri gibi diğer ülkeler de bu formülü uygun buldu. Formül, Batı müdahaleciliğinin ve Amerikan pakt sisteminin tam olarak reddini içeriyordu.

Hindistan ve Çin'in emperyalizm karşıtı dostluğu kısa ömürlü bir olguydu. Çok geçmeden ulusal çıkar egemen oldu ve şiddetli bir sınır tartışması gündeme geldi. Orta Asya'daki diğer bölgelerde olduğu gibi Çin'in tuttuğu yerlerin takviyesi bir sorundu. Bunun için askeri altyapı gerekti ve Çin'den Tibet'e, oradan Karakurum sıradağları üzerinden Sinkiang ve Moğolistan'a ve sonra tekrar Çin'e dönen dairesel bir yol inşa edildi. Ancak bazı Hindistan topraklarında (Aksai Çin) bu bağlantı engellendi. Aksai Çin'in arkasında büyük engel olarak korkunç bir çöl olan Taklamakan vardı. Hindistan topraklarına tecavüz ile, çöle saplanıp kalma çıkmazındaki Çin, ilk yolu tercih ederek sessizce Aksai Çin'in içinden geçen yolu yaptı. Bu arada dikkati gerçek amaçlarından başka tarafa çekmek için kuzeydoğu sınırındaki olayları kışkırttı. Ayrıca Assam'daki sınırı dağların eteklerinde gösteren bir harita da bastırdı. Sınır hattı 1914'te Çin hükümeti sonuçta onaylamasa da protokolü paraf eden bir Çin delegenin de yer aldığı McMahon sınır komisyonu tarafından düzenlenmişti. Gerçekten tartışma Tibet'in İç ve Dış Moğolistan örneğinde olduğu gibi İç ve Dış Tibet olarak ikiye bölünmesi düşünüldüğünde sınır çizgisi üzerinde bir anlaşmazlık yoktu. İç Tibet Çin etkisinde, Dış Tibet İngiliz etkisinde olacaktı. Ancak Komünist Çin anlaşmanın onaylanmamış olması

gerçeğinden yararlandı ve Hindistan'ı Himalaya sınırı konusunda emperyalist mirasa yapışmakla suçladı.

Kuzeydoğunun yasal konumu üzerindeki bu ısrar Çin'in benzer iddiaları ileri süremediği Aksai Çin konusunda bir pazarlık konumu oluşturmak için yapılmış taktik bir hareketti. Ancak Çin'in bu yöndeki çabaları Hindistan tarafından daima göz ardı edildi. Üzerinde yerleşim olmayan bir bölge olmasına karşın Aksai Çin Hindistan topraklarının bir parçasıydı ve trampa ile elden çıkarılamazdı. Çin yolu açığa çıkınca parlamentoda giderek artan eleştirilerle karşılaşan Nehru bu kez sinirlenerek kendisinden bu mesele için savaşa girmesinin mi istendiğini sordu. Çin hedeflerine sert adımlarla yürüdü ve stratejik Karakurum geçidine giderek yaklaştı.

Sonuçta 1962 Ekim ayında sınır savaşı patlak verdi. Bu, Çin tarafından büyük bir kurnazlıkla yürütülen tipik bir taktik savaşıydı. Bir tümeni olduğu gibi dağlardan Assam vadisine indirip sonra da olabildiğince süratle geri çekerek Hint generallerinin kafasını karıştırdı. Hindistan'ın Himalaya sınırının savunulmasına ilişkin oluşturduğu taktik düşmanın ikmal hatlarını keserek onu sınırın çok ötesine geçse bile kolunu kıpırdatamaz hale getirmeye dayanıyordu: Çin ikmal hatları kesilmeden önce gitmişti. Ancak bunu neden yapmıştı? Dikkati kuzeybatıda ani bir hücumla ulaştığı Karakurum Geçidi'ndeki hamlelerinden başka tarafa çekmek istemişti ve doğuda yaptığı gibi buradan çekilmedi.

1962'den sonraki yıllarda Çin'in fiili kontrolünü tesis ettiği sınıra ilişkin bir komplo sessizliği vardı. Hindistan ülkede sert tartışmalara neden olacağından toprak kaybını kabul etmek istemedi. Çin'in toprak kazançlarının reklamını yapma ihtiyacı yoktu. Hindistan'ın Çin'le yeniden görüşme girişimleri, Başbakan P. V. Narasimha Rao 1993 yılında Çin'i ziyaret edip her iki tarafın hattın fiili kontrolüne say-

gı göstereceği bir anlaşma imzalamasına kadar sonuçsuz kaldı. Bir kez daha sınırın ayrıntılı tanımının yapılması ya da çizilmesine ilişkin bir girişimde bulunulmadı. Bu aşamada sınır aşağı yukarı 1954 yılında iki tarafın da ayrıntılandırınnaktan kaçındığı konumuyla aynı biçimde kalıyordu. Nehru bunun bedelini 1962 yılında ödemek zorunda kalmıştı. 1965-1971 yılları arasında Pakistan'la yaptığı daha geleneksel savaşlarla imajını düzeltene kadar Hindistan ordusu yıllarca bu sınır savaşı yenilgisinin ezikliğini ve acısını yaşadı. Çin taktik ve stratejileri Sandhurst (İngiltere Kraliyet Askeri Akademisi) geleneğiyle yetişmiş subaylara çok dolambaçlı gelirken Pakistan yoğurt yiyişi Hindistan'la aynı olan bir düşmandı.

1961 yılının tam tersine, 1962 yılındaki olayların gidişatından şaşkınlığa düşen Nehru politik kariyerinin kıyısına gelmişti. Belgrat'ta üçüncü dünya ülkeleri konferansının yıldızı olmasından önceki yıl onların sözcüsü olarak Sovyet nükleer denemelerine ara verilmesi gerektiği konusunda Khruşçev'i etkilemek üzere Moskova'yı ziyaret etmişti. Belgrat'ta Nehru'yu fazla ılımlı bulan Afrikalı milliyetçiler onun 1961 Aralık ayındaki Goa'nın Portekiz'den kurta-rılması kararını hayretle karşılamışlardı. Nehru bu sorunu askeri yolla çözme arayışından önce uzun süre tereddüt geçirmişti. Ancak Portekizli diktatör Salazar barış görüşmeleri yapacak durumda değildi. Afrikalılar Nehru'nun onlara yol gösterecek yerde Afrika'daki Portekiz imparatorluğunun çökmesini bekleyerek Goa'yı avucuna düşüreceğini düşündüler ve bunu da üstü kapalı olmayacak şekilde dile getirdiler. Amerika'da Kennedy ile yaptığı görüşmelerde Nehru başkanın işler sarpa sardığı zaman kendi sömürgeci Nato müttefikine destek olmayacağı izlenimini edinmiş olmalıydı. Nehru, Portekiz'e yardım etmek için parmağını bile kıpırdatmamış olmasına karşın bu olaydan canı sıkılan Kennedy'ye planından tek kelime bah-

setmedi. Pakistan'da olayın dışındaydı. Ve aynı derecede önemli olarak; Goa'nın Portekiz genel valisi sadece birkaç köprü uçurdu ve Hindistan ordusu ile ümitsiz bir savaşa tutuşma girişiminde bulunmadı. Bu Nehru'nun son başarısıydı. 1962 Çin belası onu fena sarstı ve sağlığı hızla bozuldu. 1964 yılı Mayıs ayında ölümünden sonra dış politikada deneyimi olmayan ardılı Lal Bahadur Şastri yıldırıcı görevle yüz yüze geldi.

Pakistan'ın "Grand Şlem" Operasyonu ve Sovyet Arabuluculuğu

1960 yılında Hindistan-Pakistan ilişkileri kusursuz görünüyordu. Pakistan'ın asker yöneticisi Eyüp Han gücünün doruğundaydı ve kamu oyunu kendi lehine çevirmesi için Hindistan'ı bir tehdit olarak göstermeye ihtiyacı yoktu. Indus Su Anlaşması sonunda imzalanmıştı ve Nehru ile Eyüp Murree'de uyumlu bir hava içinde buluştular. Bununla birlikte Hindistan 1962'de Çin'in meydan okumasına karşılık vermekte başarısız olup Nehru'nun gücü tükendiğinden Pakistan 1963 yılında Çin'le dostluk ilişkileri kurdu. Hırslı ve genç bakan Zülfikar Ali Butto bu yeni ittifakın baş mimarıydı. Hindistan'a göre çok sert bir çizgi de izleyen Butto, Nehru öldüğünde Eyüp ile birlikte eski hesapları bir kez ve tümden görme zamanının geldiğini düşündü. Güçsüz bir adam görüntüsü veren Şastri, Kuç bataklığındaki küçük savaş deneyinde Pakistan'ın ona kuracağı her türlü tuzağa düşeceğinin işaretlerini verdi. Bataklık yılın çoğu ayında deniz baskınına uğruyordu: sınır mücadelesi için askeri çözümü uygun bulan Pakistan bunu gerçekleştirmek için Hindistan birliklerini savundukları alanda tamamen güç durumda bırakan bir zamanı seçti. Bu Hint birliklerinin gerçekten su altında kaldıkları bir zamandı. Lal Bahadur Şastri arabuluculuk önerisini kabul etti ve İngiliz

başbakanı Harold Wilson'dan arabuluculuk yapması istendi.

Eyüp bu yoklamadan sonra Keşmir'i ele geçirmek için "Grand Şlem" operasyonunu hazırladı. Ani bir saldırıda güçlü Patton tanklarının Hindistan Keşmir bağlantısını kuran tek yolu keseceği düşünüldü. Şastri bölge savunmasına saplanıp ikinci bir cephe açmaktan kaçındığı takdirde, Eyüp kazanacağından emindi. Kapıyı Keşmir'e öyle hızlı ve sert kapatacaktı ki Hindistan onun merhametine sığınacaktı. Ancak Şastri bu kez oyunu Eyüp'ün kurallarına göre oynamadı. "Grand Şlem" Operasyonunun 1 Eylül 1965'te başlamasından hemen sonra Hint birlikleri Lahor'a yürüdü. Sonra Pakistan Sialkot'ta büyük bir tank savaşı yapıldı ve zaferi kazanan Hindistan oldu. Pakistan uygun desteği sağlamadığı süper Amerikan tanklarına haddinden fazla güvenmişti. Böylece Hindistan ordusundaki genç bir Müslüman asker yeri tespit edilip vuruluncaya kadar üç tane tankı antitank silahı ile devre dışı bırakmayı başarabilmişti. Hindistan kendi askeri atölyelerinde kolaylıkla onarım yapabilirken Pakistan'ın yeterli yedek parçası da yoktu. Pakistan kapsamlı bir savaş için gerekli hazırlıklardan uzakken Hindistan Çin işgalinin sarsıcı deneyiminden sonra savunma yeteneklerini ve silah üretimini geliştirmişti.

İlk hamlede bütün kartlarını ortaya süren Eyüp şimdi kumarı kaybetmişti. Ayrıca Çin de ona kefil olmak istemiyordu. Sadece gösteriş için Sikkim'de bir sınır tartışmasını kışkırtarak Şastri'ye gönderdiği ültimatomda onu orada ikinci bir cephe açmakla tehdit etti. Şastri ültimatomu ciddiye almadı ve Çin de bir tepki vermedi. Daha sonra Hindistan'ın sınır tahkimatlarında attan alta Çin'in istemediği değişiklikler yaptığını ileri sürdüler, ancak bu yüzden bir Çin operasyonu gerekmedi. Ancak bunlar Pakistan için bir teselli değildi. Pakistan Çin tarafından zor durumdayken terk edildi ve Eyüp, Hint birlikleri Pakistan topraklarında-

ki birçok bölgeyi elinde tutarken Hindistan ile ateşkes anlaşması yapmak zorunda kaldı. Eyüp itibarını kaybederken Şastri artık kimsenin güçsüz demeye cüret edemeyeceği cesur bir lider olarak ortaya çıktı.

Sovyetler Birliği bu aşamada Hindistan ile Pakistan arasında hakemlik yaparak Güney Asya olaylarında arabulucu olma şansını gördü. Hindistan bu dostça öneriyi reddedemezdi ve Güney Asya'daki statükonun sürdürülmesi için Sovyetler Birliği'nin karışmasını ümit ediyordu. Savaşı kaybeden Pakistan, Hindistan birliklerinin Pakistan topraklarından çekilmesinin ancak görüşmelerle mümkün olabileceği bildiğinden ne olursa olsun konferans masasına oturma arzusundaydı. Ocak 1966'da Eyüp Han, Şastri ve Sovyet başbakanı Kosigin Taşkent'te buluştu. Görüşmeler zordu ve uzadı. Şastri Pakistan'ın bir daha asla güç kullanmayacağını imza altına almasında ısrarcı oldu ve Sovyetler Birliği'nden bu vaadin imzacı ve garantör tanığı olmasını istedi. Eyüp konferansı terk etme tehdidinde bulundu ancak Hint birliklerini def edecek başka bir yol olmadığından bunu yapabilecek durumda değildi. Sonuçta deklarasyonu imzaladı ve Şastri Hint askerlerinin çekilmesini kabul etti. Sovyetler Birliği Pakistan'ın iyi haline ilişkin yazılı anlaşmaya katılmayı reddetti, ancak Şastri'ye göre Sovyetler Birliği Taşkent Anlaşmasına neden olarak onu korumakla da yükümlüydü.

Bu hararetli konferans sonunda Şastri'nin ölümü verimsiz bir sonuç için ödenen ağır bir bedel oldu. Pakistan Hint askerleri çekilir çekilmez deklarasyonu unutmaya yeltendi. Eyüp için bu, deklarasyonla ilgili herhangi bir gönderme ayıbının yüzüne vurulması anlamını taşıyordu. Bir asker olarak askeri bir fırsatı heba etmişti ve en önemlisi bir daha asla böyle bir girişimde bulunmayacağına söz vermeye zorlanmıştı. Otoritesi zaafa uğramıştı. Bu maceraya girmesi için kendisini en fazla cesaretlendiren ancak kay-

bolan otoritesi için yardımcı olmayan Butto'ya kızgındı. Oysaki Butto kısa bir süre sonra Eyüp rejiminin muhalefet lideri olarak ortaya çıktığında, onun Eyüp'e yardım ettiğini ve cesaret verdiğini hatırlayan kimse yok gibiydi. Pakistan'ın askeri kapasitesinin vergi ödeyenlerin sırtından eski haline getirilmesi Eyüp'ün kamuoyunun gözünden düşmesini hızlandırdı. 1965'te yaklaşık 300 tank kaybedilmişti ve Batılı güçlerin silah ambargosu Pakistan'ı askeri gereçleri her zamanki kaynaklarından tedarik etmekten yoksun bırakmıştı. Sonuçta Eyüp, Güney Asya'da yeni hakemlik rolüne soyunan Sovyetler Birliği'nin Hindistan ve Pakistan arasında oluşturduğu adilane bir davranış girişimi ile 1968 yılında Pakistan'a gönderdiği silahlardan dolayı mutluydu.

Hint-Sovyet Dostluğu ve Bangladeş'in Kurtuluşu

İndira Gandhi 1968'de henüz Sovyetler Birliği'nin saygısını kazanmamıştı. Gandhi'nin hâlâ Hindistan politikalarında önem kazanma peşinde olduğu günlerdi ve onun Pakistan'a Sovyet askeri yardımını protesto etmesi kolaylıkla göz ardı edilebilirdi. Ancak 1969 yılındaki birçok olay Sovyetler Birliği'nin tutumundaki değişikliğe katkıda bulundu. Çin'le olan sınır uyuşmazlığı Sovyet yönetimini Asya'nın güvenliği konusunda daha duyarlı hale getirmişti. Pakistan Sovyet baskısına karşın Çin'den kopamadı. Hindistan'ın bu açıdan bir tavır değişikliğine ihtiyacı yoktu ve böylelikle Sovyetler Birliği ile Hindistan bir kez daha yakın ilişki içine girdiler. Sonradan Hint-Sovyet Dostluk Anlaşması olarak bilinen taslak 1969 yılında Moskova'da hazırlandı ve 1970 yılında Pakistan'a verilen Sovyet askeri yardımı kesildi. İndira Gandhi Sovyetler Birliği'ni etkileyen "sol" bir görüntü planlayarak 1969 yazında Kongreyi bölmüştü. Ancak Gandhi siyasi gelişmeleri tam olarak kontrol edemiyordu ve gelecek seçimleri kazanmadan önce Dost-

luk Anlaşmasını imzalamak yersiz olacaktı. 1971 yılındaki büyük seçim zaferinden sonra bile anlaşmayı imzalamak için acele etmedi. Sadece Doğu Pakistan'daki durumun kötüleşmesi bağlamında potansiyel bir müttefik olarak Sovyetler Birliği'ne yakın olmayı yararlı buldu.

Haziran 1971'de Başkan Nixon, Henry Kissinger'in başkanlık düzeyinde bir ziyarete zemin hazırlamak için gizlice İslamabad'dan Pekin'e uçtuğunu açıkladı. Bir Washington-İslamabad-Pekin mihveri açıkça ortaya çıktı. Kissinger Washington'daki Hindistan Büyükelçisine Hindistan'ın Doğu Pakistan'a müdahale etmesi durumunda Çin'in kesinlikle saldırıya geçeceğini ve bu davada Amerika'nın Hindistan'a bir yardımı olamayacağını söyledi. Öte yandan Pakistan'dan Hindistan'a artan mülteci akını ve Batı Pakistan'dan Doğu Pakistan'a yoğun asker kayması Gandhi'yi harekete geçirdi ve muhtemelen bu olaylardan sonra silahlı bir müdahalenin gerekli olduğuna ikna oldu. Bu yüzden Moskova'ya acil bir mesaj göndererek anlaşmanın mümkün olan en kısa sürede imzalanması arzusunda olduğunu belirtti. Dışişleri bakanı Gromiko derhal Yeni Delhi'ye gönderildi ve Dostluk ve İşbirliği Barış Anlaşması 8 Ağustos 1971'de imzalandı.

Bu işin başarılmasındaki süratlilik anlaşma metninin biraz erken kotarıldığını kanıtladı. Başkan Brejnev çok üstünde durduğu Asya güvenlik sistemi için şimdiye kadar bir ortak bulamamış olduğundan, anlaşma Sovyetler Birliği için bir başarıydı. Şimdi en azından Hindistan ile bir anlaşma vardı ve Sovyet diplomasisi sonraki yıllarda da anlaşmayı önemle vurgularken Hindistan Doğu Pakistan'a bir askeri müdahale başarıyla tamamlanmadan bu anlaşmanın çok da meraklısı değildi. Anlaşma askeri bir pakt sağlamıyordu, sadece tarafları diğerine zarar verecek ittifaklara girmekten kaçınmaya zorlayacak hükümler içeriyordu. Bu nedenle anlaşma Hindistan'ın Doğu Pakistan'a askeri mü-

dahalede bulunması halinde bir Sovyet desteğini garanti etmiyordu. Ancak Hindistan böyle bir müdahalede zor duruma düşerse ve özellikle üçüncü taraflar da kavgaya karışırsa Sovyetler Birliği Hindistan'ı hayal kırıklığına uğratacak bir girişimde bulunamazdı. Sovyetlerin Hindistan'a böyle bir maceraya girmesi için cesaret vermemesinin esas nedeni buydu.

İndira Gandhi bütün kartlarını açmadan önce Pakistan'ın tahripkâr politikasını değiştirmesi için nüfuz kullanmalarını istemek üzere Batı başkentlerini dolaşmaya başladı. Nixon'la iki sonuçsuz ve hayal kırıklığı yaratan oturumdan sonra kimseyle görüşmeden yurda dönebilirdi. Bununla birlikte yardım umuduyla değil ama sonradan, kimse onu yapılması gerekenleri yapmadığı için suçlayamasın diye nafile turları tamamlamakta ısrar etti. Çatışma yaklaşırken Hindistan cephesinden Sovyetler Birliği daha da sempatikleşti, ancak sonuçları ne olursa olsun bu macera için Hindistan'a tam destek sözü vermedi.

Sonuçta Hindistan 1971 Aralık başında Doğu Pakistan'a girdikten sonra Sovyetler Birliği Birleşmiş Milletler'in acil ateşkes isteyen çözümlerini reddetti, ancak bu vetoyu süresiz olarak tekrarlayamayacağı konusunda Hindistan'ı uyarmak için dışişleri bakan yardımcısını Delhi'ye gönderdi. Bununla birlikte Pakistan birlikleri 16 Aralık 1971'de teslim olduğunda Sovyetler Birliği sevincini hemen belli etti ve Birleşmiş Milletler'deki bir Sovyet görevlisi bunun tarihteki ilk Amerika-Çin ortak yenilgisi olduğunu vurguladı.

İndira Gandhi gerçekten de bu iki güce birden meydan okuduğu için gururlanabilirdi. Nixon'un bir müdahale halinde Bengal Körfezi'ne uçak gemisi gönderme tehdidinin sadece bir blöf olduğu ortaya çıktı. Çin bu kadarını bile yapmadı ve Pakistanlı dostlarını desteklemek için bir girişimde bulunmadı. Hindistan'ın bölgesel egemenliği bu

şekilde sağlam olarak kurulurken küçük komşu ülkelerde güvensizlik duygusunu da artırdı. İndira Gandhi'nin komşularına huzur yansıtacak bir yeteneği yoktu. Bağımsızlığı için yardımda bulunduğu Bangladeş bile çok geçmeden Hindistan karşıtı tavırlar sergiledi. Hint birliklerinin hemen çekilmiş olmalarına karşın Hint işadamları içeri daldığından Bangladeş halkı sömürüldüğü duygusunu taşıyordu. Ganj suyunun paylaşılmasına ilişkin arkası gelmeyen tartışmalar bu güvensizlik ortamına katkıda bulundu. Hindistan topraklarında inşa edilen Farakka barajı Bangladeş içinde Hugli'ye akacak suyun yönünü çeviriyordu; bunun için resmi gerekçe de Kalküta limanının çamurla dolmasının engellenmesiydi. İndus Su Anlaşması batıda benzer sorunları hallederken burada bir çözüm bulunamadı ve eski özgürlük ortamının sunduğu elverişli dostluk havası kayboldu.

Öte yandan İndira Gandhi, 1972'de Simla'da yeni lider olarak ortaya çıkmış olan Zülfikar Ali Butto ile görüştüğünde Hindistan-Pakistan ilişkilerinin normale dönmesi adına bazı ilerlemeler kaydetti. Önceden Hindistan'a sert saldırılarda bulunmak için fırsat kaçırmayan Butto -belki de popülaritesini bu yolla artırmayı düşünmüştü- şimdi kariyerinin zirvesindeydi ve ılımlı olmak çabasındaydı. Üstelik Hindistan'la uzlaşmak zorunda olduğunu bilecek kadar gerçekçiydi. Ayrıca çok kısa bir süre içinde Bangladeş'i de tanıdı. Ancak bir yandan hoş ve mantıklı görünmeye çalışırken diğer yandan da güç ve uluslararası nüfuz açısından eski Hindistan'la eşit duruma gelme arayışını sürdürdü. Bu geleneksel yöntemlerle başarılamayacağından -özellikle de Hindistan'ın nükleer tercihlerini açık tuttuğunu iyi bildiğinden- atom bombasına yönelmek zorunda kalmıştı.

Nükleer Tercih ve Hint-Amerikan İlişkileri

1974 yılında Hindistan Racastan çölünde bir yeraltı deneyinde 'nükleer aygıt' patlatarak dünyayı şaşırttı. "Bomba" teriminin kullanılmasından özenle kaçınıldı ve Gandhi Hindistan'ın bu tip aygıtları ancak barış amacıyla kullanacağını vurguladı. Ancak Hindistan bu şekilde atomik güçlerin seçkin kulübüne ait olduğunun işaretini vermişti. Cavaharlal Nehru zamanında nükleer denemelere karşı kampanya Hindistan dış politikasının ana teması haline gelmişti ve Hindistan karada ve atmosferde nükleer testleri yasaklayan 1963 Moskova anlaşmasının ilk imzacılarından olmuştu. 1964'te Çin ilk atom bombasını patlatmıştı ve bu Hindistan'ı Sovyetler Birliği'yle Amerika'nın ortak desteklediği nükleer çalışmaları dondurma anlaşmasını (1968) imzalamakta tereddüde sevk etti. Amerika ve Sovyetler Birliği bu anlaşmayı diğer devletlere de imzalatmak için gayrı resmi bir işbirliğine girdiler, bu devletlerin arasında Sovyetler Birliği'nin ikna edeceği düşünülen Hindistan da vardı. Ancak Hindistan Sovyetlerin tekrarlanan ricalarına karşı adete sağırlaşmıştı. Hindistan'da, mevcut atomik güçlerin üstünlüğünün ilk ve son defa olarak güvence altına alınmadan bu anlaşmanın imzalanmaması yönünde genel bir kanı vardı. Hindistan nükleer tercihini açık tutacaktı. Ancak bu tercihin uygulaması konusunda görüş ayrılıkları vardı. Şastri kendi görev döneminde bundan kaçındı; İndira Gandhi sınırlı bir yeraltı "aygıt" denemesi de olsa deneye meraklıydı. Yine de bu onun Hindistan'daki reaktörlere uranyum sağlayan Amerika ile başının derhal derde girmesine neden oldu ve dağıtım askıya alındı. Bu Hint-Amerikan iletişimini neredeyse diplomatik ilişkilerin başlangıcından itibaren bozan gerginliklerden sadece bir tanesiydi.

Başkan Roosevelt Hindistan'ın bağımsızlığının güç ka-

zanması için elinden geleni yapmış olduğu için başlangıçta Hindistan'ın Amerika'ya eğilimi vardı. Ancak yeni Birleşik Devletler cumhuriyetin ilk yıllarında ciddi bir gıda krizi geçiren Hindistan'a yardım etme şansını kaçırdı ve 1949 yılında Nehru'nun Amerika'ya ilk ziyareti karşılıklı bir hayal kırıklığını ortaya çıkardı. Ardından Pakistan'ın büyük bir istekle dahil olduğu için Hindistan'ın kendi güvenliğine yönelik bir tehdit olarak değerlendirdiği John Foster Dulles'ın örgütlediği küresel pakt nedeniyle Hint-Amerikan ilişkileri Amerika'nın Hindistan'a ekonomik yardımına karşın çok kötü bir duruma girdi. Başkan Kennedy'nin kısa süren yönetimi bir ümit ışığı oldu. Hindistan önemli bir ortak, dünyanın en büyük demokrasisi ve özgür dünya için bir değer olarak değerlendirildi. Ancak hemen sonra Kennedy'nin zamansız ölümü, Çinhindi savaşı kızışırken Hint-Amerikan ilişkilerini bir kez daha geriletiyordu. Amerika'nın Vietnam sorunundan sonra, Nikson Hindistan'dan uzaklaştı ve Bangladeş'in bağımsızlık döneminde Çin'e kur yaptı. Brejnev'in 1973 yılında Yeni Delhi'deki coşkulu kabulü ve 1974'te Hindistan'ın nükleer aygıt denemesi, Pakistan'a "eğilimi" iyi bilinen Nixon tarafında kasti eylemler olarak yorumlanabilirdi. Gandhi'nin 1975 yılında "olağanüstü hal" ilan etmesi Sovyetler Birliği tarafından kalpten desteklenirken Hindistan'ı dünyanın en büyük demokrasisi olarak öven Birleşik Devletler tarafından suskunlukla karşılandı.

Başkan Carter'ın 1976 Kasım seçimi ve Hindistan'da demokrasinin yeniden yapılanması bir Hint-Amerikan uzlaşmasının habercisi gibi göründü. Yeni Hindistan Başbakanı Morarci Desai Batı yanlısı ve Sovyet karşıtı bir üne sahipti. Hindistan dış politikasında büyük bir değişiklik beklendi. Ancak Carter Hindistan'ı ziyaret ettiğinde uranyum desteği konusundaki anlaşmazlık ve nükleer tercih her şeyi bozdu. 1974 patlamasını onaylamayan Desai yine

de nükleer tercih konusunda sıkı duruyordu ve Carter'a başka uluslara nükleer üretimi durdurmaları konusunda ders vermeden önce kendi elindeki atom bombası stoklarını dağıtması gerektiğini söyledi. Böylece önceki beklentilerin tersine Batı'yla bir uzlaşma olmadı.

Öte yandan iki tarafın da idrak ettiği ulusal çıkarlarla uyum sağlayan Hint-Sovyet ilişkileri istikrarını korudu. Ancak Sovyetler yine de Hindistan'ın Amerika ve Çin'le olan yakınlaşmalarından biraz rahatsızdı. Desai'nin Haziran 1978'de Washington'u ziyareti ve Hindistan Dışişleri Bakanı Atul Bihari Vacpayee'nin Şubat 1979'da Pekin'i ziyareti Hindistan dış politikasında Sovyetler Birliği'ni korkutan yeni bir başlangıcın işaretiydi. Sovyet liderler Çin turuna çıkmadan önce Moskova'ya giden Vacpayee'ye Çin karşıtı uzun nutuklar çektiler ve şanslarına Çin de, Vacpayee Pekin'de iken kendine yakışanı yaptı: Çin'in Vietnam Savaşı karşıtı kampanyası o dönemde başlatıldı ve Çin bu savaşın 1962 yılında Hindistan'a karşı olan savaşla benzer olduğunu vurgulamakta tereddüt etmedi. Vacpayee aceleyle Pekin'i terk etti ve Hindistan'ın Çin ile ilişkilerinin normale dönmesi de o zaman için ertelendi.

Sovyetlerin Afganistan'ı İşgali ve Hindistan'ın Tepkisi

Aralık 1979'da Sovyetler Birliğinin Afganistan'ı işgali ile tamamen yeni bir senaryonun biçimlendiği anlaşıldı. Hindistan'ın bu ülke ile dostluk ilişkileri olmuştu ve bir üçüncü dünya rejiminin aniden yok olması kendisini hâlâ bloksuzların lideri olarak gören Hindistan için ciddi bir darbeydi. Bu küresel ve bölgesel boyutlarda Hindistan için ciddi bir meydan okumaydı ve öyle de idrak edildi. Ancak Hindistan Sovyetler Birliği'yle dost kalmak zorunda olduğundan bu düşünce açığa vurulmadı. Afganistan'daki bu olaylar

Gandhi'yi yeniden iktidara getiren seçimlerle çakışmıştı. Gandhi eski konumuna dönmeden önce Sovyetlerin Afganistan'ı işgali konusunda bazı eleştirilerde bulunmuştu; Hindistan dış politikasının yürütülmesini üstlenme konumuna gelir gelmez, Pakistan bir kez daha Güney Asya'da Amerika'nın büyük müttefiki olarak ortaya çıktığı için de bu tür demeçlerden kaçındı. Hindistan diplomasisi şimdi tam olarak, Afganistan'da siyasal bir çözüm bulmak suretiyle Sovyet birliklerini rahatlatacak bir arabuluculuk görevini hedeflemişti. Hindistan bu tür çabaların nafile sözlü saldırılarla Sovyetler Birliği'ne karşı çıkmaktan daha yararlı olacağını vurguladı. Ancak Hintli liderler tüm gelişmeler karşısında son derece rahattılar ve zaman geçtikte Sovyetler Birliği'ni eleştirmekten kaçınsalar da kaçınmasalar da siyasi çözüm için fazla bir şey yapamadıklarını anladılar.

Bu bağlamda Hindistan'ı korkutan başka bir gelişme Hindistan'ın bir "huzur bölgesi" olarak görmek istediği Hint Okyanusu'nun askeri öneminin giderek artmasıydı. Sovyet işgalinden önce bu bölgede silahlanma yarışının en azından "dondurulması"na yönelik bazı girişimlerde bulunulmuştu. Hint Okyanusu'nun ortasındaki Diego Garcia adasında bulunan dev Amerikan üssü böyle bir "dondurulma" uygulamasında bile el sürülmemiş olarak kalacaktı. Yine de Sovyet işgali bu müşahedelerle son buldu ve bölgesel silahlanma yarışı giderek hız kazandı. Umman'da başka bir Amerikan üssü daha kuruldu ve Sovyetler Birliği Kızıldeniz'deki bazı üslerle Aden'in kontrolünü aldı.

Tüm bu sorunlar Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesiyle unutuldu ve kısa süre sonra da ortadan kalktı. İmparatorluklar genişlemezse çöker eski kuralı Sovyetler Birliği'nin kaderi ile doğrulanmış görünüyordu. Hindistan, Sovyetler Birliği ile devlet varlığına son vermeden sadece birkaç hafta önce 1991 yılında dostluk anlaşmasını yeniledi. Daha sonra yeni Rus cumhuriyeti ile bir dostluk anlaş-

ması imzaladı ve ardından gelen devletlerin temsilcileri ile diplomatik ilişkiler kurdu. Ancak tüm bunlar 1955'te başlayan ve birçok açıdan yararı kanıtlanan istikrarlı ilişkilerin yerini dolduramadı.

Güney Asya **Bölgesel İşbirliği**

Bölgesel güvenlik sorunları Hindistan'ı ilk olarak Bangladeş Başkanı Ziya-ür Rahman tarafından tartışmaya açılan Güney Asya Bölgesel İşbirliği'ne yöneltti. Hindistan kışkırtıcı zıtlaşmalara yol açmaması açısından komşuları ile ilişkilerini daima iki taraflı olarak ele almayı tercih etmişti. Dev komşusu ile ilişkisinde yalnız bırakılmak istemeyen Bangladeş tam da bu nedenle bölgesel işbirliği gereksiniminin altını çizdi. Öte yandan Hindistan da Pakistan'la ilişkiyi sürdürme konusunda ilgisiz değildi ve bir bölgesel işbirliği forumu bu amaca da hizmet edebilirdi. Sonuç olarak farklı nedenlerle de olsa Güney Asya Bölgesel İşbirliği (SARC) şeması oluştu. Dışişleri düzeyindeki görüşmelerden sonra Haziran 1983'te Yeni Delhi'de bakanlar düzeyindeki toplantı yapıldı. SARC burada resmen kurulmuş oldu. Bangladeş, Bhutan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka bu birliğin 7 üyesiydi. Ancak devletler birliği olarak resmi açıklama hükümet başkanlarının 1985 Aralık ayında, Dakka'daki ilk zirve toplantısında yapıldı. Yeni bir isim benimsendi: Bölgesel İşbirliği için Güney Asya Birliği (SAARC). Ayrıca daimi bir sekreterlik kurulması ve yıllık toplantılar yapılması da kararlaştırıldı.

İşbirliği gündemi başlangıçta kültürel, bilimsel ve ekonomik işlerle sınırlandırıldı. Tüm kararlar tam ittifakla alınmak zorunda olduğundan en küçük üye olan Maldivler bile SAARC'ın bir önerisini veto edebildi. Ancak bir başlangıç yapılmış ve ilerdeki gelişmelere göre başka amaçlara da hizmet edebilecek bir forum kurulmuştu.

Yakın yıllarda Güney Asya'da bazı dramatik gelişmeler ortaya çıktı. Önceki yıllarda süper güçlerin rekabetinin kaygılı bir gözlemcisi olan Hindistan şimdi her iki süper gücün aracılığıyla bölgenin idaresi gibi zor bir göreve soyunmuştu. Bu durum küçük komşular arasında hoşnutsuzluğa neden olsa da bunu yaşamın bir gerçeği olarak kabul etmek zorundaydılar. 1988'deki hükümet darbesinde Hindistan müdahalesiyle silinmekten kurtulan Maldivler gibi bazılarının minnettarlık duyacak nedenleri vardı. 1989'da ablukayla karşılaşan Nepal'in yaptığı gibi bazıları da amirlik gücünün kötüye kullanıldığından yakındılar. En karmaşık olay 'Hindistan barış gücünün' acil bir zabıta eylemi olduğu varsayılan 1987 Sri Lanka müdahalesiydi, ancak Kuzey Sri Lanka'nın uzun süreli işgaline döndü.

Hindistan'ın olaya katılması, doğrudan Güney Sri Lanka'daki diasporada yaşayan Tamillere yönelik 1983 Sinhala kıyımından sonra eylemleri artan Tamil terôristlere yardım etmesiyle başladı. Başkan Cayawardene'nin ordusu sadece küçük bir tören birliğiydi, ancak silahlı bir çözüm arayışı için çeşitli ülkelerden gelen yardımlarla bu küçük orduyu donattı. Yeni ordusu da henüz Tamil gerillaları ile karşılaşmamıştı, ancak 1987'de Caffna'nın etrafını çevirdiğinde Hindistan kuşatma altındaki Tamillere havadan destek gönderdi. Cayewardene önce Hindistan'ı protesto etti ancak daha sonra haziran 1987'de Raciv Gandhi ile bir anlaşma imzaladı. Artık Hindistan ordusunun terôristleri silahlarından arındıracağı düşünülüyordu. Fakat bunda başarılı olmadı. Hindistan'a insan, para ve itibar kaybına mal olan ve uzayan bir savaş ortaya çıktı. Sağ kanat Sinhala terôristlerinin büyük baskısı altında olan Cayewardene'nin ardılı Premadasa, Hindistan'a birliklerinin Temmuz 1989'dan itibaren çekilmesini isteyen bir ültimatom verdi. Tabii ki bu olmadı, yerine Eylül ayında, hesaplaşma gününü erteleyen yeni bir anlaşma imzalandı. Sovyetler 1989'da Afganis-

tan'dan çekildiği zaman Hindistan derin bir nefes almıştı, ancak bu kez de Kabil rejimini desteklemeye zorlandı. Hindistan Sri Lanka'ya iyice bulaşmıştı.

1987 yılında imzalanan anlaşma yeni hükümeti bağlamadığından Raciv Gandhi'nin 1989 seçimlerindeki yenilgisi Hindistan'ın Sri Lanka'dan çekilmesini kolaylaştırdı. 1990 baharından itibaren Ada'da Hindistan askeri kalmamıştı. Maliyetli ve hayal kırıklığı yaratan bir maceranın sonuna gelinmişti. Bazı Hindistan uzmanları birliklerinin çekilmek zorunda kalmalarından hemen önce Hindistan'ın kesin bir zafere çok yaklaştığını ileri sürdüler. Bu belki de Tamil Kaplanlarının 1991 yılında Raciv Gandhi'ye yaptıkları suikastı açıklayabilirdi. Onun tekrar iktidara gelerek kendilerine karşı bir kez daha mücadele başlatacağından korkmuş olabilirlerdi. Bu arada Hindistan hükümeti Tamil sorununa ikna edici bir çözüm getiren, ancak kendisine meydan okudukları zaman da Caffna'yı işgal etmekte tereddüt etmeyen Çandıraka Kumaratunge'nin aktif politikası nedeniyle daha fazla derde girmekten kurtuldu. 1987 yılında Hindistan Cayewardene Caffna'ya saldırdığında müdahale etmişti. Hindistan bu kez protesto etmedi hatta Çandıraka Kumaratunge'yi bu çabasında destekledi.

Önceki yıllarda uzun zaman dışişleri bakanı olarak görev yapmış olan Narasimha Rao genel olarak İndira ve Raciv Gandhi kadar çarpıcı bir çizgi izlemedi; Hindistan'ın çıkarlarını sakin ancak güçlü biçimde savundu. Ulusal Cephe dış politikası da aşağı yukarı aynı çizgideydi. Dışişleri bakanı İnder Gucral bu görevi daha önce de V. P. Sing'in hükümetinde üstlenmişti. Dış politikanın yürütülmesinde uyanık ve dengeli bir yaklaşımın devamlılığını sağladı. Bu belki de SAARC'nin pozitif bir rol oynamasına da katkıda bulunacaktı.

Son Değerlendirme

Hindistan devleti büyük bir geleneğin üzerinde yükselmiştir. Ganjetik ovaların küçük krallıkları, eskinin büyük imparatorlukları, ortaçağın bölgesel krallıkları, Hint-Türk imparatorluğu, İngiliz Hindistan imparatorluğu ve sonuçta Hindistan Birliği bu siyasi gelişimin aşamalarını gösterir. Bu gelişim devasa ülkenin tüm parçalarını içine alır. Tarihleri sonradan merkezi eğilimin çarpıcı bir örneği olarak değerlendirilen ortaçağ krallıkları bile tek tip devlet yönetiminin her yerde yeniden üretilmesi amacına hizmet etmiştir. Bu erken devlet biçimlenmeleri modern devletlerde olduğu gibi coğrafi kıstaslarla ele alınmamıştı. Onlar kentler, tapınaklar, savaşçılar, rahipler ve köylüler yumağından oluşuyordu. Büyük ölçüde bölgesel özerklik vardı, ancak kralların geleneksel egemenlikleri onlara yerel ihtilaflara müdahale ederek çözebilecek bir hakem gibi davranabilme gücü veriyordu.

Hindistan'a toprağa dayalı olan siyasi, askeri ve mali sistem, ardılları ve düşmanları tarafından kopya edilmiş olan modern devlet Büyük Hint-Türk İmparatorları tarafından getirildi. Hint-Türk İmparatorları askeri ve sivil işlevleri açıkça ayırmasalar da o zaman egemen olan askeri feodalizmi bürokratik sisteme dönüştürdüler. İmparatorluk subayları tüm askeri rütbeleri ve yönetsel görevleri birlikte ve aynı zamanda üstlendiler. Çoğu askeri ve sivil hizmetleri kendi yardımcılarına verdiler.

Hint-Türk devlet yapısını ele geçiren İngilizler askeri görevlilerin yerine kamu hizmetini koyarak bu yapıyı "sivilleştirdiler." Bu devlet hizmeti sonradan 'İngiliz Hint imparatorluğunun "çelik çatısı" olarak ortaya çıktı. Aynı zamanda Hindistan'ın taşra bölgelerine de egemen olacak yasaları ve mahkemelerini getirdiler. İngiliz yasama ve yargısı Hindistan'daki yaşamı etkiledi. Ulusal hareketliliğin dalgalı akımı ve anayasal reformlar böylece parlamenter hükümet biçimi kararını doğurdu. İngilizlerin gerçekleştirdiği bu yetki transferi süreci Hint milliyetçilerini bir ulusal parlamenter yönetim hedefine daha da güçlü bir şekilde yönelten dört dörtlük bir parlamenter demokrasinin bahşedilmesini sürekli erteledi. İngilizlerin eyalet özerkliği ölçütlerinde iktidar transferi aracı olarak sundukları federalizm ulusal beklentilerin aksine gelişti, ancak yine de bağımsızlıktan sonra da değişmedi.

Hem Hint-Türk hem de İngiliz Hint siyasi gelenekleri son derece merkezi olduğundan bu merkezilik Hint milliyetçileri tarafından taklit edildi. Ulusal bütünlük ihtiyacını öne çıkaran Hindistan'ın bölünmesiyle güçlendi. Bu merkezileşmeye daha ileri bir katkı da kotarılan devrim karşıtı iktidar transferinin ardından başarılı bir şirket gibi teslim alınan devlet görevinin bozulmamış geleneği idi. Bu federal devletlerin gelişim gereksinimleri hâkim merkeziyetçiliğin bir sonucu olarak idrak edilmedi, ancak son zamanlar-

da Hindistan Birliği gibi muazzam devletler için federalizmin değerini anlayan yeni bir bilinç açığa çıkmaktaydı.

Hindistan siyasi geleneğinin bir diğer önemli unsuru Hindistan'ın sekülarizmidir. Hindistan'da Hinduizmin genel felsefi şemsiyesi altındaki çeşitli dini eğilimler siyaset alanında büyük ölçüde özerklik sağladı. İslam hükümdarları Hindistan'ın büyük bölümünü fethettikleri zaman inanmayanlara koruma ihsan edecek bir Müslüman loncası gibi farklı bir devlet anlayışı getirdiler. Ancak fiili siyasi uygulamada da Müslümanlar vatandaşların çoğunun bu tür inançsızlardan oluştuğu gerçeğini dikkate almak zorunda kalmıştı. İngilizler Hindistan'ı fethettiği zaman bir Hıristiyan imparatorluğu kurmadılar, benzer olarak Hindistan Ulusal Cephesi İngiliz yönetimine meydan okuduğu zaman örgüt bu sekülar yapının korunmasına büyük özen gösterdi. Bu sadece basit bir ideolojik mesele değil, politik bir zorunluluktu, çünkü mezhep tabanı üzerine birlik inşa etmek isteyenler siyasi yaşamın hayat pınarından uzaklaşmak zorunda kalacaktı. 'Böl ve yönet' İngiliz politikası, sonuçta Hindistan'ı bölünmeye götüren, Müslümanlara ayrı seçim bölgesi uygulaması, Hindistan Ulusal Kongresinin daha sonra Hindistan Birliğinin rehber ilkesi haline gelen sekülarizm tutkusunun haklılığını ortaya koydu. Cavaharlal Nehru bu seküler cumhuriyeti Hint ulusunun modern ulusal dayanışma koşullarında olgunlaşacak gerçek bir okulu olarak gördü. Görüşleri bu açıdan birçok Hint toplumunun modern bir ulusa dönüşümünü umut etmiş olan eski liberal milliyetçiler Gokhale ve Ranade'nin görüşlerine yakın durmaktadır. Bu süreç hâlâ devam etmektedir ve birlikte davranılarak üstesinden gelinmesi gereken birçok engel vardır.

Hint ulusunun yakasını bırakmayan sorunlardan biri de büyük bölgesel ihtilafların varlığıdır. Genel hayat standartları açısından Tamil Nadu da dahil olmak üzere Hin-

distan'ın batı yarısındaki eyaletler Latin Amerika ile eşit konumdadır; doğu eyaletleri ise daha da fakir olan Afrika devletleri düzeyindedir. Ekonomik gelişim dinamikleri genellikle azalmamakla birlikte bu farklılıklar nedeniyle de nadiren gelişmektedir. Bu nedenle de doğunun aşırı nüfusu ile kentleşme sürecindeki bölgeleri geri kalırken Batı yarışta başa geçmiştir. Hindistan metropolleşmesinin batı bölümünde örneğin küçük kentler pahasına büyük kentlerin büyümesi de sorunlara neden olmuştur. Bu sorunlar aşılmak zorundadır. Aynı zamanda Varanasi ve Patna'nın kuzeyindeki -çoğu fakir ve sömürülmüş 40 milyon kişinin yaşadığı- yoğun nüfusa sahip kırsal bölgeler de acilen ilgi beklemektedir. Bu görevler politik sistemde büyük ölçüde tahammül ve esneklik gerektirmektedir. Burada incelenen hikâye bu esnekliği ortaya koydu; birçok sorunun çözümsüz kaldığını da açığa çıkardı. Bunlar geleceğin de sorunlarıdır.

Kronoloji

İÖ

y. 6000	Belucistan'daki neolitik yerleşimler
4. binyıl	İndus vadisindeki yerleşimler
2800-2600	İndus Medeniyetinin başlangıcı
2600-1700	İndus Vadisi, (Mohenco-Daro, Harappa), Pencap (Kalibangan) ve Gucerat'taki (Lothal) büyük kentlerin uygarlıkları
2. binyıl	Hint-Aryanların göçü
y.1400-900	Erken Vedik dönemi (Rigveda); Aryanların Pencap ve Batı Ganj-Yamuna-Doab'taki yerleşimleri
y.1000	Hindistan'da demir
900-500	Geç Vedik dönemi *(Brahmanalar)*; Aryanların orta ve doğu Ganj ovasındaki yerleşimleri; ilk Mahacanapadaların ortaya çıkışı
800-400	Vedik yerleşim bölgesindeki boyalı gri çanak-çömlek
500 vd.	Doğu Ganj vadisinde (Kausambi muhtemelen daha önce) ilk şehirleşme

y. 518	Pers imparatorluğunda Gandhara ve Sind eyaletleri
y. 500	Doğunun üstün gücü olarak Magadha ortaya çıkıyor
y. 5. yüzyıl	Buda kuzey Hindistan'da öğretisini yayıyor
y. 364	Mahapadma yönetiminde Nanda hanedanı
327-325	İskender Kuzeybatı Hindistan'da
y. 320	Çandragupta Maurya imparatorluğunu kuruyor
268-233	İmparator Aşoka
261	Aşoka'nın Kalinga'yı fethi ve Buddhizme dönüşü
256	Güney Asya'da ve Helenistik dünyada Buddhizm
y. 248	Yunanlıların Baktria'daki bağımsızlığı.
y. 185	Puşyamitra son Maurya'yı öldürüyor ve Sunga hanedanını kuruyor (İÖ 73)
y. 175	Hint-Yunan İmparatorluğunun kuruluşu
y. 155-130	Hint-Yunanlıların en önemli kralı Menander ("Milindapanho")
141 sonrası	Sakalar Baktria'yı fethediyor
y. 94	Maues, Kuzeybatı Hindistan Saka kralı
y. 58	I. Azes: Vikrama döneminin başlangıcı
1. yüzyıl	Orta Hindistan'da Şatavanaların ve Doğu Hindistan'da Kral Kharavela'nın (Kalinga) ortaya çıkışı

İS

y. 20-46	Gondopharnes, Taksila'daki Hint-Part kralı 1. yüzyılın başları Kucala Kadphises Yüe-çi kabilelerini birleştiriyor ve Kuşana imparatorluğunu kuruyor
1. yüzyıl	Roma imparatorluğu ile yoğun ticari bağlantılar

78	Saka dönemi
78-144 arası	Kanişka'nın tahta geçmesi, Kuşana imparatorluğunun parlak dönemi
125 sonrası	Şatavahanaların Gautamiputra ve Vasiştiputra yönetiminde dirilişi
150	Rudradaman Saka Kşatrapa Batı Hindistan'da
y. 250	Şatavahana krallığının dağılması
320	I. Çandragupta Gupta hanedanını kuruyor
335-75	Samudragupta, Gupta krallığının bütün Kuzey Hindistan ve geçici olarak Güney Hindistan'a yayılması
375-413/5	II. Çandragupta, Gupta imparatorluğu gücünün zirvesinde, batıda Saka krallığının fethi ve Orta Hindistan Vakatakaları ile evlilik birliği; Sanskrit şiirinin yeni bir zirvesi (Kalidasa)
405-11	Hindistan'da Fa-hsien (Faxian)
415-55	Kumaragupta yönetiminde barış ve kültürel yayılma süreci
455-67	Skandagupta; Hunların ilk saldırısı
467-97	Budhagupta, son önemli Gupta lideri
y. 500-27	Hunlar Toramana ve Mihirakula ile Kuzey Hindistan'ı yönetiyor; Kuzeyin klasik kent kültürünün gerilemesi
543-66	I. Pulakeşin, Orta Hindistan Badami Çalukyaların doğuşu
y. 574	Simhavişnu, Güney Hindistan Kançipuram Pallavaların doğuşu
606-47	Kanauclu Harşa
609-42	Badamili II. Pulakeşin; Çalukyaların orta Hindistan egemenliği
y. 630	Pulakeşin, Kanauc Harşasını yener; Kuzey Hindistan egemenliğinin sonu

630-43	Hsiuen-tsang (Xuanzag) Hindistan'da
680-720	II. Narasimhavarman yönetiminde Pallava krallığının zirvesi (Mahabaliputram'daki kıyı tapınağı)
711	Araplar Sind'i fethediyor
752-6	Dantidurga Çalukyaları deviriyor ve Raştrakuta hanedanını kuruyor
770-821	Gopala Bihar ve Bengal'in Pala hanedanını kuruyor, ardılı Dharmapala yönetiminde Doğu Hindistan hâkimiyeti
788-820	Şankara
783	Vatsaraca Racastan Gurcara-Pratihara hanedanını kuruyor
Geç 8. yüzyıl	Bölgeler arası büyük çatışmaların başlaması
836-85	Gurcara-PratiharalarBhojayönetimindeHindistan'ın en güçlü hanedanı oluyor
860	Sumatralı kral Balaputa Nalanda'da bir manastır kuruyor
871-907	I. Aditya Pallavaları devirip Çola hanedanını kuruyor
939-68	Raştrakutalar III. Krişna yönetiminde en güçlü hanedan oluyor; Çolaların yenilişi
973	Taila Raştrakutaları deviriyor ve Kalyani Çalukya hanedanını kuruyor
985-1014	Racaraca Çola imparatorluğunu kuruyor; Güney Hindistan ve Sri Lanka'nın Fethi
988-1038	Mahipala, Bengal ve Bihar palalarının yeniden doğuşu
1000-27	Gazneli Mahmud 17 'sefer'le Kuzey Hindistan'a saldırıyor (Mathura, Kanauc ve Somnath tapınaklarının imhası)
1014-47	"Büyük" Racendra Çola
1023/3	Çola ordusu Ganj'a ilerliyor ve Orissa Somavamşileri ile Bengal Palalarını yeniyor

1025	Çolaların bir deniz seferi ile Sirivicaya'nın fethi (Sumatra ve Malaya)
1070-1120	Vengili I. Kulottunga Çola tahtına çıkıyor
1077-1147	Kalingalı Anantavarman Çodaganj Orta Orissa'yı fethediyor ve Ganj imparatorluğunu kuruyor
1077-1120	Ramapala, son önemli Pala kralı, Bengal topraklarını yeniden alıyor
1137	Vaişnava reformcusu Ramanuca'nın ölümü
1179-1205	Lakşmana Sena, Bengal'in son Hintli kralı
1192	Tarain savaşı, Gurlu Mahmut Pritiviraca yönetimindeki bir Racput ittifakını yeniyor; sonraki yıllarla Müslüman ordularıyla Kuzey ve Doğu Hindistan'ı fethediyor
1206	Aybeg Delhi Sultanlığını kuruyor
1210-36	İltutmuş, Delhi sultanı
1246-79	III. Racendra, son Çola kralı
y. 1250	Konarak Güneş tapınağı
1253-75	Catavarman Vira Pandya yönetimi, Madurai Pandyaların geçici dirilişi
1266-87	Balban, Delhi sultanı
1290-1320	Delhi'nin Halaci hanedanı
1293	Marko Polo Güney Hindistan'da
1297-1306	Delhi sultanlığı birçok Moğol saldırısını püskürtüyor
1296-1316	Alaaddin, Delhi sultanı, köklü yönetim yenilikleri
1309-11	Delhi sultanlığının Güney Hindistan'ı fethi
1320-88	Delhi Tuğluk hanedanı
1325-51	Muhammed Tuğluk
1327	Orta Hindistan'daki Devletabad'ın geçici olarak sultanlığın yeni başkenti ilan edilmesi; dağılmanın başlangıcı
1334-70	Madurai sultanlığı

1338	Bengal'in ayrı sultanlığı
1346	Vicayanagara imparatorluğunun kuruluşu
1347	Bahman Şah Orta Hindistan'da Bahmani sultanlığını kuruyor
1351-88	Firuz Şah, Delhi'nin son önemli sultanı
1361	Firuz şah Orissa'ya saldırıyor
1370	Vicayanagara Madurai sultanlığını fethediyor
1398	Timur Delhi'yi harap ediyor
1403	Gucerat'ın ayrı sultanlığı
1406-22	Vicayanagara Kralı II. Devaraca'nın doğu kıyısını fethi
1414-51	Delhi'li Seyyidler
1435-67	Kapilendra Orissa'nın Suryavamşa hanedanını kuruyor
1451-1526	Lodi hanedanı; Delhi sultanlığının tekerrürü
1463	Kapilendra Kaveri'ye kadar doğu kıyısını fethediyor
1481	Başvezir Mahmut Gavan'ın öldürülmesi ve Bahmani sultanlığının dağılmasının başlangıcı
1489-1505	Sikander Lodi; Delhi sultanlığının yeni başkenti Agra
1498	Vasko Dö Gama Kalikut'ta
1509-29	Krişadeva Raya, Vicayanagar gücünün zirvesinde
1510	Portekiz Goa'yı alıyor
1526	Babür, Büyük Hint-Türk imparatoru Delhi sultanını yeniyor
1542	Şer Şah Kuzey Hindistan'ı fethediyor ve yeni bir gelir yönetim sistemi getiriyor
1554	Hümayun, Büyük Hint-Türk, Şer Şah'ın ardılını yeniyor ve Hint-Türk yönetimini yeniden kuruyor
1556	Ekber Hümayun'un yerine geçiyor

1565	Talikota Savaşı: Vicayanagar ordusu Bahmani sultanlığının ardılı ortak ortak eyaletlerin güçlerine yeniliyor
1574	Ekber Gucerat'ı fethediyor
1586	İspanya ve Portekiz Kralı II. Felipe Alman tüccarlar Fugger ve Welser ile biber anlaşmasını yapıyor
1600	Doğu Hindistan Şirketi'nin Londra'da kurulması
1602	Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin kuruluşu
1605-27	Büyük Hint-Türk imparatoru Cihangir ve karısı Nur Cihan Hindistan'da İran saray kültürünün gelişmesine nezaret ediyor
1615-18	Sir Thomas Roe, ilk İngiliz elçisi, Hint-Türk sarayında kalıyor
1627-58	Büyük Hint-Türk Şahı Cihan, Dekkan'ın büyük bölümünü fethediyor, Delhi'de Kızıl Hisar'ı, Agra'da Taç Mahal'ı inşa ediyor
1636-44	Hint-Türk Prensi Evrengzib Dekkan genel valisi olarak Güneyi yönetiyor
1646	Şivaci, Pune-Maharaştra bölgesinde istihkam kuruyor
1655	Evrengzib Golkonda sultanlığına saldırıyor
1658-1707	Kaynakları tüketerek çöküşe de neden olan Evrengzib döneminde Hint-Türk imparatorluğu gücünün doruğunda
1664	Fransız Doğu Hindistan Şirketinin açılışı
1668-1706	François Martin, Hindistan'da Fransız gücünün ardındaki insan
1670	Şivaci Hint-Türk İmparatorluğunun limanı Surat'a saldırıyor
1680	Şivaci'nin ölümü
1681	Evrengzib Dekkan'da yeni Hint-Türk baş-

	kenti Erengabad'ı kuruyor
1686-7	Evrengzib Bicapur ve Golkonda sultanlıklarını ilhak ediyor
1707-19	Birbirinin ardından gelen üç güçsüz sultan Hint-Türk imparatorluğunun çöküşünü getiriyor
1714-20	Balaci Vişvanat, Maratha kralı Şahu'nun İlk Pişvası (baş vezir), yeni bir merkezi vergi toplama sistemi kuruyor
1724	Nizam-ül-Mülk Asaf Cah, Dekkan genel valisi ve Hint-Türk veziri, Delhi'yi bırakıyor ve Haydarabad'da yarı bağımsız bir devlet kuruyor, diğer Hint-Türk eyaletleri (Bengal, Oudh) onu izliyor
1720-1740	Pişva I. Baci Rao Maratha yönetimini Kuzey Hindistan'a yayıyor, Delhi'ye saldırıyor
1739	İran hükümdarı Nadir Şah, Delhi'yi yağmalıyor ve Hint-Türk İmparatorluğu'nun görkemli tahtını çalıyor
1742-54	Fransız vali Dupleix, Hint yöneticileri arasındaki kavgadan yararlanıyor ve Fransa emrinde bir Hint piyade birliği kuruyor
1746	Fransız amiral La Bourdonnais Madras'ı ele geçiriyor
1751	Robert Clive Arcot'u ele geçirip savunuyor
1757	Plassey Savaşı, Clive Bengal nevabını yeniyor ve yerine Mir Cafer'i getiriyor
1760	Vandivaş savaşı, İngilizler Fransızları yeniyor
1761	Panipat savaşı, Afgan hükümdarı Ahmet Şah Durani Marathaları yeniyor Güneyi tekrar alıyor
1764	Baksar savaşı, Hint-Türk İmparatorluğu ve Bengal ile Oudh nevablarının birleşik ordula-

	rı İngilizlere ve onların Hint birliklerine yeniliyor
1765	Clive, Bengal valisi olarak Hindistan'a dönüyor ve Doğu Hindistan Şirketi adına Hint-Türk imparatorluğunun Bengal için verdiği sivil yetkiyi (Divani) kabul ediyor
1769	1761'de Mysore tahtına el koyan Haydar Ali Güney Hindistan'ın büyük bölümünü fethediyor
1770	Bengal kıtlığı, halkın üçte biri ölüyor
1773	Tanzim kanunu, Warren Hastings genel vali oluyor
1782	Haydar Ali ölüyor, oğlu Tipu Sultan Hindistan'daki İngiliz egemenliğine karşı mücadeleye devam ediyor; Hastings İkinci Güney Tanzim Kanunu üzerinde yoğunlaşmak, güçlü bir genel vali konumu elde etmek ve Londra'da bir Denetim Kurulu kurulması için Marathalarla Salbei barış anlaşmasını yapıyor
1785	Warren Hastings'in suçlanması; halefi Lord Cornwallis, Tipu Sultanı yeniyor ve topraklarının büyük bölümünü ilhak ediyor
1793	Bengal'de Sürekli Yerleşim (Toprak Geliri)
1799	Tipu Sultan'ın nihai yenilgisi ve ölümü
1803	Oudh nevabı topraklarının güney ve batı bölgelerini İngilizlere bırakıyor
1818	Marathalara karşı nihai İngiliz zaferi
1843-8	Hindistan'da İngiliz yönetiminin güçlenmesi; Sind ve Pencap'ın fethi
1857	Doğu Hindistan Şirketi ordusundaki Hintli askerlerin ayaklanması ve bazı Hint prensleriyle Oudh toprak ağalarına karşı isyanı
1858	Doğu Hindistan Şirketi'nin dağılması, Hindistan'ın Kraliyet yönetimi altına girmesi

1861	İmparatorluk Yasama Konseyi'nin kuruluşu (Hint üyeler genel vali tarafından atanıyor)
1877	Kraliçe Victoria Hindistan imparatoriçesi unvanını alıyor
1880	Afgan savaşındaki İngiliz yenilgisi İngiltere seçimlerini etkiliyor, Gladstone Liberal genel vali Lord Ripon'u Hindistan'a gönderiyor, Hintli milliyetçiler Liberal destek umuyor
1885	İlk Hindistan Ulusal Kongresi Bombay'da toplanıyor
1892	Yasama Konseylerinde yenilik; daha fazla Hintli üye
1905	Bengal'in taksimi, ulusal heyecan, İngiliz mallarının boykotu (Swadeşi Kampanyası)
1906	Müslüman Birliği'nin kurulması
1907	Ulusal Kongre'nin bölünmesi ("Ilımlılar"/ "Aşırılar")
1908	Bal Gangadhar Tilak altı yıl hapse mahkûm oluyor
1909	Morley-Minto reformu, Müslümanlar için ayrı seçim
1916	Ulusal Kongre ve Müslüman Birliği arasında Lakhnau Paktı (Tilak-Cinnah)
1917	Montagu'nun "sorumlu hükümet" açıklaması
1918	Ulusal Kongre'nin bölünmesi ve Milli Liberal Federasyonun kurulması
1919	Rowlatt Kanunları ve Gandhi'nin Rowlat *satyagrahası* (Pasif direnişi ç.n.)
1920	Montagu-Chelmsford reformu, iki başlı eyaletler
1920-2	Gandhi'nin işbirliğinden uzaklaşma kampanyası ve Hintli Müslümanların Hilafet kışkırtması
1928	Simon komisyonu Hindistan'a geliyor
1929	Lord Irwin'in "Dominyon statüsü"nü açıkla-

	ması Kongre'yi tatmin etmiyor
1930	Gandhi'nin "tuz yürüyüşü" sivil itaatsizlik kampanyası; Londra'daki ilk Yuvarlak Masa Konferansı Kongre tarafından boykot ediliyor
1930-1	Büyük Bunalım (tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesi) Hindistan'ı sarsıyor, Kongre köylü huzursuzluğunu dile getiriyor
1931	Gandhi-Irwin Paktı; Gandhi ikinci Yuvarlak Masa Konferansı'na katılıyor
1932	Sivil itaatsizlik kampanyasının tekrarı; Gandhi-Ambedkar Paktı (dokunulmazlar için ayrı oy kullanma yerine rezerv koltuklar)
1933	Sivil itaatsizlik kampanyasının sonu
1934	Merkez Yasama Meclisi seçimleri, Kongre birçok koltuk kazanıyor
1935	Hindistan Yasası Hükümeti
1936	Seçimler, Kongre yedi eyalette çoğunluğu kazanıyor
1937	Kongre önceki protestodan sonra valinin olağanüstü yetkilerine karşı görev kabul ediyor
1939	İkinci Dünya Savaşı başlıyor, Kongre bakanları istifa ediyor
1940	Müslüman Birliği'nin Lahor Çözümü (Pakistan Çözümü); Cinnah "İki Ulus" Teorisini dile getiriyor
1942	Cripps Misyonu ve "Özgür Hindistan" çözümü: "Ağustos Devrimi"
1944	Gandhi-Cinnah görüşmeleri sonuçsuz kalıyor
1945	Simla Konferansı, ulusal geçici hükümet Cinnah'ın talepleri nedeniyle kurulamıyor
1946	Seçimler, Müslüman Birliği çok başarılı; kabine görevi; Müslüman Birliği'nin "Doğrudan Eylem Günü" (16 Ağustos) ve "Büyük Kalkü-

	ta Kıyımı"; geçici hükümet: Cavaharlal Nehru başbakan
1947	Bağımsızlık ve bölünme (Pakistan, 14 Ağustos); Keşmir ihtilafı başlıyor
1948	Mahatma Gandhi suikastı (30 Ocak)
1950	Hindistan Cumhuriyet Anayasası açıklandı: Racendra Prasad (başkan), J. Nehru (başbakan)
1951	Nehru Kore savaşında arabulucu
1952	İlk genel seçim, Kongre kazanıyor
1952-6	İlk beş yıllık plan
1954	Çinhindi'de Hindistan arabuluculuğu; Pakistan Amerikan pakt sistemine katılıyor
1955	Afrika-Asya devletlerinin Bandung Konferansı; Kruşçev ve Bulganin Hindistan'ı ziyaret ediyor; Eyaletler Yeniden Örgütlenme Komitesi eyaletlerin dile göre oluşturulmasını öneriyor
1956	Nehru'nun Macaristan'a Sovyet müdahalesine ilişkin sözleri Batıyı kızdırıyor, Soğuk Savaş şiddetleniyor
1957-61	İkinci beş yıllık plan, sanayileşmenin vurgulanması, yabancı yardım ihtiyacı
1957	İkinci genel seçim, Kerala dışında Kongre kazanıyor (Komünist Hükümet Başkanı: E. M. S. Namboodiripad)
1959	"Kerala"da 'Başkanlık Sistemi: Svatantra Partisinin kuruluşu; Dalay Lama Tibet'ten Hindistan'a kaçıyor; Çin ve Hindistan arasında açık yüzleştirmenin başlangıcı
1960	Pakistan ile İndus Su Anlaşması, Nehru Eyüp Han görüşmeleri; Nehru'nun Paris zirvesi hüsranın ardından BM'de arabuluculuk girişimi; Bombay eyaletinin Gucerat ve Maharaştra

	arasında bölünmesi
1961	Belgrad Bağlantısızlar Konferansı; Delhi'de Nehru-Çu Enlay görüşmeleri; Goa'nın bağımsızlığı
1962	Üçüncü genel seçim; Kongre kazanıyor; Çin'le sınır savaşı
1962-6	Üçüncü beş yıllık plan; ağır sanayinin hızla yayılması
1964	Nehru ölüyor; yerine Lal Bahadur Şastri geçiyor
1965	Kuç bataklığı konusunda Pakistan ile ihtilaf; Pakistan'ın Keşmir saldırısı, Hindistan'ın Lahor'a karşı saldırısı, ateşkes ve Sovyet arabuluculuğu
1966	Taşkent'te Konferans (SSCB); Şastri ölüyor; yerine İndra Gandhi geçiyor; Rupi değer kaybediyor, kötü hasat, tarımsal fiyatlarda muazzam artış
1967	Dördüncü genel seçim, Kongre merkezde çoğunluk konumunu koruyor. Ancak birçok eyalette kaybediyor
1968	'Yeşil Devrim' başlıyor; dördüncü beş yıllık plan erteleniyor
1969	Birçok eyalette seçimler, Kongre konumunda güçlenme yok; İndira Gandhi Kongre'yi bölüyor; 'muhafazakârlar' düşüyor
1971	Sadece merkezde yapılan seçimlerde, İndira Gandhi'nin Kongre'si kazanıyor; Hint-Sovyet Dostluk Anlaşması; Hindistan ordusu Bangladeş'in özgürlüğüne yardımcı oluyor; Pakistan birlikleri Dakka'da teslim oluyor
1972	İndira Gandhi'nin Simla'da Butto ile görüşmesi ilişkileri normalleştiriyor; kötü hasat ekonomik durumu sarsıyor

1974	Petrol fiyatları yükseliyor, bir kötü hasat daha hızla enflasyona götürüyor; demiryolu işçilerinin grevi, yeraltı nükleer aygıt denemesi
1975	Cayaprakaş Naraya'ın önderliğindeki protesto hareketi; Gandhi'nin seçim davasında olumsuz Yüksek Mahkeme kararı; Kongre Gucerat'ta kaybediyor; "Olağanüstü hal", çoğu muhalafet lideri tutuklanıyor
1976	İndira Gandhi o yıl yapılması gereken seçimleri erteliyor ve seçim tarihini aniden Mart 1977 olarak belirliyor
1977	İndira Gandhi seçimlerde yenilgiye uğruyor, Morarci Desai başbakan oluyor. Eski muhalefet partileri birleşip Canata Partisi'ni oluşturuyor
1978	Canata Partisi'nde ihtilaf, Başbakan vekili Çaran Singh uzaklaştırıldı
1979	Desai istifa ediyor, Singh geçici hükümete başkanlık ediyor
1980	İndira Gandhi seçimleri kazanıyor, Kongre Genel Sekreteri Sancay Gandhi, bir özel uçak kazasında ölüyor
1983	Andra Pradeş'te seçimler (Telugu Desam Partisi: N. T. Rama Rao) ve Karnataka (Canata Partisi: Ramkrişna Hedge) Kongre'yi yenilgiye uğratıyor (I); İndira Gandhi'nin başkanlığında Yeni Delhi'de Bağlantısızlar Konferansı
1984	Pencap'ta huzursuzluk, Hindistan ordusu silahlı Sihlerin işgalindeki Amristar Altın Tapınağına saldırıyor (lider Carnail Sinh Bhindravale öldürülüyor); İndira Gandhi Sih muhafızların suikastına uğrayarak ölüyor, yerine Raciv Gandhi geçiyor; Aralık seçimlerini kazanıyor

1985 Bütçe ekonomik değişim sinyali veriyor. Pencap ve Assam uzlaşmaları; Assam'daki seçimleri Asom Gana Parişad, Pencap'taki seçimleri Akali Dal kazanıyor

1987 Pencap'ta Başkanlık Sistemi, Haryana'da seçimleri Lok Dal kazanıyor; eski maliye ve savunma bakanı, V. P. Singh, muhalefet lideri oluyor. Hindistan'da ciddi kuraklık. Gandhi ve Sri Lanka Başkanı Cayevardene anlaşma imzalıyor, Hindistan barış koruma güçleri Tamil teröristlerini silahlarından arındıramayan Kuzey Sri Lanka'ya yerleşiyor

1988 V. P. Singh muhalefet lideri olarak ara seçimleri kazanıyor; Pencap'ta huzursuzluk sürüyor, Amritsar'daki Altın Tapınak bir kez daha Hindistan ordusunun saldırısına uğruyor

1989 Dış politika ve göçlere ilişkin Nepal ile görüş ayrılığı, Hindistan Kuşatması. Sri Lanka Başkanı Premadasa Hindistan birliklerinin durması için ültimatom yayınlıyor, yeni anlaşma bunu erteliyor. Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesi Hindistan'ı rahatlatıyor, ancak Hindistan Kabil Rejimini desteklemeyi taahhüt ediyor, Kasım seçimleri Kongre Partisi'nin yenilgisiyle sonuçlanıyor, Gandhi istifa ediyor, V. P. Singh hükümeti kuruyor

1990 Hindistan birlikleri Sri Lanka'dan ayrılıyor V. P. Singh Başbakan vekili Devi Dal'ı uzaklaştırıyor, Ramcanmabhumi kampanyası, BCP Başkanı Advani Ayodya'ya yürüyor, Ekim ayında tutuklanıyor; V. P. Singh'in hükümeti düşüyor, Çandraşekar başka bir azınlık hükümeti kuruyor

1991 Çandraşekar'ın hükümeti Ulusal Kongre tara

fından devriliyor, Raciv Gandhi seçim kampanyası sırasında Madras yakınlarında öldürülüyor, 21 Mayıs ödemeler dengesi krizi. P. V. Narasimha Rao yeni azınlık hükümetini oluşturuyor (Ulusal Kongre), Maliye Bakanı Dr. Manmohan Singh yapısal tanzim planını sunuyor, Rupi devalüe ediliyor

1992 Bombay borsa maniplasyonu, Babri Mescid'inin tahribi, Ayodhya, 6 Aralık'ta dört BCP devlet görevlisi uzaklaştırılıyor

1993 Yeni Delhi'de BCP toplantısı (Şubat) Narasimha Rao Çin'i ziyaret ediyor, gerçek denetim hattı için anlaşma imzalıyor, Himachal Pradeş, Madhya Pradeş, Racastan ve Uttar Pradeş'te seçimler. BCP oy kaybediyor

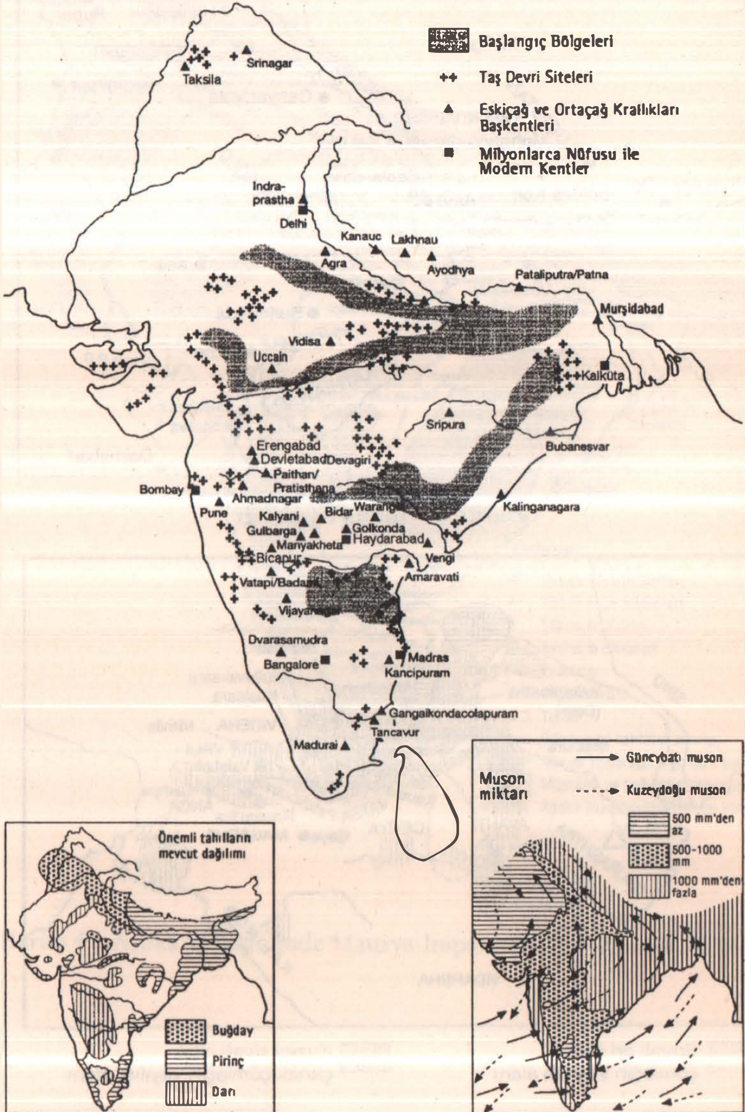
1994 Karnataka'da seçimler, Canata Partisi kazanıyor; Andra Pradeş'i N. T. Rama Rao'nun partisi Telugu Desam kazanıyor

1995 Gucerat'ta seçimler, BCP kazanıyor, Maharaştra'da BCP ve Şiv Seṇa Koalisyon hükümeti

1996 Kabinedeki birçok bakan yasadışı işlemlerle para almakla suçlanarak istifa etti. Suçlananlar arasında olan Advani BCP başkanlığından ayrıldı. Nisan-Mayıs'taki federal seçimlerde, çoğunluk sağlanamadı. A. B. Vacpayee (BCP) başbakan 15-27 Mayıs; H. D. Deve Govda (Ulusal Cephe) Başbakan 1 Haziran

1997 İnder Kumar Gucral, Deve Govda'nın yerine başbakan oldu, Nisan.

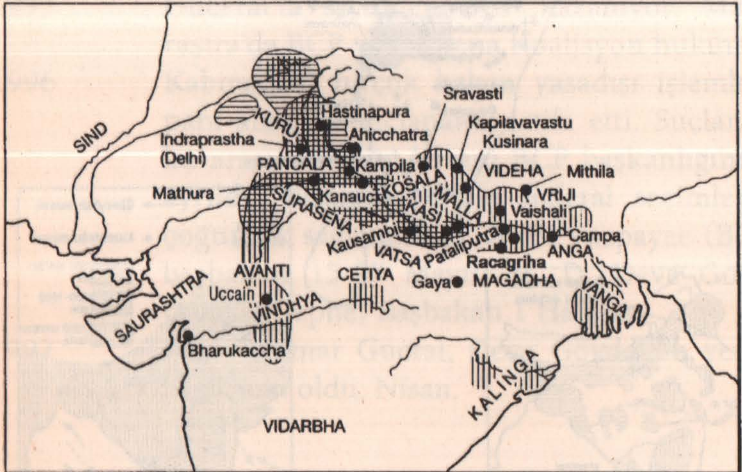
Haritalar

Harita 1 Tarih ve Çevre

Harita 2 İndus Uygarlığı

Harita 3 Ganj vadisinin ilk kültürleri (İÖ y. 1000 - 500)

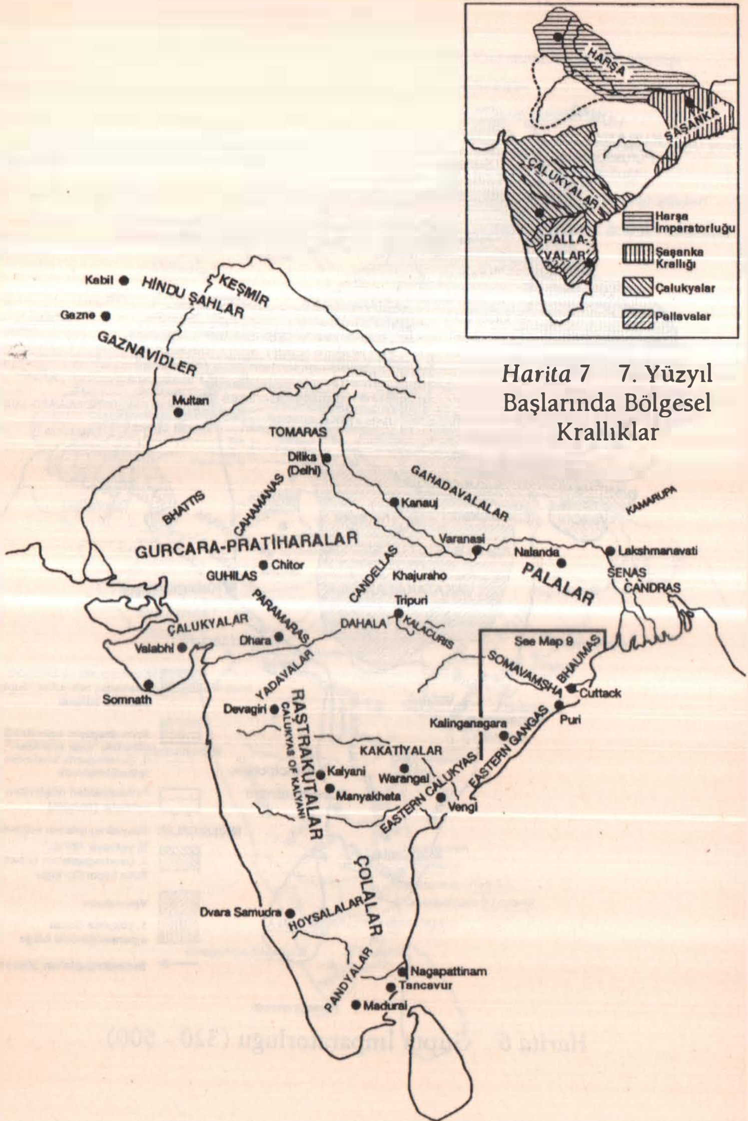
Harita 4 Aşoka yönetiminde Maurya İmparatorluğu (İÖ 268 - 233)

Harita 5 Hindistan y. O-İS 300

Harita 6 Gupta İmparatorluğu (320 - 500)

Harita 7 7. Yüzyıl Başlarında Bölgesel Krallıklar

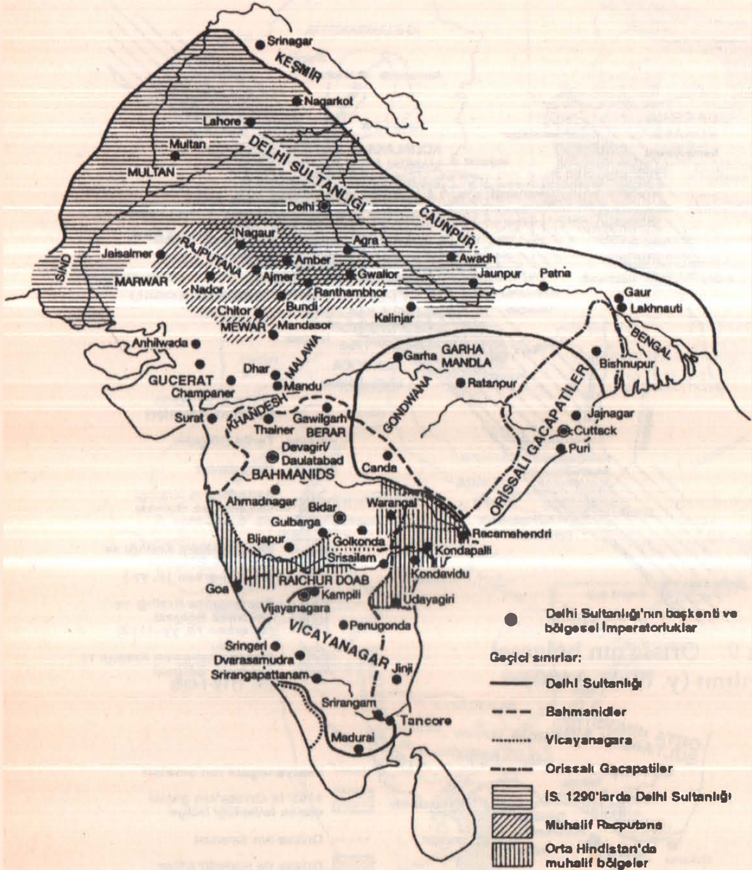
Harita 8 Erken Ortaçağın Bölgesel Krallıkları (y. 900 - 1200)

KHIJJINGAKOTTA
Bhanjas
Asanapat
Khiching
Baitarani
Jaleswar
Sitabhinji
Balasore
DAKŞİNA KOŞALA
Somavamshi
Sambalpur
Sirpur
Barpali
Binka
Baidyanath
Sonepur
Saintala
Ranipur-Jharial
Belkhandi
Asurgarh
Bajrakot
KODALAKA MANDALA
Sulkis
Soro
Anandpur
Jajpur
Gandharadi
Baudh
Tungas
Brahmani
Mahanadi
Cuttack
UTTARA TOSALI
Bhauma Karas
Bhubaneswar
Dhauli
KHINJALI MANDALA
Bhanjas
DAKŞİNA TOSALI
Buguda
Aska
Rushikulya
Jaugada
Puri
Konarak
KONGODA
Shailodbhavas
Vamshadhara
Nagavali
Mahendragiri
Kalinganagara (Mukhalingam)
KALINGA
Gangas
Srikakulam
Kalingapatam
Srikurmam
Simhachalam
Erken Krallıkların Çekirdek Bölgeleri
KALINGA Tarihi Bölgeler
Gangas Hanedanlar
Şailodbhava Krallığı ve Çekirdek Bölgesi (İS. 6. yy.-736)
Bhauma-Kara Krallığı ve Çekirdek Bölgesi (İS. 736-erken 10. yy.)
Somavamşa Krallığı ve Çekirdek Bölgesi (İS.erken 10. yy.-1112)
Gangar hanedanı Krallığı ve Çekirdek Bölgesi (İS. 1112-1436)

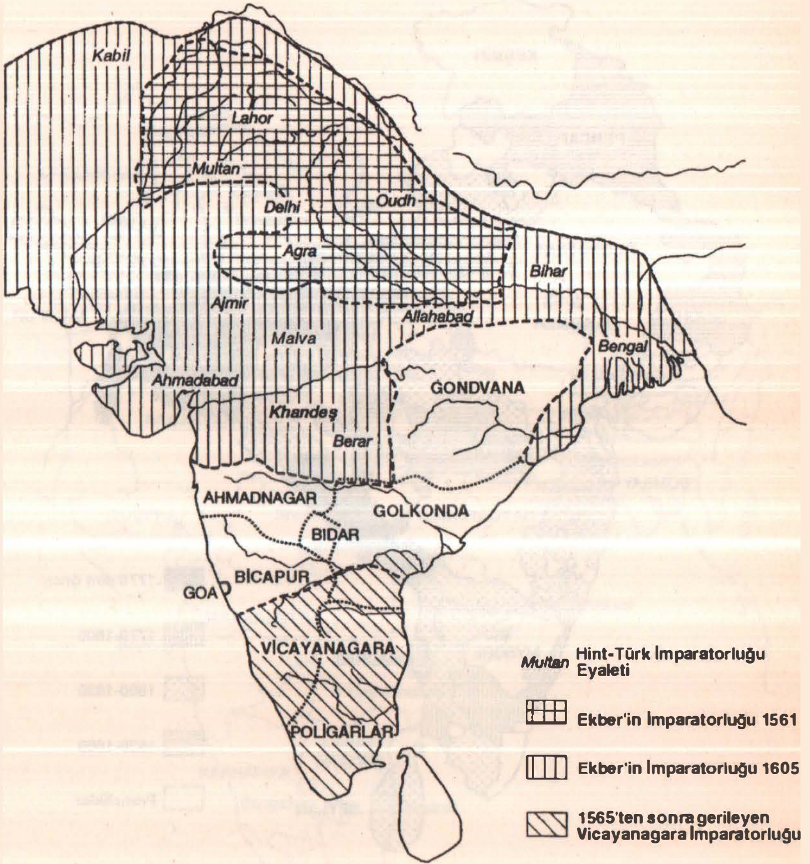
Harita 9 Orissa'nın bölgesel yayılımı (y. 600 - 1400)

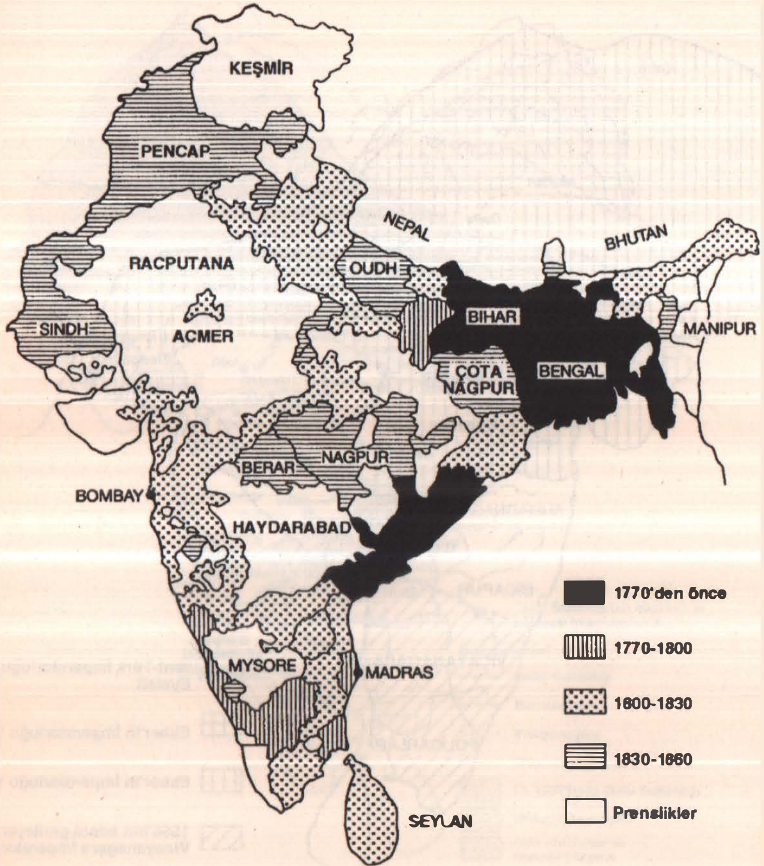
Harita 10 Vicayanagara'da tapınak bağışları ve ritüel uygulama (1505 - 9)

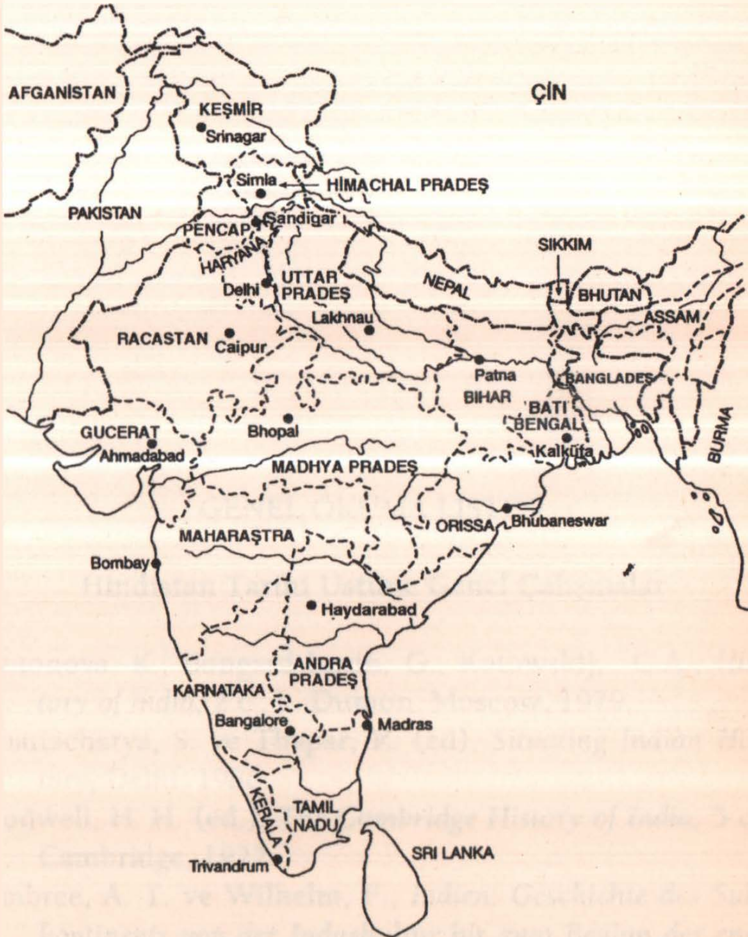
Harita 11 Geç Ortaçağlar (1206 - 1526)
Delhi Sultanlığı ve Geç Bölgesel İmparatorluklar

Harita 12 Hint-Türk İmparatorluğu

Harita 13 İngilizlerin Hindistan'a girişi (1750 - 1860)

Harita 14 Hindistan Cumhuriyeti

Kaynakça

GENEL OKUMA LİSTESİ

Hindistan Tarihi Üstüne Genel Çalışmalar

Antonova, K., Bongard-Levin, G., Kotowskij, G.A., *History of India,* 2 c., L. Dumon, Moscow, 1979.

Bhattacharya, S. ve Thapar, R. (ed), *Situating Indian History,* Delhi, 1986.

Dodwell, H. H. (ed.), *The Cambridge History of India,* 5 c., Cambridge, 1922.

Embree, A. T. ve Wilhelm, F., *Indien: Geschichte des Subkontinents von der Induskultur bis zum Beginn der englischen Herrschaft (Fischer Weltgeschichte XVII),* Frankfurt, 1967.

Kosambi, D. D., *An Introduction to the Study of Indian History,* Bombay, 1956.

Majumdar, R. C. vd. (ed), *The History and Culture of the Indian People,* 11 c., Bombay, 1951.
The New Cambridge History of India (kısaltma, NCHI): Bkz. ayrı ayrı yazar referensları.
Nilakanta Sastri, K. A. vd. (ed), *A Comprehensive History of India,* Kalkūta, 1957.
Rothermund, D., *Indische Geschichte in Grundzugen,* 3. bsk., Darmstadt, 1989.
Smith, V. A. (ed.), The Oxford History of India (Oxford, 1919; gözden geçirilmiş 3. bsk., Oxford, 1958.
Thapar, R. ve Spear, R., *History of India,* 2., Harmondsworth, 1966.
Wolpert, S., *A New History of India,* 5. bsk., New York, 1997.

Bölge Çalışmaları

Fox, R. G. (ed.), *Realm and Region in Traditional India,* Delhi, 1977.
Kulke, H. ve Rothermund, D. (ed), *Regionale Tradition in Sūdasien,* Wiesbaden, 1985.
Singh, R. L., *India: A Regional Geography,* Varanasi, 1971.
Spate, O. H. K. vd., *India and Pakistan: A Central and Regional Geography*, 3. bsk., Londra, 1967.

Genel Kültür Tarihi

Bary, Th. de (ed.), *Sources of Indian Tradition,* 5. bsk., New York, 1966.
Basham, A. L., *The Wonder that was India,* Londra, 1954.
Basham , A. L. (ed.), *A Cultural History of India,* Oxford, 1975.
Filliozat, J. ve Renou, L., *L'lnde classique,* 2 c., Paris, 1947-53.

Kosambi, D. D., *The Culture and Civilisation of Ancient India in Historical Outline*, Londra, 1965.
Kosambi, D. D., *Myth and Reality: Studies in the Formation of Indian Culture*, Bombay, 1962.
Rizvi, S. A. A., *The Wonder that was India*, 11. c., (1200-1700), Londra, 1987.
Sontheimer, G. ve Kulke, H., *Hinduism Reconsidered*, 2. bsk., Delhi, 1996.

Edebiyat, Din, Sanat ve Toplum

Baechler, J., *La Solution indienne. Essai sur les origines du regime des castes*, Paris, 1988.
Bechert, H. ve Gombrich, R. (ed), *The World of Buddhism*, Londra, 1984.
Bhandarkar, R. D., *Vaisnavism, Saivism and Minor Religious Systems*, Strassburg, 1913.
Chatterji, S. K., *Languages and Literatures of Modern India*, Kalkūta, 1963.
Coomaraswamy, A. K., *History of Indian and Indonesian Art*, Leipzig, 1927; tekrar basım, New York, 1965.
Dallapiccola, A. ve Zingel Ave-Lallemant, S., (ed.), *Islam and Indian Regions*, 2 c., Stuttgart, 1993.
Dumont, L., *Homo Hierarchicus: The Caste System and its Implications*, Chicago, 1980.
Fuchs, S., *The Aboriginal Tribes of India*, Delhi, 1973.
Goetz, H., *India: Five Thousand Years of Indian Art*, Londra, 1959.
Gonda, J., *Die Religionen Indiens (Die Religionen der Menschheit*, c. XI, XII, Stuttgart, 1960-63.
Gonda, J. (ed.), *A History of Indian Literature*, 10 c., Wiesbaden, 1974.
Harle, J. C., *The Art and Architecture of the Indian Subcontinent*, Harmondsworth, 1986.

Hartel, H. ve Auboyer, J., *Indien und Südostasien,* Berlin, 1971.
Kramrisch, S., *The Art of India,* Londra, 1954.
Lamotte, E., *History of Indian Buddhism,* Louvain, 1988.
Madan, T. N. (ed.), *Religion in India,* Delhi, 1991.
Mandelbaum, D. G., *Society in India,* 2 c., Berkeley, 1970.
Schimmel, A., *Islam in the Indian Subcontinent,* Leiden, 1980.
Singh, K. S., *People of India: An Introduction,* Kalküta, 1992.
Sivaramamurti, C., *The Art of India,* New York, 1977.
Weber, M., *Hinduismus und Buddhismus, Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie,* II. c., Tübingen, 1920; İng. çev. H. Gerth ve D. Martindale, *The Religion of India: The Sociology of Hinduism and Buddhism,* Glencoe, 1958.
Winternitz, M., *History of Indian Literature,* 3 c., Yeni Delhi, 1963-7.
Zimmer, H., *The Art of Indian Asia,* 2 c., New York, 1955.

Ek Bibliyografik Bilgiler

Kulke, H., Leue, H. -J., Lutt, Lutt, J. ve Rothermund, D., *Indische Geschichte vom Altertum bis zur Gegenwart: Literaturbericht über neuere Veröffentlichungen, Historische Zeitschrift, Sonderheft X,* Münih, 1981.
Schwartzberg, J. E., "Bibliography", *A Historical Atlas of South Asia,* gözden geçirilmiş 2. bsk., New York, 1992.

GİRİŞ: TARİH VE ÇEVRE

Davis, K., *The Population of India and Pakistan,* Princeton, 1951.
Kulke, H. ve Rothermund, D. (ed.), *Regionale Tradition in Südasien,* Wiesbaden, 1985.

Nag, P. ve Sengupta, S., *A Geography of India,* Yeni Delhi, 1992.

Schwartzberg, J. (ed.), *Historical Atlas of South Asia,* Chicago, 1978.

Singh, R. L. (ed.), *India. A Regional Geography,* Varanasi, 1971.

Sopher, D. E. (ed.), *Exploration of India. Geographical Perspectives on Society and Culture,* Ithaca, 1980.

Spate, O. H. K. ve Learmonth, A. T. A., *India and Pakistan,* 3. bsk., Londra, 1967.

Subbarao, B., *The Personality of India,* Baroda, 1958.

KUZEYBATININ İLK MEDENİYETLERİ

Tarihöncesi ve İndus Medeniyeti

Agrawal, D. P., *The Archaeology of India,* Londra, 1982.

Agrawal, D. R. ve Chakrabarti, D. K. (ed.), *Essays in Indian Protohistory,* Delhi, 1979.

Allchin, B. ve R., *The Rise of Civilization in India and Pakistan,* Cambridge, 1982.

S. Asthana, *Pre-Harappan Cultures of India and the Borderland,* Yeni Delhi, 1985.

Chakrabarti, D. K., *The External Trade of the Indus Civilization,* Yeni Delhi, 1990.

Ghosh, A. (ed.), *An Encyclopaedia of Indian Archaeology,* 2 c., Yeni Delhi, 1989.

Jarrige, J. F. ve Lechavellier, M., "Excavations at Mehrgarh, Baluchistan: Their Significance in the Context of the Indo-Pakistan Borderlands", *South Asian Archaeology,* ed. M. Taddei, ss. 463-535, Napoli, 1979.

Marshall, J., *Mohenjo-Daro and the Indus Civilization,* 3 c., Londra, 1931.

Possehl, G. L. (ed.), *Ancient Cities of the Indus,* Delhi, 1979.

Possehl, G. L. (ed.), *Harappan Civilization*, gözden geçirilmiş baskı, Yeni Delhi, 1993.
Ratnagar, S., *Enquiries into the Political Organization of Harappan Society*, Pune, 1991.
Vats, M. S., *Excavations at Harappa*, 2 c., Delhi, 1940.
Vergessene Städte am Indus: Frühe Kulturen in Pakistan vom 8.-2. Jahrtausend v. Chr., R. von Zabern, Mainz, 1987.

Hint-Aryanların Göçü ve Yerleşimi

Hint-Aryanlar ve Göçleri

Dhavalikar, M. K., "The Elusive Aryan: Forays into Protohistory", *Man and Environment*, c. 14, ss. 173-80, 1982.
Erdosy, G. (ed.), *The Indo-Aryans of Ancient South Asia: Language, Culture and Ethnicity*, Berlin, 1995.
Parpola, A., "The Coming of the Aryans to Iran and India and the Cultural and Ethnic Identity of the Dasas", *Studia Orientalia*, c. 64, ss. 195-302, 1988.
Renfrew, C., *Archaeology and Language: The Puzzle of Indo-European Origins*, Londra, 1987.
Sharma, R. S., *Looking for the Aryans*, Madras, 1995.
Thieme, P., "The 'Aryan' Gods of the Mitanni Treaties", *Journal of the American Oriental Society*, c. 80, ss. 301-17, 1960.

Çeviriler

Eggeling, J., *The Shatapatha-Brahmana According to the Text of the Madhyandina School*, 5 c., Oxford, 1882-1900.
Geldner, K. F., *Rig-veda: Aus dem Sanskrit ins Deutsche* übersetzt, 4 c., Cambridge, Mass., 1951-7.

Griffiths, R. T. H., *The Hymns of the Rig-Veda*, Benares, 1896-7.
Whitney, W. D., *Atharva-Veda Samhita*, 2 c., Cambridge, Mass., 1905.

Vedik Dönem Arkeolojisi

Chakrabarti, D. K., *Theoretical Issues in Indian Archaeology*, Yeni Delhi, 1988.
Chakrabarti, D. K., *The Early Use of Iron in India*, Delhi, 1992.
Thapar, B. K., *Recent Archaeological Discoveries in India*, Paris, UNESCO, 1985.
Tripathi, V., *The Painted Grey Ware, an Iron Age Culture of Northern India*, Delhi, 1976.

Toplumsal ve Siyasal Gelişmeler

Altekar, A. S., *State and Government in Ancient India*, gözden geçirilmiş 3. bsk., Benares, 1958.
Heesterman, J. C., *The Ancient Indian Royal Consecration*, s'Grafenhage, 1957.
Rau, W., *Stuat und Gesellschaft im alten Indien nach den Brahmana-Texten dargestellt*, Wiesbaden, 1957.
Roy, K., *The Emergence of Monarchy in North India: Eighth-Fourth Centuries BC*, Delhi, 1994.
Scharfe, H., *The State in Indian Tradition*, Leiden, 1989.
J. P Sharma, *Republics in Ancient India*, c. 1500 BC-500 BC, Leiden, 1968.
Sharma, R. S., *Material Culture and Social Formations in Ancient India*, Madras, 1983.
Sharma, R. S., *Aspects of Political Ideas and Institutions in Ancient India*, gözden geçirilmiş 3. bsk., Delhi, 1991.
Spellman, J. W., *Political Theory of Ancient India: A Study*

of Kingship from Earliest Times to circa AD 300, Oxford, 1964.
Thapar, R., *Ancient Indian Social History*, Delhi, 1978.
Thapar, R., *From Lineage to State: Social Formations in Mid-first Millennium BC in the Ganga Valley*, Bombay, 1984.
Thapar, R., *Interpreting Early India*, Delhi, 1992.

ESKİ BÜYÜK İMPARATORLUKLAR

Gangetik Kültürün Doğuşu ve Doğunun Büyük Imparatorlukları

Bechert, H. (ed.), *When Did the Buddha Live? The Controversy on the Dating of the Historical Buddha*, Delhi, 1995.
Bongard-Levin, G., *Mauryan India*, Yeni Delhi, 1985.
cpattopadhyaya, S., *The Achaemenids and India*, 2. bsk., Delhi, 1974,
Eggermont, P. H. L., *The Chronology of the Reign of Asoka Moriya*, Leiden, 1956.
Fick, R., *Social Organisation of Northeastern India in Buddha's Time*, Kalküta, 1920.
Fussman, G., "Central and Provincial Administration in Ancient India: The Problem of the Mauryan Empire", *Indian Historical Review*, c. 14, ss. 43-72, 1987/88.
Hultzsch, E., *Inscriptions of Asoka*, c. I, *Corpus Inscriptionum Indicarum*, Oxford, 1925.
Lal, M., *Settlement History and Rise of Civilization in Ganga-Yamuna Doub, from 1500 BC to AD 300*, Delhi, 1984.
McCrindle, J. W., *Ancient India as Described by Megasthenes and Arrian*, Kalküta/Londra, 1877.
Majumdar, R. C., *Classical Accounts of India*, Kalküta, 1960.

Mukherjee, B. N., *Studies in the Aramaic Edicts of Asoka* Kalkūta, 1984.
Roy, T. N., *The Ganges Civilization: A Critical Archaeological Study of the Painted Grey Ware and Northern Black Polished Ware Periods of the Ganga Plains of India,* Yeni Delhi, 1983.
Sarma, T. K. ve Rao, J. V., *Early Brahmi Inscription from Sannati,* Yeni Delhi, 1992.
Nilakanta Sastri, K. A. (ed.), *Age of the Nandas and Mauryas,* Benares, 1952.
Schneider, U., *Die großen Felsen-Edikte Ashokas: Kritische Ausgabe, Ubersetzang und Analyse der Texte,* Wiesbaden, 1978.
Sircar, D. C., *Ashokan Studies,* Kalkūta, 1979.
Thapar, R., *Asoka and the Decline of the Mauryas,* Londra, 1961.
Thapar, R., *The Mauryas Revisited,* Kalkūta, 1987.

Ganj Vadisinde Şehirleşme

Allchin, F. R., *The Archaeology of Early Historic South Asia: The Emergence of Cities and States,* Cambridge, 1995.
Banga, I. (ed.), *The City in Indian History,* Delhi, 1994.
Chakravarti, D. K., *Ancient Indian Cities,* Delhi, 1995.
Erdosy, G., *Urbanisation in Early Historic India,* Oxford, 1988.
Grosh, A., *The City in Early Historical India,* Simla, 1973.
Hartel, H., "Archaeological Research on Ancient Buddhist Sites", *The Dating of the Historical Buddha,* ed. H. Bechert, c. 1, ss. 61-89, Gottingen, 1991.
Schlingloff, D., *Die altindische Stadt,* Wiesbaden, 1970.
Thakur, V. K., *Urbanisation in Ancient India,* Yeni Delhi, 1981.

Arthaşastra

Kangle, R. R., *The Kautiliya Arthashastra,* 3 c., Bombay, 1960-65.
Scharfe, H., *Untersuchungen zur Stoatslehre des Kautalya,* Wiesbaden, 1968.
Trautmann, T. R., *Kautilya and the Arthashastra,* Teiden, 1971.

Maurya İmparatorluğu'nun Sonu ve Kuzeyli İşgalciler

Fussman, G., "Documents, epigraphiques Kouchans", *Bulletin de l'Ecole Française,* c. 61, ss. 1-66, 1974.
Härtel, H., *Excavations at Sonkh. 2500 Years of a Town in Mathura District,* Berlin, 1993.
Karttunen, K., *India in Early Greek Literature,* Helsinki, 1989.
Lahiri, B. L., *Indigenous States of Northern India (circa 200 BC to AD 320),* Kalkūta.
Leeuw, J. E. van Lohuizen-de, *The 'Scythian' Period*, Leiden, 1949.
Mukherjee, B. N., *The Rise and Fall of the Kushana Empire,* Kalkūta, 1988.
Narain, A. K., *The Indo-Greeks,* Oxford, 1957.
Nilakanta Sastri, K. A. (ed.), *Mauryas and Satavahanas, 325 BC-AD 300,* c. 2, *Comprehensive History of India,* Bombay, 1956.
Tarn, W. W., *The Greeks in Baktria and India,* 2. bsk., Cambridge, 1951.

Guptaların Klasik Çağı

Agrawal, A., *Rise and Fall of the Imperial Guptas,* Delhi, 1989.

Chhabra, BC. vd. (ed.), *Reappraising Gupta History for S. R. Goyal*, Yeni Delhi, 1992.
Goyal, S. R., *A History of the Imperial Guptas*, Allahabad, 1967.
Gupta, P. L., *The Imperial Guptas*, 2 c., Varanasi, 1974-9.
Maity, S. K., *The Imperial Guptas and their Times, c. AD 300-550*, Delhi, 1975.
R. C. Majumdar ve A. S. Altekar (ed.), *The Vakataka-Gupta Age (c. AD 200 to 550)*, 2. bsk., Benares, 1954.
Smith, B. L., *Essays on Gupta Culture*, Yeni Delhi, 1983.

Güney Hindistan'ın Yükselişi

Begley, V. ve de Puma, R. D., *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, Delhi, 1992.
Boussac, M. F. ve Salles, J. F. (ed.), *Athens, Aden and Arikamedu: Essays on the Interrelations between India, Arabia and the Eastern Mediterranean*, Yeni Delhi, 1995.
Casson, L. (ed.), *The Periplus Maris Erythraei*, Princeton, NJ, 1989.
Cimino, R. M. (ed.), *Ancient Rome and India: Commercial and Cultural Contacts between the Roman World and India*, Yeni Delhi, 1994.
Margabandhu, C., *Archaeology of the Satavahana-Kshatrapa Times*, Delhi, 1995.
Parasher-Sen, A. (ed.), *Social and Economic History of Early Deccan: Some Interpretations*, Delhi, 1993.
Ray, H. P., *Monastery and Guild: Commerce under the Satavahanas*, Delhi, 1986.
Sastri, A. M., *Early History of the Deccan: Problems and Perspectives*, Delhi, 1987.
Nilakanta Sastri, K. A., *A History of South India from Prehistoric Times to the Fall of Vijayanagara*, Madras, 1955.

Sircar, D. C., *Successors of the Satavahanas in the Lower Deccan,* Kalkūta, 1939.
Stein, B. (ed.), *Essays on South India,* Yeni Delhi, 1975.
Subrahmanian, N., *Sangam Polity: The Administration and Social Life of the Sangam Tamils,* Bombay, 1966.
Warmington, E. H., *The Commerce between the Roman Empire and India,* Cambridge, 1928.
Wheeler, M., *Rome beyond its Imperial Frontiers,* Londra, 1955.
Yazdani, G. (ed.), *The Early History of the Deccan,* 2 c., Londra, 1960.
Zvelebil, K. V., *The Smile of Murugan: On Tamil Literature of South India,* Leiden, 1973.

ESKİ ORTAÇAĞ HİNDİSTANINDA BÖLGESEL KRALLIKLAR

Bölgesel Krallıkların Doğuşu ve Çatışmalar

Chattopadbyaya, B. D., *The Making of Early Medieval India,* Delhi, 1994.
Kulke, H. (ed.), *The State in India 1000-1700,* Yeni Delhi, 1995.
Majumdar, R. C., *Ancient India,* 6. bsk., Delhi, 1971.
Bhatia, P., *The Paramaras (c. AD 800-1305),* Delhi, 1970.
Chattopadhyaya, B. D., "Origins of the Rajputs: The Political, Economic and Social Processes in Early Medieval Rajasthan", *Indian Historical Review,* c. 3, ss. 59-82, 1976.
Devahuti, D., *Harsha: A Political Study,* Londra, 1970; 2. bsk., Delhi, 1983.
Puri, B. N., *The History of the Gurjara-Pratiharas,* Delhi, 1958.
Ray, H. C., *The Dynastic History of Northern India, Early*

and Medieval Period, 2 c., Kalküta, 1931-6.
Sharma, D. R., *Rajasthan through the Ages,* Bikaner, 1966.

Doğu Hindistan

Berkemer, G., *Little Kingdoms in Kalinga: Ideologie, Legitimation und Politik regionaler Eliten,* Stuttgart, 1993.
Bhattacharya, S., *Landschenkungen und staathche Entwicklung im frnhmit telalterlichen Bengalen* (5. bis 13. Jh. n. Chr.), Wiesbaden, 1984.
Chakravarti, D. K., *Ancient Bangladesh: A Study of Archaeological Sources,* Delhi, 1992.
Majumdar, R. C. (ed.), *The History of Bengal, c. 1: Hindu Period,* 2. bsk., Patna, 1971.
Morrison, B. M., *Political Centers and Cultural Regions in Early Bengal,* Arizona, 1970.
Panda, S. K., *The State and Statecraft in Medieval Orissa under the Later Eastern Ganges (AD 1038-1434),* Kalküta, 1995,
Panigrahi, K. C., *History of Orissa (Hindu Period),* Cuttack, 1981.

Orta Güney Hindistan

Abraham, M., *Two Merchant Cuilds of South India,* Yeni Delhi, 1988.
Altekar, A. S., *Rashtrakutas and their Times,* 2. bsk., Poona, 1967.
Derrertt, J. D. M., *The Hoysalas: A Medieval Indian Royal Family,* Madras, 1957.
Hall, K. R., *Trade and Statecraft in the Age of the Colas,* Yeni Delhi, 1980.
Karashima, N., *South Indian History and Society: Studies from Inscriptions AD 850-1800,* Delhi, 1984.

Nilakanta Sastri, K. A., A *History of South India from Prehistoric Times to the Fay of Vuayanagara,* Madras, 1955.
Nilakanta Sastri, K. A., *The Colas,* 2. bsk., Madras, 1955.
Spencer, G. W., *The Politics of Expansion: The Chola Conquest of Sri Lanka and Sri Vijaya,* Madras, 1983.
Stein, B., *Peasant State and Society in Medieval South India,* Yeni Delhi, 1980.

Krallar, Prensler ve Rahipler:
Hindu Diyarlarının Yapısı

Chattopadhyaya, B. D., *Aspects of Rural Settlements and Rural Society in Early Medieval India,* Kalkūta, 1990.
Gopal, L., "Samanta - Its Varying Significance in Ancient India", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland,* ss. 21-37, 1963.
Jha, D. N. (ed.), *Feudal Social Formation in Early India,* Delhi, 1987.
Kulke, H., *Jagannatha-Kult und Gajapati-Konigtum: Ein Beitrag zur Geschichte religioser Legitimation hinduistischer Herrscher,* Wiesbaden, 1979.
Prakash, Om, *Early Indian Land Grants and State Economy,* Allahabad, 1988.
Sharma, R. S., *Indian Feudalism: c. 300-1200,* Kalkūta, 1965.
Sharma, R. S., *Urban Decay in India (c. 300 - c. 1000),* Yeni Delhi, 1987.
Shulman, D. D., *The King and the Clown in South Indian Myth and Poetry,* Princeton, NJ, 1986.
Sircar, D. C. (ed.), *Land System and Feudalism in Ancient India,* Kalkūta, 1966.
Spencer, G. W., "Religious Networks and Royal Influence in Eleventh Century South India", *Journal of the Economic and Social History of the Orient,* c. 12, ss. 42-56,

1969.
Stein, B., *Peasant State and Society in Medieval South India,* Delhi, 1980.
Subbarayalu, Y., "The Cola State", *Studies in History*, c. 4, ss. 265-306, Yeni Delhi, 1982.
Yadava, B. N. S., *Society and Culture in North India in the Twelfth Century,* Allahabad, 1973.

Tanrılar, Tapınaklar ve Ozanlar: Bölgesel Kültürlerin Gelişmesi

Bakker, H. (ed.), *The Sacred Centre as the Focus of Political Interest,* Groningen, 1992.
D. Eck, Banaras, *City of Light,* Londra, 1983.
J. Ensink, "Problems of the Study of Pilgrimage in India", *Indologica Taurinensia,* c. 2, ss. 57-80, 1974.
Eschmann, A. Eschmann, Kulke, H. ve Tripathi, G. C. (ed.), *The Cult of Jagannath and the Regional Tradition of Orissa,* Yeni Delhi, 1978.
Kulke, H., *Cidambaramahatmya,* Wiesbaden, 1970.
Kulke, H., *Kings and Cults: State Formation and Legitimation in India and Southeast Asia,* Yeni Delhi, 1993.
Pillai, K. K., *The Suchindram Temple,* Madras, 1953.
Shulman, D. D., *Tamil Temple Myths,* Princeton, 1980.
Bahadur Singh, R. P., "The Pilgrimage Mandala of Varanasi/Kashi: A Study in Sacred Geography", *The National Geographical Journal of India,* c. 33, ss. 493-524, 1987.
Stein, B. (ed.), *South Indian Temples: An Analytical Reconsideration*, Yeni Delhi, 1978.
Sundaram, K., *The Simhachalam Temple,* Waltair, 1984.

Güneydoğu Asya'da Hindistan'ın Etkisi: Nedenler ve Sonuçlar

Camparis, J. G. de, *India and Maritime South East Asia: A*

Lasting Relationship, Kuala Lumpur, 1983.
Chaudhuri, K. N., *Trade and Civilisation in the Indian Ocean: An Economic History from the Rise of Islam to 1750,* Cambridge, 1985.
Chhabra, B. C., *Expansion of Indo-Aryan Culture during Pallava Rule as Evidenced Inscriptions,* Delhi, 1965.
Coedès, G., *The Indianized States of Southeast Asia,* Honolulu, 1968.
Hall, K. R., *Maritime Trade and State Development in Early Southeast Asia,* Honolulu, 1984.
Kulke, H., "Indian Colonies, Indianization or Cultural Convergence? Reflections on the Changing Image of India's Role in South-East Asia", *Ouderzoek in Zuidoost-Azie,* ed. H. Schulte Nordholt, ss. 8-32, Leiden, 1990.
Leur, J. C. van, *Indonesian Trade and Society*, Den Hague, 1955.
Mabbett, I. W., "The Indianization of Southeast Asia. I. Reflections on the Prehistoric Sources; II. Reflections on the Historical Sources", *Journal of Southeast Asian Studies,* c. 8, ss. 1-14, ss. 143-61, 1977.
Ray, H. P., *The Winds of Change: Buddhism and the Maritime Links of Early South Asia,* Delhi, 1994.

GEÇ ORTAÇAĞDA DİNİ TOPLUMLAR VE ASKERİ FEODALİZM

Müslümanların Kuzey Hindistan'ı Fethi ve Delhi Sultanlığı

Day, U. N., *The Government of the Sultanate,* Yeni Delhi, 1993.
Habib, M., *Politics and Society during the Early Medieval Period,* Yeni Delhi, 1974.

Habib, M. ve Nizami, K. A., *The Delhi Sultanate*, c. 5, *A Comprehensive History*, Yeni Delhi, 1970.
Majumdar, R. C. (ed.), *The Delhi Sultanate, History and Culture of the Indian People*, 6. c., Bombay, 1960.
Nigam, S. B. P., *Nobility under the Sultans of Delhi: AD 1206-1398*, Delhi, 1968.
Nizami, K. A., *Some Aspects of Religion and Politics in India during the Thirteenth Century*, Delhi, 1972.
Raychaudhuri, T. ve Habib, I. (ed.), *The Cambridge Economic History of India*, c. 1, c. 1200- c. 1750, Cambridge, 1982.

Delhi Sultanlığı Sürecinde Orta ve Güney Hint Devletleri

Sherwani, H. K., *The Bahmanis of the Dekkan*, Haydarabad, 1953.
Sherwani, H. K. ve Joshi, M. R. (ed.), *History of Medieval Dekkan 1295-1724*, 2 c., Haydarabad, 1973/4.

Orissa ve Vijayanagara

Dallapiccola, A. ve Zingel-Ave Lallemant, S. (ed.), *Vijayanagara: City and Empire-New Currents of Research*, Wiesbaden, 1985.
Filliozat, V. , *L'epigraphie de Vijayanagara du début à 1377*, Paris, 1973.
Fritz, J. M. ve Michell, G., *City of Victory: Vijayanagara-the Medieval Hindu Capital of Southern India*, New York, 1991.
Karashima, N., *Towards a New Formation: South Indian Society under Vijayanagara K. N. Chauc Rule*, Delhi, 1992.
Krishnaswami, A., *The Tamil Country under Vijayanagara*, Annamalai, 1964.

Sewell, R., *A Forgotten Empire,* tekrar basım, Yeni Delhi, 1962.
Stein, B., *Vijayanagara,* NCHI, c. 1-2, Cambridge, 1989.
Subrahmanya, R., *The Suryovamshi Gajapatis of Orissa,* Waltair, 1957.

HİNT-TÜRK İMPARATORLUĞUNUN DOĞUŞU VE ÇÖKÜŞÜ

Büyük Hint-Türk İmparatorluğu ve Düşmanları

Ali, M. Athar, *The Mughal Nobility under Aurangzeb*, Kalkūta, 1966.
Ali, M. Athar, *The Apparatus of the Mughal Empire,* Delhi, 1985.
Ali, M. Athar, "Towards an Interpretation of the Mughal Empire", Kulke, H. (ed.), *The State in India, 1000-1700,* Delhi 1995.
Babur, *Babur-nama,* İng. çev. A. Beveridge, 2 c., Londra 1921.
Blake P., Stephen, "The Patrimonial-Bureaucratic Empire of the Mughals", H. Kulke (ed.), *The State in India, 1000-1700,* Delhi, 1995.
Cpahrna, S., *Parties and Politics at the Mughal Court,* Kalkūta, 1959.
Dighe, V. G., *Peshwa Baji Rao I and Maratha Expansion,* Bombay, 1944.
Fazl, A., *The Akbar-nama of Abul Fazl,* İng. çev. H. Beveridge, 3 c., Kalkūta, 1898.
Habib, I., *The Agrarian System of Mughal India, 1526-1707*, Bombay, 1963.
Kulkarni, A. R., *Maharashtra in the Age of Shivaji,* Pune, 1969.
Moosvi, S., *The Economy of the Mughal Empire: A Statistical*

Study, Delhi, 1987.

Sardesai, G. S., *New History of the Marathas,* 3 c., 2. bsk., Bombay, 1957.

Sarkar, J., *History of Aurangzib,* 5 c., Kalkūta, 1912-52.

Sarkar, J., *The Fall of the Mughal Empire,* 4 c., Kalkūta, 1932-50.

Sen Nath, S., *The Military Sistem of the Marathas,* gözden geçirilmiş bsk., Bombay, 1958.

Varma, R. C., *Foreign Policy of the Great Mughals, 1526-1727,* Agra, 1967.

Wink, A., *Land and Sovereignty in India: Agrarian Society and Politics under the Eighteenth-century Maratha Svarajya,* Cambridge, 1986.

Karacı Hindistan ile Denizci Avrupa

Aiolfi, S., *Calicos und gedrucktes Zeug: Die Entwicklung der englischen Textilveredlung und der Tuchhandel der East India Company, 1650-1750,* Stuttgart, 1987.

Boxer, C. R., *The Dutch Seaborne Empire*, Londra, 1965.

Chaudhuri, K. N., *The English East India Company: The Study of an Early Joint Stock Company,* Londra, 1965.

Chaudhuri, K. N., *The Trading World of Asia and the East India Company, 1660-1760,* Cambridge, 1978.

Chaudhuri, S., *Trade and Commercial Organization in Bengal, 1650-1720,* Kalkūta, 1975.

Gupta, A. D., *Indian Merchants and the Decline of Surat,* Wiesbaden, 1978, repr., Delhi, 1996.

Davies, R., *The Rise of the English Shipping Industry in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, Londra, 1972.

Filtzler, M. A. H., "Der Anteil der Deutschen an der Kolonialpolitik Philipps II. von Spanien in Asien", *Vierteljahresschrift fur Sozial-und Wirtschafts geschichte,* c. 28, ss. 243-81, 1935.

Furber, H., *Rival Empires of Trade in the Orient, 1600-1800,* Minneapolis, 1976.

Glamann, K., *Dutch-Asiatic Trade, 1620-1740*, Copenhagen, 1958.

Kaeppelin, P., *La Compagnie des Indes Orientales et François Martin,* Paris, 1908.

Kling, B. B. ve Pearson, M. N. (ed.), *The Age of Partnership: Europeans in Asia before Dominion*, Honolulu, 1978.

Labib, S., *Handelsgeschichte Ägyptens im Sädtmittelalter, 1171-1517,* Wiesbaden 1965.

Magalhaes-Godinho, V., *L'Economie de l'empire portugais aux XVe et XVIe sciècles*, Paris, 1969.

Pearson, M. N., *Merchants and Rulers in Gujarat: The Response to the Portuguese in the Sixteenth Century*, Berkeley, 1976.

Pearson, M. N., *The Portuguese in India* (NCHI), Cambridge, 1988.

Pires, T., *The Suma Oriental: An Account of the East 1512-1515,* Portekizce metin ve İng. çev. A. Cortesao, 2 c., Londra, 1944.

Prakash, Om, *The Dutch EIC and the Economy of Bengal, 1630-1720,* Princeton NI, 1985.

Raychaudhuri, T., *Jan Company in Coromandel, 1605-1680,* Den Hague, 1962.

Steensgaard, N., *The Asian Trade Revolution of the Seventeenth Century,* Chicago, 1974.

Hindistan'da Üstünlük Mücadelesi

Marshall, P., *The Impeachment of Warren Hastings,* Londra, 1965.

Marshall, P., *Bengal: The British Bridgehead in Eastern India 1740-1828 (NCHI)*, Cambridge, 1987.

Prasad, I., *India in the Eighteenth Century,* Allahabad, 1973.

Pillai, A. R., *The Private Diary of Ananda Ranga Pillai: A Record of Matters Political Historical Social and Personal, From 1736-1761*, c. 1, F. Price, Madras, 1907.
Bajwa, F. S., *Military System of the Sikhs*, Delhi, 1964.
Toussaint, A., *History of the Indian Ocean*, Londra, 1966.

SÖMÜRGE YÖNETİMİ DÖNEMİ

Bahadır Şirketi: Tüccar ve Yönetici

Anon., *Considerations upon the East India Trade*, Londra, 1701; tekrar basım, East *Indian Trade* içinde, *Selected Works, 17th Century*, Londra, 1968.
Aditee Nag Chowdhury-Zilly, *The Vagrant Peasant: Agrarian Distress and Desertion in Bengal, 1770 to 1830*, Wiesbaden, 1982.
Fisch, J., *Cheap Lives and Dear Limbs: The British Transformation of the Bengal Criminal Law, 1769-1817*, Wiesbaden, 1983.
Förster, S., *Die machtigen Diener der East India Company. Ursachen und Hintergründe der britischen Expansionspolitik in Südasien, 1793-1819*, Stuttgart, 1992.
Furber, H., *John Company at Work: A Study of European Expansion in India in the late Eighteenth Century*, Londra, 1951.
Guha, R., *A Rule of Property for Bengal: An Essay on the Idea of Permanent Settlement*, Paris, 1963.
Kling, B. B., *Partner in Empire: Dwarkanath Tagore and the Age of Enterprise in Eastern India*, Berkeley, 1976.
Kopf, D., *British Orientalism and the Bengal Renaissance: The Dynamics of Indian Modernization 1773-1835*, Berkeley, 1969.
Misra, B. B., *The Central Administration of the East India Company 1773-1834*, Manchester, 1959.

Mukherjee, S. N., *Sir William Jones: A Study in Eighteenth Century British Attitudes to India*, Cambridge, 1968.
Philips, C. H., *The East India Company, 1784-1834*, Manchester, 1940; tekrar basım, Manchester, 1961.
Sen, S. N., *Eighteen Fifty-Seven*, Kalkūta, 1958.
Stokes, E., *The English Utilitarians and India*, Oxford, 1959.
Stokes, E., *The Peasant and the Raj: Studies in Agrarian Society and Peasant Rebellion in Colonial India*, Cambridge, 1978.
Sutherland, L., *The East Indian Company in Eighteenth Century Politics*, Oxford, 1952.
Zastoupil, L., *John Stuart Mill and India*, Stanford, 1994.

İmparatorluk Yapısı ve Bölgesel Etki

Baden-Powell, B. H., *The Land Systems of British India*, 3 c., Londra, 1892.
Baker, C., *The Politics of South India, 1920-1937*, Cambridge, 1976.
Baliga, B. S., *Studies in Madras Administration*, 2 c., Madras, 1960.
Banerjee, H., *Agrarian Society of the Punjab, 1849-1901*, Yeni Delhi, 1982.
Banga, I., *Agrarian System of the Sikhs*, Yeni Delhi, 1978.
Bayly, C., *The Local Roots of Indian Politics - Allahabad 1880-1920*, Oxford, 1975.
Bayly, C., *Rulers, Townsmen and Bazaars: North Indian Society in the Age of British Expansion, 1770-1870*, Cambridge, 1983.
Bayly, C., *Indian Society and the Making of the British Empire* (NCHİ), Cambridge, 1988.
Bayly, C., *Imperial Meridian: The British Empire and the World, 1780-1830*, Londra, 1989.
Bhattacharya, S., *Financial Foundations of the British Raj,*

1858-1872, Simla, 1971.

Chandavarkar, R., *The Origins of Industrial Capitalism in India: Business Strategies and the Working Classes in Bombay, 1900-1940,* Cambridge, 1994.

Charlesworth, N., *Peasants and Imperial Rule: Agriculture and Agrarian Society in the Bombay Presidency, 1850-1935*, Cambridge, 1985.

Chowdhury, B. B., *Growth of Commercial Agriculture in Bengal, c. 1, 1757-1900,* Kalkũta, 1964.

Frykenberg, R., *Guntur District, 1788-1848: A History of Local Influence and Central Authority in South India,* Oxford, 1965.

Garren, H. L. O. ve Hamid, A., *A History of Government College Lahore, 1864-1964,* Lahore, 1964.

Gopal, S., *British Policy in India, 1858-1905,* Cambridge, 1965.

Gordon, L., *Bengal: The Nationalist Movement, 1876-1940*, New York/Londra, 1974.

Gupta, A. (ed.), *Studies in the Bengal Renaissance*, Kalkũta, 1958.

Jain, M. V. *Outlines of Indian Legal History,* Bombay, 1972)

Kessinger, T., *Vilyatpur, 1848-1968: Social and Economic Change in a North Indian Village,* Berkeley, 1974.

Ravinder Kumar, *Western India in the Nineteenth Century: A Study in the Social History of Maharashtra,* Londra, 1968.

Jürgen Lutt, *Hindu-Nationalismus in Uttar Pradesh, 1867-1900,* Stuttgart, 1970.

Macpherson, W. I., "Investment in Indian Railways, 1845-1875", *Economic History Review,* 2. seri, c. 8, ss. 177-86, 1955.

Mann, M., *Britische Herrschaft auf indischem Boden: Landwirtschaftliche Transformation und ökologische Destraktion des 'Central Doub', 1801-1854,* Stuttgart, 1992.

Morris, D. Morris ve Dudley, C. B., "Selected Railway Statistics for the Indian Subcontinent, 1853-1946/47", *Artha Vijnana*, c. 17, Gokhale Institute of Politics and Economics, Pune, 1975.

Rothermund, D., *Government, Landlord and Peasant in India: Agrarian Relations under British Rule, 1865-1935,* Wiesbaden, 1978.

Sharan, P., *The Imperial Legislative Council for India from 1861 to 1920,* Yeni Delhi, 1961.

Siddiqui, A., *Agrarian Change in a Northern Indian State: Uttar Pradesh, 1819-33,* Oxford, 1973.

Simon, W., *Die britische Militarpolitik in Indien und ihre Auswirkungen auf den britisch-indischen Finanzhaushalt, 1878-1910,* Wiesbaden, 1974.

Specker, K., *Weber im Wettbewerb: Das Schicksal des südindischen Textilhandwerks im 19. Jahrhundert,* Wiesbaden, 1984.

Thorner, D., *Investment in Empire, British Railway and Steam Shipping Enterprise in India, 1825-1849,* Philadelphia, 1950.

Washbrook, D. ve Baker, C., *South India: Political Institutions and Political Change, 1880-1940,* Delhi, 1975.

Whitcombe, E., *Agrarian Conditions in Northern India, c. 1, The United Provinces under British Rule, 1860-1900,* Berkeley, 1972.

Anayasal Reformun Örüntüsü

Mehrotra, S. R., *The Emergence of the Indian National Congress,* Yeni Delhi, 1971.

Moore, R., *The Crisis of Indian Unity, 1917-1940,* Oxford, 1974.

Robb, P., *The Government of India and Reform, 1916-1921,* Oxford, 1976.

Rothermund, D., *Die politische Willensbildung in Indien, 1900-1960,* Wiesbaden, 1965.
Rumbold, A., *Watershed in India, 1914-1922,* Londra, 1979.
Seal, A., *The Emergence of Indian Nationalism: Competition and Collaboration in the Later Nineteenth Century,* Cambridge, 1968.
Wolpert, S., *Tilak and Gokhale: Revolution and Reform in the Making of Modern India,* Berkeley, 1962.
Wolpert, S., *Morley and India, 1906-1910*, Berkeley, 1967.

BAĞIMSIZLIK HAREKETİ VE HİNDİSTAN'IN BÖLÜNMESİ

Hindistan Bağımsızlık Hareketi

Banerjea, S., *A Nation in the Making,* Londra, 1925.
Besant, A., *How India Wrought for Freedom,* Madras, 1915.
Birla, G. D., *In the Shadow of the Mahatma,* Bombay, 1953.
Bose, S. C., *The Indian Struggle, 1920-1934,* Kalkūta, 1948.
Bose, S. C., *The Indian Struggle, 1935-1942,* Kalkūta, 1952.
Brown, J. M., *Gandhi: Prisoner of Hope*, Delhi, 1989.
Brown, J. M., *Gandhi's Rise to Power: Indian Politics, 1915-1922,* Cambridge, 1972.
Deshmukh (Lokhitwadi) G. H., *Satapatren* (Marathi) Aundh 1940 (mektup 54), 1849.
Dobbin, C., *Urban Leadership in Western India: Politics and Communities in Western India, 1840-1885,* Londra, 1972.
Gandhi, K. K., *My Experiments with Truth: An Autobiography,* Boston, 1940.
Gopal, S., *The Viceroyalty of Lord Ripon,* Londra, 1953.
Gopal, S., *The Viceroyalty of Lord Irwin, 1926-1931,* Oxford, 1957.

Hardiman, D., *Peasant Nationalists of Gujarat, Kheda District, 1917-1934*, Delhi, 1981.
Heimsath, C., *Indian Nationalism and Hindu Social Reform*, Princeton, 1964.
Johnson, G., *Provincial Politics and Indian Nationalism: Bombay and the indian National Congress, 1880-1915*, Cambridge, 1973.
Kopf, D., *The Brahmo Samaj and the Shaping of the Modern Indian Mind*, Princeton, 1979.
Kumar, R. (ed.), *Essays on Gandhian Politics: The Rowlatt Satyagraha of Horst Joachim Leue, Britische Indien-Politik, 1926-1932*, Wiesbaden, 1980.
Markovits, C., *Indian Business and Nationalist Politics 1931-39: The Indigenous Capitalist Class and the Rise of the Congress Party*, Cambridge, 1985.
Moon, P., *Divide and Quit*, Londra, 1962.
Nanda, B. R., *Gokhale: The Indian Moderates and the British Raj*, Delhi, 1977.
Naoroji, D., *Poverty and un-British Rule in India*, Londra, 1901.
Nehru, J., *An Autobiography*, Londra, 1936.
Ramusack, B., *The Princes of India in the Twilight of Empire: Dissolution of Patron-Client System, 1914-1939*, Columbia, 1978.
Rothermund, D., "Traditionalism and Socialism in Vivekananda's Thought", Dietmar Rothermund, *The Phases of Indian Nationalism and Other Essays*, ss. 57-64'te, Bombay, 1970.
Rothermund, D., *Mahatma Gandhi: Der Revolutionär der Gewaltlosigkeit Eine politische Biographie*, Münih, 1989.
Rothermund, D., *Mahatma Gandhi: An Essay in Political Biography*, Yeni Delhi, 1991.
Rothermund, D., *India in the Great Depression, 1929-1939*,

Yeni Delhi, 1992.
Sarkar, S., *The Swadeshi Movement in Bengal, 1903-1908,* Yeni Delhi, 1973.
Sarkar, S., "The Logic of Gandhian Nationalism: Civil Disobedience and the Gandhi-Irwin Pact, 1930-1931", *Indian Historical Review*, c. 3, ss. 114-46, 1976.
Schwerin, K. G., *Indirekte Herrschaft und Reformpolitik im indischen Fürstenstuat Hyderabad, 1853-1911,* Wiesbaden, 1980.
Shakir, M., *Khilafat to Partition: A Survey of Major Political Trends among Indian Muslims during 1919-1947,* Yeni Delhi, 1970.
Sitaramayya, B. P., *History of the Indian National Congress,* 2 c., Bombay, 1935-47.
Washbrook, D., *The Emergence of Provincial Politics: The Madras Presidency 1870-1920,* Cambridge, 1976.

Hindistan'ın Bölünmesi

Azad, A. K., *India Wins Freedom,* Bombay, 1959.
Aziz, K. K., *Rahmat Ali: A Biography,* Lahore, 1986.
Campbell-Johnson, A., *Mission with Mountbatten*, Londra, 1953.
Hodson, H. V., *The Great Divide,* New York, 1971.
Mansergh, N. (ed.), *The Transfer of Power,* c. 3-8, Londra, 1971-9.
Menon, V. P., *The Transfer of Power in India*, Bombay, 1957.
Moon, P. (ed.), *Wavell: The Viceroy's Journal,* Londra, 1973.
Moore, R. J., *Churchill, Cripps and India,* 1939-1945, Oxford, 1979.
Moore, R. J., *Escape from Empire: The Attlee Government and the Indian Problem,* Oxford, 1983.

Philips, C. H. ve Wainwright, W. (ed.), *The Partition of India: Policies and Perspectives, 1935-1947*, Londra, 1970.
Tuker, F., *While Memory Serves*, Londra, 1950.
Wolpert, S., *Jinnah of Pakistan*, New York/Oxford, 1984.

CUMHURİYET

İçişleri: Siyasal ve Ekonomik Gelişim

Austin, G., *The Indian Constitution: Cornerstone of a Nation*, Oxford, 1966.
Baxter, C., *The Jana Sangh: A Biography of an Indian Political Party*, Philadelphia, 1969.
Bose, S. (ed.), *South Asia and World Capitalism*, Delhi, 1990.
Brass, P. R., *The Politics of India since Independence*, NCHI, Cambridge, 1990.
Brecher, M., *Nehru-A Political Biography*, Londra, 1959.
Burger, A. S., *Opposition in a Dominant Party System: A Study of the Jan, Sangh, the Praja Socialist Party and the Socialist Party in Uttar Pradesh, India*, Berkeley, 1969.
Erdmann, H., *The Swatantra Party and Indian Conservatism*, Cambridge,1967.
Frankel, F., *India's Green Revolution: Economic Gains and Political Costs*, Princeton, 1971.
Government of India, *Report of the States Reorganisation Commission*, Yeni Delhi, 1955.
Hanson, A. H., *The Process of Planning: A Study of India's Five Year Plans, 1950-1964*, Londra, 1966.
Kochanek, S., *The Congress Party of India: The Dynamics of One Party Democracy*, Princeton, 1968.
Kochanek, S., *Business and Politics in India*, Berkeley, 1974.
Malenbaum, W., *Prospects for Indian Development*, Londra, 1962.

Menon, V. P., *The Story of the Integration of the Indian States*, Bombay, 1956.
Morris-Jones, W. H., *Parliament in India*, Philadelphia, 1957.
Morris-Jones, W. H., *The Government and Politics of India*, Londra, 1964.
Namboodiripad, E. M. S., *The National Question in Kerala*, Bombay, 1952.
Overstreet, G. ve Windmiller, M., *Communism in India*, Berkeley, 1959.
Rothermund, D. (ed.), *Liberalising India: Progress and Problems*, Yeni Delhi, 1996.
Weiner, M., *Party Building in a New Nation: The Indian National Congress*, Chicago, 1967.

Dışişleri: Küresel ve Bölgesel Boyutlar

Bains, J. S., *India's International Disputes*, Londra, 1962.
Berkes, R. N. ve Bedi, M., *The Diplomacy of India*, Stanford, 1958.
Gosh, P. S., *Cooperation and Conflict in South Asia*, Yeni Delhi, 1992.
Gupta, S., *Kashmir*, Yeni Delhi, 1966.
Heimsath, C. ve Mansingh, S., *A Diplomatic History of Modern India*, Bombay, 1971.
Horn, R. C., *Soviet-lndian Relations: Issues and Influences*, Yeni York, 1982.
Kangle, R. P. (ed.), *The Kautiliya Arthasastra*, 3 c., Bombay, 1960-5.
Lamb, A., *The China-ludia Border*, Londra, 1964.
Misra, K.-R. (ed.), *Studies in Indian Foreign Policy*, Yeni Delhi, 1969.
Prasad, B., *The Origins of India's Foreign Policy*, Patna, 1960.

Rothermund, D., *Indien und die Sowjetunion*, Tūbingen, 1968.

Stein, A., *India and the Soviet Union: The Nehru Era*, Chicago, 1969.

Tien, T. T., *Indian Foreign Policy in Cambodia, Laos and Vietnam*, 1947-1964, Berkeley, 1968.

Dizin

Elinizdeki kitap, izleri ve etkileri günümüze kadar gelen Doğu'nun en büyük uygarlıklarından birinin doğup geliştiği bir coğrafyanın tarihidir. Tarıma ve yerleşik kültüre ilk adımın atıldığı bölgelerden olan İndus ve Ganj havzası, aynı zamanda Çin'den Anadolu'ya kadar inanç tarihini doğrudan etkileyen Brahmanizm, Caynacılık ve Buddhizmin doğduğu topraklardır.

Bu bölgenin insanlık tarihindeki özgün rengini ve yerini araştıran *Hindistan Tarihi*, etnik ve dinsel yönlerden çok siyasal yapılar temelinde öne çıkan değerlendirmeleriyle dikkat çekiyor. Bu bağlamda sömürgecilik tarihine Britanya tacının incisi olarak geçen Hindistan altkıtasının hikâyesi anlatılmakta, yerli kültür, gelişmişlik ve geri kalmışlık kavram ve tartışmalarına tarihsel derinlik kazandıracak bir açılım sunulmaktadır.

Hermann Kulke, Hint-Türk İmparatorluğu'nun yükseliş ve çöküşü temelinde kapsamlı Türk Tarihi'nin de bir boyutunu sunduğu gibi, sömürgeleşme tarihini ve Gandhi'nin bağımsızlık mücadelesini, çağdaş Hindistan ve Pakistan'ın oluşum sürecini ele almaktadır. Hindistan'ın tarihi, bu anlamda çağdaş dünyanın oluşumuna da ışık tutmakta, bu süreçte büyük güçler [illegible] ilişkisinin özgün boyutlarını ça[illegible]mektedir.

9"789755"333106"